

Saothar Mháire agus Dúshlán an Fichiú Céad

Ciarán Ó Dornáin, BA, PGCE

Léann na dTeangacha agus na Litríochta

Dámh na nEalaíon, nDaonnachtaí agus nEolaíochtaí Sóisialta

Ollscoil Uladh

Aighniú an tráchtas do chéim dochtúireachta (PhD)

Bealtaine 2018

Dearbhú

Dearbhaím nach mó ná 100,000 focal an tráchtas seo agus gur mise an duine a scríobh.

Ciarán Ó Dornáin

30/3/2018

Buíochas

Ba mhaith liom buíochas ó chroí a thabhairt do na daoine seo a leanas a chuidigh liom an tráchtas seo a chur i gcrích:

An Dr Fionntán de Brún agus Gearóid Ó Domagáin ó Scoil na dTeangacha agus an Léinn Cheiltigh in Ollscoil Uladh. Bhí siad thar a bheith fial lena gcuid ama, comhairle agus dúthrachta. Coláiste Ollscoile Naomh Muire a chuir an t-airgead ar fáil leis an taighde a dhéanamh.

Chuir an tOllamh Nollaig Mac Congáil comhairle agus cuidiú orm. Chuir cnuasaigh ailt agus iriseoireachta atá bailithe aige, ach nach bhfuil sa réimse poiblí go fóill, ar fáil dom fosta. Fuarthas comhairle ó an Dr Regina Ní Chollatáin, UCD, an tOllamh Máirín Nic Eoin, Coláiste Phádraig, Droim Conrach agus Gerry McCann, Coláiste Mhuire. Thug an Dr Shakir Mustafa comhairle ar leith dom agus chuir scríbhneoirí áirithe iarchoilíneacha ar na súile dom.

Tá buíochas ag dul do dhaoine eile a thug cuidiú fial ar dhóigheanna éagsúla: Máirín Ní Dhuibhir, leabharlannaí agus cartlannaí Choláiste Feirste, Breandán Ó Fiaich, Colm Mac Giolla Fhionndáin, Ciarán Ó Pronntaigh, Dónal Ó Foghlú, Áine Nic Gearailt, An tOllamh Pól Mag Uidhir, Éabha Ní Mhonacháin, Máirtín Mac Grianna agus Deirdre Nic Grianna.

Mo bhuíochas leis an fhoireann in Ollscoil Uladh, na leabharlannaithe in Jordanstown go háirithe. Bhain mé úsáid as an Chartlann Náisiúnta, Baile Átha Cliath, Leabharlann Choláiste Ollscoile Naomh Mhuire. Leabharlann na Cathrach, Béal Feirste agus Leabharlann Halla an Línéadaigh, Béal Feirste.

Clár na n-ábhar

Achoimre.....	ix
Eocharchoincheapa an tráchtais	1
Caibidil 1 Brollach: breith an nua	4
1 Réasúnaíocht an tráchtais	4
2 Máire mar ghníomhaí agus fear pinn	7
2.1 Máire agus an t-amharc siar	8
2.2 Clú Mháire sna luathbhlianta	10
2.3 Léirbhreithniú ar an litríocht ar an ábhar	11
2.3.1 Critic na Gaeilge	13
2.3.2 An chritic Éireannach iarchoilíneach sa Ghaeilge.	14
2.3.3 An chritic Éireannach iarchoilíneach sa Bhéarla	14
2.3.4 An nua-aoiseachas agus an t-iarchoilíneachas	15
2.3.5 An litríocht chomparáideach.....	15
2.3.6 Eagleton agus critic na heite clé.....	15
2.3.7 An chritic	16
2.3.8 An Béalóideas	16
2.3.9 Léitheoireacht Mháire: an Béarla.....	16
2.3.10 Léitheoireacht Mháire: an Ghaeilge.....	17
2.3.11 Léitheoireacht Mháire: an mhór-roinn.....	17
2.4 Seánraí i saothar Mháire	18
2.5 Cur Chuige an tráchtais ar shaothar Mháire	22
3 An fearas critice: an t-iarchoilíneachas	25
4 Máire mar intleachtóir orgánach	26
5. Na caibidlí	28
Caibidil 2 Máire agus an Nua-Aois	32
1. Intreoir: na ceistanna taighde agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil	32

2. Téarmaíocht na nua-aimsearthachta	32
3. Máire agus an nua-aois	33
3.1 An dul chun cinn	35
3.2 Miotas na Nua-Aimsearthachta.....	36
4. Máire sa nua-aois	39
4.1 An nua-aois i saol na Gaeilge: na forásaithe v na dúchasóirí	41
4.2 Socrú teanga: an Béarla	42
4.3 Socrú teanga: an Ghaeilge	47
4.4 Aidhm an Chonartha: teanga liteartha scríofa	48
5. An saol comhaimseartha	51
5.1 An claochlú sóisialta	52
5.2 Teachnt i réim an chaipitleachais	54
5.3 An imirce	56
5.4 Cogaíocht agus réabhlóid.....	58
6. Conclúid: fear ina am féin.....	61
Caibidil 3 An ‘Archaic Avant-Garde’	62
1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil	62
2. Róil éagsúla na mban	62
3. An teanga	69
4. Cúrsaí aicme i saothar Mháire	75
4.1 Fuil uasal na nDálach.....	78
4.2 An Náisiúnachas Dubh agus smaointeoireacht Mháire	78
4.3 Stair na frithbheartaíochta.....	80
4.4 Máire agus teoiriciúlacht Fanon.....	81
4.5 An sóisialachas agus an tionónta	82
4.6 An tionónta móide	84
5. Máire agus critic an chaipitleachais	88

5.1 Anró na prólatáireachta.....	88
5.2 Poblacht <i>bourgeois</i> nó eile.....	89
5.3 Máire agus an Marxachas	89
5.4 Teoiric dhúchasach	91
6. Conclúid: Fáidh na nua-aoise.....	93
Caibidil 4 Máire agus an Nua-Aoiseachas	96
1. Intreoir: Na ceisteanna taighde agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil.....	96
2. An Nua-Aoiseachas	97
2.1 Éire agus an Nua-Aoiseachas.....	100
3. Máire i gcomhthéacs an Nua-Aoiseachais: eiseamláir ann féin	103
3.1 Tír na hÓige: claochlú riachtanach	104
3.2 Slite Beatha Mháire.....	107
3.2.1 An íos mheánaicme.....	108
3.2.2 Iriseoireacht Mháire	108
3.2.3 Na nuachtáin i saothar Mháire	110
3.2.4 An Gúm.....	115
3.2.5 Teach an Chustaim agus na foclóirí Gaeilge	117
4. An seaneolas	118
4.1 Na baird agus an nua-aoiseachas	122
4.2 Máire agus ról na tairngreachta.....	124
4.3 An aisling	130
4.4 An t-am	133
4.5 An eolaíocht	135
5. Gnéithe den Nua-Aoiseachas	137
5.1 An chosmhuintir.....	137
5.2 An litearthacht.....	139
5.3 An chathair.....	142

5.4 An phrólatáireacht uirbeach	146
5.5 An coimhthíos	148
6. Conclúid: san amharc siar, feictear a nua-aoisí atá Máire	150
Caibidil 5 Máire agus an Litríocht	153
1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil	153
2. Máire agus an Litríocht	153
2.1 Cad is ‘Litríocht’ ann?	159
2.2 Canóin na Gaeilge	162
2.3 An Chiall a bhí ag Máire do ‘Litríocht’	164
2.4 Teagasc an Phiarsaigh	168
2.5 Múnlaí do Mháire mar scríbhneoir	175
3 Tionchar na litríochta Béarla: an chanóin	182
4 Litríocht na hÉireann (i mBéarla)	191
4.1 An Canónach Ó Síocháin	191
4.2 Litríocht na hAthbheochana	193
4.2.1 Yeats agus Synge	193
4.2.2 Joyce	195
5 Litríocht na hAthbheochana Gaeilge	197
5.1 Céimeanna tosaigh	197
5.2 Pádraic Ó Conaire	198
5.3 Mac Piarais	199
6 Litríocht na hEorpa	201
6.1 Loti	202
7 Conclúid	204
Caibidil 6 Scríbhneoir Pobail	207
1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil	207
2. Traidisiún Mháire agus treo nua	208

3. Litríocht ailtéarnach á cruthú: ré an duine choitianta	208
3.1 An ‘dlaíóg mhullaigh’ ar a chuid léinn	209
3.2 Thomas Carlyle	211
3.3 Patrick MacGill, ‘file na náibhithe’	215
3.4 Peadar O’Donnell.....	220
3.5 O’Casey.....	222
4. Gluaiseachtaí idirnáisiúnta	223
4.1 An <i>Proletkult</i>	223
4.2 Litríocht na Frithbheartaíochta	225
4.3 An ealaín agus an pholaitíocht	229
4.4 Bristear an aisling: Máire agus an Language Freedom Movement	231
5. Conclúid: thug Máire saol comhaimseartha na litríochta leis.....	233
Caibidil 7 Conclúid: Máire mar fháidh ar an nua-aois	235
Leabharliosta.....	240
Saothar Mháire: Noda	268
Irisí	269
Aguisín: Clár Saothair.....	271
Aguisín le Scríbhinní 3	292
Ailt 1926-1969	292

Achoimre

Ba scríbhneoir liteartha de chuid an fichiú céad é Máire. Thug an fichiú céad dúshlán dó agus thug sé féin dúshlán don fhichiú céad. Le himeacht ama, thabhaigh saothar Mháire clú gur bhain sé leis an seansaol amháin agus nár thagair don saol comhaimseartha. Admhaítear go bhfuil fírinne áirithe ag baint leis an tuairim choitianta sin ach féachfar leis an saothar a athmheas ina iomláine agus ábharthacht an tsaothair don saol comhaimseartha a nochtadh. Chuige sin, pléitear na téamaí comhaimseartha atá le fáil i saothar Mháire. Lena chois sin, is léir go raibh dearcadh Mháire ceannródaíoch forásach ar chuid mhór dóigheanna, go háirithe maidir lena dhearcadh ar ré an impiriúlachais, luach chultúr na ndúchasach agus saoirse na mban. Díritear, dar ndóigh, ar cheisteanna liteartha den chuid is mó ina dhiaidh sin. Fóireann smaointeoireacht Mháire go maith do ré an nua-aoiseachais. Ba chuid den ‘archaic avant-garde’ é a d’fhéach leis an sean agus an nua a chur a cheol le chéile. Chuige sin, chruthaigh sé a mhúnla liteartha féin, ‘an tArt Gaelach’, le dul i ngleic leis an domhan comhaimseartha. Aithnítear, san am céanna, gur tharraing Máire ar mhúnlaí eile liteartha, idir litríocht an Bhéarla in Éirinn agus i Sasana agus litríocht chomhaimseartha na hEorpa. Dá láidre an traidisiún béil ina shaothar, maítear gur éirigh le Máire na snáitheanna éagsúla a thabhairt le chéile le litríocht fhiúntach a sholáthar. Mar scríbhneoir dúchais Gaeilge, maítear go bhfóireann cur chuige Máire do ré an iarchoilíneachais agus gurbh fhearrde a thuigfear luach a shaothair sa chomhthéacs sin. Pléitear gnéithe dá shaothar i bhfianaise theoiric an iarchoilíneachais agus déantar anailís ar shaothar Mháire agus scríbhneoirí iarchoilíneacha eile. Tá maíte, mar sin de, nach leor múnla nualitríochta na hEorpa mar chreatlach do shaothar Mháire agus go bhfaigheann a shaothar fuinneamh úr as an chomparáid le litríocht an iarchoilíneachais.

Eocharchoincheapa an tráchtais

Caibidil 1

Litríocht iarchoilíneach: litríocht í seo a dhiúltaíonn – agus a thugann dúshlán – do riachtanais na canóna oifigiúla; freastalaíonn sí go comhfhiosach ar an ghnáthdhuine agus anró an duine ísil. [1:3]

An t-amharc siar: baineann soathar Mháire leis an seansaol – le saol na Gaeltachta sa naoú haois déag go háirithe. Bíonn an traidisiún béil, saol a mhuintire agus a óige in uachtar i gcónaí aige. [1:2.1]

Intleachtóir orgánach: intleachtóirí ar den mheánaicme iad seo. Ní hionann is na ‘intleachtóirí traidisiúnta’, tá cúlra agus stadás éagsúil, mar aon le ról sóisialta agus freasúraíoch, ag an aicme seo. Fóireann an múnla seo, ar dhóigh, do Mháire ach an pobal tuaithe ann in áit an chosmhuintir uirbigh. [1:4]

Caibidil 2

Scríbhneoir comhaimseartha: Baineann saothar leis an aimsir inar scríobhadh é. Tugtar aghaidh ar an chodarsnacht idir an sean agus an nua le staid láithreach na tíre a léiriú.

An nua-aimsearthacht: is coincheap líneach é seo a mhaíonn go dtáinig an aois nua chun cinn ag pointe áirithe, ag fágáil an tseansaoil ag am áirithe (.i. an *Renaissance*). Is ionann ‘Aois an Réasúin’ agus an nua-aois. [2:2]

An dul chun cinn: coincheap a mhaíonn go bhfuil an tsochaí éagosúil – go cáilíochtúil – leis an saol a bhí ann roimhe agus níos fearr dá bharr. [2:3.1]

Miotas na Nua-Aimsearthachta: baineann an coincheap seo le coincheap an ama línigh, coincheap an Iarthair a bhaineann le leagan an Iarthair den dul chun cinn agus den fhorbairt. Miotas atá ann, mar sin, nach bhfuil fóirsteanach do thíortha coilíneacha. [2:3.2]

An nua-aois: is é seo an saol comhaimseartha. Maidir le saothar liteartha, beidh feiniméin a léiríonn athrú an tsaoil le sonrú ann. [2:4.1]

Forásaithe: daoine i ngluaiseacht na Gaeilge a bhí ag amharc chun cinn agus ar mhaith leo litríocht nua a fhorbairt seachas amharc siar go dtí an litríocht ársa mar mhúnla. [2:4.1]

Dúchasóirí: daoine i ngluaiseacht na Gaeilge a bhí ag amharc siar chuig an seansaol. Maidir leis an litríocht, ba mhaith leo litríocht nua a fhorbairt ar mhúnla na seanscéalta. [2:4.1]

An saol comhaimseartha: is é seo an saol a raibh Máire beo ann – agus ar scríobh sé faoi - agus atá idir chamáin sa tráchtas. [2: 5].

Caibidil 3

An archaic avant-garde’: coinceap é a chuir Eagleton (1995: 229) chun tosaigh le cur síos a dhéanamh ar an déacht a bhain d’idé-eolaíocht an náisiúnachais sa naoú haois déag. Ba láidir an t-amharc siar sa náisiúnachas ach ba cheannródaíoch nua-aimseartha fosta é. [3:1]

Caibidil 4

An Nua-Aoiseachas: seo í an ghluaiseacht liteartha agus ealaíne a tháinig chun cinn idir 1890 agus 1930, tréimhse ar thosaigh meath an impiriúlachais inti. Sa litríocht, tá an choimhlint idir an sean agus an nua le sonrú, rud atá le feiceáil i rogha agus láimhseáil dhuaire na n-ábhar. [4:2]

An seaneolas: seo eolas faoi leith a chuimsíonn gach eolas. Is coincheap é, i gcosúlacht, atá i gcoinne mheon an nua-aoiseachais, nó diúltaíonn sé don dul chun cinn san eolas. Ag lucht na Gaeltachta, tá an t-eolas seo á chaomhnú, sa scéalaíocht agus an seanchas go háirithe. [4:4]

Caibidil 5

An chanóin: seo an litríocht a teagasctar sa chóras oifigiúil léinn. Tugtar an ‘Great Tradition’ ar an litríocht, ag cur litríocht eile lasmuigh de. Baineann sí leis an Iarthar agus tá feidhm na huilíochta leis: is é Shakespeare príomhscríbhneoir na canóna (Bloom 2014: 391). [5:2.1]

An nuaphróis/nualitríocht: is éard is nuaphróis ann na an litríocht a tháinig chun cinn ag casadh an naoú céad déag agus an fichiú céad. Ní hionann an scríbhneoireacht seo agus próis an nua-aoiseachas. [5:2.2; 5:2.4]

Caibidil 6

An litríocht bhéil: an litríocht thraidisiúnta dhúchasach, seanchas cheantair áitiúil, na seanscéalta, an mhiotaseolaíocht. Ní hionann is múnlaí an nua-phróis, is traidisiún liteartha a bhí beo i Rann na Feirste. Is léann é atá éagsúil, mar a deir Ó Laoire (1992: 168) ar léann oifigiúil na scoile. Ba thréine an scéalaíocht i ndearcadh Mháire. [6:2]

An *Proletkult*: Is é is *Proletkult* ann ná gluaiseacht ealaíne a tháinig chun cinn le linn na tréimhse réabhlóidí sa Rúis le litríocht a sholáthar don phobal agus ón phobal. [6:4.1]

Litríocht na Frithbheartaíochta: seo litríocht ina fheidhmíonn an gnáthdhuine agus a chuid cainte mar mheán na scríbhneoireachta. B'é urlabhra an ghnáthdhuine bunsraith ar na litríochta nua seo. Tá feidhm idé-eolaíochtúil chomhfhiosach leis an litríocht seo nach gcoinníonn faoi cheilt go bhfuil sé ar son shaoirse an ghnáthphobail. [6:4.2]

Caibidil 1 Brollach: breith an nua

Rinne an iomarca *tradition, tradition* saofa, gleann gealt d'intinn Shéamais Mhic Ghrianna.

(Máirtín Ó Cadhain 1969: 15)

This passionate search for a national culture which existed before the colonial era finds its legitimate reason in the anxiety shared by native intellectuals to shrink away from that Western culture in which they all risk being swamped.

(Fanon 1963: 153)

1 Réasúnaíocht an Tráchtais

Is é an aidhm atá leis an tráchtas seo ná Séamus Ó Grianna [Máire feasta] a chur i láthair mar phearsa, scríbhneoir liteartha agus intleachtóir orgánach¹ a raibh dlúthbhaint aige leis an fhichiú céad. Faoi mar atá amhlaidh sna tagairtí thuas, bhí Máire róluath le tairbhe a bhaint as critic fhorchéimnitheach an iarchoilíneachais. Bíodh is go raibh sé ‘ar scríbhneoirí bisiúla an fichiú céad’ (Mac Congáil 2002: 1),² samhlaíodh míchlú áirithe, le himeacht ama, lena shaothar: ‘The standard criticism of Máire’s writing is that he rarely digressed from a well-worked formula which he repeated *ad nauseam*.’ (de Brún 2004: 273) Is amhlaidh fosta, mar a luann Breandán Ó Doibhlin (1997: 100), nár bhain a shaothar ach leis an naoú haois déag. In ainneoin na n-iarrachtaí chun an taoide a chur siar (Mac Eoin 1969: 61-2; O’Leary 1994: 158, 448-9; Groszewski 2013: 17-19 & 18-19), is annamh a amharctar ar Mháire mar scríbhneoir liteartha a bhfuil meáchan ina phrós. Tá maíte ag Ó Conluain (1992: 23), mar shampla, nach bhfuil ‘lomnochtadh anama nó domhainsmaointe ar chúrsaí a linne’ le sonrú i saothar Mháire. Creideann [Pól] Ó Muirí (1999: 76) gur scríbhneoir ‘parochial and provincial’ é Máire, nár chruthaigh riamh ach ‘rural anecdote, folklore and simple reading material disguised as literature’. Dearcadh coitianta atá ann, faoi mar a luann [Damien] Ó Muirí (1982: 112): ‘Tá an dearcadh ann go fada leitheadach nach bhfuil i scríbhinní Mháire ach scéalaíocht thaitneamhach.’ Is é tuairim Uí Háinle (1992: 109) nár thairg Máire ach ‘léitheoireacht éasca

¹ Téarma é seo a dtarraingíonn Eagleton (1999: 2) air, a fuair sé ó Gramsci (féach 1971: 5), le cur síos ar an ghlúin nua d’intleachtóirí náisiúnacha in Éirinn sa naoú céad déag (Tomás Dáibhis, mar shampla). Ní hionann is ‘intleachtóirí traidisiúnta’, tá cúlra agus stadás éagsúil, mar aon le ról sóisialta agus freasúraíoch, ag an aicme seo. Fóireann an múnla seo, ar dhóigh, do Mháire (Féach Cuid 4, thíos).

² Tá 10 n-úrscéal agus 225 gearrscéal Gaeilge i gcló ag Máire, má chuirtear *Castar na Daoine ar a Chéile* san áireamh. Féach *Clár Saothair* (Mac Congáil 1990: 42-52).

nach scanródh léitheoirí na bpáipéar nuachta as a leathchodladh maidine agus nach n-éileodh aon mhórfhreagairt intleachta ná samhlaíochta.’ Tuigtear, gan amhras, go bhfuil togha na teanga ag Máire (Ó Corráin 1992: 94) ach, faoi mar a thuig Máire féin, ‘Ní dhearn Gaedhilg sgríbhneoir d’aon duine riamh’.³

Is dána an mhaise don té a bheadh ag iarraidh clú Mháire a athshealbhú, mar sin, go háirithe nuair a chaill Máire féin misneach faoina raibh bainte amach aige. San alt céanna, chuir sé comhairle ar fhear óg faoin scríbhneoireacht:

“Má tá tú cinnte go bhfuil an fhírinne agat, abair an rud atá ar do chroí, gan sgáth gan eagla, agus beidh tú ’do sgríbhneoir éifeachtach.”

“Acht ar dhúbhairt tú féin an rud a bhí ar do chroidhe?”

“Níor dhúbhairt ar chor ar bith. Ní leigfeadh an eagla domh é. Sin an fáth nach bhfuil ionnam acht sgríbhneoir cliste. Ní rabh mé riamh éifeachtach. Níor innis mé acht slis bheag den fhírinne.”⁴

San alt céanna, chuir sé síos go searbh ar an dúshlán a bhain le saol an scríbhneora Gaeilge san fhichiú haois:

“Cuimhnigh ar Phádraic Ó Conaire. Amharc air ina luí ansin marbh in ospidéal theach na mbocht agus a mhaoín shaoilte ar chlár ag colbha na leapan — ubhall agus sean-phíopa agus unnsa tobac. Agus nuair a bhí sé marbh rinne siad Pádraic de chloich aoil agus chuir siad ina shuí ar charraig i nGaillimh é. Agus chruinnigh an chonairt thart air, agus iad ag brú agus ag streachailt, eagla ar gach aon choileán nach mbéadh a shoc féin i sgóip an chamera.”

Is spéisiúil an méid a deir sé ina leith féin, ó tharla go ndearna sé an chaint seo sular foilsíodh na seacht n-úrscéalta mhalla, gan trácht ar na cnuasaigh ghearrscéalta a tháinig óna pheann lena chois sa tréimhse chéanna. Tá aisling ealaíne Ghaelach, mar aon le haidhmeanna polaitiúla agus sóisialta, le sonrú ina shaothar. In ainneoin an fhéinamhrais, is fiú cuimhneamh go raibh sé féin uailmhianach, go mór mór ag tús a shaoil, d’fheidhm náisiúnta a shaothair.⁵ Rud eile de, mar chuid den athbheochan liteartha é féin, bhris luathiarachtaí scríbhneoireachta Mháire

³ ‘Agus ba mhaith leat a bheith i do sgríbhneoir.’ *An Iris*, Feabhra, 1946 ll. 30-31.

⁴ ‘Agus ba mhaith leat a bheith i do sgríbhneoir.’ *An Iris*, Feabhra, 1946 ll. 30-31.

⁵ Féach Mac Congáil (1990: 16): ‘Spíorad an náisiúnachais agus an tAthair Lorcaín Ó Muirí’ ba chúis lena chur a scríobh i nGaeilge. Glór an Phiarsaigh a chuir a chuid dualgas náisiúnta roimhe. Féach ‘Comhairle do scríbhneoirí óga.’ *Comhar*, Nollaig, 1946, 1.

ar phobal a chonaic feabhas a scríbhneoireachta agus a bhí ag tnúth go mór léi dá bharr.⁶ Gan dabht, bhí an iomarca constaicí sa bhealach ar Mháire mar scríbhneoir liteartha. Fear tuaithe, ar chainteoir dúchais Gaeilge é, as ceantar bocht i dtír bheag, ar coilíneacht í, ar imeall an Atlantaigh. Ba as Cúige Uladh é fosta, áit arbh as an chanúint, dar le Máire, a bhí faoi mhíbhuntáiste.⁷ De réir mhórdhioscúrsa cheanncheathraigh an fichiú céad, ina mbíodh cúramaí na meánaicme *bourgeois* idir chamáin, níor chóir do Mháire bheith i mbun pinn ar chor ar bith. Mar a mhaíonn Williams (1983: 233-234) ní ar shaol na cosmhuintire, ná ó scríbhneoirí ar den chúlra sin iad, a dhíríonn an litríocht de ghnáth. Pléann Williams an t-úrscéal go háirithe as gan an duine íseal a phlé.

Anois go bhfuil an fichiú céad curtha den chritic, tá sé thar am fiúntas shaothar Mháire a athmheas. Tá creatlach oiriúnach, faoi mar atá leagtha amach ag Nic Eoin (2000: 18), don chineál litríochta a bhí ar bun ag Máire sa chritic iarchoilíneach. Is anailís nach ndearnadh go fóill í ar shaothar Mháire i gcritic na Gaeilge. Níl a leithéid indéanta, de dheasca chonstaic na teanga, ag critic iarchoilíneach an Bhéarla. Is ar Joyce agus Yeats, mar shampla, a dhírigh Said a aird.⁸ As an pheirsphictíocht sin, nochtar luachanna liteartha a shaothair agus a chomhaimseartha atá sé. Tá contrárthachtaí le sonrú ina smaointeoireacht, gan amhras. Is oiriúnach ‘Archaic Avant-Garde’ é Máire, coincheap a chruthaigh Eagleton (1995: 229) le cur síos a dhéanamh ar idé-eolaíocht an náisiúnachais sa naoú haois déag. Más amhlaidh gur ag amharc siar a bhíodh Máire, is fíor gur smaointeoir ceannródaíoch é fosta. Ar nós nua-aoisithe a linne, tharraing sé ar an scéalaíocht dhúchasach ach tharraing ar nualitríocht na hEorpa fosta. Thug iarraidh hibrid a chruthú, faoi bhratach an ‘tArt Gaelach’. Is minic an ghné nua-aoiseach dá thionscadal báite – ní nach ionadh – nó, mar a luann O’Leary (1994: 465), ba thréine Máire i measc dúchasóirí eile ar son na luachanna dúchasacha i mblianta tosaigh an tSaorstáit. Fágтар an focal scoir ag Mac Congáil faoin ghá leis an saothar a athmheas:

Is mithid ag tús na mílaoise seo aird a tharraingt ar an tsolamar seo agus é a chur os comhair an tsaoil mhóir in áit é a fhágáil i leaba an dearmaid. Ní thugann leabhair, dá iomadúla nó dá ilghnéithí iad, le scríbhneoir ar bith ach eolas nó aithne áirithe ar fhealsúnacht, ar dhearcadh, ar phearsantacht agus ar shaol údair agus is éagóir é sin air féin agus ar a phobal léitheoireachta. Is mithid, mas mall fein e, an scéal sin a leigheas. (2002: 1)

⁶ Díoladh 10,000 cóip de *Mo Dhá Róisín*, mar shampla.

⁷ *An tUltach*, Iml. 2, Uimh. 1 (Lá Fheil’ Bríghde, 1925) 1.

⁸ Féach ‘A note on modernism’ agus ‘Yeats and decolonization’ in Said (1994: 225 & 265)

Chuirge sin, déanfar suirbhé ar na múnlaí nach múnlaí béaloidis iad ar tharraing Máire orthu ina shaothar liteartha. Is í nualitríocht chomhaimseartha na hEorpa an chéad ghné de sin. Is í litríocht na scríbhneoirí iarchoilíneacha nár ghlac le forlámhas na nualitríochta Eorpaí an dara gné. As na fréamhacha éagsúla, chruthaigh Máire seánra liteartha a sháraíonn na teorainneacha liteartha a leagadh amach don tír.

2 Máire mar ghníomhaí agus fear pinn⁹

Bhain scríbhneoireacht Mháire go dlúth leis an Athbheochan. Sa bhliain 1911, thosaigh sé mar iriseoir leis *An Claidheamh Soluis* agus scríobh sé i nGaeilge agus i mBéarla do *The Derry People*. D’fheidhmigh sé mar eagarthóir ar *Fáinne an Lae* ar feadh dhá bhliain idir 1927-1929 agus thug a chuid ama go deonach do *Misneach*. Ag tús a shaoil fhásta, ba ghníomhaí agus intleachtóir orgánach i ngluaiseacht na Gaeilge é fosta. Idir 1914-1920, ba mhúinteoir scoile é agus bhí ina phríomhoide ar scoil bheag Leitir Chatha seal.¹⁰ Bhí sé ar dhuine acu sin a bhunaigh Ollscoil Uladh ar an Chlochán Liath a raibh sé mar theagascóir uirthi. Nuair a d’éirigh sé as an mhúinteoireacht sa bhliain 1920, d’oibrigh Máire mar thimire don Chéad Dáil go dtí 1922. Bhí baint aige le gluaiseacht na Poblachta i dTír Chonaill agus chaith seal bliain go leith i bpríosúin idir 1922-1923. Le linn na tréimhse achrannaí sin, d’úsáid sé a pheann lena chuid tuairimí a thabhairt i dtaobh na n-eachtraí réabhlóideacha a bhí ag titim amach sa tír. Níor cheil sé a dhearcadh polaitiúil riamh. Tá sé, mar sin de, ar an eite radacach de ghluaiseacht na hAthbheochana, a d’fhág dearcadh ‘non-political’ an Chonartha ina dhiaidh.¹¹ Ní raibh leisce air ceisteanna polaitíochta a phlé ina shaothar. Bhí, gan dabht, an Ghaeilge in aice a chroí. Ba thosaíocht aige an teanga dhúchasach a chaomhnú agus a chur chun cinn: ba í an Ghaeilge, dar leis, croí agus anam na tíre.¹² Tá sé i gceist an dá ghné sin a athscrúdú agus eolas a thabhairt chun solais air mar dhuine, scríbhneoir agus smaointeoir sa nua-aois. Feicfear gur smaointeoir radacach forásach é a bhí ábalta ar idé-eolaíocht an náisiúnachais a úsáid le dul i ngleic leis an nua-aois agus idé-eolaíocht an impiriúlachais a mhiondealú. Tá duairceas ann fosta, áfach, tréith a láidrighe go mall ina shaol, rud atá le sonrú, mar shampla, in *Bean Ruadh de Dhálach*.¹³

⁹ Tá fórmhór an eolais seo le fáil in ailt agus leabhair Nollag Mhic Congáil.

¹⁰ ‘Scoil Náisiúnta Mhín na Manrach’ a bhí ar an scoil seo go dtí gur druideadh le déanaí í.

¹¹ Tá an claochlú i bhfealsúnacht an Chonartha pléite ag Mac Mahon (2008: 2-4).

¹² Féach, m.sh. ‘Ins an Ghaeltacht: Na coláistí Gaelacha’ *FL*, 9.11.18, 4. ‘Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.’ *FL*, 23.18.18, 3 agus sraith alt eile in Mac Congáil (2002).

¹³ Tá seo á phlé in 4.4 Bristear an aisling.

2.1 Máire agus an t-amharc siar

Chuir Máire béim ar an seansaol, áit a bhfaca sé meon na hÉireann beo. Is cur chuige frithiomasach (*counter-intuitive*) i gcosúlacht é, mar sin, cur chuige an tráchtais. Diomaite den dá shaothair phrintíseachta, is fíor go mbaineann ar scríobh sé le saol na Gaeltachta sa naoú haois déag. Ní mór a admháil, mar sin de, gur siar a chaith sé a shúil go dtí, i dtéarmaí O'Connor (1989: 2), 'the dead weight of tradition'. Tá an traidisiún béil, saol a mhuintire agus a óige in uachtar aige i gcónaí. Is sa traidisiún, gan amhras, a bhí a dhúil. Ba as ceann de na háiteanna is iargúlta in Éirinn é Máire, mar atá Rann na Feirste, agus é sáite i dtraidisiún ársa na nGael, sa Ghaeltacht agus sa tuath. In *Le Clap-Sholus* (1958: 81) tá comhrá, idir an reacaire, ar údar agus é (gan a rá alter ego Mháire), agus Micheál Ruadh ar an seansaol nach maireann:

“Dá dtigeadh linn a’ sean-saoghal a thabhairt arais. Na sgéaltaí agus na ceoltaí a bhí ag an Bhacach Fhada agus ag a mhacasamhail atá mé a mhaoideamh.”

“Má’s féidir leat bothógaí fód a chur i n-ait na dtoighthe dhá stór atá againn,” arsa Micheál Ruadh. “Má’s féidir leat sráideogaí cocháin a chur i n-ait na spring mattresses atá againn. Má’s féidir leat coinnle feagh a chur i n-ionad an electric light . . . Má’s féidir leat an curach a chur i n-ait a’ motor-boat.”

Is sa Mhodu Foshuiteach a chuirtear ceann ar an chomhrá seo. Más fíor go bhfuil nóta an chumha in uachtar, tá glacadh leis go bhfuil seal an tseansaoil tugtha.

Fear é Máire a raibh a dhearcadh féin aige agus ceist na teanga á caibidil. De réir Mhic Congáil (1992: 74-5), chuir sé i gcoinne athrú ar bith a bhain le leasú na Gaeilge maidir leis an *Standard*, an Litriú Simplí agus an cló Rómhánach.¹⁴ Is fíor nár ghéill Máire riamh don chló Rómhánach ina leabhair féin. Is éigean, áfach, an dearcadh atá aige a lonnú i staid na tíre ina raibh sé ag cleachtadh a chuid scríbhneoireachta agus an tréimhse staire lena raibh sé ag plé. Ní mór a thabhairt san áireamh, mar a luann Mac Congáil (1992: 81), gur thréimhse thábhachtach í na 1920í do thodhchaí na teanga.

Ar go leor bealaí, chuir Máire i gcoinne smaointeoireacht na nua-aoise. Cuireadh eolas an phobail in iomaíocht le forlámhas na nua-idé-eolaíochta. Ní raibh leisce air scéalta ar nós *An Chrubach ag Imtheacht go Toraigh* a aithris (RF: 50-57), mar shampla, scéal páistiúil i gcosúlacht a bhain le bó frithinge. Is cur chuige é, áfach, atá ag teacht le cur chuige Achebe *Things Fall Apart* (1958) a bhunaigh teachtaireacht an scéil ar bhéaloideas na Nigéire. Ní

¹⁴ Féach, m.sh. ‘Suas chun dáta: béal na h-uaigne agus béal na truaighe.’ *Misneach*, 7.5.21, 2.

raibh eagla ar Mháire muinín a chur i dtaibhsí, fiú féin i gcoinne theagasc a mháthar (*NBO*: 114-123). Scríobh sé scéal, ‘Scientific Training’ (*SUS*: 180-197), mar shampla, ag spochadh as léann an mháistir scoile. Bhí a chroí is a anam istigh sa tseanscéalaíocht agus sa traidisiún béil aige, léann a chuireann sé os cionn léann ‘lucht na leabharthach’. (*SC*: 123-32; *FL*, 4.1.19, 3.) Chothaigh sé saol agus oidhreacht na Gaeltachta, fiú féin i gcoinne na n-údarás polaitiúil agus eaglasta, agus é ag moladh, mar shampla, déantúsaíocht phoitín. (*NBO*: 19-25; *Misneach*, 4.9.20, 4)

Nuair ba ghá, chuireadh Máire in aghaidh feiniméan a bhain leis an nua-aoiseacht agus an dul chun cinn. Thug sé an dúghráin do nósanna úra a bhí ag dul i bhfeidhm ar mhuintir na Gaeltachta. B’fhurasta a dhéanamh amach gur chaistín é Máire nuair a thug sé amach go neamhbhalbh faoi chónaitheoir Gaeltachta a thabharfadh an freagra ‘Go maith, go raibh maith agat’ ar ‘Cad é mar atá tú?’ nuair is ‘Go maith, buíochas do Dhia’ ba cheart a rá.¹⁵ Ní mó ná sásta a bhí sé leis na daoine agus a gcuid ‘galántais’ a bhaineann le *golf* agus *tennis*.¹⁶ Chuir ‘an t-aos óg’ isteach air lena gcuid Gaeilge a bhí lochtach. Níor chuir sé fáilte roimh an bhealach mór a tógadh idir an Ghaeltacht agus an Clochán Liath.¹⁷ Bhí an t-aos óg in ann taisteal chuig an bhaile, áit a dtógfadh siad nósanna Gallda. Bhí siad ag tréigean a ndúchais agus ag tosú a chur bróg agus gúnaí deasa orthu féin.

Is pictiúr inaitheanta ‘Máiriúil’ (Titley, 1991: 237) a eascraíonn as na blúiríní beaga seo: Máire, an tseanbhean bhocht ina seanchaí/reacaire, an béaloideas, an tseanaimsearthacht, an tuath agus an mhothaolacht. Bhí nósanna na nGael ag imeacht in éineacht leis an teanga. Ba chomharthaí sóirt na nósanna úra úd go raibh an náisiún ag cailleadh ruda le linn dó bheith ag tógáil rud úr bréagach eachtrannach. Ní mór a lua gur bhain an paisean seo le caomhnú na Gaeltachta in am an riachtanais. Fosta, i gchomhtéacs na hAthbheochana Gaeilge mar a bhí fógraithe ag de hÍde (1892) – díghalldú na hÉireann – ní raibh an dearcadh as an choiteann. Ní hábhar ionadh é amhras bheith ar náisiúnaithe faoi theachtaireacht na nua-aimsearthachta os é teacht as an stát leatromach: ‘There is no word in Irish for ‘modern enlightenment’ a scríobh sé, ag maíomh bunús fealsúnachta faoina thráchteaireacht.¹⁸

¹⁵ ‘Aistriú: Na smaointe agus ní hiad na focail.’ *Misneach*, 19.2.21, 3.

¹⁶ ‘Ins an Ghaeltacht: coláistí Gaelacha.’ *FL*, 9.11.18, 4.

¹⁷ ‘Staid na Gaeilge i dTír Chonaill.’ *FL*, 14.12.18, 4.

¹⁸ ‘Irish in the Free State: which dialect will be the official one?’ *DJ*, 10.3.22, 7. Luann Máire gur tagairt í seo do rud a scríobh Mitchel: ‘There is no name for modern enlightenment in Irish, no word corresponding with the ‘masses’ or with ‘reproductive labour’; in short, the ‘nineteenth century’ would not know itself, could not express itself in Irish.’ (Mitchel 1854: 415)

Ní mór a aithint, áfach, go raibh débhrí, ar a laghad, i smaointeoireacht Mháire, débhrí nárbh fhéidir a sháru, is dócha, agus staid eacnamaíoch na Gaeltachta a thabhairt san áireamh. D'aithin sé an gá le fostaíocht agus forbairt shóisialta le daoine a choinneáil sa bhaile le cultúr agus teanga na Gaeltachta a chaomhnú.¹⁹ Níor thaitin na hathruithe a thioctadh lena leithéid d'fhorbairt: 'Tá na daoine seo chun tosaigh sa tsaol. Tá Béarla ag cuid níonach fhir an tsiopa agus hataí ar a gceann Dé Domhnaigh!'²⁰ I dtaca le ceist na mbailte de, mar shampla, lean sé idé-eolaíocht an Phiarsaigh, a chreid go láidir, faoi mar a luann Bourke (2009: 146) sa dul chun cinn. Ba é an chiall a bhí leis sin, gur forbairt thionsclaíoch a bhí de dhíth chun an Ghaeltacht a shábháil. Mar sin féin, mar atá thuasráite, bhíodh Máire anuas ar an Chlochán Liath. Is cinnte go bhfaca lucht cosanta na Gaeltachta bagairt ó na bailte. Tá an méid seo le feiceáil, mar shampla, ar an dóigh ar chaith Máire leis an bhaile mar fheiniméan ina chuid scéalta, go háirithe i gcomparáid le saol glan Gaelach na Gaeltachta.²¹

2.2 Clú Mháire sna luathbhlianta

Bhí clú agus cáil liteartha ar shaothar Mháire tráth. D'fhógair Peadar O' Donnell, mar shampla, gurbh é Máire 'the leading writer of today'.²² I gcomhthéacs chritéir chanóin an mhórchultúir, áfach, thabhaigh a shaothar droch-chlú mar nach bhfreastalaíonn sé ar 'staid an duine'²³. I gcomhthéacs litríocht mionchultúir i dtír iarchoilíneach, is fear é a bhí ceannródaíoch réabhlóideach go maith i gcúrsaí litríochta agus polaitíochta. Cuireadh fearadh na fáilte roimh *Mo Dhá Róisín* nuair a céadfhoilsíodh é sa bhliain 1921.²⁴ Moladh ábhar agus stíl an leabhair agus binneas Gaeilge an scríbhneora araon. Ba dheas an t-úrscéal le hAodh de Blacam as siocair é a bheith 'up-to-date'. Tá tábhacht ar leith ag baint le *Mo Dhá Róisín*, mar a luann Mac Congáil (2002: 18), ní hamháin ó thaobh scríbhneoireacht na gConallach de, ach ó thaobh litríocht na Gaeilge ina hiomláine de. Is iad na critéir sháiniúla atá ag Mac Congáil ná gurb úrscéal luath Gaeilge é atá comhaimseartha agus uirbeach. Critéir iad sin nach bhfuil chomh fóirsteanach

¹⁹ Féach, m.sh., 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.' *FL*, 23.11.18, 3.

²⁰ 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.' *FL*, 2.11.18, 6.

²¹ Ceanglaítear an baile beag – cibé leagan de – leis an léann oifigiúil, pílérí agus an Béarla. Féach, mar shampla, *Le Clap-Sholus* (247) agus *Caisleáin Óir* (22).

²² O'Donnell, P. 'From the Gaeltacht of Máire.' *The Bell*. Iml. 13, Uimh. 5: 02. 1947, 16.

²³ Féach Docker (1978 [1995]: 444) a rianaíonn an coincheap seo sa chritic siar go dtí an tréimhse iarchogaidh san Eoraip (.i. c. 1950).

²⁴ Tá an léirmheastóireacht chomhaimseartha atá luaite anseo le fáil i leagan nua caigheánaithe de *Mo Dhá Róisín* (2010: 102-109).

céanna leis an chuid is mó de shaothar Mháire. Bhí Máire ag meabhrú ar cheist na nua-aoiseachta ina dhá luathiaracht úrscéil an choimhlint idir sin agus a oidhreacht Ghaeltachta. Idir *Castar na Daoine ar a Chéile* agus *Mo Dhá Róisín*, tá an claochlú ina chur chuige mar ealaíontóir le feiceáil. Ábhar íoróine é, i ndiaidh an dá shaothar seo a chur de, thug sé droim láimhe do nua-aoiseachas liteartha na hEorpa. B'ansin a chuaigh sé i mbun na scríbhneoireachta nua-aoisí ach faoi bhratach an 'backward look' agus 'an tArt Gaelach'. Le linn na tréimhse corraí iarchogaidh céanna, mar a luann Eagleton (1995: 234-235), scríobhadh an dá shaothar nua-aoiseacha is clúití agus is sainiúla, mar atá *Ulysses* agus *The Wasteland*. Foilsíodh sa bhliain chinniúnach chéanna iad, 1922. Tá staid an domhain nua le sonrú sa litríocht seo, gan amhras. Is ábhar spéise é, sula raibh ann do cheachtar den dá mhórshaothar seo, gur scríobh Máire *Mo Dhá Róisín*. Ó pheirspictíocht na ndúchasach, chuir Máire in iúl eispéireas an *zeitgeist*. Ní hamháin go raibh sé féin ag athrú a chur chuige liteartha i gcomhair na tréimhse nua ach, ní hionann is Joyce agus Eliot, bhí sé ag scríobh mar ghníomhaí radacach frithchoilíneach, i mbreogán na réabhlóide, faoin mhórathrú seo. In *Mo Dhá Róisín*, tá cur síos agus anailís ar cheann de na heachtraí is tábhachtaí sa phróiseas díchoilínithe, mar a chuireann Said (1994: xxii) síos air, mar a bhí Éirí Amach na Cásca. Ba thuar cinnte luath é an t-Éirí Amach go raibh an domhan athraithe, mar a dúirt Yeats, ina hiomláine.²⁵ Mar úrscéal réabhlóideach a chuireann síos ar eachtra réabhlóideach, tugann *Mo Dhá Róisín* le fios an claochlú i stair na tíre agus i gcur chuige ealaíne Mháire. Tá go leor meáchain, agra cinn agus ábharthacht chomhaimseartha le sonrú i scéal saonta grá atá, i gcosúlacht, neamhurchóideach éadrom. Is é seo an modh is croí de shaothar Mháire. Tá baint aige sin leis an chlú a thabhaigh a shaothar ó *Caisleán Óir* i leith.

2.3 Léirbhreithniú ar an litríocht ar an ábhar

Le creatlach nua a aimsiú le hathmheas a dhéanamh ar shaothar Mháire, socraíodh ar chur chuige critice, an iarchoilíneachais, a bheadh oiriúnach d'údar imeallach a scríobh i dteanga mhionlaigh agus a thug dúshlán an mhórdhioscúrsa. Mar a mhaígh Said (1994: xii), tá tábhart ar leith agus ról faoi leith ag litríocht a scríobh ar ais in éadan na himpireachta: 'Along with armed resistance, in places as diverse as nineteenth century Algeria, Ireland, and Indonesia, there also went considerable efforts in cultural resistance.' Déantar an chritic sin a phlé agus a chur i bhfeidhm ar an saothar i rith an tráchtas ach ní mór cuntas a thabhairt anseo ar na criticí a scríobh faoi shaothar Mháire.

²⁵ Yeats, W.B. 1921. *Easter, 1916*. In *Collected Poems (1865-1939)*. ll. 202-205.

Is é an dá shaothar mhóra de chuid Said, *Orientalism* (1978) agus *Culture and Imperialism* (1994) is túsphointe do mhodh anailíse an tráchtais. Sa chéad leabhar, míníonn Said (1978: 3) an t-oirthearachas mar ‘a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient’. Tá Said ag plé leis an chaidreamh idir an Bhreatain, go príomha, agus tíortha an Mheánoirthir, an féin agus an eile: ‘European culture gained in strength and identity by setting itself off against the Orient as a sort of surrogate and even underground self.’ (1978: 3) Is ionann cáilíocht an chaidrimh seo agus an caidreamh idir Éirinn agus Sasana. Is éard a mhaíonn Kiberd (1995:15) nuair a deir sé gurb é Éire fo-chomhfhios an tSasanaigh: ‘The intent of English policy was clear (do Cheitinn): to create a Sacsá nua darb ainm Éire.’²⁶

Tá plé sa dara leabhar ar an bheirt mhórúdar Éireannach, Yeats agus Joyce. Thug Said an bheirt údar isteach i measc scríbhneoirí an iarchoilíneachais i dtéarmaí a fhóireann go maith do Mháire. In ‘A note on modernism’ (1994: 225) luann Said an tábhacht atá leis an ‘response to the external pressures on culture from the *imperium*’ do dhinimic an nua-aoiseachais. Ba chóir go mbeadh an brú seo le sonrú i scríbhneoireacht na hAthbheochana Gaeilge. I saothar Mháire, tá comhfhios an ‘contending native’ (Said 1994: 228) – atá faoi léigear – á chruthú agus á fhorbairt.²⁷ In ‘Yeats and decolonization’, pléann Said teacht chun cinn na meánaicme nua. Tá an cur síos ar an náisiúnachas oiriúnach do Mháire agus Yeats araon:

The great colonial schools . . . taught generations of the native bourgeoisie important truths about history, science, culture. Out of that learning process millions grasped the fundamentals of modern life, yet remained subordinate dependents of an authority based elsewhere that in their lives. (1994: 265)

San am céanna, tá an ‘awareness of European and Western culture *as* imperialism’ (Said 1994: 270) ríthábhachtach do shaothar Mháire agus critic nua á dhéanamh air. Is sa chomhthéacs seo is cóir clú Mháire a athmheas. Tá an scríbhneoireacht dhúchasach ar obair taobh istigh den ‘disparity of power’ (Said 1994: 230), comhartha sóirt an dioscúrsa liteartha: ‘Literature and

²⁶ Tá rannóg sa leabhar céanna (1995: 27 ar lean) dar teideal ‘Ireland – England’s unconscious’. Pléann Leerssen (1996: 35) an idé mháistir-sclábhaí céanna: ‘It is, for Cambrensis, a self-evident fact that the Irish are primitives, or, as he calls it, ‘barbari’; he implicitly and explicitly asserts the moral and cultural superiority of the Anglo-Normans.’

²⁷ Is é guth an íochtaráin é, mar shampla, guth Shéimí nuair a labhraíonn sé amach i gcoinne an chóras eachtrannach scolaíochta (*CO*: 8) nuair a brúitear ainm Gallda air: ‘Shíl mé nach James Gallagher a bhí orm ach Séimí Phádraig Dhuibh.’ Tá an guth sin le cluinsteán i rith an tsaothair sna téamaí a phléann Máire (Féach Caibidil 2. 5).

critical theory converge upon the weaker or subordinate culture and interpret it with ideas of unchanging non-European essences.’ As saothar Said, baineadh úsáid as teoiriceoirí eile a rinne obair ar an iarchoilíneachas a chuir béim ar an iochtarán agus ar litríocht pholaitiúil: Harlow, *Resistance Literature* (1987); Spivak (1988); aistí Wa Thiong’o, go háirithe *Decolonizing the Mind* (1986); bhí tábhacht ar leith le teoiriceoireacht Achebe (1973, 1977 agus 1999). Tarraingíodh ar smaointeoireacht Fanon, go háirithe *Les Damnés de la Terre*, 1961, agus ar smaointeoireacht ghaolmhar: Malcolm X (1968), C.L.R. James (1963) agus Garvey (1968). Baineadh úsáid as na haistí atá bailithe le chéile in Ashcroft *et al* (1995), a thug réimse leathan den obair atá déanta ar an iarchoilíneachas: Aijiz, Lamming, JanMohamed, Bhaba, Hall, Slemon, Appiah, Parry agus Viswanathan. B’úsáideach obair Ashcroft féin sa leabhar céanna agus in Ashcroft *et al* (1994) Bhí aiste McClintock (1992) fiúntach mar mheasúnú ar an chritic. Baineadh úsáid as aiste Mustafa (1998). Tá tuilleadh plé ar obair na n-údar seo i réamhrá an tráchtais: 3 An fearas critice: an t-iarchoilíneachas. Socraíodh ar an dóigh sin ar na téarmaí tagartha don tráchtas.

2.3.1 Critic na Gaeilge

Is comhartha é don neamart a dhéantar i saothar Mháire nach bhfuil mórshaothar curtha i gcrích go fóill maidir le fiúntas na scríbhneoireachta atá le fáil ann. Níl beathaisnéis, fiú, ar fáil ach oiread. Tá go leor alt scríofa ag go leor daoine, áfach, agus dú-obair curtha i gcrích ag Nollaig Mac Congáil go háirithe. Bhí Mac Congáil mar eagarthóir nuair a cuireadh sraith alt le chéile faoi shaol agus shaothar Mháire faoin teideal *Jonneen Khordaroy* (1992) mar chomóradh ar chéad bliain ó rugadh Máire. Dúshraith fhiúntach atá ann ina bhfuil neart eolais agus anailís. Glacann bunús na n-alt, áfach, leis an tuairim choitianta [dhiúltach] ar shaothar Mháire. Tá an dearcadh seo le fáil, fosta, i bhformhór na tráchttaireachta ar shaothar Mháire: in aistí agus leabhar Titley (2006, 2013, 1991), Ní Dhonnchadha (1981), Nic Eoin (1982), [Pól] Ó Muirí, (1999), Ó Gallchóir [‘Peigí Rose’] (1992), Denvir (1997b). Bíodh is go bhfuil an chritic seo diúltach ar an iomlán, ní mór a rá go dtugtar moladh do Mháire ar ghnéithe áirithe dá shaothar.²⁸

Tá comharthaí ann nach bhfuil an tuairim choitianta chomh daingean diúltach is a bhí. Tá ailt le Mac Eoin (1969), mar shampla, agus Groszewski (2013). Ná déantar dearmad ar an obair a rinne Ó Fiaich (1974) ar shaothar Mháire. Tá Hodgins (2006) báuil le saothar Mháire fosta. Tá anailís ar shaibhreas oidhreacht Mháire in de Brún. (2002). Is fiú go mór an t-alt le [Damien]

²⁸ Féach: Ní Dhonnchadha (1981: 169), Nic Eoin (1982: 180, 199-202), Ó Doibhlin (1974: 98, 105). Pléitear tuairimí na gcriticeoirí seo le linn an tráchtais.

Ó Muirí, (1982), ar cheartachán é ar an chritic choitianta, alt a dhéanann dianstaidéar ar shaothar mall de chuid Mháire, *Bean Ruadh de Dhálach*. Ar deireadh, tá obair O’Leary, an dá ollsaothar (1994 agus 2004) agus sraith alt (1981, 1988a agus b, 2006, 2010), a thugann iarraidh gach ceart a thabhairt do shaothar Mháire i gcomhthéacs na hAthbheochana. Tarraingeofar ar an chritic seo nuair is cuí sna tráchtas. Léirítear inti go bhfuil daoine ann atá sásta Máire a athmheas agus a thugann gnéithe nua chun solais. Ní bhíonn an chritic seo ag tarraingt, áfach, ar theoiric an iarchoilíneachais, rud atá beartaithe agus an tráchtas seo.

2.3.2 An chritic Éireannach iarchoilíneach sa Ghaeilge.

Ina hollsaothar, cuireann Máirín Nic Eoin (1985: 18) in iúl go bhfuil bearna mhór idir léann an iarchoilíneachais agus critic na Gaeilge. Ní ábhar iontais scríbhneoireacht na hAthbheochana, agus saothar Mháire, bheith lasmuigh den dioscúrsa idirnáisiunta seo. Tá sé ar cheann de na lochtanna ar an iarchoilíneachas, faoi mar a luann Dirlik, go bhfuil claonadh iartharach sa chritic iarchoilíneach as siocair ‘the postcolonial intellectual’s elevated status in the First World academy’.²⁹ Tá athrú éigean air sin anois. Na criticeoirí Gaeilge a cháin Máire tráth – Nic Eoin, Titley agus Denvir – tá obair déanta acu ar ábharthacht an iarchoilíneachais do scríbhneoireacht na Gaeilge. Luadh saothar Nic Eoin cheana. Baineann Titley (1991) úsáid as an chomhthéacs oiriúnach iarchoilíneach fosta. Tá aistí tábhachtacha ag Denvir (1994 agus 1997) ar an iarchoilíneachas agus litríocht phobal Chonamara. Níor thug na criticeoirí seo faoina bhfuil scríofa acu ar Mháire a nuashonrú. Baineadh úsáid as an chritic leis an nuashonrú a chur i bhfeidhm seo le dul i gceann an tráchtas. Pléann Kiberd (1993) an chros-síolracht chultúrtha ar toradh í ar staid iarchoilíneach na hÉireann. Rud é atá ábhartha do shaothar Mháire (cé nach dtugann Kiberd aird ar Mháire, fiú féin agus Seosamh Mac Grianna idir chamáin aige).

2.3.3 An chritic Éireannach iarchoilíneach sa Bhéarla

Tá critic iarchoilíneach na hÉireann réasúnta nua mar dhioscúrsa agus bhí an obair a rinneadh le déanaí an-úsáideach le haghaidh chur chuige an tráchtas. Cé nach mbaineann an obair seo le scríbhneoireacht na Gaeilge go díreach, bhí sé ag plé le ceistanna a bhain le forlámhas cultúrtha i suíomh iarchoilíneach. Tá cnuasach curtha le chéile ag Carroll agus King (2003) a phléann an cheist agus alt le Coughlan (1989) ar stair an choilíneachais chultúrtha in Éirinn. Féachfadh le saothar Gibbons (1996) a úsáid, ina ndéanann sé ‘a rethinking of tradition, at least as it manifests itself in a country with a fractured, colonial past’ (5) agus leabhair ar leith le

²⁹ Luaite ag Paolini (1999: 99).

Lloyd (2008) ar an cheist áirithe chéanna. Tá bailiúchán curtha le chéile ag Deane (1990) a thugann faoi cheist an choilíneachais. Tá aiste sa leabhar sin ag Jameson a bhí an-úsáideach. Tá obair throm curtha i gcrích ag Kiberd ar stair na litríochta in Éirinn (1979, 1993, 1995, 2000, 2006a agus b.) Faoi mar atá luaite thuas, ní fhágann sé ceist an iarchoilíneachais i leataobh ina anailís.

2.3.4 An nua-aoiseachas agus an t-iarchoilíneachas

Ceist mhór é an nua-aoiseachas a tháinig chun cinn le linn an staidéir. Bhí tábhacht ann do shaothar Mháire ina bhfuil plé faoi ról an traidisiúin don ealaíontóir. Rinneadh tagairt, mar sin de, do chritic Eliot (1925) ar an traidisiún agus an nua-aoiseachas. Tarraingíodh ar shaothar Poggioli (1968), Călinescu (1987), Bradbury agus McFarlane (1978), Dussel (1993), Giddens (2013) agus Paolini (1999) le comhthéacs aeistéitiúil a fháil don phlé faoin nua-aoiseachas. Pléann Bantock (1980) tréithe agus forbairt shóisialta an nua-aoiseachais. Chuidigh Carey (1992) agus Williams (1981) le critic oiriúnach a dhéanamh ar an uaibhreachas atá le sonrú sa nua-aoiseachas. Ba léir nár cheist neodrach an nua agus an litríocht – gan trácht ar litríocht an íochtaráin – faoi chabidil.

Níos ábhartha do Mháire agus a shaothar iarchoilíneach tá an tuiscint ag neartú sa chritic, le blianta beaga anuas, faoin ghaol dosheachanta idir an scríbhneoireacht iarchoilíneach agus an nua-aoiseachas. B'fhiú go mór, ina thaobh sin, na haistí bailithe in Booth *et al* (2000) ar an nasc seo. Tá sé ar cheann de na ceisteanna a phléann McClintock (1992) fosta. Cuireann Kiberd (1995) chun cinn an ról bunaithe a bhí ag Éirinn i gcruthú na nua-aoise agus an nua-aoiseachais.

2.3.5 An litríocht chomparáideach

Síleadh go raibh tábhacht le Máire a chur i gcomparáid le scríbhneoirí eile iarchoilíneacha, na scríbhneoirí sin a tháinig i méadaíocht níos moille le linn an phróisis dhíchoilínithe tar éis an dara cogaidh mhóir. Pléitear Kanafani, Achebe, Jabra chun na cosúlachtaí a fhiosrú i saothar na n-údar seo agus i gceann Mháire. Fuarthas cosúlachtaí suimiúla idir saothar na n-údar seo agus saothar Mháire. Léiríonn na cosúlachtaí a chomhaimseartha is a bhí saothar Mháire.

2.3.6 Eagleton agus critic na heite clé

Is cur chuige radacach forásach é an iarchoilíneachas. Cuirtear chun tosaigh anseo go bhfuil smaointeoireacht Mháire ag teacht leis sin. Tá béim, mar sin de, ar an chritic a bhfuil dáimh aici leis an chur chuige iarchoilíneach.

Mar mhaithe le cúla critice, baineadh úsáid as saothar Eagleton. Ní hamháin go bhfuil tábhacht leis sa saol acadúil ach is acadúlaí é Eagleton atá ar an eite clé radacach agus a bhfuil dáimh aige le cultúr na hÉireann. Is in *Scholars and Rebels* (1999: 2) a fuarthas an chéad tagairt don intleachtóir orgánach atá oiriúnach do Mháire, go háirithe go luath ina shaol. (Tá plé air seo in 1: 4.) Tarraingíodh ar leabhair eile dá chuid ó 1997, 1998, 2000, 2003 2006 agus 2011. Ba thábhachtach an plé a bhí aige ar an chanóin agus teoiriceoireacht liteartha in *Literary Theory* (1983).

Tarraingíodh, fosta, ar chritic an tsóisialachais – Eagleton ina measc siúd.³⁰ Bíodh is nár sin a bpríomhchúram, léadh cuid de shaothar Marx agus Engels (1976) agus Trotsky (1906, 1910 agus 1924) ar an litríocht. Fuarthas eolas agus anailís ar stair na critice Marxáí in Slaughter (1980). Buaileadh le Connolly (1897 agus 1910), Gramsci (1971a agus b), Brecht (Mitchell 1973), Benjamin (1973), Williams (1981) agus Jameson (1990). Thangthas fosta ar Foucault (1964) agus Chomsky (1968, 1979, 1988, 1989 agus 2004) mar smaointeoirí radacacha nach Marxáigh iad. Is cur chuige ón eite chlé, fosta, atá ar bun ag Carey (1992) ar an nua-aoiseachas.

2.3.7 An chritic

Ba den riachtanas amharc ar an chritic ar thug an t-iarchoilíneachas a dúshlán. Go príomha, tá Leavis (1911) ann agus, mar a deir Eagleton (1996: 27), is lucht leanúna Leavis na criticeoirí uilig ar dhóigh. Ní mór aistí Eliot (1959) a lua anseo. Fosta, léadh Bloom (2014) ar cheist na canóna. Tarraingíodh ar Davies (1983), Holloway, (1980), Ellman (1959), Heaney (1980; 1988) agus Ó Connor (1967).

2.3.8 An Béalóideas

Guí gurbh é an chéad bhia ar an sliogán dó an béalóideas, is dúshraith é nach mbaineann den chumraíocht agus an nuaíocht san fhicsean. Tarraingíodh ar obair Bourke (2002 agus 2009) le luach an bhéaloidis a fhiosrú. Léadh saothar Ógáin (1980, 1984, 1991 agus 2006), aistriúchan na Tána le Kinsella, leagan na scéalta béaloidis le Rolleston (1994) agus aiste Phóirtéir (1992).

2.3.9 Léitheoireacht Mháire: an Béarla

Léadh na leabhair a bhí tábhachtach i bhforbairt Mháire mar scríbhneoir. Bhí sé seo ag brath ar na húdair a luaigh sé féin in *Nuair a bhí mé óg* agus in *Saol Corrach*, ina fhicsean agus ina chuid iriseoireachta. Tá idir scríbhneoirí fíorasacha agus scríbhneoirí ficsin. Ar an chéad chuid,

³⁰ Féach, mar shampla, Eagleton (2011).

tá Carlyle agus Mitchell. Léadh an méid a scríobh Carlyle ar an laochas, mar shampla, agus *Jail Journal* Mitchell. Luann Máire Lalor fosta (TM: 99) agus ba léir go raibh sé go mór faoi thionchar Davis (Féach: 4.2 Socrú teanga: an Béarla). Léadh cuid de shaothar ficsin Carlyle, *Sartor Resartus*, fosta. Tugadh faoi na filí uilig a luann Máire ina shaothar a léamh: Mangan agus Moore, mar shampla. Rinneadh athléamh ar dhánta na bhfilí Béarla, a ndéarna Máire tagairt dóibh: Burns (NBO: 202-5) Byron (ST: 76), Shelley (CS: 110) Wordsworth (TM: 9), mar shampla.

2.3.10 Léitheoireacht Mháire: an Ghaeilge

D’admhaigh Máire gur thréine léitheoireacht an Bhéarla air ná léitheoireacht na Gaeilge. Is léir go raibh sé faoi thionchar smaointeoireacht Mhic Phiarais agus Uí Chonaire maidir leis an litríocht.³¹ Rinneadh athléamh ar scéalta an Phiarsaigh mar go raibh dúil mhór ag Máire sa duine. Léirigh Máire fosta meas don Chonaireach. Léadh, mar sin de, *Deoraíocht* agus rinneadh scéalta Uí Chonaire a athléamh. Glacadh leis go raibh eochairthéacsanna eile arbh fhiú a léamh mar chomhthéacs liteartha Mháire. Léadh *Mo Scéal Féin* agus *Séadna* le Peadar Ó Laoghaire. Níor mhór *An Béal Bocht* a athléamh fosta mar go bhfuil tábhacht leis i stair na Gaeilge agus go bhfuil sé ábhartha do Mháire agus don Athbheochan i gcoitinne.

Luann Máire na húdair Ghaeltachta agus léadh samplaí de na leabhair a tháinig uatha: beathaisnéis Pheig agus *An tOileánach*, le hÓ Criomhthain, mar shampla. Léadh *Rotha Mór an tSaoil* fosta mar shampla den seánra as Tír Chonaill. Léadh *An Cneamhaire: Úr-sgéal* (O’Farrelly 1901) mar gur luaigh O’Leary é mar thionchar ar *Caisleáin Óir*. Léadh saothar dheartháir Mháire ina iomláine, mar phointe comparáide.

2.3.11 Léitheoireacht Mháire: an mhór-roinn

Mhaígh Máire (SC: 198) gur léigh sé litríocht sa Fhraincis agus deirtear gur tharraing sé ar an litríocht sin mar fhoinsé dá scríbhneoireacht féin. Léadh gearrscéalta áirithe de chuid Daudet agus Maupassant le pointí comparáide a fhiosrú. Bhí dáimh aige le Loti agus d’aistrigh sé leabhar dá chuid. Ní luann Máire leabhair a léigh sé sa Ghearmánais ach is féidir go raibh tionchar Goethe air trí shaothar Carlyle. Beidh tionchar na scríbhneoirí seo á phlé ar ball. (Féach 5: 6.1; 5: 5.2 & 6: 3.2.)

³¹ Féach Cabidil 5 5.2, 5.3.

2.4 Seánraí i saothar Mháire

Bhí Máire i mbun pinn ar feadh tréimhse fada (1912-1968). Thug sé faoi gach seánra: béaloideas, ábhar léitheoireachta curtha in oiriúint do scoileanna, gearrscéalta, úrscéalta agus, ar uairibh, drámaíocht. Tá cuntas cuimsitheach ar a shaothar leagtha amach ag Nollaig Mac Congáil in *Clár Saothair* (1990). Tá luathshaothair Mháire curtha i gcló ag Mac Congáil fosta, mar aon le cuid de luath-iriseoireacht Mháire, in *Castar na Daoine ar a Chéile is ní Castar na Cnoic ná na Sléibhte: Scríbhinní Mháire I* (2002). Chuir Mac Congáil iriseoireacht eile le Máire, ó 1919-1922, i gcló in *Na Blianta Corrach: Scríbhinní Mháire 2* (2003). Tá iriseoireacht Mháire ón chuid eile de na 1920í á cur le chéile ag Mac Congáil san am i láthair.³² Cuirtear i leith Mháire nach raibh ach athrá agus ionannas ina shaothar.³³ Ba den riachtanas, mar sin de, tabhairt faoi shaothar Mháire a léamh ina iomláine, mar aon leis an iriseoireacht atá ar fáil, le bheith in ann cuntas agus anailís chuimsitheach a dhéanamh air. Tá éagsúlacht sa saothar a tháinig uaidh agus éabhlóid le sonrú.

Thosaigh Máire le scéal béaloidis – ‘Maolmuire agus Feidhlimidh Cam’ – a chuir Séamus Ó Searcaigh i gcló in *Cloich Cheann Fhaolaigh* (1911). Níos moille, bhain sé duais an Oireachtais i 1912 le ‘Gaduigheacht Inis Duain’ a foilsíodh ar *An Claidheamh Soluis* sa bhliain chéanna. Foilsíodh ‘Óisín i nDiaidh na bhFiann’ agus ‘Balor na mBéimeann i dToraigh’ ar *An Claidheamh Soluis* i 1914. Chuir Ó Searcaigh agus Íde Nic Néill ‘Cuchulainn’ ó bhéalaithe Mháire i gcló in *Cú na gCleas agus Sgéalta eile* (1915).

Ba threo nua i saol Mháire nuair a thug sé faoina chéad úrscéal. Agus é ag feidhmiú mar phríomhoide ar Inis Fraoigh, is amhlaidh gur chur sé saothar próis sínithe de, *Castar na Daoine ar a Chéile is ní Castar na Cnoic ná na Sléibhte*. Foilsíodh an nóibhille go seachtainiúil ar *The Irish Weekly and Ulster Examiner* idir mí Lúnasa agus mí na Nollag 1915. I 1916 d’fhoilsigh sé dhá ghearrscéal i mBéarla, ‘Destiny: A War Story of Donegal’, agus ‘Two Days a Teacher’. Scríobh sé dán Béarla fosta, ‘An Address to the Jingers’.

Sa bhliain 1921, tháinig an chéad úrscéal i bhfoirm leabhair, *Mo Dhá Róisín*, ó Mháire. Ba chéim chun cinn é ach is léir go raibh Máire ag athrú a chur chuige liteartha.³⁴ In ainneoin an díol mór a bhí ar *Mo Dhá Róisín*, ní raibh sé sásta leis agus lig sé as cló é.³⁵ Bhí trí bliana ann

³² Tá iriseoireacht Mháire ón chuid eile de na 1920í á cur le chéile ag Mac Congáil. Táim fíorbhuíoch gur chuir sé a bhfuil curtha le chéile aige (*Scríbhinní Mháire III*), gan é foilsithe go fóill, mar aon le samplaí eile ó bhlianta eile, ar fáil dom le haghaidh an tráchtas seo.

³³ Féach Caibidil 1 (1), áit a bpléitear an bharúil seo.

³⁴ Féach Caibidil 5: 2. Máire agus an Litríocht; Caibidil 6: 2 Traidisiún Mháire agus treo nua

³⁵ Féach Caibidil 4: 5.2 An Litearthacht.

sular tháinig *Caisleáin Óir* (1924) ar an tsaol. Sa bhliain 1925, scríobh sé *Micheál Ruadh*, saothar gairid cuimhne cinn.

Chrom Máire ar fhoirm an ghearrscéil agus d'fhoilsigh sé *Cith is Dealán* (1926). De réir dealraimh, bhí bearna mhór idir *Cith is Dealán* agus a chéad saothar eile cruthaitheach, *Thiar i dTír Chonaill* (1940). Ní mór a lua, áfach, go raibh úrscéalaíocht idir lámha ag Máire sa tréimhse seo: 'Deir Máire linn in *An tUltach* (Ean. 1941) gur scríobh sé úrscéal – *Innis Beannach* – sa bhliain 1929.' (Mac Congáil 1990: 57) Luann Mac Congáil (1990: 56), fosta, gur fhoilsigh Máire an chéad chaibidil d'úrscéal in *An Iris*.³⁶ Úrscéal stairiúil a bhí ann a bhain leis 'na hInvincibles'. Is féidir gurb é seo an chéad chaibidil de *Innis Beannach*. Sin, nó foilsíodh *Innis Beannach* faoi theideal eile ar ball. Mhaígh Máire san alt thuasluaite gurbh é an t-úrscéal seo an t-úrscéal is fearr a scríobh sé riamh.

Bíodh is go raibh deacrachtaí ag Máire leabhair bhunaidh a chur i gcló, scríobh sé ceithre leabhar mar chuid de *Sraith na Craobhruidhe* (IV, 1927, V, 1928, VI, 1930 agus eagrán nua de VI [gan dáta]). D'aistrigh sé *Pecheur d'Islande* mar *Iascaire Inse Tuile* (1927). Níor foilsíodh an leabhar seo go dtí 1953. Dhiúltaigh an Gúm *Feara Fáil* (1929) a chur i gcló; chuir Preas Dhún Dealgan amach i 1933 é. D'fhoilsigh Máire píosaí ar *An tUltach* a chuaigh le *Nuair a bhí mé Óg* a dhéanamh, a foilsíodh i bhfoirm leabhair i 1941. D'fhoilsigh sé roinnt gearrscéalta ar *An tUltach* le linn na 1930í fosta; cuireadh le chéile iad ina chnuasach gearrscéalta *Thiar i dTír Chonaill* (1940).

Thosaigh Máire ag leis an Ghúm i Samhain 1930. D'aistrigh sé roinnt leabhar don chomhlacht: *Ireland and Irishmen in the French Revolution* [*Éire agus Éireannaigh i Muirtheacht na Fraince* (1933)] le Richard Hayes; *La Terre Qui Meurt* [*Faoi Chrann Smola* (1934)]; le René Bazin; *The Right of Way* [*An Bealach Achtuighthe* (1937)] le Gilbert Parker; *Captain Blood* [*Caiftín Blood* (1934)] le Rafael Sabatini; *Lisheen* [*Lisín* (1934)] le Patrick Sheehan; *The Queen's Fillet* [*Filéad na Banríona* (1940)] le Patrick Sheehan.

Cuireadh *Thiar i dTír Chonaill*, i gcló i 1941, an chéad saothar cruthaithe aige ó foilsíodh *Cith is Dealán* 15 bliana roimhe. Lean sé sin le dhá shaothar bheathaisnéise: *Nuair a bhí mé Óg* (1942) agus *Rann na Feirste* (1942). Cuireadh an gearrscéal fada, *An aibidil a rinne Cadmus* (1944) amach mar leabhrán ann féin. Tháinig an triú saothar beathaisnéise uaidh, *Saol Corrach* (1945) sular thosaigh sé ar shraith de leabhair gearrscéalta.

Tháinig *Scéal Úr agus Seanscéal* (1945) uaidh; *An Teach nár Tógadh* (1948); *Ó Neamh go h-Arainn* (1953); *An Clár is an Fhoireann* (1955); *Fód an Bháis* (1955); *Tráigh is Tuile* (1955);

³⁶ Bhí an teideal 'An seandúine beag aindeiseach ar an chaibidil. Nollaig, 1945, ll 8-15.

Fallaing Shíoda (1956). Cuireadh dhá úrscéal amach: *Tairngreacht Mhiseoige* (1958) agus *An Draoidín* (1959). D'fhill sé ar an ghearrscéalaíocht leis *An Bhratach* (1959). Cuireadh an t-úrscéal stairiúil *Ó Mhuir go Sliabh* (1961) amach. Ansin, tháinig *Cúl le Muir* (1961), cnuasach gearrscéalta, amach agus an t-úrscéal, *Suípín an Iolair* (1962), ina dhiaidh. Cuireadh *Úna Bhán* (1962), cnuasach eile gearrscéalta, amach agus dhá úrscéal, *Bean Ruadh de Dhálach* (1962) agus *Le Clap-Sholus* (1967). Ba é *Oíche Shamhraidh agus Scéalta eile* (1968) an cnuasach deireanach gearrscéalta agus is é *An Sean-Teach* (1968) an t-úrscéal deireanach a tháinig ó pheann Mháire.

Tháinig athruithe móra ar a chur chuige nach léir ar an chéad léamh. Tá claochlú le sonrú, mar shampla, idir a chéad iarracht ar úrscéal a scríobh (*CDC* 1915) agus a chéad úrscéal foilsithe (*MDR* 1921). Bhí Máire go mór faoi thionchar an Bhéarla sa chéad saothar ina ndéanann sé iarracht saothar a chur ar fáil i nGaeilge a fhreastalaíonn ar riachtanas an Chonartha. Is ar éigean gur féidir cailíocht liteartha a bhronnadh ar *Castar na Daoine ar a Chéile*. Sa dara leabhar, áfach, tá iarracht ann an mhiotaseolaíocht dhúchasach a tháthú le heachtraí comhaimseartha na tíre – Éirigh Amach na Cásca go príomha.

I ndiaidh an phlé a dhéanann Máire ar *Art Gaelach* ina chuid iriseoireachta³⁷, tá athrú eile le sonrú in *Caisleáin Óir* (1924). Bíodh is go bhfuil an mhiotaseolaíocht ann mar dhúshraith don leabhar, cuirtear sa chúlra é agus tá cúram an triú leabhair lonnaithe i saol na Gaeltachta sa 19ú haois.³⁸ Ní hionann is an chéad dá úrscéal, tá polaitíocht na tíre mar chuid de dhlúth agus inneach an scéil in áit a bheith ann mar phríomhchúis an scéil. Is amhlaidh an scéal leis an chéad chnuasach de ghearrscéalta a chuir Máire amach, *Cith is Dealán*, sa bhliain 1926. Díríonn na scéalta anseo ar shaol inmheánach Rann na Feirste, gan tagairt fhollasach pholaitiúil le sonrú ann. Tagann guth mioscaiseach Mháire chun tosaigh sa chnuasach seo, rud nach raibh le sonrú roimhe seo ach sa bheag, b'fhéidir, sa chéad chuid de *Caisleáin Óir*, an chaibidil ar an scoil agus Séimí ar ais sa bhaile. Saothar aibí is ea é *Caisleáin Óir* ina bhfuil eilimintí an scéil ag obair comhthreoir lena chéile.

Tá briseadh ann idir foilsiú *Caisleáin Óir* agus a chéad iarracht eile. Is féidir go raibh deacracht aige an chéad saothar eile a shamhlú nó, faoi mar atá leagtha amach thuas, is leabhair neamhfhicsin a scríobh sé sa tréimhse seo. Más fíor go raibh úrscéal idir lámha aige – *Innis*

³⁷ Pléitear an claochlú seo agus an t-athrú suntasach atá ann nuair a athraíonn Máire a chur chuige i gcoinne theagasc an Phiarsaigh. Féach Caibidil 5 2.3, 2.4, 2.5.

³⁸ Pléitear cúrsaí foirme *Caisleáin Óir* níos moille i gcomhthéacs thurgnamhach an iarchoilíneachais. Féach 3: 3.2 Carlyle.

Beannach, b'fhéidir – bhain sé sin le hábhar stairiúil. Bhí Máire thar a bheith gnóthach go mall sna 1920í agus le linn na 1930í le cúrsaí eagarthóireachta agus iriseoireachta fosta. Is féidir gur bhain sin den ríóg chruthaitheach. Cibé rud a bhain dó, níor tháinig saothar cruthaitheach uaidh go dtí gur foilsíodh *Thiar i dTír Chonaill* i 1940.

Níorbh ionann an cnuasach gearrscéalta seo agus an chéad cnuasach. Níl, de réir dealraimh, an dheighilt idir an ghearrscéalaíocht pholaitíochta agus an ghearrscéalaíocht liteartha ann a thuilleadh. Is cur chuige é ar lean Máire do sna chnuasacha a chuir sé le chéile ina dhiaidh sin. Baineann sé sin leis an dóigh ar scríobhadh na scéalta, is é sin le rá gur scríobhadh d'irisí agus cuireadh le chéile mar leabhair iad tamall tar éis a scríofa. D'fheidhmeodh an sárchnuasach *Scéal Úr agus Seanscéal* (1945) mar eiseamláir do na cnuasacha a tháinig amach ina dhiadh. Le sonrú ann, tá éagsúlacht de gach cineál. Tá scéal amháin béaloidis ann – 'Seilg Shléibhe Cuilín' – gearrscéalta atá bunaithe, nó a tharraigíonn, i gcosúlacht, ar sheanchas Rann na Feirste – 'Dhá reathaithe', 'Eisiomláir', 'Tuathal s'againne', 'Mé féin is mo mhadadh', 'Peadar na bpíopaí', 'Fear na síothchaimhe', 'Cuidín an phúdair', 'Píobaire sidhe an bháid bháin', 'Turas na croiche', 'Scientific training', 'Toinnte na cinniúna', – agus scéalta a bhaineann le cúrsaí polaitíochta – 'Croidhe mná', 'An fear deireannach de na Fiannaibh' agus 'Ar uaigh a charad'.

Níor mhiste nóta beag a chur leis an méid seo faoi iriseoireacht Mháire. Bhí dlúthbhaint idir forbairt Mháire mar scríbhneoir agus na nuachtáin agus na hirisí Gaeilge. Is san iriseoireacht a chéad tháinig 'Máire' ar an saol.³⁹ Tá sé ar shlí a ráite gurb iad na páipéir nuachta a threoraigh Máire i dtreo a shaol scríbhneoireachta. D'fhás uaillmhian na bpíosáí a scríobh sé do na nuachtáin agus irisí thar na blianta. Thosaigh a chuid iriseoireachta le tuairiscí beaga faoina ghníomhaíochtaí mar thimire don Dáil: cuntais ghairide ar imeachtaí ar nós féilte, ranganna agus cruinnithe. Ba chuid de ról Mháire stocaireacht a dhéanamh ar son na Gaeilge agus moltaí a thabhairt le feabhas a chur ar staid na Gaeilge i dTír Chonaill. Taobh istigh d'achar gairid, thosaigh sé a cháineadh éifeacht an Chonartha.⁴⁰

Síleadh fosta go mbeadh tábhacht leis an iriseoireacht do dhearcadh Mháire ar an litríocht agus ar a smaointeoireacht i gcoitinne. Níorbh fhéidir gach rud a aimsiú agus a chíoradh ach fuarthas píosaí as irisí Gaeilge ó gach tréimhse de shaol Mháire. Déantar plé air sin le linn an tráchtais (). Mheasc Máire na hábhair agus na seanraí liteartha ar thug sé fúthu ina chuid

³⁹ Féach Blianta Corracha (2002: 1n).

⁴⁰ Féach, mar shampla, *Na Blianta Corracha* (Mac Congáil 2002). Pléitear ábhair na n-alt i gCabidil 1: 1-4; 2: 4-4 agus 5: 2.

iriseoireachta: scéalaíocht, agallamh beirte, aistí, léirmheastóireacht, fealsúnacht, cuimhní cinn agus tuairiscí.

2.5 Cur Chuige an tráchtais ar shaothar Mháire

Ba é léamh *Tairngreacht Mhiseoige* (1958) a spreag an tráchtas, ar dhóigh, nó bhréagnaigh sé an clú a thabhaigh saothar Mháire le linn an chéid seo caite. Chonacthas san úrscéal sin ábhar a bhí comhaimseartha, fáidhiúil, polaitiúil agus dúshlánach intleachtach. Níorbh ionann éifeacht an úrscéil seo agus an clú ‘Máiriúil’ a bhí ar shaothar Mháire. Cuireadh an bhéim ar na húrscéalta sin – *Tairngreacht Mhiseoige* (1958), *Bean Ruadh de Dhálach* (1966), mar shampla. Le linn an chuid eile de shaothar Mháire a léamh, ba léir, mar a d’fhógair sé féin, go raibh cúrsaí polaitíochta ríthábhachtach do Mháire.⁴¹ Ba léir fosta, de réir na critice iarchoilíní, gur scríbhneoir é Máire a shuíonn go sásúil le teoiric an iarchoilíneachais. (Pléite thíos: 3 An fearas critice: an t-iarchoilíneachas) Ní mór a lua go bhfuil éabhlóid le sonrú i saothar Mháire. D’athraigh an namhad a bhí aige sa dóigh is gur dhírigh sé a aird ar an namhad ón taobh amuigh go dtí an ceann inmheánach. Ar an bhonn sin, tháinig athrú ar an chur chuige ar an saothar, de réir mar a léadh na leabhair, rud a thugann tuiscint nua chun cinn ar an saothar ina iomláine.

Baineann *Ó Mhuir go Sliabh* (1961) le stair na tíre. Éirí Amach na Cásca is croí dá chéad úrscéal foilsithe, *Mo Dhá Róisín* (1921). Fiú féin in *Caisleáin Óir* (1924), an t-úrscéal rómánsach *par excellence*, mar dhea, tá téamaí sóisialta, stairiúla agus polaitiúla le sonrú ann. Cuireadh spéis mhór sna gearrscéalta – ‘An ceann-feadhna’ (*TTT*: 1940) ‘An fear deireannach de na Fiannaibh’ (*SUS*: 1945), mar shampla – ina raibh cúrsaí polaitíochta faoi chaibidil. Féachadh le téamaí uilig na scríbhneoireachta a phlé lena léiriú go raibh doimhneacht agus ábhar sa saothar.

Bíodh is nach raibh i gceist sa chéad dul síos ach dearcadh diúltach formhór na critice ar shaothar Mháire a athbhreithniú, tuigeadh go raibh ceist níos mó le fiosrú – sa chritic agus i saothar Mháire araon. Cuireadh tús leis an tráchtas, mar sin de, taobh istigh de laincisé chritic an Iarthair.⁴² Agus critic ailtéarnach an iarchoilíneachais á léamh, áfach, tháinig forbairt ar aidhm an tráchtais. Níor leor an chritic a bhréagnú nó níor bhain an teoiric le saothar Mháire amháin. Is cur chuige eile ar fad atá de dhíth ar an litríocht.

Agus an chritic á léamh, tugadh faoi iomlán shaothar Mháire a léamh in ord a bhfoilsithe. Ní raibh seo i gcónaí indéanta nó ní raibh na leabhair uilig ar fáil chomh furasta céanna agus, mar

⁴¹ Féach *Saol Corrach*: 225).

⁴² Féach thuas: 2.3.7 An chritic.

a luadh cheana, bhí *Tairngreacht Mhiseoige*, úrscéal a bhaineann le mallscríbhneoireacht Mháire, léite ar dtús. De réir mar a léadh na saothair éagsúla, tháinig athrú ar an tuiscint a bhí do Mháire mar scríbhneoir. Chonacthas, faoi mar atá léirithe thuas, go raibh claochlú ina chur chuige liteartha féin, rud a thugann athléamh na n-úrscéalta le fios. Sin ráite, in éineacht leis an chlaohlú fealsúnachta (á phlé in 6: 4.4), tá téamaí fada buan ar fud shaothar Mháire – an t-athrú saoil agus nithe a mbaineann leis – mar atá pléite in 2: 3, 4, 5 agus 3: 2. Rinneadh tagairt anonn is anall lena a dhearcadh ar cheisteanna áirithe a a léiriú. Tá an méid sin fíor, mar shampla, faoi chreideamh sóisialta Mháire, bíodh sin in *Caisleáin Óir*, nó *Bean Ruadh de Dhálach*.

Chuathas siar go dtí na chéad phíosáí le Caibidil 2 a scríobh. Le Máire a chur in iúl mar scríbhneoir a chuaigh i ngleic leis an nua-aois, tarraingíodh ar *Castar na Daoine ar a Chéile* agus *Mo Dhá Róisín*. Sna húrscéalta seo, bhí Máire ar theann a dhícheall a chruthú go raibh sé i bhfách le comhairle an Phiarsaigh ar an ghá le bheith nua. Pléitear seo in 2: 4 ‘Máire agus an nua-aois’. Tarraingíodh ar an phlé ar thug Máire faoi níos moille ina shaol fosta ar cheist an ama, in *Le Clap-Sholus* agus *Tairngreacht Mhiseoige*, ina bhfuil tuiscint ar an dúshlán a thugann an t-iarchoilíneachas do choincheap na nua-aimsearthachta (2: 3, 4). Cíoradh iriseoireacht chomhaimseartha Mháire sa chaibidil seo fosta. Is ansin a phléigh Máire ceisteanna a bhain leis ceist na teanga, staid eacnamaíoch na Gaeltachta agus a chuid smaointeoireachta ar chúrsaí polaitíochta. (2: 5)

Is amhlaidh, fosta, go raibh ceisteanna sóisialta níos tábhachtaí ag Máire sa tréimhse i ndiaidh dó na húrscéalta luatha chur de. Tá sé seo le sonrú san iriseoireacht; ach is léir, faoin am ar scríobh sé *Caisleáin Óir*, go raibh a shúil aige ar an saol comhaimseartha. Tá seo pléite ag 2: 5. Ba léir, ar ball, gur thóg Máire ar na ceisteanna sóisialta sna húrscéalta malla. Baineadh úsáid, mar sin de, as *Bean Ruadh de Dhálach* go háirithe leis an chás a láidriú. Fuarthas, fosta, ábhar faoin imirce agus ar chultúr faoi ionsaí in *An Sean-Teach*.

In Caibidil 3, An ‘archaic *avant-garde*’, pléadh an coincheap a bhronn Eagleton ar radacaithe na hÉireann sa 19ú haois (1995: 274). Le dearcadh débhríoch Mháire ar cheisteanna a bhain le fealsúnacht na polaitíochta a fhiosrú, chuathas i muinín *Caisleáin Óir*, *Cith is Dealán* agus *An Draoidín*. Fuarthas ábhar, fosta, ar ról na mban sna leabhair beathaisnéise, áit a bpléann Máire ról a sheanmháthar i saol na Gaeltachta. Nuair a léadh cuid de na cnuasaigh gearrscéalta, bhí níos mó fianaise ar fáil ar an chroí-cheist seo (3: 2).

Tá saothar iomlán Mháire iarchoilíneach agus tarraingíodh, mar sin de, ar shampla as gach tréimhse dá scríbhneoireacht. Ba é *Tairngreacht Mhiseoige* spreagadh an tráchtas de bharr an ábhair réabhlóidigh ann agus bítear ag brath air sin mar dhúshraith de Caibidil 3 Bhí sé an-

tábhachtach sa phlé faoin chosúlacht idir fealsúnacht Mháire agus teoiricthe radacacha iarchoilíneacha. In 3: 4, tarraingíodh ar shaothair eile, *An Draoidín*, *An Sean-Teach* agus *Le Clap-Sholas*, mar shampla, le dearcadh Mháire ar an tuathanach agus an fhrithbheartaíocht a fhiosrú. Phléigh Máire an cheist chéanna sna gearrscéalta agus baineadh tacú astu sa tráchtas (3: 4.5, 6).

Le forbairt smaointeoireacht Mháire ar an sóisialachas a scagadh, chuathas i muinín na leabhar luath. Bhí léará eile, áfach, in iriseoireacht Mháire ar an teannas – agus an teacht le chéile – idir an náisiúnachas agus an sóisialachas. Pléitear seo ag 3:5.

I gcaibidil 4, ba í an iriseoireacht an chéad fhoinsé don phlé ar Mháire agus an nua-aoiseachas. Leis na cosúlachtaí idir saothar Mháire agus coincheapa de chuid an nua-aoiseachais a fhiosrú, tarraingíodh, fosta, ar an bhéaloideas. Rinneadh plé, mar sin de, ar bhunscéal de chuid Mháire, is é sin scéal Oisín (4: 3.1), rud atá pléite i *Rann na Feirste* (213). Fuarthas amach go bhfuil scéal Oisín mar chineál de dhúshraith faoi scríbhneoireacht Mháire, bíodh sin *Mo Dhá Róisín*, *Caisleáin Óir* nó *Suípín an Iolair* nó an ghearrscéalaíocht ina bhfuil Oisín mar bhun den scéal. (Féach fonóta 172.)

Fiosraíodh fealsúnacht Mháire ar cheist na tairngreachta in 4: 4. Ceist bharrthábhachtach ag Máire í an cheist seo. Tá sé tríd an saothar, faoi mar atá pléite in 4: 4.2, ach díríodh an ar na húrscéalta malla, go háirithe *Tairngreacht Mhiseoige*, *Bean Ruadh de Dhálach* agus *An Sean-Teach*, leabhair a léiríonn an claochlú a tháinig ar dhearcadh Mháire sa tréimhse ina raibh sé ag comhoibriú leis an Language Freedom Movement (á phlé in 6: 4.4). Tá míniú le fáil san eachtra seo ar a dhuirce atá a dhearcadh sna leabhair mhalla.

Díríodh ar na saothair bheathaisnéise le Máire a fhiosrú mar eiseamláir den té nua-aoiseach (4: 3.2). Cuireadh síos ar shaol Mháire agus an dóigh ar phléigh sé leis an saol uirbeach. Ina dhiaidh sin, fiosraíodh tionchar na taithí sin ar an saothar ficsin. Rinneadh comparáid idir tréithe litríocht an nua-aoiseachais agus tréithe agus téamaí i saothar Mháire (4.5). Agus na leabhair uilig léite faoin am seo, ba léir go raibh Máire ag plé le ról na bunaicme mar dhushraith na tíre agus i gcúrsaí réabhlóide agus shaoirse na tíre. Cuardaíodh, mar sin de, samplaí ó na leabhair a scríobhadh le linn na tréimhse réabhlóidí – *Castar na Daoine ar a Chéile*, *Mo Dhá Róisín*, agus *Caisleáin Óir*. Fuarthas samplaí sna leabhair seo ar smaointeoireacht Mháire ar cheist na réabhlóide. Ábhartha don nua-aoiseachais, go háirithe, bhí ról na bunaicme sa saol nua-aoiseach agus i saol na litríochta. Mar a bhí amhlaidh san iriseoireacht, bhí Máire ag meabhrú ar ról éagsúla na n-aicme i saol na tíre, ábhar a phléitear in 4: 5.1, 3, 4.

In Caibidil 5: Máire agus an litríocht, tá cuntas ar dhearcadh Mháire ar an litríocht mar dhisciplín faoi leith (5: 2.3-5). Tugadh iarraidh an tionchar a bhí ag scríbhneoirí eile a bhunú

ar an fhianaise a thug Máire féin, faoi mar atá pléite in 5: 2. 4-5 agus in 5: 3-6. Bhí an iriseoireacht tábhachtach don ábhar seo mar is san iriseoireacht a ndeachaigh sé i ngleic, go comhfhiosach, le teoiric na litríochta agus a thug iarraidh teacht ar an chur chuige is oiriúnaí dó féin. Tá plé thar a bheith suimiúil agus tábhachtach ar cad is ealaín ann le fáil i *Rann na Feirste* fosta. Is amhlaidh an cás leis na saothair bheathaisnéise eile. Pléadh Máire ceisteanna liteartha ina chuid ficsin fosta, nuair a labhródh na carachtair orthu. Bhí eolas ar leith le fáil sna húrscéalta malla, *An Draoidín* agus *Le Clap-Sholas* nó ba léir nach raibh fiúntas na litríochta socruithe ina intinn. Tugadh iarraidh ar na ráitis uilig, idir na fíorbharúlacha agus an tráchttaireacht san fhicsean a tháthú leis an dearcadh a fhiosrú.

In Caibidil 6: Scríbhneoir Pobail, tugadh faoi Mháire a léiriú mar scríbhneoir pobail taobh istigh de chur chuige an iarchoilíneachais. Chuige sin, in 6: 3-4, pléadh an sruth litríochta ailtéarnaigh ar tharraing Máire air. Thangthas ar dhá ní a bhí thar a bheith spéisiúil nuair a cuireadh cleachtas Mháire i gcomparáid leis na h-údair ailtéarnach seo agus saothar Mháire. In 6: 3.2, pléadh tráchttaireacht Kiberd ar fhoirm an úrscéil iarchoilínigh. Bhí cosúlachtaí le sonrú sa mhéid a dúirt Kiberd le húrscéalta malla Mháire. Faoi mar atá pléite sa rannóg seo, mhaígh gur thóg Máire an fhoirm seo ó Carlyle. Is é an dara rud an stíl. Ní raibh sé de rún na haistriúcháin a phlé sa tráchtas seo ach rinneadh eisceacht de Loti de bharr na dáimhe a bhí ag Máire leis. Ba nochtú iontach stíl Loti a scrúdú i nGaeilge Mháire. Faoi mar atá pléite in 6: 1, tá difear suntasach idir prós Mháire agus prós Loti. Chuathas siar ar shaothar Mháire uilig agus tuigeadh an chiall a bhí le scríbhneoir pobail i dtaca le cúrsaí stíle de go háirithe. Ceanglaíodh seo leis an chur chuige atá ar fáil ag scríbhneoirí iarchoilíneacha nua-aimseartha, scríbhneoirí nár ghlac le stíl an úrscéil éimpíriigh. Pléitear seo in 6: 4.2. I bhfianaise an dhul siar, chonacthas gur ghéill Máire méid áirithe do stíl an Iarthair ina luathscríbhinn ach gur chloígh sé lena stíl dhúchasach ar feadh a shíl ina dhiaidh.

3 An fearas critice: an t-iarchoilíneachas

Luann Nic Eoin (1999: 18) an ‘bhearna mhór idir saothrú léann an iarchoilíneachais i measc chriticeoirí an Bhéarla agus saothrú na critice liteartha agus cultúir sa Ghaeilge’. Mar aon le gníomhaithe agus teoiricithe eile na hAthbheochana, bhí Máire i dtús cadhnaíochta ar phróiseas idirnáisiúnta an díchoilínithe go luath san fhichiú haois. Cé nár tháinig teoiric an iarchoilíneachais chun cinn go dtí go raibh díchoilíniú na n-impireachtaí Eorpacha faoi lán seoil tar éis an dara cogadh mór, bhí ann i gcónaí, mar a deir Said (1994: 225) d’fhrithbheartaíocht

an ‘contending native’. Sula raibh ann don ‘Iarchoilíneachas’ mar dhioscúrsa acadúil, bhí ann, mar a luann Ashcroft (1995: 1), do chleachtas agus d’eispéireas iarchoilíneach. Is cóir a lua fosta go raibh Máire chun cinn ar athbheochanóirí eile mar smaointeoir radacach comhfhiósach nó go bhfacthas dó ról na polaitíochta san athbheochan.⁴³ Bainfear úsáid as na smaointe a d’fhorbair Said in *Culture and Imperialism* (1994), leabhar a thóg ar an réamhchritic a rinne sé in *Orientalism* (1978) ar litríocht an Iarthair. Baineann Said (1994: 237) úsáid as teoiricí de chuid Fanon (1965), a dhiúltaigh don ‘hierarchy of cultures’⁴⁴ agus as leabhar Harlow (1987) ar ‘litríocht na frithbheartaíochta’ a thugann dúshlán na ‘codes and canons of . . . [western] literature and its criticism’. (1987: 16) Luann Harlow tuairim Kanafani ar a thábhachtaí atá frithbheartaíocht chultúrtha i gcoinne an ‘programmatic cultural imperialism which accompanied western . . . domination’. (1987: 10-11)

Taobh le hanailís Said, tá criticeoirí ar nós Spivak, agus an ‘Subaltern Studies Group’ ann fosta a phléann a dheacra atá sé guth a thabhairt don duine íseal.⁴⁵ Tá tábhacht ar leith, dar ndóigh, le scríbhneoirí eile a bhí ag cur amach litríochta agus critice iarchoilíní. Ina measc siúd, tá Achebe, Ngugi Wa Thiong’o, scríbhneoirí iarchoilíneacha a tharraing, mar a tharraing Máire, ar a léann dúchasach féin: ‘We reject,’ mar a d’fhógair Wa Thiong’o (1972:439), ‘the primacy of English literature in our culture.’ Is cinnte go bhfuil tábhacht le comhthéacs idirnáisiúnta an iarchoilíneachais ach tuigeadh do Said an tábhacht ar leith a bhí leis an náisiúnachas i ré luath an iarchoilíneachais (1994: 239). Tá Éire lárnach ina leabhair thuasluaite agus is minic comparáid á déanamh aige idir eispéireas na hÉireann agus a thír dhúchais féin⁴⁶. Le dearcadh níos mine a fháil ar iarchoilíneachas agus stair na hÉireann, áfach, beidh gá le dul i muinín scríbhneoirí eile, faoi mar atá pléite cheanna.

4 Máire mar intleachtóir orgánach

Ba shuimiúil an tionscadal a chur Máire roimhe féin. Is féidir amharc ar Mháire mar ‘intleachtóir orgánach’ de réir mhúnla Gramsci. Ba ghlúin nua d’intleachtóirí náisiúnacha in Éirinn sa naoú céad déag (Tomás Dáibhis, mar shampla). Ní hionann is na ‘intleachtóirí traidisiúnta’, tá cúlra agus stadás éagsúil, mar aon le ról sóisialta agus freasúraíoch, ag an aicme

⁴³ Beidh ceist seo na polaitíochta á phlé i gCaibidil 3 5.4.

⁴⁴ Fanon (1970: 41), luaite ag Docker (1978: 443)

⁴⁵ Féach Spivak (1988).

⁴⁶ Féach ‘Reflections on Ireland and postcolonialism.’ In Carroll, C; King, P (eds); 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press: Cork. pp. 177-185.

seo. Fóireann an múnla seo, ar dhóigh, do Mháire ach an pobal tuaithe ann in áit an chosmhuintir uirbigh. Ba Mharxach é Gramsci, a raibh a aird dírithe aige ar an réabhlóid shóisialta uirbeach. Níor Mharxach ar dhóigh ar bith é Máire: ba náisiúnaí, Caitliceach agus poblachtach é. Is fíor, áfach, go raibh dáimh aige le smaointeoirí radacacha nár náisiúnaithe iad. Níor réabhlóidí sóisialta é ar nós Gramsci nó James Connolly. Bheadh Connolly níos gaire do nóisean Gramsci ná do Mháire (Ó Cathasaigh 1996: 54). Go fóill féin, ba chongaraí é don lucht oibre agus na ‘doirneálaigh gharbha ghlasa’ – an dream ar thug Tabor (2002: 14) ‘the unspecialized masses’ orthu – ná do ‘fear an airgid’.⁴⁷ Is fiú an cheist a chur, fosta, maidir lena ábhartha atá coincheap Marxach Iodálach do Mháire agus d’Éirinn. I gcomhthéacs na Gaeltachta agus i gcomhthéacs na hÉireann san fhichiú haois, is caolchúiseach í an tagairt a dhéanann an carachtar, Caitlín Nic Suibhne, do Marx in *Castar na Daoine ar a Chéile* (2003: 60): ‘Is fada uaim aontú le gach rud a n-abair an fear uasal. Ach is é mo bharúil go bhfuil an ceart in áit inteacht i lár báire idir Marx agus an dream atá ina éadan.’ Más aisteach smaointeamh ar Mháire ag plé leis an Mharxachas, is fiú a thabhairt faoi deara go mbíodh na Bolsheviks idir chamáin aige ina chuid iriseoireachta agus é á gcosaint.⁴⁸ Luaigh Máire an ‘working class’ ina chuid iriseoireachta go minic. Ní gá go raibh Máire ag amharc siar go dtí rómánsachas an tsóisialachais fheodaigh.⁴⁹ Dála náisiúnaithe a linne, ba ar staid na hÉireann mar ba léir dó í a bhí a aird. Níor leasc leis leas a bhaint as smaointe a d’aithin sé a bheith frithchoilíneach agus ar mhaith leis an duine íseal. Mhínigh Connolly an ríog réabhlóideach i smaointeoireacht an náisiúnachas: ‘Even when he (*sic*) is from the economic point of view intensely conservative, the Irish Nationalist, even with his false reasoning, is an active agent in social regeneration’⁵⁰

Is féidir gur tionchar Peadar O’Donnell is cúis le Máire bheith ag plé leis an smaointeoireacht fhorásach seo.⁵¹ Cé go n-áiríonn Mac an Bheatha an difríocht idé-eolaíoch a bhí idir an bheirt scríbhneoirí, b’fhiú go mór na cosúlachtaí eatarthu a iniúchadh. Mar smaointeoir agus

⁴⁷ Féach *Rann na Feirste* (1942: 22) agus ‘Cummanacht: sopóg na dtrí n-urchar.’ *FL*. 22.3.19, 3. Luann Mac Congáil (1992: 1-2) nár bhain an litríocht in Éirinn ach leis na huaisle sa tsean-am. Áiríonn sé Clann Mhic Grianna ar chuid de na daoine a thug léann an íochtaráin isteach sa nua-aois agus a chuir leis.

⁴⁸ *FL*. ‘Seanmóir ag Máire: na déan gadaíocht.’ 15.3.19, 4.

⁴⁹ Féach Mehring ([1893] 1975: 10-11), a mhaígh go raibh smaointeoirí a linne ag amharc siar go dtí tréimhse idéalach sa Mheánaois le brúidiúlacht an chaipitleachais a sheachaint.

⁵⁰ From *L’Irlande Libre*, Paris 1897. Féach marxists.org/archive/connolly/1897/xx

⁵¹ Féach ‘Seán is Micheál: Comhrá cois Tineadh.’ *FL*, 1.2. 19, 3 & 8.2.19, 3. Luann Mac an Bheatha (1992: 22) an dlúthchairdeas a d’éirigh idir O’Donnell agus Máire (agus Seosamh). Tá míniúchán ansin ar a fhéile a bhí Máire sna hagallaimh shocráiteacha a scríobh sé ar an sóisialachas

ghníomhaí praiticiúil, thóg Máire smaointe frithbheartaíochta a chuirfeadh saoirse na hÉireann chun cinn. Bheadh sé ag teacht le moladh Marx (1975: 423) faoi phríomháit an ghnímh: ‘The Philosophers have only *interpreted* the world in various ways; the point is to *change* it.’ Mar ba dhual dó, mar Mháire, fuair foinse dhúchasach don smaoineamh radacach céanna: ‘When Ireland was free and Gaelic, ideas were expressed in action, not in words.’⁵² I bhfianaise ar éirigh don Mharxachas le linn an fichiú céad, is oiriúnach siosmaideach an cur chuige eicléictiúil aige. Chuaigh sé a fhorbairt litríocht sa Ghaeilge le cultúr an phobail ísil a chur chun cinn. Níor cheil sé, faoi mar a luann sé in *Saol Corrach* (167), go raibh sé d’aidhm aige ‘an sean agus an nua a chur in aithne dá chéile’. Is é is ábhar don tráchtas seo a fhiosrú an dóigh a ndeachaigh sé ina bhun sin.

5. Na caibidlí

5.1 An Saol Comhaimseartha. Bhí aigne Mháire fréamhaithe sa traidisiún ar de é. Tá le maíomh anseo fosta, áfach, gur fear é a raibh dlúthbhaint aige leis an saol inar mhair sé. Tá níos mó i gceist, áfach, ná a bheith ‘suas-chun-dáta’.⁵³ Más fíor gur thug Máire isteach don nóisean sin ina luathiarachtaí, ní chuige sin, go comhfhiosach ar a laghad, a bhí sé ina shaothar iomlán. Mar a bhí amhlaidh le glúin na hAthbheochana i gcoitinne agus, mar is dual do smaointeoirí frithchoilíneacha agus iarchoilíneacha eile, thug Máire a aghaidh ar an teannas ann idir an sean agus an nua. Thug sé iarraidh ina chuid scríbhneoireachta teacht ar chomhréiteach idir an meon a bhí á chailleadh agus an saol nua a bhí á chruthú. Ba mhinice é i gcampa na bhforásach seachas na dúchasóirí coimeádacha. Ní mór a chur san áireamh, mar sin féin, go raibh claonadh láidir coimeádach ann nuair a bhí ceist na teanga á plé. Ba dhílis é dá oidhreacht féin, dar ndóigh. Ní gá, áfach, nach oiriúnach agus riachtanach a oidhreacht don saol nua. Is éagóir coitianta é sin, mar a luann McClintock (1992: 85), ar mhuintir coilíneacha. Ní gá gurb ionann an saol nua mar a bhí á bhrú agus an saol comhaimseartha ab fhearr d’Éirinn agus don domhan. Is léir bunús na codarsnachta ina dhearcadh nó, dála scríbhneoirí iarchoilíneacha eile, níor ceadaíodh forbairt nádúrtha orgánach dá thír agus a cultúr dúchais.

5.2 An ‘Archaic Avant-Garde’. Fear tuaithe a bhí i Máire, ar Caitliceach é fosta, a raibh a aigne sáite sa saol traidisiúnta. Ní ábhar iontais atá ann má bhíonn coimeádachas le sonrú i gcodanna dá dhearcadh agus go háirithe ar cheisteanna faoi leith. Ní féidir a shéanadh – ós é nár cheil sé

⁵² ‘Irish in the Free State: Gaelic League versus Gaelic Leaguers’. *DJ.* 24.3.22, 6. In Mac Congáil (2002: 244).

⁵³ Féach ‘Suas chun dáta: béal na h-uaigne agus béal na truaighe.’ *Misneach*, 7.5.21, 2.

féin riamh é – ach nach raibh sé ar a shuaimhneas leis an nua-aois. Beifear ag áiteamh go raibh Máire mar chuid den ‘archaic Avant-Garde’, lipéad a bhronn Eagleton ar náisiúnaithe na hÉireann de chuid an naoú haois déag i gcoitinne: ‘These men,’ mar a mhíníonn Eagleton (1999: 7), ‘were a hybrid of the traditional and modern intellectual. . . . Gaelic nationalist intellectuals . . . fell back on a nativist, anti-modern ideology in order to achieve their eminently up-to-date ends.’. Is fíor gur dhébhríoch, ar a laghad, dearcadh Mháire i leith gnéithe áirithe den nua-aois ach, bhí an chodarsnacht ag teacht leis an suíomh (coilíneach) inar mhair sé: ‘Presiding over these developments [na scoileanna náisiúnta agus teacht chun cinn Pháirtí Parlaiminteach na hÉireann]’ was an unusually modernized state, the fruit of colonial intervention. A largely pre-industrial society displayed all the political forms of a more developed social order. (Eagleton 1995: 274) Sa chaibidil seo amharctar ar a dhearcadh i leith cuid de na gnéithe sin agus an chodarsnacht a phlé. Ba mhinic ról na mban idir chamáin ag Máire; phlé sé cúrsaí teanga agus níor sheachain sé ceisteanna ábharaíocha a bhain le haicmí na Gaeltachta ina chuid ficsin. Bhí Máire, mar sin de, sásta an t-athrú saoil a scrúdú agus thug iarraidh an dá thrá a fhreastal. Chuige sin thug sé iarraidh teoiric dhúchasach dá chuid féin a fhorbairt. Is é is suimiúla ná na cosúlachtaí atá ann idir smaointeoireacht nua-aimseartha an iarchoilíneachais agus cur chuige Mháire. Níorbh eagal dó dul i ngleic leis an smaointeoireacht is radacaí agus a cearta a thabhairt di, fiú nuair nach mbíonn sé ag teacht le gach chuid den smaointeoireacht chéanna.

5.3 An Nua-Aoiseachas: Dante, Vico, Bruno . . . Máire. Tréimhse réabhlóideach a bhí ann ó thaobh cúrsaí polaitíochta de, ina raibh an chéad chogadh mór agus an chéad réabhlóid shóisialach. Gluaiseacht idirnáisiúnta ab ea é an nua-aoiseachas (c. 1890-1930), a bhuí le géarchéim an impiriúlachais, a bhain le gach réimse de na healaíona. Mar aon leis an corraíl pholaitiúil, tharla claochlú sna healaíona a chuaigh i bhfeidhm ar an Mheiriceá, thuaidh theas, an Eoraip agus ar an Rúis.⁵⁴ Ní iontas é go ndeachaigh i bhfeidhm ar na tíortha coilíneacha fosta. Is éard atá á aithint anois ag criticeoirí an nua-aoiseachais chomh maith le critic nualitríocht na Gaeilge. Maítear, fiú, gur tábhachtaí na tíortha coilíneacha d’fhorbairt an nua-aoiseachais ná na lárionaid cheannchathrach. Phléann Said (1994: 225, 265) Joyce agus Yeats, mar shampla, agus an ról bunaithe a bhí acu i bhforbairt an nua-aoiseachais. Ina chritic ar an nua-aoiseachas, níorbh fhéidir le Said plé a dhéanamh ar an bhaint a bhí ag scríbhneoirí na hAthbheochana Gaeilge leis an nua-aoiseachas. Tá athrú éigin tagtha air sin i gcritic na Gaeilge.

⁵⁴ I dtaca leis an Rúis de, féach Fink (1999: viii ar lean) *Bergson and Russian Modernism, 1900-1930*, Northwestern University Press.

Luann Ó Doibhlin (1966: 27), mar shampla, Mac Grianna leis an Bhoihéamachas. Tá caibidil ag de Brún (2002) ar an bhaint a bhí ag Mac Grianna leis an nua-aoiseachas. Luann Kiberd (1993: 229) Máirtín Ó Cadhain leis an eiseachas. Níl leid ar bith, áfach, go raibh aon bhaint ag Máire leis an nua-aoiseachas. Fágтар i leaba an dearmaid gurb í tréimhse an nua-aoiseachais an tréimhse ar tháinig Máire i méadaíocht inti. Tá sé intuigthe, ní mór a rá, nach síltear gur scríbhneoir nua-aoiseach é Máire. I ndeireadh na dála, is ar an saol nach maireann, den chuid is mó, a dhíríonn a shaothar. Is suntasach go leor, mar sin féin, na tréithe den nua-aoiseachais atá le sonrú ina shaothar – an comhthíos, an déistin leis an saol nua agus an t-amharc siar, mar shampla. Scríobh sé ar cheist na litríochta ó phointe tagartha an nua-aoiseachais, 1922, agus bhí sé ag plé lena thurgnamh féin liteartha.

5.4 Máire agus an Litríocht. Sna caibidlí go dtí seo, pléadh gnéithe de shaothar Mháire a bhaineann le hábhar a shaothair. Ba é an aidhm a bhí leis sin ná Máire a léiriú mar scríbhneoir a bhí ag plé leis an saol comhaimseartha. Tá sé i gceist sa chuid eile den tráchtas díriú ar ghnéithe liteartha amháin dá shaothar. Glactar leis go raibh Máire sáite sa ‘litríocht’ béil agus tugtar le fios go raibh sé ag iarraidh litríocht a fhorbairt as an litríocht dhúchasach. Níl sa mhéid sin, áfach, ach cuid den scéal. Bíodh is go gceistíonn sé luachanna na litríochta Béarla, feicfear go raibh Máire go mór faoi thionchar chanóin an Iarthair. Ní hamháin de bharr a láidre a bhí san chanóin in Éirinn, ach bhí ar easpa múnlaí dúchasacha Gaeilge ann. Maítear anseo go mbíodh Máire ag plé le ceisteanna liteartha ar an bhonn chéanna is a bhí scríbhneoirí a linne. Chinn sé, mar a chinn na scríbhneoirí seo, go comhfhiosach ar chur chuige oiriúnach dá shaothar a bhí bunaithe ar an litríocht bhéil. Tharraing sé fosta, áfach, ar shruthanna eile litríochta, de réir mar ba riachtanach aige, idir litríocht an Bhéarla agus na hEorpa. As an nua, chruthaigh sé foirm agus stíl ar leith sa nualitríocht a théann os cionn fhráma tagartha na nualitríochta Eorpaí mar a tháinig sin chuige.

5.5 Scríbhneoir Pobail. Ní shéantar nach raibh Máire ag brath ar mhúnlaí coitianta na litríochta Eorpaí. Tá a lorg sin, mar sin de, ar ar scríobh sé féin. Ghlac sé le téarmaí tagartha na litríochta sin fosta sa mhéid is gur bhain sé úsáid as foirmeacha an úrscéil agus an ghearrscéil. Ba chuid dá shainmhíniú, fosta, ar an litríocht ná go gcaithfidh sí bheith uilíoch.⁵⁵ Is dócha go neascraíonn cuid den dearcadh sin as an fhoghlaím a brúdh sa scoil náisiúnta air. Ní ionadh é, mar sin de, na tagartí do litríocht an Bhéarla ina shaothar liteartha agus ina chuid iriseoireachta fosta. Bhí bunús eile, áfach, lena chuid scríbhneoireachta, a bhfuil feidhm agus critéir eile

⁵⁵ ‘An gearr-sgéal sa tsean-litridheacht.’ Léacht a thug Máire ar Raidio Éireann. Luaite ag Mac Congáil (1990: 131).

fúithi. Is éard a a bhfuil na cosúlachtaí idir a shaothar agus litríocht an iarchoilíneachais le sonrú agus a léiríonn an cheannródaíocht ina shaothar. Is féidir, ar an bhonn sin, Máire a áireamh i gcomhthéacs fhorbairtí na litríochta san fhichiú céad, rud a bhaineann le ról an chultúir dhúchasaigh ina chur chuige. Bhí tionchar dósheachanta ag an litríocht thraidisiúnta don chineál litríochta a tháinig as sin. Ní miste a lua, lena chois, gur tharraing Máire ar shruth eile liteartha a cuireadh ar na súile dó in Albain.⁵⁶ I bhfianaise an traidisiúin seo, is féidir luach liteartha a nochtadh i saothar Mháire nach ionann iad agus luachanna litríochta na canóna.

6. Conclúid. Is léir doimhneacht, agra cinn, mar aon le fíis ealaíne shóisialta agus chultúrtha i saothar Mháire. Ba scríbhneoir liteartha de chuid an fichiú céad é. Thug an fichiú céad dúshlán Mháire agus thug Máire dúshlán an fichiú céad. Níl amhras ann ach go bhfuil bunús leis an tuairim choitianta ar shaothar Mháire (.i. go mbaineann sé leis an saol atá thart). Níl amhras fosta, áfach, ach go mbaineann sé leis an saol inar mhair sé féin agus gur ábhartha é don saol go fóill. Tá téamaí comhaimseartha idir chamáin i saothar Mháire. Ba léir fosta go raibh dearcadh Mháire forásach, go háirithe agus an t-impiriúlachas, saoirse na mban agus tábhacht an chultúir dhúchasaigh faoi chaibidil. I dtaca leis an litríocht de, fóireann smaointeoireacht Mháire go maith do ré an nua-aoiseachais. Ba chuid den ‘archaic avant-garde’ é ar mhian leis ‘an sean agus an nua a chur in aithne dá chéile’.⁵⁷ Chuige sin, chruthaigh sé a mhúnla liteartha féin, an ‘tArt Gaelach’, a thabharfadh gnéithe den litríocht dhúchasach agus de nualitríocht na hEorpa le chéile. Mar scríbhneoir Gaeilge, a raibh an Ghaeilge aige ó dhúchas, agus a tharraing ar an dúchas sin ina chuid scríbhneoireachta, maítear go bhfóireann cur chuige Mháire do théarmaí tagartha an iarchoilíneachais. Is fhearrde a thuigfear luach a shaothair sa chomhthéacs sin. Pléitear gnéithe dá shaothar i bhfianaise theoiric an iarchoilíneachais agus déantar anailís ar shaothar Mháire i gcomparáid le scríbhneoirí iarchoilíneacha eile. Tá maíte nár leor múnla nualitríochta na hEorpa mar chreatlach do shaothar Mháire. Faoi mar atá pléite ag Harlow (1987: xvi), níl leor uirlisí na critice a cruthaíodh le haghaidh scríbhneoireacht eile. Is é rud go bhfaigheann a shaothar fuinneamh úr as an chomparáid le litríocht an iarchoilíneachais. Beidh seo á phlé in caibidil 6 (Scríbhneoir Pobail 4.3 An Ealaín agus an Pholaitíocht).

⁵⁶ Féach *Nuair a bhí mé Óg* (201-206) *Saol Corrach* (16-26). Pléifear seo in Caibidil 6.

⁵⁷ Mar a chonaic Máire a riocht féin agus riocht na tíre (SC: 167).

Caibidil 2 Máire agus an Nua-Aois

1. Intreoir: na ceisteanna taighde agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil.

Bhí a dhearcadh féin ag Máire agus é i ngleic leis an aois nua. Tá níos mó i gceist, mar a deireadh Máire, ná a bheith ‘suas-chun-dáta’.⁵⁸ Is fíor gur thug sé isteach don nóisean sin ina luathiarachtaí. Ní chuige sin, áfach, go comhfhiosach ar a laghad, a bhí sé ina shaothar iomláine. Mar a bhí amhlaidh le glúin na hAthbheochana i gcoitinne agus mar is dual do smaointeoirí frithchoilíneacha eile, b'éigean do Mháire aghaidh a thabhairt ar an chodarsnacht is croílár de thionscadal na hAthbheochana, mar atá an teannas idir an sean agus an nua. Thug sé iarraidh ina chuid scríbhneoireachta teacht ar chomhréiteach idir an meon a bhí á chailleadh agus an saol nua a bhí á chruthú. Bhí sé ar an duine is boirbe é sa tréimhse tar éis an Éirí Amach, mar a deir O’Leary (1994: 465), a labhair amach ar son an mheoin thraidisiúnta. Ba mhinice é, san am céanna, i gcampa na bhforásach seachas i gcampa an dreama eile, na dúchasóirí coimeádacha. Maidir le ceisteanna tábhachtacha a linne, théadh sé leis na nua-aoisithe. San am céanna, ní mór a chur san áireamh go raibh claonadh an choimeádachais ag Máire, go háirithe ar cheisteanna a bhain le leasú na teanga. Bhí sé dílis dá oidhreacht féin ach ní hionann sin agus a rá nach oiriúnach agus riachtanach a oidhreacht don saol nua.

2. Téarmaíocht na nua-aimsearthachta

Sula dtugtar faoin bhaint a bhí ag Máire leis an fhichiú céad a phlé, níor mhiste, i dtús báire, an téarmaíocht a bhaineann le díoscúrsa na nua-aoise a scrúdú agus a scagadh. Is den tábhacht go gcuirfear in iúl nach ionann go díreach an téarmaíocht a bhaineann leis an aois nua: an saol comhaimseartha, an ‘nua-aimsearthacht’ an ‘nua-aois’ agus an ‘nua-aoiseachas’ a lua. Fite fuaite ina chéile mar atá siad, ceangailte ó thaobh céille agus tréimhse, beidh an difreáil tábhachtach le linn an phlé. Baineann téarmaíocht na nua-aimsearthachta le coincheap líneach: go stairiúil, tháinig an aois nua chun cinn, ag fágáil an tseansaoil ag am áirithe. Is é an ‘grand march of western historicism with its entourage of binaries’, mar a chuireann McClintock (1992: 85) síos air. San iarthar, bhog tíortha áirithe ó dhorchadas na Meánaoise isteach i solus na hEagnaíochta. Is ionann Aois an Réasúin agus an nua-aimsearthacht. Tá daonra – nó uasaicmí – na sochaithe caipitlíocha nua-aimseartha agus na tíortha eile sa dorchadas, ar an imeall go geografach agus go stairiúil. De réir teoiricí áirithe, tháinig deireadh leis an nua-aois

⁵⁸ Féach ‘Suas chun dáta: béal na h-uaigne agus béal na truaighe.’ *Misneach*, 7.5.21, 2.

cheana agus tá an ré iar-nua-aoiseach buailte linn. Samhlaítear, fiú, go bhfuil an saol réidh leis an iar-nua-aoiseachas agus ré nua tagtha ina áit (Smith & Wexler 2005: 2). Ní mór greim céillí a fháil ar an phlé seo agus díriú isteach ar an nua-aois mar rud atá comhaimseartha agus atá éagsúil ar an saol roimh theacht na tionsclaíochta.

Is minic an saol comhaimseartha measctha le mórthréimhse na nua-aimsearthachta i gcoitinne. Is minic an dá rud sin measctha leis an ghluaiseacht ealaíne a dtugtar an ‘nua-aoiseachas’ uirthi, a tháinig chun chinn idir 1890-1930. Ná déantar dearmad gur dioscúrsa é dioscúrsa na nua-aimsearthachta nach bhfuil saor ó chonspóid.⁵⁹ Tá sé, mar sin de, á cheistiú sa tráchtas seo agus is den tábhacht go gcoinnítear chun tosaigh sa phlé é. Tá difear an domhain, mar shampla, idir an nua-aois dhomhanda agus coincheap gaolmhar, an dul chun cinn, mar a shamhlaítear an próiseas sin, agus na bealaí a théann sé sin i bhfeidhm ar thír bheag choilíneach. Trí anailís a dhéanamh ar chleachtas agus smaointeoireacht Mháire, tá sé i gceist léargas a thabhairt ar a fheabhas a d’éirigh leis dul os cionn théarmaíocht na nua-aimsearthachta le teoiric dhúchasach thraidisiúnta dá chuid féin, teoiric a chuimseodh gach tréimhse staire.

3. Máire agus an nua-aois

Tá an dearcadh a bhí ag Máire maidir leis an nua-aois i gcoitinne le fiosrú. Cuirfear béim, áfach, ar an dóigh ar bhuail an nua-aois agus saol na Gaeilge le chéile le linn thréimhse na hAthbheochana. Ar an chéad chuid de sin, tá ceist na teanga ann agus an díospóireacht a bhí ann san am idir an Béarla agus an Ghaeilge mar urlabhra an phobail agus mar theanga na nualitríochta. Faoin naoú haois déag bhí seal litríocht na Gaeilge Clasaicí tugtha. Ba den riachtanas aidhm an Chonartha a chomhlíonadh agus teanga liteartha scríofa a dhéanamh den Ghaeilge a d’oirfeadh don saol comhaimseartha. Bhí cinneadh le déanamh, mar sin de, idir an Ghaeilge Chlasaiceach agus ‘cainnt na ndaoine’. B’achrannach an plé a bhí ann idir na forasaithe agus na dúchasóirí ar an cheist áirithe sin. Ar a sheal, tháinig Máire le tuairim na ndúchasóirí gur caint na ndaoine – caint bheo na Gaeltachta – an múnla is oiriúnaí don teanga nua liteartha.

Thug Máire a aghaidh ar an saol comhaimseartha maidir leis na hábhar a phléigh sé. Rinne sé cur síos ar na hathruithe sóisialta a thit amach sa saol *fin de siècle* Gaeltachta a tháinig ann de thoradh theacht na nua-aoise. Idir chamáin aige, bhí meath shaol na tuaithe agus teacht chun

⁵⁹ Ní mór a lua go bhfuil gá leis an téarmaíocht a bhaineann le critic na nua-aimsearthachta a scagadh i gcónaí: ‘réigiúnach’, ‘nua’, ‘maoithneach’, liteartha srl. Pléifear seo ar ball. Féach thíos: 2: 2.4 Miotas na nua-aimsearthachta.

cinn an uirbeachais. Bhí an imirce, dar ndóigh, ó aimsir an drochshaoil i leith, ar cheann de na torthaí is tromchúisí air sin. Níl amhras ar bith ann ach go raibh an imirce ar cheann de na téamaí is mó agus is goiní ag Máire. Is fiú a rá, áfach, nach san fhaí chéasta a chuir sé síos ar an chlaohlú a bhí ag cur le scrios na Gaeltachta. Thug sé faoi bheartaíocht le cur ina éadan. Bá réabhlóidí é féin, a chaith seal i bpríosún ar son a chuid poblachtachais. Gníomhaí praiticiúil a bhí ann nár leasc leis téamaí móra polaitíochta a linne á thabhairt isteach ina chuid scríbhneoireachta. Féadtar a mhaíomh, leoga, gurb í cogadócht ré an ardimpiriúlachais an cheist is tábhachtaí agus is comhaimseartha ar fad aige. Rud é atá le sonrú óna chéadiarrachtaí ina bhfuil an réabhlóid náisiúnach agus ann mar fhreagairt na ndúchasach ar an tubaiste idirnáisiúnta.

Ní saonta, mar sin, an dearcadh atá le feiceáil i scríbhneoireacht Mháire. Is le súil ghéar a chuirtear síos ar an athrú saoil in Éirinn agus ar chúrsaí aicme na sochaí sin. Níl pictiúr rómánsach de shaol na dtuathánach ann agus tá an léargas ar shaol na tuaithe i gcoitinne dolas go maith. Fiú agus Máire ag cur in iúl gurb iad na doirneálaigh gharbha ghlasa is iontaofa mar réabhlóidithe i gcoinne ansmacht Shasana, déantar anailís neamhthrócaireach ar shaol crua na ndoirneálach céanna. Áirítear indibhidí os cionn an mhórphobail idéalaigh – más cruinn an tréithriú sin – fosta. Is é an saol traidisiúnta is príomhchúram dó ach tá brú ó fhorbairt chathrach na tíre á phlé síos ar fud a shaothar. Tuigtear, mar shampla, go raibh ar lucht na tuaithe dul i dtaithí ar shaol coimhthíoch na cathrach lena gcuid a thabhairt i dtír. Le haidhm bholscaireachta, tá cur síos éifeachtach in *Caisleán Óir* (111) ar anró na prólatáireachta uirbí thar lear. Ní gan chastacht a bhí a dhearcadh i leith na cathrach. Idir bheag agus mhór, ba choimhthíoch bailte na hÉireann dó, Baile Átha Cliath go háirithe.⁶⁰ Sin ráite, ba riachtanach na bailte móra dá thionscadal polaitíochta. Bhíodh feiniméan na cathrach mar ‘floating signifier’ (Eagleton 1995: 254) aige, feiniméan atá ann ach nach bhfuil ann mar ba mhian leis é. Tá an ionramháil fhrithráiteach le mothú ina shaothar.

Is ábhartha sin don dearcadh a bhí ag Máire ar an tsochaí a bhí ann agus an tsochaí a bhí uaidh. Is nua-aoiseach go maith a dhearcadh ar ról na ndúchasach i réabhlóid an fichiú céad. Ní fios nach bhfuil sé ar shlí a ráite go ndeachaigh sé os cionn smaointeoirí eile a linne agus sochaí chumannach tuaithe ar nós Dhaon-Phoblacht na Síne nó Phoblacht Cúba a mholadh. Tá an fhéidearthacht sin ina chuid smaointeoireachta. Is poblachtaí *bourgeois* an toradh a tháinig

⁶⁰ Féach, mar shampla, ‘An Ghaeilig i dTír Chonaill: Sinn Féin agus an teangaidh.’ *Misneach*, 11.10.20, 4. Bíodh is gur ann a chaith sé fórmhór a shaoil, b’áit Ghallda é Baile Átha Cliath, níorbh ionann é agus an Ghaeltacht mar áit Éireannach Ghaelach. Féach litir a scríobh sé chuig *Sinn Féin*, 19.7.24, 6.

as réabhlóidí na hEagnaíochta. Más róluath é Máire agus más róláidir an traidisiún aige le dul i dtreo an iarnáisiúnachais a mhol Said (1994: 323), is fiú anailís a dhéanamh ar impleachtaí na rudaí a scríobh sé. Is léir gur comhaimseartha an smaointeoireacht a bhí á forbairt aige agus a bhí dá stiúradh. Níor chuir sé doicheall roimh smaointe úra radacacha má bhí siad ar son leas na Gaeilge agus shaoirse na tíre. Is ríspéisiúil, mar shampla, go mbíodh cúrsaí réabhlóideacha idirnáisiúnta idir chamáin ag Máire agus na Boilséivigh agus Réabhlóid na Rúise á moladh aige.

Tá coimeádachas ina dhearcadh fosta, ní mór a lua, agus tá gnéithe den nua-aois nár thaitin le Máire. Beidh sin le plé fosta, ionas gur féidir réasúnaíocht na codarsnachta a thuiscint. Bíodh sin mar atá, léireofar anseo nach dall a bhí Máire ar chúrsaí a linne agus gur ghlac sé le riachtanas an nua-aoisithe. I gcomhthéacs a bhfuil scríofa aige féin ar an seansaol – go háirithe ag scríbhneoir a tharraing ainm mhná traidisiúnta air féin mar ainm cleite – is ábhar suntasach go leor atá ann go bhfuil an nua-aois ar cheann de mhóorthéamaí Mháire.

3.1 An dul chun cinn

Bíodh is go mbaineann seal Mháire leis an chuid ‘chlasaiceach’ den nua-aoiseachas [1890-1930], is fiú a lua nár aithin sé féin an teorainn seo. Is cuid lárnach de choincheap na nua-aoise go bhfuil an tsochaí éagosúil – go cáilíochtúil – leis an saol a bhí ann roimhe sin: ‘D’imigh sin,’ mar a deir an duine aosta (*TM*: 4; *ST*: 124) ‘agus tháinig seo’. Ní soiléir go bhfuil gealltanas sa nathán sin, áfach, gur deimhneach iad na hathruithe a tharla. Aithníonn Micheál Ruadh (*CS*: 159) an t-athrú agus gá an athraithe ach tá cumha i ndiaidh an tseansaoil go fóill ann: ‘Tá ré na mbád beag caite,’ mar a deir sé. Is soiléir, mar sin de, go raibh tuiscint ag Máire, óna chéad iarrachtaí go dtí a leabhar deireanach, go n-athraíonn an saol. Tá tábhacht nach beag ag baint leis sin don dearcadh réaduchtach ar Mháire gur ar an seansaol idéalach amháin, mar a mhaíonn Titley (2006: 175), a bhí a aird. Tá tábhacht leis, fosta, d’fhealsúnacht Mháire ar an saol agus a dhearcadh ar an nua-aois. In ainneoin a bhfuil curtha síos aige ar shuíl na shaol na Gaeltachta, tá an t-athrú éigeantach dá aisling pholaitiúil. Os a choinne sin, is dlúthchuid de choincheap na nua-aoise é go raibh an dul chun cinn ann i stair an chine dhaonna, is é sin le rá go bhfuil an saol anois níos fearr ná an saol a bhí ann roimhe. Mar a mhaíonn Russell (1957: 492), ‘Man is much less at the mercy of his environment than he was in former times.’ In ainneoin na fianaise fairsinge, creidtear nach bhfuil an cine daonna lán chomh barbartha agus a bhí tráth (Pinker

2011: 693).⁶¹ A bhuí leis an eolaíocht, dar le sagairt na nua-aoise – na heolaithe ach go háirithe – is fearrde don chine daonna ná i dtréimhse staire ar bith riamh roimhe seo.

Ní miste a lua, áfach, agus défhiús Mháire á phlé, go gcuireann Russell (1957: 492) in iúl go bhfuil an taobh diúltach ann de theacht chun cinn na ré eolaíochta. Is dóigh leis go bhfuil meath ag leibhéal na hindibhíde. Is cóir, mar sin de, an dioscúrsa seo na heolaíochta agus an dul chun cinn a iniúchadh. Síleann Pinker (2011: 133) gur feiniméin gan truailliú atá i ré na heolaíochta:

In the modern West . . . governments' power to use violence against their subjects has been severely curtailed, slavery has been abolished, and people have lost their thirst for cruelty. All this happened in a narrow slice of history, beginning in the Age of reasoning in the 17th century and cresting with the enlightenment.

Níorbh ionann an 'brave new world' seo, áfach, don tír impiriúlach agus don tír choilíneach. Do thaobh dúchasach na codarsnachta dénrtha, bá défhiúsach solas na hEagnaíochta. Ag tagairt don impiriúlachas, deir Gullen: 'We see science going from being a source of light and hope to its also becoming a source of darkness and dread.' (1995: 5) I gcaitheamh an naoú haois déag agus an fichiú haois, is í an Eagnaíocht is foinse an meath agus an easpa forbartha i dtíortha an oirthir. B'ionann an teacht chun cinn agus teacht na bhfear geal agus teannadh a ghreama ar sceadamáin na ndúchasach. Is é rud a d'aithin an Píarsach (1916 [1967] 37): 'There is such a thing as modern progress, but it has been won at how great a cost! How many precious things have we flung from us to lighten ourselves for that race?' Is suimiúil, i bhfianaise a ndeir an Píarsach, dearcadh Engels (1892 [1969]: 110) ar an dul chun cinn agus an chosúlacht friotail a bhí acu i leith bhreith na nua-aoise:

Every old traditional notion, was flung into the lumber-room as irrational . . . for the first time appeared the light of day, the kingdom of reason . . . We know today that this kingdom of reason was nothing more than the idealized kingdom of the bourgeoisie.

Ba den tábhacht, fiú ag leithéidí Engels, a chreid san eolaíocht, san fhealsúnacht ábharaíoch agus san fhorás stairiúil, a chur in iúl nach ceist shimplí í an dul chun cinn.

3.2 Miotas na Nua-Aimsearthachta

Dála Engels, níorbh fhéidir le Máire muinín a bheith aige as an dul chun cinn a bhí ag titim

⁶¹ Is éigean do Pinker a chuid figiúirí a choigeartú leis an phointe seo a chruthú. Fágtar an tUileoscadh Naitsíoch agus an dá Chogadh Domhanda as an áireamh, mar shampla.

amach ina thimpeall. Bhain a dhóthain de sin leis an impiriúlachas agus meon an tsean-namhad. Níor dheimhneach an rud é do Mháire an ‘dul chun cinn’, mar gur bhain sé le meon Sheáin Bhuí (Sasana): ‘Cé b’é dar treise leis lámh, bhíodh aige an ghadhar bán is an fia’.⁶² Léiríonn focail agus friotal na cumarsáide a thábhachtaí a bhí an smaoineamh. An teanga dhúchais agus an cultúr Gaelach a bheadh thíos faoi mhúnla an tsaoil nua seo. Tá smaointeoirí éagsúla a phléann ceist an dul chun cinn. Sa rannóg seo, tarraingeofar ar smaointeoirí a dhíríonn ar Éirinn mar shuíomh iarchoilíneach i gcomhthéacs an dul chun cinn agus smaointeoirí forásacha eile a dhéanann anailís ar cheist an dul chun cinn í féin.

Fágann an téarmaíocht a bhaineann le dioscúrsa na nua-aimsearthachta tíortha coilínithe in áit na leathphingine. Níl McClintock (1992: 85), mar shampla, ar a suaimhneas leis an dioscúrsa seo. Baineann an smaointeoireacht nua-aoiseach seo, dar léi, le coincheap an ama línigh, coincheap an Iarthair a bhaineann le leagan an Iarthair den dul chun cinn agus den fhorbairt. Nóisin iad sin, i dtuairim Carroll (2003: 12) a bhaineann leis an ‘myth of modernity’ a brúdh ar an Afraic agus ar an India. In nóisin iad atá mar chuid dhílis d’Eagnaíocht na hEorpa. Is seachbhóthar é miotas na nua-aimsearthachta, dar le Dussell (1993: 65) a stiúir ‘major contemporary thinkers of the “center” into a Eurocentric fallacy in their understanding of modernity’. Miotas atá ann, mar sin, nach bhfuil fóirsteanach do thíortha coilíneacha.

Is ábhartha do thuiscint na nua-aimsearthachta gurb ionann tús na ré nua, mar a luann Zinn (1995: 1), agus tús ré an choilíneachais sa séú céad déag. Baineann an cur síos atá ag Zinn (Caibidil 1) le teacht Columbus go dtí na Bahámaí agus Háití sa bhliain 1492. B’fhiú a lua, sa chomhthéacs chéanna, an dlúthbhaint a bhí ann idir na fir gheala a chruthaigh an nua-aimsearthacht agus an chogaíocht. Mar a thugann Russell (1957: 512-13) le fios, d’éirigh le toiliú údarás na heolaíochta as siocair a úsáidí a bhí sé i leith theicneolaíocht na cosanta agus forbairt gunnaí móra. Is beag call, mar sin de, bheith ag déanamh iontais dá gcuirfeadh leithéidí Mháire i gcoinne an leagan seo den nua-aois go tréan, na gnéithe thuasluaite ach go háirithe.⁶³ Rachaidh sé chun tairbhe, mar sin, do thuiscint a dhearcadh dhéfhíúsaigh más féidir é a chur i gcomhthéacs mhiotas na nua-aimsearthachta. Agus Máire idir chamáin, is gá an téarmaíocht agus an smaointeoireacht seo a bhaineann leis an nua-aois a cheistiú i rith an ama.

⁶² ‘An t-amadán mór agus a shoiscéal: ceart agus neart’. *FL*, 15.2.19, 3.

⁶³ Thuig Máire an dlúthbhaint a bhí ann idir cumhacht an Iarthair agus an chogaíocht. Féach ‘An t-amadán mór agus a shoiscéal: ceart agus neart’. *FL*, 15.2.19, 3.

Ba dhébhríoch, mar sin, staid na hÉireann ag casadh an chéid. Cuireann Kennedy⁶⁴ (1996: 107) in iúl nach coilíneacht í Éire mar gur forbartha í le hais coilíneachtaí eile de chuid impireachtaí na hEorpa. Tá molta ag Carroll (2003: 2), áfach, go gcaithfear ‘a blithe narrative of modernization and an unreflective narrative of nationalist traditionalism’ a sheachaint. Tír choilíneach í ach is tír í a raibh baint fhada láidir aici lena máistir. Is áit gheal í Éire, mar a luann Said (1994: xvi), a bhí mar chuid d’impireacht na Breataine agus a bhí comhtháite leis an Ríocht Aontaithe. Tá stair chomhchoiteann ann ó bhí aimsir Anraí II ann: ‘Since the Twelfth century,’ mar a deir Leerson, ‘the two countries have found themselves linked in a close and generally painful political involvement.’ (1996b: 6) Is léir, san am céanna, nach comhpháirtíocht chomthrom an bhí inti. Bhí Éire faoi smacht ag mórtóir agus tá tíortha coilíneacha, dála Éireann, taobh amuigh de shruth na *Renaissance*-Eagnaíochta, mar a thuigtear an coincheap stairiúil sin de ghnáth: ‘Ireland, like India,’ mar a luann Lloyd, (2008: 85) ‘has been a country all too easily perceived as suspended in a medieval time-lag.’ Is rí-ábhartha do Mháire a ndeir Lloyd i dtaobh Joyce: ‘It would be surprising if Joyce, as a quite self-conscious ‘modern’ artist, had not been drawn to negotiate with such a perception.’ Féadtar a rá gur leis an idirbheartaíocht seo idir an nua-aois agus an meon traidisiúnta, thar aon ní eile, a bhaineann saothar Mháire. Is í is foinse don ghreann sa scéal ‘Manus Ó Súileachán’, rud a bhfuil ‘Manus’ dall air: ‘D’imigh an t-am a ndéantaí cleamhnas eadar giota talaimh agus dornán airgid. Eadar fear agus bean a níthear anois é’ (CD: 41). Is í is foinse, fosta, de thragóid áiféiseach Mhánuis.

In *Le Clap-Sholus* (62-63), pléann Máire a fhealsunacht i leith an tsaoil agus a bheith cothrom le dáta: níl rud ar bith in eolas an scríbhneora a bheadh nua do Mhicheál Ruadh. Déantar an stair an ionannú mar phointe amháin ama. Bíodh is go mbíonn athruithe beaga ar dhaoine agus ar thíortha, níl tábhacht leo i gcomparáid le nithe bunúsacha. Tá aois mhór ar an reacaire agus é ag meabhrú ar na hiontais a chonaic sé i mBaile Átha Cliath. Is éard a chuireann Micheál Ruadh ar na súile dó nach bhfuil iontas ar bith ann nach bhfaca sé féin, ag ag maíomh go bhfuil áithne agus eolas ar na cineálacha daoine ar bhuail an reacaire leo i mBaile Átha Cliath, ‘Deocsar’ sa chás seo. Tár éis a mhachnaimh a dhéanamh, deir an reacaire (lena chuid léitheoirí) go bhfaigheann sé ‘léarodh soluis’ ón seansaol:

Nach cumhain liom anois Séimidh Eoghainín Duibh, go ndéanaidh Dia grásta air. Is cumhain liom mórán eile atá cosamhail i n-a ndóighneannaí le daoineibh a raibh aithne agam orthu i mBaile Átha Cliath. (CS: 63)

⁶⁴ Kennedy, L. 1996. ‘Modern Ireland: postcolonial society or post-colonial pretensions?’ In *Colonialism, Religion and Nationalism in Ireland*. QUB Institute of Irish Studies: Belfast. pp. 167-81.

Is léir go bhfuil an seansaol i gcónaí ann, is cuma faoi dhul chun cinn na staire, nó forbairt na teicneolaíocht, nó glúin nua, is mar an gcéanna iad. Tá stair mhuintir an iarthair ag dul siar na blianta fada, roimh aimsir Cholum Cille leoga, ach níl ábhar iontais ar an saol.

4. Máire sa nua-aois

Sa bhliain 1889 a rugadh Máire agus thug sé saol fada leis. Bhí sé ag tosú ar a chuid scolaíochta sa bhliain chinniúnach chéanna (.i. 1893) a raibh Conradh na Gaeilge á bhunú. Tháinig sé i mbun a mhéide sa tréimhse chéanna (1890-1919) a bhí fórsaí na réabhlóide in Éirinn ag dul i neart. Baineann cnag maith dá shaothar leis an tréimhse áirithe sin, fiú go dtí na húrscéalta malla. Is fíor, áfach, gur lean sé de bheith ag trácht ar Éirinn a linne, ní hamháin ina chuid iriseoireachta ach ina leabhair fhicsin fosta. Tá *Tairngreacht Mhiseoige* (1958) agus *Le Clap-Sholus* (1967) lonnaithe sa tréimhse inar foilsíodh iad agus, bíodh is go n-amharcann siad siar ar an seansaol, is le bántolas na nua-aimsearthachta a phléann siad. Go dtí gur stad sé den scríobh sa bliain 1969, thrácht Máire ar staid na tíre comhaimseartha ina chuid scríbhneoireachta. Thug sé faoi, fiú, amharc isteach sa saol a bhí roimhe agus cinniúint na tíre a thuar. Is suimiúil go gcuirtear tús leis an scéal ina chéad úrscéal foilsithe i bhfoirm leabhair, *Mo Dhá Róisín* (1921), sa bhliain 1954. Is mór an neamart agus is mór an trua é, mar sin de, gur minic a fhágtar Máire i leataobh agus dioscúrsa na nua-aoise á phlé.⁶⁵ Is fíor nach ar a shuaimhneas a bhí sé le gnéithe áirithe den nua-aois; ach ábhar díomá ba ea é dá mbeadh tábhacht chomhaimseartha a shaothair báite de gheall mhí-oiriúnacht critice.

Scríbhneoir is ea é a bhfuil sé curtha síos dó, mar Mháire, gur le seansaol rómánsach a bhaineann a shaothar. Seo an ‘idyllic life in the Rosses’ a dtráchtann Titley (2006: 175) air. Ar an téad chéanna, nascann Ó Doibhlin (1997: 100) ficsean Mháire le *Knocknagow*.⁶⁶ Is léamh róshimplí é, áfach, mar tá gnéithe den nua-aois le fáil ar fud a shaothar. Tá siad sna leabhair sin, fiú, ar a bhfuil clú Mháire, maith olc é, bunaithe. Bhí Máire ar dhuine acu siúd den ghlúin stairiúil a chuaigh le feachtas Chonradh na Gaeilge leis an chultúr Ghaelach a chaomhnú agus a athbheochan. Is léir gur bhain sin leis an amharc siar ach ní miste a chur in iúl go raibh dhá shruth i gcónaí ann, go rabhthas ag cruthú tír nua bunaithe ar an seanrud. Is codarsnacht í, faoi

⁶⁵ Féach Mac Congáil (1990: 38), m.sh.

⁶⁶ *Knocknagow* (1879) le Charles Kickham (1828 - 1882), úrscéal pobail a scríobhadh sa naoú haois déag agus a bhain le ceist na talún. Comparáid fheiliúnach shuimiúil é a dhéanann Ó Doibhlin ach ní mar mholadh a dhéanann sé é.

mar atá pléite ag de Brún (2013: 18), is údar don tionscadal athbheochana: ‘A common feature of all of these revivals is the basic desire to renegotiate the present by means of a radical synthesis with the past.’ Bhí sé i gceist ag lucht na hathbheochana cur le forbairt na teanga mionlaigh trí nualitríocht a chur ar fáil inti. Gaeil rogha a dhéanamh. Sa streachailt seo idir an Ghaeilge Chlasaiceach agus Caint na nDaoine, fuair a dhream forásach an ceann is fear ar na dúchasóirí agus rinneadh cloch fealsúnachta den chaint bheo mar uirlis liteartha.

D’aontaigh Máire leis an dream forásach nuair a thosaigh sé a scríobh i nGaeilge. In alt leis a chuir tús lena chuid iriseoireachta, dhealaigh sé ‘Gaeilig na leabharthach’ ó ‘teangaidh na ndaoine’⁶⁷ ag cur in iúl gur saorga an chéad chineál.⁶⁸ Thug sé le fios gur cainteoirí dúchais Gaeilge – an tAthair Peadar, Pádraic Ó Conaire, mar shampla – ab fhearr i mbun pinn ná lucht foghlamtha na teanga. Teanga a shinsear í teanga na ndaoine, dar ndóigh, agus ba í teanga na scéalta í a fuair sé óna mbéalaithris le linn a óige.⁶⁹ Chreid sé, mar a luann Ó Leary (1994: 467), gur litríocht inti féin caint na ndaoine. Ghlac sé le héileamh an Chonartha, fosta, ar an ghá le nua-litríocht don nua-aois. Is é sin le rá, gur gá an saol comhaimseartha a chur os comhair léitheoirí Gaeilge. Ina chuid scríbhneoireachta, pléitear cúrsaí réabhlóide an fichiú céad agus na hathruithe sóisialta ba chúis léi a thit amach sa tír. Thug sé, mar Mháire, faoi théamaí a bhain le claochlú cultúrtha, meath na tuaithe, an imirce, an cogadh mór agus an eolaíocht. (Pléite ar ball sa chaibidil seo: 5.1-5.4)

Níorbh ionann Máire agus scríbhneoirí eile na hAthbheochana a rinne saol na Gaeltachta a idéalú.⁷⁰ Le linn dó bheith ag cáineadh beartas rialtais i leith na Gaeltachta, thráchtadh sé go minic ar shaol na ndaoine mar a bhí, seachas mar a shamhlaigh sé an cainteoir dúchais: ‘Tá sé amuigh thíos i mboichtíneacht thíos go dtí na dhá chluas agus taobh thíos díobh . . . ag streachailt leis ó mhaidin go hoíche, a dhá cheann i dtalamh aige.’⁷¹ Mar a luann O’Leary (1994: 153), cé nach raibh sé ar a shuaimhneas faoi na daoine a chuaigh ar imirce, ní bhíodh sé anuas ar an mhuintir a d’imigh thar sáile. In *Castar na Daoine ar a Chéile*, mar shampla, tá ar Chaitlín imeacht óna saol tuaithe le dul i gceann an tsaoil nua. Caithfidh Labhras (*MDR*) agus Conall

⁶⁷ ‘Gaeilig na leabharthach agus teangaidh na ndaoine.’ *FL*, 5.10.18, 4.

⁶⁸ Luann Eagleton (1997: 113) go bhfuil traidisiún fada leis an dearcadh seo: ‘The whole western philosophical tradition, all the way from Plato to Levi-Strauss, has vilified writing as a mere lifeless, alienated form of expression.’

⁶⁹ Féach ‘Scéalaíocht: úrscéalta’, *FL*, 4.1.19.3. & ‘Ins an Ghaeltacht’ *FL*, 11.1.19.3.

⁷⁰ Féach Hirsh (1991: 1116).

⁷¹ ‘Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.’ *FL*, 23.11.18, 3.

Óg (*TM*) agus Séimí (*CO*) amhlaidh a dhéanamh.⁷² Tá samplaí fud fad a shaothair agus is minic gur riachtanach an t-imeacht dá charachtar – agus is amhlaidh go mbeidh siad níos fear as dá bharr. In *Mo Dhá Róisín* agus *Castar na Daoine ar a Chéile*, mar a luann O’Leary (1994: 153), déantar lucht imirce a chosaint i gcoinne criticeoirí comhaimseartha. Is é an t-aistear céanna a raibh ar Mháire féin tabhairt faoi agus é ina stócach óg. Bhí air droim láimhe a thabhairt dá dhúchas féin le dul i gceann léinn ina dhiaidh sin agus ba dheoraí inmheánach é féin fud fad a shaoil.

Ní dochar, san am céanna, an difear idir Máire [Séamus Ó Grianna] agus ‘Máire’ an reacaire ar cheisteanna eacnamaíocha. Bhíodh Máire an t-iriseoir mífhoighneach go minic le muintir na Gaeltachta as ‘falsacht’ agus tréigean a ndúchais⁷³ nuair ba mhinice an scríbhneoir liteartha fial tuisceanach. Is innholta nár athraigh an deighilt sin agus an mhífhoighne ag dul i dtreise ann nó b’fhearr oibiachtúlacht an reacaire a chaomhnú. In *An Draoidín* (1959), mar shampla, tugann an draoidín urraim do na daoine a d’imigh go Meiriceá seachas an dream a d’fhan in Albain: ‘Meiriceá a chuirfeadh an choróin ar éifeacht fí. Nár mhinic a chuala mé m’athair a rádh gurbh iad a’ chuid a b’fhearr de na fí a chuaigh go Meiriceá.’ (*AD*: 219) Don iriseoir agus don ghníomhaí, áfach, ba thábhachtaí an aidhm bholscaireachta agus cainteoirí dúchais a choinneáil fá theach.

4.1 An nua-aois i saol na Gaeilge: na forásaithe v na dúchasóirí

Mar chuid den díospóireacht idir an Ghaeilge agus an Béarla, b’achrannach go leor idir dhá dhream de chuid ghluaiseacht na Gaeilge féin. Ba iad na ‘forásaithe’ na ‘progressives who insisted that the new literature must confront the realities of twentieth-century European life’ (O’Leary 1994: 233) agus a chreid gur fearrde múnlaí nua úrscéalaíochta agus gearrscéalaíochta don Ghaeilge. Chreid, fosta, go mb’éifeachtaí ‘cainnt na ndaoine’ mar fhriotal don nualitríocht. Ba iad na ‘dúchasóirí’ – de Henebry,⁷⁴ mar shampla – a shíl gur cheart cloí leis an Ghaeilge Chlasaiceach – stíl Cheitinn agus scéalta na Fiannaíochta – mar mhúnlaí dúchasacha ab oiriúnaí do nualitríocht na Gaeilge. Is é tuairim O’Leary (1994: 31) gur éirigh

⁷² Luann O’Leary (1986: 78), fiú, gur shaothraigh lucht imirce go Meiriceá urraim ar leith i scéalta áirithe, *An Draoidín*, m.sh.

⁷³ Féach, mar shampla, ‘An Ghaeltacht: cuidiú na bodóige.’ *FL*, 30.11.18, 4. & ‘Beir uainn é! Céas é! Tabhair dúinn Lloyd George.’ *Misneach*. 20.11. 20, 3.

⁷⁴ An tAth. Risteard de Hindeberg [Henebry] (1863-1916). Guth éifeachtach i mblianta tosaigh na hAthbheochana. Ceapadh ina Chathaoirleach ar an Léann Ceilteach é sna Stáit Aontaithe; toghadh mar uachtarán ar Chonradh na Gaeilge ann fosta. Ceapadh ina chéad Ollamh le Gaeilge é nuair a bunaíodh Ollscoil na hÉireann, Corcaigh (1908).

leis na forásaithe – agus Máire ina measc siúd – ‘a somewhat claustrophobic notion of *Gaelachas*’ a dhíbirt den athbheochan i gcoitinne. Cúis cheiliúrtha, mar sin, gur éirigh le Máire fanacht saor ó róthionchar an fhíorGhaelachais – ag an tús ach go háirithe. Sa tréimhse roimh fhoilsiú *Mo Dhá Róisín* (1921), is ar an saol comhaimseartha a thug sé a aird agus is i muinín chaint na ndaoine a chuaigh sé. I dtuairim Mháire, is ionann caint na ndaoine agus litríocht.⁷⁵ Is uaisle litríocht na hÉireann mar go bhfuil dlúthbhaint idir í agus an pobal, rud atá caillte ag an ‘litríocht mhór’.⁷⁶ Moladh Máire agus teanga *Mo Dhá Róisín* dá bharr: ‘Tá Máire ábalta ar chant na ndaoine a scríobhadh mar thig sí as béal a canta’.⁷⁷ Molann O’Leary (1994: 465) luathiarraichtaí Mháire as a nuálaí a bhí siad ach is dóigh leis go ndeachaigh sé thar fóir i ndiaidh bhunú an tSaorstáit: ‘Máire would move beyond the linguistic claims of caint na ndaoine to establish it as a psychological, spiritual and, ultimately, ideological touchstone.’ Bhíodh dhá cheann ar an spéir, áfach, agus thrasnaídis ar a chéile. Ba mhinic, mar a mhíníonn O’Leary, (1994: 30) na forásaithe ar aon tuairim leis na dúchasóirí. Tá an choimhdeacht chéanna le sonrú nuair atá cúrsaí liteartha á bplé i measc lucht na hAthbheochana.

4.2 Socrú teanga: an Béarla

Teanga dhomhanda is ea an Béarla. Tá sé á labhairt mar theanga dhúchais ag breis is ceathrú cuid den chine dhaonna (Baugh & Cable 1978: 288). De bharr fhás na himpireachta le linn an naoú haois déag go háirithe, d’athraigh sé ina theanga idirnáisiúnta agus feidhmíonn sé mar theanga chomhchoiteann i gcúrsaí gnó. Is é teanga na heolaíochta agus na matamaitice é. In éineacht le fadhbanna eacnamaíocha, tubaiste an Ghorta agus beartas athdhúsach rialtas Shasana, rinne fás an Bhéarla dochar mór do mhionteangacha na Ríochta Aontaithe. Faoi dheireadh an naoú céad déag, mar a chuireann Ó Hainle (1994: 746) in iúl, bhí an Ghaeilge ar shéala a bheith marbh agus í ag cúlú i rith an ama mar theanga phobail. Mar a luann Mac Congáil (2002: 218), d’fhógair Máire féin bás na teanga go mion minic. Is cosúil, mar sin de, gur ag amharc siar a bhí lucht an Chonartha agus is i gcoinne shruth na staire a bhí an feachtas athbheochana.

Ní hábhar iontais tuairim Deane (2003: 113) go raibh seal na Gaeilge caite: ‘English is the language of a condition – modernity’, a mhaígh sé. Dearcadh é a fhágann cuid mhaith den chine

⁷⁵ Féach ‘Scribhinní agus seanchas.’ *An Phoblacht* 18.6.26, 4. Cuireadh an aiste seo i gcló arís faoin teideal ‘Niall Mór Mac Muireadhaigh’ ar *An tUltach*, M. Fómh. 1940.

⁷⁶ ‘Caint na ndaoine: Shakespeare v an duine iargúlta.’ *Misneach*, 21.5.21, 3.

⁷⁷ *An tUltach*, Luaite ag Mac Congáil (2010: 102).

dhaonna taobh amuigh den choincheap ‘nua-aoiseach’. Ní hamháin go ngéilleann sé forlámhas buan d’idé-eolaíocht impireachtaí an domhain thiar ach fágann sé cuid mhaith den Eoraip féin i leataobh. Cuireann sé chun tosaigh nach mbíonn pobail áirithe ag plé leis an saol comhaimseartha agus, leoga, nach féidir a n-urlabhra a mhúnlú le bheith in oiriúint don saol nua. Chuir Achebe (1999: 58) in iúl gur idir dhá chultúr atá pobail choilíneacha. Is rud é seo a aithníonn cuid de na daoine fásta (na máithreacha go háirithe) i bhficsean Mháire. In *Tairngreacht Mhiseoige* (22-23), mar shampla, deirtear gurb iad ‘na daoine a chaith seal ar an imirce a chuir tús le gnoithe na scoile’. Cuireann máthair Shéimí (*CO*: 9) ar na súile dó gur riachtanach an léann ‘nuair a rachas tú i measc na gcoimhthíoch’. Is gá glacadh leis an teanga nua seo nó tá an saol ag teannadh ar an phobal. Is comhartha é an t-athrú teanga go raibh seansaol na tuaithe ag imeacht le sruth. Tá tuilleadh i gceist ansin, nó in ionramháil Mháire, is ionann an Béarla agus teacht chun cinn na nua-aoise. Ní saorthoil atá i gceist. Mar a deir an seandúine in *Tairngreacht Mhiseoige* (27) le bean Chró na Madadh: ‘Is é an ainnise a d’fhág agat féin é mar Bhéarla.’ Chreid sé gur ‘comhartha sclábhaíochta é’⁷⁸ an Béarla, ach bhí forbairt agus éabhlóid ar a dhearcadh i leith theanga na nGall.

Is intuigthe, is dócha, go raibh Máire sásta ábhair éagsúla a phlé i mBéarla nó i nGaeilge. Fear praiticiúil a bhí ann agus ba riachtanach, os é ag feidhmiú mar thimire teanga, labhairt leis an mhórphobal ar son na cúise. Os a choinne sin thall, mar a luann Ó Conluain (1992: 27) ‘bhí fonn mór i gcónaí air Béarla maith a bheith aige’. Thug sé faoi scéalta liteartha Béarla a scríobh go dtí go raibh taispeánadh aige a thug air droim láimhe a thabhairt do ‘theanga an scríodóra’ (*SC*: 37)⁷⁹ ina scríbhneoireacht chruthaitheach. Mionphointe tábhachtach is ea é, a léiríonn a éiginnte a bhí ceist na teanga i mblianta luatha na hAthbheochana, gur i dteanga an scríodóra a labhair an taispeánadh leis:

Chuala mé glór mar a thiofadh sé amach as na néalta . . . ‘*Ireland as we would have her. Not free merely but Gaelic as well.*’ Agus ansin chonacthas dom go bhfaca mé bladhaire tineadh ag éirí ó Chnoc Teamhrach agus go ndearnadh ‘m’athbhaisteadh i gCreideamh na Féinne’. Sin an rud a thug orm toiseacht a scríobh i nGaeilge.⁸⁰

⁷⁸ *IF*: 05.30, 1. Luaite ag Mac Congáil (1992: 72).

⁷⁹ Is macalla í seo d’fhocal a scríobh Tomás Dáibhis (1845: 178): ‘Nothing can make us believe that it is natural or honourable for the Irish to speak the speech of the alien, the invader, the Sassenagh tyrant, and to abandon the language of our kings and heroes.’

⁸⁰ ‘Comhairle do scríbhneoirí óga.’ *Comhar*. Nollaig, 1946, 1

San alt céanna, cuireann Máire chun tosaigh gur i mBéarla a rinne sé a chéad éacht liteartha. Is léir nach raibh traidisiún láidir liteartha sa phrós scríofa ar fail dó:

Scéalta beaga a scríobh mé ar an *Derry Journal*. Agus, a Dhia, an bród a bhí orm an chéad uair a chonaic mé m'ainm i bprionta! Agus an dóchas a bhí agam. Rachadh mo gháir ar fud an domhain. Bheinn ionchurtha le Pat MacGill.

Maíonn Mac Congáil (1990: 15) gur ‘faoi dhraíocht’ ag an Bhéarla a bhí Máire le linn na tréimhse seo. Is léir an draíocht sa sliocht seo ach is cóir a lua gur mearchuimhne atá ar Mháire: bhí a chéad úrscéal Gaeilge (*CDC*: 1915) curtha de cheana, agus foilsithe ar an *Derry Journal*, bliain sular tháinig na gearrscéalta Béarla uaidh. Is amhlaidh fosta go raibh an t-ábhar béaloidis i gcló cheana (Mac Congáil 2002: 253-4), curtha amach ag Séamus Ó Searcaigh agus Máire chomh fada siar le 1912.⁸¹ Díol spéise é go gcuireann sé féin béim ar na scéalta Béarla seo thar úrscéal iomlán Gaeilge agus scéalta béaloidis dá chuid. Is spéisiúil, fosta, gurb é ainm Pat MacGill a luann sé, Conallach, ar ndóigh, ach fear a scríobh i mBéarla. De dheasca imeallú an traidisiúin liteartha Gaeilge (Corkery 1970: 16), is dócha gur comhartha é gur ghlac Máire leis an nós i measc bhunús Éireannaigh a linne gur gníomhaíocht í an litríocht a dtugtar fúithi i dteanga cheannchathrach an mhórchultúir. Glacadh leis an Bhéarla mar theanga oifigiúil na litríochta, dearcadh a bhí i ndiaidh dul i gcion go mór ar lucht na Gaeltachta féin. Dá láidre an traidisiún béil sa bhaile aige, agus in ainneoin mhúscailt suime i litríocht na Gaeilge sa naoú céad déag,⁸² is amhlaidh an dearcadh sin forleathan, fiú ag leithéidí Mháire.

Is cosúil go raibh meon an dátheangachais go láidir ann, rud atá le sonrú ina rogha ainmneacha mar iriseoir. Tharraing sé ‘James Green’ air féin, mar aon le leaganacha neamhGhaelacha d’ainmneacha pin. ‘*Joneen Khordaroy*’ ar an cheann is clúití, is dócha. Is ceart bheith ag dúil le go rachadh meon an mháistir i bhfeidhm ar a dhaorchlann. Ina leith seo, deir AbdelRahman (2012: 178): ‘Under the hegemonic effect of the English culture, the process of naming became a signifier of the power of the colonizer and his culture and the extent of the hybridization that the colonized societies underwent.’ Ag an phointe seo, ar chuma ar bith, is cosúil nár riachtanach le Máire nasc idir teanga an ábhair agus ceist mheon an scríbhneora. Chreid sé, is

⁸¹ Tá cuntas air seo in *Nuair a bhí mé óg* (‘An Chéad Rud a Scríobh Mé’, 94-102), áit a ndeir sé gurbh í an fhilíocht a tháinig leis ar dtús. Ba mhian leis amhrán a scríobh. Is spéisiúil, i gcomhthéacs an phlé thuas, an cur síos ar a rogha teanga nó is i mBéarla a scríobh sé an chéad cheathrú den amhrán: ‘Ba é an rud a chuir i gceann an Bhéarla mé gan mé ábalta Gaeilge a scríobh san am’ (94).

⁸² Féach Williams & Ní Mhuiríosa 2001: 315-18

cosúil, gur féidir aidhm údair a chur in iúl, ba chuma faoin togha teanga. Dhearbhaigh a dheartháir, Seosamh, an claonadh céanna a bheith aige féin i dtaca leis an Bhéarla de. Thug seisean go h-óg ina shaol faoi ghearrscéal Béarla a scríobh a bhain leis an Chogadh Mhór: ‘Ba é an chuma a bhí orm gur i mBéarla a bhí sé i ndán dom scríobh.’ (1986: 4)⁸³ Mhaígh sé gurbh é sampla Uí Chonaire a lean sé le dul i dtreo na Gaeilge ina scríbhneoireacht féin. I ndiaidh dó *An Chéad Chloch* (1914) a léamh, stad sé ‘de chur focal Béarla le ceol m’aighe’ (Mac Grianna 1986: 5).

Is fiú an difear idir an bheirt a lua. Is ar ábhar liteartha a tharraingíonn Seosamh nuair is laoch na polaitíochta a luann Máire. Cuireann Máire síos ar an chúis ar thug sé féin cúl láimhe don Bhéarla. Aithníonn sé tionchar an mhórdhioscúrsa ar a aighe, rud iontach spéisiúil agus an tógáil a bhí aige:

Bhí rún agam toiseacht a scríobh i mBéarla nuair a thiocfadh ann dom. Ní raibh spiorad na náisiúntachta mar ba cheart i mo chroí. Ní raibh an fuath agam ar theanga an scriosadóra atá agam anois uirthi. (SC: 37)

Má bhí sé de mhíán aige bunchloch chreidimh a dhéanamh den Ghaeilge níos faide anonn, níor ní leis cloí leis an chinneadh sin go daingean leanúnach. Níor leasc leis tarraingt ina shaothar ar a chuid laochra liteartha féin, a raibh an Béarla amháin mar mheán scríofa acu: Mitchel (*FS*: 14, *TM*: 11-12), Lalor (*TM*: 99), Mangan (*TT*: 122), Magill (*TT*: 94) Burns (*NBO*: 202-5) Byron (*ST*: 76), Shelley (*CS*: 110) Wordsworth (*TM*: 9) mar aon le scríbhneoirí eile Béarla a thacaigh leis go hidé-eolaíochtúil. Déanann sé tagairt do shleachta fada i mBéarla (*TT*: 24) chomh maith le píosaí filíochta (*CS*: 74) agus amhráin (*CS*: 132) gan dua a chur air féin iad a aistriú go Gaeilge. Ní hionadh ar bith é na scríbhneoirí seo ina laochra ag Máire. Mar a luann Ó Háinle (1994: 747), ní hé amháin gurb é Béarla teanga na polaitíochta, an rialtais, an dlí, na hEaglaise, an oideachais agus an rachmais ach is ‘i mBéarla a bhí náisiúnachas na nÉireannach Óg á chur i bhfriotal’. In éadan a thola, nó ina ainneoin féin ar a laghad, níorbh fhéidir leis, mar ghníomhaí poblachtach comhaimseartha, smaointeoireacht an Bhéarla a sheachaint mar chuid dá armlón intleachta.

Níorbh é sin an t-aon chúis ar bhain sé úsáid as an Bhéarla ina chuid scríbhneoireachta. Ba nós leis coincheap coimhthíoch nó nua a fhágáil mar a tháinig sé chuige ón Bhéarla: *harmonica* (*ST*: 135); *Home Rule* (*TM*: 69); *prodigal* (*CDC*: 71)) seachas focal nua nó leagan traslitrithe a chumadh. Cuireadh na focail seo sa chló Iodálach. Is nós é a théann i dtréine agus níor shoiléir

⁸³ Bhain an scéal seo leis an chéad chogadh mór, ábhar an chéad scéal de chuid Mháire.

ag an tús gur bhain sé le hidé-eolaíocht teanga. Gan amhras, bhain cuid den nós sin le réalachas an scéil, nó is nós le lucht na Gaeltachta atá ann (gan trácht ar phobail choilíneacha eile) an mhórtéanga – ‘teanga an scríosaíora’ – a bheith tríd an chaint acu. Bíodh is gur tuisceanach é Máire ar na cúiseanna sochtheangeolaíochta a bhain le riachtanais an phobail, bhíodh tréigean na Gaeilge agus úsáid an Bhéarla (bhriste) ina chnámh spairne idir Máire agus muintir na Gaeltachta. Ar uairibh, baineann úsáid an Bhéarla le teanga an charachtair, gur saighdiúir atá ann, mar shampla (SS: 148), nó duine as Meiriceá (TNT: 130). Ar uairibh, is le téarmaíocht nó téama nó leis an ábhar a bhaineann an rogha teanga, más cúrsaí scoile nó creidimh, mar shampla, atá faoi chaibidil. In *Nuair a bhí mé Óg* (101), luaitear (i mBéarla) ‘an t-inspector’, rud atá sásúil ó thaobh réalachas an chur síos agus a chuireann mothú naimhdeach i leith an chineál duine seo in iúl. Is docha nach amhlaidh sin agus *catechism* á lua aige (NBO: 40). Baintear úsáid as an Bhéarla nuair is é an t-eolas nua – .i. dúshlán á thabhairt dó – atá idir chamáin aige (TNT: 24, 194; SUS: 180). Bhíodh a athrach de chur chuige ann, áfach, in amanna. In ‘Fear as Meiriceá’ (FS: 72-82) ní cheadaítear Béarla don Mheiriceánach go deireadh an scéil nuair is lena bhean chéile a labhraíonn sé. Tá scoth na Gaeilge ag na máistrí scoile in *Caisleán Óir* (8), mar shampla, agus in ‘Scientific Training’ (FS: 190). Is áit an tseift í, nó bhí sé ina ábhar gearáin ag Máire nach mbíodh Gaeilge na Gaeltachta ag bunús múinteoirí sna scoileanna.⁸⁴ Is mar sin atá in *Nuair a bhí mé Óg* (27). Is léir gur ag meabhrú ar nádúrachas na teanga a bhí Máire. Sna samplaí seo, ar a laghad, bhí sé sásta na carachtair a bheith á gcur féin in iúl sa Ghaeilge. Is fiú a lua, fosta, gur samplaí iad seo as saothar aibí Mháire, nuair a bhí a chuid aidhmeanna ealaíne níos socraithe aige.

Ní i bhfad ó mholtaí Uí Dhónaill (1959: 20) a bhí Máire agus é ag tabhairt faoi aclú na teanga. Chum sé focail de réir mhúnla Schroedinger (Ó Riain 1994: 78) a mhol gur cheart glacadh le téarmaí idirnáisiúnta nó focail ó phríomhtheangacha na hEorpa. Bíonn focail ar nós ‘cronomatar’ (OS: 344) agus spéaclóirí (CS: 251) in úsáid aige. Ní raibh sé i gceist ag Máire, áfach, an Ghaeilge a fhorbairt. Ní raibh an chéad ghlúin den Athbheochan, dar leis, ábalta ar an Ghaeilge a fhorbairt: ‘Ní raibh siad ach ag iarraidh a caomhnú don chéad ghlúin eile sa staid ina bhfuair siad í ón ghlúin a tháinig rompu.’ (Ó Dónaill 1951: 20) Cinneadh fadradharcach a bhí ann, mar sin de, nuair a ghlac Máire leis an Ghaeilge mar mheán scríofa. Fágann sé oidhreacht friotail de scríbhneoirí amach anseo.

⁸⁴ The Gaelic programme and the training of teachers: a call for the externs.’ *DJ*, 3.3.22, 6.

4.3 Socrú teanga: an Ghaeilge

Leis an cheann a bhaint den phlé seo, b'fhéidir nár mhiste beagán den chúlra a thabhairt. Ba chuid de thromluí na tíre é cailleadh na teanga, go háirithe tar éis an Ghorta. Ba é an fhreagairt a bhí air sin ag an 'dornán beag daoine' (Mac Con Midhe 1943: 11) a raibh suim acu sa Ghaeilge, gluaiseacht a chur ar bun chun an teanga a shábháil agus í a chur á labhairt arís. Tá cur síos cuimsitheach ag O'Leary (1994) ar a raibh ag titim amach i saol na Gaeilge ag casadh an chéid. Bhí go leor constaicí le fuascailt ag lucht athbheochan na Gaeilge. Mar chuid den olltionscadal – is é sin caomhnú agus craobhscaoileadh na Gaeilge – bhí cruthú na teanga mar mheán liteartha don nua-aois ann (Mac Congáil 1992/3: 1). Tógadh ceist le linn na díospóireachta maidir leis an ghá le bheith 'suas-chun-dáta' i gcúrsaí litríochta. I ngeall air sin, b'achrannach an tréimhse seo i ngluaiseacht na Gaeilge idir forásaithe agus dúchasóirí.⁸⁵

Tháinig ceist na teanga le chéile le ceist na litríochta nó eascraíonn dhá cheist thábhachtacha ina leith: (i) An fiú litríocht a bhunú ar theanga a bhí i mbéal a báis, seachas litríocht Éireannach a bhunú ar an Bhéarla? nó (ii) An féidir litríocht chomhaimseartha a scríobh i dteanga ar bhain a foclóir agus a hurlabhra leis an seansaol amháin? Thuar O'Brien: 'The day when standards *in anything* can be dictated by peasant usage is gone forever.' (Taaffe 2006: 27) I ré seo na sochtheangeolaíochta, is sean-aimseartha go maith é an dearcadh seo. Tá samplaí sa Bhéarla féin ann (Kelman, Mac Diarmuid, Welsh, McCabe, Barry) a léiríonn laige an Bhéarla oifigiúil – an Béarla Caighdeánach – d'iliomad eispéireas an chine dhaonna. Ábhar inspreagtha é gurb as an imeall arís atá dúshlán d'údarás na mórtheanga ag éirí ag casadh an chéid seo, mar a tharla i gcás Mháire céad bliain roimhe agus le Burns dhá céad bliain roimhe sin. Is cinnte gurbh fhiú turgnamh Mháire a scagadh agus a athchíoradh chun a gcáilíochta liteartha a scrúdú i gcomhthéacs na litríochta seo. Luann Eagleton (1995: 262) an tábhacht atá leis an 'parole pleine' a athshealbhú mar chomhartha na hiomláine polaitiúla (political integrity), rud a thiomsaíonn nasc orgánach idir an domhan agus intinn an duine. Is éard a bhí i gceist ag Wordsworth (1800: 5) nuair a chinn sé ar 'language really used by men' (*sic*) a mhúnlú mar theanga liteartha.

Is fiú an cheist a chur maidir leis an chinneadh a rinne ghluaiseacht na Gaeilge i leith chaint na ndaoine. Ní dócha gurbh ionann teanga Wordsworth agus ísealaicmí na tuaithe in Alban, gan trácht ar an phrólatáireacht uirbeach. Ní hionann sin agus cás na Gaeilge ach oiread nó is féidir go raibh ionannas teanga éigin sna cheantair bheaga Gaeltachta ag deireadh an naoú céad déag. B'fhiú a lua, áfach, nach gá gurbh ionann Gaeilge chlann Mhic Grianna agus Gaeilge an

⁸⁵ Is téama lárnach an leabhair é, ach féach, go háirithe 'The nation's tongue, the nation's soul' (ll. 19-91).

ghnáth-thionónta in iarthuaisceart Dhún na nGall. Mar a deir Trudgill (1982: 37), tá gach comhphobal teanga ilghnéitheach go sóisialta. Má thugtar forbairt agus meath na teanga san áireamh, ní dócha gurb ionann nó, mar a luann Ó Corráin (1992: 94) is i gcanúint ghlúin a shinsear a scríobh Máire. Tógadh Máire, mar a luann Mac Congáil (1992: 58-59), le hoidhreacht ar leith, fiú féin i measc mhuintir Rann na Feirste. Os a choinne sin, pobal ar leith a bhí i muintir Rann na Feirste i gcomórtas leis an chuid eile den Ghaeltacht, gan trácht ar an chuid eile de Thír Chonaill. Ba éagsúil caint na ndaoine fosta leis a chuid eile de Chuig Uladh. Bá éagsúil go mór an Ghaeilge le mórchuid na hÉireann nó is ag teitheadh óna chéile, faoi mar a mhíníonn Williams (1994: 447), a bhí na canúintí le breis is dhá chéad bliain. Is éard a chuireann corr san anailís a bhaineann le caint na ndaoine mar uirlis liteartha. Tógtar constaicí, dá mbeadh a leithéid inmhianaithe fiú, teanga náisiúnta a dhéanamh de chanúint chúigeach, gan trácht ar chéann áitiúil.

4.4 Aidhm an Chonartha: teanga liteartha scríofa

Bhí forbairt na Gaeilge mar theanga scríofa agus liteartha ar cheann de phríomhaidhmeanna Chonradh na Gaeilge. Thosaigh Mac Piarais (1967: 86) amach ar aon intinn leis an Ath. De Henebry agus é ag moladh litríocht na seanGhael mar mhúnla don nualitríocht: ‘The old man who croons about a Connacht hearthplace the songs he made of his youth is as definitely a descendant of the elder bards as a Tennyson is of a Chaucer.’ Is amhlaidh gur tháinig athchomhairle ar an Phiarsach, áfach, sa tréimhse i ndiaidh 1905. B’oiriúnaí foirm an ghearrscéil do scríbhneoireacht na Gaeilge agus is nualitríocht a rachadh chun socair do chur chun cinn na teanga sa nua-aois: ‘Bogaimís amach ón carn aoiligh agus ó’n gcruaich móna’, a scríobh sé, ‘caithimís uainn salchar na hothrainne.’⁸⁶ Áiríonn O’Leary (1994: 404) Mac Piarais ar an duine is éifeachtaí ar son na nualitríochta i measc na bhforásaithe: ‘No literature can take root in the twentieth century which is not of the twentieth century. We want no Gothic revival’.⁸⁷ Is cosúil gurb í a mhalairt d’éabhlóid a tháinig ar dhearcadh Mháire. Mar a fheicfear ar ball, áfach, ní soiléir gur éabhlóid a bhí ann ach gur aibíocht tuisceana a bhí ann ar an chiall a bhí le bheith cothrom-chun-dáta agus ar cad is nádúrachas teanga ann.

Luann Ó Glaisne (1991: 183) a radacaí a bhí an tionscadal liteartha a bhí ar bun ag lucht an Chonartha. Luann sé leithéidí Gaidoz a bhí ag maíomh gur marbh a bhí litríocht na Gaeilge go mall sa naoú céad déag: ‘Ba dhoiligh a chreidiúint nach raibh an Béarla chun a háit a ghlacadh

⁸⁶ ‘Nualitríocht.’ ACS. 19.05.1906. Luaite ag O’Leary (1994: 115).

⁸⁷ ‘About literature.’ ACS. 26.05.1906. Luaite ag O’Leary (1994: 404).

ar gach uile shlí feasta.’ Aontaíonn Titley (2006: 171) leis an mhéid sin: ‘Had somebody written a novel at that time [i.e. roimh an ‘Ghorta’] its readership would have been confined to a small coterie.’ Chuir Moore⁸⁸ suim i bhforbairt na nualitríochta sa Ghaeilge san am. Luann sé an dearcadh a bhí amuigh ar an Ghaeilge mar theanga liteartha sa tréimhse seo: ‘Don’t I remember the boatmen speaking to each other in Irish on Lough Carra? And Father James preaching in Irish in Carnacun? But I’ve never heard of anybody wanting to write in it’ (1927: 2) Is ar an bhonn sin a bhaistean Ó Glaisne (1991: 183) ‘ceannródaí cultúrtha’ ar an Ídeach, nuair a thug an fear úd féin faoin bhearna i litríocht na teanga a líonadh.⁸⁹

Tar éis bhunú an Chonartha, chuir na baill rompu feachtas mór litearthachta a chur i gcrích agus léitheoireacht sa Ghaeilge a fhorbairt. Sa bhliain 1897, bunaíodh an tOireachtas, mar a dúirt Mac Néill ag an am, chun an ‘canker of servility’ a leigheas⁹⁰. Is sampla maith é den fheiniméan seo an t-amharc siar le hamharc chun tosaigh. Tugann Eagleton (1995: 274) an ‘Archaic Avant-Garde’ ar radacaigh na hÉireann a raibh an dearcadh dhébhrioch seo acu. Leag an Conradh dúshraith síos sna scoileanna, mar a luann Ó Glaisne (1991: 227), le feachtais éagsúla chun an Ghaeilge a chur ar an siollabas: ‘Sa tréimhse ó 1893 go dtí 1915, an fhaid a bhí sé i gceannas Chonradh na Gaeilge, sea deineadh na leasuithe tábhachtacha ar fad ar an chóras oideachais.’⁹¹ Ar an bhonn sin, chruthaigh an Conradh lucht léitheoireachta don Ghaeilge. Ba ghá teanga scríofa a dhéanamh den Ghaeilge a bheadh in oiriúint don nua-aois. Baineadh úsáid as uirlisí nua-aimseartha leis sin a chur i gcrích. Fuarthas amach taobh istigh d’achar gairid gur gá don ‘dornán beag’ teagmháil a dhéanamh le gnáthmhuintir na tíre. Cló an uirlis is nua-aimseartha agus is éifeachtaí chuige sin. Ba riachtanach nuachtáin agus irisí a fhorbairt agus a chur amach. Thóg lucht an Chonartha ar an réamhobair a bhí déanta ag Ó Coimín⁹² sa cheathrú cuid den naoú haois déag. Buille mór ar son chaint na ndaoine, mar a

⁸⁸ George Moore (1852-1933). Scríbhneoir nua-aoiseach a bhí ar cheann de scríbhneoirí tábhachtacha in Athbheochan liteartha an Bhéarla in Éirinn. Scríobh sé cnuasach gearrscéalta, *The Untilled Field* (1903) mar thurgnamh agus thoirbheart do nualitríocht na hAthbheochana Gaeilge agus do litríocht na hÉireann sa Bhéarla. D’aistrigh Tadhg Ó Donnchadha agus Pádraig Ó Súilleabháin na scéalta go Gaeilge agus foilsíodh roinnt ag Conradh na Gaeilge faoin teideal *An tÚr-Ghort*. Rinne Moore athscríobh orthu i ndiaidh iad a ‘fholcadh’ sa Ghaeilge.

⁸⁹ Dúghlas de hÍde (1860-1949). Cé gur chuir an Conradh borradh faoin ghluaiseacht náisiúnaíoch, is spéisiúil íorónta, i gcomhthéacs an phlé thuas, gur chreid de hÍde gur chóir don Chonradh cúrsaí seach-chultúrtha a sheachaint. D’éirigh sé as de bharr róthionchar na polaitíochta sa bhliain 1915.

⁹⁰ *Irisleabhar na Gaeilge*, 1897. Iml. 8, 2.

⁹¹ Tá cur síos ar na buanna a fuair an Cumann Buan-Choimeádtha na Gaedhilge sa *Report for 1909*. Il 42-4.

⁹² Dáithí Ó Coimín (1854–1907) a chuir Aondacht na Gaeilge agus *Irisleabhar na Gaeilge* ar bun sa bhliain 1882.

mhíníonn Ó Háinle (994: 759), a bhí i bhfoilsíú *Séadna* (1894) in *Irisleabhar na Gaeilge* mar mhír amháin den olltionscadal liteartha a bhéarfadh deis don chéad ghlúin eile ar ball, agus Máire ar dhuine acu sin. I dtéarmaí an náisiúnachais chultúrtha, mar sin de, ní mór a aithint, mar a d'aithin an Píarsach (1915: 91), gurbh é ‘tús na réabhlóide,’ é bunú an Chonartha i gcoinne mheon ollsmachta na himpireachta.⁹³ ‘Mhúscaíl sé Éire as an tsuan ina raibh sí’, a scríobh Máire (SC: 187). Aontaíonn Corkery leis an tuairim sin:

If at present the world knows of an Irish Republic, it is due, primarily, to those young men and women who sat week after week in those years in ill-lit halls – or sheds – with an O’Growney⁹⁴ in their hands. (1956: 127)

Rud eile de, is spéisiúil gurb é an ‘Murder Machine’ a chruthaigh an *petit-bourgeois* nua oilte in Éirinn. Is amhlaidh gurb é seo an ‘ruling class’ dúchasach a chruthaigh beartas oideachais Shasana san India, mar a luann Macauley (1999: 430), a bheadh mar ‘léirmhínteoirí’ idir Sasana agus mórfhobal na hIndia. Is í an mheánaicme a cruthaíodh in Éirinn a bheadh mar intleachtaithe orgánacha ar an ghluaiseacht nua náisiúnach agus mar lucht léitheoireachta an nuaphróis. Má tá gá le hábhair scríbhneoirí, tá gá le hábhair léitheoirí. Is spéisiúla gur scéim Shasana, i gcás Mháire agus a dhearthár, Seosamh, a thug deis agus ardán do scríbhneoirí dúchasacha fosta. Is féidir a rá go raibh an tAcht Um Oideachas (1831) ar cheann d’fhórsaí tiomána na nua-aoise. Scéal cinnte go raibh tionchar nach beag ag an Acht ar an Athbheochan liteartha agus go raibh Máire ar dhuine de na scríbhneoirí a chuir leis an Athbheochan.

Tá ról mór ag cúrsaí oideachais i saothar Mháire (Ó Laoire 1992: 167). Níl le lua anseo ach gur comhartha é an córas oideachais don domhan nua, mar a deir Lee (1989: 9), a cruthaíodh agus a bhí á chruthú in Éirinn. Tosaíonn *Caisleáin Óir* leis an chóras sin agus an tionchar an chórais ar Shéimí Óg. Mar a thugann Máire le fios (SC: 10), is é an córas marfach sin a léiríonn an briseadh ar shaol mhuintir na Gaeltachta. Is léargas soiléir air sin athrú ainm an pháiste go dtí “James Gallagher” (CO: 8). Mar a fheictear ar ball, san úrscéal céanna, is é an cailleadh

Is éard a dúirt de hÍde (1931): ‘Fá Shamhain sa mbliadhain 1882 do cuireadh amach an chead uimhir d’Irisleabhar na Gaedhilge agus is leis do thosnuigh ath-bheodhughadh agus saothrughadh na nua theangan . . . Ní féidir an iomarca molta thabhairt don *Irisleabhar*.’ Luaite ag Ó Conaire (1980: 10).

⁹³ Sa bhliain 1915, scríobh sé gur réabhlóidí Conradh na Gaeilge ná feiniméin ar bith eile le linn na tréimhse céanna in Éirinn. Féach *Political Writings and Speeches* (1922: 91).

⁹⁴ An tAth. (Eoghan) Ó Growney (1863-1899), *Simple Lessons in Irish* (1894). Cuireadh tús leofa seo sa nuachtán *The Irish Freeman*. De bharr an éilimh orthu, cuireadh amach i bhfoirm leabhair iad. Is é ceann de na leabhair a chuir Conradh na Gaeilge amach mar ábhar teagaisc do ranganna Gaeilge. Tháinig cúig leabhar amach san iomlán.

teanga a thugann le fios go bhfuil an nua-aois buailte le muintir na Gaeltachta. (CO: 22) D'fhéach Conradh na Gaeilge leis an Ghaeilge a shábháil agus thacaigh Máire leis sin, nó is é sin na focail a chuireaann Máire i mbéal Chaitlín: 'Caithfear an Ghaedhilg a shábháil, sin nó 'n tír a chailleadh. Tír gan teanga, tír gan anam.' (MDR: 29) Ní hionadh ar bith é go raibh Máire ag cur troda ar an 'inneall marfach' i gcónaí, nó d'aithin sé a thábhachtaí a bhí sé do chinniúint agus shaoirse na tíre.

5. An saol comhaimseartha

Tugtar aitheantas sa chritic chomhaimseartha gur ar an nua-aois a bhí aird Mháire agus é ag tabhairt faoina luathiarachtaí scríbhneoireachta, *Castar na Daoine ar a Chéile* go háirithe.⁹⁵ Dar le Mac Congáil (2002: 18) go bhfuil '[CDC] ar cheann d'úrscéalta tábhachtacha luatha na Gaeilge a phléann an saol comhaimseartha in Éirinn . . . nach mbaineann go dlúth le meon, seanchas agus saol na Gaeltachta.' Is éard a chuir Máire roimhe ná seánra an úrscéil a fhorbairt do nualitríocht na Gaeilge, de réir éilimh Chonradh na Gaeilge. In alt beag leis, nach bhfuil a ainm leis, agus é ag cur fáilte roimh a chéad úrscéal féin, mhol Máire é féin agus *Castar na Daoine ar a Chéile* go mór:

A brighter or more interesting story has seldom appeared in our pages. Séamus Ó Grianna, the author, is a native speaker of the language . . . and he has already won distinction as a writer of Gaelic prose.⁹⁶

Tugann Máire a bharúil féin ar aidhm chultúrtha an scéil i dtéarmaí a d'fhaomhfadh an dream forásach sa Chonradh leo. Is inspéise go ndéanann sé beag den tseanscéalaíocht agus leagann sé béim ar 'modern thought':

In looking through the different Irish books recently published, it occurred to me that little attempt was being made to describe modern life in Irish – that the language was solely devoted to describing Fionn Mac Cool and other myths, who had very little interest for the ordinary reader, and that if Irish is to become a popular language it must become a vehicle of modern thought.⁹⁷

⁹⁵ *Castar na Daoine ar a Chéile* is ní *Castar na Cnoic ná na Sléibhte* is teideal iomlán an úrscéal seo. Giorraítear é, mar atá thuas, amach anseo.

⁹⁶ *IWUE*, 24.7.15.

⁹⁷ *IWUE*, 24.7.15. Is amhlaidh gur tagairt atá anseo do bhua san Oireachtas, 1912.

Ní dócha gur guth inaitheanta Mháire é an guth seo. Tá sé ag saothrú faoi anáil daoine eile, Mac Piarais, mar shampla. Go fóill féin, is turgnamh suimiúil sealadach é, go háirithe i gcomhthéacs thurgnamh aibí ‘an tArt Ghaelach’ a dtugann sé faoi ar ball.⁹⁸

Tá gnéithe den saol comhaimseartha le sonrú sa dá shaothar luatha, mar atá *Castar na Daoine ar a Chéile* agus *Mo Dhá Róisín*, faoi mar atá pléite ag Mac Congáil (1983: 121-130, 2002: 17-19) agus O’Leary (1994: 448-450). Tugann siad beirt iomlán a chirt do Mháire as úire an ábhair iontu. Mhol Aodh de Blacam (2012: 102-109 [1922]) *Mo Dhá Róisín* fosta nó ba dheas leisean an scéal as a bheith ‘up to date’ agus ‘as vigorous for modern needs as the English the best of us uses’.⁹⁹ Bhí sé d’aidhm ag Máire teachtaireacht Chonradh na Gaeilge a chraobhscaoileadh agus léitheoireacht nua-aimseartha a chur ar fáil do phobal na Gaeilge. Is léir nár mhiste leis, ag an phointe seo ach go háirithe, bheith páirteach sa chur i gcéill ar son na cúise, mar atá thuasluaite, agus é ag trácht ar a leabhar féin. Mar a bheidh le feiceáil, d’athraigh Máire a dhearcadh ar an ghá le bheith ‘suas-chun-dáta’ nuair a chrom sé ar an ‘Art Gaelach’. Dhírigh sé a aird ar na laethanta a bhí. Mar sin féin, níl ansin ach cuid den scéal nó ba mhinic tionchar an ama ar shaol na Gaeltachta faoi chaibidil aige. Is ionadaíoch, fosta, na hathruithe a cháin sé agus an drochbhail a bhí ar an tír i gcoitinne.

5.1 An claochlú sóisialta

Bhí Máire ag coimhhead i rith an ama ar an chlaochlú a bhí ag teacht ar shochaí na Gaeltachta, claochlú a bhí coimhthíoch saorga dó. Is rud é seo a luaigh Ó Fiaich (1974: 168):

[D]á dtigeadh an lá choíche a chaillfí gach foinse staire ó Rann na Feirste i ndeireadh an 19ú haois – clárleabhair na mbaistí agus figiúirí an daonáirimh agus tuarascála na gcigirí scoile agus an chuid eile – d’fhéadfaí saothar ar stair Ranna na Feirste san aois a athchruthú as leabhair Mháire.¹⁰⁰

Tá Máire ag plé, mar sin de, leis an saol comhaimseartha agus é ag cur an saol atá á chailleadh i gcomparáid leis an saol saorga Sasanach a ghabh seilbh air. Faightear léargas air sin ina chuid iriseoireachta, a léiríonn an claochlú tubaisteach a thit amach i ndúiche dhúchais Mháire (Mac Congáil: 1990: 2). Tá ceist fealsúnachta níos mó i gceist, áfach, ná cruachás agus athrú saoil

⁹⁸ Beidh dearcadh agus éabhlóid Mháire mar ealaíontóir idir chamáin i gcaibidil 5: ‘Scribhneoir Liteartha’: Múnlaí dá Shaothar.’

⁹⁹ Féach aguisín de leagan nua *Mo Dhá Róisín* (2002: 104 & 105).

¹⁰⁰ Níl réalachas Mháire chomh litriúil agus a mhaíonn Ó Fiaich anseo, rud a phléifear níos moille.

mhuintir Rann na Feirste le linn thréimhse Mháire. Deir reacaire *Le Clap-Sholus* (287) go bhfuil ‘na comharthaí le feiceáil, mar a bhí siad sa Róimh fad ó shoin roimh an tubaiste.’ Is léiriú é sin go raibh fíis níos leithne á forbairt ag Máire agus gur micreacasma a phobal féin ar an ‘tubaiste’ a bhain den tír ar fad. Faoi mar atá ráite ag Ó Gallchóir (1992: 94), tá an ‘chuid is mó de na himeachtaí polaitiúla a tharla idir 1860 agus 1920’ á gcaibidil ag Máire, mar atá Rialtas Dúchais, Redmond, an tÉirí Amach, ceist na himirce, an caipitleachas, cúrsaí réabhlóide idirnáisiúnta, an sóisialachas, an chéad chogadh mór agus Cogadh na Saoirse. Tá níos mó le sonrú, faoi mar a mhaíonn Ó Háinle (1992: 118), ná réimse ábhar atá ‘sach cúng’.

Níor tháinig críoch leis an tsuim a bhí ag Máire i gcúrsaí reatha le foilsíú *Mo Dhá Róisín* agus é ag athrú a thuairime ar an litríocht. Nuair a thug sé faoi *Caisleáin Óir* (1924) agus *Cith is Dealán* (1926) a scríobh, d’amharc sé leis an saol a bhí ann roimh bhunú an tSaorstáit a bhreacadh síos lena bharúil a léiriú ar a raibh ag titim amach in Éirinn a linne. Is cur chuige é ar lean sé de go raibh na húrscéalta malla á scríobh aige. Mar a luadh cheana, lonnigh sé neart dá scéalta agus leabhair iomlána (*An Sean-Teach*, *Le Clap-Sholus*, mar shampla) sa tréimhse inar scríobhadh iad, pointe a rinne Ó Fiaich (1974: 168). Ná déantar dearmad gur lonnaíodh *Mo Dhá Róisín*, mar a luadh cheana, san am a bhí le teacht (.i. 1954).

Is spéisiúil *Caisleáin Óir* agus *Cith is Dealán* mar shaothair mar gur scríobhadh iad tréimhse nua scríbhneoireachta i ndiaidh mheabhrú Mháire ar an ‘Art Gaelach’ agus nach mbaineann siad go follasach le saol comhaimseartha na hÉireann. Is féidir an anailís chéanna a chur i bhfeidhm ar an saothar iomlán. Sa chuid is mó den saothar ó na luathfhichidí ar aghaidh, lonnaítear cuid mhaith de na scéalta in óige Mháire. Baineann cuid mhaith eile le Cogadh na Saoirse fosta. Mar sin féin, is le teacht na nua-aoise atá na leabhair ag plé. Is fíric dhosheachanta í go raibh sochaí na Gaeltachta faoi léigear ag an nua-aois agus ní hionadh é nár thaitin sé seo le Máire. Chonacthas dó go raibh slí bheatha na ndaoine ag athrú agus go raibh nósanna úra ag dul i bhfeidhm ar an phobal. Bhí sé seo le feiceáil ina gcuid maoine, tréigean na teanga agus ina gcuid éadaí. Comharthaí sóirt iad a thug le fios gur ag tréigean a luachanna dúchasacha a bhí an pobal agus gur ‘mearadh maoine’ (*TT*: 67) ba chúis leis, tréith a chuir Máire ar a mhíshuaimhneas:

Down to the clothes that they wear the people are copying foreign examples. Instead of the modest, Irish dress, we now see the peasant tripping along in a hobble, which was imported to our shores along with evil literature and other evil influences for the purposes of undermining the moral fabric of our Irish nation.¹⁰¹

¹⁰¹ ‘Is the Irish language dying?’ *DJ*, 4.8.15, 3.

Bíodh sé fíor gur léirigh Máire a chuid míshástachta tríd an saol traidisiúnta a chosaint, d'aithin sé na hathruithe le súil ghéar. Ní raibh leisce air ach oiread an tsúil ghéar chéanna a dhíriú ar an saol traidisiúnta agus é sin a iniúchadh. I gcás Mhánais/Mhichíl ('Mánus Ó Súilleabháin' *CD*: 50) agus i gcás Tharlaigh ('Sagart Éamonn Sheáin Óig' *CD*: 7), mar shampla, sheachain sé idéalú na gcarachtar ar mhaithe lena léargas a thabhairt ar an saol mar a bhí sé ag a mhuintir.

5.2 Teacht i réim an chaipitleachais

Ar cheann de na buanna is mó atá ag Máire, b'fhiú an anailís— agus an deargfhuath — a léiríonn sé ar an chóras nua aicme agus ar theacht ré an chaipitleachais a lua. Léiriú soiléir de sin, is é teacht na saighdiúirí agus bás Bheiti in *Caisleáin Óir* (67-69). Agus é ag plé le heachtraí inaitheanta a bhain le hÉirinn an naoú haois déag, tugtar le fios nach iad na caisleáin óir atá ag imirt tionchair ar na carachtair ach na báillí, na Sasanaigh agus na tiarnaí talún. Is mó an bhéim a chuirtear ar athrú meoin mhuintir na Gaeltachta. Bhí codarsnacht idir Máire, an gníomhaí agus iriseoir, agus Máire an t-úrscéalaí. Bhí Máire toilteanach, san am céanna, bheith tuisceanach maidir leis na nithe ábharacha a bhí ag teannadh ar phobal na Gaeltachta. Mar fhear tuaithe a raibh air dul i ngleic leis an fhichiú céad, tuigeadh go maith dó an gá le Béarla a bheith ag páistí na Gaeltachta nó bhí lorg an drochshaoil ar mhuintir na hÉireann le feiceáil go fóill. Níor mhiste leis, ar an bhonn sin, cead a chinn a thabhairt do na máithreacha agus a gcuid cúiseanna le Béarla a bheith ag a gcuid páistí.¹⁰² Is fíor, áfach, go gcaillfeadh sé a chuid foighne in amanna agus go mbaistfeadh sé 'seoiníní máithreach' ar na mná céanna. Thug sé fuath do na 'seoiníní ag slupairt fríd an Bhéarla' atá 'rófhalsa lena dteanga a shábháil.'¹⁰³ Choinnigh sé an chuid is tréine dá chuid feirge, áfach, do na saibhir, aicme ar fhág sé locht orthu as gan cuidiú leis an Ghaeltacht agus drochshampla a spreagadh i measc na mbocht. Mar a bhíonn amhlaidh in iriseoireacht Mháire, is an iriseoireacht, áfach, ní dheachaigh a chuid foighne ach fad áirithe. Éiríonn go maith leis in 'Mánus Ó Súilleabháin' (*CD*: 35) na nithe uile a thabhairt le chéile. Is siombail éifeachtach atá i mbróga Mhánais do thréigean an dúchais, don fhás i réadú tráchtarra a bhí le sonrú sa Ghaeltacht, agus do theacht na sochaí caipitlí. Is mar sin a tháinig deireadh, mar a luann Bantock (1980: 16), le seansaol na tuaithe: 'The once self-supporting cottager turned into a spender of money.' Baintear greann as éirí in airde agus

¹⁰² Féach, mar shampla 'Gaeilic na leabharthach agus teangaidh na ndaoine.' *FL*, 5.10.1918, 4.

¹⁰³ 'Beir uainn é! Céas é! Tabhair dúinn Lloyd George.' *Misneach*, 20.1.20, 3. (122).

forcamás an charachtair. Is é is údar a chuid deacrachtaí an briseadh leis na luachanna dhúchasa. Cáintear nósanna Mhánuis. Gaeltachta agus iad ag spochadh as an duine bocht.

Baintear leas as an charachtar Labhras Óg (*MDR*) ar an dóigh chéanna. Tá anailís, mar shampla, ar Labhras agus é ag athrú le linn an gheimhridh agus é ag ullmhú don choláiste (*MDR*: 31). Ní thaitníonn sé lena athair go bhfuil sé ag foghlaim léinn. Ba é ‘dream na coláiste sin thíos a mhill é’, dar leis. Is den riachtanas go mbrisfidh Labhras óna chúlra dúchasach le héacht a dhéanamh. Is ansin atá an tragóid atá i ndán dó agus don tír. Cuirtear ar na súile don léitheoir an t-athrú atá tagtha air nuair atá sé ar ais sa bhaile, ar bhealach greannmhar ach ar dhóigh réadúil shíceolaíoch. I ndiaidh dó bheith i bhfad i gcéin (i mBaile Átha Cliath) dar le muintir na háite go bhfuil sé ag dul a bheith ina shagart nó go bhfuil sé ‘ar a bhealach go teach na ngealt’. Trí shúile a charad, is follasach go bhfuil sé ag imeacht uatha mar a chaithfidh sé le dul i gceann an tsaoil nua aige. Tugann an Cailín Donn an t-athrú faoi deara fosta: ní labhraíonn Labhras ná ní shiúlann ar an dóigh chéanna; neamhionann is gasúir eile an bhaile, tá a chuid gruaige fada anois. Is cosúil gur duine réabhlóideach contúirteach anois é, athraithe as cuimse agus é ina laoch *Byronach*, múscaillte as a shuan. Is doiligh comhréiteach a dhéanamh idir an saol a d’fhág sé agus a shaol úr:

Bhí sé ina fhear eile ar fad nó, gan fiú a chuid Gaeilge nach raibh le haithne cineál coimhthíoch. Bhí cuid mhór de rudaí úra leis as an chathair: “Gabhaim pardún,” “Pé in Éirinn é” . . . agus mórán eile nach raibh ciall againn dó i gCeann Dubhrann. (*MDR*: 75)

Ar theacht ar ais go dtí a bhaile dúchais dó, níl Labhras ar a shuaimehnas. Feictear trína shúile gur athraigh an t-aos óg. Tá siad róchallánach aige. Is aisteach leis nósanna úra na ndaoine óga agus is ábhar díomá aige nach dtugtar meas don duine atá faoi bhrón ag faire (*MDR*: 75). Is amhlaidh i gcás Chonaill Óig in *Tairngreacht Mhiseoige* nó ní thuigeann a mhuintir féin an ‘tallan óige is amaidí’ a thug go Baile Átha Cliath é (*TM*:11).

Is téama é an t-athrú seo a leanann Máire de. Bíonn cumha ar a chuid carachtar i ndiaidh an tseansaoil mar gheall ar na daoine agus na luachanna a cailleadh. Feictear don reacaire in *Tairngreacht Mhiseoige*, go bhfuil ‘athrach mór’ ar a bhaile: “Shíl mé gur ar seachrán a chuaigh mé agus nach sa bhaile a bhí mé ar chor ar bith ach i gcroílár Mheiriceá.” (3) Deir Micheál Rua gurbh é barúil Mhiseoige gur athraigh saol na ndaoine le teacht na lampaí beaga as Doire, dearcadh lena n-aontaíonn an reacaire: ‘Caithfidh tú a rá gur thús tubaiste an lampa beag, ar dhóigh. Ba é a dhíbir na Fianna as Ros Scoite’ (4). Níl sé féin in inmhe an ráiteas sin a mhíniú don reacaire agus aithníonn sé codarsnacht na tairngreachta – gur fíoraíodh cuid mhór di ach

gur amaidí atá i gcuid di fosta. Níl bhfuil doicheall ar Mháire cur síos a dhéanamh ar rotha mór an tsaol. Os a choinne thall, tá sé sásta anailís a dhéanamh i leith fhreagairt an phobail áitiúil dó.

Is é an rud is suimiúla ar fad gur aithin sé an drochshaol mar bhreith na nua-aimsearthachta in Éirinn:

D'éirigh an saol cruaidh. D'éirigh sé caodranta. Stad na daoine de rann le chéile, ar an ábhar nach raibh a dhath aca le rann. Stad a' chuairtaidheacht agus a' t-airneál. D'éirigh na daoine seachantach le chéile. (*MS*: 186)

Is ag déanamh ómóis do shochaí orgánach a mhuintir féin é atá Máire anseo (tá sé ag cur mhuintir Rann na Feirste, sa chás seo, i gcosúlacht le muintir na n-oileán). Is fiú an pointe a dhéanamh nach gá gur ag amharc siar a bhí Máire ach ag samhlú na tíre mar ba mhaith leis í amach anseo.

5.3 An imirce

Ceist bharrthábhachtach a bhí san imirce, don náisiún, don Ghaeltacht agus do shaothar Mháire. Fórsa í a thug ar na milliúin imeacht ón tuath chuig bailte Shasana agus Éireannacha nó chun an 'Oileáin Úir', áiteanna a mbeadh siad páirteach i saol uirbeach nua-aoiseach, saol a bheadh go iomlán éagsúil leis an saol a fágadh. Luann O'Leary (1988: 136) tábhacht na himirce i litríocht na hAthbheochana: caitheadh leis na daoine a d'imigh go neamhthrócaireach de bharr thréigean a ndúchais. Níorbh amhlaidh sin do Mháire i gcónaí, ní mór a rá. Ba chuid dhílis í an obair shéasúrach d'eispéireas agus do mharthanas mhuintir Rann na Feirste (*NBO*: 165-185). Bhí ar Mháire féin imeacht ón bhaile agus é ina ghlas stócach go fóill. De réir a chur síos, níor thaitin an 'fostó' a bhí aige ar an Lagán leis. D'éalaigh sé de chois uaidh agus ón chumha gur bhain sé a bhaile amach. Tháinig an taithi a fuair sé in Albain níos réidhe leis, as siocair é a bheith ag obair i gcuideachta a mhuintire féin (*NBO*: 174-6). Is amhlaidh i gcás na Stát Aontaithe, gné de cheist na himirce atá pléite go mion ag O'Leary (1986) i leith Mháire. Admhaítear gur riachtanach an t-imeacht in amanna agus, go háirithe in úrscéalta malla Mháire, ní bhíonn dlí ar an riachtanas.

Baineann eispéireas seo an imirce a go dlúth leis an saol nua idirnáisiúnta agus ceist mhór na nua-aimsearthachta araon. Ba chuid de nua-aoisiú na tíre féin é an oiread sin, mar a chuireann Lee (2008: 8) in iúl, 'that it constituted an aspect of the modernization of Irish mentalities'. Luann Lee (2008: 9) gur forleathan tréigean an talaimh ar fud iarthar na hEorpa le linn bhlianta

deireanacha an naoú haois déag. Ba chuid den phróiseas idirnáisiúnta é a bhí ag titim amach ar fud an domhain, de thoradh dhomhandú an chaipitleachais, soghluaisteacht gheografach lucht saothair agus an inaistritheacht chaipitil. Gnéithe de chuid na nua-aimsearthachta iad sin a thuar Marx (1969: 52) agus a dhearbhaigh Lenin (1916: 84). Is é dearcadh Mháire gur bocht an próiseas é agus gur mó an brú ná an tarraingt.¹⁰⁴ I dtaca le hÉirinn de, cailleadh fola agus fuinnimh don tír dhúchais agus don cheantar áitiúil a bhí ann. In *Caisleáin Óir* (151) amharcann Séimí ar an teach inar tógadh é ach é ‘ina bhallóig’ anois. Is é *dénouement* na tragóide gur áit choimhthíoch dó féin é baile an laoich. Fiú má bhíonn an teifeach fillte saibhir, mar atá Séimí, ní leasú ar bith é sin ar a staid nua. Níl sé fiú sáinnithe, mar a deir Kiberd (1984: 21), ‘idir dhá chultúr’, ach gafa i staid na tairseachúlachta [*liminality*], an dúchas cailte agus gan rud nua aige. Is trom é mar phionós nó níl ann don phríomhcharachtar ach tragóid cheart a bhaineann leis an chinniúint. Ní nach ionadh go bhfuil olldomhan Shéimí ‘fuar’ (*CO*: 155) ag deireadh an úrscéil.

Tá téama na himirce le sonrú fud fad shaothar Mháire (Ó Gallchóir 1992: 97). Is gnách gur gléas plota é an imirce le filleadh arís saibhir agus bean a phósadh (*CO*: 83; *CD*: 28; *SUS*: 29). In *Caisleáin Óir*, is ar an bhonn sin a chaithfidh Séimí imeacht go hAlbain agus, sa deireadh, go dtí Alasca. Is díol spéise é an cur síos ar an bhád a thabharfaidh an laoch go hAlbain. Ní hamháin go nochtann an bád ar nós na traenach níos déanaí ach is mar a bheadh bagairt ann a chuirtear síos air – faoi mar atá le fáil in Wordsworth. Tá cosúlachtaí idir an bád ‘mór dubh’ (*CO*: 88) agus an ‘black and huge cliff’ a luann Wordsworth (1985: 11) ina chuntas féin ar ghasúr ag teacht i méadaíocht. Ní minic cúrsaí gnéis faoi chaibidil ag Máire an oiread agus a bhíonn ag nua-aoisithe eile dála Lawrence agus Joyce ach bíonn siad ann – go hindíreach – ó am go chéile. Ag an phointe seo in *Caisleáin Óir*, is cosúil gur bagairt an tsaoil nua atá á cur in iúl, is é sin saol nua an ghasúir agus breith na nua-aimsearthachta.

Is soiléir ó na leabhair luatha nár chuir Máire fáilte roimh an rud ar thug sé ‘sgáil na himirce’ (*RF*: 148) air. Mar is dual do lucht na hAthbheochana i gcoitinne, ba mhaith leis cúl a chur ar phróiseas na himirce. Is fiú cuimhneamh, áfach, gur aithin sé cruatan an tsaoil sa Ghaeltacht. Tuigeadh dó gur tarraingteach an imirce ar mhaithe le ‘saothrú maith i dtíortha eile’ (*ST*: 138) a lorg. Is í is croí-lár phlota *An Sean-Teach*. Ag an tús, tá Róise Óg ag teacht le dearcadh a hathar agus í ag iarraidh fanacht sa bhaile. Le himeacht ama agus an teacht i méadaíocht, áfach, tagann athrú uirthi, rud a chuireann sí in iúl dá hathair, Proinnsíos: ‘Nuair a dúirt mé leat nár mhaith liom a ghabháil a’ fad sin ó bhaile dubhairt tú go dtáinig átharrach ar a’ tsaoghal agus

¹⁰⁴ Féach, m.sh. ‘Ins an Ghaeltacht.’ *FL*, 9.11.18, 4

go gcaithfeadh na daoine cos a choinneáil leis.’ (ST: 109). Ní mó ná sásta atá an t-athair leis an ‘átharrach’ céanna. Is éigean d’Fheidhlimidh a chur ar na súile dó nach bhfuil an saol mar ba mhaith leis an seandúine – agus nach mbeidh arís:

“Aidmhighim,” arsa Feidhlimidh. “Beidh corr-bhuachaill óg agus corr-chailín arb’ fhearr leo pósadh agus fanacht sa bhaile agus a dteaghlach a thógáil mar tógadh iad féin. Ach caithfe siad imtheacht. Ní bheidh neart aca air. Tá átharrach saoghail anois ann.” (ST: 139)

Is éard a gcaithfidh an seandúine glacadh leis. Sa deireadh is é an toradh ar an scéal go dtréigeann an t-iomlán an seanteach.

Is féidir amharc ar an chlaochlú seo ar dhearcadh Mháire mar athrú deimhneach. Thuig sé sa deireadh riachtanais an tsaoil agus thug sé maithiúnas dá mhuintir. Dar le hÓ Muirí (1982: 113) gur ‘tuar dóchais atá i mbreith na mná rua de Dhálach’ agus go bhfuil críoch shona le *Bean Ruadh de Dhálach*. Ní hamhlaidh atá. Ní mór cuimhneamh go raibh *Bean Ruadh de Dhálach* á scríobh sa tréimhse chéanna a ndeachaigh Máire leis an ‘dream frithnáisiúnach agus seoiníneach’, mar a thugann Ó Conluain (1992: 35) ar an LFM. Dar le hÓ Conluain (1992: 36) gur ábhar iontais é ag scríbhneoir a thug ‘cuid de na leabhair is tábhachtaí i stair nualitríocht na Gaeilge’ uaidh a bheith iompairthe óna dhearcadh láidir féin. Tá a dhearcadh leanúnach, áfach, ón tuiscint a bhí ag Máire do cad is Gaeilge ann. Níor ní le Máire an Ghaeltacht a shábháil le linn dó na húrscéalta malla a scríobh, nó bhí an imirt sin caillte, dar leis, faoi na 1950í. Is féidir amharc ar dheireadh *Bean Ruadh De Dhalach* mar dhíoltas Mháire ar phobal agus ar thír a theip air. Cleas cliste é go mbaineann an scéal le saoirse na mban ach is duairc na himpleachtaí atá leis mar scéal. Tá an dóchas a bhí in *Mo Dhá Róisín* ar iarraidh. Maidin i ndiaidh na faire Meiriceánaí, tá an ‘dreach uaigneach a bhí ar an fharraige’ scaipthe (CD: 28). Is é banú an bhaile an réiteach réadúil is riachtanach le mallacht Ros na bhFeannóg a thógáil (BRD: 336). Ní cinnte gur réiteach sásúil ar thragóid ná ar theanga na tíre í. Admhaíonn Siúgaidh an fhírinne, gan amhras, ach, ag deireadh an scéil, ar theacht ar ais di, deir an mháthair: ‘Is mairg a mb’éigean domh do bhánughadh.’ (BRD: 344)

5.4 Cogaíocht agus réabhlóid

Is spéisiúil meon an Bhéarla mar theanga liteartha ina réamhsmaoineamh ag Máire agus é ag tabhairt faoi scéalta nach scéalta béaloidis iad. Agus é ag feidhmiú mar mhúinteoir ar Inis Fraoich (1914-1915), thosaigh sé a scríobh don *Derry Journal*. Bunús dar scríobh sé, bhain sé le cúrsaí Gaeilge agus Gaeltachta ach, i 1916, roimh Éirí Amach na Cásca, scríobh sé dhá

ghearrscéal i mBéarla faoin ainm James Green, scéalta a foilsíodh ar *The Derry People*.¹⁰⁵ Sna scéalta seo, mar a thugann Mac Congáil (2002: 151) faoi deara, baineann sé úsáid as eachtraí comhaimseartha. Is léir gur bunaithe ar a shaol féin atá siad. Ní mór a rá nach nochtadh anama – níor sin mian Mháire, cibé – atá le sonrú sna scéalta seo ach luathiarraichtaí ar scéalta ‘liteartha’ a scríobh mar a shíl sé a mbeifí ag súil leo sa saol mór. Ó thaobh tréimhse agus téama, baineann an chéad scéal le saighdiúir Éireannach agus ar éirigh dó le linn an Chéad chogaidh mhóir. Ábhar inspéise é, i ndiaidh dó an dá scéal seo agus an dá shaothar thuasluaite a chur de, gur thug sé droim láimhe, is cosúil, do nua-aois na hEorpa. B’ansin a chuaigh sé i mbun a scríbhneoireachta nua-aoisí féin ach faoi bhratach an ‘backward look’ agus an rud ar thug sé ‘an tArt Gaelach’ air.

Níl ábhar níos oiriúnaí ná an Chéad Chogadh Domhanda le dul i gceann an domhan nua-aimseartha a phlé. Is spéisiúil an t-ábhar a roghnaíonn Máire agus an Chéad Chogadh Domhanda idir chamáin aige. Is é an chuid is suimiúla de ná an óráid a thugtar ag an ócáid earcaíochta agus go dtéann sé sin i gcion ar Chaitlín agus Séamas (*CDC*: 114-118). Is mór an t-ionadh é nach dtapaíonn Máire an deis seo le cur i gcoinne an namhad. Tugann sé a chead don chainteoir agus don scéal forbairt go nádúrtha, gan barúil an reacaire/údair a nochtadh, rud annamh i gcás Mháire. Fosta, bíodh is gur i gcomhthéacs cogaidh impiriúlaigh é, tapaíonn Máire an deis (*CDC*: 119) le pointe a dhéanamh faoi chogadh a mhúsclóidh daoine agus bás a fháil ar son tíre. Is é deacracht Shasana áiméar Mháire, neamhionann agus a chuid carachtar. Is ábhar ceiliúrtha é gur fhan sé dílis don smaointeoireacht is forásaí a bhí ag dul san am. Le linn an dara cogadh mór, agus é ag amharc siar ar dhearcadh na ndaoine i leith Chogadh na mBórach, scríobh sé (*NBO*: 154): ‘Níorbh é an chuid ba lú den léan go raibh an dá dhream [.i. ‘na Highlanders bhochta agus na Dublin Fusiliers’] chomh gann sin i gcéill is go raibh siad ag fáil bháis ar son impireacht Shasana.’

Ní hamháin go raibh sé i gcuideachta na dtulnáisiúnaithe ach is le lucht an tsóisialachais is antoiscí a bhí sé. In *Castar na Daoine ar a Chéile* (114-117) tugann sáirsint earcaíochta an chogaidh óráid ag iarraidh ar mhuintir Bhaile Átha Cliath dul a throid ar son impireacht Shasana. Is dochreidte a chruinne a bhí tuar Mháire sa sliocht fada seo. As béal an phríomhchainteora (duine as an Pháirtí Náisiúnach, is dócha), tagann pictiúr dar thit amach in Éirinn idir am scríofa an leabhair (1915) agus na cúig bliana ina dhiaidh sin: an tÉirí amach, feall agus tréas Shasana, Cogadh na Saoirse. Ábhar iontais atá ann Máire bheith ag scríobh go

¹⁰⁵ *Destiny* (*DJ*, 28.1.16, 2) agus *Two Days a Teacher*, *DJ*, 3.3.16, 2; 10.3.16, 3 & 17.3.16, 2. In Mac Congáil (2002: 151-160 & 193-211).

beacht faoi eachtraí chomhaimseartha náisiúnta agus idirnáisiúnta agus é ar an Oileán Fraoich sula rabhthas cinnte faoin ghá ná faoi fhéidearthacht réabhlóide fuiltí. Is fiú a lua fosta a chomhaimseartha fhadradharcaí atá a gcuid focal i gcomhthéacs an ‘idirghabháil dhaonnúil’ a úsáidtear le cogaidh a cheadú. Ón chomhthéacs idirnáisiúnta, is é seo a ndeir sé maidir le Comhdháil Síochána Pháras:

Tá an tseilg is an ghadaíocht thart agus na milleáin marbh ins an streachailt agus an dream seo a chuir an tseilg is an ghadaíocht ar bun, tá siad ina suí ag bun an chrainn i Versailles ag roinnt na molt.¹⁰⁶

Buile trom is ea an abairt amháin seo d’idé-eolaíocht an impiriúlachais. Tá comparáid shuimiúil le feiceáil idir Máire agus fear an nua-aoiseachais, mar a bhí Thomas MacGreevy (1893-1967). Dhobair gurb ionann dátaí na beirte. Bhí sé ar chomhaois le Máire nuair a thit an cogadh amach agus bhí sé go smig sa bharbarthacht. Seo cur síos Coughlan & Davis (1995: 3) ar ghníomhaíocht Mac Greevy:

He entered the civil service in 1910, and spent the earlier part of the First World War working for the Intelligence Department of the Admiralty. From 1917 to 1919 he served in the British army and was twice wounded at the Somme.

Má amharctar ar nua-aoisí mór le rá eile, ba chruinne géarchúiseach an cur síos ar an chogadh a bhí ag Máire ná ráiteas ar bith a bhí i saothar Joyce sa tréimhse chéanna sin ná ina dhiaidh féin. Agus é ag scríobh i 1916, is íorónta go bhfuil Joyce (1916 [Ellmann 1948: 210]) go maith as dáta agus é ag déanamh beag is fiú d’eachtraí na nÓglach a bhí ag dul a thabhairt dúshlán na himpireachta le *hurleysticks*. Ní léir go bhfuil trácht ar bith ar an chogadh mór ina shaothar. Is ionadaíoch Joyce ar an mheánaicme neamhréabhlóideach a chaill a sheal le tréas Parnell. Glúin í sin nár éirigh léi. I bhficsean Mháire, pléitear an cheist áirithe seo. Is léir in *Tairngreacht Mhiseoige* (55), mar shampla, gurb í an mháthair nach dtuigeann breith an domhain nua. Déanann sise tagairt dhrochmheasúil do na ‘gunnaí maide’ atá i lámha na nÓglach. Sin an difear idir í agus an glúin nua.

San am ina raibh Máire ag scríobh, bhí sé géarchúiseach agus forásach go leor gan géilleadh do bhréag mhór na himpireachta. Mar atá le feiceáil sa lá atá inniu ann, is feiniméan é sin nach ndeachaigh as dáta go fóill. Is féidir a rá gur rud nach rachaidh as dáta go deo, agus an ‘Project

¹⁰⁶ ‘Seanmóir ag Máire: ná déan marbhadh.’ *FL*, 15.3.19, 4.

for a New American Century’ á chur i bhfeidhm; nó, is é seo an ‘new world order’ a bhíonn á phlé ag Chomsky (1994: 178). Tá impireacht na Stát Aontaithe agus mórchumhachtaí tánaisteacha eile i gcoimhlint lena chéile ar fud an domhain. Agus tá a thoradh sin le feiceáil agus an córas marfach á náiriú féin fud fad an Mheánoirthir. Agus smaointeoireacht an fichiú céad idir chamáin, tá buanna ag ficsean Mháire i gcomparáid le maithe móra na litríochta comhaimseartha. Níl idé-eolaíocht an náisiúnachais gan locht mar uirlis chritice, dar ndóigh, ach chuaigh sé chun socair do smaointeoireacht Mháire ar an áirithe cheist seo ar a laghad.

6. Conclúid: fear ina am féin

Níl sé i gceist Máire a chur i gcéill mar Bhoilséiveach, dar ndóigh. Go fóill féin, tá sé suimiúil an dáimh a bhí aige leis an dream antoisceach sin sa Rúis. Níorbh eagal leis an fód a sheasamh ba chuma cad é a shíl an domhan mór de. Is cúis ceiliúrtha é go mbíodh sé taobh amuigh go maith d’idé-eolaíocht impiriúlaí an Iarthair. Bhíodh sé toilteanach, áfach, go háirithe ar cheisteanna a bhain leis an Ghaeilge, moltaí antoisceacha dá chuid féin a chur chun tosaigh ar ghluaiseacht na Gaeilge. Duine radacach forásach a bhí ann, mar sin, gan aon amhras, i dtaca le ceisteanna a linne féin.

Is féidir dul os cionn na teorann áirithe sin. Sa chéad chaibidil eile beidh Máire agus an nua-aois faoi chaibidil arís ach ó pheirspictíocht eile. Níl aon dul as ach go bhfuil aird na scéalta – go háirithe na scéalta i ndiaidh *Mo Dhá Róisín* – dírithe ar an seansaol. Is amhlaidh nach raibh Máire ar a shuaimhneas faoi ghnéithe den saol nua. Dála pobal coilíneach eile, ghlac náisiúnaithe na hÉireann leis na gnéithe seo mar ionsaí ar shaol socair an phobail dhúchasaigh. Tá sé i gceist a léiriú go bhfuil débhríocht i bhfealsúnacht Mháire i leith na nua-aoise, ach gur rud é atá ag teacht le mór-idé-eolaíocht na nua-aoise i gcoitinne. Os a choinne sin thall, beidh le feiceáil go bhfuil an nua-aois le sonrú go láidir ina fhicsean agus ina fhealsúnacht araon. Rud é sin a éiríonn níos soiléire de réir mar a théann sé i dtreo na seanaoise.

Caibidil 3 An ‘Archaic Avant-Garde’

1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil

Fear tuaithe a bhí i Máire, ar Caitliceach é fosta, a raibh a aigne sáite sa saol traidisiúnta. Ní ábhar iontais atá ann má bhíonn coimeádachas le sonrú i gcodanna dá dhearcadh. Ní féidir a shéanadh – ós rud é nár cheil sé féin riamh é – ach nach raibh sé ar a shuaimhneas leis an nua-aois. Baineann sé seo le nóisean an ‘archaic Avant-Garde’ a luadh roimhe, a thug Eagleton (1995: 274) ar náisiúnaithe na hÉireann de chuid an naoú haois déag. Dála na ndaoine sin, bhí Máire amhrasach faoin saol nua a bhí ag teannadh air féin agus ar an tír. Bíodh is gur chaith sé cuid is mó dá shaol i mBaile Átha Cliath, is beag a scríobh sé faoi shaol nua na cathrach. D’aithin sé, mar sin féin, an tábhacht a bhí leis an chathair nó ba í foinse an radacachais í agus ba í suíomh na réabhlóide í fosta. Bíodh is gur féidir a chur i leith Mháire go léiríonn sé seo coimeádachas an scríbhneora, ní mór an tráchttaire a dhealú ón tráchttaireacht. Ní mór dearcadh na gcarachtar a dhealú ó dhearcadh na beirte sin fosta. Le cur síos réadúil a chur ar fáil, ba riachtanach saol na tuaithe a léiriú mar is léir don údar é. In éineacht sin, tá ról stocaireachta an scríbhneora le cur san áireamh, mar aon lena ról liteartha. Tá sé i gceist sa chaibidil seo amharc ar a dhearcadh i leith cuid de na gnéithe sin agus an chodarsnacht a mheas. Díreofar ar ról na mban, ar chúrsaí teanga agus ar chúrsaí aicme. Feicfear tríd an phléigh go raibh Máire i ndeabhaidh lainne leis an nua-aois agus go rabhthar go minic dá tharraingt i ndá threo.

2. Ról éagsúla na mban

I saothar Mháire, tá cur síos ar ról na mban i gcomhthéacs na tuaithe. Bhí tionchar ag mná ina shaol féin agus tá a thionchar sin le feiceáil ina chuid ficsin. Tá ról nach beag ag na mná ar go leor dóigheanna agus is den tábhacht na dóigheanna sin a dhealú ó chéile. Tá go leor ban ann, mar shampla, a mbíonn ról traidisiúnta acu. Beidh le feiceáil go bhfuil tréithe diúltacha steiréitipiciúla ag na mná san fhicsean agus, ar uairibh, san iriseoireacht fosta. In amanna, is gnéasaíoch ar fad an dearcadh a léirítear ann, bíodh gur gnách i mbéal a *alter-ego* mná, nó i mbéal ban eile, a chuireann sé an dearcadh seo: na comharsana i gcoitinne nó bean áirithe chúlchainteach. San am céanna, áfach, tugann Máire deis do chuid dá laochra ban ról radacach réabhlóideach a tharraingt orthu féin.

Ní hionann is scríbhneoirí Béarla ban sa naoú céad déag, tharraing Máire ainm mhná, gan scath eagla air go gcuthódh sé sin clú maoithneach dá scríbhneoireacht. Luann Groszewski (2013: 18) gur chinneadh forásach a thug Máire: ‘[Bhí] an Griannach ceannródaíoch agus é ag

troid i gcoinne steiréitíopaí inscne agus é ag glacadh *persona* baineann air féin.’ Níor de thaisme a tharraing sé ainm cleite mná air¹⁰⁷ nó is óna mháthair mhór, an chéad Mháire, a thóg sé an t-ainm sin. Is léir in *Caisleáin Óir* (9), *Cith is Dealán* (87) agus *An Draoidín* (7-8) go bhfuil tábhacht ar leith lena sheanmháthair, bíodh sin mar charachtar i scéal nó ina bean iarbhrí, do Shéimí Óg agus don údar. (Is ábhar iontais, i bhfianaise na carachtrachta atá in *Caisleáin Óir*, nach bhfuil tréithe na mná a bhfuil sin bunaithe uirthi le feiceáil in *Nuair a bhí Mé Óg* (26-34), áit a bhfuil cur síos faisnéiseach ar shaol Shéamuis Óig agus é ag tosú ar an scoil.) Seanbhean ar an tseandóigh í máthair mhór Shéamuis, a chuirtear síos di nach bhfuil focal Béarla aici. Is minic í ag tacú leis an ghasúr óg sa scéal, ag labhairt ar son na teanga agus ag maíomh as fiúntas na seanscéalta (*CO*: 24). Léiríonn an carachtar an choimhlint idir an sean agus an nua nó cuireann sí i gcoinne mháthair Shéimí atá i bhfách le scolaíocht agus léann, is é sin Béarla, a bheith ag an ghasúr (*CO*: 10). Baineann an díospóireacht le réimse traidisiúnta na mban ach sin taobh istigh den chomhthéacs chúng sin, tá an teannas idir meas an tseansaol agus an gá le hathrú i gcomhair an tsaoil nua á chaibidil.

Níor leasc le Máire ról poiblí a cheadú dá charachtair bhaineanna. Is minic iad níos láidre ná na fir i dtaca le meon agus spiorad de. I dtaca le cúrsaí polaitíochta, mar shampla, tá an ról láidir a thugtar do mhná Mháire le feiceáil sna húrscéalta luatha go háirithe, rud a thugann le fios gur tábhachtach aige, ó bhí sé ina fhear óg, róil na mban a phléigh agus róil dheimhneacha a cheadí ina leith. Is iad atá ar thús cadhnaíochta ar an tonn réabhlóideach. Is minic, fosta, iad níos cliste agus níos réadúla ná fir na scéalta. Molann Groszewski (2013a: 18) na mná ‘nua-aimseartha, fórasacha’ a bhíonn chun tosaigh i bprós Mháire. Is í an mháthair a imríonn tionchar radacach ar Nóra Ní Bhraonáin sa scéal ‘Eoghan ’Ac a’ Bhaird’ (*FS*: 55). Nóra, ar a seal, a thugann dúshlán a hathar lena díomuachas réabhlóideach (*revolutionary defeatism*) maidir leis an dara cogadh mór. Más neamhréalaíoch an cur chuige, léiríonn sé aisling fhorchéimnitheach an scríbhneora i leith na sochaí traidisiúnta. Is rud é atá ag teacht leis an athrú a tháinig ar róil na mban ag tús an chéid – i saol uirbeach na hÉireann agus sna tíortha caipitleacha araon.

Ní mór a chur san áireamh, agus is rud é a admhaíonn Groszewski (2013b: 18), gur mná idéalacha iad mná Mháire. Is gnách gafa ina steiréitíopaí iad, ag fulaingt faoi leagan amháin nó eile don ‘chailín dhiamhrach’ nó ‘Spéirbhean a raibh áilne na gréine inntí’ (*TT*: 38). Leagtar an bhéim go mór, mar a luann Ó Gallchóir (1992: 28), ar an dóighiúlacht. Bíonn a leithéid seo le

¹⁰⁷ De réir Mhic Congáil (2003: 1), is in alt leis ar *FL*, (5.10.18, 4) a thosaigh Máire a chur a ainm pinn ‘Máire’ lena scríbhneoireacht.

sonrú go mion is go minic ag Máire: ‘Nóra Nic Suibhne! Ní raibh a leithéid eile ar an tsaoghal ariamh, agus ní bheadh go deo. Ba í gile na gile í.’ (*TNT*: 35) Is amhlaidh i gcás Mháire Ní Raghallaigh (*CD*: 30), ar cóip í don spéirbhean atá fágtha siar Tarlach in Éirinn: ‘Pioctúir Shíle, agus an pioctúir ag caint is ag comhrá leis.’ Is ar fhir a leagtar an milleán as éifeacht dhraíocht na mban. Maítear gurb í an tsuibachtúlacht is cúis leis an dóighiúlacht. Cuirtear in iúl gur faoi dhraíocht a bhíonn fir ag aisling bhréige agus gur amaideach amach iad. Mar is gnách sna scéalta is fearr le Máire, tarraingíonn an t-údar siar le linn don reacaire a bheith ag trácht go mioscasach ar fhéinchealgairacht na bhfear:

Róise Sheáin Nualainn! Ní aboraidh mise cé acu bhí sí dóighiúil nó nach raibh. Shíl Mánus gur dheise í ná réalt na maidine. Dar le Nábla Óig agus le cuid eile de sheanmhná an bhaile nach dtógfá do cheann i gcruinniú a chur sonraithe inti. (*CD*: 37)

Le cois na coiméide béasanna, tá an reacaire ag déanamh aoir faoi thróip an ghrá rómánsaigh, rud a bhréagnaíonn clú rómánsach Mháire. Is spéisiúil go bhfuil Máire ag teacht go sonrach le dearcadh Wolf agus an ‘beauty myth’ .i. miotas a chruthaíonn fir le mná a choinneáil faoi chois: ‘As women released themselves from the feminine mystique of domesticity, the beauty myth took over its lost ground, expanding as it waned to carry on its work of social control.’ (Wolf 1990: 10) Is é rud a chuireann carachtair bhaineanna Mháire ina éadan nuair a théann siad ar lorg saoil nua. Is é atá déanta ag Sairdí Mhór a d’imigh go Philadelphia. Is cosúil nach gcuireann rómánsachas an ghrá as di:

Seanbhean den tseandéanamh a bhí inti, a tháinig i méadaíocht in aimsir na gorta agus a mb’éigean di an baile a fhágáil ag teitheadh roimh an ampla agus roimh an ocras. Ní raibh a fhios aici cén rud grá. Phos sí fear cionn is go raibh teacht isteach maith aige. (*CD*: 29)

Cuirtear in iúl a cur chuige praiticiúil agus an chúis atá leis. Is é an rud is suimiúla ar fad faoin chur síos seo ná gur soiniciúlacht Tharlaigh atá á cur in iúl, rud a léiríonn an dallamullóg a chuireann an fear air féin.

Is rómhinic i saothar Mháire mná á cur i gcéill seanchaite agus, féadtar a mhaíomh, gan úsáid, nuair amháin atá bláth na hóige imithe i súile fear. Cuirtear ‘seanbhean’ gan aithne in iúl, ainmniú diúltach atá gnéasaíoch agus aoiseach. Ag tús *Mo Dhá Róisín*, luaitear an ‘seanbhean’ atá thíos sa reilig (*MDR*: 3). Is féidir go bhfuil cúis liteartha leis sin sa chás seo agus Máire ag tarraingt ar an *puella senilis*. Uaireanta eile, áfach, glactar leis mar théarma neodrach. Ní deimhneach, áfach, an friotal ‘arsa sean-bhean a bhí ann’ agus ‘arsa sean-bhean eile.’ (*TTC*:

95) Baineann cuid de seo, is dócha, le húsáid chaint na ndaoine. Léiríonn sé an chontúirt atá ann nuair a chloítear go ródhocht neamhchriticiúil le caint an phobail i saothar liteartha. In *Cúl le Muir* (24) cuirtear beirt bhan i gcosúlacht: ‘Bhí an tsean-bhean caithte san aghaidh agus liath sa cheann.’ Is tréine an cur síos ar Bhabaí trí shúile Shéimí: ‘Bhí an óige agus bláth na hóige ar shiúl. Bhí a gruag geal-liath agus a haghaidh críon casta agus a lámha garbh gágach ag an obair.’ (CO: 153) Gan fear aici, ní bean í Babaí de réir mhná an bhaile. Cuirtear síos di go bhfuil sí ‘díomhaoín’ (CO: 123). Tógtar ceist i leith ionramháil Mháire anseo, nó ní soiléir cé acu an seo dearcadh an údair nó an é gur cleas atá ann le meon mhuintir na háite a chur in iúl. Is spéisiúil macalla na bhfocal ‘garbh gágach’ ar an chur síos ar Shighle in *Bean Ruadh de Dhálach*. Is léir go siúlann suáilcí traidisiúnta léi agus gur cineál de laoch í san úrscéal mall.

I gcás Bhabaí, níl an laochas chomh soiléir ach, i gcoinne a beatha féin (agus bhreithiúnas an phobail), is í a fhanann dílis dá fear. Mar sin féin, dála Shighle, is ar bhonn tréithe banúla traidisiúnta – an ‘social construction of womanhood’ (Coppock et al 2014: 7) – a bhaineann sí an chéimíocht sin amach. Is mairtíreach umhal sa deireadh í, ag feitheamh lena fear i gcistin an tseantí léi féin. A mhalairt atá fíor faoi Róise, laoch *Bean Ruadh de Dhálach*, a dhiúltaíonn do shaol a máthar. Feictear di go luath ina saol go bhfuil uirthi, go comhfhiosach, briseadh ón traidisiún. Imíonn sí go hAlbain – agus go Meiriceá níos faide anonn – mar a bheadh Píobaire Alabhreac ann. Fágтар an baile bánaithe. Tá an dá *dénouement* chomh duairc lena chéile. Tá an ‘deireadh sona’ a chruthaítear ar *Bean Ruadh de Dhálach*, faoi mar a fheiceann Ó Muirí (1982: 113) é, iontach go deo searbh. Is casadh iomlán ar uafás na tairngreachta é seachas claochlú. Is deacair a rá an seo Máire ag baint lúcháire saobh as briseadh na haislinge nó an é go bhfuil an duairceas agus an suairceas fáiscithe lena chéile ar nós Beckett. Más riachtanach an t-athrú, is tragóideach é.

Is gnách go mbíonn stádas sóisialta mhná Mháire débhríoch. Ligtear a gceann leo céim chun tosaigh a thabhairt i dtreo saoil nua-aoisigh ach bíonn siad gafa idir sin is saoirse iomlán. Is rómhinic iad ina mbanaltraí, mar shampla. Tá an bhanaltra gan aithne ann a ghabhann seilbh ar áit Nóra Ní Éigeartaigh in ‘Croidhe Mná’ (SUS), tá Róise Ní Chearúil ann in *Mo Dhá Róisín* agus tá an bhaintreach ann in ‘Filidheacht’ (TT) a tharraing ról banaltra uirthi. Dá thábhachtaí an obair seo, ceird chúraim í atá tánaisteach ar an saol poiblí. Is fiú a lua, lena cheart a thabhairt do Mháire, gurbh é sin an cineál ról a ceadaíodh do mhná sa tréimhse lena mbaineann tromlach a chuid scéalta. Céim chun cinn mhór í do mhná a fhóireann don aois nua. Tréimhse a bhí sa luathfhichiú céad, mar a luann Máire Comerford, a bhí an-choimeádach ar fad: ‘For a woman

to appear hatless in public at that time would, in itself, have caused a sensation.’¹⁰⁸ Is fiú a lua gur shuíomh uirbeach a bhí i gceist ag Comerford fosta. Is céim de bharraíocht chun cinn í don chailín Gaeltachta, Caitlín, dar lena máthair: ‘I do bhanaltra? Cad é a chuir sin i do cheann? Cad é an cineál oibre sin ag do leithéid?’ (CDC: 59) Is fíor gurbh é seo ré na Sufraigéidí ach, mar a luann Ward (1983: 2), b’eisceachtúil leithéidí Maude Gonne, Alice Milligan agus an Chuntaois Markievicz. Fiú féin i gcomhthéacs na réabhlóide Éireannaí, ba bheag an ról a bhí ag mná inti. D’admhaigh Markievicz féin i 1909: ‘For the most part our women, though sincere, steadfast Nationalists at heart, have been content to remain quietly at home, and leave all the fighting and the striving to the men.’ Seanscéal é nár cheadaigh de Valera do mhná bheith i Muileann Boland, áit a raibh sé féin i gceannas (Pašeta 2003: 181). I bhficsean Mháire, is iad na mná a spreagann na laochra fir chun gnímh sa saol poiblí. Ról é atá barrthábhachtach, féadtar a rá, ach is é atá tánaisteach ina dhóigh féin. Is amhlaidh i gcás an róil a bhí ag Cumann na mBan, mar a cuireadh sin in iúl i ndiaidh an Éirí Amach: ‘Our members assisted in cooking, first aid and dispatch carrying.’¹⁰⁹

Nuair nach ag tabhairt aire nó bia do na fir atá mná Mháire, is éigean dóibh na fir a stiúradh ó nóisean rómánsach an ghrá, rud a bhaineann leis an réimse príobháideach, chuig nóisean stairiúil, mar atá grá tíre, a bhaineann arís leis an réimse poiblí. Seo é an ról atá ag Róise Ní Chearúil in *Mo Dhá Róisín*. Tá níos mó i gceist ná an ról *femme fatale*, faoi mar atá maíte ag Ó Gallchóir (1992: 130). Aisiompú róil é atá radacach go maith ag carachtar baineann in úrscéal go luath san fhichiú céad nuair is iad na mná is foinse spreagtha an phlota. I gcomhthéacs an traidisiúin liteartha Eorpaigh go mall sa naoú céad déag, múnla amháin ar tharraing Máire air (Ó Háinle 1992: 112), is céim chun cinn í do charachtair bhaineanna na litríochta. Is ar an Ghaeilge a fhoghlaim atá Róise dírithe ag tús an scéil agus í sa Ghaeltacht, agus is ar chúrsaí náisiúnta (Conradh na Gaeilge agus teacht na réabhlóide) a thugann sí a haird níos moille sa scéal.

Go minic, tá na mná in uachtar. Is cliste carachtair bhaineanna Mháire ná a chuid carachtar fireanna. Rud é atá i gcoinne róil thraidisiúnta na mban agus atá ag teacht go maith le dealú socheolaíochta na n-inscní sa nua-aois a mhaíonn go bhfuil na mná níos cliste na na fir (Carter 2002: 51; Savage & Faultley 2013: 204). In ‘An Bhábóg’, cuirtear in iúl gur dobhrán Donnchadh nach dtig leis ‘na sums’ a fhoghlaim chomh gasta le Nóra (CM: 31). Is amhlaidh i gcás Mhurchaidh agus Róise in *Bean Ruadh de Dhálach* (31): is é an Béarla sa chás sin nach

¹⁰⁸ Luaite ag Bourke (2002: 146).

¹⁰⁹ Cumann na mBan, *Leabhar na mBan* (1919: 6), luaite ag Pašeta (2003: 181).

dtig leis an ghasúr talamh a dhéanamh de. Tógtar ar an dearcadh céanna sa scríbhneoireacht dhéanach. Mar atá amhlaidh i gcás na mban óg sna húrscéalta luatha, pléann *Bean Ruadh de Dhálach* le sairse na mban. Ní sásta atá Róise Ní Dhónaill leis an saol mar atá. Tá a fear, Murchadh Óg, doirte do Ros na bhFeannóg, rud nach ionann do Róise: ‘Chonacthas díthe nár ordaigh Dia d’aon duine bheith beo ann.’ (297) Is uirthi atá an dualgas, i dtéarmaí na tairngreachta agus an tseansaoil, an mhallacht a thógáil den bhaile. Is uirthi atá an dualgas, i dtéarma réalaíoch na gcarachtar, áfach, an saol a athrú agus a bhisiú. Dearcadh é atá ag tabhairt dúshláin an tírghrá maoithnigh atá oiriúnach do thréimhse ar bith staire. Réamhtheachtair na nua-aoise í Bean Rua de Dhálach. Ní hionann í agus Babaí, in *Caisleáin Óir*, mar shampla, agus is rud é a léiríonn an claochlú i ndearcadh Mháire i ndiaidh an dara cogadh mór. Ní leor ról na mná traidisiúnta don athrú saoil, is léir. Tá treigean an dúchais comhthreor le dearcadh le Máire agus an LFM.

Ar an iomlán, is deimhneach na ról a bhíonn ag mná san fhicsean. Tá an taobh diúltach ann fosta, áfach: dá fhlúirsí sna scéalta iad, is gnách na mná a bheith le feiceáil i ról traidisiúnta ban, is é sin i gcomhthéacs an bhaile. Is é sin do mháthair Shéimí (*CO*: 14), mar shampla, agus í ag cur na bpáistí a luí, agus do mháthair an charachtair, Máire (*CD*: 7) ar bhuailtear léi agus í ag déanamh réidh bia. Glactar le roinnt thraidisiúnta na hoibre (agus leis na tréithe inscne) ag mná agus fir:

Bhí dreach ordamhail ag teacht ar na toighthe. D’aithneóchtá go raibh bean óg a’ teacht i méadaidheacht. Bhí an chuma ordamhail chéanna a’ teacht ar a’ talamh. D’aithneóchtá lorg láimhe an fhir air ó thús an Éarraigh go deireadh an fhómhair. (*MS*: 282-3)

I dtaca leis an chúlchaint de, a mbaintear neart feidhme as i scéalta Mháire, ‘Tugtar le fios’, mar a luann Ó Háinle (1992: 121) ‘gurb iad na mná a bhíonn ar thús cadhnaíochta san obair seo.’ Bíodh sé greannmhar, mar atá amhlaidh i gcuid dúirse dáirse Shíle Liam Mhóir (*CD*: 35), nó ar shlí a bheith urchóideach, mar a thugtar le fios i gcás Nualaidín (*MS*: 8), is gnách na mná a bhíonn sa ról steiréitipiciúil seo. Guth an phobail ar nós cóir Ghréagaigh atá inti go pointe ach, i dtaca le mná an phobail thraidisiúnta, ní dócha gur ródheimhneach ‘lucht na cúlchainnte’, mar a thugtar orthu i scéalta Mháire (*SUS*: 32; *CF*: 62; *OS*: 117). Is fiú a chur leis sin nach gá gurb ionann léargas réadúil an reacaire ar chiútaí a chuid carachtar agus dearcadh Mháire féin.

Níl amhras ann ach gur gnéasaíoch cuid de dhearcadh Mháire i leith ban. Áiríonn sé, in ainm cleite an *persona*, éadaí ban óg na cathrach ar dhóigh atá gnéasaíoch seanaimeartha: ‘Bhí

siadsan leath-tharnochta go leath a mbrollaigh an taobh abhus agus go leath a ndroma an taobh thiar.¹¹⁰ Dearcadh é atá ag teacht le dearcadh na mban sa tsochaí thraidisiúnta. Sa chomhthéacs céanna, cé nach bean mhille í Babaí, ar nós Nóra Mharcais Bhig (Ó Conaire 1909) ag deireadh *Caisleán Óir*, gearrtar pionós uirthi as gan bealach traidisiúnta an bhaile a leanúint. Is caolchúiseach go maith – sa mhéid is go bhfuil sé ionann is dofheicthe – dearcadh Mháire i leith na mban atá ag imeacht go hAlbain in éineacht leis na fir (*BRD*: 135-146). Fágann an reacaire an tráchtairacht ag mná traidisiúnta Ros na bhFeannóg. Is iad a chuireann cailíní Árann agus Chonnacht i gcosúlacht le cuid cailíní na Rosann. Tá mná na tráchtairachta ag moladh stóchas a muintire féin agus ag diúltú don ábharaíochas (*BRD*: 143). I ré nua an tomhaltais, a thugann saoirse agus rogha don duine aonar, tá an traidisiún á bhriseadh, an dearcadh a shocraíonn áit ag fir agus áit ag mná sa saol. Is cosúil gurb é dearcadh an údair gur deimhneach an t-athrú. Nuair a fheiceann Murchadh Óg na mná neamhspleácha ar an bhád go hAlbain, in éineacht leis na fir, tá a sháith iontais air. Is ar a gcuid éadaí atá aird an fhir óig:

Bhí sgaifte mór ban ina measg agus éideadh orthu nach bhfacaidh Murchadh Óg ariamh sa phobal acht ar chorr-bhean – b'fhéidir ar nighean a' dochtúra nó ar mháistreás scoile. Ach cárbh' as a dtáinig siad? Cá raibh a dtiail? (*BRD*: 145)

Áiríonn sé bean amháin atá ‘cóirithe mar a bheadh Lady ann’ (146) atá ag dul anonn a thógáil preataí. Tá impleachtaí fadradharcacha ag baint le soiscéal Róise. Sin ráite, fiú má bhíonn impleachtaí ann do thodhchaí agus shaoirse na mban, ní chóir léamh gnéasach a thabhairt dó. Aithníonn mná a baile gur tuar é ar an athrú saoil. Tá curtha in iúl gur contúirteach ríog na saoirse d'fhir agus d'ionchais na sochaí: ‘Níor mhaith léi bheith ceangailte d'aon stócach amháin.’ (*BRD*: 170) B'fhéidir gur laige sa deireadh go bhfuil sí ceangailte. Ní raibh Máire in ann, nó sásta, impleachtaí cuid de na hathruithe a d'aithin sé a fhorbairt, go háirithe nuair a bhain siad le cúrsaí gnéis. Ní mór a aithint nár mhian le Máire dul isteach sa réimse sin ach sa bheag.

Tá dhá chineál fhrithbheartaíochta le sonrú i saothar Mháire: seaseann na máithreacha an fód i gcoinne na n-íonacha óga go minic, le linn do na híonacha óga cur i gcoinne an tseansaoil. Nuair a mholann Róise dá máthair bróga a chur uirthi, is greannmhar cruinn a freagra:

‘Bróga!’ arsa Síghle bheag. ‘A’ brath mo náire a thabhairt! Nach mé a bheadh i m’ábhar gáire agus cúl-chainnte ag an chuid eile de mhná an bhaile. Nach agam atá a fhios caidé adéarfadh

¹¹⁰ Litir Mháire. *FL*, 16.12.22, 5.

siad. ‘Ar shiúl is péire bróg uirthi, mar bheadh cránaidhe fir ann. Bríste an dara rud a tcefeas sibh uirthi.’ Sin an rud a déarfadh siad. Sin an rud adéarfainn féin dá bhfeicfinn bean ar shiúbhal is péire bróg teannta uirthi.’ (*BRD*: 127)

Tugtar le fios, áfach, gur comhartha mírathúnais é gan bróga a bheith ar mhná, mar atá i gcás Shíghle: ‘Ní raibh bróga ar bith uirthi. Bhí a chosa garbh gágach agus dath donn orthu leis an aimsir.’ (*BRD*: 72) Mar a bheadh drámadóir maith ann, tugann Máire saoirse dá charachtair agus is ar an léitheoir an cheist a réiteach cé acu is fearr do na mná.

Is comhartha uaisleachta atá ann, áfach, nuair a bhogann an reacaireacht i dtreo an tsiombalachais. Níor chóir dearmad a dhéanamh gur ag plé le carachtair i saothar cumtha atáthar anseo. Lena chois sin, bíonn cur chuige Mháire ag brath ar idirbheartaíocht idir an fíorshaol agus an mhiotaseolaíocht. Tá spéirbhean Tharlaigh Éamonn (*CD*: 15) idir a bheith ina haingeal agus ina bhean shaolta agus í ag nochtadh meallta a cos dó – ina hainneoin féin, go bhfios don léitheoir. Ní fheadar an féidir leis an ionramháil leathréalaíoch seo cuntas a thabhairt ar mhná na hÉireann i gcoitinne. In *Caisleáin Óir* tá cur síos ar staid na mban tuaithe sa tsochaí Gaeltachta, ach go dtugtar gné mheitifisiciúil don charachtar de réir riachtanas mhodha mhiotaseolaíoch Eliot.¹¹¹ Is suimiúil go dtugtar éifeacht uilíoch do na carachtair bhaineanna, trí úsáid an mhodha seo. Is cosúil go raibh Máire ag iarraidh ar na pearsana bheith ionadaíoch, fiú agus iad ag feidhmiú go siombalach, ar shaol laethúil na mban. Más é sin a bhí uaidh, éiríonn go geal lena charachtar ban freastal ar an dá thrá. Mar a thugann Mac Congáil le fios (2010: xix-xxiii), bhí aithne mhaith ag Máire ar mhná fíorasacha na hAthbheochana agus d’úsáid sé mar mhúnlaí a mbanlaochra iad. Ní *Crolly Dolls* atá iontu go díreach. Mar atá le feiceáil idir Róisín in *Mo Dhá Róisín* agus Róise *Bean Ruadh de Dhálach*, is éifeachtach an teicníc, agus in *Bean Ruadh de Dhálach* tá iarracht chun an codarsnacht idir an nádúrchas agus an siombalachas a réiteach. Mura bhfuil bealach na saoirse soiléir ag Babaí in *Caisleáin Óir*, tá ag Róise, agus bhí ag an ‘Dá Róisín’.

3. An teanga

Ar bhonn an phlé sin, is féidir a rá gur ag fiosrú an tsaoil thraidisiúnta a bhí Máire le linn dó bheith á mholadh agus á chaomhnú. Léirítear nósanna úra na Gaeltachta nár thaitin leis. Díríonn sé a aird ar an aos óg go háirithe. Is dócha gur i gcúrsaí teanga is mó a bhfuil an chuid

¹¹¹ Féach ‘Ulysses, order and myth’, léirmheas a scríobh Eliot ar Ulysses. Aisghafa ón idirlín: <http://people.virginia.edu/~jdk3t/eliotulysses.htm>. Beidh seo á phlé i gCabidil 4: 4.3 Máire agus ról na tairngreachta.

choimeádach/*archaic* dá dhearcadh le sonrú. Is minic an coimeádachas le feiceáil i leith chaint na ndaoine óga, rud a thugann meath na Gaeilge, meath na Gaeltachta agus meath na tíre araon le fios. Is é rud a chuireann Máire in iúl go bhfuil an teanga ag athrú. Is ionann sin – agus tá Máire i gcuideachta uasal lucht idirnáisiúnta na gramadaí – agus a rá go bhfuil teanga ag dul in olcas. Níl sé ag teacht, go praiticiúil, le aidhm Chonradh na Gaeilge chun an Ghaeilge a chraobhscaoileadh ar fud na tíre, rud atá íorónta go maith i gcomhthéacs chreideamh Mháire ó thaobh fhoghlaím na teanga de. B’fhéidir gurbh fhiú an coimeádachas teanga seo i gcomparáid le fealsúnacht an Chumman Luthcleas Gael chun cluichí Gaelacha a chruthú agus a fhorbairt. Ba riachtanach, ag am áirithe agus ar feadh tréimhse, leagan amach na teanga a chaomhnú i gcoinne róthionchar seachtrach.

Dar le Eagleton (1995: 263) nach féidir cur chuige radacach a bhunú go sásúil ar cheist na teanga. Rud é teanga nach n-athraíonn, dar leis, agus cionn is go mbaineann cearta teanga le rud a chaomhnú, cruthaíonn sé dearcadh coimeádach. Níl amhras ar bith ach go bhfuil coimeádachas (agus boirbe) Mháire le sonrú i leith staid theanga na tíre. Chuir sé i gcoinne nua-aoisiú na Gaeilge roimh bhunú an stáit nua agus níor ghéill sé do leasú nuair a mhol Rialtas an tSaorstáit é. Cháin sé go mion is go minic an *Standard* a bhí ar na gaobhair san am. Níor thaitin an ‘Cló Rómhánach ná an ‘Leitriú Simplidhe’ leis le hais an tseanlitrithe agus an chló Ghaelaigh.¹¹² Lena chois sin, mhol Máire fuinneamh an Bhéarla, briste is mar a bhí sé, i mbéal na nÉireannach. Dar leis gur féidir an Ghaeilge a athbheochan ar an dóigh chéanna, go háirithe thart ar an Chlochán Liath agus codanna eile den bhreacGaeltacht, áiteanna nach raibh ach glúin amháin ann idir muintir an bhaile sin agus an Ghaeilge. Mar a léireofar anseo, níl pictiúr simplí ann maidir le Máire agus an teanga sa nua-aois.

Ba radacach nua-aoiseach dearcadh Mháire i leith theagasc na teanga. Nuair a bhí sé ag feidhmiú mar thimire Dála i dTír Chonaill idir 1919 agus 1922, bhí smaointe suimiúla agus modhanna teagaisc aige a bhí forásach go maith:

Away with your conjugations and your declensions! Away with Keating and the *Táin*! Put your derivations away in some museum and come and learn the language from the lips of the people who cling to it like their faith through the dark centuries in which your ancestors bartered it for a mess of pottage.¹¹³

Dearcadh é atá ag teacht go sásta leis an tsochtheangeolaíocht, a thugann príomháit don chaint

¹¹² ‘Irish in the Free State: critics and cosa maide.’ *DJ*, 31.3.22, 6.

¹¹³ Irish in the Free State: which dialect will be the official one? *DJ*, 10.3.22, 7.

agus urraim do chanúintí teanga: ‘Historically speaking,’ mar a scríobh Trudgill (1975: 27) ‘standard English developed out of the dialects spoken.’ Rud é sin a thuig Máire agus mhol sé fuascailt phraiticiúil d’fhadhb na teanga:

Yes, the Gaeltacht must be saved. The language has its roots there and from there it must grow. If it is to grow in the right and natural way. We must supply the schools with books which will be as Irish as the language of the people in idiom and in form. ¹¹⁴

Mar ba dhual do Mháire mar ghníomhaí, chuir sé lena fhocal. Scríobh sé ábhar léitheoireachta – *Sraith na Craobh Ruadh* IV, V, VI agus VI – le linn bhlianta deireanacha na bhfichidí sa chanúint chuí do scoileanna ó thuaidh, leabhair scoile curtha in oiriúint don aos óg.¹¹⁵ Suíonn a dhearcadh go deas le cur chuige scolaíochta sa lá inniu a chuireann béim ar ‘authentic materials’. Chuir sé an bhéim fosta ar an chumarsáid thar cheisteanna gramadaí.¹¹⁶ Tá a dhearcadh ag teacht le Palmer (1982: 13) ar cad is cruinneas gramadaí ann, is é sin go bhfuil sé tuairisciúil seachas saintreorach, .i. go mbaineann sé leis an teanga mar a labhraítear í. Ní dochar a lua san am céanna gur féidir go ndeachaigh Máire de bharraíocht i dtreo an liobrálachais. Mhaígh sé gur leor foghlaimeoirí a thumadh sa teanga, cur chuige a bheadh oiriúnach, , ag daoine áirithe, b’fhéidir, ach, faoi mar atá pléite ag Sims agus Sims: ‘People learn in different ways and at different speeds and perform at different levels.’ (1995: 103) Ba chasta arís an próiseas a bheadh oiriúnach d’fhoghlaimeoirí fásta na cathrach nó páistí scoile nach raibh an Ghaeilge sa bhaile acu. Sampla maith é sin de theorainn a chuid smaointeoireachta dá dheimhniú í, an dea-rún ann nó as.

In *Mo Dhá Róisín* (18) tá plé ann maidir leis an teanga a thugann le fios an léargas forásach a bhí ag Máire ar ghnéithe sóisialta a imríonn tionchar ar bhreithiúnas teanga. Níor mhiste leis na ceisteanna bolscaireachta seo a phlé ina leabhair fhicsin:

“Ni thuigim féin an seort Gaedhilge atá acu sin a bhíos ar an choláiste,” arsa Labhras Mór, agus é ag líonadh a phópa i ndiaidh a chodach. “Caithfidh sé nach bhfuil maith i n-ár gcuid Gaedhilge inne.”

“B’fhéidir gur orthu-san an locht is nach orainne,” arsa Niall Séimisín.

¹¹⁴ ‘Irish in the Free State: caint na ndaoine, Connlaach agus cosa maide.’ *DJ*, 14.4.22, 6.

¹¹⁵ ‘Cúis na Gaeilge: canúint Chúig Uladh.’ *DJ*, 22.4.21, 6.

¹¹⁶ Leaving Certificate French Syllabus Ordinary and Higher Levels. http://www.curriculumonline.ie/getmedia/52ac0a4a-562b-410a-83f3-02fa2d666f9e/SCSEC15_French_syllabus_eng.pdf

“Goidé an dóigh ar b’orthu-san an locht,” arsa Labhras Mór, “agus gur lucht léighinn iad uilig, sagairt, dochtúirí, oidí scoile agus dá réir sin.”

Mar a thugann Trudgill (1975: 58) le fios, is dlúthchuid d’fhéinaitheantas an duine canúint agus blas teanga. Maíonn Trudgill as an leomhadh aigne is toradh de nós an chóras oideachais i leith chanúint dhúchasach an pháiste. Léiríonn sin a thréine a bhí Máire ina thuairimí i leith theanga na ndúchasach. Is forásach go maith a dhearcadh i gcomhthéacs na sochtheangeolaíochta. Mar a chuireann Wolf (1990: 8) in iúl: ‘Languages spoken by subaltern, lower-class and otherwise marginalized communities have been especially prone to invisibility.’ Cúis chéiliúrtha, mar sin, gur thug Máire teanga a phobail imeallaigh leis mar dhlúthchuid dá thionscadal liteartha nuair a tharraing sé an rud ar a dtugann Beckett ‘Dante’s mighty vindication of the ‘vulgar’’. (1983: 32).

Ní i gcoinne caighdeán, mar caighdeán, a bhí Máire. Mhol sé ceann ar bith de chanúintí móra Gaeilge feidhmiú ina chaighdeán,¹¹⁷ seachas an caighdeán saorga, dar leis – an ‘Gaeilge coise maide’¹¹⁸ – a bhí á chruthú ag an rialtas sealadach i mBaile Átha Cliath:

As the spoken language is only known in the Kerry and Connemara and Donegal mountains, we must preserve what remains in each of these areas and extend dialects gradually until they meet at the frontiers of the provinces where they will standardise themselves according to natural laws.¹¹⁹

Níorbh fhiú Gaeilge, dar leis, nach Gaeilge na Gaeltachta í: ‘I believe in reviving *caint na ndaoine* or nothing.’¹²⁰ Níor shásta a bhí sé leis an ‘Yayling Ifigool’, mar a bhaist sé ar ‘an ainbheathach sin’ (Mac Congáil 1992: 75), mar atá Gaeilge na cathrach, a bhí ina leasmháthair ar an Ghaeilge dhúchasach. Ba é an rud a rinne sé, ná cur i gcoinne ‘compulsory Muimhneachas’ i dtéacsleabhair scoile, canúint a bhí eachtrannach ag paistí Chúige Uladh.¹²¹ Ní miste a lua fosta go ndearna sé a chuid féin do chaighdeánú na Gaeilge nó bhí páirt aige in obair fhoclóirí móra na Nua-Ghaeilge, mar atá Ó Dónaill (1977) agus De Bhaldraithe (1959).

¹¹⁷ ‘Standard i nGaeilge: tuairim ó Chúig Uladh.’ *Misneach*, 5.3.21, 1.

¹¹⁸ Irish in the Free State: which dialect will be the official one? *DJ*, 10.3.22, 7.

¹¹⁹ ‘Cúis na Gaeilge: canúint Chúig Uladh.’ *DJ*, 22.4.21, 6.

¹²⁰ Féach, mar shampla, ‘Irish in the Free State: critics and cosa maide.’ *DJ*, 14.4.22, 6.

¹²¹ ‘Cúis na Gaeilge: Canúint Chúig Uladh.’ *DJ*, 22.4.21, 6.

Sa bhliain 1921, bhí Máire go fóill ag moladh an nua-aoisithe mar an bealach is fearr don teanga. Déanann sé macalla den rud a scríobh sé maidir leis an litríocht ar an ghá a bheith cothrom chun dáta:

If the language is to live it must deal with modern life. The conditions of life, the social system, the manners and customs of the people are totally different now from what they were two thousand years ago. Finn no longer hunts on the slopes of Sliabh na mBan.¹²²

Ábhar iontais, mar sin, an t-athrú a bhí ar Mháire le bheith ag teacht leis an tuairim a nocht Deane (2003: 113) ar cheist na Gaeilge agus an saol nua. Is cosúil gur tháinig aithreachas air faoina thuairim taobh istigh d'am gairid nó, bliain i ndiaidh an méid thuas a scríobh, tharraing sé ar rud a scríobh Mitchel: 'There is no word for 'modern enlightenment' in Irish. No word for 'the masses' or 'reproductive labour'. In short, the nineteenth century would not know itself, could not express itself, in Irish.' Cuireann Máire leis seo: 'Instead of butchering the language to make it fit in with this age of slavery, we should bless it and praise it because it stands dumb in the presence of a materialistic world.'¹²³ Tuigtear go bhfuiltear ag cur in iúl anseo an difear idir anam an phobail choilínigh agus brúidiúlacht an mháistir. Is aisteach, mar sin féin, rud deimhneach a mhaíomh i leith mhíchumas urlabhra pobal traidisiúnta an domhain.

Luadh cheana an méid a bhí le rá ag Eagleton faoi choimeádachas teanga; is fiú a rá, áfach, gur rud cruthaitheach é teanga agus is cruthaitheach an rud é dioscúrsa fosta. Bhí dlúthbhaint idir ceisteanna cultúrtha agus ceisteanna polaitiúla in ionramháil Mháire: 'Not free merely but Gaelic as well', mar a dúirt spiorad an Phiarsaigh leis.¹²⁴ Is é an rud a mhol sé mar cheirín don teanga ná 'réabhlóid': 'Níl gar i gcaint ná i rud ar bith ach aon rud amháin – *revolution*. Caithfear an cleas céanna a dhéanamh le cúrsaí léinn in Éirinn a rinneadh i gcúrsaí polaitíochta.'¹²⁵ Ábhar iontais, díomá agus íoróine ag daoine áirithe go ndeachaigh Máire le 'naimhde na Gaeilge' (Ó Congáil 1992: 84), mar a bhí an LFM, go mall ina shaol. Roimhe sin, fiú, is léir nach raibh Máire ag cloí le saol na Gaeilge. Sa bhliain 1949, d'fhógair sagart Rann na Feirste é féin agus a chlann as bheith ag Béarlóireacht sa halla paróiste.¹²⁶ Is dócha, áfach,

¹²² 'Cúis na Gaeilge.' *DJ*, 21.1.21, 7.

¹²³ 'Irish in the Free State: which dialect will be the official one?' *DJ*, 10.3.22, 7.

¹²⁴ *Comhar* (Noll. 1946).

¹²⁵ 'Naimhde ar gach taobh: an troid i dTír Chonaill.' *Misneach*, 2.4.21, 3.

¹²⁶ 'The time has surely arrived when Séamus Mac Grianna should make the sacrifice of keeping himself and his English-speaking family out of Rannafast.' An tAth. E. Ó Doibhlin. *DJ*, 3.9.49, 8. Luaite ag Mac Congáil (1990: 40).

go raibh an treo le sonrú ina mheon go luath. Murar leor Gaeilge de chineál ar bith ach caint na ndaoine, is seasmhach go ndiúltódh Máire de chomhréiteach a bhí, ina thuairimse, saorga bréagach.

Níl a dhearcadh ar cheisteanna eile na teanga inchosanta ach oiread, beag ná mór. Ba ghá an litriú a leasú. Níl an teanga labhartha [foghar teanga] ag brath ar an chomhartha scríofa [litriú teanga] (Ahlqvist: 1994: 23), mar atá soiléir ón Bhéarla: /f/ in *photograph* agus *fasten*, mar shampla. ‘Labhraítear teanga sula scríobhtar í. Níl sa scríbhinn ach comharthaí.’¹²⁷ Bac a bheadh ann do thionscadal Mháire an teanga a chraobhscaoileadh i measc ghnáthmhuintir na tíre. I dtaca leis an chló ‘Gaelach’ de, cló é atá bunaithe ar an aibitir Ghallda (Rómhánach) cibé.¹²⁸ B’ionann bunfhoghair na Gaeilge agus na Laidine (Ahlqvist 1994: 27). Cad chuige nach mbeadh sé de dhualgas ar na Gaeil pilleadh ar an Oghamscríobh, nó cúl a gcinn a thabhairt don Chríostaíocht? Nár chóir *hata* a dhíbirt den teanga, gan trácht ar na focail iasachta ó gach teanga eile a mbaineann Máire úsáid mhaith astu? Is é rud a thuig Máire i gcomhthéacs na polaitíochta gur ceart traidisiún a athmheas le linn é a chaomhnú. Ní miste a cheart a thabhairt do Mháire agus a rá, mar a luann Palmer (1982: 13-14), gur forleithne an dearcadh coimeádach céanna i measc lucht teangeolaíochta den tseandéanamh. Is furasta amharc siar ar dhearcadh céad bliain d’aois agus é a mheas de réir critéir nach bhfuil oiriúnach. Is fiú a lua fosta go raibh a chuid smaointe ag teacht go maith le formhór lucht na Gaeilge san am. De bharr fheachtas an Chonartha go luath sna tríochaidí, mar shampla, tugadh an seanchló ar ais faoi rialtas De Valera. De réir ceistneoir ar léitheoirí *Comhar* sa bhliain 1949, dúirt 57% go m’bfhearr leo an seanchló.¹²⁹ Is fiú coimeádachas thraidisiúin an tseanchló a lua nó níor tháinig claochlú air ón séú haois go dtí an naoú haois déag (Byrne 1984: xi). Sa chás seo, ná déantar iontas go bhfuair an chuid ‘archaic’ bua ar an chuid fhorchéimnitheach de dhearcadh Mháire. Scríobh sé na bunleabhair aige sa seanchló i rith an ama. Ní miste a admháil, áfach, gur ghéill sé don de réir a chéile. Lig sé leagan nua de *Tairngreacht Mhiseoige* i gcló sa litriú leasaithe agus sa chló nua. Go deireadh a shaoil, scríobh sé ailt sa chló nua, nó ghlac sé leis go mbeadh na píosaí seo sa chló nua, do na hirisí Gaeilge agus na páipéir nuachta, gan fiú a lua gur scríobh sé go leor i mBéarla fosta.

¹²⁷ ‘Mé féin is Baile Átha Cliath.’ *An tUltach*, 06.82, 28.

¹²⁸ Féach ‘Summaries of dissertations for the degree of Ph.D’, 1914-15: 179. In *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 26 (1915), pp. 175-179.

¹²⁹ Féach ‘Toradh ceistneora.’ *Comhar*, Iml. 8, Uimh 6 (06. 1949), pp. 12-13.

4. Cúrsaí aicme i saothar Mháire

Murar ní le Máire na nósanna úra a tháinig chun cinn sa Ghaeltacht in éineacht le nua-aoisiú na tuaithe, thuig sé an gá a bhí le fostaíocht agus forbairt sa tuath. Chonacthas dó an dochar a dhéanfaidh forbairt do chultúr arsa na Gaeltachta, cultúr agus meon a bhí sé ag iarraidh a chaomhnú. Má bhí córas iompair poiblí de dhíth, mar aon le leictreachas agus éadaí nua, níor shásta a bhí Máire leis na hathruithe. B'áit scáfar an áit taobh amuigh de críocha 'Rinn na bhFaoileann' agus, ar mhaithe leis an Ghaeilge a chaomhnú, b'fhearrde do Mháire na mná óga a choinneáil sa bhaile. Ní bhíodh na fir gan locht ach oiread ach is ar shaol na mban a dhíríonn sé nó is orthusan a bhíodh cúraimí tí agus páistí. Idir fhir agus mhná, bhí an taos óg agus gnáthmhuintir na Gaeltachta ag cur as dó ar dhóigheanna éagsúla eile. Thosaigh siad a chroitheadh lámh le chéile ar nós na nEorpach nó bhíodh siad ag dul chuig damhsaí eachtrannacha (sna Gleannta) nó bhíodh siad ag éisteacht le *Jazz*.

Pléitear an chodarsnacht idir an saol traidisiúnta – agus an gá lena chaomhnú – agus an saol nua a bhí ag pléascadh thart timpeall ar Mháire, ba chuma é a bheith i mBaile Átha Cliath nó ar ais sa bhaile. Is suimiúil í mar chodarsnacht nó tá an coimeádachas ag bualadh suas le riachtanas na n-athruithe réabhlóideacha ar chuir sé fáilte rompú. Déantar anailís ina scríbhneoireacht ar na haicmí i saol na hÉireann. An chéad rud atá spéisiúil ansin is ea na haicmí nua atá ag teacht chun cinn le meath (.i. forbairt) agus/nó forbairt (.i. meath) na Gaeltachta. An tonn réabhlóideach a bhí ag tógáil siúil ó aimsir an Ghorta ar aghaidh, chuaigh sé sin i bhfeidhm ar na haicmí a bhí ann. Níor statach na haicmí seo iontu féin agus bhíodh siad ag dul i bhfeidhm ar a chéile fosta.

Is tábhachtach an claochlú sóisialta seo i bhfíricsean Mháire nó tugann sé le fios go bhfuil gá leis an saol nua dul in ionad an tsaoil thraidisiúnta. Caithfidh aicmí nua teacht chun cinn, nó seanaicmí athrú inmheánach a cheadú. Bíodh is nár thaitin bailte móra le Máire, ní féidir a shéanadh ach go bhfuil tábhacht lárnach leo ina fhealsúnacht pholaitiúil. An tuathánach a tháinig chun cinn san fhichiú céad, ní hionann é agus an tuathánach a bhí ann roimh aimsir an Drochshaoil. Is é feiniméan seo an tuathánach a léiríonn staid na hÉireann le linn na tréimhse réabhlóidí atá idir an phrolatáireacht uirbeach agus an tuathánach íseal. Tá míniú ansin ar a laige atá sóisialachas in Éirinn san am agus an cineál tír a d'éirigh as luaithrí 1916.

Fear as an tuath é Máire nach raibh saol an intleachtóra daite dó. Ní raibh saol cathrach i ndán dó agus ní raibh dáimh aige leis an chathair ar chaith sé a shaol: 'I have the misfortune, a

scríobh sé, of having been born on the wrong side of the Boyne.’¹³⁰ Thuig sé fosta nach leis an aicme is saibhre a bhain sé. Más de na Dálaigh féin a theaghlach, is ar an bheagán a bhí siad beo, idir iascaireacht agus fheirmeoireacht. Ba riachtanach ag a athair an geimhreadh a chuir isteach in Albain le hairgead breise a shaothrú. Mar a chuireann Máire in iúl is ar chúiseanna neamhuaimhianacha a thóg muintir Rann na Feirste teach scoile ‘sa dóigh a mbeadh a gclann ábalta leitir a chur chun an bhaile nuair a thiocfadh orthu a mbeatha a thabhairt i dtír ar an choigrích’ (*NBO*: 26). Is ar easpa maoine an teaghlach – .i. aicme na nGriannach – a chuireann a mháthair an milleán nuair nach n-éiríonn leis sa scrúdú: ‘Goide an seans a fuair mo leanbh? Is furast do chlann péas Béarla is léann a bheith acu.’ (*NBO*: 163) Ábhar iontais atá ann, mar sin de, gurbh as an chúlra sin a tháinig beirt scríbhneoirí móra Gaeilge de chuid an fichiú céad agus go mbaineann cuid mhaith dá shaothar le hábhair mhóra a linne. Chuir Máire rotha mór an tsaoil ag casadh ar shúile a chuid léitheoirí. Is tábhachtaí go mór mór a aithint nár theastaigh uaidh fanacht san fhaí chéasta ina chuid scríbhneoireachta. Bhí sé i gceist aige luachanna an tsaoil thraidisiúnta a chur roimh mhuintir na tíre agus ról a cheadú do phobal na tuaithe a tógadh leis na luachanna céanna, i gcúrsaí náisiúnta. Idir a chuid ficsin agus iriseoireachta, áfach, scrúdaigh Máire saol na tuaithe le súil ghéar. Is ann a léiríonn sé go soiléir an tuiscint a bhí aige ar chóras aicme na tuaithe. Léirítear, fosta, an dúghráin a bhí aige ar an mheánaicme a rinne treas ar mhuintir na Gaeltachta.

Is le tréan dímheasa, de ghnáth, a chuirtear saol agus muintir na tuaithe in iúl. Tá coimhdeacht na tuairime céanna le fáil i ndioscúrsaí cultúrtha in Éirinn. Cuireann Leerson (1996: 164) síos do rómánsachas an naoú céad déag nach dtugtar aon ‘regenerative power’ don tuathánach. Macalla é sin d’Ó Dónaill (1951: 24) a dúirt nár ‘tháinig aon ghluaiseacht stairiúil riamh aniar’. Mhottaigh Joyce (1969 [1916]: 251) bagairt ó mheon iarthar na tíre mar áit bhunaíoch dhiamhair, ‘bagairt an aineolais’ mar a thugann Mac Éinrí (1992: 188) air. Tá an dearcadh le feiceáil ag scríbhneoirí na hathbheochana Gaeilge féin fiú. Luann ‘Fear na Cathrach’, mar shampla, an chodarsnacht idir fuinneamh an tsaoil uirbigh agus leadrán shaol na tuaithe: ‘Is mire agus is boirbe go mór tonn-tuille beathadh na cathrach ’ná sruthán mall meirbhshiubhlach na beathadh tuatha.’¹³¹ Is amhlaidh go ndeachaigh an dearcadh diúltach seo – arbh ionann é agus oirthearachas san Iarthar ar na pobail choilíneacha – chun dochair do shaol

¹³⁰ Litir chuig Sean Mac Lellan, Dept. of Education. 18.9.1928 an dáta atá ar an litir agus í scríofa ar pháipéar de chuid *An Fáinne*. Tá mé buíoch den Ollamh Nollaig Mac Congáil as cóip den litir seo a sholáthar dom, a fuair ón Dr. Ciarán Ó Duibhín í. Tá an litir i gcomhad A0033 sa Chartlann Náisiúnta.

¹³¹ Alt le ‘Fear na Cathrach’: ‘Gaedhilg na cathrach.’ *FL*, 16.7.1898. Luaite ag O’Leary (1994: 402).

intleachtach an fichiú céad ar bhonn idirnáisiúnta. Chuir Marx (1973: 71), mar shampla, fáilte roimh theacht i réim na cathrach a shábháil cuid mhaith den daonra ó ‘the idiocy of rural life’.

Níorbh é sin do Mháire (ná do bunús lucht na hAthbheochana Gaeilge). Bhí sé de nádúr aigesean ómós a thabhairt do shaol na tuaithe, dá cheantar áitiúil féin agus do chultúr an tsaoil thraidisiúnta, teanga dhúchais na Gaeltachta go háirithe. Neamhionann is Ó Dónaill, is é saibhreas cultúrtha an Iarthair a shamhlaigh Máire a bhí riachtanach do shlánú na tíre. In *Rann na Feirste* (1942: 19) léiríonn sé go mistéireach spioradálta an dáimh a bhí ag a mhuintir féin lena gceantar dúchais. Sa chur síos ar theacht Phádraig Dhuibhe Uí Dhomhnaill (a shinsinsinseanathair) go Rann na Feirste, luaitear an ‘chinneamhaint’ mar chúis a theachta:

Níor labhair Pádraig Dubh Ó Dómhnaill.

“C’air faoi an spéir a bhfuil tú a’ stánadh?” arsa fear eile aca.

“Tá,” ars an Dálac, “sin a’ talamh a chonnaic mé in mo bhrionglóidí. Sin annsin go fíor é.” (RF: 19-20)

Is léir gur cuireadh faoi dhraíocht ar an toirt é, mar Phádraig. Is mar sin a bhíonn Rann na Feirste, nó cibé leagan di, i leabhair Mháire: ‘Áit dheas, am ar bith san bhliadhain, Ceann Dubhrann na ndúmhcann bán’ (MDR: 1); ‘Áit ghalánta Ros Scoite’ (TM: 8). Cuirtear in iúl go bhfuil dlúthbhaint idir an cine agus an talamh; agus dlúthbhaint idir sin agus cultúr agus aigne an phobail. Is ar nós de chuid Herder agus Rómánsachas na Gearmáine sa naoú haois déag atáthar ag brath anseo, mar a léirítear i litríocht tuaithe na hAthbheochana i gcoitinne (Hirsch 1991: 1121). Is amhlaidh go bhfuil a chlaonadh sin le sonrú i saothar cruthaitheach agus smaointeoireacht Mháire. Aisling rómánsach, is cosúil, a bhí á stiúradh i leith lucht na tuaithe, smaointeoireacht a bhí, mar a deir Ó Doibhlin (1997: 101) ‘dilis go maith do bhunsmaointe Chonradh na Gaeilge agus do stéréotípeanna a d’eascair as rómánsachas an Bhéarla sa naoú céad déag’. Gan a rá go bhfuil an tráchttaireacht seo ar fad ar seachrán, is féidir a mhaíomh go bhfuil gné eile a chuireann dearcadh Mháire i gcroílár dhioscúrsa na nua-aimsearthachta. Níorbh ionann an tuathánach eisintiúlach idéalach a shamhlaigh Ferguson agus Yeats, agus an ‘present-day demotic peasantry’ (Leerson 1997: 186) as ar shíolraigh Máire agus ar chur sé síos air.

4.1 Fuil uasal na nDálach

Shíolraigh muintir Mháire ó chineál a raibh oidhreacht Ghaelach go smior ann, cineál díshealbhaithe a raibh cinniúint ar leith daite dó (*ST*: 254).¹³² Ní gan chastacht, mar sin, atá dearcadh Mháire i leith ghnáthmhuintir na tuaithe. Dá mhéad meas a léiríonn sé do dhoirneálaigh na Gaeltachta – agus dá laghad a léiríonn sé do lucht an airgid – dar leis go raibh ‘fuil uasal na nDálach’ ann féin. Ba as teaghlach ar leith é féin, dar ndóigh: ‘Ceann de na tithe is mó clú airneáil i Rinn na Feirste a bhí i dteach Fheilimí Dhónaill Phroinsias.’ (Ó Searcaigh 1992: 9) Is cosúil gur mheasc Máire cinniúint a threibhe féin le cinniúint a phobail agus a thíre. Samhlaíodh dó gurbh uasal muintir na Gaeltachta tráth, agus gurbh iarsmaí iad lucht na Gaeltachta den tsochaí uasal úd. Ba acu taisceadán an chultúir Ghaelaigh, agus acu a bhí an caipiteal cultúrtha i dtaisce don tír. Chreid Máire, mar a luann Mac Éinrí (1992: 198), go mb’éigean meon an imill a chosaint agus ansin é a chraobhscaoileadh i measc Éireannach a tógadh taobh amuigh den eispéireas idéalach sin. In ainneoin na n-ionsaithe a rinneadh ar an chultúr dúchasach, bhí sé beo go fóill le linn thógáil Mháire. Dar leis go raibh ann dó go fóill i lár an fichiú céad: ‘I mbothógaí Rann na Feirste agus i n-áiteacha eile mar é atá fíor-anam na hÉireann.’ (*RF*: 216) Is creideamh é sin a thugann ról uasal dó féin, rud nach bhfágann ach ról tánaisteach don mhórphobal. Agus an méid sin ráite, is den tábhacht go n-aithnítear a ábhartha atá an dioscúrsa seo do ról na bpobal traidisiúnta in eachtraí na nua-aoise. Tá cosúlachtaí agus idirthreá suimiúil le sonrú in áiteanna nach mbeifí ag tnúth leo.

4.2 An Náisiúnachas Dubh agus smaointeoireacht Mháire

Is fíor, mar sin de, go raibh Máire ag amharc siar go dtí ré órga na nGael, roimh scrios Cionn tSáile, agus luachanna an tsaoil thraidisiúnta. Mar is dual d’urlabhraithe pobal atá faoi chois, áfach, is amhlaidh gur féidir macallaí na nua-aimsearthachta a chluinstin inti. Bheadh ar na nóisin sheanchaite (mar dhea) seo freastal ar an riachtanas nó ní bheadh feidhm fhadsaolach leo. Léiríonn samplaí ó shuíomhanna iarchoilíneacha eile an dóigh ar amharc smaointeoirí an fichiú céad siar le dul i ngleic le fadhbanna a linne féin. Níor chóir iontas a dhéanamh má fheictear cosúlachtaí idir gnéithe de smaointeoireacht Mháire agus idé-eolaíocht Marcus Garvey agus an Phan-Afracachais. Ar a sheal, chonacthas do Malcolm X go raibh an pobal dubh faoi chois agus nárbh é sin an staid ba dhual dóibh nó, de réir a miotaseolaíochta féin, ba

¹³² Na Dálaigh, a bhfuil cuntas orthu in *Annala Rioghachta Éirinn*: ‘Thiocfa siad budh teand a d-triath/Clann Dalaigh na ndoinn sgiath/Leo go coimhcheart gan chríonadh/Oidhreacht o na h-airdrioghaibh’. Luaite ag Connellan (1846: 606).

ríthe lá den saol iad. Chuaigh an idé-eolaíocht – an ‘Náisiúnachas Dubh’ – siar go dtí traidisiúin Afracach le ‘true knowledge’ orthu féin a athghabháil. Tagraíonn Malcolm X don ‘glorious history of the black man’ (1968: 269). Is ann a fuair siad an ‘regenerative power’, faoi mar a luann Leerson thuas, a mhínigh an saol comhaimseartha faoinar mhair siad:

The devil white man had cut these black people off from all knowledge of their own kind, and cut them off from any knowledge of their own language, religion, and past culture, until the black man in American was the earth’s only race of people who had absolutely no knowledge of his true identity. (1968: 256)

Is spéisiúil na cosúlachtaí idir an tréithriú iarchoilíneach seo de chuid Malcolm X agus an dearcadh a bhí ag Máire ar bheartas urchóideach na Sasanach. Níorbh ionann an choiriúlacht a rinneadh in Éirinn agus an daorsmacht a cuireadh ar an phobal Afracach i Meiriceá Thuaidh agus i gcodanna eile den domhan thiar. Mar sin féin, is dócha go bhfuil cosúlacht le sonrú idir dearcadh Mháire ar na tuathánaigh agus an eisceachtúlachas a mhaíonn Malcolm X don phobal Afracach. Bíodh sé fíor go raibh siad ag amharc siar ar lorg a staire féin, thug siad faoi fhadhbanna sóisialta a bhain le drugaí, coiriúlacht agus striapachas a réiteach. Is in Harlem, áfach, agus i gceantair uirbeacha eile de chuid Mheiriceá Thuaidh le linn na 1960í a bhí siad ag gníomhú. D’fhéach siad fosta le cearta sibhialta a éileamh; chuir siad i gcoinne an ionsaí a rinne na Stáit Aontaithe ar Vítneam. Ar an *Quran* agus ar an Bhíobla a bhí an cur chuige nua-aoiseach seo bunaithe. Is tréith dhénártha í sin a chloíonn leis an náisiúnachas i gcoitinne. Is féidir focal Eagleton a iompú thart: ‘It is this doubleness [.i. Republicanism agus Rosicrucianism] which Ernest Gellner has in mind when he remarks that nationalists tend to talk like modernizers and act like narodniks’.¹³³ (1999: 19) Tá cosúlachtaí ann, fosta, leis an ‘Arabization’ a cuireadh i bhfeidhm i gcuid den Afraic Thuaidh le linn an phróisis dhíchoilínithe. Dála na ndúchasach san Ailgéir agus an phobail Afracaigh sna Stáit Aontaithe, bhí an chosmhuintir a raibh Máire ag labhairt ar a son faoi ghéibheann in áit choilíneach. Mar a luadh cheana, níor dhall é ar dheacrachtaí a mhuintirse agus d’fhéach sé le fadhbanna sóisialta na Gaeltachta a réiteach. Tá fréamhacha níos doimhne agus impleachtaí níos fadradharcaí i

¹³³ Féach Gellner (1964: 171). Is é atá sa *narodnikí* ná grúpa réabhlóidithe a mhol d’intleachtóirí sa Rúis (c. 1860) teagmháil a dhéanamh leis an phobal (.i. na tuathánaigh) agus, fiú, dul a chónaí ina measc. Bhí dáimh ag Tolstoy leis an ghluaiseacht. Deir Carr (1973: 19): ‘The Russian Revolutionaries of the 1870s discovered the Russian peasant and found in him the prospective protagonist of the Russian revolution.’ Déanann sé plé ar na sruthanna éagsúla sa ghluaiseacht radacach agus ar ról na dtuathanach *vis-a-vis* an phrólatáireacht agus an *bourgeoisie* (20-22).

bhfealsúnacht Mháire ná rómánsachas an naoú haois déag. Tá gaolta idirnáisiúnta buan le sonrú inti fosta.

4.3 Stair na frithbheartaíochta

Is spéisiúil an toradh atá ann nuair a fhéachtar le Máire (mar aon le scríbhneoirí eile na hAthbheochana) a ath-iniúchadh agus comhthéacsanna níos oiriúnaí a aimsiú dó. Dá intleachtaí fráma tagartha Uí Dhoibhlin (1997: 100) maíonn sé gurbh áiféiseach neamhréadúil cur chuige Mháire i leith ról an tuathánach sa réabhlóid fhrithchoilíneach. Cuireann sé i leith Mháire go samhlaíonn sé lucht na Gaeltachta mar na Boer – ‘pobal d’fheirmeoirí a chuir an ruaig ar an impireacht mar a rinne pobal d’fheirmeoirí eile san Afraic Theas’. Is dlisteanach an comparáid, áfach. Tá na síolta le sonrú ansin atá san amharc siar don am a bhí le teacht. Chuir Marx réabhlóidí *bourgeois* na Fraince ‘éadaí’ Phoblacht na Róimhe orthu. Ní raibh sé beartaithe acu sin, áfach, impireacht na Róimhe a athbheochan i bPáras. Is ag lorg sochaí nua a bhí siad: ‘Thus Luther donned the mask of the Apostle Paul.’ (Marx 1978 [1851]: 10). B’ionann sin do Mháire nó ní ‘Gothic Revival’ a bhí á moladh aige (bíodh gur tionscadal fiúntach é dá mba ghá a leithéid). Thuar sé, mar a dhearbhaigh Ho Chi Minh (1999 [?]: 51), gur sna tíortha coilíneacha neamhchaipitlíocha a thioctadh an réabhlóid chun blátha san fhichiú céad agus gurbh í aicme na dtuathánach an aicme ba réabhlóidí.

Is amhlaidh go bhfuil impleachtaí a eascraíonn as fíis Mháire níos leithne i bhfad ná mar a shamhlaíonn an Doibhlineach. Luann sé Cogadh na mBórach a thit amach le fíordhéanaí. Téann Máire i bhfad siar roimh thús an fichiú céad ar lorg le faomhadh a fháil dá fhealsúnacht. Ní le híoróin fhéinbheaguchtach a déarfadh Máire gur le ‘seacht gcéad bliain de dhaorsmacht’ (AD: 44) agus d’fhrithbheartaíocht atá muintir na hÉireann ag plé. In *Tairngreacht Mhiseoige* (162), fiafraítear de Chonall Óg, arb as Dún na nGall dó, cad é an chomaoín atá le híoc aige le muintir Chorcaí. Tugann sé sin an deis don Chonallach a throidse (i gCogadh na Saoirse) a lonnú i gcogadh frithchoilíneach na hÉireann (ar bhonn náisiúnta), ag dul siar go dtí ‘an rud a thug Aodh Rua Ó Dónaill agus a shluaite trasna Mhala Shliabh Mór Féilim’ (163). Chreid Máire gur líne gan bhriseadh a bhí i bhfrithbheartaíocht na hÉireann. Tuairim í sin atá ag teacht go deas le teoiric radacach an iarchoilíneachais, a chuireann chun tosaigh ‘an unbroken continuity leading to the first warriors who stood against the intrusive white man.’ (Said: 1994: 238). Líne í a théann siar níos faide ná an stair scríofa nó, mar a luann Ó Máirtín (1992: 157) cuirtear laochra Mháire (agus gnáthmhuintir na scéalta) i gcosúlacht leis na Fianna féin. Is é an tionscadal sin de chuid an ‘Subaltern Studies Group’ a mholann Spivak (1988: 25) i gcás na hIndia de. Faoi mar atá luaite ag Marx, is feiniméan fadradharcach é an t-amharc siar seo.

Tarraingíonn Conall Óg air masc taoiseach Éireannach le dúshlán a thabhairt d'impireacht Shasana san fhichiú céad.

4.4 Máire agus teoiriciúlacht Fanon

Tá na himpleachtaí agus na macallaí idirnáisiúnta seo in ionramháil Mháire i dtaca leis an tuathánach de. Is í aicme seo na dtuathánach, faoi mar atá pléite ag Chibber (2013: 83), a bhí i dtús cadhnaíochta ar réabhlóidí móra an fichiú céad. Is í an aicme chéanna, mar a luann Fanon, a bhí lárnach sna réabhlóidí iarchoilíneacha tar éis an Dara Cogadh Domhanda: 'In those countries where colonialism has held up development, the peasantry, when it rises, quickly stands out as the revolutionary class' (1965: 10). Ní gan chúis a bhain sé úsáid as an alt. Níos mó ná an phrólatáireacht uirbeach, mar a thuar na Marxaigh luatha, ba thábhachtaí i bhfad sa nua-aois, agus fiú féin san iar-nua-aois (.i. an nua-aois mhall), aicme an 'contending native' (Said 1994: 226) arb ionann í agus aicme na dtuathánach. Is éard a chonacthas do Mháire an tábhacht a bhí le haicme seo na dtuathánach: is as an Ghaeltacht, ón tuath, a éiríonn an saighdiúir is iontaofa. Tuairim í sin a bhí coitianta i measc lucht na hAthbheochana nó, mar a dúirt Mac Néill, 'The Irish speaker is the most invincible soldier of his [*sic*] nation.'¹³⁴ Tá sé i gceist anseo go bhfuil impleachtaí níos fadradharcaí ag Máire. D'fhéadfaí amharc ar Labhras Óg, laoch *Mo Dhá Róisín*, mar aon le leaganacha eile de, Conall Óg (*TM*), mar shampla, mar ionadaí d'aicme an 'contending native' a bhí le teacht chun cinn idir an dá chogadh mhóra. Féadtar a rá, dar ndóigh, gur tháinig an tuar fán tairngreacht tar éis an dara cogadh . . . san Afraic, san India, sa tSín agus, níos suntasaí agus níos moille ná áit ar bith eile, i Vítneam.

Feiniméan de chuid an fichiú céad, mar a deir Taber (2002: 2) is ea an treallchogaíocht, an uirlis a chuir mearbhall ar impireacht Shasana san Afraic. Ar an iomlán, ní thagraítear do chúrsaí polaitíochta in *Caisleáin Óir* ná in *Cith is Dealán*. Tá tagairt don trioblóid, b'fhéidir, in 'Sagart Éamoinn Sheáin Óig' (*CD* 15), agus Tarlach amuigh ag seilg, 'gunna ina láimh' aige agus is féidir a mhaíomh go bhfuil feidhm thairngreachtas leis sin. Luaitear Labhras Óg nach maireann in 'Faoi na Fóide is mé sínte' (*CD*: 110). Is sna scéalta malla, áfach, a fhillteann Máire mar is ceart go dtí téama *Mo Dhá Róisín*. I ndiaidh an dara cogaidh mhóir, áfach, ghlac sé é faoina chúram scríobh ar ábhar a bhaineann go díreach le cúrsaí polaitíochta, agus feidhm na treallchogaíochta go háirithe. Is fíor gur réabhlóid na hÉireann (1916 – 1922) a bhíonn idir chamáin sna scéalta seo aige. Ach cé gur fann folamh na blianta seo ó thaobh an radacachais de, tógadh airm arís sna 1950í; ní i bhfad go raibh na hÓglaigh ar na gaobhair arís i 1969 mar

¹³⁴ Luaite ag Nic Eoin (1982).

fhreagairt ar dhaorsmacht an stáit bhuí. Tá trácht in *Tairngreacht Mhiseoige*, mar sin de, ar na heachtraí a bhí ag titim amach ag an am. Réamhthuairim a bhí iontu fosta don am a bhí le teacht.

Os a choinne sin thall, tá féith uilíoch le sonrú ann ó thaobh ama agus ábhair. Is é *Tairngreacht Mhiseoige* buaicphointe shaothar Mháire ón taobh sin de. Tá cur síos a bheadh oiriúnach ar éiritheacht ar bith ar an domhan iarchoilíneach, bíodh sé i gCúba sna 1960í nó na Sé Chontae sna 1980í. Tá tagairt, mar shampla, do streachailt uilíoch na bpríosúnach, ach an casadh Éireannach air: ‘Dhiúltaigh sé [.i. Mósáí] éide an phríosúin a chaitheamh.’ (TM: 92) Ina dhiaidh sin, tá ‘tórramh mór’ an mhairtírigh ann agus, dar ndóigh, is é inneall na nua-aoise a thugann chun a bhaile é: ‘Thart an Coradh Mór léi agus í ag casachtaí mar a bheadh ainmhí allta ann.’ (97) Le linn na treallchogaíochta a leanann bás Mhósáí tá ionsaithe ar an bheairic (134-136), Óglaigh ag cur luíochán agus iad ar a dteitheadh ó na péas (150-154). Tá réamhthuairim ar ar thit amach i nDoire sa trioblóid is déanaí in 1972: ‘Tá ár muintir féin i nDoire agus gan de chosnamh acu ach iad féin.’ (184) Is dócha gur scairt an choiligh a bhí ann don phobal ach nach mbeadh móramh na tíre in ann cluas a thabhairt dó in am a scríofa. Tagairt é, fosta, do chríochdheighilt na tíre agus, dar ndóigh, bhí na feachtais fhánacha ar bun le linn na gcaogaidí. Má bhí cúis na Gaeilge caillte, ina thuairim, níorbh ionann sin agus saoirse an náisiúin.

4.5 An sóisialachas agus an tionónta

Tá dímheas ar an ról ba chóir nó ab fhéidir a bheith ag lucht na tuaithe i gcúrsaí radacacha sa nua-aois. Luadh Marx cheana ach tá sé le feiceáil i scríbhneoireacht an tsóisialachais san fhichiú céad fosta: ‘The mass of the peasantry, although it performs an essential function in the world of production, does not elaborate its own “organic” intellectuals’ (Gramsci 1971: 6). Chreid Gramsci, dála theoiriceoirí eile an tsóisialachais chlasaiceigh, nach raibh ról (misean) stairiúil ag tuathánaigh sa nua-aois. Fiú i dtír a bhí chomh neamhfhorbartha leis an Rúis, ba bhunphrionsabal na réabhlóide gurb í an phrólatáireacht uirbeach an aicme is tábhachtaí agus ba iad a bheadh mar cheannairí le linn na streachailte agus ina diaidh (Trotsky 1962: 202).¹³⁵ ‘Deachtóireacht na Prólatáireachta’ a bhí mar aidhm acu. Dar ndóigh, fuair Trotsky amach gur tréine i bhfad an taithí ná an teoiric. I 1905 agus 1917, ba iad na heagraíochtaí réabhlóideacha,

¹³⁵ Is pointe fineálta atá ann nó ceadaítear ról nach beag don tuathanach sa réabhlóid: ‘Many sections of the working masses, particularly in the countryside, will be drawn into the revolution and become politically organized only after the vanguard of the revolution, the urban proletariat, stands at the head of state.’

mar atá na Sóivéidí, a thug an dá ísealaicme le chéile, in ainneoin idé-eolaíocht oifigiúil na mBoilséiveach.

Go fóill féin, ní cheadaítear ach ról tánaisteach do na tuathánaigh. Thrácht Trotsky (1930: 30) ina stair ar réabhlóid na Rúise ar laige reibiliún Pugatchev (1773-1776): ‘Without the industrial democracy of the cities a peasant war could not develop into a revolution.’ Ach, mar is eol do chách sa lá atá inniu ann, d’eascair fadhbanna móra as turgnamh na Réabhlóide Sóisialaí sa Rúis. Tír í a bhí neamhfhorbartha go heacnamaíoch, a raibh prólatáireacht bheag inti; tír í a bhí traochta tar éis a hÍobairt fola sa Chéad Chogadh Domhanda; tír í a tharraing ionsaithe tromchúiseacha uirthi féin as an sotal a léirigh sí lena tallann neamhspleách réabhlóideach sa bhliain 1917. Sa mhullach air sin, fágadh an stát nua ina aonar mar gur theip ar na réabhlóidithe sóisialacha sa Ghearmáin agus i gcodanna eile den Eoraip iarchogaidh. Tugann sé seo léargas ar chúis amháin a tháinig aicme na dtuathánach chun cinn mar urgharda ar réabhlóid an fichiú céad seachas an phrólatáireacht uirbeach.

Thuar Marx (1981: 59): ‘Of all the classes that stand face to face with the bourgeoisie today [i.e. 1848], the proletariat alone is a really revolutionary class.’ Dála stratam eile de chuid na meánaicme, is dual do na tuathánigh bheith ‘conservative . . . reactionary, for they try to roll back the wheel of history’ (Marx 1981: 59). Mar mhac de chuid na hEagnaíochta, chreid Marx sa dul chun cinn, i bhfeidhm na tionsclaíochta agus na heolaíochta. De réir an ‘tsóisialachais eolaíoch’ agus ina theoiric stairiúil, ba é an chiall a bhí leis sin go raibh ar an chaipitleachas gabháil in ionad an fheodachais agus, ar a sheal, go rachadh an sóisialachas in ionad an chaipitleachais.¹³⁶ Thóg Said (1995: xii) ar an rud a chuir Marx (1978: 126) i leith lucht na tuaithe agus, mar sin de, i leith mhuintir na dtíortha coilíneacha: ‘They cannot represent themselves; they must be represented’.¹³⁷ Cuireann cur chuige na teorice seo bunaicme na tuaithe i gcatagóir na réamhstaire, de gheall ‘riachtanas stairiúil’ na nua-aoise. Mar a luadh thuas, is le dímheas a chaith Marx agus a lucht leanúna (roimh Mao ach go háirithe) leis na tuathánaigh mar aicme réabhlóideach. Dar le Said gur cur chuige oirthearach is bunús leis an leithcheal seo, gan trácht ar an chinnteachas agus an chinniúnachas a bhaineann leis.¹³⁸ Agus

¹³⁶ Féach Marx & Engels (1970: 48-57).

¹³⁷ FrithMharxach é Said (1978: 154) agus is as comhthéacs atá an ráiteas. Is ag cur síos a bhí Marx ar lucht na tuaithe sa Fhrainc mar aicme bhocht, nach bhfuil in-eagraithe go polaitiúil mar gur scartha óna chéile atá na baill, nach ionann iad is aicmí uirbeacha. San am céanna, níl amhras ann ach go léiríonn Marx dearcadh atá thar a bheith patrarcach (125-126).

¹³⁸ Forásach agus mar a bhí Marx agus Engels ó thaobh na hÉireann agus Shasana de, tá a ndearcadh cúlchéimnitheach mórluachach go maith ar cheist na gcoilíneachtaí Arabacha san Afraic Thuaidh, rud a thacaíonn

ról na dtuathanach in Éirinn go háirithe faoi chaibidil, is den riachtanas ceist theileolaíochta Marx (i lorg fhealsúnacht Hegel) a scrúdú. I bhfianaise an fichiú céad, inar theip ar an réabhlóid shóisialach chlasaiceach, is í aicme na tuathánach is réabhlóidí a chuir le chéile agus a thug dúshlán do dhomhandú an chaipitleachais i gCuba, Viet Nam agus Deisceart Ard Mhácha. Is léir go dtógann lánléargas Máire agus a thionscadal le ‘dínit a thabhairt do na doirneálaigh gharbha ghlasa’ (Ó Máirtín 1992: 165) é, ceistanna tábhachtacha i leith theoiric an dul chun cinn.

4.6 An tionónta móide . . .

Ní tréith athdhúchasach é an foréigean ach is dlúthchuid é d’fhrithbheartaíocht an iarchoilíneachais. Mar réabhlóidithe náisiúnacha, tá Fanon agus Máire ar aon intinn faoi ról an fhoréigin agus ról na dtuathánach i ndoirteadh na fola a thiocfaidh as múscailt spiorad na dtuathánach céanna: ‘Decolonization,’ mar a dúirt Fanon (1973: 27), ‘is always a violent phenomenon.’ Thuig Máire an bunús ábharach a bhaineann le sealbhú tíre agus thuig sé go mbeadh níos mó i gceist i saoradh tíre ná athrú meoin. Bhí sé riamh iontach geallmhar ar an treise lámh, mar a bhí mórán na nGael, idir phoblachtaigh agus náisiúnaithe.¹³⁹ B’fhíor-annamh an ócáid nach molfadh sé ‘gníomh fir’ mar réiteach ar riocht na hÉireann. Dála réabhlóidithe comhfhiosacha eile san fhichiú céad, níor cheil sé in am ar bith gurb í an réabhlóid fhuilteach modh na saoirse agus gurb é sin an t-aon bhealach chun leas na tíre a bhaint amach. Tá téama na frithbheartaíochta a leanann Máire dó le sonrú fud fad a shaothair. Cuireann sé in iúl go mion minic gur ‘le teinidh is le h-arm’ a bhainfeadh Éire – nó tír ar bith eile – saoirse amach (‘An Ceann Feadhna’ *TTC*: 188). Is é rud a dúirt Muircheartach (*CS* 1968: 55): ‘As cuid fola na bhfear sin [íobairtí 1916] thiofás saoirse agus rath agus sonas na tíre’. Cuireann Conall (‘Mar gheall ar mhnaoi’ *TT*: 32) in iúl ‘nach mbaintear ceart na h-Éireann amach a choidhche le cainnt.’ Is rud é atá ag teacht le focal Mao (1966: 121), dar ndóigh, ná ‘Political power grows out of the barrel of a gun.’ Níorbh é sin an t-aon chosúlacht idir Máire agus Mao (gan trácht ar Lenin, Ho Chi Min agus Castro) nó chreid siad araon i bhfeidhm agus i bpríomháit an fhoréigin réabhlóidigh. Is gá a admháil go bhfaca sé an tábhacht leis na coincheapa a bhí ag glacadh

le tuairim Said. Is éard atá á léiriú anseo ná an claonadh sa Mharxachas labhairt ar son na n-ísealaicmí, gan a ndearcadhsan a thabhairt san áireamh. Is claonadh é atá ann go smior, dar le Chomsky (2005: 184), cur chuige, dar leis, a chruthaigh deachtóireacht Stailín. Míníonn Chomsky go léiríonn sé sin an dearcadh diúltach ag Marx i leith róil réabhlóidigh na dtuathanach.

¹³⁹ Féach: ‘An t-amadán mór agus a shoiscéal: ceart agus neart.’ *FL*, 15.2.19, 3 & ‘Seanmóir ag Máire: ná déan marbhadh.’ *FL*, 15.3.19.4.

seilbhe ar an mhuintir. Tá a fhianaise sin flúirseach sna leabhair a scríobh sé, go háirithe na cinn neamhfhicsin sna 1930í agus sna 1940í, *Rann na Feirste*, *Nuair a bhí mé Óg*, *Sraith na Craoibhe Ruadh*, *Micheál Ruadh*. Níos tábhachtaí ná an leabhar, bhí an beart riachtanach. D’fhógair sé, ar nós Lenin: ‘Anois, cad é táimid ag gabháil a dhéanamh?’¹⁴⁰

Tá caolchúis le feiceáil ina ionramháil ar na laochra aige. Ar fhilleadh chun a bhaile dó, feiceann reacaire *Tairngreacht Mhiseoige* an dúil a chuireann muintir na háite sna páipéir agus sa chogaíocht (*TM*: 1). Tá sin ar na chéad athruithe atá tagtha ar an phobal. Nuair a théann an reacaire chun cainte le Conall Óg, cuireann sé in iúl gurb aisteach leis an phobal go ndeachaigh sé amach ‘in éadan *machine guns*’ gan gléas troda ceart aige. Níl iomlán údarais ag an sean, ná ag an phobal traidisiúnta, is léir. Tá an díospóireacht faoi ábharthacht chreideamh an phobail thraidisiúnta fite fuaite in *Tairngreacht Mhiseoige*. Cuirtear dhá chineál traidisiúin in iomaíocht lena chéile fiú (24). Ní fhágtar aon amhras gur i muinín theagasc Mitchel a théann an réabhlóidí (*TM*: 11). Is é dearcadh Mháire nach leor dúchas na dtuathánach le saoirse na tíre a bhaint amach. Is éigean claochlú ar lucht na haicme sin, rud a éiríonn do Chonall Óg. Deir an sagart (*TM*: 234-235) ina thaobh: ‘Chonacthas domh nár le stócach bocht as mo pharóiste féin a bhí mé ag éisteacht ar chor ar bith, ach le Mitchel agus Emmet.’ Tá sé athraithe as cuimse i súile an tsagairt. Fíoraítear a bhfuil ráite ag an sagart le linn an scéil. Nuair atá Conall Óg i gcontúirt a chrochta, dearbhaíonn Naos Hiúdaí Shorcha an difear idir muintir Ros Scoite mar a bhí agus mar atá. Ní óráid mhaoithneach a thugann sí uaithi:

“Ní raibh ciall na tuigse ag an líne ar de sinne. Ar ndóigh, níorbh iontas ar bith é sin. Ní raibh léann ná Béarla againn. Ní raibh ann ach ar dhá gceann i dtalamh i rith na bliana. Nuair a bheadh na preátaí leasaithe againn agus an mhóin tógtha, imeacht go hAlbain agus a bheith buíoch beannachtach den fheirmeoir a bhéarfadh cúpla scilling sa lá dúinn agus gan leath ár sáith le hithe. Brachán lom is bainne glas dhá cheann an lae agus buidéal is bap in am dinnéara. Agus an leaba! Sop cocháin is seanphlaineád i gcoirnéal bóithigh nó stábla. Ní rabhamar ach mar bheadh bacaigh ann. Ní raibh a fhios againn go raibh ceart ar bith againn ná go raibh tír dhúchais ar bith againn. Ach na fir óga! Deirimse libhse go mbainfidh siadsan a gceart amach.” (*TM*: 212)

Is léir múscailt intleachtach san óráid sin. Baineann an chaint le cearta sibhialta agus eacnámaíocha. Is ionann í agus an smaoineamh a bhí ag réabhlóidithe an fichiú céad ón ‘Triú

¹⁴⁰ ‘Gaelig na leabharthach agus teangaidh na ndaoine.’ *FL*, 5.10.18, 4. Ní fios an macalla atá sa cheist seo ar mhana a bhí ag radacaigh na Rúise sa tréimhse seo agus ar thóg Lenin air ina leabhrán ‘What is to Be Done?’ (1902)

Domhan'. De réir Fanon (1973: 40), maireann dúchasaigh sa chlapsholas. Níl ann d'éifeacht ná spiorad na ndúchasach go ndéantar rud i leith a mbraighdeanais:

[The natives are] . . . torpid creatures, wasted by fevers, obsessed by ancestral customs . . .
The immobility to which the natives are condemned can only be called into question if the native decides to put an end to the history of pillage – and to bring into existence the history of the nation.

Tá sé i gceist ag Fanon spiorad, aitheantas nó iomlán réaltachta a choinneáil nó a bhronnadh ar na dúchasaigh áirithe sin atá, i dtéarmaí Mháire, 'múscailte as an tsuan'.¹⁴¹ Mar réabhlóidithe náisiúnacha frithchoilíneacha, tá Fanon agus Máire, faoi mar a luadh thuas, ar aon intinn. Tá siad ar aon intinn, fosta, faoi ról dhoirteadh na fola i spreagadh na múscailte. Cuireann Sartre (1973: 18), a thug tacaíocht do réabhlóid na gcoilíneachtaí, a chasadh eisíoch féin leis seo: 'The native cures himself of colonial neurosis by thrusting out the settler through force of arms . . . he comes to know himself in that he himself creates his self.'

Ní idéalú simplí a bhí ar bun ag Máire. Léirítear é seo nuair a chuireann Conall Óg (*TM*: 56-57) a mhuinín i Leitir Cuilinn os cionn bhaile a shinsir. Géilleann sé go bhfuil cuid den cheart ag a athair bheith bródúil as crógacht a chine féin nó, mar a smaoiníonn sé go himmheánach: 'D'ionsódh fear acu Goll mac Morna i mBaile Jack.' Sna laethanta a bhí, nuair a bhí a athair ina neart, chaithfeadh sé feara Leitir Cuilinn ina bpéirí. I ndeireadh na dála, áfach, ní leor sin don ré nua. Fir láidre iad:

Ach taradh aon phléir amháin orthu ag déanamh poitín agus theithfidh siad. Imeoidh siad chun scaoil chomh luath is a tifeas siad rud ar bith a bhfuil bearád is beilt air. Sin an difear eadar feara móra Ros Scoite agus Óglaigh Leitir Cuilinn!

D'imigh sin agus tháinig an saol nua. Dála a chuid comhghleacaithe de chuid na nua-aoise, is amhlaidh go raibh Máire ag iarraidh gaol dialachtaictiúil a chruthú idir luachanna an tseansaoil agus an tsaoil nua. Níl sé i gceist aige droim láimhe a thabhairt dá dhúchas. In 'Eoghan 'ac an Bhaird', tugtar cur síos ar an athrú i ndhearcadh an tseandúine, Nioclás 'Ac Fheargail. Míníonn sé nach raibh meas aige ar na hÓglaigh mar go mbíodh sé 'i gcómhnuidhe a' brionglóidí ar an tsean-tsaoghaol ('Eoghan 'Ac a' Bhaird' *FS*: 61). Cuirtear ar na súile dó, áfach, an tábhacht atá leis an ghlúin nua-aimseartha nuair a tháinig 'stocaigh na parráiste' chun tí i ndiaidh luíochán a chur ar bun ar shaighdiúirí:

¹⁴¹ 'Scéimhle ó Mháire: is fada ón chneidh an ceirín.' *FL*, 28.12.18, 5. In Mac Congáil (2002: 32).

D'amharc mé síos ar na gunnaí. Ansin, tháinig mar thiocfadh léaródh soluis chugam.
Chonnaic mé cogadh sheacht gcéad go leith bliadhain. Agus thuig mé gurbh' iad na stócaigh
seo na h-oidhrí dlisteanacha ar an laochraidhe a mbíodh ómós agam dóbhtha. (FS: 62)

Níl amhras ar bith ann ach go bhfuil an comhábhar seachtrach de dhíobháil chun na luachanna dúchasacha a chomhlánú agus a thabhairt chun blátha. Chuir sé síos ar dhearcadh na dtuathanach go beacht i ráiteas a cháineann dearcadh na dtuathánach ach atá tuisceanach san am céanna:

Caithfidh muintir na Gaeltachta a bheith beo. Ní theachaigh grá tíre an fad sin fán chroí acu
go fóill agus go dtig leo am nó spéis a chur i dteangaidh nach bhfuil intuigthe sa tír a
gcaithfidh siadsan a mbeatha a shaothrú inti.¹⁴²

Is spéisiúil an bhéim ar mhaoín ábharaíoch. Bhíodh Máire go síor in iomaíocht leis féin nó, gí gur thuig sé saol an gháthphobail, theastaigh uaidh cinniúint dhlisteanach na tíre, faoi mar a thuig sé sin, a bheith curtha i gcrích.

Ní neacha marbha iad na dúchasaigh ach, de réir na smaointeoireachta seo, is cineál de neacha neamhbheo iad go dtí go ndéantar gníomh. Is é atá i gceist ansin ná an tionscadal a d'fhógair Joyce sular thug sé aghaidh ar an choigríoch. Chuir sé roimhe an náisiún úr a chruthú as a anam féin: 'I go to encounter for the millionth time the reality of experience and to forge in the smithy of my soul the uncreated conscience of my race' (1916 [1968]: 257).¹⁴³ Is féidir a mhaíomh go bhfuil na dúchasaigh gafa i staid na tairseachúlachta [*liminality*], gur den riachtanas go neascródh rud nua as an ghníomh. Is annamh Joyce a fheiceáil i gcuideachta Mháire i réimse liteartha nó ag leibhéal na fealsúnachta, ach is Éire nua a bhí ag teastáil ón bheirt. Ní fhanann Máire i muinín na staide atá, nó a bhí, ann. Is 'artificer' é féin chomh maith le Joyce. Ní marbh atá an traidisiúin ná an t-am atá thart. Tá gá leis an ghníomh chun é na athbheochan go cruthaitheach. Is cosúil leis an chat i mbosca Schrodínger é: ar dhóigh, beo agus marbh san am céanna. Is léir nach féiniméan é ar féidir bheith ag plé leis ar nós gnáthrudaí nithiúla.

¹⁴² 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.' *FL*, 2.11.18, 6.

¹⁴³ Glactar leis anseo gurb é is ciall leis an fhocal 'forge' ná 'a symbol of the artist forging anew out of the sluggish matter' agus nach é cruthú ruda atá bréagach atá á chur in iúl.

5. Máire agus critic an chaipitleachais

Ní raibh Máire dall ar na nithe ábharaíocha a bhí ag cur as dá mhuintir. Maidir leis an chaipitleachas, tá dearcadh Mháire le feiceáil go soiléir in *Caisleáin Óir* (94-5) le linn chainte Mhichil Dhuibh ar an saibhreas. Níor leasc leis lucht an tsaibhris a cháineadh go géar: ‘Nach é rud a ghoid sé [an toicí, Pádraig Ó Dálaigh] an teach mór atá aige . . . na fáinní óir agus na cultacha síoda atá ar a chuid iníonacha. Agus ansin is fear fiúntach i dtír é!’ Is é rud a théadh croí sóisialach (den seandéanamh ar scor ar bith) é nó is critic réasúnta é ar an chóras chaipitlíoch idirnáisiúnta. Ráiteas é atá oiriúnach go maith do staid na tíre inar scríobhadh *Caisleáin Óir* agus atá, féadtar a rá, cruinn go fóill ó thaobh na sainte a bhain leis an ‘Tíogar Ceilteach’ agus ar an tsochaí ar fuílleach de sin í. Is cruinn deas an cur amach ag Máire sa leabhar céanna (*CO*: 111) ar na ‘créatúir caite amuigh ar leacacha na sráide sa chathair mhóir sin faoi chloch shneachta na hoíche agus saibhreas na tíre cruinn ar gach taobh díobh.’

5.1 Anró na prólatáireachta

Ar an bhád agus in Albain, faigheann Séimí, príomhcharachtar *Caisleáin Óir* blas d’anró na prólatáireachta. Feictear an tÉireannach stróicthe óna dhúchas de thoradh chruatan an tsaoil. Dála shóisialaí an naoú haois déag, tá parthas cailte an Rómánsachais le sonrú i riocht Shéimí:

Taobh amuigh de chathair Ghlaschú bhí fear óg ag siúl an bhealaigh mhóir agus a aghaidh sa tsíon. Bhí an fuacht ag gabháil go heasna ann mar bhí a chuid éadaigh stiallta stróicthe ina scifileoga síos leis. Bhí a bhróga caite go dtí na huachtair. (*CO*: 109)

Le sonrú sa sliocht seo, is cosúil nach bhfuil i gceist ach fear maoithneach tuaithe ag amharc siar go dtí an t-am nuair a bhí Éire ina neart agus gach duine is aicme ina áit cheart. Mar a dúirt Engels (1969: 112), áfach, dá idéalaí nó dá mhaoithní an smaointeoireacht a bhaineann leis an Rómánsachas, tá tuar an Mharxachais agus na réabhlóide sóisialaí le fáil sa smaointeoireacht chéanna.¹⁴⁴ I sraith alt leis, chuir Máire in iúl go raibh sé féin ag meabhrú ar chúrsaí idirnáisiúnta agus ar an réabhlóid a thit amach sa Rúis ba chúis le titim na seanréime czáraí.¹⁴⁵ Is anseo a nasctar dreamanna éagsúla díobh siúd a oibríonn as allas a malacha: os cionn na ‘daoine

¹⁴⁴ ‘They do not claim to emancipate a particular class to begin with, but all humanity at once. Like them, they wish to bring in the kingdom of reason and eternal justice, but this kingdom, as they see it, is as far as Heaven from Earth, from that of the French philosophers.’

¹⁴⁵ ‘Cummannacht: sopóg na dtrí n-urchar.’ *FL*, 22.3.1919, 3.

galánta’,¹⁴⁶ molann sé an phrólatáireacht – na ‘doirneálaigh gharbha ghlasa’, mar a thug sé ar chosmhuintir na Gaeltachta – as dílseacht, agra cinn agus neamhshaoltacht a meoin.¹⁴⁷ Is é an dream seo, dar leis, a d’éirigh amach sa Rúis. D’fhéadfaí a rá go raibh idé-eolaíocht Mháire chun tosaigh ar an sóisialachas agus, ar a seal, ar na Boilséivigh féin fiú. Nó anois sa réim iar-Shóivéideach, is oiriúnaí arís fíis Mháire agus na réabhlóidithe iarchoilíneacha. Fosta, agus eite chlé radacach á forbairt in Éirinn, is ábhartha cur chuige a nascann an sruth iarchoilíneach agus an sruth radacach sóisialta.

5.2 Poblacht *bourgeois* nó eile

Is ríspéisiúil cheist seo an iarnáisiúnachais nó léiríonn sé an chodarsnacht atá i bhfealsúnacht polaitíochta Mháire. Ní hábhar díomá sin, áfach, mar tá plé thar a bheith suimiúil le fáil ina shaothar ar chúrsaí réabhlóideacha atá an-tábhachtach do dhioscúrsa na saoirse a tháinig chun cinn le linn an mhórphróisis dhíchoilínigh i ndiaidh an dara cogadh mór. Agus Máire i mbun pinn le linn na tréimhse sin, is ábhar iontais na cosúlachtaí idir é féin agus teoiricí radacacha, ar nós Fanon, a tháinig chun cinn sa ‘tríú domhan’. Tá le fiosrú an ndeachaigh sé seo os cionn an náisiúnachais nó, an raibh, ar a laghad, féidearthachtaí an iarnáisiúnachais, mar a mhol Said (1994: 262) dá mhuintir féin, le sonrú i ndearcadh Mháire.

5.3 Máire agus an Marxachas

Os rud é go pléann Máire le Marx agus leis an sóisialachas, ní mór a fhiosrú ábharthacht coincheapa Marxacha do Mháire agus d’Éirinn. Ní hiontas é nach fóirsteanach múnla na réabhlóide sóisialaí d’Éire ná do dhearcadh Mháire. Tír choilíneach í Éire atá idir dhá thréimhse (Eagleton 1995: 294), staid dhébhríoch ar thug Trotsky (1985: 27) ‘combined and uneven development’ air. Staid í sin ina bhfeidhmíonn stát nua-aoiseach i dtír ‘réamhstairiúil’.¹⁴⁸ I gcomhthéacs na Gaeltachta agus i gcomhthéacs na hÉireann, le linn na tréimhse coimeádaí seo, is spéisiúil, mar sin de, nach seachnaíonn Máire an Marxachas. Déanann Caitlín, príomhcharachtar *Castar na Daoine ar a Chéile* tagairt do Marx agus í ag cur i gcoinne thuairim

¹⁴⁶ ‘Gaelig na leabharthach agus teangaidh na ndaoine.’ *FL*, 5.10.18, 4.

¹⁴⁷ ‘Caint na ndaoine: Shakespeare v an duine iarghúlta.’ *Misneach*, 21.5.21, 3.

¹⁴⁸ Baintear úsáid as an téarmaíocht seo a bhaineann leis an dul chun cinn (‘Teoiric na dTréimhsí Éagsúla’). Féach Brewer (2008: 1-16)). Cuireann an t-iarchoilíneachas go tréan in éadan a leithéid de choincheap (Féach: McClintock 1992: 84-85; Dussell, 1992: 67; Carroll 2003: 2; Gibbons 2003: 82) mar go gcuireann sé ordlathas in iúl, ina bhfuil tíortha ceannchathartha an Iarthair chun cinn sa staid ‘nua-aoiseach’ agus na tíortha coilíneacha ar gcúl i bhfodhomhain iarmhaireach.

a máthar: ‘Is fada uaim aontú le gach rud a n-abair an fear uasal. Ach is é mo bharúil go bhfuil an ceart in áit inteacht i lár báire idir Marx agus an dream atá ina éadan.’ (CDC 2003: 60) Más aisteach Máire a fheiceáil ag plé leis an Mharxachas, is fiú a thabhairt faoi deara go mbíodh na Boilséivigh idir chamáin aige – agus é dá gcosaint.¹⁴⁹ Luaigh sé an ‘working class’ ina chuid iriseoireachta go minic, más éiginnte an chiall a bhí aige do sin. Ní cothrom, mar sin de, Máire a chur i rannóg na ndaoine a raibh cumha acu i ndiaidh an tseansaoil a bhí ag amharc siar go dtí rómánsachas an tsóisialachais fheodaigh.¹⁵⁰ Is dóichí gur mar gheall ar thionchar Peadar O’Donnell a bhíodh Máire ag plé leis na smaointe radacacha seo a bhain lena linn féin. Luann Mac an Bheatha (1992: 22) an dlúthchairdeas a d’éirigh idir O’Donnell agus Máire (agus leis an deartháir, Seosamh). Is éard a mhíníonn a fhéile a bhí Máire sna hagallaimh Shócraiteacha a scríobh sé ar an sóisialachas.¹⁵¹ Is fiú a lua nach taom na hóige a bhí ann nó bhíodh sé ag plé le hábhar an tsóisialachais go mall ina scríbhinní fosta.¹⁵²

Cé go n-áiríonn Mac an Bheatha an difríocht idé-eolaíoch a bhí idir an bheirt scríbhneoirí Chonallacha, b’fhiú go mór na cosúlachtaí eatarthu a iniúchadh. Mar smaointeoir agus ghníomhaí praiticiúil, thóg Máire smaointe frithbheartaíochta a chuirfeadh streachailt na hÉireann chun cinn (agus is dócha a chuirfeadh as do lucht an tsaibhris). Ach b’fhéidir go bhfuil cosúlachtaí níos doimhne ná sin i gceist. Bheadh sé ag teacht le moladh Marx (1975: 423) faoi thábhacht na ngníomhaíochtaí: ‘The Philosophers have only *interpreted* the world in various ways; the point is to *change* it.’ Luaigh Máire smaoineamh cuí a d’oir don chomhthéacs seo: ‘When Ireland was free and Gaelic, ideas were expressed in action, not in words.’¹⁵³ Thar aon ní eile, ba ghníomhaí é Máire. Tá léargas air seo in alt a scríobh sé ar ‘Shoiscéal Mhealadain’,¹⁵⁴ cuimhne chinn a mholann gan muinín a bheith ag muintir na Gaeltachta i dtoil Dé amháin ach a bheith ag brath ar a n-iarrachtaí féin. Is fiú a chur leis sin gur ghníomhaí é a raibh sé de dhúchas aige amharc chun tosaigh:

Na páistí, Na páistí, Na páistí! Beidh siad ina bhfeara is ina mná gan mhoill. Agus ba chóir gan ligint dóibh éirí aníos mar a bhí a sinsear rompu. Tá an t-am ag toiseacht ag obair agus

¹⁴⁹ Féach ‘Seanmóir ag Máire: ná déan gadaíocht.’ FL, 15.3.19, 4.

¹⁵⁰ Coincheap a phléann Mehring (1975: 11).

¹⁵¹ Féach: ‘Cúrsaí saoirse: troid fhada. FL, 25.1.19, 4; ‘Seán is Micheál: comhrá cois tineadh.’ FL, 1.2.19, 3 & 8.2.19, 3.

¹⁵² Féach ‘Móide Baiste’, *Traigh is Tuile*: (120-121)

¹⁵³ ‘Irish in the Free State: Gaelic League versus Gaelic Leaguers’, DJ, 24.3.22, 6. In Mac Congáil (2002: 244).

¹⁵⁴ ‘An Ghaeltacht: cuidiú na bodóige.’ FL, 30.11.18, 4.

ag obair dáiríre agus, más é sin a ghabháil ar mire, in ainm Dé, gabhaimis uilig ar mire – agus ar deargmhíre.¹⁵⁵

Mar atá luaite ag Mac Congáil (2002: 18), tá macalla anseo d'óráid an Phiarsaigh ag uaigh O'Donovan Rossa. Aimsíonn Máire comhthoradh stairiúil dúchasach do smaointe idirnáisiúnta nua-aoiseacha. Is an-oiriúnach a chur chuige eicléictiúil, go háirithe i bhfianaise na teipe ar mhórtitheoiric an Mharxachais sna tríochaidí agus ó shin i leith.

5.4 Teoiric dhúchasach

In Éirinn le linn an naoú haois déag, ba dhual d'intleachtóirí dúchasacha orgánacha dúshlán a thabhairt do na húdaráis mar go mbíodh baint phraiticiúil acu leis an domhan:

These men were a hybrid of the traditional and the modern intellectual; and much the same applies to those Gaelic nationalist intellectuals who, trained in modern vocations but denied preferment, fell back on a nativist, anti-modern ideology in order to achieve their eminently up-to-date ends. (Eagleton 1999: 7)

Bhí ar Mháire teacht ar an chomhréiteach is oiriúnaí dá phobal féin, más é pobal na Gaeltachta nó muintir na hÉireann i gcoitinne a bhí i gceist aige. Fóireann an múnla agus, dar ndóigh, na smaointe a bhaineann leis an défhiús a luann Eagleton, do Mháire i leith na haoise nua. Neamhfhorbartha agus mar atá Éire, chruthaigh 'the modernizing, integrating thrust of the British state' an aicme d'intleachtóirí orgánacha a luann Eagleton. Ba de lucht na haicme áirithe seo an sliocht is nua-aoisí d'fheara fáil Mháire: is ar ghuaillí Tone, Dáibhis, Mitchel agus de hÍde a bhunaigh a ghlúin pholaitiúil a gcuid tuairimí agus straitéisí i gcabhair na nua-aoise.¹⁵⁶ Is féidir a rá gurb iad na 'feara fáil' seo a chruthaigh Éire nua trína gcuid gníomhartha, a gcuid nuachtán, alt, irisleabhar agus leabhar. I measc na n-intleachtóirí orgánacha nua, dar ndóigh, tá múinteoirí agus iriseoirí (Eagleton 1999: 5), dhá ghairm a chleacht Máire. Os a choinne sin thall, is fiú a lua gurb é lucht na haicme seo a luann Yeats a chuir an réabhlóid ar bun agus i gcrích.¹⁵⁷ Is féidir a chur leis sin agus a thabhairt le fios gur ghlac Máire leis an nua-aoisiú a bhí riachtanach i ngluaiseacht na hAthbheochana Gaeilge. Mar a luann Leerson (1996: 159), bhí cur chuige neamhpholaitiúil de hÍde, dar le Leerson 'untenable by 1890, when living Irish culture was becoming the badge of nationality and nationalism'. Níor shuigh an ceo Ceilteach

¹⁵⁵ 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire.' *FL*, 23.11.18, 3.

¹⁵⁶ Féach *Feara Fáil*, 1935

¹⁵⁷ Féach: 'Easter 1916', áit a dtráchtann sé ag trácht ar na 'vivid faces/who come from counter or desk'.

leis an chor a thit amach in aigne na dtulnáisiúnaithe. Níorbh fhéidir an teanga a úsáid mar uirlis pholaitiúil leis an réabhlóid iarchoilíneach a choinneáil siar. D'éirigh de hÍde as an eagraíocht a chuir sé féin ar bun. Dearbhaíonn Máire go deas gur leis na tulnáisiúnaithe a sheas sé: 'Bhí Conradh na Gaeilge *non-political*! B'fhéidir go raibh, ach sin galar nach raibh ormsa riamh.' (SC: 225) Luann Leerson (1996: 158) gur den uasaicme an chéad ghlúin a thug faoin Ghaeilge a athbheochan. Is é an ísealaicme, an íseal-mheánaicme, a bhí mar dhúshraith na gluaiseachta nua a thug an chéim bhreise i dtreo na polaitíochta, a cheangail an Ghaeilge leis an ré nua réabhlóideach. Ba chuid den ghlúin sin Máire.

Ní mór a rá nár Mharxach ar dhóigh ar bith é Máire: ba náisiúnaí, Chaitliceach agus phoblachtach é. Más fíor go raibh dáimh aige le smaointeoirí radacacha nach náisiúnaithe iad, ní hionann sin is gur réabhlóidí sóisialta comhfhiosach é ar nós Gramsci nó Connolly. Bhí idé-eolaíocht na saoirse de dhíth ón taobh amuigh dá dhúchas féin, áfach, agus cruthaíodh sin le linn an naoú haois déag. Is é sin an Poblachtachas, 'soiscéal Dáibhis',¹⁵⁸ a thóg smaointe fear 1798, leis na daoine a mhúscailt as a suan agus iad a chur chun gnímh. Idé-eolaíocht réabhlóideach idirnáisiúnta ab ea é. Mar a luann Ó Broin (2009: 19), ba chuid de thraidisiún neamhdhúchasach é an Poblachtachas, a tharraing 'both structurally and consciously on the experience of [its] European counterparts . . . Irish Republicanism was very much part of the European mainstream'. Déanann Beresford Ellis (1985: 73-4) cur síos ar fhoinsé ábhartha na smaointeoireachta seo: 'Tone placed his faith in revolution on the people rather than the landowning class'. Luann Beresford Ellis focal atá i mbéal an phobail, mar atá 'the people of no property', agus déanann sé tagairt d'idé-eolaíocht na réabhlóide: "The doctrine of Republicanism will finally subvert that of Monarchy, and establish a system of justice and rational liberty."¹⁵⁹ Níl iontas ar bith ann ach go bhfuil 'Bholf Tone' ar dhuine d'fheara fáil Mháire (FF: 104-112).

Is fiú an cheist a chur maidir le gníomhú (*agency*) na cosmhuintire sa phlé seo. Is dual d'idé-eolaíocht an phoblachtachais aicmí na frithbheartaíochta a mheascadh, amhail is gurb ionann iad. Léiríonn tráchttaireacht Corkery (1956: 123) gurbh fhurasta ciall an fhocail 'cosmhuintir' a chailleadh: 'The Fenians, the Land League, the GAA were all racy of the soil, sprung from the proletariat and powerfully affecting it, that proletariat [= men of no property] so different in mind from city-conditioned proletariats elsewhere.' Is fealsúnacht é a chruthaíonn, i dtéarmaí Spivak (1988: 29), 'the effaced itinerary of the subaltern subject' trí phróiseas a

¹⁵⁸ 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh Ó Mháire.' FL, 23.11.18, 3.

¹⁵⁹ Is tagairt é seo do Tone: 'An address to the Irish people.'

fhágann pobail dhúchasacha balbh. Is é fianaise dhiongbháilte na staire gur poblacht *bourgeois* – .i. caipitlíoch – a bhí de thoradh ar aisling ghlúin na hAthbheochana. I ndeireadh na dála, d’ainneoin a chomhfheasa aicme, níor leasc le Máire a mhuinín a chur i leithéidí de Valera:¹⁶⁰ ‘Dia a chuir chugainn é le ár dtabhairt slán as an ghéibheann.’¹⁶¹ Is géire O’Donnell ar an chineál polaitíochta is foinse do chreideamh Mháire. Agus é ag caint ar mhíthuiscint na bpoblachtach frith-Chonartha ar pholaitíocht Liam Mellows, deir sé:

[The “Lefts”] . . . acclaimed him a Socialist Republican. The truth was, Mellows was a great Fenian who saw the poor as the freedom force of the nation; as Tone did . . . It was clear to him that the middle class . . . was no part of the freedom forces . . . [He was] kin to Tone in his faith in the men of no property, and to McCracken in his distrust of the rich. (1963: 11)

Tá gach creidiúint ag dul do Mháire as a nua-aimseartha radacach a bhí a chuid smaointeoireachta. Níl amhras gur luí a dháimh leis an dóirneálaigh gharbha ghlasa.

6. Conclúid: fáidh na nua-aoise.

D’amharc an chaibidil seo ar ghnéithe éagsúla de dhearcadh Mháire ar fheiniméin na nua-aoise, mar a bhí ról na mban, nósanna úra, forbairt na sochaí agus cúrsaí réabhlóide. Chonacthas nár thaitin cuid mhaith de na gnéithe seo le Máire ach gur thacaigh sé le hathruithe eile ina chuid scríbhneoireachta. Bíodh is gur léirigh sé dearcadh traidisiúnta tuaithe i leith na mban, is soiléir go raibh sé i bhfách le hathrú saoil agus saorthoil a bheith ag a charachtair bhaineanna. Is fiú an pointe a dhéanamh – nó tá éabhlóid ina chuid smaointeoireachta i leith ghnéithe na nua-aoise – gur dearcadh é seo ar fhan sé dílis dó ar feadh a shaoil, ó Chaitlín in *Castar na Daoine ar a Chéile* go dtí Róise in *Bean Ruadh de Dhálach*. Is fíor gur minic pictiúr steiréitipiciúil de mhná aige. Chonacthas go mbaineann cuid mhaith de sin, áfach, le dearcadh na gcarachtar sna scéalta. Bíodh is go minic gurb ionann dearcadh údair agus dearcadh reacaire sa chás seo, ní dócha go mbrúnn Máire a thuairim féin chun tosaigh ach ligeann sé do na carachtair a fhorbairt agus iad féin a léiriú fríd an scéil.

I dtaca leis na nósanna úra de, ní féidir a rá ach go raibh Máire míshuaimhneach le sciar maith daofa. Chonaic sé an gá le forbairt don Ghaeltacht ach nach raibh bealach ann leis sin a chur chun cinn agus an saol traidisiúnta a chaomhnú. Is fíor go bhfuil dearcadh an Rómánsachais ina dhearcadh. Ní bhíonn sé i bhfách, ar an bhonn sin, leis na hathruithe socheolaíocha a bhí

¹⁶⁰ Féach ‘Cúis na Gaeilge: de Valera on the Irish language.’ *DJ*, 1.4.21, 6.

¹⁶¹ Litir Mháire. *FL*, 16.12.22, 5.

mar chuid don saol nua. Bhí sé i bhfách le suáilcí na dtuathanach, de réir mar a dhealraigh siad dó; léiríonn sé déistin i leith na prólataíreachta uirbí. Is dearcadh é sin a bhaineann leis an nua-aoiseachas agus déanfar tuilleadh plé air sin sa chéad chaibidil eile. Baineann Máire leis an nua-aois ar dhóigheanna polaitiúla agus fealsúnacha. Is cuid den ríog í a bhí i ngluaiseacht na Gaeilge ó dhúchas, is í sin ríog an náisiúnachais. Is lena leas gur sheachain sé an t-iar-nua-aoiseachas, fiú féin agus é molta ag Said.¹⁶² Má bhí sé sáste bheith ag plé leis an Mharxachas, cloíonn sa deireadh leis an náisiúnachas. Is cinneadh nua-aoiseach é sin ann féin nó is ‘overarching collective identity’ é, mar a deir Sand ‘that so powerfully shapes modern culture’. (2009: 23)

Léiríodh an débhríocht atá le sonrú i ndearcadh Mháire i dtaobh na nua-aoise. Is ábhar iontais é, tar éis an tsaoil a nua-aoisí atá sé sa deireadh. Freagraíonn a shaothar don deacracht a bhí ag tír choilíneach aghaidh a thabhairt ar an nua-aois coimhthíoch a brúdh uirthi. Léiríonn athchíoradh an tsaothair go raibh sé ag fiosrú an tsaoil chomh maith le duine. Bhí sé chun tosaigh fiú ar smaointeoirí mór le rá ó thaobh chruinneas a thuairimí. Tá bunús domhain faoina iarracht fosta agus is réadúil a chuid anailíse ar na rudaí a bhí ag titim amach sa domhan mór agus i saol beag a tíre féin. Níl amhras ar bith ann ach go n-adhmaítear sa deireadh gur nádúrtha go n-athródh an saol, gan aon Sasanach, mar a admhaíonn sé, cos a leagan sa tír:

“Má’s féidir leat bothógaí fód a chur i n-áit na dtoighthe dhá stór atá againn,” arsa Micheál Ruadh. “Má’s féidir leat sráideogaí cocháin a chur i n-áit na spring mattresses atá againn. Má’s féidir leat coinnle feagh a chur i n-ionad an electric light atá againn. Má’s féidir leat an curach a chur i n-áit a’ mhótar-boat. Má’s féidir leat na mílte malairt de’n chineál sin a dhéanamh b’fhéidir go rachadh agat a’ sean-saoghal a thabhairt arais. Acht ní féidir leat na rudaí seo a dhéanamh. Tá an seansaoghal ar shiúil agus ní fhuil tabhairt arais uirthi.” (CS: 81)

Léirítear fud fad a shaothair caolchúis a smaointeoireachta. Thar aon ní eile, in ainneoin na pearsa a chruthaigh sé féin agus a cruthaíodh do, léirítear solúbthacht agus ábharthacht na smaointeoireachta mar uirlis don saol inar mhair sé féin, gan trácht ar an tuiscint a thugann sé don stair agus don todhchaí. Sa ré seo iarShóivéadach, is cosúil gurb í an idé-eolaíocht an náisiúnachais *bourgeois* a thug an lá léi. Is inspéise, áfach, dearcadh polaitiúil Mháire a chur i gcomhthéacs na nua-aoise agus leithéidí Castro agus Chavez. Is léir, dála Mháire, gur ag brath

¹⁶² Féach Said (1994: 262), áit a gcuireann sé chun tosaigh gur chóir don náisiúnachas a theorainneacha féin a shárú ‘in favour of the larger, more generous human realities of community *among* cultures, peoples and societies’.

ar idé-eolaíocht an náisiúnachais a bhíodh siadsan. Is léir, fosta, gur thóg siad ar smaointe an tsóisialachais – an geilleagar measctha a mhol Lenin (Carr 1973: 14) in am géarchéime agus náisiúnú mhaoín na tíre ar son mhóramh an phobail. Is cuí an bealach a leag sé amach dó féin agus dá charachtar gan dul leis an sóisialachas gan dearmad a dhéanamh don náisiúnachas mar dhúshraith phobail nua-aoisí. Leag sé síos a chur chuige go hiontach luath agus is a iarraidh sin a bhaineann smaointeoireacht fhormhór a shaothair. Ní gá a mhaíomh gur seo fealsúnacht chríochnaithe Mháire ach tá sé ar shlí a ráite go bhfuil poitéinseal eile san idé-eolaíocht aige a fhágann lastall den stair é nó a dhéanann fáidh de. Agus dioscúrsa an tsóisialachais i mbarr a réime arís, is tábhachtach arís an rogha idir modhanna na saoirse a roghnú. Is é an difreáil atá le déanamh ná gur chruinne rogha Mháire.

Is amhlaidh, i ndiaidh an phlé seo, a chomhaimseartha atá smaointeoireacht Mháire. Tá sé de dhualgas ar na glúnta atá ann agus atá le teacht gan a dtábhacht agus a saibhreas a ligean chun dearmaid. D’fhéach sé leis an eolas traidisiúnta a thabhairt leis. Ba é a mhian critic a dhéanamh ar an saol nua-aoiseach ach a aithint gurbh éigean an t-athrú. Tá a shliocht ar a shaothar nár fhan sé go neamhchriticiúil i muinín an tseaneolais ach go ndearna sé forbairt air. Is inspéise, i dtaca lena chur chuige ealaíonta de, an dóigh a ndearna sé an ‘biseach beag’ a d’éiligh Ó Cadhain (1969: 15) ar an traidisiún mar a fuair sé é. Sa chéad chaibidil eile, beidh le fiosrú an bhfuil comhchoibhneas feiniméin seo an ‘archaic avant-garde’ le sonrú ina scríbhneoireacht chruthaitheach i leith an nua-aoiseachais.

Caibidil 4 Máire agus an Nua-Aoiseachas

1. Intreoir: Na ceisteanna taighde agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil

Is éard atá i gceist sa chaibidil seo ná saothar Mháire a lonnú go sonrach i scoil an Nua-Aoiseachas Eorpaigh. Dúradh cheana go mbaineann an Nua-Aimseartheacht leis an mhórhéimhse stairiúil Ré an Réasúin.¹⁶³ Baineann coincheap an Nua-Aoiseachas go sáiniúil leis an ghluaiseacht liteartha agus ealaíne a tháinig chun cinn idir 1890 agus 1930. Cé go bhfuil gnéithe den nua-aoiseachas le sonraí i saothar Mháire, ní thugtar aitheantas don bhaint a bhí ag Máire le nua-aoiseachas an Iarthair. Is beag aitheantas a tugadh do scríbhneoirí eile Gaeilge ach oiread, ach faigheann a dheartháir, Seosamh Mac Grianna, mar shampla, agus Máirtín Ó Cadhain aitheantas éigin sa chritic mar scríbhneoirí a raibh baint acu leis an nua-aoiseachas. Luann Ó Doibhlin (1966: 27) Mac Grianna i gcomhthéacs an Bhoithéimachais agus tá Ó Cadhain i gcanóin Kiberd (1993: 229), a luann é i gcomhthéacs fhealsúnacht an eiseachais.¹⁶⁴ Baineann cuid den leithcheal sin lena chúinge atá an sainmhíniú. Níl sé i gceist Máire a chur i gcéill mar nua-aoisí comhfhiosach ach, mar sin féin, tugtar le fios go bhfuil an tuairim chomhchoiteann ar Mháire nach den nua-aoiseachas é Máire, go bhfuil sin éagórach agus oirthearach. Nuair a dhéantar scrúdú ar thréithe an nua-aoiseachais, is léir go mbaineann na tréithe sin ar go leor bealaí le saothar Mháire. Is é is ábhar na caibidle seo ná na bealaí sin a fhiosrú agus a léiriú.

Is eiseamláir ann féin é Máire de charachtar tábhachtach a luaitear leis an nua-aoiseachas, mar atá, an cléireach, nó an duine ar den íos mheánaicme é nach réitíonn go maith leis an tsochaí ina bhfuil sé. Is carachtar é a tháinig chun cinn i ré an daonlathais agus a bhfuil go leor débhrí ag baint leis. Is féidir leis an charachtar seo, mar a mhaíonn Mitchell (1973: xi) ról forásach nó ról frithghníomhach a tharraingt air féin i measc an éadóchais eisíoch a maireann sé ann. Is rí-oiriúnach do Mháire agus an nua-aoiseachas an smaointeoireacht a bhíonn á caibidil ag na nua-aoisithe maidir leis an tairngreacht. Is ábhartha an méid sin do Kiberd (2000: 21) agus ról na mbard sa litríocht. Tá maíte ag Kiberd gur thug athrú saoil na mbard orthu amharc siar le staid agus todhchaí a dtíre a fhiosrú; is pointe é a dtagann Leerson (1996: 194) leis. Tá iarracht den mhothú chéanna le fáil i saothar Mháire. Tá iarracht chun stair na sochaí, an tsochaí mar atá sí agus an ré chomhaimseartha a thabhairt le chéile mar a bheadh aon

¹⁶³ Féach 2: 2. Téarmaíocht na nua-aimsearthachta.

¹⁶⁴ Pléitear Mac Grianna agus an nua-aoiseachas i gcaibidil iomlán in de Brún (2002: 148 ar lean) ‘Bealach an nua-aoiseachais’.

tréimhse amháin staire ann, cur chuige atá le sonrú sa nua-aoiseachas. Maítear anseo go bhfuil an iarracht chéanna ar bun ag Máire le teacht ar chomhréiteach idir an saol traidisiúnta agus an nua-aimsearthacht.

Beidh gnéithe eile den nua-aoiseachas á bplé. Luadh roimhe an t-athrú saoil lena mbíonn Máire ag plé. Is minic bás an tsaoil tuaithe idir chamáin aige agus, mar sin de, ní hiontas an déistin a fheictear ag nua-aoisithe an fichiú céad luath le sonrú ina scríbhinn. Sa chomhthéacs seo, beidh dearcadh Mháire i leith na cathrach á phlé. Bíodh is nach luaitear an chathair an oiread sin go díreach ina shaothar, áitítear anseo gur feiniméan é atá thar a bheith tábhachtach dó. Tá an coimhthíos le sonrú go láidir ann i meanma a chuid carachtar, rud atá mar chuid d'iarsma an Rómánsachais. Tá castacht ag baint le dearcadh Mháire i leith an ollphobail uirbigh. Dála lucht an nua-aoiseachais, bíonn Máire diúltach faoi shaol na cathrach agus muintir na cathrach. Ceangailte leis seo, is ábhartha a dhearcadh i leith na litearthachta, ceist bharrthábhachtach don nua-aoiseachas. Is ceist í a chuireann Máire ar eite chlé an nua-aoiseachais nuair atá an móramh de nua-aoisithe mór le rá – ag an luathfichiú céad ach go háirithe – ar an taobh faisisteach den speictream.¹⁶⁵ Díol ceart suime é an chodarsnacht i gcur chuige Mháire le taobh nua-aoisithe ceanncheathracha a linne, mar go raibh cúlra éagsúil eile ar fad aige.

2. An Nua-Aoiseachas

Díreach faoi mar a thugtar an nua-aois ar an mhórtreimhse ina bhfuil an nua-aoiseachas suite, agus nár tháinig deireadh léi go fóill, is den tábhacht idirdhealú idir sin agus an tréimhse ba thúisce ná í agus ar eascair sé aisti. Tá tréimhse an ‘nua-aoiseachais’ (1890-1930) lonnaithe sa tréimhse nua-aoiseach a tháinig chun cinn sa naoú haois déag. Is ábhartha é sin agus an nua-aois ina bhfuil an domhan faoi láthair, atá de thoradh ar mhórtreimhse na nua-aimseartha atá ann de thoradh na hAthbheochana Eorpaí (1500í-1700í). De thoradh air sin, bhí an Eagnaíocht ann (1700í). Tá comhthéacs idirnáisiúnta ann do chlaochlú na nua-aoise. De thoradh na húire a bhain leis an naoú haois déag, maidir le forbairt thionsclaíoch an Iarthair, tháinig claochlú i réimsí éagsúla na sochaí céanna. Mar choilíneacht agus chuid de chóras an Iarthair, níor éalaigh

¹⁶⁵ Ba de lucht leanúna Mussoliní é Pound. Féach J. J. Wilhelm (2010: 179) *Ezra Pound: The Tragic Years, 1925-1972*. Penn State Press. Níor cheil Eliot an dearcadh diúltach a bhí aige ar Ghiúdaigh. Féach ‘Burbank with a Baedeker; Bleistein with a Cigar.’ (1920) Ní hamháin go raibh sé ‘fiercely elitist’ i leith an daonlathais, mar a luann Watson (2001: 451), ach bhí dáimh aige le Faisisteachas na hIodáile fosta, mar a chuireann William M. Chace (1973: 144) in iúl in *The Political Identities of Ezra Pound & T. S. Eliot*. Stanford University Press.

Éire ón phróiseas: ‘While the legacy of the famine remained obvious for agriculture, productivity across the industrial sectors went up dramatically, as did the concentration of labour in the industrializing port cities.’ (McCann 2013: 35) Tháinig claochlú agus meath ar shaol na tuaithe, d’imigh daoine ar imirce chuig na cathracha móra agus rinneadh forbairt ar theicniocht na táirgiúlachta. Tá a lorg sin le feiceáil ann i ndáileadh dhaonra na hÉireann atá le sonrú ó bhí bunús mhuintir na hÉireann ag obair leis an talamh nó gairmeacha gaolmhara.¹⁶⁶ Mar a luann Williams (1984: 83) leantar leis an phróiseas ar fud an fichiú céad. Mar sin féin, ní dócha gur chóir dearmad a dhéanamh gur thír í Éire a bhí idir dhá staid ar feadh an ama a bhí Máire ag scríobh. Tá a lorg sin le feiceáil i meanma a muintire, rud a chiallaíonn go bhfuil a shaothar liteartha ábhartha do léitheoirí.

I dtéarmaí shocheolaíocht an Mharxachais, is de thoradh na n-athruithe socheacnamaíocha ar bhonn (structure) na sochaí a tháinig athruithe suntasacha ar an fhorstruchtúr (superstructure) chun cinn: ‘Modernism, as Benjamin argued, registered a change in sensibility that followed the changes in material life.’ (Carr 2000: 66) Cuireann Watson (2000: 1-23) síos ar an chlaochlú a thit amach, nó a tháinig faoi bhláth, sa bhliain 1900, i ‘rialacha na smaointeoireachta’. Taobh le feiniméin na nua-aoise, leithéid fhás na cathrach, dar le Watson gur tábhachtach an freagra a thug scríbhneoirí de chuid an nua-aoiseachais ar an eolaíocht fosta. Luann sé Darwin agus Teoiric na hÉabhlóide, de Vries agus Teoiric Géine, Planck agus an Mheicnic Chandamach agus Teoiric Choibhneasachta Einstein. Luann sé Freud mar chuid den chlaochlú intleachtúil eolaíochta fosta: foilsíodh *The Interpretations of Dreams* sa bhliain 1900.

Le hais – nó de dheasca – na bhforbraíochtaí thuasluaite, tháinig ann don chlaochlú sna healaíona: bhí sé seo le sonrú i réimse na nEalaíon radharcacha leis an impriseanachas agus an chiúbachas. Tháinig an nua chun cinn i gcúrsaí ceoil le teicniocht an dá thon déag mar aon leis an *jazz* (‘snagcheol’). Níos ábhartha do Mháire, ba chorrach saothrú na litríochta ag casadh an chéid seo a chuaigh thart. Is gnách go maítear gur le Baudelaire (le linn na 1850í) agus na ‘Produits avariés, nés d’un siècle vaurien’¹⁶⁷ a cuireadh tús leis an nua-aoiseachas (Kiberd 2000: 14 & 19, Gluck 2009: 99, Calinescu 1977: 9). Is é an mothú sin – go bhfuil an domhan difriúil, go caillíochtúil, ar a raibh ann go dtí sin – a tháinig chun cinn i mblianta luatha an

¹⁶⁶ Mar is léir ó fhigiúirí 2011, tá an maolú ar shaol na tuaithe i ndiaidh dul i dtreise go mór. Maidir le hÉirinn, féach: http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/documents/north-south-spreadsheets/Census_2011_Ireland_and_Northern_Ireland.pdf. As 2,565,510 gairm, níl ach 105,822 ag obair i ngairmeacha tuaithe.

¹⁶⁷ ‘The shopsoiled products of a worthless age.’ *Fleur du Mal*. 1857. Arna aistriú ag Campbell, R. *Poems of Baudelaire*. Pantheon Books: New York. Thug Eliot (1963: 65, l. 76) ómós don dán áirithe seo sa chéad chuid den *Wasteland* (l. 71).

fichiú céad le leithéidí Eliot agus Pound. Is ábhartha do Mháire a lua go bhfuil fréamhacha an nua-aoiseachais sa Rómánsachas – is é ‘*Neu-Romantik*’ an téarma ar an nua-aoiseachas sna tíortha Gearmánacha (Poggioli 1968: 6). Is spéisiúil an chosúlacht idir friotal Baudelaire agus ‘this strange disease of modern life,/With its sick hurry, its divided aims’ a chuir déistin ar Arnold (Tinker & Lowry 1950: 261). Agus é ag scríobh sna 1830í, luaigh Carlyle (1836: 44) ‘this degenerate age’ agus tá a mhacalla sin le fáil níos faide siar in Wordsworth (2003: 8) a chuir síos ar an ‘savage torpor’ a bhí ag sealbhú mheon an duine chomhaimseartha. Is tuairim í a raibh Máire go mór ag teacht leis. Thagair sé do ‘this bleak world’ a luaigh Thomas Moore (*ST*: 236) agus ‘this age of greed and materialism and pessimism.’¹⁶⁸

San fhichiú céad luath, agus éiginnteacht na n-intleachtóirí i bhfianaise na haoise nua faoi lánseol, is dóichí gurb é an cailleadh dóchais an difear idir an *Romantik* agus *neu-Romantik*. Is oiriúnach go maith an cur síos ag Eysteinsson & Iska (2007: 591) ar chuid de thréithe an nua-aoiseachais do Mháire mar bhall den *neu-Romantik*:

Many of the attributes we normally associate with literary modernism – obscurantism; moral relativism; pessimism; inner, cultural, and formal fragmentation – emerge from and respond to the narrative of events that began with the advent of modern science.

Is sa fhreagra atá tréithe an nua-aoiseachais le fáil. Mar aon le scríbhneoirí eile de chuid an nua-aoiseachais, bhí Máire ag cur síos ar an domhan nua. Is é an rud a chonaic na scríbhneoirí seo ná go raibh an domhan ag athrú agus gurb ionann sin agus go raibh sé ag dul in olcas. Le ciall a bhaint as an chlaohlú, d’amharc na nua-aoisithe siar le smacht a chur ar an ilroinnt chultúrtha a bhí ag titim amach os a gcomhair. I gcás Mháire, chuir sé spioradáltacht na nGael i gcodarsnacht leis an mheon nua ábharaíoch ach níl amhras ann ach gur duairc a phrognóis i dtaca leis an Ghaeilge agus leis an tír de. Tá sé íorónta go maith, mar sin de, go mbítear ag cáineadh Mháire as gan a bheith nua-aoiseach mar go mbíonn sé ag amharc siar nuair is dlúthchuid den nua-aoiseachas é an t-amharc siar céanna. Bíodh is nach léir go raibh sé rannpháirteach i dturgnamhachas scríbhneoirí a linne, beidh le feiceáil go ndearna sé anailís ar chursaí liteartha agus gur chruthaigh sé modhanna a d’fhóir dó chun na riachtanais liteartha a fhreagairt.

¹⁶⁸ ‘How to make Ireland Irish-Speaking?’ *An Gaedheal*, 30.3.35, 7. From *An Camán*, 1932.

2.1 Éire agus an Nua-Aoiseachas.

Ní mór a rá go raibh casadh sa bhreis i scríbhneoireacht an scríbhneora choilínigh, rud is gá a chur san áireamh a bhfuil i saothar Mháire a mheas. Is é is túsphointe na caibidle seo a bhfuil pléite ag Said (1994: 225-229, 265-287) in dhá aiste leis maidir le hÉirinn mar shuíomh bhunáite an iarchoilíneachais agus mar fhoinsé bhreith an nua-aoiseachais:

‘Many of the most prominent characteristics of modernist culture, which we have tended to derive from purely internal dynamics in Western society and culture, include a response to the external pressures on culture from the imperium.’ (Said 1994: 227)

Faoi mar atá curtha in iúl ag Frazer (2006: 114), tá ról nach beag ag Éirinn i gcruthí an nua-aoiseachais: ‘If one removes from English literature from the period 1890 to 1950 the works of Irish writers . . . half the major achievements disappear.’ Rud nua i ndioscúrsa an nua-aoiseachais, mar a luann Ní Fhlathúin (2000: 162), is ea tábhacht an imill. Ní próiseas é sin chun áit a fháil mar chuid den mhórdhioscúrsa oifigiúil. Is éigean, dar léi, smaointeoireacht an mháistir a chur ina ceart. Is é Caliban is foinse don saol nua ealaíne a tháinig ar an saol ag casadh an chéid. Is í Éire, mar a deir Eagleton (1995: 8), an ‘monstrous unconscious of the metropolis’. I saothar Mháire, mar aon le scríbhneoirí na hAthbheochana i gcoitinne, tá eolas ailtéarnach le fáil trína léirítear neamhdhlisteanacht thionscadal an impiriúlachais. Níor chóir agus níor mhaith dearmad a dhéanamh ar éagsúlacht lucht na hAthbheochana. Bhí de hÍde ar a dhícheall go mbeadh an Ghaeilge agus an Conradh neamhpholaitiúil, polasaí a mhair, mar a luann McMahon (2008: 2). Bhí Yeats débhríoch, ar a laghad, i dtaca le réabhlóid fhuilteach de; ba náisiúnach Joyce ach neamhréabhlóideach. Ina dhiaidh sin, bhí leithéidí Mháire ann, a bhí i bhfách le réabhlóid agus foréigean. Le linn thréimhse na hAthbheochana, tháinig an taobh polaitíochta agus míleata chun cinn. D’athraigh dearcadh daoine áirithe de dheasca eachtraí polaitíochta, Mac Piarais féin ina measc siúd. I 1912, bhí sé ar son Rialtas Dúchais ach, nuair ba léir dó go raibh rás an fheachtais sin rite, chuaigh sé le Bráithreachas Phoblacht na hÉireann agus thug aghaidh ar ghníomh réabhlóideach. Is léir gur ar chúiseanna aicme a ghlac daoine seasamh áirithe. Is rud é a mhothaigh Máire go tréan agus is tréith thábhachtach í ina dhearcadh. Tá ceist an ama ann fosta: de gheall na moille ar Rialtas Dúchais agus teacht an chéad chogaidh mhóir, bhí seal na measúlachta thart agus chinn na tuhnáisiúnaithe ar an Éirí Amach. Tá an claochlú a tháinig ar chúrsaí agus ar dhearcadh Mháire ina leith, le sonrú in ábhar *Castar na Daoine ar a Chéile agus Mo Dhá Róisín*.

Aontaíonn Eagleton (1995: 154) le breithiúnas Said, ag maíomh ‘Direct connection between colonial dissent and modernism.’ Nasctar an fhrithbheartaíocht seo leis an nua-aimsearthacht. Tá maíte ag Kiberd (1995: 13) gur in Éirinn a thosaigh an scríbhneoireacht iarchoilíneach: ‘Postcolonial writing, in a strict sense, began in Ireland when an artist like Seathrún Céitinn took pen in hand to rebutt the occupier’s claims.’ Is ábhartha do thionscadal Mháire an cur síos atá ag Kiberd ar Chéitinn:

His object was not only to reply to Spenser, Stanyhurst and the English writers, but more particularly to save the lore of ancient Ireland from passing into oblivion. Like the revivalists of three centuries later, Céitinn feared that the national archive had been irretrievably disrupted. (1995: 13)

Is ionann tús an choilíneachais agus breith mhóorthréimhse na nua-aimsearthachta. Níl amhras ann ach gur chéim thubaisteach a bhí ann do phobail choilíneacha ar fud an domhain. Is leis an chineál seo briste – an briseadh céanna, féadtar a mhaíomh – idir an sean agus an nua a bhí glúin Mháire ag plé.¹⁶⁹ Mar a bhí do Chéitinn é agus an briseadh idir an seansaol Gaelach agus an daormacht, tháinig Máire chun cinn le linn thréimhse an ardchaipitleachais, mar atá an t-impiriúlachas, is é sin le rá tréimhse an ard-nua-aoiseachais, nuair a bhí cruth an chéid iarchoilínigh á dhearadh: ‘The modernist theme of anxiety and mental torment about the new uncertainties was closely bound up with fears around colonialism.’ (Rigby and Booth 2000: 7)

Ní hionadh ar bith é go bhfuil frithbheartaíocht i gcoinne na nua-aimsearthachta le sonrú i measc lucht na hAthbheochana nó fúthu a bhí sé a dúshlán a thabhairt. Mar a deir Gibbons (2003: 82): ‘Key Enlightenment concepts such as belief in linear historical progress and in universal schemes for human emancipation [are associated with] . . . Westernization and colonialism.’ Is é sin le rá, an bhréag go mbaineann na hidéil uaisle sin le hIartharú agus coilíneachas. San am céanna, bhí pobail choilíneacha i dtús cadhnaíochta ar throid na saoirse. Glacadh leis na heocharchoincheapa céanna amhail is gur luachanna fíora agus uilíocha iad. Rud é a thugann le fios gur ghlac an lucht réamhréabhlóideach leis an domhan mar a bhí leagtha amach ag na mórchumhachtaí. As an ghluaiseacht nua chultúrtha a d’eascair an ghluaiseacht ar son neamhspleáchais pholaitiúil: ‘The Irish were the first modern people to decolonize in the twentieth century.’ (Kiberd 1995: 5) Próiseas é sin a léiríonn an ról bunaithe a bhí ag glúin na

¹⁶⁹Níl sé i gceist anseo eisceachtúlachas na hÉireann a mhaíomh. Luann Williams (2000: 34) pointe James (1980) gur fhulaing sclábhaithe na bplandálacha siúcra briseadh nua-aoiseach i bhfad roimh chosmhuintir thionsclaíoch an Iarthair.

hAthbheochana sa nua-aoiseachas. Bhí de hÍde agus a chomhghleacaithe, agus Máire ar ball beag, ag plé leis an scoilt sa chultúr agus le meath cultúir agus sochaí. Chun dúshlán dhaorsmacht na himpireachta a thabhairt, b'éigean dóibh dul siar sa stair le féinaitheantas a fháil agus a dhaingniú. Is as sin a chruthófaí an náisiún nua. Dála gluaiseacht de chineál ar bith, áfach, níor mhonailit í an Athbheochan. Ba éagsúil óna chéile Máire agus pearsana móra na hAthbheochana. Mar intleachtóir orgánach de bhunadh na Gaeltachta, bhí an traidisiún beo ina mheanma i rith an ama. Chan ionann is Yeats, mar shampla, ní raibh sé le hathchruthu as an nua ag Máire. Bhí leanúnachas ann ó dhúchas agus thuig Máire gur faoi ionsaí a bhí an traidisiún agus bhí cosaint, gan trácht ar fhorbairt agus láidriú, ag teastáil uaidh. Is é an deacracht a bhí aige, an chodarsnacht a bhí ann a bhain leis an traidisiún sin a cheangal leis an phoblachtachas, idé-eolaíocht polaitíochta na nua-aoise, agus an dá shórt a thabhairt leis.

Siúd is gur le fathaigh na litríochta Béarla a phléann Said (agus Eagleton), mar atá Joyce agus Yeats, is ábhar inspéise atá ann (agus cúis iontais) a oiriúnaí atá a théarmaí tagartha do Mháire. Tríd an anailís ar na mórscríbhneoirí Béarla, tá líne dhíreach ón eolas traidisiúnta a fhad le Eliot agus an nua-aoiseachas ceannchathrach. In Eliot, tá an tsuim ar leith aige i gceist an ama, miotaseolaíocht bhunaithe an chine dhaonna, tábhacht an 'traidisiúin' agus a dhearcadh ar an stair. Is gá a aithint go bhfuil saol na tuaithe beo agus beidh go deo. Le linn aimsir Mháire, ba shaol é a lean formhór mhuintir na hÉireann agus bhí na nósanna beo sna cathracha agus bailte arbh éigin do phobal na tuaithe aistriú chuig an saol sin. Is fiú sin a bheith chun tosaigh agus an chaint maidir le dul chun cinn idir lámha. Tógann Eliot, ina dhóigh féin, ar an tábhacht atá leis an chomhphobal orgánach, an t-amharc siar go dtí an ré órga mheánaoiseach agus siar go dtí creideamh níos ársa fós. Ba é an rud a bhí i gceist ag Eliot ná ré orgánach na Meánaoise, an spioradáltacht go háirithe, a athbheochan i sochaí thuirseach an Iarthair. Níl aon amhras ann ach go raibh lucht uirbeach an nua-aoiseachais – na nua-Rómánsaithe, mar a thug Poggioli (1968: 6) orthu – ar lorg fuascailt fhadhb an duine choimhthithe mar a bhí lucht an Rómánsachais rompu. Níl amhras ann ach go raibh lucht na hAthbheochana, Máire ina measc, ag iarraidh sprioc a aimsiú a bhí cosúil leis dá shochaí ghafa féin. 'The Revival and modernism,' mar a chuireann Brown in iúl, 'can be seen as exhibiting parallels of outlook and method.' (1995: 37) Is geall le claonchló ar an nua-aoiseachas ceannchathrach é Athbheochan na hÉireann. Gluaiseacht fhrithradacach (ó thaobh na polaitíochta agus na fealsúnachta) a bhí sa nua-aoiseachas agus is níl amhras ar bith ann ach gur ghlac go leor scríbhneoirí leis an chlaonadh sin. Cúis ceiliúrtha atá ann gur ar an taobh forásach, den chuid is mó, a bhíodh Máire.

3. Máire i gcomhthéacs an Nua-Aoiseachais: eiseamláir ann féin

Luadh cheana dóigheanna a raibh gnéithe den nua-aois, faoi mar a aithnítear sin i measc an phobail uirbigh, á gcaibidil ag Máire. Luadh an chathair, an mórfhobal agus an iriseoireacht, páipéir nuachta agus a leithéid. Is gnéithe iad sin a lonnaíonn Máire sa saol comhaimseartha i gcomhthéacs cúng dhioscúrsa an fhorásachais. Ní leor na gnéithe sin, áfach, le Máire a chur i gcéill mar scríbhneoir de chuid an nua-aoiseachais. Maítear anseo gur éirigh leis dul os cionn na scríbhneoireachta comhaimseartha agus codanna den nua-aoiseachas a fhorbairt ina shaothar. Is féidir droichead a thógáil idir dearcadh Mháire ar an nua-aois agus mar scríbhneoir de chuid an nua-aoiseachais, san fhealsúnacht. I dtaca le Máire féin de, pléifear tréithe an nua-aoiseachais faoi mar atá curtha síos ag Carey (1992), a dhíríonn ar na haicmí mar a bhíonn siad faoi chaibidil ag scríbhneoirí ag tús an fichiú céad. Dar leis gur éilít a bhí sna nua-aoisithe agus go raibh dímheas acu ar an ghnáthduine.

Idir an bheirt deartháireacha, ní conspóideach a rá gurb é Seosamh Mac Grianna seachas Máire ba mhó a thuill clú mar scríbhneoir de chuid an nua-aoiseachais. Cuireann Kiberd (1993: 180), de Brún (2002: 12) agus Nic Eoin (1982: 29), gan ach na tráchtairí sin a lua, Mac Grianna sa chomhthéacs sin. Is gnách Máire fágtha i leataobh le linn an phlé. Ar dtús, ní mór a lua gur eiseamláir é féin Máire don charachtar, don duine agus don scríbhneoir nua-aoiseach. Is ábhartha, agus comhthéacs don phlé á lorg, an méid a deir Nolan (1995: xii)¹⁷⁰ faoi na cosúlachtaí idir náisiúnaithe na hÉireann agus na nua-aoisithe:

Modernism and nationalism might be defined by their ambivalence towards modernization. . . . Nationalism seeks to recreate a sense of traditional community within contemporary mass culture; modernist writing exploits the relentless energy of commercial civilization, but it may also record or lament the progressive abolition of local difference in the modern world.

Maíonn Kiberd (2006: 34) go raibh Éireannaigh ag fulaingt ‘that most modern of ailments, a homeless mind’ ag tiontú an chéid. Tá an rud céanna le sonrú i saothar Mháire agus i Máire féin. I ré an duine choitianta ar seachrán sa chathair mhór, leanann Máire saol Prufrock, Winston Smith, Gregor Samsa nó Daedalus/Bloom. Ina shaothar cruthaitheach, tá le sonrú go bhfuil laochra coimhthíocha Mháire ag plé le saol nua gan aithint.

¹⁷⁰ Luaite ag Innes (2000: 141).

3.1 Tír na hÓige: claochlú riachtanach

Cuireann Máire síos ar an teannas – an coimhthíos – is éigean don duine a fhulaingt sa nua-aois. Is eiseamláir ann féin é don chlaochlú a brúdh ar an tír. Fear é a bhí stróicthe óna phobal féin de gheall riachtanas an tsaoil, gafa in áit choimhthíoch (an ‘Hibernian metropolis’ a gcuireann Joyce (1922a: 96) síos air) agus é ag obair mar chléireach in oifig chathrach. Ní hionann Máire agus a dheartháir, Seosamh, ach chinn Máire ar a bhealach féin le dul i mbun pinn agus dúshlán a thabhairt do mhórdhioscúrsa agus do mhórchultúr na himpireachta Sasanaí. B’éigean don fhear óg dul ar scoil (Béarla), rud a chuir cor ina chinniúint. As sin a tháinig nó, ós duine cliste a bhí ann, éalaíonn saol a mhuintire uaidh agus b’éigean dó saol cathrach a lorg agus a fhulaingt.

Idir an dá shaothar dhírbheathaisnéise, *Nuair a bhí mé Óg* agus *Saol Corrach*, tá claochlú na nua-aoise le feiceáil. De réir gach cosúlachta, bhíodh Máire ag iarraidh filleadh, mar a bhí amhlaidh i gcás Beckett, go dtí an bhroinn, go dtí am nach raibh comh corrach leis an saol ina raibh sé.¹⁷¹ Is léir go raibh siad beirt ag saothrú faoi anáil an Rómánsachais, ag amharc siar go dtí staid idéalach. Is smaoineamh a chuireann Máire chun tosaigh go soiléir:

We are ghosts, ghosts of the great reality of immortal life. What the professor in the Training College called the development of the reasoning faculties is simply the ‘shades of the prison-house closing on the growing boy.’ Children are the true realists. They see things as they are. Their toys and their games are merely symbols. They can see beyond them, into the infinite, and they are therefore happy.¹⁷²

Bíodh sin mar atá, ní cruinn a rá gur mhaith le Máire dul siar san am nó dul ar ais in aois leanbaí. Tá an titim aníos – i dtéarma Blake (1790)¹⁷³ – idir soineantacht an duine óig agus eolas nó taithí an duine aosta le sonrú. Chuaigh Máire i ngleic leis an saol mór agus an saol sin a athrú go pearsanta agus go sóisialta. In ‘Songs of Experience’ (124) luann Blake an ‘Tyger’, is é sin le rá, Réabhlóid na Fraince. Is rud é a chuireann eagla ar Blake – agus ar an phobal i gcoitinne, b’fhéidir – ach is rud é a chuireann Blake fáilte roimhe mar thoirbheart ó Dhia. Ba cheart amharc ar an úsáid a bhaineann Máire as scéal Oisín ar an dóigh chéanna. Scéal dúchasach é Oisín a bhfuil fealsúnacht an Rómánsachais le sonrú ann. Bhí Oisín lárnach i bhfealsúnacht Mháire fud fad a shaoil agus bhí tábhacht ar leith leis ag a phobal dúchais: ‘Sgéal

¹⁷¹ Féach Stuart, P. 2011. *Sex and Aesthetics in Samuel Beckett's Work*. (68); fosta, Bair (1990: 196).

¹⁷² ‘From a Teacher’s Diary.’ *DJ*, 11.5.25, 8.

¹⁷³ Féach ‘Songs of innocence and experience’ in *William Blake: The Complete Poems* (ll 104-133).

Oisín an sgéal is mó a bhfuil dúil ag muintir Rann na Feirste ann.’ (RF: 213) Bhí leagan béaloidis de ar na chéad rudaí dá chuid a cuireadh i gcló; is é is foinse do *Caisleáin Óir*, *Tairngreacht Mhiseoige* agus sciar maith dá chuid gearrscéalta.¹⁷⁴ Is fíor, mar a luann Ó Háinle (1992: 116-117), gur bhunaigh Máire roinnt scéalta ar an seanchas agus scéalta eile Fiannaíochta, ach is go ‘Tír na hÓige’ a fhilléann sé arís agus arís eile. Nuair a luaitear ‘seanscéal Fiannaíochta’ in *Castar na Daoine ar a Chéile* (66) agus an Dochtúir Ó Dónaill ag smaoineamh ar a dhóigh, is é Oisín atá i gceist. Uaireanta, is aithris lom ar an bhunsceál (an leagan Críostaí de) atá ann.¹⁷⁵ Baintear úsáid as ina chuid iriseoireachta fosta le heiseamláir a thabhairt nó mar mheafar ar eachtraí an lae.¹⁷⁶ Is féidir amharc ar *dénouement* an chéad úrscéal aibí (*Caisleáin Óir*: 1924) aige mar thoradh na díomá a d’eascair as bunú an tsaorstáit ach ní leor sin leis an doimhneacht fealsúnachta níos leithne a thabhairt san áireamh. Cuirtear scéal Oisín ann mar bhunús an úrscéil réadúil, faoi mar a dhéanann Joyce in *Ulysses* agus mar a mhol Eliot. Chreid Máire go raibh gach téama agus smaoineamh (‘fírinne an tsaoghail’) le fáil sna seanscéalta.¹⁷⁷ Bíonn siad ábhartha i ngach comhthéacs. Cuireann sé in iúl, mar shampla, nach leor an parthas, nó dá fheabhas an saol sa Fhrainc, caithfidh sé dul ar ais go hÉirinn: ‘Bhuail cumhaidh mé mar a bhuail sé Oisín i dTír na hÓige.’ Is aisteach, mar sin de, go luann sé an taispeánadh de chineál inteacht a bhí aige agus é ag tosú ar mhí na meala: samhlaítear dó gurb é féin Oisín ar a bhealach go dtí talamh na finscéalaíochta (SC: 245). Is é rud a chuireann in iúl a áthas ach is féidir go nochtann sé débhrí fosta maidir leis an chéim mhór a bhí ann ina shaol. Tugtar le fios nach ag lorg saol neamhchorrach a bhí sé, nó gur thuig sé an gá leis an streachailt a bhaineann le saol an duine agus na piantaí is dual dó. Tá an comhfhiús riachtanach le fanacht múscailte le dul i ngleic le fadhbanna an tsaoil. Ní réiteach sásúil atá ann fanacht i muinín chaisleáin óir ar imeall na spéire. Is léir go bhfuil feidhm fáthscéal Oisín solúbtha go leor, ag brath ar an chomhthéacs.

In ainneoin a chreidimh pholaitiúil, a mbeadh dóchas ina thréith ann, cuirtear i leith Mháire, mar a luann Ó Gallchóir (1992: 128), go raibh an duairceas ann go smior i Máire. Feictear d’Ó Gallchóir taobh eile de dhearcadh Mháire, an greann atá ann. Tá an ceart aige nuair a fheictear dó sceit bheag dhírbheathaisneach de Mháire in *Le Clap-Sholus* (178-179) nuair a thugann an

¹⁷⁴ ‘Sagart Eamonn Sheáin Óig’ (CD: 1926), ‘Fód an Bháis’ (FB: 1955). ‘An Fear Deireannach de na Fiannaibh’ (SUS: 1945).

¹⁷⁵ ‘Oisín i dTír na hÓige’ (*Fód an Bháis*).

¹⁷⁶ ‘Fealsúnacht na seanscéalta: Tír na nÓg ann fós.’ *Misneach*, 5.3.21, 3. Féach fosta Litir Mháire, *FL*, 15.12.1823, 11. Cúrsaí Gaeilge agus caighdeán á gcaibidil.

¹⁷⁷ ‘An gearr-scéal sa tsean-litridheacht’, léacht a thug Máire ar Raidió Éireann.

reacaire freagra ar léitheoirí a shíleann nach bhfuil ‘ciall ar bith de ghreann’ le sonrú i leabhar a scríobh ‘fear as na Rosaibh’. Ní féidir an taobh duairc a shéanadh. Ní bhláthaíonn grá, tá an domhan fuar, fuar, agus níl i ndán do charactair Mháire ach seanaois, uaigneas agus an bás. Léamh róshimplí atá ann, áfach, má amharctar ar an titim isteach san aosacht mar rud diúltach amach is amach. Bhí Máire gníomhach ar son na hÉireann agus na Gaeilge ar feadh fada go leor. Is fíor, mar a luann Carey (1992: 47), go bhfuil tábhacht le ‘the ruined children’s paradise’ i luathscríbhneoireacht an fichiú céad. Rud é a bhfuil tábhacht ar leith leis i gcomhthéacs na hÉireann, nuair is minic an teacht i méadaíocht ina *bildungsroman* don tír. Mar a luann Kiberd (1995: 101), is gnách i scríbhneoireacht an iarchoilíneachais go gcuirtear an tír atá faoi smacht i gcéill mar pháiste agus an impireacht mar leatuismitheoir (nach bhfuil fóirsteanach).¹⁷⁸ Is mar sin atá an cuir síos ar an rang in *Caisleáin Óir* (7). Níl an gaol stádais a bhaineann leis an chlann sásúil ach an oiread nó is seift atá sa mheafar a chuireann an pobal agus an duine coilíneach in áit lag le taobh chumhacht an mháistir. Ní Máire amháin a ghlac lena leithéid d’allagóire, nó d’fheil sé go sásta do scríbhneoirí iarchoilíneacha ar bhonn idirnáisiúnta. In Éirinn, mar shampla, bhain Joyce féin neart feidhme as siombal na seanmhná boichte, agus is é is bun le ‘coimpléasc Éideapúis’ Frank O’Connor. Ba dhlúthchuid de mheon náisiúnaithe na hÉireann mar atá le feiceáil ón ainm a ghlac na gníomhaithe, Alice Milligan agus Anna Johnston (Ethna Carbery) dá n-iris, *An Shan Van Vocht* (1896-1899). Is fiú a lua go raibh na mná seo gníomhach agus gur sin an fath a bhí leis an iris, le hÉireannaigh a spreagadh chun gnímh. Is féidir an léamh céanna a thabhairt do shaothar Mháire. Tá an cur síos in *Nuair a bhí mé Óg* (178-179) ar a mheallta atá an duine óg nuair a cheannaítear ‘leath-thicéad’ dó, agus é ag dul go hAlbain, rud a chuireann ar a shúile dó gur gasúr go fóill é. Ar fhilleadh dó, léirítear a bhródúla atá sé nuair a thugtar ‘a stócachaí’ air féin agus ar Johnny (*NBO*: 187), rud a léiríonn dó gur fear déanta anois é. Léirítear fosta nár chuir sé doicheall roimh an ‘saol corrach’, fiú má aithnítear gur corrach a bhí sé i dtéarmaí pearsanta agus polaitiúla. Ná déantar dearmad gurb ionann, dar ndóigh, an saol corrach agus an tréimhse réabhlóideach, rud nach raibh Máire débhríoch faoi.

¹⁷⁸ Féach Litir Ó Mháire, *Sinn Féin*, 19.4.24, 6: ‘Tá Sasain ina leasmháthair os cionn na hÉireann.’

3.2 Slite beatha Mháire

Shíl a mhuintir féin gur dobhrán a bhí i Máire agus é ina ghasúr ach aithníodh ar ball, mar a luann sé féin in *Saol Corrach* (158), gur ghasúr cliste a bhí ann. Míníonn Mac Congáil (2002: 5)¹⁷⁹ an dóigh ar tháinig sin chun solais: ‘Ba é Séamus Ó Searcaigh, múinteoir ar Choláiste Uladh a raibh Máire ag freastal air, a d’aithin ‘searrach na dea-lárach’ san fhear óg agus d’fhoilsigh ábhar béaloidis dá chuid.’ Is léir nach raibh sé ina chinniúint fanacht sa bhaile agus saol a mhuintire a leanúint. Brúdh amach sa saol mór é, áit a raibh air gairmeacha eile a chleachtadh. Gairmeacha iad a bhain leis an intleachtóir orgánach, faoi mar atá curtha síos ag Eagleton (1999: 37) ar lorg Gramsci (Hoare 1971: 5-11). De thoradh air seo, is i mbruachbhaile de chuid Bhaile Átha Cliath a chríochnaigh sé. Is de thaisme, féadtar a rá, go raibh Máire ina scríbhneoir de chineál ar bith. Mar gheall ar a ról mar ghníomhaí teanga, bhí air tuairiscí a scríobh do na nuachtáin. As sin, tharla go raibh faill agus ábhar scríofa aige. Ní taisme ar bith é go raibh air slí mhaireachtála de chineál éigin a bheith aige agus gur ar an mhúinteoireacht agus an iriseoireacht a chinn sé, dhá ghairm a bhaineann leis an íos mheánaicme. Is minic an dá ghairm chéanna ag a chuid carachtar. Is minic, mar a luadh sa chaibidil roimhe seo cheana, gur banaltraí bancharachtair an fhicsin, gairm a chleacht bean Mháire féin. D’oibrigh Máire mar aistritheoir don Ghúm ar feadh tamaill, obair mhaslach, dar leis, nach ndeachaigh chun sochair dó mar scríbhneoir liteartha (Mac Congail 1990: 36). Ar ball, ba chléireach é, mar a bhí amhlaidh i gcás Uí Dhireáin, scríbhneoir eile nua-aoiseach a chuireann in iúl an coimhthíos a d’fhulaing sé i ndiaidh dó tréimhse a bheith aige as baile. Tá cosúlacht shuimiúil idir an bheirt scríbhneoirí seo nó, mar a tharla i gcás Mháire, sa deireadh, d’éirigh an chathair agus an baile dúchais araon coimhthíoch ag Ó Direáin fosta. Is i dtéarmaí an chléireachais a chuir Ó Direáin a choimhthíos féin in iúl, agus é ag fulaingt ‘faoi ualach deannaí, in Oifig Stáit’.¹⁸⁰ Maíonn Máire (*NBO*: 209) gur mhothaigh Frainc Ac Gairbheath an rud céanna: ‘Tháinig . . . athrach ar na tithe agus ar na daoine. Ach d’aithneoinn an baile go fóill. Ní tháinig athrach ar bith ar an Rinn na Feirste a tímsa i m’intinn.’ Mar a bhí amhlaidh ag Máire, chonacthas d’Ó Direáin go raibh parthas an oileáin ag dul in olcas le linn dó bheith ag fulaingt an tsaoil uirbigh. Is dócha gur coimhthíche an saol i gcás Mháire nuair a bhí dóchas sa réabhlóid agus athbheochan na Gaeilge caillte.

¹⁷⁹ ‘Abhrán Phádraic Shéamuis’ agus ‘Maolmhúire agus Feidhlimi Cam’, *Cloich Cheann Fhaolaidh*, 1911.

¹⁸⁰ Ó Dhireáin, M. 1949. ‘Stoite.’ *Rogha Danta*. Sáirséal & Dill: Baile Átha Cliath.

3.2.1 An íos mheánaicme

Faoi mar atá leagtha amach ag Mac Congáil (1990, 1992, 2002, 2010), tar éis do Mháire an cháilíocht chuí a bhaint amach i gColáiste Phádraig, Droim Chonrach, shaothraigh sé a chuid mar mhúinteoir ar feadh tamaill (1914-1920). Bhí ‘tallann neamhspleách’ i Máire, mar a deir Mac Congáil (1992: 69) ó nádúr, níor réitigh na coinníollacha a bhain leis ‘an inneall marfach’ leis agus d’éirigh sé as le dul ag obair mar thimire Dála – ina ghníomhaire teanga – i dTír Chonaill. Idir sin agus deireadh Chogadh na Saoirse, d’oibrigh sé mar ghnáthoibrí ar son na Gaeilge.¹⁸¹ Níor den dream is ísle sa ghluaiseacht é ach níor cheannaire tábhachtach é ach an oiread. I ndiaidh seala i bpríosún (1922), faoi Rialtas an tSaorstáit, bhí sé ‘sáite go hiomlán’, de réir Mhic Congáil (1990: 21), i ngluaiseacht na hAthbheochana. Ag tús na 1930í, chaith sé seal i bpríosún eile, de réir mar a chuireann sé síos air (SC: 239), nuair a ghlac sé post leis an Ghúm. Mar a fheicfear ar ball, ba chéim in olcas chun donachta é, ina bharúil féin.

Is spéisiúil go bhfóireann go maith an cur síos a bhí ag Yeats nuair a d’admhaigh, más go drogallach é, gurbh í aicme seo – an íos mheánaicme – ba dhúshraith ghluaiseacht na réabhlóide. I dtaca leis na nua-aoisithe de, mar a luann Carey (1992: 62), is í an íos mheánaicme – lucht an tsaoil bhruachbhailtigh – a raibh leithéidí Eliot, Pound agus Gissing go síor anuas orthu. Níor chuir na hard-nua-aoisithe seo fáilte roimh an charachtar nua seo ar an stáitse poiblí. I gcás Joyce, bhí seisean ag plé leis an charachtar chéanna íos mheánaicmeach i bpearsa a laoiach, Bloom. Is suimiúil an difear a dhéanann an t-aistriú suímh. I bpríomhchathair na himpireachta, is bagairt í an aicme seo don tsibhialtacht ach, i bpríomhchathair na tíre coilíní, is é an laoch é. Sa dá áit, is comhartha atá ann do theacht an tsaoil nua. Ba í seo aicme Mháire, nó is í an aicme inar chríochnaigh sé cibé. As an pheirspictíocht seo, bhí thuiscint ag Máire faoi ról forásach na haicme céanna.

3.2.2 Iriseoireacht Mháire

Mar a chuireann Carey (1992: 43) in iúl, tá tábhacht leis an iriseoireacht – mar chuid den ‘mass media’ – don nua-aoiseachas. Luann Carey cuid a seacht de *Ulysses* (eipeasóid an ‘Aeolus’) leis sin a léiriú. Tá, fosta, úrscéalaíocht na tréimhse i gceist, leithéidí *Scoop* (1938) le Waugh a bhí ina aoir ar an tionsclaíocht. Ní mó ná sásta a bhí intleachtóirí an nua-aoiseachais le

¹⁸¹ Tá an t-eolas seo leagtha amach ag Ó Conluain (1992).

feiniméan an ollchultúir: ‘The Frankfurt theorists¹⁸² (except Benjamin) shared the view that mass culture . . . had degraded civilization in the twentieth century. They blamed radio, cinema, newspapers and cheap books for ‘the disappearance of the inner life.’ Is suimiúil cur chuige Mháire a mheas i gcomhthéacs na smaointeoireachta seo. Ó thosach ama, bhí baint ag Máire leis an (mhór)chultúr céanna. Foilsíodh na chéad bhlúiríní beaga dá chuid in *An Claidheamh Soluis* sa bhliain 1911 faoin ainm Séamus Ó Grianna. Mar ghníomhaí teanga, bhain sé úsáid as iris an Chonartha le tuairisciú ar imeachtaí Gaeilge agus staid na Gaeilge i dTír Chonaill. Agus é ag teagasc ar Inis Fraoich, sa bhliain 1915, d’fhoilsigh sé *Castar na Daoine ar a Chéile*, a chéad úrscéil, ar *The Irish Weekly and Ulster Examiner*. Bhí an *Derry Journal* mar ardán aige fosta le tuairiscí a chur faoi bhráid an phobail. Deis díospóireachta a bhí ann dó agus phléigh sé príomhsmaointeoireacht a linne ar bhonn seachtainiúil. D’fhoilsigh sé ábhar béaloidis agus cuimhní cinn fosta i pbearsa na seanmhná ‘Máire’. Is suimiúil an chosúlacht idir Benjamin agus Máire. Luann Mitchell (1973: xvii) gur thosaigh Benjamin amach mar a bheadh nua-aoisí ann ag déanamh beag de na nuachtáin. Tháinig athrú comhairle air faoi ról an mheáin i bhfianaise Réabhlóid na Rúise: ‘[The] place where the word is most debased . . . becomes the very place where a rescue operation can be mounted.’ Is cinnte gur aithin Máire a úsáidí a bhí na nuachtáin mar uirlis na saoirse.

Ní raibh moill ar bith ar Mháire an t-ábhar uile a d’fhoilsigh sé i nGaeilge a chur ar fáil sna nuachtáin i mBéarla fosta. Is ann a foilsíodh na scéalta luatha Béarla leis. Tuigtear gur mhaith leis mórfhobal na hÉireann a bhaint amach agus, sa chás sin, ní raibh an dara suí sa bhuailidh ann ach ceol a aigne a chur os comhair an phobail mhóir i bhfriotal an Bhéarla. Níos moille, idir 1927-1929, b’eagarthóir é ar irisí an Chonartha. Ní raibh leisce ar bith air a chuid scríbhneoireacht liteartha agus ábhar beathaisnéise a fhoilsiú i nuachtáin agus in irisí. Na cuimhní cinn atá le fáil in *Nuair a bhí mé Óg*, *Rann na Feirste* agus *Saol Corrach*, mar shampla, tháinig siad amach i dtús báire in *An tUltach* le linn na 1930í sular foilsíodh i bhfoirm leabhair iad sna 1940í. Neamhionann is Flaubert, fear liteartha a tharraing ról an *flaneur* air féin agus a chreid nach féidir an mórfhobal a mhúineadh,¹⁸³ thuig Máire an gá le teagmháil a dhéanamh leis an phobal – an chuid sin de, ar a laghad, a bheadh in ann éisteacht lena theachtaireacht.

¹⁸² Is grúpa éagsúil d’intleachtóirí de chuid na heite clé an ‘Scoil Frankfurt’. Bhí Theodorno Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse agus Walter Benjamin ar na daoine is clúití sa ghrúpa. Tá cur síos ag Carey (1992: 43) ar an ghrúpa agus an claonadh éilíteach a bhí ag a mbunús acu.

¹⁸³ Flaubert-Sand *Correspondence*, Flammarion, Paris, 1981. Luaite ag Carey (1992: 5).

Mar a bhíonn amhlaidh go minic le Máire, tá codarsnacht ina dhearcadh ar thionsclaíocht na clódóireachta agus stádas an fhocail scríofa. Níor leasc leis uaisleacht an traidisiúin bhéil a mholadh os cionn ‘léann na leabhar’ agus a mheanma sáite sa bhéaloideas (*SC*: 67-77). Tá a chomhthéacs mar scríbhneoir iarchoilíneach le cur san áireamh fosta. Bhí sé ‘sáinnithe,’ mar a deir Kiberd (1993: 202), faoi scríbhneoirí na hÉireann i gcoitinne, agus scríbhneoirí na Gaeilge go háirithe, ‘idir dhá chultúr’. Mar a bhí amhlaidh i gcás Joyce, bhí Máire ‘caught on the cusp between a world that spoke and a world that read’ (Kiberd 1995: 355). Baineann sé sin le feiniméan iarchoilíneach, rud a gcuireann Innes (2000: 139) síos air mar ‘a recognisable community of cultural nationalists . . . who insist on the centrality of oral tradition as a distinguishing feature from the book and newspaper culture of the colonisers.’

Chaith Máire a shaol ag breacadh síos na hoidhreachta a fuair sé ina chluas. Tionscadal é a raibh géarghá leis. Sa leabhar a tharraing sé go díreach ar an oidhreacht sin, cuireann sé in iúl gur cailleadh cuid mhaith den seanchas:

Ar ndóigh, níl leath nó trian nó an ceathreamhadh chuid de cheol na nDálach fágtha againn.

Bhí an mhór-chuid de is dóiche, ag n-a gcloinn. Leig na hóigh cuid de ’chun dearmaid, agus níor sgríobhadh aon fhocal de go dtí an líne ’na dhiaidh sin. (*RF*: 20)

Ba léir gur thuig sé gurbh fhearr taifead a bheith ann, gan dianmhachnamh a dhéanamh ar fhiúntas an dreama a léifeadh é. Bhí a chuid leabhar breac leis na scéalta béaloidis a bhí ar a theanga aige. Níos ábhartha do théama na caibidle seo, bhaineadh Máire úsáid as an mhiotaseolaíocht agus as an scéalaíocht le sampla nó ábhar foghlama a chur os comhair léitheoirí na n-irisí Gaeilge agus na nuachtán Béarla.

3.2.3 Na nuachtáin i saothar Mháire

Tugtar leid i saothar Mháire go n-aithnítear tábhacht na bpáipéar. Comhartha soiléir atá ann go dtugtar áit don chló mar mheán tábhachtach do mhuintir na tíre. Níl aon amhras ach go raibh Máire prolific mar scríbhneoir. Bhain sé triall as gach meán scríofa agus is léir tábhacht na hiriseoireachta náisiúnaí dó. In éineacht le nithe eile a bhaineann leis an saol comhaimseartha – an carr, an traein, an gunna – luaitear ‘na páipéir’ a thugann eolas don phobal ar chúrsaí náisiúnta agus idirnáisiúnta. Is nuacht ann féin é an páipéar nuachta nuair a chéadthágann sé ar shaol go dtí an Ghaeltacht (*NBO*: 152). Rud é a thugann le fios go bhfuil saol nua ann agus a thugann eolas faoin saol mór. Níl léamh [an Bhéarla] ag muintir na háite agus léitear amach é. Ní hiontas é gur tuairisc ar Chogadh na mBórach a luaitear nó is i gcomhthéacs na polaitíochta

a bhfuil tábhacht na bpáipéar chun tosaigh. Ní raibh dúil ag an reacaire sa scéal ‘Mé Féin agus an Phoilitidheacht’ i léamh nó léann go gcluinn sé náisiúnaí ag caint. Tuigtear feidhm na nuachtán dó (*TT*: 51-52): ‘Dá dtigeadh liom an páipéar a léamh, b’ionann é, dar liom, is bheith ag éisteacht le mo laoch.’ In *Castar na Daoine ar a Chéile* (62), pléitear an fhadhb (mar a bhí ganntanas airgid) atá ag cur bac ar an Chonradh ‘a cuid oibre a iompar amach’. Bíodh nach luaitear an gléas atá i gceist, is irisí atá de dhíth chun teachtaireacht an Chonartha a chraobhscaoileadh. Níl Máire i bhfad ó riachtanais laethúla na gluaiseachta san am. An chéad rud a dhéanann Colm (*CDC*: 95), carachtar óg tuaithe, nuair a bhaineann sé Londain amach, ceannaíonn sé páipéar. Is é a chuireann cor ina chinniúint nó is ann a fheiceann sé fógra a iarraidh fir a mbeadh eolas ar an *wireless* aige le dul ar shoitheach chogaidh. Radharc beag atá ann ach nascann sé eilimintí den saol comhaimseartha le tábhacht an mheáin seo do shaol charachtar an scéil. Mar a bhíonn amhlaidh i bhficsean Mháire, tá doimhneacht ar leith le nithe beaga nach bhfuil cuma thábhachtach orthu.

Ní hamháin go bhfreastaltar ar an eachtra bheag sa phlota ach léirítear an stair a bhaineann leis an iriseoireacht don náisiúnachas, do shaoradh na tíre agus do dhul chun cinn na hÉireann. Is í feidhm na hiriseoireachta a léiríonn an difear idir an Meiriceánach fillte agus muintir na Gaeltachta: ‘Bhí eolas aige nach raibh ag mórán eile ’sna Rosaibh. Gheibheadh sé *The Irish World* gach seachtmhain as Meiriceá. Bhíodh sé ag cainnt ar Devoy agus ar Chlann na nGaedheal.’ (*AD*: 69-70) Tá sampla eile de sin in *Caisleáin Óir* nuair atá Séimí ag teacht ar ais chun an bhaile. Ag dul ar an traein dó an iarraidh seo, ceannaíonn sé an páipéar. Cuirtear in iúl an difear idir an coimhthíoch agus muintir na háite:

Tháinig gasúr go dtí an fhuinneog agus dlaíóg páipéar leis. ‘*Derry Journal*’ ar seisean seanard a chinn. Níor lig na fir a bhí sna seanbhrístí orthu féin go raibh an gasúr ann nó as. Cheannaigh an fear uasal páipéar uaidh. (*CO*: 143)

Tchítear do ghasúir na háite ar chúl an pháipéir gur marbh atá toicí de chuid an Chlocháin Duibh. Is fiú sin a lua nó tugann sé le fios castacht na hionramhála i dtaca leis an nua-aois de. As sin tig comhrá tábhachtach faoin chaipitleachas. Cuirtear comhfhios aicmeach na bhfear óg i gcodarsnacht le seanmhná an bhaile. Áit a bhfuil na mná buíoch den toicí, níl na fir óga dall gurbh as obair na mban céanna a shaothraigh an toicí a shaibhreas. Is ríspéisiúil i gcomhthéacs an phlé seo an rud a deir bean le duine de na fir:

‘Tá cuid mhór cainte díchéillí den chineál sin le cluinstit ar na mallaibh,’ arsa an tseanbhean,
 ‘cibé acu is í Albain atá do bhur milleadh nó nach í. Chan fhuil smaoineamh ar bith agaibh
 gurb é a choinnigh an cár ionaibh.’ (CO: 143)

Dar léi gur smaointe coimhthíocha iad na smaointe radacacha atá ag na daoine óga. Is léiriú caolchúiseach greannmhar é mar chur síos ar an bhearna idir an taos óg agus na sean.

Ní hábhar iontais é ról a bheith ag páipéir nuachta sna húrscéalta a bhfuil an pholaitíocht tábhachtach iontu. In *Mo Dhá Róisín*, fiafraíonn Labhras Óg de Chaitlín cad é is féidir leis-sean a dhéanamh ar son na tíre. An chéad rud a chuireann Caitlín roimhe ná an scríobh (.i. an seanchló agus an Ghaeilge, seachas teanga nua phraiticiúil an Bhéarla) a fhoghlaim (MDR: 31). I gcomhthéacs shaol na tuaithe a chuirtear an ceacht – ‘Ar chuir tusa báire?’ Má bhíonn sé i gceist ag Labhras gníomh úsáideach a chur i gcrích, caithfidh sé an scríobh a fhoghlaim ar mhaithe leis an tír uilig a mhúscailt. Nuair a chailleann Caitlín a post mar mhúinteoir, de thairbhe a meoin náisiúnaigh, maíonn Eoin Mac Caoláin go dtabharfaidh sé a phost di agus go rachaidh sé ar lorg oibre mar iriseoir ar *Réalt na Maidne* (MDR: 56-57). Glactar leis go bhfuil taithí aige ón obair a bhí aige leis an Chonradh. Níos faide anonn sa scéal (88-89), cuirtear in iúl gur sna páipéir a chuaigh an scéal amach ‘ar fud na tíre’ faoi eachtraí Éirí Amach na Cásca.¹⁸⁴ Is iad na nuachtain a dhéanann an difear idir an ‘scaifte beag’ (MDR: 29) de ghníomhaithe an Chonartha, gan trácht orthu siúd a d’éirigh amach i 1916, agus ‘scaifte de mhuintir Cheann Dubhrann’ ag stáisiúin Léim an tSionnaigh (MDR: 98). Is de thoradh na poiblíochta atá teach faire an laoich lán (MDR: 99). Mar sin féin, cuirtear in iúl an difear idir aithne a bheith ag duine ar dhuine agus eolas ceart a bheith air. Is léir gur scáil an fhíoreolais é, eolas tánaisteach, an tuairisc scríofa. I ndeireadh na dála, áfach, is trí mhodh na hiriseoireachta nua a chuaigh gáir Chonaill Óig ar fud na tíre (TM: 20). Cuid riachtanach é de mhúscailt agus shaoradh na tíre, dar ndóigh. Is ionann sin agus scéal Chonaill in *Tairngreacht Mhiseoige*. Le ‘trunk call’ (243) a chluintear faoi spásas ceaptha Chonaill Óig. Arís, is ar na páipéir a théann scéala amach faoi (248). Taobh lena hanailís ar na meáin, tuigeann Eimear (agus na náisiúnaithe nua) an tábhacht atá leis an chumarsáid. Cluin muintir na háite an focal coimhthíoch – an ‘focal dictionary’, mar a thugtar air, ‘*conscription*’ – tríd na páipéir (85). Is as sin a eascraíonn triail agus príosúnacht (agus bás) Mhósaí. Tuigtear don ógbhean nach dtiocfaidh iaróg as fulaingt Mhósaí ach go b’ é

¹⁸⁴ Is trí nuatheicneolaíocht an eolais, mar atá an teileagram, a théann focal ar bhás Labhráis Óig chun a bhaile (MDR: 97). Is rud é sin a lonnaíonn an scéal go dlúth sa nua-aois nó baineann an teicneolaíocht seo le nua-aoisiú na tíre. Nasctar sin le hArd-Oifig an Phoist, ceanncheathrú an Éirí Amach, a théann le téama an scéil. Ní miste, sa chomhthéacs seo, an úsáid a bhaintear as litreacha i bhficsean Mháire, a lua fosta.

nuachtán ina thaobh. Taispeánann sí páipéar cúise (*Freedom*) don aturnae. Tá contúirt thintrí leis an pháipéar, go háirithe alt amháin. Amharcann an t-aturnae air, ‘Mar a bheadh eagla air go rachadh sé le thine ina lámha.’ (94). Tá míniú ansin ar an scaifte mór agus an tórramh mór a bhíonn ag Mósáí.

Tá go leor cosúlachtaí, mar a deir Ó Gallchóir (1992: 128), idir scéal *Mo Dhá Róisín* agus *Tairngreacht Mhiseoige*, sa mhéid is gur athrá (‘Rocky 2’, mar a deir Ó Gallchóir) atá sa dara húrscéal. Sa dara iarraidh, áfach, déantar go leor forbartha ar an chéad leagan. Athraítear suíomh agus pléitear ábhair i bhfad níos leithne. Sampla amháin de sin, is ea ról na bpáipéar. Cuirtear Mósáí in aithne don léitheoir agus is gairid go bhfeictear nach ionann é agus an gnáthphobal: tá sé ag léamh páipéir agus ag tabhairt neamhairde ar Chonall (*TM*: 45). Nuair a labhraíonn sé le Conall, luann sé ábhar a léite, go bhfuil na hÓglaigh curtha ar bun i mBaile Átha Cliath. Le linn na díospóireachta idir Conall Óg agus a athair, Conall Mór, déantar tagairt d’fheidhm bholscaireachta na bpáipéar i leith na nGearmánach (*TM*: 64). Go gairid ina dhiaidh sin, deirtear go mbeidh scéal sna páipéir faoin scoilt sna hÓglaigh (*TM*: 65). Tá cur síos ar ball sa scéal ar an phróiseas trína dtagann ‘páipéir Bhaile Átha Cliath’ a fhad le Leitir Cuilinn – ‘sé lá sa tseachtain’ – agus an tábhacht atá leo do mhuintir an bhaile: ‘Bhíthí ag feitheamh go cruaidh leis na páipéir chéanna gach lá’. (*TM*: 67-68) Is íorónta gurb é an nuacht as Baile Átha Cliath (an tÉirí Amach) a chuireann stop leis na nuachtáin teacht. Tá briseadh i scaipeadh na nuachta agus is ag brath ar theileagram atá fear na litreach, Mánus Rua. I gcreach an eolais, fásann an t-áibhéal:

Bhí an cogadh dearg i mBaile Átha Cliath. Bhí an Caisleán i seilbh na nÓglach. Bhí na mílte fear as gach cearn den tír ar a mbealach go láthair an chomhraic. Bhí leathchéad míle Gearmánach i gCiarraí agus lasta loinge d’airm leo. (*TM*: 70)

Sa chomhthéacs seo, luaitear ‘Tairngreacht Mhiseoige’. Creideann cuid de mhuintir an bhaile go bhfuiltear á comhlíonadh. Is deas an nasc idir an seaneolas agus an nua. Le fios nó le hamhras, tá Máire ag trácht ar cheist mhór na meán agus bunús eolas an duine.

Luann Conall Óg feidhm bholscaireachta na bpáipéar. Tógtar ar an cheist sin i dteach mór an Dochtúra le linn plé ar an Éirí Amach. Is ábhartha an plé, nó tá sé ag teacht go maith le cruthú an toilithe (manufacture of consent) a mhaíonn Chomsky & Hermann (1988). Is spéisiúil gur sa tréimhse chéanna (a luathfhichiú céad) a thosaigh tionscadal na bolscaireachta, dar leo (1988: xi). Tá na páipéir ‘ag inse na fírinne don tsaol mhór’, i dtuairim an aturnae. Mar a chuireann

Eagleton (2003: 226) in iúl, áfach: ‘Truth in the modern era is increasingly pressed into the service of power.’ Tugann iníon an dochtúra freagra ar shaontacht an aturnae:

‘Déarfaidh lucht na bpáipéar an rud is fearr a fhónfas dóibh. . . . Níor labhair siad go raibh na hÓglaigh buailte. Ach, dá mbeadh poblacht againn as deireadh na troda déarfadh an mhórchuid de na páipéir gur cheart leacht a chur os cionn an Phiarsaigh.’ (TM: 78)

Is iontach go deo fosta an tuiscint atá ag Máire ar réimse shaoirse an phreasa. Is é atá á chur in iúl ag Chomsky (1989: 48) ná nach mbíonn de shaoirse ag na meáin ach saoirse taobh istigh de theorannacha áirithe. Thrácht Máire ar an rud céanna ina chuid iriseoireachta féin lena léiriú go bhfuil ‘na páipéir faoi stiúir ag lucht an airgid’:

Féadann *Freeman is Independent* a chéile a scineadh ina measc féin fá *Colonial Home Rule* nó fá Phairtí na hÉireann. Féadann *Telegraph is Irish News* an taobh dhearg dá ggraiceanann a chur amach fá chreideamh. . . . Ach, má tí siad go bhfuil an t-oibrí ag smaoineamh ar a cheann a thógáil, i bhfaiteadh na súl dhéanfaidh siad síocháin eatarthu féin agus cuirfidh a gcuid urraidh i gcuideachta leis an tsompla bhocht a choinneáil síos.¹⁸⁵

Is cur síos radacach ar na meáin lena linn atá ann ach is tuar réadúil fosta d’anailís chritic na meán comhaimseartha.¹⁸⁶ Is léargas maith amháin é do ghné amháin d’fhealsúnacht Mháire, rud a mbeidh á phlé thíos, go bhfuil gach eolas le fáil sa seaneolas. Is fíor go bhfaca smaointeoirí forásacha – Connolly, mar shampla – an tábhacht a bhí le ról agus úinéireacht na bpáipéar. Is iontach an ghrinnanailís chéanna bheith ag Máire, nuair a chuirtear ina leith nach raibh ina shaothar ach cumhaidh Oisín i ndiaidh Thír na hÓige.

Ní i gcónaí Máire anuas ar na páipéir. Bhí sé thar a bheith sásta gach sórt seánra a chur os comhair a léitheoirí taobh istigh de theorainneacha na hiriseoireachta. Tá cuid de na sleachta is deismire dá chuid le fáil ina luathiriseoireacht.¹⁸⁷ In ainneoin thábhacht na bpáipéar don náisiúnachas agus do bheatha Mháire, léirítear ina shaothar an t-ardnósachas is dual do na nua-aoisithe i leith páipéar nua-aimseartha.¹⁸⁸ Dífear tábhachtach is ea é, áfach, nó go ngéilleann Máire eolas faoi leith bheith ag seandaoine iargúlta. Ní hionann go díreach, mar sin de, a dhearcadhsa agus nua-aoisithe i Sasana. In *Tairngreacht Mhiseoige* (20), cuirtear in iúl nach

¹⁸⁵ Cummanacht: sopóg na dtrí n-urchar. FL, 22.3.19, 3.

¹⁸⁶ Féach *Bad New From Israel*, (Philo and Barry 2004), *Ireland: The Propaganda War*, (Curtis 1984).

¹⁸⁷ Féach an liosta a rinne Mac Congáil (1990: 91).

¹⁸⁸ Féach Carey (1992: 7).

ionann eolas agus aithne ar dhuine: ‘Shíl mé go raibh aithne agat ar mo chomharsa bhéal dorais. Ina áit sin níl agat ach an rud a léigh tú ar na páipéir, tú féin is daoine eile ó Mhálainn go Cionn tSáile.’ Tá dhá chineál eolais ann, is léir. Bíodh is go nglacann Máire le húsáid agus le praiticiúlacht na meán nua, níl siad inchurtha le heolas ar an tseandóigh nó is nasc neamhdhíreach atá ann seachas nasc fíor orgánach.

3.2.4 An Gúm

Ní shuígh Máire go sásúil leis an stát nua. Chuir sé ina choinne ón tús agus chaith seal i bpríosúin as gníomhaíochtaí Poblachtacha. Is ar éigean go raibh sé beo ar a chosa, dar leis, agus é gafa le riachtanais an tsaoil an go mall sna fichidí.¹⁸⁹ Is faoi na coinníolacha sin a ghlac sé le post leis an Ghúm. Bíodh is go ndearna sé obair fhiúntach ag aistriú leabhar agus ag cur leabhar scoile le chéile, bhí sé féin agus scríbhneoirí eile anuas ar an chineál oibre a bhí idir lámha acu. D’amharc sé féin ar an obair, mar a luann Mac Congáil (1990: 36), mar ‘mhasla intinne’ a chuaigh go dtí a chroí ann. Chuir Máire féin a mhíshástacht in iúl go tréan: ‘Bhí mearbhlán i mo cheann agus bhí cruit orm! Bhí crampaí in mo mhéara agus mé ag cailleadh amharc na súl. Agus bhí mo chuid Gaeilge briste brúite bearnach.’¹⁹⁰ Is ráiteas atá ann a chuirfeadh laoch Gregor Samsa nó reacaire chéadphearsa Eliot in *The Wasteland* i gceann an léitheora. Cuimsíonn sé riocht na gcarachtar sin agus an coimhthíos atá á gcrá. Is fíor nár fhoilsigh Máire saothar cruthaitheach ar bith le linn na mblianta a raibh sé ag obair don Ghúm. Mar a mhíníonn sé féin (SC: 235-236), b’fhada uaidh bheith ag aistriú don Ghúm ach bhí sé idir sin, an tír a shiúl mar fhear dheirce nó post múinteoireachta a thógáil in Trinidad. Cuireann sé in iúl a aiféala a mhothaigh sé faoin mhargadh a rinne sé ina shaol. Is spéisiúil go síleann sé gur ‘titim’ a rinne sé le linn dó bheith ag obair ann:

Nár mhairg a chaith mé uaim an phiocóid agus an tsluasaid agus an sleann, agus a thoisigh a mhéaradrú ar ghiobóga beaga de pháipéar? Thréig mé mo dhúchas agus tá mé anois ar an anás! (SC: 234)

Is cuí go léiríonn Máire a dhearcadh diúltach ar obair chléireachais, rud atá pléite ag Carey (1992: 57-62). Pléann Carey údair ón luathfhichiú céad, Crosland agus Bullock, a léiríonn gné amháin thabhachtach den nua-aoiseachas, is é sin dímheas don chléireach, ionadaí don mheath atá sa saol nua uirbeach. Tá leagan amach Mháire ag teacht le diúltachas Crosland ar an

¹⁸⁹ Féach *Saol Corrach* (234); Mac Congáil (1990: 35).

¹⁹⁰ *An tUltach*, Eanáir 1941, 1.

chléireach.¹⁹¹ Luann Carey ionramháil Bullock ar shaol an chléirigh: ‘He [Thorne, príomhcharachtar an úrscéil] fears that clerks are not real men. He envies bricklayers and navvies.’¹⁹² Chan ionann is Franc ’ac Ghairbheith agus Micheál Ruadh, ní fir fhearúla iad na cléirigh. Ba iad sin na cineálacha fear ar thug Máire meas orthu.

Tá coradh iarchoilíneach air seo. Is aisiompú é ar thuiscint Heaney ar an chinneadh a rinne seisean ar a sheal. Más léir gur ag diúltú don ghunna a bhí Heaney¹⁹³, is dócha ag leanúint traidisiún Joyce, ba mhairg le Máire nár thóg sé gunna in am an riachtanais. Is feiniméan é a dhéanann nasc, áfach, le meon an nua-aoiseachais fosta. Mar a mhíníonn Hollington (1978: 430), ‘Non-events are distinctive features in Modernist writing.’ Luann Kiberd (2006: 12) laochra Beckett agus na macallaí in *Waiting for Godot* do na baird sa chomhthéacs seo. Do charachtair áirithe Mháire, nár thapaigh an deis, tá siad gafa i liombó dá gcuid féin. Samplá maith de sin is ea príomhcharachtar ‘An Fear Deireanach de na Fiannaibh’ (*SUS* 1945). Leagan de *Don Quixote* is ea é, an fear gafa idir a bhrionglóidí agus a fhíoreispéireas. Níor tháinig sé in éifeacht nó rugadh ag an am contráilte é. Cuireann reacaire *Le Clap-Sholus* (5) an mhairg chéanna in iúl, go bhfuil sé ‘mar bheadh fear ann a leigfeadh an lá thart.’ Bhí a shliocht sin ar Mháire féin, gan amhras, rud a chuireann sé in iúl nuair is ‘Draoidín’ a bhaistear ar an ghasúr san úrscéal beathaisnéise sin. Is amhlaidh sa scéal ‘Fear a’ Chomhraic’ (*AB* 1959), scéal eile a chuireann síos ar an choimpléasc a léirigh Máire (*NBO* 187 thuasluaite) ar mhothaigh sé nár tugadh cead dó teacht i méadaíocht. Is fíor, mar atá luaite ag Ó Conluain (1992: 23) go raibh ‘rún aige a bhealach féin a bheith aige go han-luath ina shaol’. Ní mór an tátal a bhaint as sin agus mionsonraí a shaoil gur mhairg dó gur ag plé le cúrsaí teagmhasacha a bhí sé, dála carachtar nua-aoiseach, seachas an gníomh laochta nuair a bhí an t-áiméar ann. Dar ndóigh, scéal Oisín is bonn don téama inní atá á léiriú ann nó tá an deis caillte ag glúin Mháire faoi stát na Léinte Gorma.

¹⁹¹ T.H.W. Crosland (1868-1924), file agus iriseoir, a scríobh *The Suburbans* (1905), úrscéal a chain teacht chun cinn na híos mheánaicme.

¹⁹² *Robert Thorne: The Life of a London Clerk.* (1907) Le Shan F. [John William] Bullock. Éireannach a bhí ann agus is féidir go mbaineann a dhearcadh lena chúlra agus an bhaint a bhí aige leis an Athbheochan Liteartha.

¹⁹³ Féach ‘Death of a Naturalist,’ (1966: ll. 27-32). Nasctar an t-ealaíontóir agus é ag teacht i mbun a méide agus a dhearcadh ar an staid pholaitiúil sa dán seo. Tugtar faoi deara an chosúlacht idir ionramháil Mháire agus Heaney, bíodh is nach ionann cinneadh ná creideamh na beirte.

3.2.5 Teach an Chustaim agus na foclóirí Gaeilge

Tá sé ar shlí a ráite gur mhothaigh Máire an titim chun áiféise ina shaol. I dTeach an Chustaim a d'oibrigh sé in oifig, ag leibhéal íseal, agus chaith seal 13 bliana ar an *Foclóir Béarla-Gaeilge* (1959) faoin eagarthóir Tomás de Bhaldraithe agus ar an *Foclóir Gaeilge-Béarla* (1977) faoin eagarthóir Niall Ó Dónaill. Is léir nach gnáthchleireach a bhí ann nó chuir sé leabhar i ndiaidh leabhair amach go deireadh a shaoil. Is fíor gur ag an leibhéal sin aicme a d'fhan sé go deireadh fosta. Más compordach a bhí sé agus é ag cur faoi i bhfo-bhaile meánaicmeach de chuid Bhaile Átha Cliath, rud a chuireann Ó Conluain (1992: 34) ina leith, níor thaitin sé leis bheith ag amharc ar an chineál sa Saorstát a bhí ag teacht i dtír ar an réabhlóid agus ar an Ghaeilge:

‘Níl de dhíobháil in Éirinn ach veiste bhán agus éadan dána agus muineál righin. An té a bhfuil sin aige, gheobhaidh sé an post is airde sa tír agus gan aon fhocal Gaeilge ina phluic.’
(SC: 244 - 245)

Ghoill a stádas féin sa dispeansáid pholaitiúil nua air. D'fhág a stádas sa saol agus an saol a bhí aige i mBaile Átha Cliath go raibh sé coimhthíoch i rith a shaoil. Domhan eile a bhí ann do stócach as Rinn na Feirste. Is é rud a chuireann sé síos air le greann in *Nuair a bhí mé Óg* (159) nuair a chéadluaitear coláiste sa chathair leis: ‘Chaith mé cupla lá ag caint le mo mháthair ar an tsaol a bhí fá mo choinne. Cá háit a raibh Baile Átha Cliath? An raibh sé i bhfad os cionn an tSratha Báin?’ Is mothú tréan é a chuir sé ina scéalta malla nó is téama leanúnach é sna gearrscéalta agus úrscéalta. Scéal cinnte gur i bhfad ó shaol na Fiannaíochta nó, fiú, ó shaol a mhuintire, an cineál saoil a bhí ann. Is suimiúil an cur síos a bhí ag a dheartháir ar Mháire, nó léiríonn sé a dhearcadh nua-aoiseach Nietzscheach ar an ghnáthdhuine. Is é seo a leanas a ndúirt sé i leith mhuintir na hÉireann agus lucht (neamh-mhillte) na Gaeltachta: ‘Bhí siad chomh héagsúil leis an dream bheag daoine atá in Éirinn inniu agus atá capall uasal fiáin nár iompar uallach riamh, le seanghearrán spadánta a chaith a shaol ag lódaíocht ar chlábar na mbóithre.’¹⁹⁴ Dar le Seosamh gur as Sasana a tháinig an ‘aicíd’ (an tsaint agus an tionsclú) a scrios spiorad na ndaoine. Chuir sé Máire go sonrach i gcuideachta na híosmheánaicme millte: ‘Bhí sé ar dhuine de na daoine sin,’ dar le Seosamh, “a phós agus a shocair síos agus nár bhain agus nár chaill”¹⁹⁵ Is fiú a lua go mbeadh Máire ar aon intinn leis an dearcadh seo, nuair a bhí an dóchas á chailleadh aige, ar mhuintir na hÉireann i gcoitinne.

¹⁹⁴ ‘Fian-litríocht.’ In *Ailt: saothar Sheosaimh Mhic Grianna*, cuid a dó. Eag., Nollaig Mac Congáil (1977: 39).

¹⁹⁵ Luaite ag Ó Conluain (1992: 34).

4. An seaneolas

Chreid Máire go raibh eolas ar leith ann a chuimsigh gach eolas.¹⁹⁶ Is rud é atá le sonrú ina fhealsúnacht mar atá á léiriú san iriseoireacht agus a thagann chun cinn san fhicsean fosta. Cur chuige é, i gcosúlacht, atá i gcoinne mheon an nua-aoiseachais, nó diúltaíonn sé don dul chun cinn san eolas. Luadh ar ball an claochlú eolaíochtúil a tháinig ar smaointeoireacht an Iarthair ó aimsir na hAthbheochana Eorpaí i leith. Tugtar le fios go bhfuil difear cáilíochtúil idir fealsúnacht na meánaoise agus fealsúnacht na nua-aimsearthachta. Thagair Mac Piarais do seo nuair a chuir sé i gcoinne an chóras oideachais eachtrannaigh:

In education ‘modernism’ is as much a heresy as in religion. In both, medievalism were a truer standard. We are too fond of clapping ourselves on the back because we live in modern times. . . . There is, of course, such a thing as modern progress but it has been won at how great a cost! How many precious things have we flung from us to lighten ourselves for that race! (1915: 37)

Ábhar iontais é an méid seo as peann an Phiarsaigh a bhí ar an duine is éifeachtaí, más fíor do O’Leary (1994: 404), i measc fhorásithe ghluaiseacht na Gaeilge san am. Is é rud gur aithin Mac Piarais, mar a d’aithin Máire féin, nár leor an t-amharc siar le hathbheochan a chruthú agus a chur i gcrích. Ba léir dóibh beirt an gá le dearcadh a chuimseodh gach tréimhse.

Sa dearcadh seo, tá dúshlán don eolas nua, mar atá an eolaíocht, le sonrú. Samhlaítear do Mháire agus a chuid carachtar go bhfuil saol ann atá os cionn an domhain ábharaigh ina maireann an duine. In *Suipín an Iolair*, mar shampla, déantar idirdhealú idir Eoghan ’ac Suibhne agus Murchadh Dubh. Nuair a bhí siad óg, bhíodh an bheirt ghasúr óg in éineacht le chéile ag ligean orthu gur bád a bhí i gcloch ar an trá ach cuirtear in iúl nach ionann an bheirt ghasúr:

Níor mhair a’ tsamhail seo do Eoghan ’fad is mhair sí do Mhurchadh. Gheobhthá daoine adéarfadh gurab é rud fuair Eoghan ciall go luath agus go bhfaca sé nach raibh aca acht carraig chloiche. Daoine eile adéarfadh nach bhfuigheadh Murchadh ciall choidhche. Go raibh sé fá gheasaibh ag na daoinibh beaga. (*SI*: 11)

¹⁹⁶ Féach, mar shampla, *Tairngreacht Mhiseoige* (23-24). Tá tuar ann sa seaneolas do staid agus do chinniúint na tíre. Fiú mura bhforaítear ina iomláine eolas Mhiseoige, tá ‘eagna cinn’ ar leith aice agus foraítear an tairngreacht don té a bhfuil an tuiscint sin ann/inti.

Mar is dual do Mháire, agus is rud é a mhíníonn sé ar ball, tá doimhneacht fealsúnachta i sampla beag a bheadh páistiúil i gcosúlacht. Is pointe é a dhéanann seo agus an file Niall Mór Mac Muireadhaigh á phlé aige: ‘Ba deacair giota filíochta a fháil ní ba simplí ná an giota seo. Shílfeá gur glórthaí linbh é ar dhóigh amháin agus caint fealsúnaí ar dhóigh eile.’¹⁹⁷ As an sampla sin thuas, eascraíonn ceisteanna faoi theoiric an eolais agus faoi dhearcaidh chiníocha éagsúla ar an saol. In aigne Mháire, ní hionann gach cine agus chreid sé gur truaillithe a bhí muintir Shasana (ina iomláine, is cosúil) ar an dóigh sin. Níor chuir sé fiacail ann agus é ag maíomh ‘duifear eadar anam an tSasanaigh agus ceann an Ghaeil . . . [Tá] an Sasanach béalachtach, lochtach, bithiúnta, bréagach, agus an Gael díreach, ionraice, soineanta.’¹⁹⁸ Dar leis féin gur saintréith chine ba bhun leis an difear seo a thug uaisleacht d’Éireannaigh os cionn na Sasanach: ‘There are such things as racial characteristics distinguishing one nation from another.’¹⁹⁹ Mar a luann Mac Congáil (2002: 170) ba chuid dhílis de smaointeoireacht na hAthbheochana agus na linne í an cineál cainte ciniúla seo. Ba chuid dhílis den Rómánsachas é fosta. Nuair a bhí Rómánsaithe de chuid Shasana, Wordsworth agus Arnold, mar shampla, ag trácht ar lucht na cathrach, chuir siad glaineacht na bpobal réamhstaire (na Ceiltigh, lucht na tuaithe ina measc siúd) i gcodarsnacht leis an saol nua truaillithe. Dar leis na Rómánsaithe gur brúidiúil an ré nua thionsclaíoch a d’eascair as an Eagnaíocht, gur titim a rinne lucht na cathrach.

Idir chamáin in *Suipín an Iolair*, mar sin de, tá fealsúnacht na hEagnaíochta mar a tháinig sí chun cinn ag Locke. Is é rud ar chaith Eliot amhras air fosta, ag maíomh nach raibh san eimpíreachas ach:

. . . at best, a limited value

In the knowledge derived from experience.

The knowledge imposes a pattern, and falsifies. (‘East Coker’ II, 1963: 199)

Is ag ceistiú an eimpíreachais atá *Suipín an Iolair* agus is téama lárnach de chuid Mháire é an ceistiú sin. In *Le Clap-Sholus* (88) tugann máthair an reacaire amach dó as bheith ag éisteacht le ‘sgéaltaí amaideacha’. Níl an reacaire ag teacht go hiomlán leis an mháthair. Tuigeann sé go bhfuil mianach fealsúnachta an scéil a d’inis an tincleoir Bhaoigheallach dó faoi thoirtín: ‘Cad é atá sa tuirtín mhór ach sainnt a’ tsaoil?’ Ábhar mór an chine dhaonna is ea é, mar a deir sé

¹⁹⁷ Féach ‘Scribhinní agus seanchas.’ *An Phoblacht* 18.6.26, 4. Cuireadh an aiste seo i gcló arís faoin teideal ‘Niall Mór Mac Muireadhaigh’ ar *An tUltach*, M. Fómh. 1940.

¹⁹⁸ *Misneach*, 19.2.21, 3. ‘Aistriú: Na smaointe agus ní hiad na focail.’

¹⁹⁹ *DJ*, 17.12.20, 6. ‘Co-operation and Gaelic revival.’

leis féin. Tá teannas ann idir an saol spioradálta samhlaíoch aislingeach agus an domhan ábharaíoch. Is éard a bhí i gceist ag an Phiarsach (1898: 99) nuair a mhol sé eisceachtúlachas na nGael: ‘This is the true Irish mysticism, the mysticism which recognises no real dividing line between the seen and the unseen, and to which the imagined experience is often more vivid than the real experience.’²⁰⁰ Tá duairceas na nua-aoise le sonrú i saothar údair na linne seo araon ach, i gcás Mháire agus i gcás na hÉireann de, ní ceist theibí amháin í. Is leagan atá ann de ‘coimhlint na sibhialtachtaí’, mar atá luaite ag idé-eolaithe an impiriúlachais, a shamhlaítear idir mórchumhachtaí na hEorpa agus na tíortha coilíneacha. Tá an choimhlint seo, mar atá luaite in Ashcroft *et al* (1995: 8) ar cheann de dhénárthachtaí dhioscúrsa an choilíneachais. Sa chomhthéacs seo, ní gan chiall é má chuireann scríbhneoir dúchasach i gcoinne eolaíocht na mórchumhachta. Déanann Máire, mar sin, a chuid i gcoinne mhiotaseolaíocht na nua-aimseartha. Níor mhaith leis, dar ndóigh, a náisiún ná an seaneolas a fhágáil i dtréimhse na réamhstaire. Is ábhartha an t-eolas ársa don tsochaí chomhaimseartha. Tá sampla deas d’ábharthacht agus d’fheidhm an tseaneolais in ‘An Aisling Bhréige’ (CD) a oibríonn go healaíonta mar íoróin thragóideach. As gníomh an laoi, Eamonn Ghráinne Duibhe, thiocfadh tubaiste:

Tá sé canta go mbíonn a cuid féin ag an fharraige ar dhóigh nó ar dhóigh eile. B’fhurast a aithne ar an oíche chéanna go raibh caill air agus nach n-imeodh an mortas gan a chuid a bheith leis. (CD: 58)

Is é an rud a theastaíonn ó Mháire ná urraim a léiriú i dtaobh an tseaneolais le go mbeadh sé in oiriúint don saol comhaimseartha agus don todhchaí araon. Tá an seaneolas solúbtha go leor le nach féidir leis dul as dáta.

Ní hamháin go bhfuil trácht ar bhuncheisteanna fealsúnachta sna seanscéalta ach maítear go bhfuil síolta an eolais nua-aimseartha le fáil iontu fosta. Maíonn Máire gur tuaradh mórchumarsáid dhomhanda, eitilt, an héileacaptar agus spástaisteal. ‘Ní dheárnadh rud ar bith go fóill,’ a mhaíonn an reacaire, ‘nach raibh faidheadóracht sna seansgéaltaí air.’ (CS: 83) Tá an smaointeoireacht seo ag teacht le tuairim Mhic Phiarais (1915: 37):

All progress on this planet, and on every planet, is in a circle. Just as every line you draw on a globe is a circle or part of one. Modern speculation is often a mere groping where ancient

²⁰⁰ In McAonghusa, P. & Ó Réagáin, L. (eds) 1967. *The Best of Pearse*. The Mercier Press: Cork.

men saw clearly. All these problems with which we strive . . . were long ago solved by our ancestors.²⁰¹

Tuairim í sin a gcuireann Nadeau (1981: 43) leis: ‘I hold it true that pure thought can grasp reality, as the ancients dreamed.’ Ní gá ach tagairt a dhéanamh do theoiric adamhach Democritus. De réir theoiricí nua-aimseartha an fichiú céad, is é an glób is múnla don olldomhan agus don tuiscint is déanaí ar an spás-am. Seo a leanas cuntas ag Hawking ar mhúnla féideartha Friedman:

The universe is not infinite in space, but neither does space have any boundary. Gravity is so strong that space is bent round onto itself. . . . If one keeps travelling in a certain direction, . . . [one] eventually comes back to where one started. (1988: 44)²⁰²

Féadtar a chur leis sin, dar ndóigh. Dá shuimiúla brionglóidí na sean, ná faomhadh Mhic Phiarais fiú, ní hionann eitleán samhalta agus eitleán a fhíorú, a chur agus a choinneáil san aer. Dá iontaí bunteoiric Democritus, ní hionann é agus imbhuailteoir mór hadróin a thógáil agus a oibriú.

Dá inspéise na cosúlachtaí seo leis an eolaíocht, ní cóir na cosúlachtaí a bhaineann leis an chreideamh a ligean chun dearmaid. Bíodh is nach dtráchtann sé go follasach ina shaothar faoin chreideamh, is é is bundamhna d’aighe Mháire an teagasc Críostaí. An seaneolas a mbíonn sé ag léiriú urraime dó, is ionann é agus an teagasc atá sna parabail. Má dhearctar ar chríonnacht an Bhíobla mar scáthán an eolais réadúil – nó mar fhocal ó bhéal Dé – tá ábhar ann. Is cuid den eolas é an Bíobla agus na leabhair chreidimh uile a thug an cine daonna a fhad leis an nua-aimsearthacht – is é sin le rá, le hAthbheochan agus le hEagnaíocht na hEorpa. De réir a bhfuil thuasráite, le sonrú i bhfealsúnacht Mháire tá coincheap a chuimsíonn gach tréimhse staire agus an t-am uile. Is rud é a dtugann Kung²⁰³ (1980: 221) ‘God’s absolute future’ air. Is é sin le rá nach leor am líneach mar chuntas ar riachtanas na staire ná bealach leasa an phobail.

Tugtar faoi deara go bhfuil an coincheap seo ar an am ábhartha don phlé faoi Mháire agus an nua-aoiseachas. Tá an-chosúlachtaí ann i dtaobh dhearcadh Eliot agus Benjamin. Míníonn an coincheap an fáth a raibh Máire chomh dírithe ar an Rann na Feirste mar a bhí ina óige agus an Rann na Feirste mar ba mhaith leis í, an fáth ar fhill sé arís ar an téad chéanna ina scéalta agus

²⁰¹ McAonghusa, P. & Ó Réagáin, L. (eds) 1967. *The Best of Pearse*. The Mercier Press: Cork.

²⁰² Friedmann, A.A. (1888 - 1925). Eolaí de chuid na Rúise a chéadtháinig ar an chruinne fhairsingíoch.

an fáth a raibh an nua-aimsearthacht ina ábhar coimhthíoch aige. Tá talamh naofa a bhaile ina Éire bheag agus ionadaíoch ar an tír. Bhí na fadhbanna a bhain le hionramh na nua-aoise le feiceáil ar scála beag i Rann na Feirste agus bhí fuascailt na tíre le fáil inti fosta. Is ábhartha anseo an t-alt a scríobh Beckett faoi ‘Work in Progress’ (.i. *Finnegan’s Wake*) a bhí idir lámha ag Joyce. Is é an ciorcal is múnla don saothar²⁰⁴, mar a luann Beckett, agus molann sé an úsáid a bhaineann Joyce as smaointeoireacht Vico agus Bruno:

There is no difference, says Bruno, between the smallest possible chord and the smallest possible arc, no difference between the infinite circle and the straight line. The maxima and minima of particular contraries are one and the indifferent. Minimal heat equals minimal cold. Consequently, transmutations are circular. (1983: 21)

Is ábhar iontais Máire ag plé leis an smaointeoireacht *avant-garde* seo. De réir a bhfuil pléite ag Beckett, áfach, bíodh is go mbíonn Máire, i gcuideachta scríbhneoirí de chuid an nua-aoiseachais, ag amharc siar sé i rith an ama, is rud é atá cothrom le dáta.

4.1 Na baird agus an nua-aoiseachas

Ní furasta a shocrú cá huair a thosaigh an nua-aois in Éirinn. Féadtar tosú le teacht na Normannach, a chuir tús leis an ré choilíneach. Is é comhartha Zinn, mar a luadh thuas, maidir le turas Columbus, gur thosaigh mórthréimhse na nua-aimsearthachta i stair Mheiriceá; nó, faoi mar atá maíte ag Kiberd (2000: 14), gur leis an bhriseadh ar na Gaeil ag Cath Chionn tSáile agus imeacht na nIarlaí a tharla sé; tá maíte ag Lee (2008: 9) gur le teacht an Drochshaoil a tháinig an nua-aois go hÉirinn. Féadtar é a lonnú i saol Mháire féin, nuair a tháinig sé i mbun a méide, rud atá ag teacht le tréimhse an ard-nua-aoiseachais, c. 1890 – 1930 (Jameson 1990: 46). Ní mór aghaidh a thabhairt ar chastacht na ceiste a sheachaint ar an dóigh sin nó, mar atá thuasluaite, ní luíonn an cur chuige líneach le Máire ná leis an nua-aoiseachas. Tá an chaint a bhí ag Yeats agus Eliot ag teacht go mór leis an nóisean a bhí ag na baird Ghaelacha. Ba é a bhí uathu sin ná amharc siar go ré órga le sochaí neamhmhillte a lorg ar mhaithe le bun a chur leis an tsochaí nua. Ní hionadh é go bhfuil an coincheap céanna le fáil ag lucht na hAthbheochana Gaeilge fosta.

²⁰⁴ Rud é atá curtha in iúl sa chéad abairt, nach bhfeictear a thús go deireadh an leabhair: ‘riverrun, past Eve and Adam’s, from swerve of shore to bend of bay, brings us by a commodius vicus of recirculation back to Howth Castle and Environs.’ (1992; 1939: 1) Leagan Penguin.

Pléann Kiberd (1993, 2000, 2006) ról na mbard i gcruthú an nua-aoiseachais in Éirinn. Bhí filí an tseachtú haois déag, dar leis, ag caint ar shochaí neamhshocair sular chualathas iomrá ar mhórscribhneoirí an luathfhichiú céad agus sula raibh géarchéim spioradálta an duine dhaonna faoi chaibidil san fhichiú haois: ‘What the *filí* were undergoing, somewhat sooner than their colleagues in other parts of Europe, was what would be later called the loss of aura, in the decline from aristocratic patronage to commercial conditions.’ (2000: 14) Thit sé faoina gcrann, mar sin de, an t-athrú a bhí tagtha ar an tír a thabhairt faoi deara agus a léiriú. D’amharc na filí siar go dtí an t-am a raibh áit ar leith ag filí in ordlathas a sochaí. Gafa idir dhá mháistir agus ag plé le géarchéim a stádais féin, chaith siad súil ghéar ar an tsochaí a brúdh orthu. Ina anailís ar ábhar na mbard, leagan Leerssen (1996: 194) an bhéim ar nithe beaga suaracha, is é sin cailleadh a stadais féin agus maoine pearsanta, seachas ar mhórcheisteanna náisiúnta. Cé go bhfuil sin amhlaidh go pointe, cuireann Kiberd (2000: 21) leis an méid sin gur ag plé, *de facto*, le hísliú céime (agus le hathbheochan) an náisiúin fosta a bhí siad, cuid acu ach go háirithe. Is pointe é a láidiríonn Kiberd níos faide anonn: ‘The *fili*, despite their identification with a toppled aristocracy, became for many persons of humbler origins . . . the figures who maintained an underground consciousness.’ (2006: 22) Níl amhras ann ach gur seift thábhachtach í an athrú focas seo i (nua)litríocht na mbard agus iad ag tabhairt aghaidh ar an athrú saoil. Is dócha go n-eascraíonn an traidisiún ar a dtarraingíonn Máire as an phróiseas seo, gur ag amharc siar chucu agus á múnú dá riachtanais féin atá sé. Luann Leerssen (1996: 216) an ‘political messianism’ a léirigh filí an tseachtú haois déag agus ní mór a rá a oiriúnaí atá an frása sin do Mháire i leith an deargfhuatha a thug sé don Sasanach agus dá theanga. Ba thubaisteach an tionchar a bhí aige sin ar shaol na tíre agus ba radacach réiteach na tubaiste.

I dtaca leis na filí de, is dócha gur cuma cé acu, cúrsaí pearsanta nó sóisialta, a spreag an fhilíocht. Fiú más ina n-ainneoin féin é nó go neamhchomhfhiosach, d’fhógair na filí deireadh ré agus, mar a mhíníonn Kiberd (2000: 21), is é sin a chruthaigh ré nua litríochta. Déantar nasc idir an dá athbheochan: ‘The moments of animation in the culture, from the days of Eochaidh Ó hEódhusa to those of James Joyce, have all been created in the face of possible extinction.’ ‘Bards’ a thugann Mulligan (.i. ‘AE’, George Russell) air féin agus ar Stephen in *Ulysses* agus Joyce ag fiosrú bealach chun cinn don tír.²⁰⁵ Ina dhóigh féin, shíl Máire go raibh deireadh ré

²⁰⁵ Luann Owens (2003: 34) an difear idir na filí agus na baird, .i. gur gairm bhriste í an fhilíocht faoin ochtú haois déag. Deirtear fosta, áfach, gur lean na baird traidisiúin na bhfilí mar aicme uasal ba chuma a thite a bhí siad.

buailte leis ina am féin agus is minic é ag fógairt bhás na Gaeilge ina luathiriseoireacht.²⁰⁶ Ina ról mar ghníomhaí, dar ndóigh, bhí sé ag iarraidh ar a léitheoirí tarrtháil a thabhairt uirthi. Níl áibhéil ar bith ann a rá ach gur tubaisteach staid na teanga, nó gurbh ionann bás na teanga in aigne Mháire agus bás an náisiúin. B'ionann dó cailleadh na teanga agus bás aigne na nGael fosta agus deireadh leis an tsibhialtacht. Ní bheadh ach 'shoneen culture' sa tír, dar leis, seachas cultúr Gaelach.²⁰⁷ Bhain Máire úsáid as modheolaíocht an léinn thraidisiúnta le dul i ngleic leis an tubaiste. Lena linn féin, tarraingíonn sé ról an fháidh air, faoi mar a bhí creidte i dtaca le ról an fhile de.²⁰⁸ Ag an tús, le *Mo Dhá Róisín* (1921) ach go háirithe, is léir gur úsáid gan cheist a bhí ann. Idir *Mo Dhá Róisín* (1921) agus na húrscéalta malla, *Tairngreacht Mhiseoige* (1958) agus *Bean Ruadh de Dhálach* (1966) go háirithe, tá difear le sonrú i ndearcadh Mháire i dtaca leis an mhuinín a chuir sé san eolas ársa, nó an leagan ar chreid sé ann.

4.2 Máire agus ról na tairngreacht

Mar a luann Ó hÓgáin (1996: 426) is é an file atá in ann amharc isteach i síolta an ama le cinniúint na sochaí a thuar. Níor bhain an traidisiún seo le hÉirinn amháin. Tarraingíonn filí idirnáisiúnta, mar a mhaígh Shelley (1821), ról an fháidh orthu féin. Dar leis-sean gurb é sin ról an fhile, de réir stair an chine dhaonna:

Poets, according to the circumstances of the age and nation in which they appeared, were called, in the earlier epochs of the world, legislators, or prophets: a poet essentially comprises and unites both these characters. For he not only beholds intensely the present as it is, and discovers those laws according to which present things ought to be ordered, but he beholds the future in the present, and his thoughts are the germs of the flower and the fruit of latest time.²⁰⁹

²⁰⁶ Féach Mac Congáil, *Na Blianta Corracha* (2003): 'Gaeilge na leabharthach'; 'Ins an Ghaeltacht'; 'Béarla Gaelach'; 'Ins an Ghaeltacht: na coláistí Gaelacha'; 'Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire'; 'An Ghaeltacht: cuidiú na bodóige'; 'Foghlaim na Gaeilge: modh na ráití'.

²⁰⁷ 'Irish in the Free State.' *DJ*, 24.3.22. San am céanna, bhí débhrí ina dhearcadh faoi thábhacht nó lárnacht na teanga. Dar leis go raibh spiorad Gaelach ag a chuid laochra féin, leithéidí Tomás Dáibhis agus John Mitchel, ba chuma gan Gaeilge a bheith acu féin. Féach *Feara Fáil* (1933), mar shampla: níl cainteoir dúchais Gaeilge ón ré nua-aimseartha á lua.

²⁰⁸ Féach Ó hÓgáin (2006: 426): 'This word [*file*] contains a Celtic root *velit*-, meaning to see, and all the evidence suggests that the Irish *file* was originally a seer.'

²⁰⁹ Percy Bysshe Shelley, A Defence of Poetry. <http://www.bartleby.com/27/23.html>. Scríofa i 1821; céadfhoilsithe in 1840 in Moxon, E. *Essays, Letters from Abroad, Translations and Fragments*.

Rud é, dar ndóigh, atá ag teacht go mór leis an ról a bhí ag na draoithe in am na bPágánach. Tig nóisean Blake ([1794] Ostrker 1979: 117) leis an méid a deir Shelley: ‘Hear the voice of Shelley casadh nua-aimseartha ar ról an bhaird agus é ag fógairt réabhlóide do Shasana i bhfianaise Réabhlóid na Fraince, pointe agus oidhreacht atá thar a bheith ábhartha do Mháire. Maítear feidhm fháidhiúil i bhfilíocht na nua-aoise fosta. Is carachtar é Tiresias an Fháidh a dtráchtar air i ndán clúiteach Eliot, *The Wasteland* (1922), andraigin a bhfuil dhá aghaidh air, fear banúil a bhfuil ‘wrinkled dugs’ aige, ‘throbbing between two lives’ atá in ann an t-am ar fad a cheapadh ina aisling dhuairc: ‘I Tiresias have foresuffered all’ (l. 245). Bhíodh ceist na tairngreachta á plé i measc lucht na hAthbheochana liteartha in Éirinn fosta. Scríobh Yeats, mar shampla, ‘To Ireland in the Coming Times’ agus *The Vision* (1925) inar leag sé síos bunreacht don tír nua. Tá tábhacht as cuimse sa choincheap seo do Mháire nó tá sé mar bhunsmaoineamh sna húrscéalta luatha agus bíonn sé chun tosaigh arís sna cinn mhalla.

Is geall cur chuige Mháire leis an tsamhlaíocht stairiúil a bhí ag Benjamin, a mhaígh bua fáidheadóireachta ag Brecht. Tá siad beirt i gcosúlacht le cur chuige Eliot in *The Wasteland* agus *The Hollow Men*. Is é seo an modh miotaseolaíoch a mhaíonn ‘continuous parallel between contemporaneity and antiquity’, cur chuige a chonaic sé ar bun ag Yeats ar dtús agus ag Joyce níos moille.²¹⁰ Tagraíonn Bradbury agus McFarlane (1978: 26) don mhodh chéanna: ‘[Modernism] often involves an unhappy view of history – so that the Modernist writer is not simply the artist set free, but the artist under specific, historical, strain.’ Is furasta nasc idir seo agus staid an ealaíontóra i suíomh iarchoilíneach á meas. In áit a bheith ag dul chun cinn, tá pobail choilíneacha reoite in am neamhghluaiste. Is í an fhadhb agus an streachailt chéanna i gcónaí í, de réir dhearcadh Mháire. Dúirt fear Ros Scoite le cléireach na cúirte gurb é ‘an ainnise a d’fhág agat féin é mar Bhéarla’ (*TM*: 27). Tuigtear di go bhfuil ‘stair na hÉireann sna cúpla focal sin.’ Cuirtear fir 1916 i gcosúlacht le laochra stairiúla na hÉireann trí iad a athbheochan:

Ba chosamhla le taidhbhsí ná le daoíní saoghalta na h-óglaigh ag siúbhal aníos a’s síos eadar tú féin agus an teinidh. Cainnt ar thaidhbhsí! Bhí an chathair lán acu an oidhche chéadna. Slóite na marbh a d’imthigh ’na síoruidheachta gach am le seacht gcéad go leith bliain, cé leis a dtig a rádh nach rabh siad i mBaile Átha Cliath Seachtmhain na Cásca? (*MDR*: 85)

In Caibidil 4, luadh sampla eile ina ndearnadh ionannú idir Óglaigh ó Chogadh na gCarad le

²¹⁰ ‘Ulysses, order and myth’, léirmheas a scríobh Eliot ar Ulysses. In Rainey (2005: 165 ar lean).

trodaithe na saoirse ón am a bhí thart. Is léir gur ionannú neamhstairiúil atá ann atá ríchosúil le seachaint na teagmhasachta a luaigh Eliot i leith scríbhneoireacht an nua-aoiseachais (1921: 23). Is geall le foirmle Ernst Bloch a luann Armstrong (2005: 8) maidir le ‘the simultaneity of the non-simultaneous’. Sa chomhthéacs sin, is spéisiúil ortha an tseandúine in *Idir Muir agus Sliabh* (360) faoi stair onórach na hÉireann atá mar a bheadh aon slabhra amháin ann: “Bíonn daoine a’ caint ar uaigheannaí,” ar seisean, agus bhí sé ar obair arís go h-úr nuaidh. “Uaigheannaí Éireannach,” ar seisean, ““Rome, Valladolid, Downpatrick, Bodenstown.” Ar an dóigh chéanna, cuireann Eliot liosta chun tosaigh a léiríonn stair a shibhialtachta féin: ‘Jerusalem, Athens, Alexandria/Vienna, London.’ (1922: ll 374-375). Ní bheadh teacht le chéile idir Máire agus Eliot ar cad is sibhialacht ann, mar atá amhlaidh sna cathracha a luann siad, ach is cosúil go raibh siad ar aon tuairim faoin mheathlú a bhain do shochaithe na nua-aoise: ‘The Gaelic tongue, the Gaelic customs and manners, are dying and English civilization is daily gnawing its way to the hearts of the people.’²¹¹ Níl amhras ann ach gur meath ar a shibhialacht féin a chonaic siad beirt. I dtaca le Máire de, bhí sé d’aidhm aige féin feidhm a bhaint as saibhreas an chultúir dhúchasaigh le meon an phobail a mhúnlú ar son na hÉireann:

Standing on Úrchnoc Chéin Mhic Cáinte, or on Maigh Mhuirtheimhne, or by the ruins of Caisleán Ghlasdromáin, young students of Irish could scarcely deem themselves slaves, either from the stand-point of language or that of nationality.²¹²

Ábhar mór iontais Máire sa chuideachta *avant-garde* seo, ar léir é ón úsáid a bhaineann seisean as an tairngreacht agus an stair. Is ceart a chur in iúl nach amharc siar gan chastacht atá ar bun ag Máire. Tá an t-amharc chun tosaigh fréamhacha i seanchas a bhaile dhúchais. Ba nós le muintir Rann na Feirste a mhuintir chomhaimseartha féin a chur i gcosúlacht le laochra na hÉireann:

Bhí laochraí dá gcuid féin ag na seandaoineibh. Bhí ainmneacha na ngaisgidheach fighte fuaighte i n-a gcómhrá. Comh mór-uchtumhail le Cúchulainn, a deireadh siad. Comh láidir le Goll. (*AB* ‘An Bhratach’: 7)

Ceistíonn Máire an traidisiún agus tá níos mó ná ‘sean’ amháin ann. Is dlúthchuid de mheon an phobail é an creideamh traidisiúnta. Ní mór a lua go sáraíonn an creideamh seo teacht na Críostaíochta. Sin, nó tá an dá ré snaidhmthe le chéile mar atá amhlaidh i gcultúr na hEorpa. Is

²¹¹ ‘Is the Irish language dying?’ *DJ*, 4.8.15, 3.

²¹² ‘The Carrickmacross féis.’ *An Phoblacht* 9.7.26, 4.

dócha gurb é an traidisiún amháin a dhéantar den seantiomna – ar dhóigh mhistéireach – is bunús leis sin. Gné eile den ionannú seo, is é an tallann cliarach a bhronntar ar sheandúine an bhaile agus a chuid ‘aislingí’ agus ‘brionglóidí’. Nasctar a leithéid leis an chultúr dhúchasach. Tugtar leid go bhfuil tuiscint ar leith ag Conall Mór in *Tairngreacht Mhiseoige* (37) atá ‘Mar bheadh sé i suan codlata agus é ag éisteacht le lon Doire an Chairn ina bhrionglóid.’ Is minic iad ina suí siar agus bíonn sórt splanc inspioráide acu ina bhfeictear dóibh iomlán a saoil ina n-aighe. Ag deireadh a saoil a tharlaíonn an eipeafáine agus is do dhaoine a chaill a seal nó nár thapaigh an deis ina saol a tharlaíonn sé. Is geall le léargas Bergson ar an saol, mar a luann Russell (1949: 823): ‘Intellect, according to Bergson, is a kind of dream; it is not active, as all our life ought to be.’ Ní leor a bheith ag meabhrú ar an saol in ionad gníomh a dhéanamh. Sa scéal ‘Fallaing Shíoda’ deir “Cailitín” amhrán grá a spreagann a chuimhne agus a thugann léará soluis do:

Thost sé nuair a bhí an t-amhrán ráidhte aige. Bhí sé mar a bheadh sé claidhte. Bhí sé ina shuidhe ansin agus é ag amharc siar ar na bliadhanta a bhí caithte. Chonnaic sé an t-iomlán. An chéad uair a casadh Sighle air agus an dóigh ar sheol sí a chiall chun seachráin. (FS: 10)

Tig an sean-saoghal ar ais chuig ‘an Caiphtín’ [Ó h-Annluain] in *Suípín an Iolair* (281) ‘comh soiléir le cuimhne an lae indé’. Ar ball (SI: 283), nochtar seanfhear i mBaile Átha Cliath a raibh ‘mar bheadh buaidh faidheadóireachta’ aige. Sa sampla seo a leanas, tá fíis ag Conall Óg agus é ina sheandúine:

Is iomaí tráthnóna samhraidh, i ndiaidh lae oibre, a shuigh sé ar chloich . . . ag amharc ar an loinnir a bhí a’ ghrian a chur i gcráiceann na farraige, ó bhun na spéire aniar go béal na Trá Báine. Nuair a bhíos duine ag gabháil anonn in aois agus é ina shuí leis féin tí sé an saol atá caite, ag dul thart leis mar rachadh pioctúirí reatha, ceann i ndiaidh an chinn eile. (TM: 310)

Nasctar an achoimre scannánaíochta a fheictear dó le ceathrú ceoil agus nasctar sin lena smaointe ar an chinniúint. Déantar tagairt do thallann chliarach an fhile: ‘Mar a deir an file, bímid ag amharc romhainn agus inár ndiaidh agus ár ndúil sa rud atá d’easpa orainn.’ (TM: 311) Is cur síos slachtmhar ar *Jetztzeit* Benjamin ‘in which’ mar a deir Mitchell, ‘time stands still, where past and future converge not harmoniously, but explosively, in the present instant’ (1972: xviii). Is dócha gur múnla do Mháire an dán a scríobh Eoghan ’ac a Bhaird ina bhfuil stair agus cinniúint na tíre le sonrú sa scéal eapainmneach sin agus a léigh Nora (‘Eoghan ’ac

a Bhaird' *FS*: 56). Tugtar faoi deara gur i nuachtán rúnda na nÓglach a fheiceann sí é:

Léigh Nóra an dán arís agus arís eile . . . Bhí, dar léi, brón seacht gcéad bliadhain ann. Annsin, bhí fearg agus díoghaltas agus misneach agus dóchas ann. Bhí sé, ina thús mar bheadh a' tsean-bhean bhocht ag éagcainn agus a' mairgnigh ar bhruach na huaighe. As a chéile, d'éirigh sí searbh nimhneach mar bheadh sí ag agra díoghaltas Dé ar a' té a rinne an creach. Ansin, d'éirigh sí úr óg arís. Tháinig loinnir an dóchais ina gnúis, agus bhrostaigh sí a clann 'chun buaidhe in ainm Dé agus slóite na marbh. (*FS*: 56-57)

Bronntar an léargas seo ar ghnáthdhaoine. Tuigtear gur mhaith le Máire a chur in iúl go bhfuil an tallann seo ag doirneálach a bhfuil cónaí air i seanchró. Ní gá, mar sin de, an tallann seo bheith coimeádta do dhream uasal amháin. I scríbhneoireacht Mháire, bíonn leagan níos daonlathaí den choincheap ann. Is dobhrán, mar dhea, atá ábalta ar an saol neamhábharaíoch a fheiceáil, mar atá amhlaidh i gcás an ghasúir Murchadh Dúbh in *Suípín an Iolair* (23) a fheiceann 'aislingí' de 'caisleáin agus caithreacha' le luí na gréine. Nasctar seo le dúchasaigh na Gaeltachta a bhfuil 'radharc na súl' mar is ceart acu. Tá tallann ar leith acu, mar a luadh thuas, an domhan spioradálta a mhothú, an domhan atá faoin domhan réadúil, chomh maith leis an domhan ábharaíoch. Nuair atá deireadh ráite, ní mór a rá go bhfuil teannas idir an gnáthdhuine agus an tallann cliarach, nó is léir gur eolas atá ann nach bhfuil oscailte do chách. Más doirneálach as an Ghaeltacht é Murchadh, is léir go bhfuil rud ann ó dhúchas nach bhfuil ag a chuid comharsan.

Ní mór creideamh Mháire maidir le taibhsí a lua sa chomhthéacs seo. Bhí an t-eimpíreachas agus an fhealsúnacht phragmatach a bhí i réim i Sasana ó bhí an 18ú haois ann, ní hionann is Éire, a raibh stair, staid forbartha agus cultúr aici. Mar is léir ó shampla Mhurchaidh thuas, ní léaspáin atá sna caisleáin óir. Is rudaí iad atá chomh fíor agus chomh comhaimseartha leis an domhan ábharaíoch. Is amhlaidh i gcás na ndaoine beaga agus taibhsí. Ní scéalta amaideacha iad a bhaineann le páistí amháin, áfach. Tá ann don slua sí, mar a thugtar le fios in *Rann na Feirste* (51) agus cinniúint an Chrúbaigh á nochtadh. Nasctar na dreamanna seo leis an ionannú stairiúil, agus na daoine uile a mhair. Sa deireadh, tá an domhan mar a fheictear é anois plódaithe ó chúil go béal. Luaitear an Crúbach le scéal Bhaloir agus Cholm Cille. Tá débhríocht ag baint leis an chreideamh, áfach, más creideamh an focal ceart air, nó maíonn Máire go bhfuil bunús réadúil pragmatach le cuid mhaith de, rud a phléifear ar ball maidir le piseoga na ndaoine. Is spéisiúil, amach ó sin, a ábhartha atá sé maidir leis an eolaíocht. Is mistéir an domhan ábharaíoch ar chuid mhór dóigheanna go fóill. Bítear ag caint san eolaíocht ar rudaí nach dtuigtear, an dualfhoinse, mar shampla, agus an domhantarraingt. Tuigtear nach bhfeictear ach

5% den damhna atá ann agus tá caint ann maidir le halltair (otherworlds), mar atá olldomhain pharailéalacha. Is suimiúil creideamh Gödel faoi teorainn an eolais dhaonna sa chomhthéacs seo:

Gödel's discovery was the most fundamental and mysterious of all. He certainly had . . . a mysterious side and he thought we should trust [mathematical] intuition as much as other forms of experience. (Watson 2000: 271-272)

Is coincheap é a chuireann le dearcadh Mháire ar chríonnacht an eolais ársa mar shíol eolais an chine dhaonna. Maidir le scéal an Chrúbaigh, léiríonn sé buanseasmhacht chomhartha na miotaseolaíochta nó nasctar é leis an Táin. Nasctar é leis an chomhthéacs comhaimseartha idirnáisiúnta fosta nó baisteadh an bhó mar shiombail na frithbheartaíochta i gcoinne an mháistirchine.²¹³

Pléadh sa chaibidil roimhe seo an dóigh a bhfuil codarsnacht leis an tairngreacht a luaitear in *Tairngreacht Mhiseoige* (23-24). Ní ghlacann muintir 'Ros Scoite' leis an mhallacht is toradh de chomhlíonadh na tairngreachta. Ba mhaith leo lampaí. Ba mhaith leo scoil is léann, athruithe a chuirfidh deireadh leis an saol Gaelach. Tarraingíonn an pobal ar thraidisiún Cholm Cille leis an chás a láidriú. Is ar an léitheoir an chiall cheart a bhaint aisti. De réir riachtanais mhiotaseolaíocha na ceannasachta, is éigean an mhallacht a chomhlíonadh chun go bhféadfaí an mhallacht a thógáil agus an tír a fhuascailt. Eolas neamhsheasmhach atá ann agus is geall le creideamh é. Os a choinne sin, is fiú codarsnacht an nua-aoiseachais a chuimhneamh. Tagraíonn McCormack do:

The anti-modern prejudices of modernism, its rejection of democratic mass-civilization, its detestation of industry and mechanical inventions, its cults of mediaevalism and primitivism. (1995: 81)

Mar a deir Carr (2000: 73) i leith lucht an nua-aoiseachais: 'They offered a critique of modernity by constructing their own version of history, one which offered alternative values to the present.' Tugtar le fios go mbaineann mana Pound le filí ón am a bhí thart: "Make it new" was, after all, the title of a book largely concerned with the writers Pound admired from the past, most of them predating the seventeenth century.' (Carr: 2000: 74) Tá aiste chlúiteach Eliot, 'Tradition and the Individual Talent' (1919) ábhartha fosta, dar ndóigh, a luann an

²¹³ <https://electronicintifada.net/blogs/nora-barrows-friedman/watch-long-trailer-wanted-18-true-story-bovine-resistance>.

‘historical sense . . . [which] involves a perception, not only of the pastness of the past, but of its presence.’ (1919: 23)’

Is meon é atá ag lorg fuascailte [redemption], is é sin le rá filleadh go dtí am nó staid níos fearr. Tá codarsnacht i bhfuascailt athbheochana, áfach, mar caithfear amharc chun cinn agus siar ag an am céanna. Níor ní le Máire dul siar nuair is saoirse na tíre a bhí uaidh. Dar leis go raibh sintéis na codarsnachta ina ghlac aige. Nasctar an traidisiún le ceistanna sainiúla polaitíochta:

Chonacthas domh féin . . . go raibh an soiscéal iomlán ag Pádraig Mac Piarais. . . . Ní raibh aige ach ciall amháin le saoirse. Chuirfeadh an tsaoirse sin Sean-Éire agus Éire Óg in aithne dá chéile. (SC: 167)

Ní nach ionadh go mbítear ag ceistiú ciall agus ábharthacht an tseaneolais arsa agus na tairngreachta ina shaothar. Ag an tús, bhí Máire ar a dhícheall ómós a léiriú dá oidhreacht, do thraidisiún (agus do shaol) a mhuintire agus don seaneolas ársa mar a tháinig sé anuas chuige ón chianaois sa bhéaloideas. Tá sin ann go flúirseach ina shaothair, gan aon agó. Idir chamáin anseo, tá an úsáid a bhain sé as traidisiún na hAislinge chun an teannas idir an t-amharc chun chin agus siar a réiteach.

4.3 An aisling

Tugtar cur síos i Leerssen (1996: 215 - 220) ar thábhacht, fhorbairt agus chiall sheánra na hAislinge. Is ábhartha do léamh ar shaothar Mháire an méid a deir Leerssen faoi ról polaitíochta forásach an tseánra mar go nascann sé an tóir a bhí air le fás an náisiúnachais: ‘This new, more comprehensive view of ‘Ireland’ as an undivided, undifferentiated fatherland . . . was one of the most important preconditions for the meteoric rise of the *aisling* genre.’ (1996: 216) Níl ábhar iontais ann, mar sin de, go dtarraingíonn Máire ar fheidhm an tseánra . Agus an náisiún i mbéal forbartha, i gcomhthéacs fhorlámhas mórchumhachta, is léir gur uirlis oiriúnach d’ealaíontóirí agus do ghníomhairí na hAthbheochana í an aisling. Bhí ar Mháire, mar aon le Yeats agus Joyce, dul i muinín an traidisiúin le múnla a fhorbairt a bheadh in ann freastal ar staid nach raibh ann – ach sa tsamhlaíocht – ach a d’fhreagair do riachtanas teileolaíochta na tíre. Cuireann de Brún síos ar an chodarsnacht is croí den seánra :

The *aisling* poetry that flourished in the eighteenth century was all about mediation between past and present, the dream maiden explaining the decline of fortunes in the

present and the promise of future deliverance by recourse to the prophecies of dead saints. (2013: 17)

Cruthaítear dúshlán i dtaca le cúrsaí ama de, rud atá lárnach i saothair Mháire ar fad. In *Mo Dhá Róisín* (1920), cuirtear tús leis an scéal sa todhchaí (1959) le bean ar lorg iarsmaí a laoich sa reilig. Is geall le siombail na spéirmhná, dar ndóigh, an tseanbhean seo. Tuairiscíonn páiste/an reacaire ('Máire') go bhfuil 'seanbhean choimhthíoch, nach raibh dul ag aonduine a haithne' (4) sa reilig. Tagraíonn sí don 'chulaith dheas de shíoda dhúbh atá uirthi' agus na 'bróga deasa'. Úrscéal é a bhfuil eilimintí den úrscéal réadúil ann é *Mo Dhá Róisín* ach níl amhras ann ach go bhfuil aidhmeanna frithréadúla ag baint leis. Tá tréithe de mhodh mhiotasach Eliot le sonrú san ionramháil (gan trácht ar an fhicsean eolaíochta). Lonnaigh Máire an scéal sa todhchaí ach is léir go bhfuil sé ag dul siar agus ag tarraingt ar thraidisiún na haislinge chun freastal ar mhianta polaitiúla comhaimseartha.

Is suimiúil an difear a rinne Máire idir úsáid na haislinge in *Mo Dhá Róisín* (1921) agus *Caisleáin Óir* (1924). Sa chéad cheann, is léir go bhfuil dóchas ann do thionscadal na poblachta. Cé gur ag plé leis an bhás atá scéal *Mo Dhá Róisín*, is bás laochta ar son na cúise é. Más tragóideach é, is tragóid í a bhfuil bua le breith aisti. Tá Éire saor agus an Sasanach buailte in aimsir láithreach na chéad chaibidle agus tá páistí Cheann Dubhrann ag iomáin ar an trá bhán, mar a rinne páistí shinsear na nGael. Cuirtear críoch leis an dara húrscéal le linn don (saor)stát iarchogaidh á dhaingniú féin. De réir na hiriseoireachta a chuir sé uaidh idir 1921-1922, b'fhurasta a chreidiúint go raibh an dóchas á chailleadh ag Máire sula raibh *Caisleáin Óir* ar an saol. Bhí an Ghaeilge ag dul chun na huaighe go fóill agus, mar a deireadh sé, b'fhada an cnéidh ón chéirín.²¹⁴ I litir leis agus é tar éis teacht amach as príosún, ní cheiltear an fonn atá air: 'Tá saol fuar, fliuch, anróiteach anseo anois. Ní fheictear domh go bhfaca mé Tír Chonaill riamh chomh dúlaí, diolba agus atá sí. Dá bhfeicfeá an dath tinn, tláith atá ar an Eargal.'²¹⁵ Is tragóid cheart é deireadh *Caisleáin Óir*. Is féidir a mhaíomh go dtarraingíonn sé le chéile staid na tíre, diombua na réabhlóide, stair na tíre ó bhí Cath Chionn tSáile ann agus, i dtaca leis an Ghaeilge agus spiorad na saoirse de, deireadh le dóchas na hAthbheochana. Sin uilig fréamhaithe i scéal Oisín.

²¹⁴ *DJ*, 2.11.21, 4. In alt eile leis, is spéisiúil, i gcomhthéacs na polaitíochta, go mbaineann úsáid Máire as an mheafar chéanna le cur síos ar an Saorstát mar réiteach ar fhadhb na hÉireann (*Misneach*, 8.4.22, 3).

²¹⁵ *Sinn Féin*, 22.12.1923, 6.

Dá dhíomáiche é, áfach, agus dá ghonta é le críochdheighilt na tíre agus dá fheargaí é leis an leatrom a bhí á imirt ar an chainteoir dúchais – ‘Ó, a Dhia, an méid atá cailte againn!’²¹⁶ – ní raibh sé gan dóchas ar fad. Mar a luann Mac Congáil (1990: 21) bhí Máire ‘sáite go hiomlán i ngluaiseacht na hAthbheochana’ idir 1924 agus blianta luatha na 1930í. I litir eile leis i 1924, molann sé do Phoblachtaigh luí isteach ar an Ghaeilge, mar ba ghnách leis.²¹⁷ Is féidir a rá gur tuar agus rabhadh atá in *Caisleáin Óir* agus go bhfuil an tír agus an teanga, go fóill beag, inslánaithe. Neamhionann is *puella senilis* an traidisiúin a luann Leerssen (1996: 217), agus atá le sonrú ag Joyce (1996b: 12-13), ní mná millte iad Róise (*MDR*) ná Babaí (*CO*). Ní gnách mór Mháire bheith géilliúil, mar ba ghnách san aisling thraidisiúnta: an bhean ag síorfhulaingt le foighne go dtí go saorófaí í ag ógfhear scafánta. (Kiberd 1993: 23) Cé go mbíonn cúrsaí grá measctha i gcónaí leis an allagóire polaitiúil, is amhlaidh gurb é an meatonaim (Banba, Éire [Ériu] Fódla, Cáit Ní Dhuibhir nó Caitlín Uí Uallacháin) a bhíonn in uachtar ag Máire de réir a ricahtanais féin. Rud é seo a chuireann leis an phlé a bhí ann roimhe faoi mhná Mháire. Fiú agus é ag plé leis an traidisiún, níor leasc leis é a mhúnlú de réir a mhianta nua-aimseartha. Ní leagtar milleán ar na mná as an *ménage à trois* míchinniúnach. Tá Babaí agus Róise, Caitlín (*CDC*) Síle (*CD*: ‘Sagart Éamoinn Shéain Óig’), Nóra (*SUS*: ‘Croí Mná’) agus Eimear (*TM*) dílis agus saor ó locht, mar charachtair agus mar shiombail. Táthar ag tabhairt iarraidh, is cosúil, an t-idéal a chothú in ainneoin an déistín atá le sonrú i leith na laigí atá ann, dar leis sa ghnáthmhuintir. Tá teannas le sonrú idir samhail theibí don tír agus uaisleacht mhuintir na tíre. Ba mhinic, mar a pléadh cheana agus mar a fheicfear sa chéad chuid eile, a fuair an pobal leasc ó pheann Mháire nuair a d’éirigh sé mífhoighneach le cúrsaí. San fhicsean, bíonn sé níos cháiréisí lena charachtair.

Tá tábhacht ar leith le Colm Cille agus a thairngreacht do Mháire (*NBO*: 135). Tá sé luaite mar dhuine de *Feara Fáil* (21) Mháire. Luaitear arís agus arís eile é:

Tairngaireacht Choluim Cille, má b’fhíor. Thiocfadh an cómharta úd agus a’ cómharta úd eile roimh dheireadh an tsaoghail. Thiocfadh an mhuc dhubh isteach a’ bhearnas agus í a’ teilgean toite is teineadh. Bheadh droichid ar na srutháin. Bheadh ór ag an bhacach agus bheadh síoda ar an amaid! (*ST*: 8)²¹⁸

²¹⁶ *An tUltach* Iml. 1, Uimh. 11 Nodlaig, 1924, 4-5. Macalla ar a ndúirt Mac Piarais, dar ndóigh, luaite níos luaithe.

²¹⁷ Litir ó Mháire, *Sinn Féin*, 12.1.1924, 6.

²¹⁸ Tugtar leagan níos iomláine den tairngreacht seo in *Tairngreacht Mhiseoige* (23-24). Luaitear an chuid a bhaineann leis an Chéad chogadh mór agus an trioblóid in *Mo Dhá Róisín* (77-78) agus sa scéal ‘An Dá Dhall’ (*CF*).

Nasctar an tairngreacht leis an fhilíocht nó scríobhann gasúr dán ar chloisteáil na tairngreachta dó. Tá sé i gceist ag Máire go bhfuil fírinne mhistéireach sa chineál seo eolais. Níl, áfach, ciall dhíreach le fáil agus cuirtear in iúl go bhfuil débhríocht i gcónaí ann agus go bhfuil obair i gceist leis an tairngreacht a thuiscint agus á réiteach le an fhíordhomhan. In *An Sean-Teach* (213), mar shampla, ní raibh sé daite don ghasúr bheith ina fhile agus ‘ní raibh an sean-teach in-leighis’. Cé go bhfuil luaite ag Proinnsias go mbeidh a aisling comhlíonta (*ST*: 79), ní hamhlaidh a tharlaíonn. Ina chur síos ar an eagla a bhí air, is ann atá comhlíonadh na tairngreachta i bhfírinne. Ní ag bréagnú na seanscéalta atá Máire, áfach. Ar ball in *An Sean-Teach* (95), deirtear ‘nach cóir do dhuine aird a thabhairt ar gach aon sgéal dá gcluinfadh sé. Trian fírinne is dhá dtrian bréige. Sin sgéaltaí an domhain.’ Luaitear (*TM*: 23) gur ‘cineál de chreideamh’ ag Mánus Bán Ó Baoill í tairngreacht Mhiseoige. Is suimiúil go gcuireann an reacaire in iúl nach raibh ‘bua na fáidheadóireachta’ ag Miseog, ach go raibh sí eolach ar an traidisiún. Mar is dual do Mháire, tugtar a chuid féin do na daoine nach gcreideann sa tairngreacht (*TM*: 24). Is soiléire a fheictear ceistiú (agus débhrí) an traidisiúin in *Bean Ruadh de Dhálach* (1966), mar a pléadh sa chaibidil roimhe seo. Is ionann comhlíonadh na tairngreachta sa chás sin agus bánú an bhaile. Nuair a fhiafraítear den seandúine in *Bean Ruadh de Dhálach* (342) ar fíoraíodh an tairngreacht, is é ‘Fíoradh ar dhóigh’ a fhreagra.

4.4 An t-am

Ní hionadh ar bith é go bhfuil iarracht i saothar Mháire teacht ar chomhréiteach idir an saol traidisiúnta agus an nua-aimsearthacht. Mar sin de, ní hionadh go bhfuil an t-am á chaibidil ina shaothar. Tugtar faoi deara gur ag tús an fichiú céad, nuair a tháinig an smaointeoireacht nua chun cinn, gurbh ann a tharla an briseadh mór i dtuiscint an ama. Fágadh coincheap Newton siar agus tháinig Einstein i réim. Dhiúltaigh nua-aoisithe glacadh leis na nósí eolaíochta: ‘Implicit in these classical conceptions of [Newtonian] time,’ mar a luann Schleifer (2000: 2), ‘are the central assumptions of the Enlightenment “modernity” that are called into question in the work of Benjamin.’ Cuireann Scheifer ‘am meisiach’ Benjamin – ‘Benjamin’s lightning flash of messianic time’ – i gcodarsnacht le ham na hEagnaíochta: ‘For Enlightenment modernity, time is simply and absolutely succession.’ (Schleifer 2000: 2) Bhí Eliot go mór ag brath ar smaointeoireacht Bergson,²¹⁹ a chuir an bhéim ar an teacht chun bheith [*becoming*], ar

²¹⁹ Henri Bergson (1859 – 1941). Thug Russell caibidil faoi Bergson, inar scríobh sé: ‘Bergson was the leading French philosopher of the present century.’ (1946: 819) Is ábhartha do Mháire a ndúirt Russell faoi chlaonadh a

lorg Hegel (Russell 1957:822) le bunús a chur faoin am ina shaothar chun tréimhsí éagsúla staire a ionannú – nó, b'fhéidir, le codarsnacht a dhéanamh – le heachtraí comhaimseartha, idir, mar shampla, 'titim' na mná óige agus 'the change of Philomel' in *The Wasteland* (ll 99-110). Ba théama lárnach é an t-am ina shaothar. In 'Burnt Norton' (1936), cuirtear an ghné stairiúil agus an gné nua le chéile le ráiteas meitifisiciúil a chruthú:

Time present and time past
Are both perhaps present in time future
And time future contained in time past.
If all time is eternally present
All time is irredeemable. (ll. 1-5)

Ós rud é go bhfuil foirm den mhodh miotaseolaíochta chéanna idir lámha ag Máire ina chuid scéalta agus ina chreideamh fealsúnachta, ba léir nár ghlac sé féin leis an meon an nua-aoiseachais. Dála Eliot, shíl sé gur féidir an dá ghné a thabhairt leis. Tá cosúlachtaí idir cur chuige Mháire agus an 'historical imagination' a chuireann Mitchell (1973: 9) síos do Benjamin. Mar scríbhneoir de chuid na hAthbheochana, níl iontas ann ach go mbíodh an t-am á chaibidil ag Máire ar an dóigh chéanna. Luadh cheana ionramháil an ama ag tús *Mo Dhá Róisín*, ina bhfeictear, mar a chuireann Armstrong é, 'the uncanny eruption of different temporalities . . . into the present' (2005: 8-9). Tá nasc anseo le Marx, a chuir in iúl go raibh sé ar cheann de na 'notions central to modernity: the present as a struggle to extract the future from the past' (Armstrong 2005: 6). Mar a deir Kiberd (2006: 28), 'History would in this way take on the contours of science fiction and the past become the future, as for the aisling poets.' Tá an paradacs a bhaineann leis an am go mór chun tosaigh sa tréimhse seo. Ní hionadh gur bhain sé leis an Athbheochan, a bhí ag iarraidh, faoi mar atá pléite ag de Brún (2013: 17), 'not just to restore a world . . . but also to bring that world to life in the present'.

Is cóir a aithint, áfach, i gcomhthéacs na tréimhse fada ina raibh Máire ag scríobh, gur athraigh a chur chuige. Ní hionann go díreach a dhearcadh sa tréimhse a raibh baint oifigiúil aige leis an Athbheochan agus an tréimhse fhada i ndiaidh an dara cogaidh mhóir nuair a scríobh sé tromlach dá shaothar liteartha. I dtaca le cúrsaí ama de, níorbh ionann dóchas an todhchaí agus an tsochaí a tháinig ann de thoradh an tSaorstáit. In *An Draoidín* (12) cuireann seanfhear a shaol fada i gcomparáid le saol linbh a fuair bás: 'Is ionann mo shaoghal-sa agus a' saoghal a

fhealsúnachta agus fáth a tábhachta sa nua-aois: 'It exemplifies admirably the revolt against reason which, beginning with Rousseau, has gradually dominated larger and larger areas of life and thought.'

fuair a' leanbh sin i gcomórtas leis an tsíorraidheacht.' Is é an cineál ama atá anseo a bhaineann le ham na fealsúnachta. Bhí Máire ag deireadh a ré sa tréimhse seo, dar ndóigh, agus ní hionann é agus údar *Caisleán Óir* agus *Cith is Dealan*. In *Le Clap-Sholus* (8), cuirtear síos ar an am mar 'namhad' atá le marú. Níl fuascailt ar fáil, mar a bhí á hiarraidh ag Eliot. Ábhar iontais atá ann, mar sin de, go bhfuil an bunchreideamh polaitíochta a bhí aige riamh anall gan athrú agus gan cheistiú. In *Tairngreacht Mhiseoige* (268), cuirtear diombua na réabhlóide i gcomhthéacs an ama nuair a thugann an seandúine uchtach do Chonall: 'Bíodh dóchas agus foighid agat. Tiocfaidh sin lá éigin. Is beag an rud saol duine i saol tíre.' Ábhartha go leor i gcomhthéacs pholaitíocht na hÉireann comhaimseartha. Tugtar faoi deara an chosúlacht spéisiúil arís idir an bua a chonaic Benjamin i saothar Brecht agus cur chuige Mháire: 'Benjamin and Brecht thought in millennia, geologically, of new dark and ice ages. They discovered optimism in men's most ancient teachers.' (Mitchell 1973: x) Ní bhfaightear locht ar na laochra i saothar Mháire – san fhicsean ná sa stair – agus níor chaill siad. Má tá an cogadh caillte agus an Ghaeilge san uaigh, ní cheistítear an luach a bhí sa dá rud sin. Diomaite de *Tairngreacht Mhiseoige*, léiríonn díomá an fhicsin mhall go raibh Máire cloíte, rud atá le sonrú i bhfoirm bhriste bhearnach na scéalta. Is iad na scéalta agus na codanna den traidisiún atá iontu na 'píosáí' atá fágtha aige. Is geall leis an rud a dúirt Eliot faoina shaothar féin: 'These fragments have I shored against my ruin.' (1922 [1986]: l. 430) Ní hiontas sin nó is amhlaidh go bhfuil Máire lonnaithe sa todhchaí an taobh abhus den Éirí Amach. Tá casadh dá chuid féin ag Máire nó, neamhionann is Eliot, tá an t-am inslánaithe. Paradacsúil agus mar atá sé ina aigne, tá an t-am solúbtha agus an rud a bhí leagtha amach sa chianaois inathraithe i bhfianaise eachtraí comhaimseartha. Is féidir deireadh *Bean Ruadh de Dhálach* agus *An Sean-Teach* a léamh mar fhíorú na tairngreachta ach, mar a luadh cheana maidir le *Bean Ruadh de Dhálach*, ní mar a tuaradh agus a bhí geallta in *Bean Ruadh de Dhálach*. Is dócha nach bhfuil sé níos teibí dóthuigte agus atá am na heolaíochta nó an tsingilteacht.

4.5 An eolaíocht

Leis an cheann a chur ar an phlé faoin seaneolas, ní mór noda a thabhairt ar an eolaíocht agus ionramháil Mháire uirthi. Is dlúthchuid den nua-aoiseachas í an eolaíocht. Níl amhras ar bith ann ach go mbíodh Máire débhríoch i dtaca leis an chineál eolais atá le fáil inti. Ní raibh sé ina aonar ar an dóigh sin, dar ndóigh, agus ní leis féin a bhí sé i measc lucht an nua-aoiseachais. Ba dhébhríoch dearcadh Mháire i leith na hEagnaíochta ar dhóigh ach chuir sé fáilte roimh an ré nua nó ba í ré na réabhlóide a bhí mar thoradh uirthi. Is micreacosma í tréimhse na hAthbheochana ar mhacracosma na nua-aimsearthachta. Mar a luann McFarlane (1978: 75)

faoi dhruidim an naoú haois déag, ‘Despite the impressive achievements of science, interest in what the Society for Psychical Research primly called ‘debatable phenomena’ grew rapidly.’ Cuireadh Cumann na Diasúnachta ar bun sa bhliain 1875. Chuaigh leithéidí Yeats agus ‘AE’ ar lorg eolais rúndiamhair, chomh maith le múnlaí liteartha, san India nó sa tSeapáin nó sa diasúnacht de chuid na mná uasal Blavatsky nach raibh faill ag an ghnáthphobal air. In éineacht le hintleachtóirí eile san am, cuireann Máire a chreideamh cianaosta féin chun tosaigh mar chóras malartach ar réasún na haoise nua. Neamhionann is lucht uasal na hAthbheochana, tugtar faoi deara gur ina chreideamh ársa dúchasach rúndiamhair féin (ach a bhain leis an ghnáthphobal) a chuir Máire a mhuinín mar eolas malartach in ionad an eolais nua atá san eolaíocht. Más fíor gur ag doirneálaigh gharbha ghlasa a bhí an t-eolas, is eolas é a bhí, faoin luathfhichiú céad, caillte ceilte coimhthíoch ag mórchuid de phobal na tíre.

B’fhurasta cur síos do Mháire gur i gcoinne an dul chun cinn a bhí sé ach, i gcás scríbhneora i dtír atá faoi smacht, tuigtear go mbíonn casadh iarchoilíneach i gceist. Is minic go nasctar amhras maidir leis an eolaíocht agus meon frithchoilíneach nó, mar ab fhíora i gcás Mháire, frithShasanach. Mar atá thuasluaite, chonaic sé Sasana mar áit thruaillithe a bhí imithe ó rath. Cuirtear in iúl in *Rann na Feirste* (96) go raibh cineál eolais – ‘leigheasraidhe agus geasrógráí agus ealadha agus eolas’ – nár tháinig as sruth eolaíochta an Iarthair. Tá ciall le bunús a dtugtar ‘pisreogaí amaideacha’ air, dar le Máire. Luann sé sampla na trí gloine den phoitín a thugtar do na daoine beaga. Cé gur cleas sa chás sin é, ní hionann sin is gur amaideach iad siúd a chreideann na ndaoine beaga: ‘Tá na mílte acu thart fán chró, agus ar ndóigh, cumhacht mhór acu.’ (RF: 101) Tugann Máire dúshlán an eolais nua sa scéal ‘Scientific Training’ (SUS) ina mbuailtear bob ar an mháistir scoile. Is é pointe an scéil ná an bonn a bhaint de mhórtas an mháistir (mar aon leis an chineál eolais atá aige), an dá rud ina fhear shoip:

Fear cliste a bhí ann. Ní hionann sin is a rádh go raibh agra cinn aige nó go raibh ciall aige do eagnaidheacht nó do litridheacht, nó do fhírinne an tsaoil. Acht bhí sé maith ag foghlaim nuair a bhí sé sa choláiste. (SUS: 180-181)

Cuirtear miorúiltí Cholm Cille, na Mic Ó gCorra faoi sheol, na Fianna, taibhsí, faoi bhráid an mháistir agus déanann sé smionagar dóibh uile lena ‘scientific training’. Is é an ceacht atá ann sa scéal go gcaithfear an t-eolas traidisiúnta agus an fhoghlaím nua a chur in aithne dá chéile. Is ann atá iomlán fhírinne an tsaoil. Is suimiúil go dtugtar le fios nach ag déanamh beag don eolas nua, per se, atá Máire ach an mórtas atá ann – agus sa duine seo – as feabhas a chuid léinn. Téann muintir na háite a fhoghlaím dó go raibh sé ag ‘tús a chuid oidis’. Pointe

tábhachtach atá ann nach na daoine beaga a thugann an ceacht ach fíormhuintir an bhaile. ‘There are more things on heaven and earth, Horatio’, mar a deir Hamlet, ‘than are dreamt of in your philosophy.’ Tá creideamh Mháire ag teacht leis an rud a deir Hawking (1988: 1) faoi staid an eolais: ‘Most people would find the idea of our universe as an infinite tower of tortoises rather ridiculous. But why do we think we know better?’ B’fhéidir nach bhfuil le sonrú san ómós a thugtar don eolas ársa ach pointe fiúntach faoin limistéar atá le heolas an duine.

5. Gnéithe den Nua-Aoiseachas

Chomh maith le ceisteanna doimhne fealsúnachta, tá gnéithe laethúla is dúchasach den nua-aoiseachas le sonrú i saothar Mháire. Bíodh is nach raibh an chathair ann ina shaothar an oiread céanna le Joyce, is láthair neamhláithreach í ina shaothair. Tá a thionchar sin le feiceáil i gclaochlú na Gaeltachta agus i laochra Mháire agus iad i ndeabhaidh leis an saol coimhthíoch corrach nua. Tá tábhacht leis an chathair, mar chathair, in ionramháil Mháire. Is í is foinse don choimhthíos atá le mothú ina chuid carachtar, is cuma sa chathair nó ar ais i Rinn na bhFaoileann iad. Is éigean do na carachtair seo, mar a bhí amhlaidh i gcás Mháire féin, a aistriú go dtí áit choimhthíoch, cibé acu an Lagan, Baile Átha Cliath sa Pháil, cathair Shasanach nó Albanach nó, fiú, an t-Oileáin Úir. Is léir an teannas idir an baile beag, fiú, agus na ceantair Ghaeltachta. Ní gan chastacht atá dearcadh Mháire i leith mhórphobal na hÉireann. Luadh cheana gur minic i ngnáthmhuintir na Gaeltachta a chuir sé a mhuinín. Ní hionann sin is gur chreid sé go raibh gach uirlis agus eolas ag an mhionphobal sin leis an tír a shaoradh. Is éard a chreid Máire gur riachtanach, agus gur féidir, mar sin de, an pobal a mhúscailt as a shuan. Ceist eile ar fad dearcadh Mháire nuair is í an mhuintir náisiúnta atá idir chamáin. Is casadh arís ann agus é ag plé le mórphobal na cathrach. Beidh an t-athrú dearcadh ábhartha agus á chaibidil fosta. Ní hionann Máire *Mo Dhá Róisín* agus Máire *Bean Ruadh de Dhálach* ar cheisteanna áirithe.

5.1 An chosmhuintir

Is ionadaíocht Máire ar theacht chun cinn na cosmhuintire sa nua-aois dhaonlathach. Luadh cheana stádas ard chlann Mháire i measc a phobail féin. Níl amhras ann, áfach, ach gur den *üntermensch* é i dtéarmaí na hÉireann agus an domhain mhóir. Fear Gaeltachta é as ceann de na ceantair is iargúlta de chuid na himpireachta: níl aon dul as ach gur den imeall é – go sóisialta, go síceolaíoch agus go geografach. Taobh istigh dá thír féin, fiú, is i bhfad i gcéin atá Baile Átha Cliath ó Ghaeltacht na Rosann. Níorbh ionann é agus na nua-aoisithe eile mór le rá

a mbítear ag trácht orthu. Más eisceachtúil Joyce, ar Caitliceach agus náisiúnaí é féin ina measc siúd, ba d’aicme eile ar fad iad na nua-aoisithe i gcoitinne, a raibh cúla agus oideachas uasal acu go léir. I dtaca le Máire de, áfach, is den chúlra chéanna agus na frithlaochra a nochtar i litríocht an nua-aoiseachais.

Is ar thragóid an fhir choitianta, faoi mar atá pléite ag Miller,²²⁰ a bhíodh Máire ag trácht. Tugann sé léargas ar an chumha a chuireann as don duine sin. Is spéisiúil, san am céanna, dearcadh Mháire i leith an mhórphobail a fhiosrú sa chomhthéacs seo, nó dá mhéad a mheas ar an chosmhuintir, iad siúd a shaothraigh a gcuid as allas a malaí, is féidir leis dul i dtreo an bheagmheasa freisin. Mar scríbhneoir iarchoilíneach a mhol réabhlóid don tír, níor ní leis droim láimhe a thabhairt don mhórphobal, an drong ar a mbeadh an réabhlóid ag brath. San am céanna, tá amhras, ar a laghad, ina dhearcadh ar phobal na cathrach agus, in amanna, ar mhuintir na tíre ina iomláine. Tá sé seo le feiceáil in *Castar na Daoine ar a Chéile* agus an cur síos a dhéantar ar phaisinéirí an *Titanic*:

Chuaigh siad isteach ansin i seomraí seascaire. Bhí tinte dearg réidh fána gcoinne, bia gléasta chun a chaite agus achan seort mar a d’iarrfadh a mbéal a bheith. Chuirfeadh sé i gceann duine an saol a bhí ag Oisín i dTír na hÓige, gan dadaí ag cur bhuartha orthu ach ag ithe, ag ól agus ag déanamh pléisiúir. (CDC: 75)

Tá meon nua-aoiseach ar chuir Baudelaire tús leis agus déistin leis an saol le sonrú ina leithéid seo de shliocht. Is i gcomhthéacs na himirce atá seo agus i gcomhthéacs an tsaoil nua uirbigh. Tá an tsochaí thionsclaíoch á lua i bhfoirm an *Titanic* agus tá saol nua á lorg ag bochtáin na tíre. Déantar comparáid idir an saol coimhthíoch atá ag deirfiúr Chaitlín ar an ‘Oileán Úr’ agus an parthas caillte atá fágtha thiar in Éirinn. As sin eascraíonn ráiteas níos leithne agus an ‘[t]seanbhean Ghaelach’ Máire ag caibidil faoin ‘tsaol bheag ghránna seo’ (CDC: 86) Focail iad sin a chuirtear i mbéal Chaitlín fosta (MDR: 67). Déantar an pointe céanna agus an tseanbhean in *Caisleáin Óir* (146) ag tabhairt amach don aos óg: ‘Níor fhan fiúntas ar bith ar an tsaoil seo ar na mallaibh.’ In *An Sean-Teach* (223), tá Róise ag smaoineamh ar a saol nua i Meiriceá:

Suidheadh Róise ag an fhuinneog seo i ndiaidh a lae oibre tráthnóna samhraidh agus í ag amharc síos ar a’ tsráid agus ar na slóighte síorruidhe ag siúl anuas is suas. Bhí siad, dar léi,

²²⁰ Miller, A. 1948 ‘Tragedy and the common man’. <https://www.nytimes.com/books/00/11/12/specials/miller-common.html>.

mar bheadh daoine ann atchífeá i mbrionglóid. Bhí siad ag do thaobh, agus san am céanna, dar leat, iad 'fhad uait leis a' ghealaigh. (ST: 75)

Cuirtear in iúl nach gnáthchumha atá ag cur as di ach 'uaighneas léanmhar na cathrach'. Tá cumha agus tuirse an eisimircigh le sonrú ach, fosta, tá macalla ann fosta do Eliot (ar lorg Dante)²²¹ i leith an mhórphobail ina mhachnaimh. Níl dócha go raibh Máire ag brath ar Eliot nó níl fianaise ann gur léigh sé cuid filíochta Eliot. Is féidir a rá, áfach, agus is ábhar inspéise é, go raibh sé ag tarraingt as an tobar *neu-Romantic* céanna agus a bhí Eliot. Tá sé lonnaithe, mar sin de, i *zeitgeist* an nua-aoiseachais, áit nach lonnaítear de ghnáth é. Mar ealaíontóir, fosta, bhí tuiscint ag Máire, ó pheirspictíocht dhoirneálach na Rosann, ar an saol nua a bhí ag déanamh talamh bán dá dhúchas.

5.2 An Litearthacht

Bhí Máire, mar sin de, éagsúil le formhór lucht an ard-nua-aoiseachais i dtaca lena dhearcadh i leith an ollphobail agus an mhórcultúir. Is gaire do Benjamin agus Bullock atá a dhearcadh ó thaobh sin de. Ná ligtear chun dearmaid, áfach, a láidre a bhí cultas an dreama bhig le linn na tréimhse seo, i measc lucht an nua-aoiseachais agus na hAthbheochana araon. Mar a deir Rainey (1998: 154) faoi scríbhneoir nua-aoiseach amháin: 'Many of H.D.'s works thus actively avoided contact with a wider public, not because H.D. was fearful of public reaction but because she assumed that the public was unworthy of being addressed.'²²² I dtaca le Conradh na Gaeilge de, tagraíonn McMahon (2008: 93), mar shampla, do 'the earnest few' ba chroí d'athbheochan na teanga. Is é barúil Carey (1992: 18) gur thionscadal frithdhaonlathach é an nua-aoiseachas: 'As an element in the reaction against mass values the intellectuals brought into being the theory of the avant-garde.' Is spéisiúil an gaol atá ag Máire leis an ghné seo den nua-aoiseachas. Ba léir go raibh sé ag scríobh ábhair liteartha agus go raibh sainmhíniú liteartha leis sin aige, mar atá 'litríocht éifeachtach'.²²³ Fosta, bhain a chultúr anois le dream beag a shíl Máire gur dream ar leith iad. San am céanna, scríobh sé don mhórphobal mar chuid de thionscadal na hAthbheochana, a raibh se mar aidhm aige, mar a deir sé féin, 'popular language' a dhéanamh den Ghaeilge. Is ceart a lua fosta, áfach, an débhríocht atá le sonrú

²²¹ Féach *The Wasteland* (1, ll 62-64). Déanann Eliot féin tagairt don *Inferno* (IV, 25-27). Is ar éigean go bhfuil difear idir a leagan féin agus bunleagan Dante.

²²² Hilda Doolittle (1886-1961).

²²³ In Mac Congáil (2002: 23-25).

maidir leis an litearthacht ina dhearcadh. Bhí teannas i gcónaí ann idir an léann dúchasach agus léann na leabhar.

Tá an chodarsnacht seo le feiceáil i ndearcadh Mháire ar an mhórphobal. Mar a pléadh cheana, bhain *Mo Dhá Róisín* le saol na Gaeltachta agus cúrsaí comhaimseartha agus is ar ghnáthléitheoirí a bhí an saothar dírithe (más ionann gnáthléitheoirí agus an meascán mearaí de Ghaeilgeoirí, foghlaimoirí agus lucht na Gaeltachta a bhí ann). Díoladh 10,000 cóip den leabhar ach níor leor an t-éileamh a bhí air do Mháire: ‘Ní raibh mé sásta le *Mo Dhá Róisín* agus níl. Lig mé as cló é.’²²⁴ Tá Máire ag cur i gcoinne an tráchtálachais le linn dó bheith ag déanamh beag don 10,000 duine a cheannaigh *Mo Dhá Róisín*. Is dhá rud iad a chuireann i gcuideachta leithéidí Eliot agus Pound é agus ardnósachas cultúrtha an nua-aoiseachais i gcoitinne. Faoi mar atá leagtha amach ag Rainey (91-92), is ar *littérature de cénacle* a bhí an luath-nua-aoiseachas dírithe, rud atá le sonrú i dteidil (mar aon le ciorclaíocht agus modh díolacháin) na n-irisí a chuir siad amach: *Criterion*, *Scrutiny*, the *Little Review*, agus, dar ndóigh, *Coterie*. I gcomhthéacs na meanma seo, níor thaisme, mar a luann Innes (2000: 148), gur 25 cóip de ‘Easter 1916’ a chuir Yeats amach dá chiorcal beag cairde agus é ag gabhadh seilbhe ar raiteas pobail. Tá an meon céanna á chur i iúl ag Seosamh Mac Grianna (1936: 107) agus é ag trácht ar an tseanfhilíocht: ‘Caint uasal, neartmhar, a bhfuil ceol iomlán inti, *i gcluas an té a chluin í*.’ (Béim curtha ann.) D’aithneodh dream beag dream beag eile.

Mar sin féin, ní gnách gurb ionann an láthair ceannchathrach agus láthair athbheochan chultúrtha agus mionteanga. Ba chuid de thionscadal na litríochta pobail iad luathiarraichtaí Mháire. Ní foláir a rá gur cuid den fheiniméan chéanna chomhaimseartha a tháinig chun cinn i Sasana taobh amuigh de *coterie* na n-ardnósaithe. Fóireann cur síos Hoggart (1960: 172-173) ar scríbhneoirí móréilimh go sásúil do Mháire:

Many of those [scríbhneoirí] are themselves of working-class origin, products of the scholarship system, quick-witted and energetic boys who have ‘got on’ because they have the ‘gift of the gab’ and know their people as one only knows those among whom one grew up . . . [They] always imagine that they are simply writing a letter home.

Tá an glór uasal le híseal Hoggart ag teacht go maith le dearcadh criticeoirí Mháire ar a scríobh sé. Is ábhartha agus is spéisiúil i gcomhthéacs an phlé seo an tagairt i litir thuasluaite Mháire dá léitheoirí ionchais:

²²⁴ Litir chuig Muiris Ó Droighneáin, 20.12.27. In Mac Congáil (2002: 23).

Níl dóchas ar bith agam as muintir na hÉireann. Cuid mhór de na daoine a thuigfeadh scéal, ní thig leo Gaeilge a léamh ná leabhar a cheannach. Agus an mhuintir a léas Gaelige, ní bhíonn siad ag smaoineamh ach ar an teangaidh.

Is cóir an ráiteas seo a chur i gcomhthéacs na tréimhse a bhí ann. Gan trácht ar na cúrsaí polaitíochta a luadh ar ball, bhí Máire tar éis racht cruthaitheach a ligean le *Caisleáin Óir* agus *Cith is Dealán*; bhí an Ghaeilge i mbéal an bháis agus ní raibh athbheochan i ndán di; le linn dó bheith ag déanamh eagarthóireachta ar an *Fháinne* agus *Fáinne an Lae*, bhí sé i gcoimhlint le Conradh na Gaeilge, eagraíocht a bhí os cionn leighis, dar leis. (Ní hionadh é gur chlis ar a shláinte sa tréimhse seo: d'imigh sé chun na Fraince ar lorg scíste.) Mar sin féin, ní féidir an chodarsnacht ina dhearcadh a shéanadh. Fiú féin má admhaítear gur dírithe ar a phobal féin a bhí sé, is dream beag sin féin a fhágann mórfhobal na tíre (agus na teanga) as an áireamh. Más fíor nach ionann scéalta Mháire agus an 'mass art' a luann Hoggart (1957: 202-203), tugtar le fios gur scríbhneoireacht liteartha dháiríre a bhí ar bun ag Máire. Níl amhras ann ach go bhfuil dearcadh ardchultúrtha á chur in iúl aige maidir le léitheoirí nach cainteoirí dúchais iad, is é sin le rá, lucht na mbailte, foghlaimeoirí agus gnáthdhaoine. Is dócha gur le dímheas nua-aoiseach a luaitear an 'moll *Vogues* agus *Woman's Worlds*' a bhí á léamh ag 'bean rámhár' in *Tairngreacht Mhiseoige* (281). Cuirtear bean thraidisiúnta Mhuiris Uí Cheallaigh, a bhfuil gach scéal ar a teanga aici, i gcosúlacht leis an bhean seo. Is le tréan díomá a deirtear ag tús na caibidle go bhfuil 'an saol ag bisiú' (277). Cá bhfios nach ag scríobh do lucht léitheoireachta samhail a bhí sé, lucht a bheadh ann mura mbeadh meath na teanga ag baint díobh. Ábhar iontais é gur lean Máire leis ag scríobh go ceann 50 bliain eile nó is deacair a shamhlú cad iad na léitheoirí a bheadh aige a bheadh sásúil dó. Bhí sé féin gafa, ar dhóigh nach mbeadh amhlaidh i gcás scríbhneoirí na mórtheangacha. Ní raibh le déanamh aige ach buaileadh ar aghaidh an tsrutha. Tá meon Gramsci ábhartha dó, sa chás sin: 'Pessimism of the intellect, optimism of the will.'²²⁵

Is cinnte gur fhág sé oidhreacht ag na glúine a bhí le teacht agus a bheadh in ann tairbhe a bhaint as a shaothar. Níl fianaise ann, áfach, gur chreid sé go mbeadh ann do léitheoirí a bheadh oilte go leor lena sheanchas a thuiscint. Is é rud go gcaithfeadh sé go débhríoch le ceist na litearthachta. Dhéanfaidh sé beag is fiú de scileanna litearthachta, rud a d'fhágfaidh nach mbeadh lucht léitheoireachta Gaeilge ann. In *Tairngreacht Mhiseoige* (33) cuirtear in iúl an dochar a dhéanann an léann nua, léann na scoile, don seanchas traidisiúnta:

²²⁵ Féach Howells (2015: 34) le cur síos a fháil ar fhoinsé agus úsáid an mhana seo.

Ba dhoiligh don tseanduine toiseacht a scéalaíocht agus gasúr ina shuí sa chlúdaigh ag foghlaim le solas lampa bhig. . . . Ní bhfaigheadh lucht an airneáil blas ar bith ar an tseanchas. . . . Nuair a bhí gasúr ag monamar os cionn a chuid *spellings* ní chluinfeadh siad lon Doire an Chairn ná miongháir na faoileann in Iorras thall.

Thuig Máire an gá a bhí le hoideachas: ba mhúinteoir agus ghníomhaí oideachais agus teanga é. Ná déantar iontas go bhfuil an débhríocht ann ó thaobh cheist na litearthachta. Más fíor gur bhain Máire féin tairbhe as an Scoil Náisiúnta, ní dhearna sé dearmad gur scéim eachtrannach a bhí ann ar mhaithe le cumhacht na namhad a dhaingniú. ‘Empire was,’ mar a luann Boehmer (1995: 12-13), . . . a textual exercise.’ In Éirinn an naoú haois déag, bá dhébhríoch an focal scríofa nó an téacs. Leis an riocht a raibh an tír ann, ní raibh smacht ag muintir na hÉireann leis an dá rud a chaomhnú.

5.3 An chathair

Tá dlúthbhaint idir an chathair agus an nua-aoiseachas. Ní mór, áfach, an dlúthbhaint atá sa dioscúrsa a cheistiú. I dtéarmaí an iarchoilíneachais, bheadh bunús a domhain fágtha taobh amuigh den nua-aoiseachas. Fiú féin i dtíortha a raibh cathracha ann, ní hionann, mar a chuireann frása íorónta Joyce in iúl, an ‘Hibernian Metropolis’ agus príomhchathair na Fraince, na Gearmáine ná príomhchathair Shasana. Níorbh ionann Baile Átha Cliath, mar a luann Tóibín (2012: 173), agus an tír ina raibh sí. Ba sa Pháil a bhí Baile Átha Cliath lonnaithe agus í scoite ón chuid eile den tír, go stairiúil, heacnámaíoch agus go sóisialta. Ba í an dara cathair in impireacht na Breataine agus lárionad riaracháin na himpireachta í. De réir gach cosúlachta, d’aontaigh Máire le tuairim shearbh Mitchel (1864: 28) ar an áit: ‘Dublin City, with its bay and pleasant villas – city of bellowing slaves – villas of genteel dastards.’ Os a coinne sin thall, sna tíortha iarchoilíneacha, bhí tréimhse fhada i ndiaidh thréimhse an ard-nua-aoiseachais nuair nár fhéil an coincheap dóibh. Ní raibh an chathair lárnach i streachailt na dtíortha seo i dtreo na saoirse agus na náisiúntachta. Féadtar a rá gur ghrinne léargas Mháire, agus scríbhneoirí eile mar é, faoi staid na dtíortha coilíneacha ná bunús na scríbhneoirí a síltear gur nua-aoisithe iad. Bheadh Máire ar aon intinn le Mitchel (1864: 116) faoi thábhacht agus dhílseacht na ndoirneálach garbh glas don tír, ‘Those wretches who still cling to liberty and mud cabins’. D’aithin agus léirigh Máire tábhacht an imill agus bhí sé de mhian aige sin a chosaint i gcoinne fhorlámhas na cathrach:

Níl fear na cathrach a fhad chun tosaigh ná an fear iargúlta gan léann a fhad ar gcúl agus a shílfeadh duine. Níl muilte ná toit ná sráideanna fá dtaobh den Ghael. Tá sé ar láimh díreach

le cuid oibreach Dé. Tá an fharraige agus an spéir ag comhrá leis. Tá ceol na sruthán ina chluasa.²²⁶

Gan tábhacht na cathrach a chur as an áireamh, is léir go raibh Máire ag iarraidh go rachadh luachanna shaol na tuaithe, áit a raibh na Gaeil agus a dteanga, i bhfeidhm ar an tír. Níl amhras ann fosta, áfach, ach gur thuig sé tábhacht na cathrach mar aon leis na bailte, An Clochán Liath agus Leitir Ceanainn san áireamh. Ba dhlúthchuid na lárionaid seo i gcruthú agus i gcothú an náisiúnachais.

Ní raibh Máire go hiomlán balbh ar an saol uirbeach nua. Fiú féin i ndiaidh dó a thréimhse luath scríbhneoireachta a chur de(.i. i ndiaidh *Mo Dhá Róisín*), thrácht sé ar an chathair agus ar shaol an lucht oibre inti. Thráchtadh sé fosta ar an lucht oibre ar bhonn idirnáisiúnta. An méid sin ráite, is gá Máire a chur i gcéill mar is ceart. Mar is dual don phoblachtachas i gcoitinne – ina bhfuil síolta Fhine Gael agus na nÓglach Sealadach – tá go leor de dhébhríocht ina smaointeoireacht faoin chosmhuintir. Ní bhíonn sé i gcónaí soiléir i smaointeoireacht Mháire, an brí atá leis na coincheapa ‘pobal’ agus sochaí na hÉireann. Don phlé seo, is den tábhacht go n-aithnítear nach ndéantar an tuathanach agus an phrólátáireacht (uirbeach) a dhealú óna chéile i léargas Mháire. Báúil is mar a bhíonn sé i leith na cosmhuintire, is do na daoine a shaothraíonn a gcuid as ‘allas a mallacha’ a thugann sé meas, coincheap nach ndealaíonn tuath agus cathair ná oibrithe éagsúla.

Is í an chathair an feiniméan is tábhachtaí i saol na nua-aoise. Níl aon dul as ach a admháil go léiríonn Máire dímheas ar an chathair agus an saol inti. Fiafraítear den reacaire in ‘Faoi na Fóide is Mé Sinte’ (CD: 11) cad iad na ‘scéalta nuaidhe’ is fearr leis anuas as príomhchathair na hÉireann. Is é an freagra a thugann sé: ‘Dúirt mé féin nach raibh scéal ar bith liom as Baile Átha Cliath a mb’fhiú trácht air.’ Más fíor nár thaitin gnéithe den nua-aois le Máire, ní mór a chur in iúl gurbh éigean dó aghaidh a thabhairt ar na gnéithe sin lena mhíshuaimhneas a léiriú. Thug sé a aghaidh ar an choigríoch ina chuid ficsin, phléigh sé anró an tsaoil sa suíomh uirbeach agus d’fhéach sé le feiniméin an tsaoil nua a thabhairt chun solais. Is suimiúla, agus na feiniméin seo idir lámha aige, an dóigh a nglactar le riachtanas stairiúil na nithe seo uile. Tá dúghráin aige ar bhailte na hÉireann, ar bagairt iad i gcosúlacht do thraidisiúin na nGael. Tá eagla mhór ar athair Chonaill Óig cad a shílfeadh muintir Ros Scoite dá mhac dá rachadh sé go Leitir Chuilinn:

²²⁶ ‘Caint na ndaoine: shakespeare agus an duine iargúlta.’ *Misneach*, 21.5.21, 3.

Nach n-abóradh siad gur thréig Conall Óg Ó Baoill a dhúchas? Le cuimhne na ndaoine bhí fuath ag muintir Ros Scoite ar mhuintir an “bhaile mór.” Bhí drochmheas ag muintir Leitir Cuilinn orthusan. Bhíodh siad i gcónaí ag magadh ar na doirneálaigh gharbha ghlasa gan Béarla gan léinn. I dtaca leis na doirneálaigh de, ba é “baile mór” Leitir Cuilinn,²²⁷ dar leo, máthair gach oilc agus gach éagóra. (*TM*: 39)

Leantar ansin de liosta de na hoilc sin, mar atá ‘píléirí’, ‘teach an dlí’ (Príosún Dhoire san áireamh mar chuid dá fhearas), ‘báillí’ agus ‘ribhínigh’.

Thóg Mac Congáil (1990: 38) ceist seo na cathrach i scríbhinní Mháire: ‘B’fhéidir gurbh iontach le duine, i ndiaidh os cionn caoga bliain dá shaol a chaitheamh i mBaile Átha Cliath, nár scríobh Máire a dhath fán chathair sin’. Ní mór a admháil nach mórán a scríobh sé faoi phríomhchathair na hÉireann ach ní hábhar iontais é. Cathair Ghallda ab ea é Baile Átha Cliath, a d’eascair as an Pháil ina raibh ‘spiorad an tSasanaigh chomh fighthe fuaighte sin i gcroidhe na ndaoine’ (*MDR*: 42). Bhain cuid mhaith dá ghráin le cúrsaí teanga ach bhí nósanna na Sasanach ag cur as dó. Tugtar faoi deara go mbaineann sé úsáid as meafar galair – ‘the microbe of this dread disease of Anglicization’²²⁸ – le cur síos a dhéanamh ar thionchar Shasana in Éirinn, díreach faoi mar a chuirfeadh scríbhneoirí an nua-aoiseachais síos ar an chosmhuintir i Sasana.²²⁹ Dar le Máire gur dochar a bhí á dhéanamh don Ghaeilge mar Ghaeilge, gan trácht ar an leatrom i gcoinne a chanúna féin. Agus é ag magadh faoi Ghaeilge ‘vlacklee’ [i. Gaeilge Bhaile Átha Cliath], thug sé freagra ar lucht na cathrach a bhí anuas air mar scríbhneoir réigiúnach a bhí ‘ró-áitiúil: ‘Caiffir sail vlacklee a nucktoo as gayling. Neel ain vah veh egg cur sees ar an sail athaw i deerconnel.’²³⁰

Ba choimhthíche d’imirce na tuaithe príomhchathair na hÉireann ná mórchathracha Shasana is Alban. Tá staid Mháire i mBaile Átha Cliath ag teacht go maith le riocht pobal coilínithe nua-aimseartha. Ar nós na bPailistíneach faoi riail Iosrael ba gheall le neamhláithrí i láthair é. Is cuid de fhrithbheartaíocht agus slí marthanais Labhrais go dtig leis cúlú siar ina intinn féin

²²⁷ An Clochán Liath atá i gceist anseo, an baile ‘mór’ a bhíonn á phlé i saothar Mháire faoi ainmneacha dímheasúla (de ghnáth) éagsúla – ‘An Clochán Dubh’ (*CO*: 20), mar shampla, a bhfuil cónaí ar Phádraig Ó Dálaigh, an toicí, ann.

²²⁸ ‘Is the Irish language dying?’ *DJ*, 24.9.15, 3.

²²⁹ Féach Carey (1992: 25 ar lean).

²³⁰ Litir ó Mháire. Nollaig Mac Congáil a chuir seo chun bealaí chugam. ²³⁰ *FL* 15.12.23, 11. Deir Mac Congáil: ‘Seo Máire arís i mbun comhfhreagrais le Seán Mac Maoláin (‘Bríd’) i ndiaidh dó teacht amach as an phríosún.’

do Ros Scoite:

Is minic agus é i dteach an lóistín 'n-a shuidhe leis féin a bhuaileadh cumhaidh é, nuair a smaointeadh sé ar theach bheag cheann-toigheadh amuigh thíos adaí i gcúl na gcnoc, ar bhruach na trágha. Luigheadh sé siar ins an chathaoir agus dhruideadh sé a shúile. Agus dar leis go rabh sé thíos annsin arais, 'n-a shuidhe chois na teineadh ar ladhar gráige, a athair ar thaoibh amháin de'n teinidh ag cóiriú eangach nó ag crochadh dúbhán ; a mháthair ar an taobh eile ag cleiteal nó ag cardáil. (MDR: 42)

Cur síos atá ann gan amhras ar an dearcadh a bhí ag an údar ar an áit ar chaith sé fórmhór a shaoil. Mar a bhí do Mháire é, tá Labhras Óg ina éan corr i measc lucht an Chonartha agus is éigean dó éirí as a gcuideachta le linn cruinnithe an Chraoibh Ghlais a bhí ann. Agus é amuigh sa chathair, cuirtear nádúrachas agus idéal shaol na tuaithe i gcodarsnacht le saol saorga na príomhchathrach:

D'imigh sé leis fríd an chathair. Níor bhfada chuaidh sé go dtáinig cíoith trom fearthanna agus b'éigin dó dul ar foscadh leis. . . . Bhí tuilteacha de uisce shalach 'n-a rith ar na sráideannaí. Bhí cuma bhocht aimlighe ar gach rud. Ní thig fearthann don bhaile-mhór mar thig sí don tír. Fóireann sí do na cuibhrinn agus do na crannaibh agus do na blátha. . . . Ach ghní sí claib bhocht do'n bhaile mhór. (MDR: 43)

Tá go leor leideanna ann, áfach, go bhfuil an chathair i ndiaidh dul i bhfeidhm ar an fhear óg agus gur tábhachtach an áit do shaoirse agus riail na tíre. Is deas an chuid den sliocht thuas idir lúibíní, nuair a imíonn an fear óg amach, tógann sé 'a chóta mór agus a hata (bhí an dá bhall seo aige anois),' feisteas a bhaineann le saol na cathrach agus saol Labhrais inti. Agus é ar foscadh, feiceann sé pairlimint Grattan agus saighdiúirí dearga taobh amuigh di agus 'dar leis gur bocht an cás é saighdiúirí Gallda ar an teach ar cheart Dáil na hÉireann a bheith 'n-a suidhe ann'. Os a choinne sin thall, tugtear faoi deara an t-eipeagram lena dtosaíonn an chaibidil:

*"Ag dul go Bail' A' Cliath domh-sa 'n chéad lá de'n tseachtmhain,
Tharlaigh domh an óig-bhean a dtug mé mór-chion dí 's taitheamh."*

- Sean-amhrán

Ní hamháin go gcuirtear Róisín Dúbh agus Baile Átha Cliath le chéile ach is ar an aistear bheag go dtí an chathair a chastar an laoch lena Róisín/spéirbhean eile. Níl amhras fágtha faoi thábhacht na cathrach don scéal agus don tsaoirse. Is é atá uaidh ná claochlú réabhlóideach.

Cuirtear débhríocht na cathrach in iúl i gcomhthéacs an chlaochlaithe i gceann de na húrscéalta malla:

I gceann leathuaire, bhí sé [Conall Óg] i mBaile Átha Cliath. Ba é an chéad uair sa chathair dó é agus bhí sí coimhthíoch aige. Ach bhí lúcháir air, mar thuigfeadh sé ina chroí go dtáinig athrach de chineál éigin uirthi ó d'imigh sé as Éirinn. (TM: 266-267)

Tugtar faoi deara gur seo athmheas Mháire ar ar scríobh sé caoga bliain ní ba luaithe in *Mo Dhá Róisín*. Ceanncheathrú na réabhlóide anois í Baile Átha Cliath, rud a thugtar le fios nuair a thugann Conall Óg cuairt ar an GPO go bhfeice sé iarsmaí na n-eachtraí agus luaith na dtinte. Cuirtear focail Mitchel i mbéal an tseanFhínín lena mbuaileann Conall Óg (TM: 269) ach is focail iad a bhréagnaíonn an seandúine: ‘Bhí níos mó ná ‘bellowing slaves’ i mBaile Átha Cliath. Bhí, gach aon lá ó tógadh na céad scathláiín ó chois Life.’ (TM: 269-270) Cuirtear leis an débhríocht i leith na cathrach nó pléitear gnó neamhchríochnaithe na tíre sna leathanaigh a leanann an píosa seo. Is féidir a mhaíomh gur cirte Máire gan géilleadh do thíorántacht na príomhchathrach ar fad nó is príomhchathair í ar thionscadal neamhchríochnaithe atá ann. Is spéisiúil an difear – agus an chosúlacht – idir dearcadh Joyce agus Mháire ar Bhaile Átha Cliath. Is íorónta go maith ag fear nár scríobh mórán fúithi gur aithin sé an ríog réabhlóideach inti agus an fear nár scríobh faoi mhórán eile, dar leis an áit bheith pairiliseach doshlánaithe.²³¹

5.4 An phrólatáireacht uirbeach

Tá casadh náisiúnach nó Fíníneach ar an chiall a bhí le cad is bunaicme ann i saothar Mháire. Ní hiontas ar bith é go bhfuil an bhá seo ann i ndearcadh fir thuaithe i gcás réabhlóid na hÉireann. Ní hiontas ar bith é nach mbíonn an chathair idir chamáin aige an oiread sin, go háirithe tar éis a luathbhlianta scríbhneoireachta. Tá cuideachta mhaith ag Máire ón taobh sin de, áfach, i measc smaointeoirí radacacha an iarchoilíneachais. Le dul ar ais chuig Fanon (1973: 47), mar shampla, dar leis-sean go bhfuil an phrólatáireacht uirbeach truaillithe. Déanann sé athbhreithniú ar fhriotail Marx, ag cur in iúl go bhfuil maoín shaolta le cailleadh ag bunaicme na cathrach, rud nach bhfuil amhlaidh i gcás na dtuathanach. Ní gan chastacht atá dearcadh Mháire i leith na bunaicme uirbí. An méid sin ráite, bíodh is gur thug sé fuath don chathair in amanna, agus saol na cosmhuintire inti, is í an chathair is foinse don smaointeoireacht

²³¹ ‘I call the series *Dubliners* to betray the soul of that hemiplegia or paralysis which many consider a city.’ Litir chuig C.P. Curran, 23.06.1904. In *Letters I* (55), luaite ag Shechne, M. *Joyce in Nighttown: A Psychoanalytic Inquiry Into Ulysses*. (1974: 126).

réabhlóideach. Is sa chathair mhór, dar ndóigh, a rinneadh an gníomh is réabhlóidí in Éirinn, mar a bhí Éirí Amach na Cásca. ‘As cuid fola na bhfear sin’, is é sin as íobairt na bhfear cathrach, a d’eascair an tréimhse réabhlóideach a thit amach in Éirinn idir 1919 – 1923.

Ní hionann freagairt Shéimí Óig in *Caisleáin Óir* do phríomhchathair na hAlban agus an dúghráin a bhí ag Máire do Bhaile Átha Cliath. Níl fáilte roimh an imirceach i gceachtar acu: ‘Caithfe tú cúpla lá i dtoigh Mhici na Muice. Annsin gheobha tú seomra beag plúchtach dorcha fá na Gorbals.’ (CS: 200) Is ionann an chathair is uaigneas ag Máire, ba chuma cén chathair. Tá go leor nithe a bhaineann le saol na cathrach, ar ndóigh, is ceart bheith anuas orthu. Mar a chuireann Máire in iúl, níor go maith a chaith an saol mór le himircigh as Éirinn. Is deimhneach, áfach, a dhearcadh ar na hoibrithe a chuaigh thar sáile agus a d’fhág a mbaile dúchais agus is léir a mheas orthu, rud a thugtar le fios ar a chur síos ar Fhrainc ‘Ac Gairbheath: Tá saol, aitheantas agus clú tugtha dá leithéidí fear in ionramháil Mháire ina scríbhinn agus in aigne Rann na Feirste:

Fear mór cnámhach láidir a bhí ann. Ní raibh aon fhear fána bailte a bhí inchurtha leis ag tógáil cloiche nó ag tarraingt an bhata. Bhí oiread iomraidh air is a bhí ar Mhicheál Dhónaill Ruaidh. Agus gheibheadh sé a chuid den tseanchas nuair a bhíthí ag caint ar fheara éifeachtacha. (NBO: 136)

Is spéisiúil an cur amach ag Máire níos moille in *Nuair a bhí mé Óg* ar an chóras aicme a fheictear dó in Albain i measc na nÉireannach. Bhí ceithre ghrád ann: gasúir is seandaoine, oibrithe gan scileanna feirmeora, oibrithe a raibh scileanna feirmeora acu agus, ag barr an chórais ordlathaigh ar fad,

Bhí dream eile ann agus bhí siad os cionn an iomláin dar luaigh mé. Mar a bhí, na fir a bhíodh ag náibhíocht. An fear a dtiocfadh leis piocóid is sluasáid a láimhdeachas agus bara fána lán créafóige a thiomáint ar chlár ocht n-orlach déag céad troigh ón talamh, bhí an fear sin ar an rang is airde agus drochmheas ar na dreamanna eile aige. (NBO: 192)

Ní cheiltear meas an fhir óig agus tugtar faoi deara fosta go nglactar leis an ordlathas. Is iad na fir chrua seo a bhfuil urraim Mháire tuillte acu. Dealraíonn an chuid seo de dhearcadh Mháire ó na nua-aoisithe ceannchathracha agus a meon ardnósach. Mar chuid den smaointeoireacht nua, faoi mar atá pléite ag Carey (1992: 25-26), cuireadh síos ar an chosmhuintir mar chineál

de ghalar nó bagairt.²³² Luann Carey pointe David Bodanis a mhaígh ‘connection between Pasteur’s right-wing politics and . . . the notion of swarming invisible multitudes infecting and destroying civilized society.’ Luann Watson (2000: 40) tionchar Nietzsche a dhealraigh an tsochaí ina dhá chuid, ina raibh an *üntermensch* ann, nach raibh ‘vital life force’ ann, ‘primarily the masses, produced by democracy’. In ainneoin shampla Carlyle (1967 [1840]: 239) a scríobh faoi thábhacht an fhir mhóir, sheachain Máire sin – agus lucht oibre a bhaile idir chamáin ar a laghad.

5.5 An coimhthíos

Tá an coimhthíos le sonrú in ionramháil Mháire ar shaol na cathrach. Feiniméan é sin, mar a luann Ó Doibhlin (1974: 178) a bhí thar a bheith nua-aimseartha i litríocht na nua-aoise (agus an nua-aoiseachais) i dtrátha bhlianta luatha an chéid seo caite. Is téama é a bhaineann leis an saol uirbeach de ghnáth. Luaitear saothar Mháire sa chomhthéacs seo ach níl iontas ar bith ann ach is lena chur in iúl nach mbaineann sé leis an nua-aoiseachas. Mar a thugann teagasc chaint na ndaoine le fios, is le saol na tuaithe a bhain luathscríbhneoireacht na hAthbheochana. ‘Is ar éigin,’ dar leis an Doibhlineach (1974: 179), ní dócha go bhfaighfí tionchar chomhthíos liteartha an fichiú aois ar an scríbhneoireacht seo’. Cuireann Ó Gallchóir (1992a: 50) Máire go sonrach ina measc siúd fosta, á chur i gcodarsnacht Mháirtín Ó Direáin: ‘Ó Direáin celebrates his alienation and exile. Ó Grianna barely mentions these things.’ Ach má ghactar le sainmhíniú amháin ar choincheap an choimhthíos – gur ‘dealú idir aigne agus domhan’ agus ‘saol inmheánach an duine agus an saol seachtrach’, (Ó Doibhlin 1974: 179, i lorg Hegel) – léiríonn mearspléachadh ar scéalaíocht Mháire go bhfuil an coimhthíos ar cheann de na téamaí is leanúnaí idir chamáin aige. Cuireann Garrett (2014: 27, in Kinsella 1969: 57) casadh iarchoilíneach ar scríbhneoireacht an fichiú céad: ‘Trauma is the essential condition of modern Irish literature – alienation’. I nóta, cuireann Garrett leis seo (ag tagairt do Boheeman-Saaf: 1999) agus é ag díriú ar an chailleadh teanga. Díshondas atá ann idir ionadaíocht agus cuimhne – rud a fhágann ‘a pervading sense of absence in writing, as if something is missing’.

Pléann Kiberd (2006: 34) an t-aistriú a brúdh ar shochaí na hÉireann, ar shochaí na tuaithe go háirithe:

Many who had started life in a windsept village found themselves ending it in baffling and

²³² D’fhéach nua-aoisithe ar an ollphobal nua mar fhás diúltach. Pléann Watson (2001: 72) coincheap an mheathaithe a tháinig chun cinn le go mall sa naoú haois déag ag leithéidí Spengler, Nordau agus Nietzsche.

vast conurbations, and even those who stayed at home changed languages with the result that they were living without a key in a suddenly strange environment. They felt removed from the past, from their language and their very setting – which is to say they they were living in a sort of involuntary Bohemia. (Kiberd 2006: 34)²³³

Is cur síos ábhartha atá ann ar mheanma Mháire agus a chuid carachtar, Labhras Óg (*MDR*) agus Séimí (*CO*), mar shampla. Dála Mháire féin i mBaile Átha Cliath, is éigean dá chuid carachtar próiseas coimhthíoch a fhulaingt. Dóibh siúd a tháinig ar ais i ndiaidh aistir sna scéalta, tá an domhan agus an saol a bhí acu ‘as aithne’ go hiomlán. Ní thuigeann Labhras Óg a mhuintir féin agus ní deas leis nósanna úra an aosa óig ina bhaile féin (*MDR*: 73-4, thuasluaite). Tá sé féin agus a bhaile dúchais as aithne. Is amhlaidh i gcás Shéimí (*CO*: 151) agus é tar éis turlaingt den traein ina cheantar dúchais: ‘Stán siad (.i. pobal na Rosann) go géar ar an fhear choimhthíoch nuair a tháinig sé isteach ar an gheafra. Ní raibh dul ag aon duine a aithne.’ Luann O’Leary (1986: 70) an rud a deir an reacaire in *Le Clap-Sholus* (49): ‘Sin a’ bhail chuireas Meiriceá ar na daoineibh. Ní fhaca mé aon fhear a chaithfeadh tamall thall nach mbeadh aistidheach ina dhóigheanna a’ teacht ar ais dó.’ Is amhlaidh fosta i gcás an reacaire in *Le Clap-Sholus* (6) a bhfuil ‘ualach ar a intinn’ aige mar gur brúdh ‘saoghal duine uasail’ air. I dtaca lena eispéireas saoil de, dearbhaíonn sé: ‘An saoghal a bhí agam ó tháinig mé i méadaíocht ní raibh ann acht mar bheadh brionglóid ann.’ (*CS*: 22) Is amhlaidh i gcás Bhríd in ‘Aisling Bhréige’ agus í ag cogarnaigh faoin fhear nár tháinig:

Cad chuige nár hinseadh di nach raibh sa tsaoil ach sop barraigh, nó sa ghrá ach lasóg? Níorbh fhiú an saothar an barrach a chur le thine. Bladhaire beag loinnireach ar feadh chupla bomaite. Agus ansin, gráinnín beag luatha. (*CD*: 53-54)

Leantar den chineál sin cainte in *An Sean-Teach*, áit a bhfuil sliocht atá thar a bheith Beckettach, agus ‘Prionsias ’Ac Grianra’ ag déanamh codarsnachta idir na glúine a bhí agus atá:

“Níl i n-ar saoghal ach seal beag gearr,” ar seisean. “An saoghal is fuide fuair aon duine riamh, caidé atá ann? Sneachta a’ titim san uisge. Geal moimeinte beag buídeach agus annsin chuaigh sé as.” (*ST*: 13)

Sliocht beag fileata is ea é atá ionchurtha le tús-ailt *Mo Bhealach Féin* (1965: 5) ó thaobh

²³³ Tá an próiseas seo á phlé sna téarmaí céanna ag Ó Cadhain (1969: 22). ‘Ghettos’ a thugann sé ar an fheiniméan.

áilleacht agus ghontacht an fhriotail de. Leoga, tá sé ag teacht go maith le gontacht an Íomháchais, ar chuid de ghluaiseacht an nua-aoiseachais í. Is fiú a lua go gcuirtear an fhealsúnacht seo i gcomhthéacs fhilíocht na cianaoise. Mar a luann Kiberd (2000: 43), is ann a chluintear chéad scairt na nua-aoise sa litríocht. Tá an scoilt a chruthaíonn an nua pléite go mion síos tríd *Tairngreacht Mhiseoige*. Is láidir an dóigh a gcuirtear sin in iúl le teacht an tsolais den chéad uair (33) nuair a lasann bean Chonaill Mhóir an lampa: ‘D’amharc an seandúine go scaollmhar air, mar d’amharcfadh páiste uallach ar thoirt a tífeadh sé uaidh eadar dall is dorchadas.’ Tá siamsaíocht agus greann sa radharc beag seo ach níl íoróin i dtráchteacht an reacaire (ag cur mhíshuaimehnas agus dhiúltú an tseandúine in iúl) a mhaíonn gurbh í ‘Sin an oíche a thoisigh na Fianna a theitheadh as Ros Scoite’.

6. Conclúid: san amharc siar, feictear a nua-aoisí atá Máire

Léiríonn saothar Mháire gur thug sé dúshlán mhórdhioscúrsa an Iarthair a thabhairt i dtaca le dúshraith an nua-aoiseachais. Cuireadh tús leis an phróiseas seo agus tuigtear níos fearr gur tábhachtaí na suíomhanna iarchoilíneacha i leagan síos na dúshraithe. Ar a laghad, tá áit chuí ann do na suíomhanna neamhchathrach agus an nua-aoiseachas. Dhiúltaigh an nua-aoiseachas don aois nua mar a bhí á brú ar na tíortha coilíneacha agus is sna tíortha sin a bhí faoi smacht ag na mór-impireachtaí atá an fhrithbheartaíocht le sonrú. Is léir go bhfuil tréithe ann atá ar son agus i gcoinne na hEagnaíochta: bhí sé amhrasach faoi thabacht na heolaíochta, mar shampla, ach chreid sé i saoirse na mban. Ní hamháin gur féidir áit a fháil dó i gcomhthéacs an nua-aoiseachais ach, is féidir lucht na hAthbheochana i gcoitinne a shuíomh ann agus ualach cheannas na scríbhneoirí móra a bhaint den chritic a dhéantar ar an chineál litríochta a chan Máire.

Le tabhairt faoina leithéid de thionscadal, bhí beartaithe anseo Máire a chur i gcomhthéacs an nua-aoiseachais le mionscagadh a dhéanamh ar eilimintí den nua-aoiseachas. Léiríodh gurbh eiseamláir ann féin é don nua-aoiseachas. Chuaigh sé trí claochlú pearsanta agus thuig sé go comhfhiosach an gá leis sin nuair a d’aistrigh sé ón Ghaeltacht go Baile Átha Cliath le dul i gceann léinn. Bhí an ríog chéanna le sonrú ann nuair a bhí sé óg fosta, nó thapaidh sé an deis nuair a chuaigh sé ar lorg laoch Rann na Feirste in Albain chun an ‘dlaíóg mhullaigh a chur ar a chuid léinn’ (*NBO*: 200). De thairbhe na gcéimeanna a thug sé – agus an tallann neamhspleách a bhí ann ó dhúchas – thóg sé slite beatha a bhí go hiomlán éagsúil ar na slite beatha a bhíodh ag a shinsear agus a mhuintir agus a bhaile dúchais, mar a bhí múinteoireacht, iriseoireacht, scríbhneoireacht, agus obair oifige. Faoi mar atá leagtha amach ag Carey, ba chlaochlú é a

bhain leis an nua-aoiseachas. B'ionann na gairmeacha a thóg Máire, mar aon leis an aistriú sóisialta-geografach, agus an saol atá le feiceáil sa litríocht a a bhí ann le linn thréimhse an nua-aoiseachas.

I dtaca le tábhacht an tseaneolais de, chonacthas go raibh débhrí i ndearcadh Mháire. Ba as ísealaicme é ní hionann is lucht uasal na hAthbheochana. Is léir, áfach, go raibh meanma uasal ag Máire. D'amharc sé siar le faomhadh a fháil dó féin agus mhaígh sé ról cliarach na mbard dó féin ina scríbhneoireacht. Admhaíonn sé in *Rann na Feirste* (85), trí fhocail a dhearthár, Seosamh, "Ní raibh sgoláracht na bhfilí ag na Dálaigh." Mar sin féin, is léir gur tharraing sé ar an traidisiún mar a tháinig sé anuas chuige agus gur bhain sé feidhm as modh na tairngreachta agus na haislinge. Is é an rud a ba shuntasá anseo ná na cosúlachtaí a bhí le sonrú idir dearcadh Mháire agus nua-aoisithe mór le rá. Ba spéisiúil an chosúlacht idir an modhanna miotaseolaíoch Mháire agus an modh a mhaígh Eliot a bhí in *Ulysses*. Ba spéisiúla ar fad an méid a bhí le rá ag Beckett maidir le teoiricí Bruno agus Vico agus ciorcal na staire agus na smaointeoireachta. Sheachain Máire smaointeoireacht na nua-aimsearthachta. Is cuid dhílis sin, ní mór a rá, don dearcadh céanna (.i. do dhiúltú na hEagnaíochta agus do mhodh nua na hEolaíochta) atá le sonrú sa nua-aoiseachas i gcoitinne. Ba chóir a thabhairt san áireamh, sa chomhthéacs sin, nach ndeachaigh Máire siar go dtí an t-eolas ársa gan ceisteanna a chur agus a chasadh féin a chur leis. Tá sé ar cheann de na tréithe ba láidre aige go mbíodh sé i gcónaí sásta éisteacht a thabhairt don dá thaobh den scéal. Bhí an seaneolas tábhachtach ach ní treoirphlean gan chastacht é nach raibh meas criticiúil le déanamh air a bhí ann.

Ní mór a rá, i gcomhthéacs saothair atá chomh bisiúil le saothar Mháire, nach mbaineann mórán go díreach leis an domhan nua. Den chuid is mó, is ag plé leis an seansaol nach maireann atá sé. Mar sin féin, bhí go leor de ghnéithe an nua-aoiseachais le fáil fite fuaite sa saothar céanna. Fiú agus Máire ag caoineadh mheath na sochaí Gaeltachta agus na luachanna a bhain léi, is é an saol nua, an saol uirbeach agus saol eachtrach Shasana is foinse do choimhthíos an tsaoil chorraigh in Éirinn. Ní féidir a shéanadh nach mó ná sásta a bhí Máire leis an saol mar a d'fhulaing sé é. Mar a luadh thuas, ba thréith láidir den nua-aoiseachas é an t-amharc siar agus an caoineadh. Ann fosta, tá an déistin leis an saol uirbeach a thosaigh le Baudelaire mar fhreagairt instinneach an *flâneur* do dhíomá an Rómánsachais i leith an tsaoil nua. Tá an débhríocht le gnéithe an tsaoil nua le sonrú fud fad a shaothair. Díríodh go háirithe ar dhearcadh Mháire ar an mhórphobal. B'fhíor go raibh dáimh aige lena mhuintir féin agus thuig sé an gá le dul i ngleic le muintir na hÉireann i gcoitinne. Go fóill féin, chonacthas go dtiocfadh leis éirí mífhoighneach leis an phobal, an taos óg go háirithe. Sa deireadh, chaill sé dóchas i mórphobal na hÉireann agus chuaigh sé i muinín an dreama bhig.

San amharc siar, feictear a nua-aoisí atá Máire. Is féidir cuid mhór den débhríocht atá le sonrú ina dhearcadh – an chodarsnacht fiú – a mhaitheamh dó. Ar an chéad dul síos ba i suíomh iar/coilíneach a mhair sé. Ba staid dhébhríoch ann féin é sin agus aithnítear go bhfuil an téarmaíocht a bhaineann leis an ‘nua-aois’, mar a chuir Williams (1992: 84) in iúl, mí-oiriúnach anois: ‘The retention of such categories as ‘modern’ and ‘modernism’ to describe aspects of the art and thought of an undifferentiated twentieth century world is now at best anachronistic, at worst archaic.’ Is cuí go mbeadh codarsnacht le sonrú i scríbhneoir a d’aistrigh ó shaol amháin go saol eile. Fiú i measc na nua-aoisithe ceannchathracha, tá an débhríocht agus an déistin le sonrú go láidir iontu. Is é rud go ndeachaigh siadsan ag lorg eolas ársa agus eolas ailtéarnach nuair a bhí a leithéid ar fáil ag Máire ó dhúchas. Chreid sé go raibh gach eolas a bhí riachtanach don phobal ar fáil sa seaneolas. Is éard atá le sonrú i múnlaí agus i bhfealsúnacht a shaothar. Feicfear, amach anseo, a chomhaimseartha agus a thurgnamhaí a bhí Máire mar scríbhneoir, as siocair, go híorónta, a dhílse a bhí sé dá thraidisiún.

Caibidil 5 Máire agus an Litríocht

1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil

Go dtí seo, pléadh gnéithe de shaothar Mháire a bhaineann leis na hábhar a bhíonn idir chamáin ina shaothair. Tá sé i gceist sa chaibidil seo a dhíriú ar ghnéithe liteartha dá shaothar. Bhí Máire saite sa ‘litríocht’ bhéil. As an litríocht dhúchasach, na seanscéalta, thabharfadh sé iarraidh litríocht a fhorbairt a bheadh oiriúnach don saol nua agus a rachadh chun socair don tír nua. Níl ansin, áfach, ach cuid den chur chuige. Bíodh is go gceistíonn sé luachanna na litríochta Béarla, feicfear go raibh Máire faoi thionchar chanóin an Iarthair. Ní hábhar iontais sin de bharr a láidre a bhí sí agus a laige a bhí an traidisiún scríofa.²³⁴ Bhí Máire ag plé le ceisteanna liteartha ar an bhonn chéanna a bhí scríbhneoirí eile a linne. Chinn sé, mar a chinn scríbhneoirí eile, go comhfhiosach ar chur chuige oiriúnach dá shaothar a bhí bunaithe ar an litríocht bhéil. Mar a bheidh le feiceáil sa phlé a leanas, áfach, ní teoranta a bhí sé ag tionchar na litríochta béil amháin. Tharraing sé ar shruthanna eile litríochta, mar ba riachtanach aige, idir litríocht an Bhéarla agus litríocht na hEorpa. Chruthaigh sé foirm agus stíl ar leith sa nualitríocht as na múnlaí éagsúla ar tháinig sé orthu.

2. Máire agus an Litríocht

Shíolraigh saothar Mháire as traidisiún liteartha béil a bhí neamhspleách ar chanóin liteartha próis an Iarthair. Bhí litríocht Mháire éagsúil, mar sin de, leis an ‘traidisiún’ a mbíodh T.S. Eliot (1919: 23) ag trácht air. Faoi mar a mhaíonn Eliot, caithfidh saothar an fhile ‘the whole of the literature of Europe from Homer and within it the whole of the literature of his (*sic*) own country’ a chuimsiú. Taobh le Homer, luann Eliot Virgil, Dante, Shakespeare agus na filí Meitifisiciúla – Donne, go mór mór – mar chuid dá chanóin.²³⁵ Luaitear Chaucer sa chéad líne de *The Wasteland*. Nuair is é an próis atá faoi chaibidil, níorbh ionann, ach an oiread, an ‘Great Tradition’ a mhol leithéidí F.R. Leavis (1948), a thugann príomhált d’úrscéalaithe áirithe an Bhéarla ó mhórchultúr cheannchathrach na himpireachta. Níl sé sin le rá nach bhfuil cosúlachtaí le sonrú idir traidisiún Mháire agus litríocht an Iarthair. Dá mhéad a mheas ar scríbhneoirí áirithe Béarla agus Fraincise,²³⁶ bhíodh Máire ar a dhícheall, in amanna, a chruthú

²³⁴ Féach Denvir (1997: 35).

²³⁵ Féach: T.S. Eliot, *Selected Prose*, ll. 99-111.

²³⁶ Luann sé Daudet (*SC*: 198), mar shampla, agus Shakespeare (*SC*: 33). Luann Ó Fiaich (1992: 147) tionchar Swift, Mangan agus an Canónach Ó Síocháin. D’aistrigh Máire roinnt leabhar de chuid an Chanónigh.

go raibh an litríocht dhúchasach ar comhchéim le mórlitríocht an domhain. Mhaíodh sé gurbh fhearr an litríocht dhúchasach ná litríocht chomhaimseartha an domhain thiar, dearcadh a chuireann sé síos dá laoch Pádraig Mac Piarais:

Níor dhubhairt sé riamh go raibh litridheacht na nGaedheal comh maith le litridheacht cinidh eile; acht ní b'fhearr. Léigh an méid a scríobh sé fán "Táin". An dóigh ar thuig sé Cúchulainn! Is iomdha duine nach bhfacaidh a dhath sa sgéal sin ach dhá chúigeadh a' troid fá tharbh. Ach thuig an Píarsach brigh an sgéal.²³⁷

Chreid Máire go raibh meachan na scéalta i dtaisce go foill i pbobal na Gaeltachta agus mhaígh, ag pointe amháin, 'nach raibh léann ná litríocht ar bith in Éirinn ach an méid a bhí sa Ghaeltacht'. Is cinnte go bhfuil téamaí agus ábhair i gcoitinne idir an dá chineál litríochta. Chreid Máire gur chomhchuimsigh an litríocht dhúchasach gach litríocht sa mhéid is go raibh an smaointeoireacht agus na múnlaí foirsteanacha le fáil inti. Is cinnte gur sin an cur chuige a bhí ag Eliot in 'Tradition and the individual talent' (1919). Rinne Máire an dá shórt litríochta a dhealú, áfach, agus ní mór an difreáil a thabhairt faoi deara fosta.

Tá sé ar cheann de na tréithe sainsiúla a luaigh Máire i dtaca le fíorlitríocht ná go mairfeadh sí, rud a bhí cruthaithe i gcás na litríochta dúchasaí.²³⁸ Níorbh fhéidir an rud céanna a rá faoin nualitríocht, dar ndóigh. Leoga, ó pheirspictíocht an aonú haois is fiche, baineann cuid mhaith a scríobhadh ag tús an chéad seo caite leis an tréimhse sin amháin. Bhí sé d'aidhm ag Máire féin rud a scríobh a mhairfeadh. Is é an chiall a bhí leis sin ná go mbeadh an litríocht litríocht dhúchasach mar dhlúthchuid de chultúr na ndúchasach. Bheadh an litríocht dhúchasach á caomhnú ar an dóigh sin agus nualitríocht fhiúntach á soláthar. Is léir gur thuig sé gur rud í an litríocht a bhí taobh amuigh d'am nó d'áit. Síltear go mbaineann ábhar na litríochta le téamaí nach dtéann as dáta agus a thig le duine ar bith, as sochaí ar bith ar an domhan, tairbhe a bhaint as. Is éard a mhaíonn uilíochas sa litríocht. Is cosúil gur shantaigh Máire feidhm uilíoch don litríocht dhúchasach agus dá shaothar féin.

Bhí tuairimí dá chuid féin ag Máire faoi ról na litríochta agus an chiall a bhí le 'litríocht'. Má bhí sé go mór faoi thionchar chanóin an Iarthair, is fíor gur cheistigh sé, fosta, luachanna na litríochta Béarla. Thug Máire iarraigh a dúshlán a thabhairt lena chuid luachanna dúchasacha féin agus chuaigh ar lorg múnlaí ó theangacha eile. Chuaigh sé i ngleic le forlámhas na litríochta Sasanaí, mar aon le mórdhioscúrsa an Iarthair i gcoitinne, agus é ag iarraidh dúshraith

²³⁷ *Feara Fáil* (124).

²³⁸ Féach: 'Art na hanimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.' *Misneach*, 22.2.21, 3.

eile a chur faoina shaothar. Mar scríbhneoir nár scríbhneoir ‘éifeachtach’ é, de réir a mheas féin,²³⁹ is ábhar mór spéise é an tionscadal seo a tharraing sé air féin. Is é sin ábhar na n-alt a scríobh sé idir *Mo Dhá Róisín* (1920) agus *Caisleán Óir* (1924). Mar a tugadh le fios sa phlé a bhí ann ar ball, chuaigh Máire ar dtús i muinín theagasc an Phiarsaigh agus an Chonairigh i dtaca le cúrsaí litríochta de, sular iompaigh sé ar an ‘*Art Gaelach*’. Tá a thuairimíocht ar chúrsaí litríochta leagtha amach fosta sna saothair bheathaisnéise, *Rann na Feirste*, *Nuair a bhí Mé Óg* agus *Saol Corrach*, leabhair inar dhaingnigh sé a fhealsúnacht liteartha. Ba chuid dhílis dá fhorbairt phearsanta í forbairt na dteoiricí ar fheidhm na healaíne.

Níl amhras ar bith ann ach go raibh tionchar na litríochta Béarla agus chanóin an Iarthair ar Mháire. Mar a chuireann sé in iúl in *Nuair a bhí mé Óg* agus *Saol Corrach*, litríocht chlasaiceach Shasana ba dhúshraith dá chuid oideachais. In *Nuair a bhí mé Óg* (206), mar shampla, luann sé drochthionchar Milton, a bhí ‘mar bheadh néal dubh crochta’ os a chionn. Sa chaibidil ‘Ag Foghlaim Litríochta’ (SC: 33-42), téann sé i muinín Shakespeare. Bíodh is gur dhiúltaigh sé go tréan don tionchar sin, tugann sé féin go leor fianaise gur faoi anáil Bhéarla an naoú haois déag, ó thaobh foirme de cibé, a bhí sé ag feidhmiú. Agus é ag amharc siar ina dhírbheathaisnéis (SC: 33), deir sé gur chuir sé ‘blianta saibhre’ a shaoil amú ag dul do litríocht an Bhéarla seachas don litríocht dhúchasach. Is codarsnacht atá ann ina dhearcadh go mbíodh sé ar a dhícheall dúshlán an Bhéarla chlasaiceigh a thabhairt ach gur ghlac sé leis gur ag an Bhéarla céanna a bhí an t-údarás.

Níor leasc leis, ach an oiread, urraim a léiriú i leith litríocht na hÉireann i mBéarla, rud a thugann le fios gur mhúnla dúchasach dó í an litríocht Angla-Éireannach – fiú más fíor a rá gur múnla neamhGhaelach atá inti. Ábhar inspéise fosta go ndeachaigh Máire i muinín údar nár bhac leis an Ghaeilge ach a chonaic sé mar anamchairde. Léigh agus luaigh, mar shampla, An Canónach Ó Síocháin (Canon Sheehan), Patrick MacGill agus Peadar O’Donnell. Ní léiríodh sé an dáimh chéanna, áfach, le litríocht na hAthbheochana liteartha i gcoitinne. Mar a chonacthas sa chaibidil ar an nua-aoiseachas, bhí Máire ag tarraingt ar an tobar céanna, is é sin ar an bhéaloideas agus ar an mhiotaseolaíocht, as ar tharraing Yeats, Synge, AE agus Joyce. Ní féidir a rá, áfach, go raibh na haidhmeanna céanna ag na scríbhneoirí sin agus Máire, dealaithe is mar a bhí siad ó thaobh cúlra agus aicme de. Ní hábhar iontais sin, ní mór a rá, nó bhí lucht na hAthbheochana iad féin dealaithe go maith óna chéile.

Is amhlaidh i gcás litríocht na hAthbheochana Gaeilge, a raibh Máire mar chuid di, gur éan corr a bhí i Máire. Ghlac sé go le haidhmeanna na hAthbheochan mar a fuair sé iad agus é ag

²³⁹ ‘Agus ba mhaith leat bheith do sgríbhneoir?’ *An Iris*, 1946, 30-31.

cur tús lena ghairm scríbhneoireachta. Chuir sé ábhar béaloidis chuig an Oireachtas nuair a bhí sé óg. Bíodh is go raibh sé ag treabhadh sa pháirc chéanna leo, áfach, ní raibh gaol socair idir é agus a chomhghleacaithe i saol na Gaeilge. Bhí sé searbh faoin chineál litríochta a bhí i réim i luathbhlianta na hAthbheochana. Ábhar iontais agus íoróine atá ann, i gcomhthéacs an chomhaontaithe chriticiúil a luann Ó Corráin (1990: 94) agus Ó Muirí (1982: 112) a thabhaigh sé féin mar scríbhneoir, go mbíodh Máire trom ar scríbhneoirí eile de chuid na hAthbheochana. Más fíor go raibh sé i bhfách leis an Chonaireach, mar shampla, níor shásta a bhí sé leis an chur chuige a bhí ag Peadar Ó Laoghaire. Is suntasach go leor gur cháin Máire Ó Laoghaire as an ábhar béaloidis, seachas fírlitríocht, a chuir Ó Laoghaire amach. Chuir Máire an ruaig ar Pheig agus ar Thomás Ó Criomhthain ó theampall na nDéithe Liteartha fosta.²⁴⁰ Bhíodh sé trom ar a chuid scríbhneoireachta féin, in amanna, nuair a d'admhaigh sé nár 'scríbhneoir éifeachtach' é féin. Chreid sé, mar sin féin, gurbh fhéidir leis breithiúnas fiúntach critice a thabhairt ar iarrachtaí daoine eile. Ní áibhéil ar bith é a rá gur fíochmhar a bhíodh sé i leith a chomhscríbhneoirí Gaeilge. Chan ar bhonn cúiseanna liteartha amháin a léirigh sé, mar a chuireann O'Leary (2004: 75) é, 'a combustible blend of linguistic, cultural, political and class sensitivities'. Níor thuill an cur amach aige cairde dó ach is cinnte gur chuid é den phearsantacht a dhathaigh a chuid scríbhneoireachta agus critice. Ní fios nach cuid den chritic dhiúltach sin a thabhaidh a shaothar féin.

Ní bhíodh Máire leanúnach faoi na scríbhneoirí a bheadh ceadaithe ina chanóin féin. Thug sé uaidh faoi lucht na hAthbheochana ar foghlaimeoirí iad agus iad ag tabhairt faoi litríocht i dteanga nach raibh acu ó dhúchas. Bhí comhfhreagras achrannach idir é féin agus Piaras Béaslaí ar cheist na litríochta. 'Bhí dhá locht aige,' mar a deir Mac Congáil (1990: 34), ar scríbhneoirí na nualitríochta Gaeilge: 'Ní raibh Gaeilge ar bith acu agus ní raibh féith na scríbhneoireachta iontu.' Thug sé faomhadh fial, áfach, do dhaoine áirithe nach raibh an chéimíocht teanga sin acu. Luadh Pádraic Ó Conaire cheana, nár chainteoir dúchais Gaeilge, i bhfírinne, é: tógadh an Conaireach ar imeall Ghaeltachta agus ba é an Béarla teanga an tí.²⁴¹ Is féidir an bheirt scríbhneoirí, Maighréad Ní Mhaicín agus Seán Mac Maoláin, a lua sa chomhthéacs seo fosta. Is soiléire arís neamhleanúnachas Mháire i gcás Mhic Phiarais, dar ndóigh, nó is fear é a d'fhoghlaim Gaeilge ar scoil agus ar ranganna Chonradh na Gaeilge. Cháin Ua Duinnín agus Henebry, mar a luann O'Leary (1994: 118-119), a chuid Gaeilge sin go borb. Ní hamháin gur chuir Máire fáilte roimhe i measc na scríbhneoirí Gaeilge ach, is é rud

²⁴⁰ Féach Uí Chollatáin (2003: 296).

²⁴¹ féach: <http://www.ainm.ie/Bio.aspx?ID=186>

é go raibh Máire sásta ómós a léiriú dó ar son a chreidimh liteartha. Mar atá luaite ag Ó Háinle (1992: 112), chaith Máire na blianta luatha ag leanúint shampla an Phiarsaigh agus chomhairle an Chonairigh.²⁴² Chuir a gcuid teoiricí i bhfeidhm ina chuid scríbhneoireachta féin, mar is léir ó chiútaí na nualitríochta atá le sonrú, mar shampla, in *Mo Dhá Róisin*.²⁴³ Is féidir an tús pléascach a lua anseo, agus an cur síos eimpíreach ar shuíomhanna agus ar charachtair. Rinneadh eisceacht, is léir, de scríbhneoir ar bith a raibh a chroí san áit cheart aige (agus scríbhneoirí fireanna a bhí i gceist) ar an cheist náisiúnta agus ar an Ghaeilge. Is amhlaidh an dearcadh seo fosta i gcás Éireannach de chuid an naoú haois déag. Fuair Máire an-tairbhe as cuid iriseoireachta Mitchel agus Davis, mar shampla. In éineacht leis na tagairtí do Shakespeare agus do litríocht na Gaeilge, tá a chuid iriseoireachta agus na leabhair fhicsin féin breac le foclaíocht na nÉireannach Óg.

Ní mór éabhlóid Mháire a thuiscint ina iomláine nó bhí sé tamall ag teacht chun béil mar scríbhneoir próis. Faoi mar a luann sé in *Nuair a bhí Mé Óg* (94), ní raibh sé ina chinniúint bheith ina scríbhneoir próis ar chor ar bith. Is filíocht – i mBéarla – a tháinig chuige ar dtús. Thug sé iarraidh éalú ó dhrochthionchar, de réir a théarmaí féin, na litríochta Sasanaí agus chaith tamall sa Ghearmáin agus sa Fhrainc ar a shon sin. Síleadh gur dhlúthchuid d’oiliúint an scríbhneora nua-aimseartha an fhoghlaím seo ag an am, rud ar ghlac Máire leis. Mar a chomhairligh nua-aoisithe na linne, Mac Piarais ar dhuine acu sin, thug sé an litríocht idirnáisiúnta chun an bhaile leis.²⁴⁴ Thug Máire iarraidh litríocht na hEorpa a úsáid mar chanóin ailtéarnach, rud atá le feiceáil ina rogha aistriúcháin: nuair a bhí an t-áiméar ann, thóg sé air féin aistriúchán a dhéanamh nár tháinig as an Bhéarla. Nuair nach raibh a leithéid sin ar fáil, thug sé faoi leabhar a raibh ábhar féiliúnach ann, is é sin le rá, tírghrá agus stair na hÉireann, ábhar a fuair sé, mar shampla, i saothar Uí Shíocháin.²⁴⁵

Tá claochlú mór le sonrú i bhforbairt Mháire mar scríbhneoir. Baineann a chosán leis an tréimhse inar rugadh é agus an bhaint a bhí aige le cúrsaí reatha. Thug sé iarraidh dul i ngleic le mórdhioscúrsa na litríochta nua ar dtús. Ghlac sé, mar a ghlac a laoch Mac Piarais, le feidhm an mhórdhioscúrsa agus údarás na canóna ó thaobh na litríochta de. Is spéisiúil, mar shampla,

²⁴² Féach *The Irish Weekly and Ulster Examiner*, 24.7.1915, fosta, ina bhfuil an moladh a scríobh Máire dá chéad úrscéal féin a rá go gcaithfidh an nualitríocht freastal ar an saol nua.

²⁴³ Pléifear seo níos mine ar ball.

²⁴⁴ Luaite ag Denvir (1997: 39).

²⁴⁵ Is éard a phléann Máire in *Saol Corrach* (169). Pléitear seo níos mine ar ball.

Shakespeare agus Milton mar laochra litríochta ag Mac Piarais.²⁴⁶ Is éard a ghlac Máire leis fosta. Níor cheistigh sé i gcónaí – ná go leanúnach – focal na n-údarás. Is fiú a lua, áfach, rud a phléifear ar ball, go léiríodh sé an dúghráin do Milton, tuairim a dhearbhaigh an Máistir Mac Comhail. I dtratha 1919, is léir éabhlóid ina dhearcadh i dtaca le nuálaíocht an Phiarsaigh de. D’athraigh sé comhairle le dul ar lorg leagan den dúchasachas a bheadh in-neadaithe leis an nua-aoiseacht. Rud é sin atá le sonrú in *Mo Dhá Róisín*, ar iarracht é, cruthaithe as mianta ealaíne na linne (faoi mar a shamhlaigh Máire iad) agus riachtanais shaorga an Chonartha. Sa mhullach ar na nithe seo, áfach, is amhlaidh go raibh sé ar intinn ag Máire a bhealach féin a aimsiú. Tar eis *Mo Dhá Róisín* a chur de, níor fhoilsigh sé a dhath go dtí 1924. Bhí an chéad saothar eile idir lámha aige ar feadh 3 bliana agus is léir go raibh sé ag smaoineamh ar chur chuige nua nó tá difear mór le sonrú idir *Mo Dhá Róisín* agus *Caisleáin Óir*.

Ní hionann is scríbhneoirí a chuaigh roimhe, ba chuid de thonn na nualitríochta é Máire. I ré nua an fhir choitianta, chuaigh sé ar lorg múnlaí a bheadh fóirsteanach dá ábhar agus riachtanas a shaothair liteartha féin. Ba é a bhí uaidh ná litríocht ailtéarnach a chruthú, turgnamh is fiú a mheas ina théarmaí féin agus i gcomhthéacs scoileanna eile a tháinig chun cinn san fhichiú céad. Tá tábhacht nach beag ansin le litríocht an léinn neamhoifigiúil a bhfuair sé eolas air in Albain. Cuireadh ar na súile dó an sruth liteartha a bhí ag Burns, Carlyle agus Scott, mar shampla. I dtaca le hÉirinn de, tharraing sé ar scríbhneoirí Béarla a raibh cuid den mheon chéanna acu agus a bhí aige féin. Ina measc sin, tá tábhacht ar leith le Patrick MacGill, an ‘Navy Poet’, agus Peadar O’Donnell. Luann Ó Cadhain (1969: 7) go raibh tionchar na Rúise ar shaothar O’Donnell, tionchar a chuaigh i bhfeidhm ar Mháire. Ceangailte de sin, is cosúil go ndeachaigh idé-eolaíocht an tsóisialachais i bhfeidhm ar fhealsúnacht Mháire?

D’athraigh Máire comhairle maidir le cur chuige an Phiarsaigh agus ról na litríochta. Is éard a mhol sé ná an rud a dtugann sé ‘*Art Gaelach*’ air. Bhí múnlaí dúchasacha ar fáil ag Máire, mar a bhí, an litríocht bhéil agus an scéalaíocht. Chuir sé na múnlaí dúchsacha i bhfeidhm agus é ag tabhairt faoi na leabhair a tháinig amach ina dhiaidh sin. Is turgnamh é a léiríonn go raibh Máire ag tabhairt dúshlán na mórdhioscúrsa litríochta.

²⁴⁶ Bhí dealbhacha bráid i seomra staidéir an Phiarsaigh i Scoil Éanna agus luann Ó Leary (1994: 66) an ‘lifelong fascination with Shakespeare’ a bhí aige. Luann Moran (1997: 37-38), áfach, gur threise tionchar na scéalta Fiannaíochta agus ‘gilded nationalistic tales’ ná na scríbhneoirí seo thuasluaite.

2.1 Cad is ‘Litríocht’ ann?

Creidtear go n-aithnítear Litríocht, le ‘L mór’, mar a deir Krystal (2014: 89), cionn is go bhfuil feidhm ar leith léi: ‘The canon represented the best that had been thought and said, and its contents were an expression of the human condition.’ Sa chanóin, tá an litríocht ann a teagascstar sa chóras oifigiúil léinn. Tugtar an ‘Great Tradition’ ar an litríocht, ag cur litríocht eile lasmuigh de. Baineann sí leis an Iarthar agus tá feidhm na huilíochta leis: is é Shakespeare príomhscríbhneoir na canóna (Bloom 2014: 391). Is cur síos é atá ag teacht le dearcadh Said. Ní mór a chur san áireamh, mar sin de, go bhfuil an chuid is measa d’urlabhra an chine dhaonna le fáil chomh maith leis an smaointeoireacht uaisle. Luann Said ról socheolaíoch agus idé-eolaíoch an ‘power to narrate’. Thairis sin, áfach, glacann sé leis go bhfuil feidhm leis an chultúr, ‘that includes a refining and elevating element’ ina bhfuil, dar leis, ‘each society’s reservoir of the best that has been known and thought’, mar a shíl Mathew Arnold:

Arnold believed that culture palliates, if it does not altogether neutralize, the ravages of a modern, aggressive, mercantile, and brutalizing urban existence. You read Dante or Shakespeare in order to keep up with the best that was thought and known, and also to see yourself, your people, society, and tradition in their best lights. (1994: xiii)

Tá ann d’ordlathas sa litríocht, i ndearcadh Said, impleacht nach féidir imeacht uaithi ón méid atá pléite aige anseo. Tá feidhm leis an litríocht fosta, de réir Said agus Arnold, os cionn an easpa feidhme, mar dheá, a bhaineann leis ‘an ealaín ar mhaithe leis an ealaín’.

Tá Máire taobh amuigh den ordlathas liteartha, rud a bhaineann le tuiscint áirithe ar an chiall atá le ‘litríocht’. Is iomaí sainmhíniú ar ‘litríocht’ agus, mar a fhógraíonn Eagleton (1996: 5-10), níl ciall oibiachtúil le ceann ar bith acu: ‘Anything can be literature,’ dar leis, ‘and anything which is regarded as unalterably and unquestioningly as literature – Shakespeare, for example – can cease to be literature.’ Síltear, mar sin féin, go bhfuil ann do litríocht mar gurb í sin a léann lucht liteartha. Is éard is litríocht ann ná na leabhair a bhíonn ar churaclam scoile nó ollscoile agus a ndéanann na criticeoirí agus na hacadadúlaithe anailís uirthi. Ní mór a lua gur coincheap athluaiteachach atá ann. A fhianaise sin, is í an litríocht sin a ndéanann Eagleton féin anailís uirthi: *Wuthering Heights* (1995), mar shampla, nó scríbhneoirí canóna an Bhéarla (2013). Déanann Eagleton tagairt do ‘major literature’ (1995: 13) fosta, rud a léiríonn go bhfuil an téarmaíocht áisiúil, murach dósheachanta. Is amhlaidh i gcás na gcriticeoirí an iarchoilíneachais fiú – Said, mar shampla – a chaitheann amhras ar an chanóin. Luadh go dtugann Said tús áite do Yeats agus Joyce i litríocht na hÉireann. Ar *Heart of Darkness* le Conrad agus ar *Emma* le Austen a dhíríonn sé a aird (1994: 20 & 95 faoi seach). Ní miste a lua

fosta go molann Said luach na saothar seo le linn dó anailís chriticiúil a dhéanamh orthu. Paradacs a tá ann go mbíonn na smaointe is uaisle i gcanóin ar chuid de idé-eolaíocht an impiriúlachais í. I mbeagán focal, is úsáideach an réiteach a mholann Eagleton: ‘The so-called ‘literary canon’, the unquestioned ‘great tradition’ of the ‘national literature’, has to be recognized as a *construct*, fashioned by particular people, for particular reasons at a certain time.’ (1996: 10) Sa chomhthéacs, féadtar a rá gurb oiriúnaí béaloideas mar scathán an tsochaí do thíortha coilíneacha. Do thíortha atá idir dhá stáid, mar sin de, Is oiriúnaí an iarracht liteartha a bhí ar bun ag Máire ná litríocht chanóin an Iarthair.

Bíodh is go bhfuil fréamhacha na litríochta sa ghnáthphobal, gur rud é a bhain leis an phobal i gcoitinne, síltear sa nua-aois go gcruthaíonn an t-ealaíontóir aonair, a bhfuil scileanna ar leith aici/aige, ‘litríocht’ i bhfad ón ghnáthphobal. Mar a mhíníonn Williams teacht chun cinn an choincheapa seo, tháinig ath-thuiscint ar an chiall a bhí le ‘cultúr’ le linn thréimhse an Rómánsachais (1977: 14-15). Is féidir gur sa chomhthéacs sin a bheadh cuid den pheirspictíocht nua ar shaothar Mháire le fáil. Uair amháin, bhí comhdhearcadh ann gur leis an uasaicme amháin a bhain an litríocht, agus dream ar leith den aicme chéanna. Pointe é atá pléite ag Eagleton, a mhaíonn gur bhain an litríocht, agus critic na litríochta fosta, le haicmí uaisle amháin:

What is truly elitist in literary studies is the idea that works of literature can only be appreciated by those with a particular sort of cultural breeding. There are those who have ‘literary values’ in their bones, and those who languish in the outer darkness. One important reason for the growth of literary theory since the 1960s was the gradual breakdown of this assumption, under the impact of new kinds of students entering education from supposedly ‘uncultivated’ backgrounds. (1983: viii)

Ní cóir dearmad a dhéanamh ar an fheidhm smachta agus choilíneach a bhaineann leis an éilíteachas seo. Tá an dearcadh éilíteach seo, mar a mhaíonn Viswanathan (1995 [1987]: 432), a shíolraigh as teacht chun cinn an Bhéarla mar uirlis sibhialtachta sa naoú haois déag. Tháinig tionscadal seo na sibhialtachta chun blátha, faoi mar a luann Eagleton (1996: 20), le forbairt na litríochta Béarla mar idé-eolaíocht shealadach sna hollscoileanna ag tús an fichiú céad. D’fhógair George Gordon, ollamh le Litríocht an Bhearla in Oxford: ‘English literature has now a triple function: still, I suppose, to delight and instruct us, but also, and above all, to save our souls.’²⁴⁷ Cuireadh an dlaióg mhullaigh air seo le bunú agus buanú an ‘Great Tradition’,

²⁴⁷ Luaite ag Eagleton (1996: 20).

faoi mar a leag Leavis sin síos i lár an fichiú céad, nuair a bhí seal impireacht Shasana ar shéala a bheith tugtha. Tharraing Leavis (1955: 2) an dualgas air féin – agus ar Shasana – dualgas cultúrtha domhanda. Is éard atá taobh thiar den bhéim nua a d’fhógair sé i leith na litríochta: ‘It is necessary to insist, then, that there are important distinctions to be made, and that far from all of the names in the literary histories really belong to the realm of significant creative achievement.’ Glacadh leis an dearcadh seo agus brúdh ar an phobal sa chóras oideachais é. Ba chuma cé acu intleachtaigh de chuid na heite clé a bhí i gceist nó ard-nua-aoisigh dála Pound agus Yeats. Tá an meas a thugtar don ‘Great Tradition’ – nó cibé leagan de chanóin an Iarthair a bheadh ann – bunaithe, mar atá luaite ag Ashcroft (1995: 55), ar ‘mhiotas na huilíochta’:

We are often told that what makes Shakespeare or Dante ‘great’ is their ability to reveal something of ‘the universal human condition’. Indeed, the universality of writers has been invoked . . . as an infallible sign of their stature or ‘seriousness’. The myth of universality is thus a primary strategy of imperial control as it is manifested in literary study.

Dar le Leavis gur ar cháilíochtaí uaisle oibiachtúla a bhí sé ag brath, go raibh an téis a bhí aige os cionn nithe ábharaíocha dála chumhachta, pholaitíochta nó pheirspictíocht an léitheora. Baineann tátal Ashcroft (1995: 55) go dlúth le Máire. Agus é ag tagairt do Achebe, maíonn sé sin go bhfuil drochthionchar na huilíochta le feiceáil i gcritic an choilíneachais i leith scríbhneoireacht na ndúchasach.

Tá claochlú atá tagtha ar choincheap na litríochta sa nua-aois (.i. ó c. 1800). Is é sin go bhfuil ról níos mó á éileamh ag aicmí níos ísle i reáchtáil na tíre agus i saol cultúrtha na tíre. Fóireann an coincheap nua sin do shaothar Mháire. I ré nua an daonlathais, tháinig na Rómánsaithe chun cinn le daonlathú theanga na litríochta. Níor tháinig meon an nua-aoiseachais leis an ré nua. Ba mhian leis na hard-nua-aoisithe ‘an taoide nua-aimseartha shalach’ a chur siar. Maidir le feidhm shóisialta na litríochta, is cúis athais gur tháinig Máire slán ó ghnéithe áirithe den nua-aoiseachas. Ag tabhairt fhorbairt na litríochta sa nua-aois mhall san áireamh, is féidir cur chuig Mháire a athmheas i gcomhthéacs luachanna na tréimhse daonlathaí nua. Mhair an dearcadh seanaimseartha faoi fheidhm na litríochta ar feadh i bhfad, áfach, agus tá sé le sonrú faoi cheilt mar réamhsmaoineamh i ndearcadh chriticeoirí Mháire. Sampla maith de sin is ea an rud a dúirt Ó Muirí (1999: 76) faoin ‘northern reading public . . . happy to be fed . . . rural anecdote, folklore and simple reading material disguised as literature’. Éiríonn leis lucht léite Mháire, go háirithe i gCúige Uladh, is cosúil, a dhamnú chomh maith le Máire féin. In ainneoin an chlú a thabhaigh Máire i measc fhormhór a chriticeoirí Gaeilge – agus Máire é féin i measc lucht a

cháinte in amanna – go raibh sé uaillmhianach dá shaothar. D'éiligh sé feidhm uilíoch dá shaothar a bheadh ar comhchéim le litríocht Shasana.

2.2 Canóin na Gaeilge

I dtaca leis an úrscéalaíocht agus an ghearrscéalaíocht de, ar a laghad, níorbh ann do thraidisiúin prósliteartha sa Ghaeilge. Roimh Austen, bhí Fielding, Richardson, Defoe agus Bunyan ann sa Bhéarla ag dul siar go dtí an seachtú haois déag, rud a léiríonn an stair réasúnta socair a bhí ag Sasana ón Chogadh Cathartha anuas go dtí an Chéad Chogadh Mór. Mar gheall ar chúlantacht chultúrtha na hÉireann sa naoú haois déag, i dtaca le prós de, ach go háirithe, sa mhullach ar imirce scríbhneoirí Éireannacha go dtí an lárionad ceannchathrach, ní raibh traidisiún prósliteartha láidir ann i mBéarla na hÉireann fiú. Bhain an dá fheiniméan sin le riocht coilíneach na tíre, dar ndóigh, faoi mar atá pléite ag O'Leary (1994:1-2). Ba mheasa arís an litríocht ó thaobh na Gaeilge de. De thoradh na 'turbulent disjunctions of colonial history', mar a thugann O'Leary (1994: 2) le fios, ní gan constaicí a bhí éabhlóid phrós na Gaeilge. Luann O'Leary cuntas Sheáin Uí Chuív ar staid na teanga scríofa: 'The nineteenth century was the blackest that the language has ever known. Literary Irish in the nineteenth century probably reached the lowest level ever reached since the language was first written.' (1994:2) Aontaíonn Denvir (1997: 35) leis seo: 'Níor scríobhadh aon phrós ar fiú trácht air ó *Foras Feasa ar Éirinn*.' De thairbhe leibhéal oideachais na Gaeltachta agus feidhm náisiúnta na Gaeilge, luann O'Leary (1994: 2) tuairim Uí Chuív gur bheag a saothraíodh an Ghaeilge mar theanga scríofa ar chor ar bith sa naoú haois déag: 'While books in other languages were being printed by the million, Irish had to be content with a few hundred copies of a few books.'²⁴⁸

Bhí sé de rún ag Conradh na Gaeilge, mar a luann Nic Eoin (1982: 21), litríocht na Gaeilge a chur chun cinn. Chuige sin, bunaíodh an tOireachtas sa bhliain 1897. D'fhéach luathchonraitheoirí leis an bhearna thuasluaite a líonadh. Luadh roimhe iarrachtaí de hÍde féin, agus tá cur síos ag O'Leary (1994: 5-14) ar an stair roimh bhunú an Chonartha, ina luann sé Canon Bourke, Charlotte Brooke, R. D'Alton agus Archbishop Mac Hale. Cuireadh tús le hirísí Gaeilge sa tréimhse seo leis an *Keltic Journal* (1870), *An Gaodhal* (1881) agus *Irisleabhar na Gaeilge* (1882). Is ar an phrós a bheidh an plé seo dírithe, ar an chuntar gur sa phrós, idir úrscéalta, ghearrscéalta agus bheathaisnéisí (nó chuimhní cinn, fiú), a bhí Máire ag saothrú san fhichiú céad. Is fiú a lua fosta, mar a chuireann Ó Doibhlin (1997: 64) in iúl, go bhfuil tábhacht ar leith leis an phrós. Ag teach leis an rud a scríobh Máirtín Ó Cadhain, dar leis an Doibhlineach

²⁴⁸ Tagairtí anseo d'Ó Cuív in O'Leary (1994:2, n2).

‘gurb ar an phrós atá cultúr ar bith ag brath chun buaine agus beatha intleachtúil a choinneáil’. Prós cruthaitheach agus samhlaíoch a bhí i gceist ag Ó Cadhain (1969: 15), agus níor chreid sé gur sin a bhí ar bun ag Máire.

Ag tús na 1920í, ba é an chuma a bhí ar an scéal go raibh borradh láidir faoi litríocht na Gaeilge, go háirithe i dTír Chonaill. Bhí Máire agus a dheartháir, Seosamh, rannpháirteach i gcúrsaí polaitíochta. Cuireann Mac Congáil in iúl go raibh tonn nua réidh le briseadh ar shaol litríocht na tíre agus gurbh as Tír Chonaill a bhí sé ag teacht.²⁴⁹ Shíl Mac Grianna, i bhfocail Mhic Congáil ‘[go raibh] na húdair Chonallacha ag teacht chun cinn agus go mbeadh siad ar thús cadhnaíochta feasta i gcúrsaí scríbhneoireachta’. Luann Mac Congáil an chúis a bhí le dóchas Mhic Grianna: ‘Ba ghearr roimhe sin ó foilsíodh *Mo Dhá Róisin*, an chéad leabhar lena dheartháir a cuireadh i gcló. Cuireadh *Maicín* agus *Tusa, a Mhaicín*, le Fionn Mac Cumhail, údar úr Conallach eile, i gcló. Bhí Seaghán Bán Mac Meanman agus Séamas Ó Searcaigh ar an fhód cheana féin agus a bprintíseacht déanta acu.’ Cuireadh Cumann Litridheachta Chúigídh Uladh ar bun sa bhliain 1921 fosta, cumann a raibh Máire páirteach ann ón tús.²⁵⁰

Níor ceadaíodh do Mháire bheith ar aon chéim leis na scríbhneoirí a tháinig chun cinn i ndiaidh thréimhse na hAthbheochana. Tá dearcadh láidir le sonrú i measc na gcriticeoirí, bíodh sé iomrallach nó ná bíodh, nach luaitear Máire i measc scríbhneoirí liteartha a bhí ag saothrú i ndiaidh an Dara Cogaidh Mhóir. Dar le Nic Eoin (1982: 9), mar shampla, go gcuireann litríocht réigiúnach ‘pearsantacht cheantair chun tosaigh níos mó ná mar a thagann tréithe nó fadhbanna an duine aonair’. Is é an toradh atá ar an chur chuige ‘réigiúnach’ seo ná ‘cúngacht ábhair agus smaointeoireachta’, tréithe a fhaigheann sí i saothar Mháire agus i bpróslitríocht Thír Chonaill i gcoitinne. (1982: 10) Is cothrom a rá go lonnaíonn Máire beagnach gach scéal in aon tréimhse agus in aon áit amháin. Is é rud a raibh sé bródúil as.²⁵¹ Ní mór, áfach, rún an údair a chur san áireamh agus an critéar féin a athmheas. Dála téarmaíocht ar bith, ní téarma neodrach atá in ‘réigiúnach’. Is pointe é a mhíníonn Williams (1983: 229): ‘Certain places are ‘regions’, . . . while certain other places are not. . . . Certain novels are ‘regional’ in the sense that they tell

²⁴⁹ ‘Seosamh Mac Grianna agus tús a chuid scríbhneoireachta.’ *Feasta*, Deireadh Fómhair, 2001, ll. 11-13.

²⁵⁰ B’ábhar stocaireachta ag Máire é an ganntanas leabhar i gcanúint Chúige Uladh sa Ghaeltacht, mar atá léirithe ag na hailt a scríobh sé le linn na tréimhse seo. Chinn siad ar shraith leabhar scoile a chur amach i gcanúint Chúige Uladh. Féach Mac Congáil (2002: 224-234).

²⁵¹ Féach ‘*Caisleán Óir* and the Critics.’ *DJ*, 2.3.25, 3. ‘The charge has been made against me that I am too parochial; that I confined myself to Irish as spoken in my own parish. This I admit. In fact the circle is much smaller. I confined myself to one townland. I can safely say that I have never written a word that I did not hear in Rannafast. And I’ll go as far as to say that I never will write a word that I have not heard at home.’

us primarily, or solely, about such places and the life lived in them, rather than about any more general life.’ (1982: 10). Déanann Denvir (1997: 23) scagadh ar an dá shórt litríochta agus is é is bunús leis an idirdhealú ná an stair líneach: ‘Litríocht phobail atá go bunúsach i litríocht na Gaeilge ó thús ama anuas go dtí deireadh na haoise seo caite [.i. 1900].’ De réir Denvir, agus tá an dearcadh seo ag teacht leis an meid a bhí le rá ag Mac Piarais agus Ó Conair. Mhaígh siadsan nach raibh fás ná forbairt ar bith inti mar thraidisiún liteartha. Luann Denvir (1997: 23) gurb í an nualitríocht, faoi mar a shamhlaíonn sé féin an feiniméan sin, atá faoi chaibidil aige. Is é an difreáil a dhéanann sé idir an dá chineál ná gur litríocht í litríocht an phobail ‘inar thábhachtaí guth an phobail ná guth an duine aonair’ (1997: 63). Arís, ní mór a rá gur tharla a leithéid de chlaochlú i litríocht an domhain ach is féidir a mhaíomh nach fóirsteanach an claochlú i gcoitinne is do chách? Is pointe é atá déanta ag Denvir féin (1997: 57) in aiste eile leis ar dhíchoilíniú, teanga agus litríocht, agus é ag cosaint litríocht fhilí an traidisiúin agus ‘their successors today in the Connemara Gaeltacht’.

2.3 An chiall a bhí ag Máire do ‘Litríocht’

Luann Máire gurb é ‘fírinne an tsaoil’²⁵² is dúshraith don ‘Litríocht’. Cruthaítear pictiúr inaitheanta ar an saol agus gintear mothúcháin sa léitheoir. Tuigtear as sin go bhfuil eispéireas atá i gcoitinne ag an chine dhaonna, is cuma cá bhfuil siad ar an domhan, an creideamh atá acu nó an tréimhse inar mhair siad. Tá an fhulaingt, an tragóid, an trua, an chomhbhá, an dílseacht, an bás, an grá agus an ghruaim ann. Is gnéithe iad, glactar leis, a bhaineann le nádúr an duine, nó leis ‘an staid dhaonna’. Is sa chomhthéacs seo a thugann Máire a shainmhíniú ar an chiall a bhí aige don litríocht agus filíocht an Phiarsaigh faoi chaibidil aige: ‘Sin an cruthú is fearr gur litríocht í: í a ghabháil go dtí an croí ins an té a léifeas nó a chluinfeas í.’²⁵³ Is ar an bhonn céanna a bhronn Myles ‘litríocht’ ar *An tOileánach*: ‘Tá an fíor-stuif údarásach daonna ann, tá sé ealaíonta, bogann sé an léitheoir chun cumhtha nó áthais do réir mar is rogha leis an údar.’²⁵⁴ Ní léir gur ceistíodh na téarmaí seo – go comhfhiosach ach go háirithe – ag an am. Ní hionadh é, mar sin de, a chosúla atá tuairim Myles agus ceann Mháire nó bhí siad beirt ag saothrú faoin mhórchéannas céanna. Mar shainmhíniú ar fheidhm na litríochta, ní mór a rá gur coincheap é, bunaithe agus mar atá sé ar ‘idirghabháil stairiúil’ Leavis, mar a deir Eagleton (1996: 27), a

²⁵² ‘An gearr-sgéal sa tsean-litridheacht.’ Léacht a thug Máire ar Raidio Éireann.

²⁵³ *Sinn Féin*, 1/3/1924, 6; 8/3/1924, 6; 15/3/1924, 6. Féach: *Scríbhinní Mháire 3: Ag saothrú na Gaeilge, 1922-1926* (neamhfhoilsithe).

²⁵⁴ *An Cruiskeen Lawn*, 24.02.1942.

bhaineann leis an am inar scríobhadh é. Maireann an tuiscint seo, dar le Eagleton (1996: 27), ar fheidhm na litríochta: ‘Students of English (.i. Litríocht an Bhéarla) today are Leavisites whether they know it or not.’ Is ábhar inspéise gur éirigh le Máire dul os cionn an mhórchéannais agus é ag tabhairt faoi *Art* Gaelach.

Glactar leis gur idir lámha scríbhneoirí chanóin an Iarthair amháin a bhíonn na téamaí comhchoiteann uilíocha seo. Creideann Bloom (2014: 391), mar shampla, gurb é Shakespeare príomhscríbhneoir na canóna: ‘Identification with Hamlet . . . has been universal, transcending dead white European males and appearing in an amazing variety of persons at diverse times and places.’ Síltear ar an bhonn chéanna fosta nach scríbhneoireacht cheart an scríbhneoireacht nach bhfreastalaíonn ar théamaí áirithe. Cruthaítear catagóirí ar leith do leithéidí Mháire – is é sin le rá, go mbaineann an cineál litríochta a chur sé amach le hábhair chúnga teoranta. Cuirtear ina leith, mar shampla, gur scríbhneoir ‘réigiúnach’ é (Nic Eoin 1982: 179, féach thuas), agus, dá bhrí sin, nach mbaineann ar scríobh sé ach le téamaí agus ceantar áirithe – .i. le saol na tuaithe agus le Rann na Feirste; dar le Denvir gur scríbhneoir ‘pobail’ (Denvir 1991: 42) a bhí i Máire; deirtear gur ‘mionscríbhneoir’ é (Ó Doibhlin 1997: 104), mar shampla, nó go bhfuil sé [ró-]‘M[h]áiriúil’ (Titley 1991: 237). Luadh cheana gur mhaolaigh Titley an tuairimíocht dhiúltach a nochtadh sé ach, faoi mar a luann Ó Muirí (1982: 112), thug sé páipéar i 1980 a mhaígh ‘nach raibh aon rud á rá ag Máire’. Tá an dearcadh seo le feiceáil go tréan sa mhéid a scríobh Mac Congáil ar an chineál litríochta a chuir Máire amach:

Ní raibh sé i gceist ag Máire riamh litríocht nua-aimseartha den chineál a bhí i bhfeidhm i litríochtaí forbartha eile a scríobh. Mar dhuine a fáisceadh as traidisiún na scéalaíochta, chreid sé gur cheart go mbeadh sé mar aidhm ag an scríbhneoir caitheamh aimsire pléisiúrtha folláin a sholáthar. Cha raibh sé i gceist aige ár soc a sháitheadh i salachar agus caidheadas an tsaoil. Cha raibh sé i gceist aige mionchóradh a dhéanamh ar smaointe aimhréiteach an duine. Scríbhneoireacht éadrom neamhurchóideach, mar sin, is minice a bhíos ina chuid leabhar. (1990: 38)

Más fíor nach ionann na téarmaí seo uilig, tá siad uilig diúltach mar chur síos ar shaothar Mháire. An méid sin ráite, áfach, bíodh is go gcuireann an téarmaíocht seo leis an chomhdhearcadh dhiúltach ar Mháire, ní miste a rá, le bheith cothrom le cuid dá chúiseoirí, nach mbíonn rún nó impleachtaí na téarmaíochta i gcónaí diúltach. Is é tuairim Ó Doibhlin (1997: 105), mar shampla, gurbh é Máire, thar dhuine ar bith eile, a chruthaigh an úrscéalaíocht i nGaeilge: ‘Leag sé síos bonn, ó thaobh na foirme, ar a laghad, a mbeadh daoine eile, agus a dheartháir Seosamh ina measc, ag tógáil air.’ Mar a fheicfear ar ball, níl Máire gan chosantóirí

mar scríbhneoir liteartha. Ar an iomlán, áfach, síltear nach bhfuil a shaothar inchomórtais le lítríocht na canóma.

Shíolraigh Máire as traidisiún litríochta nár bhain le canóin an Iarthair. Is é sin an ‘traidisiún’ a mbíodh T.S. Eliot ([1919 & 1934] 1953: 21 & 23) ag trácht air. Tá oirthearachas na gcriticeoirí le sonrú nuair nach gcreidtear gur ábhartha ar scríobh Máire ar shaol na tuaithe do shaol na cathrach ná don saol mór i gcoitinne. Is trácht aon-tslí í uilíocht na litríochta ón Iarthar. Geall leis an tsúmaireacht chultúrtha a bhí ar bun ag leithéidí Arnold, Yeats, Joyce agus Picasso, níl ach feidhm tanáisteach le cultúr na ndúchasach. Ba chosúil gur féidir saol spioradálta an Iarthair, a raibh an lítríocht ina príomhchuid de, a shaibhriú le cultúir na sean agus na réamhstaire. ‘The foreign and the ‘primitive’ were enlisted by Western tradition,’ mar a deir Boehmer (1995: 139), ‘as instruments of its own internal renewal.’ Ní raibh daite do chultúr na ndúchasach, mar sin de, ach ról tánaisteach stairiúil. Bheadh sé athraithe ina shubstaint nua úsáideach, trí rostú i mbreogán na ceannchathrach, ach ní bheadh feidhm chomhaimseartha leis a bheadh ábhartha don saol taobh amuigh dá am féin ná dá shochaí féin.

Chuireadh Máire é féin in iúl ó am go chéile nár scríbhneoir den chéad grád a bhí ann.²⁵⁵ Bhí coimpléasc ísleachta ann ó dhúchas, is cosúil, in éineacht agus in ainneoin a mhórtais chine. Ní raibh na huirlisí intleachtacha riachtanacha i gcónaí ar láimh aige le hanailís a dhéanamh ar a dhóigh agus freagra a thabhairt le dul i ndeabhaidh leis. Sin ráite, bhí sé iontach go deo mórtasach as an oidhreacht a bhí aige agus bhain cuid de sin leis an bhua liteartha ealaíne a thabhaigh a shinsir. Míníonn sé in *Nuair a bhí Mé Óg* (94) gurb í an fhilíocht an chéad sórt scríbhneoireachta a tháinig chuige. Tugtar le fios gurb é an ceol agus an amhránaíocht atá i gceist aige agus is é sin ábhar a phléite. Cuireann sé in iúl, fosta, gur i mBéarla a thosaigh sé a chur a raibh ar a intinn in iúl, as siocair nach raibh scríobh na Gaeilge aige fós. Ábhar iontais go maíonn sé nach saibhreas cultúrtha Rann na Feirste ina iomlán a spreag é. Rianaíonn sé an ríóg chruthaitheach siar go dtí a dhúchas pearsanta seachas tionchar níos leithne cultúrtha:

Níorbh é ach an dúchas a bhí ionam. An mhuintir a tháinig romham ar thaobh mó mhathara,
rinne siad amhráin agus dánta chomh maith is a rinneadh in Éirinn lena linn. Ceithre líne
roimhe sin bhí Dálaigh Rinn na Feirste ann agus iad ag déanamh ceoil. (NBO: 94)

In ainneoin an mhórtais, áfach, tugann Máire le fios nach bhfuil sé daite dósan an oidhreacht sin a thabhairt leis: ‘Shíl mé aon uair amháin go bhfaca mé dealramh sa spéir. Ach ní bhfuair mé air ach aon amharc amháin go ndeachaigh sé as.’ (NBO: 94-95) Is ábhar ceiliúrtha agus is

²⁵⁵ ‘Agus ba mhaith leat bheith do sgríbhneoir?’ *An Iris*. 1946, 30-31.

iontach go leor ag fear a bhí chomh daingean díreach ina chuid tuairimí go léiríonn sé gan aon drogall an dóigh ar aithin sé nach raibh saol an fhile daite dó. Is pictiúr beag cumhachtach é a thugann léargas ar intinn an ealaíontóra.

Is suimiúil, mar sin de, gur tábhachtach dó an oidhreacht chéanna. I gcodarsnacht le foghlaim na scoile, nó na leabhar, cuireann Máire chun tosaigh a thábhachtaí a bhí an fhoghlaime neamhfhoirmiúil a fuair sé sa bhaile. Tríd *Nuair a bhí Mé Óg, Rann na Feirste* agus *Saol Corrach*, gan ach na leabhair dhírbheathaisnéise a lua, cuirtear in iúl gurbh uaisle agus gurbh éifeachtaí an léann traidisiúnta ná nósanna úra eachtrannacha. Baineann an léann seo leis an traidisiún béil agus le lámhscríbhinní. Is éard atá i gceist ag Máire a léiriú an meas a bhí aige ar an litríocht bhéil. Ní raibh ceist ag clann na nGriannach faoi thábhacht na foghlama seo nó, in alt leis, bhí an meas céanna á léiriú ag a dheartháir Seosamh uirthi fosta: ‘Fágadh moll mór litríocht mar oidhreacht againn, idir a bhfuil sna lámhscríbhinní agus a bhfuil i mbéaloideas na ndaoine.’²⁵⁶ San alt céanna, mhol Mac Grianna an litríocht bhéil, mar a fuair sé féin agus Máire é, mar an t-oideas is fearr do pháiste na hÉireann. Cuireann in iúl fosta gur leis na bochta a bhaineann na scéalta seo. Tugtar faoi deara go gcuireann sé an dá chóras i gcosúlacht lena chéile i gcomhthéacs idé-eolaíoch: ‘Dar liom go raibh oideachas iomlán ag na Gaeil, gan leabhar gan pheann. Agus sílim fosta go raibh oideachas ag ach a’n dream daoine riamh, ach lucht Impireachta agus lucht Inneall Mór.’ Cuireann Máire in iúl clú a theach féin mar lárionad airneála agus bua a athara mar scéalaí:

Bhí m’athair iontach maith ag scéalaíocht. Is minic a shuíomar thart fán tine ag éisteacht leis. Chuirfeadh sé ceo ar do chluasa ag caint ar Ned agus ar Mhichael Rua agus ar Mhicí Béil. Nuair a bheifeá tamall ag éisteacht leis shílfeá gur i Rinn na Feirste a bhí na fir ab fhearr a bhí in Éirinn riamh. (NBO: 19)

Bíodh is gur chreid Máire ina dhúchas, is ábhar inspéise é go raibh sé sásta, de bharr riachtanais chúis na Gaeilge, an creideamh a lúbadh agus saol agus stíl neamhdhúchasach a chleachtadh i mblianta tosaigh a scríbhneoireachta. Mar a bhí amhlaidh le scríbhneoirí iarchoilineacha eile a tháinig níos moille, bhí sé gafa idir dhá cheann na himní:

How were the opponents of colonialism to articulate their resistance? What was involved in rejecting imperialist definitions? Which is to say, how did a colonized writer located in a colonial system, often operating from within colonial categories of knowledge begin to

²⁵⁶ ‘Scéalta na ndaoine’. In *Ailt: Saothar Sheosaimh Mhic Grianna*, cuid a dó. Eag., Nollaig Mac Congáil (1977: 88-90).

challenge European dominance and at the same time avoid being enlisted as part of the West.

(Boehmer, 1995: 140)

Ní morán ionadh é go raibh aiféala ar Mháire níos moille go ndeachaigh sé leis an nualitríocht go luath ina shaol faoi mar a bhí molta ag Mac Piarais agus Ó Conaire. D’aithin sé an gá, áfach, le héalú ó thionchar na canóna agus dul i muinín a oidhreachta féin.

2.4 Teagasc an Phiarsaigh

Pléadh i gcaibidil roimhe seo forbairt na litríochta Gaeilge agus an díospóireacht achrannach idir lucht leanúna de Hindeberg agus Mac Piarais. Thosaigh an Píarsach amach ar aon intinn le de Hindeberg a shíl gurbh í an Ghaeilge Chlasaiceach ab fhearr mar mhúnla don nualitríocht. Tháinig athrú comhairle ar an Phiarsach, áfach, mar a mhíníonn O’Leary (1994: 74), rud a thug sé le fios leis an tagairt dhímheasúil a rinne sé don ‘charn aoiligh’.²⁵⁷ Múnlaí agus stíl ón scéalta na hEorpa a mhol an Píarsach don nuaphróis, ní scéalta béaloidis. Is léir go raibh Máire ag saothrú de réir na gcúinsí céanna. Dá láidre an traidisiún béil ina dhearcadh agus ina chúlra, tharraing sé air dearcadh na nua-aoisithe, dearcadh nach rachadh cun socair dá shaothar i bhfírinne. Ina luathiarachtaí, bhí sé sásta saothrú de réir riachtanais idé-eolaíocha an Chonartha. Os a choinne sin thall, is fiú an difear idir Seosamh agus Máire a lua. Bhí fealsúnacht na ndearthár go mór ag teacht lena chéile. Is mór, áfach, an difear beag in amanna agus rinne dáta breithe na beirte difear eatearthu. Mar a luann de Brún (2002: 22) bhí an traidisiún béil ag meath nuair a bhí Seosamh ag teacht aníos agus ‘leabhair agus nós na léitheoireachta ag teacht ina áit.’ I dtaca lena chur chuige cruthaitheach, d’éiligh Mac Grianna saoirse an ealaíontóra aonair *bourgeois*, ar nós Joyce. Ina ‘mhéin rúin’ a chuir sé a mhuinín mar scríbhneoir. Ba é toradh an chreidimh sin, mar a chuireann sé in iúl in *Mo Bhealach Féin* (14), go mba riachtanach bheith scoite ón ghnáthphobal.

Dar le Seosamh nár ghéill seisean do ‘propaganda’ riamh ina shaothar liteartha, gur litríocht agus aidhmeanna liteartha amháin a bhí á stiúradh, mura bhfuil seachrán air²⁵⁸. Níorbh ionann sin agus Máire, ná Mac Piarais. Bhí aidhmeanna idé-eolaíocha fite fuaite le haidhmeanna liteartha i gcónaí i saothar Mháire agus rachadh sé crua ar an léitheoir rud ar bith de chuid an Phiarsaigh a léamh gan an teachtaireacht pholaitiúil a shonrú ann. Is dócha nár chóir a bheith anuas ar Mhac Piarais ná ar Mháire nó ba dheacair mórán de litríocht na hAthbheochana a

²⁵⁷ ‘Nualitríocht.’ ACS. 19.05.06. Luaite ag O’Leary (1994: 115).

²⁵⁸ Féach Ó Conluain (1992: 35): dúirt Mac Grianna le linn Éigse i nGaoth Dobhair i 1973, gur sa tóir ar an bholscaireacht a bhíodh Máire i rith an ama, ní hionann is é fein.

léamh, a bhuí le staid choilíneach na tíre, gan ríog pholaitiúil a shonrú fúithi. As dioscúrsa an náisiúnachais sa naoú haois déag a d'eascair gluaiseacht na Gaeilge, den chuid is mó. Sa tréimhse réabhlóideach úd, bhí cúrsaí cultúrtha agus polaitíochta fite fuaite ina chéile. Is ar an bhonn sin a d'fhiafraigh Yeats, 'Did that play of mine send out/Certain men the English shot?'²⁵⁹ Ní bréag a rá, mar a deir Deane (2003: 120), gur dúshraith é Conradh na Gaeilge 'for insurrectionary politics'.

Faoi 1921, áfach, is léir athrú i ndearcadh Mháire agus go raibh sé ag smaoineamh de réir a chomhairle féin. Is amhlaidh nach raibh fréamhacha iontach domhain curtha faoina iarrachtaí nualitríochta ar nós Mhic Phiarais agus Uí Chonaire. Ní léir an fáth ar fhill Máire ar mhúnlaí na seanGhaeilge, nó an traidisiún mar a bhí sé aige ó dhúchas. Níl comharthaí le fáil as imeachtaí na staire ag cur as dó ach an oiread. Ba é seo tréimhse na laochra, i ndiaidh an Éirí Amach agus le linn Chogadh na Saoirse (1919 - 1921). Is le linn na tréimhse céanna a scríobh Máire *Mo Dhá Róisín* (idir 1920 agus 1921). Tá, áfach, comharthaí sa leabhar sin go raibh Máire go fóill ag obair faoi anáil mhianta an Chonartha, nó – ó thaobh ábhair de ach go háirithe – tá sé ar an leabhar is foirmlí is féidir a shamhlú. Tá iarracht sa leabhar céanna, áfach, le gnéithe den mhiotaseolaíocht a shnaidhmiú le chéile le scéal atá iomlán comhaimseartha. Is léir gur foirmle é a bhí fóirsteanach don am agus do lucht léite na Gaeilge nó, mar a pléadh cheana, bhí an-ráchairt air. Bhí an díol céanna air agus a bhí ar chéadleabhar Pat McGill.²⁶⁰ Dúradh cheana gur lig Máire *Mo Dhá Róisín* as cló mar nach raibh sé sásta leis. Is cosúil go raibh sé ag lorg a ghutha mar scríbhneoir ach nár tháinig sé go fóill air dá mhian féin. Bhí tréimhse thurgnamhach go fóill le teacht a raibh an dá leabhar is clúití uaidh mar thoradh uirthi, mar atá *Caisleáin Óir* agus *Cith is Dealán*.

Is féidir go bhfuil leid faoina athrú comhairle ar an nualitríocht le fáil in iriseoireacht Mháire. Mura raibh cúrsaí polaitíochta ag cur as dó go díreach, scríobh sé alt i ndiaidh ailt ar chúrsaí teanga. Níl amhras ann ach go raibh riocht na Gaeilge ina ábhar imní ag Máire. Is é an t-alt beag gairid 'Sceimhle ó Mháire: is fada an chneidh an ceirín' an buaicphointe ó thaobh sin de. Cuirtear in iúl go bhfuil fadhb bhunúsach le cur chuige an Chonartha:

²⁵⁹ 'The Man and the Echo.' Yeats, *Collected Works*.

²⁶⁰ Féach Deane, 'Extremes'. *London Review of Books*, Vol. 7, No. 2. 7.02.1985, pp 12-14. Tugann an aiste seo comhthéacs oiriúnach do dhíolachán suntasach *Mo Dhá Róisín*. Luann Deane go raibh MacGill ag brath ar lucht léitheoireachta idirnáisiúnta: 'The 10,000 copies of *Children of the Dead End* were not sold in Donegal in 1914. They were sold in Britain and the USA.'

Is í teangaidh na hÉireann a chluin tú ag na seandaoine sa Ghaeltacht – an teangaidh atá ag gabháil chun cloíteachta agus chun breoiteachta gach lá dá bhfuil ag teacht. Sin teangaidh na hÉireann. Tá an chneadh ag tabhairt an bháis i mullach a cinn i sléibhte Thír Chonaill.²⁶¹

Is go díreach ina dhiaidh sin a chuir sé tús leis an phróiseas le filleadh ar mhúnlaí dúchasacha don litríocht. Is iarracht shuimiúil atá ann, anois nach bhfuil Mac Piarais ná Ó Conaire ann chun é a bhrú ar a ndóighsean. I sraith alt, chuir sé chun tosaigh an fiúntas atá sna seanscéalta do scríbhneoirí na nua-Ghaeilge.²⁶² Is fiú gan ligean chun dearmaid fosta a láidre a bhí Máire agus é ag leanúint a bhealach féin ó thaobh litríochta de. Bhí sé ag diúltú don mhúnla nua nó thug sé iarraidh an múnla céanna a mhúnlú ina dhóigh féin. Ní hamháin go raibh sé ag tabhairt dhúshlán Uí Chonaire maidir lena chomhairle do scríbhneoirí bheith ‘nua’ ach is spéisiúla gur chuir sé i gcoinne a laoiach féin, Mac Piarais, a bhí, mar a luann O’Leary (1981: 145), ina ‘sacrosanct figure’ ag an am. Ní fíor, mar sin de, mar a mhaíonn Ó Háinle (1992: 157), nár thug Máire aon aird ar chaint Uí Chonaire. Bhí ardmheas aige ar an Chonaireach ach, le linn dó *Mo Dhá Róisin* a scríobh, leag sé síos líne fhorbartha nua i sraith alt. Cuirtear an bhéim ar an tseanscéalaíocht seachas an nualitríocht. Amharcann Ó Háinle (1992: 157) ar shamplaí den tseanscéalaíocht atá le sonrú i saothar Mháire mar laige, mar theip ar iarracht litríocht chomhaimseartha a chruthú mar go bhfuair an sean an ceann is fearr ar an nua. Ní teip atá ann, áfach, nuair nach ag iarraidh bheith nua go díreach a mhian sa chéad dul síos. Is éard a admhaíonn Ní Dhonnchadha (1981: 169) nuair nach ndéantar Máire a mheas de réir chritéir na nuálaíochta (‘síceolaíocht an nádúir dhaonna’, m.sh.). Dar léi gur ‘stílí den chéad ghrad’ é ach faigheann sí locht ar a ghearrscéalaíocht as cúngacht a hábhair.

Tá sé ar cheann d’iontais Mháire, agus tráchttaireacht lucht a cháinte á cur san áireamh, a shofaisticiúla atá a chuid smaointeoireachta. Ní raibh sé i gceist aige gurb ionann rud ar bith a scríobhadh (fiú le cainteoir dúchais iargúlta) agus ‘Litríocht’. Sa chéad alt, thuasluaite, míníonn sé an chiall atá leis an scéalaíocht. Ní hé gur shíl sé go raibh gach rud ina oidhreacht féin ar aon chéim. Bhí difreáil le déanamh idir litríocht agus ‘Litríocht’. Déantar idirdhealú in alt leis idir dhá chineál scéalaíochta, is é sin le rá ‘scéalaíocht’ agus ‘Fiannaíocht’: ‘Bhí na húrscéalta uilig cosúil le chéile. Má bhí ceann amháin agat, bhí siad uilig agat.’²⁶³ Níl ciall leis na scéalta

²⁶¹ ‘Sceimhle ó Mháire: is fada an chneidh an ceirín.’ *FL*, 28.12.18, 5.

²⁶² ‘Scéalaíocht: úrscéalta.’ *FL*, 04.1.19, 3. ‘Ins an Ghaeltacht: scéalaíocht.’ *FL*, 11.1.19, 3. ‘Art na haimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.’ *Misneach*, 22.2.21, 3.

²⁶³ ‘Scéalaíocht: úrscéalta.’ *FL*, 04.1.19, 3.

a bhí le fáil sa chineál litríochta seo:

Sa deireadh, titeann an fathach marbh. Póstar an t-óglaoch agus an ainnir. Bíonn bainis acu a mhaireas seacht n-oíche agus seacht lá agus bíonn an lá deireanach i gcónaí níos fearr ná an chéad lá. Bíonn scaifte mór againn ar an bhainis. 'Teacht chun an bhaile dúinn, téann siadsan an t-áth, mise an clochán, báitear iadsan, tigimse slán.'²⁶⁴

Moltar an cineál scéalaíochta foirmiúla seo as feabhas na teanga iontu ach sin a bhfuil d'fheabhas atá le fáil. Ní miste a lua gur sna téarmaí seo a cháintear Máire, rud a thugann leid ar bhunús agus mhíbheachtaíocht an cháinte. Is léir go bhfaca sé féin laige i mbunábhar an bhéaloidis seo. Tá buanna ag baint leis an dara sórt scéaltaíochta, is é sin na húrscéalta os cionn feabhas teanga: 'Tá stair, fealsúnacht agus litríocht iontusan'. Tugann Máire le fios a mhíshásta a bhí sé leis an chur chuige a bhí ag scríbhneoirí ag an am: 'An té a shíleas go dtig litríocht Ghaeilge a thógáil ar aistriú as teangacha eile, tá sé go mór ar seachrán'.²⁶⁵ Ba é an bua is mó ag an Fhiannaíocht ná gur spreag sé an tsamhlaíocht. Chruthaigh an seanchaí pictiúr 'glinn soiléir' in intinn lucht éisteachta: 'Bhéarfá mionna go raibh tú ag coimhead le do dhá shúil ar gach gaiscíoch . . . go bhfaca tú an gadhar cluasleathan, donn . . . chuala tú gloim tholl na conairte.' Le linn dó samplaí a thabhairt, áfach, filleann Máire féin ar fheabhas theanga na scéalta. Tapaíonn sé an deis le gluaiseacht oifigiúil na Gaeilge a ionsaí fosta:

Cá huair a gheobhas tú Gaeilig mar seo ag lucht na leabharthach agus na rangann agus na gcraobhann agus na ndíochlaontach agus na foghraíochta agus na haimaídí agus na glágaireachta agus na béalastánacha?²⁶⁶

In *Saol Corrach* (156-165), cuireann Máire síos ar 'dhuine ghreannmhar' ('Mánus Mór') a mbuaileann sé leis ar Árainn le linn Chogadh na Saoirse, 'fear a bhfuil boc mor mearaidh air' (SC: 156). Moltar mo dhuine mar mhúnla don ealaíontóir. Ná cailltear an fhrithacadúlacht agus bua an léinn neamhfhoirmiúil i ndearcadh Mháire. Cuirtear in iúl go samhlaítear rudaí dó agus go bhfuil ciall ar leith aige: 'Amach as lár na haimaídí déarfaidh sé rud éigin a bhfuil ciall agus tuigse an domhain ann.' (SC: 157) Is carachtar mistéireach débhríoch é, i dtuairim Mháire: 'Níor labhair sé a oiread is focal ar feadh dhá uair. Ní aithneofá ciall ná díth céille air.' Faightear amach ní hamháin go bhfuil scéalaíocht iontach aige ach tugann sé tuar faoi stair na hÉireann

²⁶⁴ 'Scéalaíocht: úrscéalta.' *FL*, 04.1.19, 3.

²⁶⁵ 'Scéalaíocht: úrscéalta.' *FL*, 04.1.19, 3.

²⁶⁶ 'Scéalaíocht: úrscéalta.' *FL*, 04.1.19, 3.

i ndiaidh an chogaidh. (165) Is léir gur sampla ‘Mánus Mór’ don scéalaí traidisiúnta a bhfuil tallann an fhile aige. Maítear go bhfóireann an eagna cinn sin don saol nua agus don seansaol.

Déantar mionchíoradh ar theicnicí na scéalaíochta trí shamplaí a thógáil as *Laoi an Arrachta*.²⁶⁷ Ní fhágtar aon amhras faoin urraim a thugann Máire do gach mionrud a bhaineann le hinsint an scéil:

Féach ar an dóigh a bhfuil seo ráite ag an tseanchaí. Le cois fuaim a bheith san fhocal dheireanach i ngach líne a thigheas leis an dara line atá ina dhiaidh, dearc ar an dóigh a bhfuil mbuaidh agus cruaidh, sluagh agus uadh ag cur le chéile.²⁶⁸

Moltar gontacht na bhfocal fosta. Is geall an méid a deir Máire leis an anailís a rinne Ó Corráin (1992: 95) ar scríbhneoireacht Mháire a thugann le fios gur thug Máire ciútaí na litríochta seo leis go smior. Áiríonn Ó Corráin ‘an tsimplíocht, an rithim, an tsiméadracht agus an tráthúlacht’ mar bhundamhna scríbhneoireachta. Is dóigh le hÓ Corráin gur thug Máire na gnéithe seo leis ina phrós féin. Ní miste a lua nár leanúnach Máire agus na saothair mhóra idir lámha aige? Tugtar mionchur síos agus míniú ar eachtraí an scéil, a bhfuil bás Ghoill ina thoradh air. Má bhí sé i gceist ag Máire ‘fírinne an tsaoil’ a nochtadh leis an scéal seo, is doiléir an léargas, go háirithe an dóigh a mbaineann sé leis an saol comhaimseartha. Is fiú a lua, rud a luann Máire ar ball in *Rann na Feirste*. Cuireann an mháthair i gcoinne na scéalaíochta nó ní fheiceann sí feidhm phraiticiúil leis na scéalta.

Agus é ag plé le *Scéal an Amadáin Mhoir*,²⁶⁹ seachtain tar éis an ailt thuas, tráchtann Máire ar scéal Oisín agus cuirtear an Ghaeilge bheo atá le fáil as ‘dóigh an scéalaí’ i gcomórtas arís le ‘dóigh na leabharthach.’ Dar leis gurbh fhearr an leagan atá i gcaint na ndaoine ó thaobh mhionsonraí an scéil de. Chomh mall le mí Eanáir, 1921, bhí Máire go fóill ag dul don ‘nualitríocht’ agus is ar an Phiarsach a tharraingíonn sé an scéal:

The first man who seems to have realised the necessity of bringing Irish up to date was Pádraig Pearse. As early as 1904, being then editor of *An Claidheamh*, he contended that in the interests of Irish literature, it was necessary to discard the old folklore method of writing stories and substitute it for the modern method – the method used by writers in all modern languages.²⁷⁰

²⁶⁷ ‘Scéalaíocht: úrscéalta.’ *FL*, 04.1.19, 3.

²⁶⁸ ‘Scéalaíocht: úrscéalta.’ *FL*, 04.1.19, 3.

²⁶⁹ ‘Ins an Ghaeltacht: scéalaíocht.’ *FL*, 11.1.19, 3.

²⁷⁰ ‘Cúis na Gaeilge.’ *DJ*, 21.1.21, 7.

Is inspéise Máire á cháineadh féin ach ní cóir dearmad a dhéanamh ar an cháilitheoir a úsáideann sé agus é níos óige. Deir Máire – agus is dócha gur cur síos atá ann ar an dóigh a raibh sé ag clonadh – go raibh Mac Piarais ag iarraidh nualitríochta ‘while preserving the Irish idiom and construction’. Cúpla mí níos moille, tógadh ar an chur chuige seo:

D’athraigh saol na ndaoine agus creideamh na ndaoine. D’athraigh dóigheannaí, béasaí, nósáí agus gach rud eile a bhaineas le saol an duine. D’athraigh cruth na litríochta i mBéarla, i bhFraincis agus i dteangacha eile. Agus ba cheart don Ghaeilge athrach mar an gcéanna.²⁷¹

Is spéisiúil go bhfeictear Máire ag glacadh leis na hathruithe agus an gá atá leo ach is léir nach bhfuil sé ar a shuaimhneas san am céanna: ‘D’imigh an gaiscíoch agus tháinig an díorfach. Ní shaothróchaidh fear a bheatha as allas a mhalacha níos faide má thig leis a bheith beo ar allas dhuine inteacht eile.’²⁷² Más fíor go bhfuil sé ag dul a thabhairt iarraidh ‘an sean agus an nua a chur in aithne dá chéile’ (SC: 167), tá teannas ag dul a bheith ann i rith an ama. Déantar scagadh ar an cheist agus is dócha gur forógra liteartha atá Máire a chumadh de réir a chéile agus de réir a riachtanas. Géilleann sé gur riachtanach focail nua a chumadh don nualitríocht ach, san alt céanna, déanann sé mionscagadh ar an cheist:

Ní hionann seo agus cruth scéil Ghaeilge a athrach agus é a inse ar nós teangthach eile. Bhí *art* dóibh féin ag seanchaithe Gaeilge. Bhí dóigh náisiúnta acu leis an scéal a inse. D’fhás an *t-art* sin amach as saol agus as creideamh na ndaoine. . . . Ar an ábhar sin ba chóir dúinn *art* na seanscéalaíocht a choinneáil a fhad agus b’fhéidir é.²⁷³

Ina dhiaidh sin, tá plé faoi mhodhanna Gaeilge agus an difear idir sin agus modhanna an tSasanaigh, i dtuairim Mháire, i dtaca le cúrsaí litríochta de. Áiríonn sé dhá ghné de shaothair liteartha: ní luaitear an nádúr i saothar Gaeilge ach nuair a bhaineann sé go dlúth le saol an duine; fosta, ní leor duine a lua i scéal Gaeilge mura bhfuil in aithne ag an léitheoir air. Tá Máire ag tarraingt ar shampla iontach cúng nó is aistriúchán ar scéal Chú Chulainn atá á phlé aige. Is spéisiúil an critéir seo san am céanna ag údar a raibh lucht léitheoireachta náisiúnta aige. Cruthaíonn an cur chuige ordlathas (inbhéartaithe) léitheoirí – iad siúd a thuigfidh an litríocht ag leibhéal amháin agus bunús mhuintir na Gaeilge (gan trácht ar bhunús mhuintir na

²⁷¹ ‘Art na haimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.’ *Misneach*, 22.2.21, 3.

²⁷² ‘Art na haimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.’ *Misneach*, 22.2.21, 3.

²⁷³ ‘Art na haimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.’ *Misneach*, 22.2.21, 3.

hÉireann) nach bhfaighidh greim cheart go deo uirthi. Mar sin féin, mhaígh sé feidhm náisiúnta don scéalaíocht mar gur chreid sé go raibh ‘soiscéal náisiúnta’ iontu.²⁷⁴ Beidh le feiceáil a fheabhas a d’éirigh le Máire an teoiriciúlacht ar thug sé fúithi anseo a chur i bhfeidhm ar ball.

Is léir go raibh athrú cur chuige ag borradh nó in alt leis níos moille sa bhliain 1921, thug Máire faoi fhreagra a thabhairt ar an chéist, Cad is litríocht ann?²⁷⁵ Baineann sé úsáid as scéal an toirtín bhig agus scéal Oisín lena chur in iúl go bhfuil fiúntas sna seanscéalta nach mbaineann le saibhreas teanga amháin. Luann sé ábharthacht uilíoch fosta: ‘Tá doimhne fealsúnachta agus fírinne agus creidimh iontú’, dar leis, agus is é sin an fáth ar chóir iad ‘a choinneáil i míotar’. Tá tréithe na huilíochta ag baint leis na seanscéalta. An fhealsúnacht atá ann, is eolas ársa atá inti a fhóireann chomh maith d’aimsir na págántachta, nuair a cumadh iad, agus a fhóireann d’aimsir na críostúlachta. Creideann Máire go bhfuil ceacht le foghlaim as an litríocht seo. Maidir leis an chéad scéal, ‘Ní théid an toirtín mór agus an bheannacht i gcuideachta a chéile in am ar bith.’ Is dualgas trom a thugann Máire do na scéalta traidisiúnta, ag maíomh gur ábhartha parabal simplí do rotha mór an tsaoil chomh maith le eachtra beag príobháideach. Ar an dóigh sin, tá Máire ag cur chun tosaigh go bhfuil cultúr an phobail choilínigh ar aon chéim (nó ar chéim níos airde ná é, fiú) le mórchultúr agus smaointeoireacht na himpireachta.

Maidir le scéal Oisín, is é ‘Folaíonn grá gráin’ an ceacht. Tá ceacht eile sa dara scéal faoi bhaisteadh Oisín, nuair a shíl Oisín gur den bhaisteadh é bior a fháil sáite ina chos. Is cosúil gur díol mór spéise seo ag Máire:

Caint ar litríocht! Na smaointe is airde, is uaisle, is doimhne agus is fírinne i litríocht an Bhéarla, tig tú trasna orthu ó am go ham ins an tseanscéalaíocht. Bunús a bhfuil ciall agus eagnaíocht ann, foilsíodh iad na mílte bliain ó shin. Agus tá siad le fáil go minic i gcaint na ndaoine.

Tógtar ar an smaoinemh arís go bhfuil an stair ina athrá ar eachtraí a tharla cheana, rud a mhíníonn cur chuige Mháire, go háirithe i leith ionramháil a chuid carachtar. Mínítear ansin an chiall atá le litríocht agus an fáth nach gá bheith ‘suas chun data’ mar a éilíonn idé-eolaithe na nualitríochta: . Ní ar an Ghaeilge atá Máire ag trácht anseo ach a ábhartha atá an scéal do gach tréimhse staire. Is suimiúil go gcuirtear in iúl nach cóir bheith rólitriúil agus ciall an scéil á

²⁷⁴ Féach ‘Scéalaíocht.’ *Sinn Féin*, 15.12.23, 8.

²⁷⁵ ‘Fealsúnacht na seanscéalta: Tír na nÓg ann Fós.’ *Misneach*, 5.3.21, 3.

fhiosrú:

“Ní raibh Oisín ann riamh,” deir siad. “Ní theachaigh sé go Tír na hÓige agus ní tháinig sé ar ais.” Is cuma cé acu a bhí sé ann nó nach raibh. Tá sé ann. Is cuma cé acu a chuaigh sé go Tír na hÓige nó nach dteachaigh. Téid gach lá dá n-éiríonn an ghrian.

Is suimiúil nach gcosnaíonn Máire fiúntas nó fírinne na finscéalaíochta i gcoinne an réasúnachais. Bíodh is go gcreideann sé ina leithéid, agus molann sé é mar chuid d’aighe na nGael, tuigeann sé an taobh meafarach den scéalaíocht. Fágann sin go bhfuil ‘fírinne’ de chineál eile sna scéalta, eolas atá mistéireach, nach dtiocfaidh salach ar an domhan réalaióch. Tá léargas greannmhar air seo in *Nuair a bhí Mé Óg* (116-117) nuair a thugann na gasúraí dúshlán an mháistir scoile agus na teoiricí eolaíocha aige maidir leis an dóigh a n-oibríonn an tsúil, *reflex action* agus *psychology*.

2.5 Múnlaí do Mháire mar scríbhneoir

Suíomh liteartha faoi leith í Éire ag casadh an naoú haois déag, Níorbh ionann saol na litríochta in Éirinn agus sna tíortha cheannchathracha. Thug an Athbheochan Liteartha deis do leithéidí Mháire saol a nochtú nach raibh, mar a luann Ó Congáile (1990: 1), luaite i saol na litríochta go dtí sin. Tharraing scríbhneoirí na hAthbheochana ar an traidisiún dúchasach le litríocht a chruthú a bhí éagsúil ar an litríocht a bhí á cruthú i Sasana nó san Eoraip. Is an-spéisiúil ar fad an tsaoirse a éilíonn Máire don ealaíontóir, i gcomhthéacs an tsaoil chrua a bhí ag lucht tuaithe, sa Ghaeltacht go háirithe. I gcomparáid leis an saol sin agus an saol a bhí ag Máire i mBaile Átha Cliath, santaíonn sé slí bheatha don ealaíontóir atá thar a bheith boihéamach. Is léir nach bhfuil mórán de dhífear idir Máire agus a dheartháir ó thaobh idéal an ealaíontóra de ach gur i bhfoinse dhúchasach a fuair Máire an múnla agus gur leis an mhúnla sin a chloígh sé. De réir an idéil seo, is eisceachtúil ar fad na healaíontóirí, is léir, agus an dearcadh a scarann iad leis an phobal. Tá riachtanais acu nach bhfuil ag gnáthdhaoine ach tá suáilcí iontu a rachadh chun sochair don phobal. Roinntear bunadh Rann na Feirste ina dhá chuid idir an mhuintir a bhí ‘saoghalta sanntach’ agus an chuid eile a ‘a leig a maidí le sruth’ (RF: 6). Is leis an dara cuid a sheasann Máire nó is acu a fheiceann sé cur amach ealaíonta iontu ar an saol. Is de thairbhe an mheoin a bhí ag an leithéid a chonacthas fiúntas i Rann na Feirste i dtosach báire. Ceanglaítear an meon ‘fileamhanta’ den chuid sin de mhuintir ‘ac Grianna a raibh suim acu san ealaín agus

a chuir Rann na Feirste ar bun:

Fear mór ceoil agus seanchuis a bhí ann [Seán 'ac Grianna]. Bhí meoin aige do rud ar bith a bhí áluinn. Shuidhfeadh sé ar thaoibh a' bhóthair a' comhradh le fear siubhal lá earraidh, nuair a bheadh deifre a n-anama ar dhaoíní eile ag iarraidh pór is síol a chur i dtalamh. Agus sheasódhadh sé dh'éisteacht le ceol fuiseoige lá fhómhair agus a' coirce dá sgathadh. (RF: 6)

Cuirtear an saol ábharaíoch i gcodarsnacht le saol an ealaíontóra. Is spéisiúil é, ag fear a raibh meas aige ar na náibhithe (NBO: 192), go ngéilleann sé áit suí ar leith don ealaíontóir boihéamach in *Rann na Feirste* (21)

Is spéisiúil fosta an plé ar riachtanais an ealaíontóra in *Rann na Feirste*. Déantar idirdhealú idir ealaíontóirí lánaimseartha agus daoine nach bhfuil i ndairíre faoin cheird. Bhí cúigear mac ag Pádraig Dubh Ó Dómhnaill agus Róise Sheáin 'ic Grianna. Bhí suim san fhilíocht ag cuid acu. Ní raibh san fhilíocht ach caitheamh aimsire ag beirt de na deartháireacha, nó bhí ceird eile acu lena gcuid a thabhairt i dtír. Os a choinne sin, déantar difear idir an bheirt chéanna sa mhéid is gur chleacht siad cineálacha éagsúlacha filíochta ('ceol'): 'Rinne Séamus Ó Domhnaill ceol beacht deagh-bhlasta. Rinne Peadar ceol greannmhar.' (RF: 21). Níorbh é sin d'Aodh, áfach:

Ní raibh lámh aige-san ar obair de chineál ar bith. Ní raibh aird ar obair aige nó ar rud ar bith ach ar shamhailteacha is ar aislingí is ar dhéanamh ceoil. Leig sé a mhaidí le sruth, agus bhí a shliocht air; bhí sé beo bocht. . . . Acht bhí a chuid aislingí féin ag Aodh. Bhí samhailteacha le feiceáil aige a b'uaisle agus b'ailne na leasughadh phreataí. (RF: 21)

Cuirtear an cineál seo i gcodarsnacht leis na daoine a dhéanadh an obair mhaslach. Is aisteach an dearcadh diúltach aige orthu siúd a dhéanann an obair chrua – 'na húspairí', mar a thugann sé orthu – nár fhág dada ina ndiaidh. Ní léir dó go bhfuil saoirse an ealaíontóra beo ar obair an phobail. Tá sí ag brath ar an obair a bheith déanta agus is dúshraith an chaipitil chultúrtha é. Is dócha go bhfeictear Máire féin sa sliocht seo agus é gafa le hobair mhaslach in áit a bheith saor le saol liteartha a leanúint mar ba mhian leis.

Pléitear an gaol dialachtaiciúil idir an pobal agus an file. Tá na 'dóirneálaigh gharbha ghlasa' sásta teach a thógáil don fhile as siocair an mheasa a bhí acu ar an té a raibh an bua sin aige nó aici. Lena chois, tugann comharsana an fhile bia dó chun é a choinneáil ag dul. Is le faomhadh a insíonn Máire scéal faoi Shéamus Mhór agus a mhuileann (RF: 22-23). Níl an file sásta rud a scríobh d'fhear a raibh gráin aige do Shéamus. Samhlaíonn Máire ról an fhile mar dhuine a

bhfuil ‘fuil uasal’ ann, a insíonn an fhírinne ‘agus nach dtabharfadh boichtíneacht a choidhche air a anam a dhíol ar alpán suarach’ (*RF*: 23). Is léir, mar sin de, go bhfuil an t-ealaíontóir ar fáil le bheith i seirbhís iad siúd a thugann earraí dó, nó scríobhann sé ionsaí ar fhear a raibh nimh san fheoil do Shéamus aige. Sa chás seo, tá an file ar thaobh na fírinne agus an chirt. Ó pheirspictíocht eile, is féidir amharc air seo mar chomhlíonadh an tseanfhocail, an té a íocfas an píobaire is é a ghlaofas an port. Más meafar atá ann do ról an scríbhneora, ag tarraingt ar ról socheolaíoch an fhile thraidisiúnta, tá an baol sin ag baint leis, gan dabht.

Tá meas ar leith ag Máire ar an traidisiúin béil mar mhúnla liteartha agus tá meas ar leith aige ar a athair féin as na scileanna a bhí aige mar scéalaí. In *Rann na Feirste* (152), tugtar treoirlínte do cad is scéal agus scéalaí maith ann. ‘Ní bhfuighidh tú aon fhocal amháin de bharraíocht aige. Agus gheobhaidh tú gach focal i gcomhnuidhe i n’áit féin aige. Tá ciall dheas de aor aige.’ Is dócha gur teoracha atá ann ba chóir a aithint i saothar Mháire féin. Níl aon amhras go bhfuil greann ann, is cuma cén leabhar atá i gceist. Filleann Máire arís agus arís eile ar an bhua is mó a bhí ag a athair mar scéalaí agus is é sin gontacht urlabhra. Bhíodh sé in ann ‘craiceann ar leith’ (*RF*: 153) a chur ar scéal ar bith agus is ‘scéalta gaisgeamhla’ a bhain le ‘fearaibh maithe’ a d’inis sé. Thar rud ar bith eile, ‘Bhí an chuid a b’fhearr de nósáí na seansgríbhneoirí aige. D’innseodh sé éachta mhór i mbeagan focal. Agus níor mhill sé aon sgéal riamh le ruball nach raibh gnoithe leis.’ Cuirtear leis seo:

Is annamh duine a dtig leis sgéal a innse gan imtheacht ar seachrán, ag innse fá rudaí nach bhfuil baint ar bith leis an scéal acu. Acht níorbh é sin do m’athair é. Choinneodh sé a shúil i gcomhnuidhe ar bhrígh agus ádhbhar a’ sgéil agus ní thabharfadh rud ar bith air amharc anonn nó anall. (*RF*: 155)

Le cois an méid sin, tugann Máire eilimint a bhfuil cuma shaoithiúil air, mar atá ‘sracadh fearamhail’ (*RF*: 159). Déantar scéal Shagairt Óig Uí Dhomhnaill a aithris: tá cumhachtaí ag an sagart – sa chás seo leigheas – a léiríonn go bhfuil sracadh fearúil ann, rud a chuireann é i gcosúlacht Cholm Cille féin. Is é is bunús le scríbhneoireacht na hÉireann: ‘Tháinig an ealadha seo anall ó na sgríbhneoirí éifeachtacha a bhí in Éirinn sul a dtug Sasain “creideamh” agus “sibhialtacht” dúinn.’ (*RF*: 159). Ceanglaítear an cailleadh a bhí ann trí phíosa deá-ráite ó Mhánus Ó Domhnaill. Cuireann Máire in iúl a dhíomá le staid na tíre agus na teanga araon: ‘Nach fada d’imthigheamar ar a’ tseachrán nuair atá díorfaigh ar bhain Cromul a’ meanach as a sinnsir ag iarraidh Gaedhilg a theagasg domh-sa is do do mhacasamhail!’ (*RF*: 159) Ábhar machnaimh an ráiteas neamhbhalbh seo i bhfianaise an dúil a bhí ag Máire i litríocht an Bhéarla

i dtús a scríbhneoireachta agus a bhfilleann sé uirthi i rith an ama, agus ina scéalta malla go háirithe.

Tá brollach ar *Micheál Ruadh* (1925) ina bhfuil cur síos ag ‘Iolann Fionn’, mar atá Seosamh Mac Grianna, ar an chineál ‘litríocht’ atá sa leabhar. Déantar idirdhealú ar na scéalta seo agus scéalta cruthaitheacha. Is spéisiúla ar fad go síleann sé go bhfuil cailteannas sna scéalta, atá á n-aithris in *Micheál Ruadh* as siocair iad a bheith scríofa síos:

Níl siad saor ó locht. Tá siad sgriobhtha go díreach mar d’innis an seanchaidhe iad. Agus tá a fhios ag an t-saoghal go gcailleann sgéal cuid mhór le linn é a scríobhadh. An guth a thig ón pháipéar bidh sé fuar marbh le taobh guth beo an t-seanchaidhe. (MR: 2)

Moltar don léitheoir gur chóir go mbeadh an seanchaí bheith ar intinn i rith an ama agus *Micheál Ruadh* á léamh. Is é is tábhachtaí sa sliocht ná an creideamh a chuireann Mac Grianna chun tosaigh gur féidir an seansaol a thabhairt ar ais i samhlaíocht an léitheora, ach aithris a dhéanamh ar nósanna an tseanchaí. Is é an dearcadh céanna a nochtann Máire agus é ag caint ar an chiall atá aige do litríocht. Ceanglaítear cruthú filíochta le nósanna an tseansaol: ‘Níorbh fhéidir filidheacht a dhéanamh ná amhrán a rádh ná sgéal a innse i dteach gan teinidh.’ (ST: 207) Tá tábhacht leis sin do thionscadal na hAthbheochana agus do chur chuige Mháire i leith na scríbhneoireachta. Is é is tábhachtaí, b’fhéidir, go n-aithnítear – agus is léir gur aithin an dá dheartháir an méid seo – nach leor béaloideas scríofa mar mhúnla don litríocht. I dtaca le Máire de, bhí sé seo tuigte agus curtha i gcló aige cheana in *Caisleáin Óir* a foilsíodh an bhliain roimh *Micheál Ruadh*. Bheadh sé le feiceáil arís bliain ina dhiaidh sin le *Cith is Dealán*.

Tá léiriú an-tábhachtach do Mháire agus dá fhealsúnacht scríbhneoireachta á lua ag tús *An Sean-Teach*. Is fráma tagartha é a léiríonn cur chuige Mháire agus é ag scríobh faoi nithe beaga atá, mar dhea, gan bhrí gan tábhacht agus gan doimhneacht smaointeoireachta. Is éard a chreid sé go bhfuil doimhneacht fealsúnachta sa tsean-Ghaeilge agus tugtar léargas ar an chreideamh seo in *An Sean-Teach* (12-13). Tá Proinnsíos ’Ac Grianna ag caint ar Mhicheál agus a chéadiarracht filíochta. Dar leis gur ábhar file atá i Micheál cé nach bhfuil maitheas sa phíosa beag a scríobh sé. Ní aontaíonn an t-ealaíontóir, mar atá Feidhlimidh Fidileoir, leis an méid a dúirt an t-athair. Dar leis go bhfuil ‘cinneamhaint an duine ann’ sa scéal beag amaideach (i gcosúlacht) a chum Micheál. Léirítear sa deireadh go bhfuil Proinnsíos ag teacht leis an tincleoir. Míníonn sé an tábhacht mhiocreacsmach atá i scéal a mhic:

Níl ann, dar ndóigh, ach ceathramha fá na daoineibh a bhí sa chomhrádh agam féin is an mháthair. Rudaí beaga nach mó ná gur fiú trácht orthu, dar leat. Acht sin mar thoisigheadh

na Dálaigh go minic. Rudaí beaga nach mbeadh spéis ag aon duine acht ag cómharsanach ionnta. Curach ag imtheacht le srúth, bad ag imeacht le gaoth, éadálacha a' teacht fá thír, iascaire ag teacht isteach ar maidin. (ST: 13)

Is fíor, mar sin de, mar a deir Ó Corráin (1990: 94) nach ar son 'éifeacht mhór litríochta ná doimhneacht ar bith fealsúnachta' a bhfuil clú bronnta ar Mháire, ach ar son a chuid Gaeilge amháin.

Níl sé sin le rá, de réir an leagan amach sa sliocht thuas, nach bhfuil a leithéid ann ina shaothar. Ní mar sin a amharctar ar an saothar de ghnáth. De réir Uí Dhoibhlin (1997: 103), ní fhreastalaíonn scríbhneoireacht Mháire, ar 'riachtanais dhomhainsmaointe an chine dhaonna.' Ina luathshaothar, tig Nic Eoin (1982: 182) leis an dearcadh sin: 'Níor cheistigh [Máire] riamh cúinsí an tsaoil a léirigh sé ina chuid leabhar.' Bíodh is nach luaitear Máire mórán in ollsaothar Nic Eoin (2005), ábhar iontais a bheadh ann mura mbeadh béim eile ina hanailís ar Mháire faoi na critéir agus faoin chreatlach a leagann sí amach sa leabhar sin. De réir a bhfuil scríofa thuas, is féidir go mbeadh toradh eile ar dhearcadh na gcriticeoirí i gcoitinne, ach an chreatlach chéanna á chur i bhfeidhm. I gcás Titley (1991: 227), mar shampla, lonnaíonn sé 'an t-úrsceál pobail' go sonrach i dtéarmaí tagartha an iarchoilíneachais agus an 'réabhóid dhaonlathach dhaonna a chuaigh chomh domhain sin i ndúchas na muintire boichte ar an taobh seo den chruinne choilínithe'. Ní i gcónaí, áfach, a bhíonn Titley ag saothrú faoi thionchar chritic an iarchoilíneachais, gí go bhfuil gean drogallach le sonrú ina chriticse in amanna: 'Is dóigh liom go bhfuil dul amú ar na léirmheastóirí, mé féin ina measc, a shonraigh patrún simplí comhchosúil i saothar Mháire trí chéile.' (1991: 266) Is fíor dó, nó titeann sé féin isteach in abar bog na critice diúltaí agus fealsúnacht Mháire idir chamáin aige. Is den tábhacht, mar sin de, an creideamh céanna bheith chun tosaigh agus aidhmeanna liteartha Mháire á meas sa nua-aois seo. Ba chóir go bhfeicfear an doimhneacht seo agus an cur chuige liteartha comhfhiósach go sonrach ina scríbhneoireacht. Más 'ramás' atá i gceol an phobail, de réir daoine áirithe, tá an 'tsean-eagnaíocht' agus 'cinneamhaint an tsaoil' (ST: 12-13) ann fosta.

Is ábhar ann féin an ealaín i gcuid de na húrscéalta malla le Máire. Is léir gur ábhar machnaimh é an scríbhneoireacht dó, an fheidhm atá leis agus, an cheist is mó, ar chóir dósan bheith ag scríobh ar chor ar bith? Is dócha nach ábhar iontais ar bith é sin nó tá cúinsí ar leith ag baint le cruthú na healaíne i dtír mar Éirinn atá faoi smacht. Fosta, tá cúinsí ar leith ag baint le duine as cúlra agus aicme Mháire agus saol an ealaíontóra á phlé. Tá sé le feiceáil sna tagairtí a dhéantar do scríbhneoirí éagsúla le sleachta fada de dhánta is drámaí is amhrán. Tá sé le feiceáil go bhfuil sé ag plé cúrsaí liteartha, go háirithe in *An Sean-Teach*. Is tréine arís é mar théama in *Le*

Clap-Sholus, a thosaíonn le seanduine a thuigeann go bhfuil an deireadh buailte leis. Míníonn sé, go féintagartha, fáth a scríofa. Is cosúil go bhfuil sé ag scríobh in éadan a thola féin:

B'fhéidir go n-abóradh daoine nach fiú toiseacht ar an chineál seo scríbhneoireachta, agus mo shaoghal chóir bheith caithte. Go bhfuil mé mar a bheadh fear ann a leigfeadh an lá thart agus thoiseóchadh dh'obair le clap-sholus. (CS: 5)

Ní gá gur ar cheird an scríbhneora amháin a bhí Máire ag trácht anseo ach ag tabhairt uaidh fosta, trí phríomhcharachtar an úrscéil, ar lucht léite na Gaeilge a cháin Máire as donacht agus líonmháireacht a shaothair. Ar ball (CS: 9), déanann an reacaire tagairt do 'na cruacha páipéar' atá ina sheilbh de thoradh ar chúig bliana fichead den scríobh 'agus gan áird ag duine ar bith ionnta.' Is féidir go bhfuil Máire ag smaoineamh ar a dhóigh féin anseo nó ag ardú na dóigh ar chaith léitheoirí, criticeoirí agus foilsitheoirí le scríbhneoirí eile Gaeilge, a dheartháir agus Pádraic Ó Conaire go háirithe.

Ceistíonn reacaire an scéil fiúntas na scríbhneoireachta agus is spéisiúil go luann sé an rud a dúirt a mháthair leis nuair a bhí sé óg, ag tagairt don chinniúint ar leith a bhí daite dó: 'Tá a bhealach féin ag Micheál Ruadh agus do bhealach féin romhat-sa.' (CS: 6) Tógtar ceist na leabhar (CS: 6-7) agus níl a fhios ag an reacaire an é chun sochair nó chun dochair a bhí na leabhair nuair nach dtugann siad suaimhneas ar bith dó an tráth seo dá shaol. Is cineál d'fhorógra é an chomhairle a chuireann Micheál ar an reacaire. Fiafraíonn Micheál dó cad é ábhar na bpáipéar atá cruinnithe aige. Deirtear gur 'cunntas [atá ann] ar dhaoineibh a bhí ann na mílte bliain ó shin.' Molann sé athrú cur chuige:

'Nach dtiocfadh leat cuid de na rudaí a chonnaic tú nó a chuala tú in do shiúbhailt a sgríobhadh[?]' ar seisean. 'An saoghal a bhí agat i mBaile Átha Cliath. Na tíortha coimhthíocha ar chaith tú seal ionnta.' (CS: 9)

Déanann an reacaire a mhachnamh ar a ndúirt a chara. Agus é ag streachailt leis an nóisean go mbeadh fiúntas lena scríbhneoireacht, tarraingíonn sé ar shamhail as *An Droighnean Donn* faoin 'chrann is ísle bláth' agus píosa as Burns faoin 'lowly daisy' (CS: 65). Is éard atá sé a mhaíomh gur féidir leis an íochtarán cur leis an litríocht, go bhfuil rud tábhachtach le rá ag an duine ar bheagán stádais. Is cur chuige é atá ag teacht leis an iarchoilíneachas agus guth an íochtaráin. Bíodh is nach réitíonn sé an fhadhb a luann Spivak (1988) san alt ina bhfiafraíonn sí 'Can the subaltern speak?', chuir Máire cuid d'eispéireas an íochtaráin in iúl ina shaothar. Is tarraingteach an smaoineamh gur seo an duine is ísle bláth ag caint ach, mar a pléadh cheana,

is ceart a rá nach den dream is ísle é Máire, go háirithe más bochta na Gaeltachta atá i gceist. Clann thábhachtach a bhí ann, i dtaca le holc, a raibh oidhreacht ar leith inti. Mar sin féin, níor den dream is dual dóibh cultúr agus litríocht a chruthú agus a fhorbairt. D’fhéadfadh de Hindeberg bheith ag trácht ar Máire nuair a mhaígh nach raibh ‘Litríocht’ – is é sin le rá, ardlitríocht chanóna – indéanta ag duine den bhunaicme:

Ask any impartial foreigner and he will say that he would not be surprised to see a piece of literature of the emotional, narrative or descriptive class, possibly not of a very high order, produced by an exceptionally talented man (*sic*) amongst these native speakers, a man who has an extraordinary gift of language sense.²⁷⁶

Is féidir a rá go raibh Máire ag cruthú modh scríbhneoireachta as an nua. Is rud é atá i gcoitinne aige le scríbhneoirí eile iarchoilíneacha, scríbhneoirí níor tháinig chun cinn go dtí na 1950í. Tá an méid sin amhlaidh i gcás na scríbhneoirí a bhí ag iarraidh litríocht altéarnach a chruthú. bíodh lucht an *Proletkult* sa Rúis nó scríbhneoirí sóisialacha. Is í an chomhairle a chuireann cara an reacaire *Le Clap-Sholus* air gur féidir go bhfaighidh duine inteacht treoir as a scríobhann sé nuair a fhágtar, mar a deir sé, ‘lorg mo chois sa tsneachta’ (CS: 68). Is rud é a léiríonn riocht an scríbhneora mionteanga nó is lú aird an phobail air ná ar mhionscríbhneoir an Bhéarla fiú.

In *Le Clap-Sholus* (63) pléann Máire a fhealsunacht i leith an tsaoil. Is ábhartha an phlé dá chur chuige liteartha agus míníonn sé cuid den cháineadh a fuair sé ó lucht critice. Tá aois mhór ar an reacaire – Máire gan mórán de bhréagraíocht air – agus é ag meabhrú ar na hiontais a chonaic sé i mBaile Átha Cliath. Is éard a chuireann Micheál Ruadh ar na súile dó go bhfuil áithne agus eolas aige ar na cineálacha daoine ar bhuail an reacaire leo. Tár éis a mhachnamh a dhéanamh, deir an reacaire (lena chuid léitheoirí) go bhfaigheann sé ‘léarodh soluis’ agus tuigeann sé nach fiú dó tosú a scríobh faoi nithe atá ar eolas ag Mhicheál Ruadh cheana. Cuireann Micheál comhairle air:

Dá bhfaghainn-se sgoil is léigheann nuair a bhí mé óg saoilim go mbeadh neart le cur síos agam. Ní h-eadh go ndéarna mé féin rud ar bith ariamh a b’fhiú aithris. Acht an saoghal a raibh mé ag streachailt leis. Na daoine a raibh aithne agam ortha. . . . Tá a áit féin ag an fhear bheag ar a’ tsaoghal seo comh cinnte agus atá sé ag an fhear mhór. (CS: 5)

²⁷⁶ ‘An Corcaíoch.’ *The Leader*, Vol 7, No 16, 5.12.08, 302/3. Luaite ag Nic Eoin (2005: 55-56)

Tá an chuid dheireanach ábhartha do Mháire agus an dream a raibh dáimh aige leis agus ar scríobh sé faoi bunús an ama. Daoine iad nach raibh an t-áiméar acu, dar le Micheál Ruadh, mar a bhíonn ag an uasaicme: ‘Rugadh iad faoi chinneamhaint nach ligfeadh dóibh teacht in éifeacht.’ (CS: 75)

Is íorónta go maith, mar sin, go bhfuil Máire mar fhinné diúltach ar a chuid scríbhneoireachta féin. Faoi mar atá luaite ag Ó Háinle (1992: 109), is é an chomhairle a thugann Máire d’fhear óg ná go gcaithfidh scríbhneoir fiúntach a rá ‘an rud atá ar do chroí’. Fiafraíonn an gasúr an ndúirt sé féin an rud a bhí ar a chroí:

Níor dhubhairt ar chor ar bith. Ní leigfeadh an eagla domh é. Sin an fáth nach bhfuil ionnam ach sgríbhneoir cliste. Ní rabh mé riamh éifeachtach. Níor innis mé acht slis bheag den fhírinne. . . . Ní dhearn Gaedhilg sgríbhneoir d’aon duine riamh.²⁷⁷

Is intuigthe ag duine de chúlra Mháire bheith anuas ar a chuid ábaltachtaí féin. Is spéisiúil, áfach, go luann sé ceist na teanga sa mhéid a deir sé thuas. In ainneoin an chlú dheimhnigh a thabhaigh sé, is léir gur ghoill sé air gurbh é sin an príomhchritéar a bhí ag a lucht léitheoireachta dó. Thiocfadh leis bheith anuas ar cheird an scríbhneora fosta. Is é is dóichí go bhfaca sé bearna idir feabhas na litríochta agus a chuid iarrachtaí féin. Ní bheadh iontas ann dá mbeadh sé anuas ar na Gaeil a bhí á léamh ar chúiseanna nár thaitin seachliteartha. Ní raibh meas aige, rud nár chéil sé riamh, ar lucht na Gaeilge taobh amuigh den Ghaeltacht, a bheadh a léamh litríocht na Gaeilge mar cheacht teanga.

3 Tionchar na litríochta Béarla: an chanóin

Ní féidir mún a dhéanamh, mar a deir an sean nathán, ach leis an bhod atá agat. I gcás litríocht na Gaeilge, ba den riachtanas tarraingt ar thobar an Bhéarla agus na modhanna scríbhneoireachta a bhí á bhforbairt ann ó bhí aimsir Chromuil ann. Níl aon amhras ann ach go raibh tionchar na litríochta Béarla ar Mháire, mar aon leis an chuid eile den Ghaeltacht agus den tír. Más go neamhchomhfhiosach é, ghlac sé le ‘Canóin Oifigiúil’ litríocht chlasaiceach Shasana agus, faoi mar a mhaíonn Bhabha, le húdaras an leabhair Shasanaigh mar ‘insignia of colonial authority and a signifier of colonial desire and discipline’ (1995: 25). De thoradh ar chúrsaí oideachais agus staid na tíre, gan staid na teanga a chur san áireamh, ba achrannach tógáil Mháire i dtaca le cúrsaí liteartha de. Bhí sé ag tarraingt ar a thríocha bliain sular chinn

²⁷⁷ ‘Agus ba mhaith leat bheith do sgríbhneoir?’ *An Iris*. 1946, 30-31.

sé – nó sular fhill sé – ar nóisean ‘an tArt Gaelach’. Ní raibh meon liteartha Gaeilge beo sa tír agus Máire ag éirí aníos. Bhí ábhar léitheoireachta gann agus ní raibh Conradh na Gaeilge ach i ndiaidh tosú ar a chuid oibre. Ní hábhar iontais é, mar sin de, gur i leabhair an Bhéarla a bheadh suim aige agus ag a mhuintir. Dearbhaíonn Mac Grianna (1936: 3-4) gur leabhair Bhéarla amháin a bhí ar lámh aigesean agus é ina ghasúr. Maidir le litríocht sa Ghaeilge, d’aithin Mac Grianna (agus admhaíonn) nach raibh an oiread ina thimpeall agus a bhí ag an ghlúin roimhe. Ar an chóras oideachais a chuir na Sasanaigh ar bun a chuireann Mac Grianna an locht. Tig Máire leis ar an phointe sin:

An té a rachadh i gceann léinn an uair sin ní raibh scoil Ghaelach le tarraingt uirthi. . . . Ní raibh scoil ná coláiste ar bith sa tír le léann ceart Gaeilge a thabhairt dó. Ní raibh fana choinne ach an léann a chuir an *Murder Machine* ar bun leis an drithleog dheireanach fearúlachta a bhí ann a mhúchadh. (SC: 33)

Tuigeann sé go maith agus cuireann in iúl an nasc idir litríocht an Bhéarla agus misean sibhialtachta Shasana. Nasctar fearúlacht na nÉireannach fosta leis an fhreagairt liteartha atá iontu agus uathu. Níl iontas ann, sa chás sin, gur mhaire leis tionchar an Bhéarla air agus go bhfuil níos mó ag baint leis seo ná cúngaigeantas:

Bhí mé ag toiseacht a chur suime i litríocht an Bhéarla san am sin, agus faraor gur lean an aicid sin domh ar feadh na mblianta ab fhearr i mo shaol. Na blianta saibhre a raibh neart intinne agus coirp ionam agus cíocras léinn orm nárbh fhurast a chosc. (SC: 33)

Is tuiscint í ar an oidhreacht liteartha a brúdh air atá truacánta ar dhóigh. Ní mór a aithint san am céanna nach mar sin a d’amharc Máire ar an Bhéarla nuair thug sé faoina chéad scéal cruthaitheach. Tá sé intuigthe, mar sin de, nuair a chéad thug sé faoi scéal nach scéal réaloidis é a scríobh gur i mBéarla a thug sé faoi. As an tréimhse phrintíseachta seo a tháinig ‘Destiny: A War Story of Donegal’, ‘Two Days a Teacher’ agus dán Béarla, ‘An Address to the Jingers’, scríofa uile i míonna luatha 1916.²⁷⁸ Luadh cheana a chéad iarracht úrscéil (*Castar na Daoine ar a Chéile*) a scríobh sé an bhliain roimhe. Bíodh is go raibh an saothar sin i nGaeilge, is léir nach raibh a ghuth faighte ag Máire go fóill mar scríbhneoir comhfhiosach. Tá an saothar go mór faoi thionchar mholtaí Mhic Phiarais agus aidhmeanna an Chonartha maidir le ról na litríochta. Scríbhneoireacht chúise atá ann, dála gach dar scríobh Máire roimh *Caisleáin Óir*. De bharr easpa múnlaí Gaeilge, áfach, glactar leis go bhfuil sé ag tarraingt ar phróslitríocht

²⁷⁸ An t-eolas seo in Mac Congáil (2002).

Shasana de chuid an naoú haois déag. Mar a bheidh le feiceáil, níl tionchar úrscéal Shasana chomh díreach agus a shíltear.

Is aisteach, mar sin féin, Máire ag cur síos ar an tsuim a bhí aige sa Bhéarla mar ‘aiciid’. Tá sé ag amharc siar le linn an Dara Cogaidh Mhóir agus ag smaoineamh ar a fhorbairt phearsanta féin. Is fiú agus is spéisiúil, gan aon amhras, an fhéinanailís sin. Ní cóir ligean chun dearmaid, áfach, nach mar sin a cheap sé an Béarla i dtús a shaoil. Is cinnte go raibh teannas ina mheanma agus é i ndeabhaigh lainne le húdaras eachtrannach na scoile: is éard a thugtar le fios in *Nuair a bhí mé Óg* (‘An tSeanscoil’) agus sa chéad chaibidil de *Caisleáin Óir*. Is mór an díol suntais é, mar sin de, a bhródúla a bhí sé nuair a cuireadh na chéad phíosáí – i mBéarla, ‘the mongrel of a hundred breeds called English’²⁷⁹ – dá chuid i gcló:

I mBéarla a thosaigh mé. Scéalta beaga a scríobh mé ar a’ *Derry Journal*. A Dhia, an bród a bhí orm an chéad uair a chonaic mé m’ainm i bprionta! Agus an dóchas a bhí agam. Rachadh mo gháir ar fud an domhain. Bhéinn inchurtha le Pat MacGill.²⁸⁰

Tugtar faoi deara go bhfuil féinbheaguchtach le sonrú ina chur síos. Luadh roimhe go bhfuil seachrán beag ar Mháire nó bhí rudaí eile dá chuid i gcló cheana ag Séamus Ó Searcaigh. Bhain dráma gearr dá chuid duais san Oireachtas i 1912.²⁸¹ Cuireann Mac Congáil (2002: 5-6) síos ar fhorbairt scríbhneoireachta Mháire sa tréimhse seo. Ar an bhéaloideas amháin a bhí na chéad phíosáí bunaithe. Is éard atá spéisiúil faoi seo ná go nglacann Máire, le fios nó le hamhras, leis na scéalta Béarla mar a chéimeanna tosaigh liteartha. Léiríonn an tagairt do Pat MacGill cuid mhaith faoi thuiscint ar cad is litríocht ann. Is é sin le rá, go mbaineann sé le mórdhioscúrsa an Bhéarla, go bhfuil sé i dteanga an mhórdhioscúrsa sin, go bhfuil sé i gcló agus i leabhar. Rud eile de, is spéisiúil fosta gur Pat MacGill a luaitear. Níorbh é an scríbhneoir is mó ar domhan é ach is léir go raibh tábhacht leis i ndúiche na gConallach. Duine é de mhuintir na dúiche sin MacGill, agus tá de chlú air gur faoi shaol agus anró an ghnáthdhuine a scríobh sé. Is é is spéisiúla ar fad go bhfeictear Máire ag smaoineamh go féin-chomhfhiosach ar cheist na

²⁷⁹ *Anglo-Celt*, 13.7.1929, 9. ‘Our National Language’ le Thomas Davis. Seo Máire ag tarraingt ar rud a dúirt Tomás Dáibhis. Mo bhuíochas leis an Ollamh Nollaig Mac Congáil, a chur an tagairt seo ar na súile dom.

²⁸⁰ *Comhar*, Noll. 1946, 1. Luaite ag Mac Congáil (2002: 20).

²⁸¹ Is ceartú é seo ag Nollaig Mac Congáil ar a bhfuil scríofa aige (2002: 165, n. 1) roimhe. Síleadh gurbh é *Oíche Fhéile na Marbh*, agallamh beirte a scríobh Máire i 1912 a bhain an comórtas ach chuir Anna Bale ar na súile do Mhac Congáil gurbh é *An Cleamhnas* an dráma. Féach: *Scríbhinní Mháire 3: Ag Saothrú na Gaeilge, 1922-1926* (neamhfhoilsithe).

litríochta. Déantar idirdhealú idir an rud a dtugtar béaloideas air agus, mar a deir Mac Congáil (2002: 5), ábhar scríofa a bhfuil lorg phearsantachta Mháire féin air.

Ag an phointe seo, ach go háirithe, bhí Máire dall ar ról idé-eolaíoch na litríochta Béarla. Cé go raibh sé sa riocht chéanna le scríbhneoirí eile Gaeilge atá, mar a deir Kiberd (1993: 205), ‘sainnithe idir dhá chultúr’, ní raibh sé i gcónaí ar a airdeall faoin stádas a bhronn sé air. Chreideann Mac Congáil leis (2002: 20), go raibh Máire ‘faoi dhraíocht’ ag an Bhéarla agus é ina mhac léinn. Rianáíonn Kiberd (1993: 5) an staid seo siar go sáiniúil go dtí an t-ochtú haois déag, ar a laghad, agus molann sé do scríbhneoirí an dá thraidisiún a thabhairt leo. Ábhar machnaimh, i bhfianaise an dearcadh thraidisiúnta Mháire, gurb ionann a chur chuige agus cur chuige leithéidí Joyce agus Synge a chuaigh a lorg ionspioráide ón traidisiún mar dhúshraith a shaothar. Is é dearcadh Deane (2003: 113), go raibh seal na Gaeilge tugtha mar theanga chomhaimseartha liteartha. Tá a anailís sin ag teacht leis an chinneadh a rinne na scríbhneoirí thuasluaite dul leis an Bhéarla. Is ábhartha agus is suimiúil go raibh an dearcadh céanna ag clann ‘ac Grianna, clann Ghaelach sa chuid is Gaelaí de Thír Chonaill.

Dá láidre an coimhthíos a mhothaigh Máire i dteach na scoile, ba é múnla an Bhéarla an múnla litríochta a cuireadh roimhe, rud é, mar a luann Clear (2007: 43), a bhain le polasaí rialtais agus lucht eagraithe an churaclaim: ‘The values of social deference, respect for one’s ‘betters’, loyalty and obedience to the State and to officialdom were explicitly promoted in textbooks.’ Ní hábhar iontais é dá rachadh an idé-eolaíocht seo i bhfeidhm ar Mháire agus pobal dúchasach na Rosann. Ní mór a rá fosta, áfach, nach *tabula rasa* atá sna dúchasaigh. Ní hamháin go mbíonn an dá mhúnla chultúrtha os a gcomhair – bíonn siad i gcodarsnacht a chéile. Más ‘sainnithe idir dhá chultúr’ atá na dúchasaigh, tá cinneadh le déanamh cé acú cultúr a bheidh in uachtar i gcleachtas an scríbhneora. Tháinig an t-am nuair a bheadh an cinneadh déanta, rud a thioctadh le forbairtí sa stair agus aibíocht an scríbhneora. Is éard a mhaígh Seosamh Mac Grianna, gur dalladh muintir na hÉireann le cultúr eachtrannach ionadaíoch:

Tugadh Shakespeare dúinn teacht dhearg an dá néal agus in am eadartha agus ag nóin bheag agus deireadh an lae. Is dóiche gur mó an t-eolas atá in Éirinn ar Shakespeare ná atá ina thír dhúchais féin air. (1936: 110)

Ba ‘chrúa-Bhéarla’, rud a luann Mac Congáil (2002: 12), a brúdh ar pháistí scoile nuair a bhí Máire óg. De thoradh air sin, faoi mar a deir Ó Laoire (1992: 168), bhí an an t-ábhar eachtrannach aige agus theip air sa Bhéarla. Síleadh ag an am go raibh a chosa nite i dtaca le cúrsaí léinn de. Caitheann Mac Congáil (1990: 6) amhras, áfach, ar an chuntas a thug Máire

maidir lena eolaí a bhí sé ar an Bhéarla: ‘B’fhéidir go raibh an Béarla ní ba leitheadaí i Rann na Feirste in aimsir Shéamuis ná atá sé sásta a admháil.’ Mar atá le feiceáil in *Nuair a bhí mé Óg* (94: ‘An Chéad Rud a Scríobh Mé’), chum sé dán i mBéarla agus ba mhian leis é bheith réidh aige le gur féidir le dáréag sa rang é a fhoghlaim. B’fhiú a lua, fosta, go raibh an Béarla, faoi mar ata curtha in iúl ag Ua Cnáimhsí (1992: 204), mar chuid de shaol poiblí Dhún na nGall ó bhí an chéad Phlandáil ann.

Níl amhras, san am céanna, ach go raibh deacracht aige lena chuid scolaíochta de thairbhe an Bhéarla. Deir a mháthair leis an sagart, mar shampla, nach raibh ag éirí ach go measartha leis agus nach raibh an Teagasc Críostaí mar ba cheart aige. Tuigeann an sagart an fhadhb atá ann, gur Béarla an meán teagaisc sa scoil (*NBO* ‘Lá an Easpaig’: 35). Nuair a bhí Máire ag teacht go deireadh a scolaíochta, sa bhliain 1913, bhí sé ceithre bliana déag d’aois. Cuireann sé chun tosaigh go bhfuil an Béarla ina fhadhb go fóill. Cuirtear leis go bhfuil múscailt mheoin ag cur as dá chuid foghlama fosta nó thuig sé nach leis-sean an cultúr lena raibh sé ag plé. Dála gnáthdhéagóir ar bith, tá ríog reibiliúnach ann agus is múitseáil scoile atá de thoradh uirthi. Is i gcomhthéacs a rogha litríochta a léiríonn Máire an t-athrú. D’fhoghlaim sé *Hohenlinden*, *The Burial of Sir George Moore* agus *Lord Ullin’s Daughter*. Míníonn sé go raibh na cinn sa Seisiú Leabhar ródheacair:

In áit na dánta a bhí sa leabhar a fhoghlaim, is é rud a thoisigh mé a cheannacht amhrán ar Aonach Jack. Agus d’fhoghlaim mé dornán eile ó scaifte tincleírí a chaith seal geimhridh i scioból Chormaic Mhóir. Acusan a fuair mé na hamhráin ab fhearr liom den iomlán, *Moorlough Mary* agus *Brennan on the Moor* agus *The Rights of Man*. (*NBO*: 158)

Is cosúil, ón insint seo, go raibh Máire, le fios nó le hamhras, ag roghnú ábhar agus litríochta a bhí níos gaire dá chroí. Is fiú a lua, i gcomhthéacs a *Bildungsroman*, gur leis an náisiúnachas agus an ghnáthdhuine a bhain an litríocht seo.

Bhí Máire i bhfad níos muiníní faoin am seo agus d’aithin lucht a bhaile go raibh sé ábalta ar an léann. Is spéisiúil, áfach, go raibh sé féin – más buan a chuimhne – ag tosú a dhéanamh difreála idir chineálacha léinn:

Bhí sé amuigh orm san am seo gur gasúr géarchúiseach a bhí ionam. Thiocfadh liom páipéar gearrthach a léamh agus guí an phobail a chur le duine agus leitir a chur go Meiriceá. Bhí mé ábalta ceisteanna crua a fhuascladh. Thiocfadh liom na tincleírí a thabhairt trasna an gaoth agus an ‘dáréag a chur a dh’ól’ chomh maith le aon fhear i Rinn na Feirste. (*NBO*: 158)

Ní leor seo ag Máire, áfach, fiú agus gan aon chéimíocht aige ag an phointe seo. Is léir gur shíl sé féin go raibh ról níos uaisle daite dó: ‘Ní thabhódh sin mórán cliú domh, nó ní raibh iontú ach ceisteanna chois tineadh nach raibh baint ar bith le gnoithe léinn acu.’ (NBO: 158) Is íorónta gur ina dhiaidh seo a theip air sa scrúdú. Ar an Bhéarla a bhí an locht agus Milton ba chiontaí. Dar ndóigh, níl sé in ann na ceisteanna a bhaineann le *Lycidas* a fhreagairt. Mac doctúra agus mac píléir a éiríonn sa scrúdú leo, mar a deir máthair Mháire, a raibh, is léir, tuiscint ar leith aici féin maidir le claontacht an chóras oideachais.

Leis an armlón idé-eolaíoch liteartha faoina ascaill, chuaigh Máire amach sa saol mór agus thug dúshlán don mhórdhioscúrsa léinn. Bhí sé ar theann a dhíchill Béarla a fhoghlaim agus litríocht an Bhéarla a léamh. Bhain cuid de sin, leis an teip a bhí aige ar an scoil nuair a bhí sé óg (NBO: 162) nuair a scrios sé an aisling a bhí ag a mháthair dó. Ba mhian leis, agus é i mbun staidéir fhoirmiúil, a chruthú gurbh fhearr é ná lucht an Bhéarla i gColáiste Phádraig, Droim Conrach. Ní dhearna sé anailís ar thionchar an Bhéarla air mar scríbhneoir go raibh sé ag amharc siar níos moille. Mar atá thuasluaite, mhínigh Seosamh Mac Grianna gurbh é an Béarla teanga agus meán na litríochta le linn a óige. Beidh le feiceáil ar ball gur shíl Máire an rud céanna.

Leag Máire amach a chuid tuairimí maidir leis an ‘litríocht’ in *Saol Corrach* (33-42) i gcaibidil dar teideal ‘Ag Foghlaim Litríochta’. Is le tréan tarcaisne, dar ndóigh, a roghnaigh sé an frása seo nó is ar litríocht Shasana mar a fuair sé í ar an scoil náisiúnta agus i gColáiste Phádraig a thráchtann sé. Tá clár caol litríochta leagtha amach do na scoláirí, dar leis: ‘Cupla dráma de chuid Shakespeare, *Bacon’s Essays*, *Macauley’s Essays*, *The Two Paths* le Ruskin agus cúpla ceann eile den chineál chéanna.’ (SC: 33) Luann Máire Mitchel anseo mar bhunús a chuid critice agus é ag tabhairt dhúshlán ollúna. Cuireann duine de na léachtóirí ar na súile dó cad é an fráma tagartha don chúrsa: ‘Caithfimid an rud a iarrfas an Caisleán orainn a dhéanamh.’ (SC: 34) Ní féidir le Máire mórán céille a bhaint as modh theagasc na litríochta. Is ar an choláiste a bhuaill sé den chéad uair le Shakespeare. Le linn a léitheoireachta neamhspleáiche, tháinig sé ar iomlán saothair de chuid Shakespeare agus thosaigh á chíoradh. D’aithin sé scéal as léaráid de radharc as *The Merchant of Venice*. Maíonn sé go raibh an scéal ar eolas aige ó Bhilí na mBuailtín. Is dearbhú atá ann ar an dearcadh a bhí ag Máire go bhfuil gach scéal agus eolas le fail i litríocht dhúchasach na hÉireann. Bíodh sin mar atá, is achrannach an bhaint atá ag Máire le litríocht an Bhéarla. Ní hamháin an drochtheagasc seachliteartha atá ar bun sa choláiste ach mhothaigh sé gur litríocht choimhthíoch í a ghabh seilbh ar an léann dúchasach ba chóir bheith aige (SC: 36). Adhmaíonn sé go raibh dáimh aige leis an litríocht

eachtrannach. Níos tábhachtaí, is dócha, is spéisiúil gur critéar idé-eolaíoch a chuireann sé os cionn nithe teibí aeistéitice:

Thoisigh mé a chur suime dáiríribh i litríocht na Sasana. Bhí meas agam uirthi. Bhí rún agam toiseacht a scríobh i mBéarla nuair a thioctadh ann domh. Ní raibh spiorad na náisiúntachta mar ba cheart i mo chroí. (SC: 37)

Ní mór a lua go bhfuil uaisleacht smaointeoireachta fite fuaite le tomhais luach liteartha. Mar is léir ón dúil a bhí ag Máire i leithéidí Mangan, Davis agus Mitchel, sáraíonn meon údair ceisteanna eile aeistéitice nó teanga.

As siocair gur scríbhneoir é Máire a raibh an béaloideas mar phríomhfhoinsé a shaothair liteartha, ní gnách caitheamh leis mar dhuine intleachtúil. Ní fheictear d'Ó Háinle (1992: 109), mar shampla, go bhfuil 'aon mhórfhreagairt intleachta ná samhlaíochta ná mothúcháin' ina ghearrscéalta. Bhí Máire féin, áfach, mórtasach as a intleacht agus as an léann a fuair sé. Bhí an dá léann aige, an t-oideas a fuair sé sa bhaile ó 'sheanfiondúirí Rinn na Feirste' (NBO: 206) agus an léann a shaothraigh sé dó féin idir a chuid foghlama pearsanta agus an coláiste ar a raibh sé. Bíodh is gur mhaígh sé go raibh gach eolas – nó an t-eolas is fearr – ag tuathánaigh na Gaeltachta, níor cheil sé an t-eolas a bhailigh sé féin ó fhoinsí eile. Tugtar le fios in *Saol Corrach*, mar shampla, gur duine léannta atá ann nuair a bhaineann sé úsáid as gnéithe éagsúla dá chúlra agus eispéireas. As an oidhreacht mheasctha aige, cruthaíonn sé teidil chaibidil neamhghnáthacha mar 'An Shovel-hatted Carthaginian', 'Shakespeare i scoil Leitir Catha', 'Mar a tháinig an Céitinneach chun an champa géibhinn' agus 'Clarence Mangan agus Cuban Pete'. Ní léir go raibh sé ag smaoineamh ar dhoirnéalaigh Rann na Feirste amháin nuair a chruthaigh sé na teidil seo. Luann sé agus pléann dán sa Ghearmáinis fosta (83-84). I dtaca le cúrsaí liteartha de, ní raibh leisce air tagairt a dhéanamh d'fhilí an Bhéarla (rud a léiríodh i gcaibidil 3). Ní raibh dúil aige riamh i Milton agus níor tháinig athrú ar an tuairim sin, mar a scríobh sé ina chéad leabhar beathaisnéise: 'Bhí Milton mar bheadh néal dubh crochta os mo cheann.' (NBO: 206) Ní hionann sin agus cás Shakespeare, áfach, nó ní chailltear áiméar cúpla líne de chuid Shakespeare a chur isteach nuair a fhóireann sé don chomhthéacs. Dar le Máire gur 'great dramatist' é,²⁸² dearcadh atá ag teacht le ceann Said, thuasluaite, ar luach buan na litríochta ón Iarthair. Nuair a phléann reacaire *Le Clap-Sholus* 'a' file' (CS: 244), cuirtear Shakespeare ina measc agus ní fhágtar aon amhras ar a thuairim dheimhneach maidir le tionscal agus saothar Shakespeare. Luaitear *Othello* agus *Hamlet* (CS: 266; 245) agus luaitear *Romeo*

²⁸² 'The phonetics of modern Irish.' *DJ*, 25.6.26, 4.

and Juliet in alt leis agus scolaíocht idir chamáin aige.²⁸³ Déantar tagairt do *Julius Caesar* (CS: 92 & 287) fosta. Ba é an rud a bhí uaidh a chruthú gur léannta é ná mar a thuig daoine. Is spéisíúil, dar ndóigh, gur ar litríocht an Bhéarla agus ar an léann Sasanach a tharraingíonn sé lena leithéid a chruthú. Dála na húsáide a bhain sé as Macbeth, ní léir go smaoiníonn sé i gcónaí go comhfhiósach ar fheidhmeanna idé-eolaíocha na litríochta céanna. Níor thaitin an bhéim a leag sé ar fheabhas Shakespeare le cách agus bhí daoine ann a bhí sásta é a ionsaí ar son a Iar-Bhriotanachais:

‘His spiritual home’ is far removed from the Rosses. The man is so obsessed with his admiration for English literature that he can see no worth in anything that does not conform to its standards. He breakfasts on Shakespeare, dines on Browning, makes his tea on Byron, and sups off Fitzgerald’s alleged translation of Omar Khayyam. He is hopelessly ‘modern’ and so completely has he swallowed all the canons of the English critics that, as An Breathnach pointed out recently in these columns, he has shown himself quite incapable of understanding the greatness of Séadna simply because the Munster priest did not slavishly follow the form of the English novel (as Séamus himself has done), but instead grafted his great story on a native folk form.²⁸⁴

Leoga, is i gcomhthéacs an tSacs-Bhéarla a chuireann agus a fhreagraíonn Máire an cheist, ‘Cad is litríocht ann’?

What is literature? It will be very hard to supply the definition with the required logical accuracy – hard because literature deals largely with things beyond the scope of logic. However, if we take *Hamlet*, it may give us an idea of what literature is. Holding the mirror up to nature! Representing human life in all its passions, and its humours, its joys and its sorrows, its light and its shade.²⁸⁵

Níor thréig Máire an litríocht dhúchasach. Is éard a shíl sé ná go raibh an mothú céanna agus an uaisleacht smaointeoireachta atá le fáil i Shakespeare le fáil san Fhiannaíocht ag Mícheál Ruadh (CS: 246).

Is léir gur chuir an mórtas a bhí ag Máire as a chuid léinn isteach ar dhaoine áirithe, bunaithe agus mar a bhí a mhórtas ar chultúr an mháistir. Ní raibh sé dall, áfach, ar an leatrom a imrítear

²⁸³ ‘From a teacher’s Diary.’ *DJ*, 25.5.25, 8.

²⁸⁴ *DJ*, 17.6.25, 3. Litir le ‘An tUltach’.

²⁸⁵ ‘The Ireland hidden: Ulster and Munster poets compared.’ *DJ*, 13.5.25, 6. Ó léacht a thug Máire i Halla Chonradh na Gaeilge, Baile Átha Cliath.

ar scríbhneoirí mionteanga. In *An Sean-Teach* (163), mar shampla, smaoiníonn banlaoch an scéil, Róise, siar ar rud a dúirt máistir scoile léi, nach raibh ach aon Shakespeare amháin ar an saol riamh. Smaoiníonn Róise: ‘B’fhéidir nach raibh riamh ar a’ tsaoghal acht aon Domhnall Bán Phroinnsís Óig amháin.’ Go fóill féin, in amanna is cosúil go mbíonn Máire sásta an mórtas léinn a léiriú, gan anailís a dhéanamh ar fhiúntas na foinse, fiú féin nuair is é bunchloch na canóna Béarla atá faoi chaibidil. Bhí Máire an-tugtha do Macbeth. I ndeireadh na dála, dar leis gur scothlitríocht atá ann.²⁸⁶ Is aisteach, ós scríbhneoir/Gael é a bhí polaitiúil go comhfhiosach é Máire, nach dtugann sé leid ar bith gur scéal Ceilteach atá ann a raibh dlúthbhaint ag leagan Shakespeare de le polaitíocht a linne.²⁸⁷ Ní bhíodh sé i gcónaí dall ar Shakespeare mar thionchar a bhí coimhthíoch. In *Saol Corrach* (87), d’aontaigh sé le measúnú a dhearthár agus tugann le fios gur brúdh oidhreacht eachtrannach air. D’fhiafraigh Mac Grianna: ‘Cá huair a tífimid an lá nach ligtear do mhac léinn ar bith in Éirinn amharc ar Shakespeare nó ar Horace nó ar Cicero go bhfoghlaim sé an Táin agus na Laoithe Fiannaíochta agus an Mheánlitríocht ar tús?’ (1936: 111) Is é an áiméan a chuireann Máire leis sin ná, ‘Dá mbeadh an lá sin ann nuair a bhí mise i gceann léinn bheadh ciall agam do litríocht anois nach bhfuil agam.’ (SC: 87) Is léir, le himeacht ama, nach raibh sé sásta lena riocht hibrídeach.

In *Le Clap-Sholus* (128-129), pléann an Reacaire an dóigh a gcruthaítear scríbhneoir nó ealaíontóir. Tá an reacaire ag smaoineamh ar Mhicheál Ruadh agus an bua atá aige mar scéalaí agus mar fhear intleachtach. Fiafraíonn sé de féin: ‘Dá bhfaghadh sé sgoil is léann mar fuair mise caidé a’ bhail a chuirfeadh sé air.’ Ní fios don reacaire an rachadh léann (oifigiúil) chun tairbhe do Mhicheál agus scríbhneoir maith a dhéanamh de. Is amhlaidh go bhfuil Máire ag baint úsáide as Micheál Ruadh agus smaointeoireacht an reacaire le plé a dhéanamh ar an cheist seo. In *Le Clap-Sholus* (129), tarraingíonn sé ar scéal fáoi ghasúr anaithnid ar bhuail sé leis i mBaile Átha Cliath: ‘Tháinig an ceol leis a’ ghasúr mar thig a’ snámh le h-éan lacha.’ Cuirtear in iúl uaillmhian agus bród mháthair an ghasúir sa reicneáil nuair a chuirtear é chuig scoil cheoil. Ní éiríonn leis agus é scartha lena dhúchas: ‘D’éirigh sé tana snoighte san aghaidh agus d’imthigh an fhuil as a phluca.’ (CS: 129) Is leagan atá ann den díospóireacht idir an dúchas

²⁸⁶ ‘The phonetics of modern Irish.’ *DJ*, 25.6.26, 4. ‘Scríbhinní agus Seanchas.’ *AP*, 25.6.26, 4. ‘Máneas Ó Dómhnaill.’ *DJ*, 26.7.26, 2.

²⁸⁷ Féach Kevin Sharpe (1987: 80), ‘Politics of Discourse: The Literature and History of Seventeenth-century England’, a luann gur ‘written to vindicate the king’s image’ a bhí Macbeth. Luann Catherine Alexander (2004: 236) fosta in *Shakespeare and Politics*, ‘the reverence for monarchy’ a léiríonn Macbeth.

agus anoiliúint. Níl freagra cinnte ag an reacaire ach is léir sa sampla seo gur scrios na ‘crotchets agus na quavers’ (CS: 130) an bua nádúrtha a bhí ag an ghasúr.

4 Litríocht na hÉireann (i mBéarla)

Bhíodh Máire défhiúsach ina dhearcadh ar litríocht na hÉireann i mBéarla. Luadh cheana an dúil a bhí aige in Pat McGill. Dála a dhearthár, Seosamh, bhí údair Éireannacha ar tugadh cead dóibh bheith i measc na ‘real writers’, ní hionann agus scríbhneoirí de chuid ‘clann Shaw’.²⁸⁸ Is íoróin thragóideach i dtaca le cur chun cinn na Gaeilge de, mar a luann Kiberd (1993: 74), gur tháinig glúin de scríbhneoirí éifeachtacha a bhain clú idirnáisiúnta amach – sa Bhéarla – le linn don Ghaeilge a bealach a dhéanamh i dtreo a báis. Cuireann Kiberd lena phointe, agus leis an íoróin, a rá gurbh é de hÍde fein a chruthaigh urlabhra athbheochan liteartha an Bhéarla: ‘Ba ar chanúint Bhéarla an Chraobhín a bhí Synge agus an Bhantiarna Gregory ag brath nuair chuaigh siad i mbun scríbhneoireachta.’ (1993: 74) Ní raibh Máire ina aonair, dar ndóigh, ina dhearcadh débhríoch ar cheist an Bhéarla. Chaith gníomhaithe áirithe Gaeilge leis an Bhéarla mar namhaid ach bhí dream eile a shíl gur chuir feabhas na litríochta Angla-Éireannaí le cúis na hÉireann. Tugann O’Leary (282) ‘uneasy alliance’ ar an chaidreamh a d’éirigh idir gluaiseacht na Gaeilge agus scríbhneoirí an Bhéarla Angla-Éireannaigh. Luann fosta an éabhlóid a tháinig ar dhearcadh an Phiarsaigh i leith na hAmharclainne Liteartha (1994: 318) nó, cé nach tionscadal Gaeilge í, ar a laghad ba ‘dhéantús na tíre seo é’.

4.1 An Canónach Ó Síocháin

Chuaigh an Canónach Ó Síocháin go mór i bhfeidhm ar Mháire. Luadh cheana go ndearna sé leabhair dá chuid a aistriú go Gaeilge. Mar a mhíníonn Máire in *Saol Corrach*, bhíodh rogha in amannaí ag aistritheoirí agus thapaigh Máire an deis le leabhair de chuid Uí Shíocháin a aistriú.²⁸⁹ Mar a thugtar le fios in *Saol Corrach* (1940) chuir sé Gaeilge ar *The Queen’s Fillett* (*Filéad na Bainríoghaine* 1939) agus *Lisheen* (*Lisín* 1940) de chuid Uí Shíocháin. Dar le Máire, ag an phointe seo ach go háirithe, go dtiocfadh leis aistriúcháin a chur ar fáil a dhéanfadh maitheas don Ghaeilge. Sheachain sé an Béarla ar dtús ach, ar bhonn cúiseanna idé-eolaíocha chomh maith le cúiseanna liteartha, thoiligh sé leabhair Bhéarla a aistriú ‘a mbeadh litríocht agus tírghrá’ iontu (SC: 239). Is léir go ndeachaigh na leabhair seo go mór i bhfeidhm air nó

²⁸⁸ AP, 4.6.26. Is mar seo a chuir Seosamh Mac Grianna síos ar na scríbhneoirí Éireannacha a scríobh i mBéarla. Luaite ag O’Leary (2004: 419).

²⁸⁹ Féach Mac Congáil (1990: 53).

bhí sé ag iarraidh ‘Gaeilge a chur ar iomlán dar scríobh an sárúdar seo’ (SC: 239). Fealsamh, náisiúntóir agus fear creidimh a bhí in Ó Síocháin. Ní hiontas ar bith é gur thaitin sé le Máire. In *Saol Corrach* (169), míníonn Máire gur théigh a chroí leis an charachtar in *Uaigheanna Chill Moirne* (1914) mar gur Fínín a bhí ann. In *Saol Corrach* (171), cuireann sé in iúl, áfach, nach bhfuair sé an só ná an sult céanna as Dr Gray i dtús báire.²⁹⁰ Athraíonn sé comhairle faoin leabhar nuair a nochtar dearcadh seansagairt i leith na bhFíníní a chonaic sé ag druileáil:

Stocach as an chomharsain nach raibh sé ach cupla bliain roimhe sin ó thug mé croitheadh dó fána chuid Teagaisc Críostaí. Sin a chuid ab iontaí den scéal. Bhí aithne mhaith agamsa ar na buachaillí seo, an búistéir agus an fuinteoir agus an gréasaí. Agus ní raibh a leithéid de mheas agam orthu. Ach an oíche seo bhí draíocht éigin ag baint leo. Bhí, cionn is gur Fíníní a bhí iontu. (SC: 171)

Déanann Máire athbheochan ar an sliocht seo nuair a thráchtann sé ar an aisling (‘léaró soluis’) a bhí ag seandúine a bhí sa scéal ‘Eoghan ’ac a’ Bhaird’ (FS: 62). Is éard atá maíte ná leanúnachas idir na Fíníní agus Óglaigh Chogadh na gCarad. Tá aisling an tseansagairt ag teacht le haisling liteartha Mháire nó tá an claochlú ina dhearcadh spreagtha ag an pholaitíocht, rud a spreagann claochlú i bhfealsúnacht an tseandúine in *Fallaing Shíoda*. Feiceann Máire níos mó fiúntais i saothar litríochta, mar sin de, má bhíonn feidhm chomhaimseartha pholaitiúil leis.

Tá locht amháin ar Ó Síocháin, mar a fheictear don Sagart Ó Muirí²⁹¹ é, áfach. I ndeireadh na dála, scríbhneoir Béarla a bhí ann, agus cuireann Ó Muirí ar na súile do Mháire nach é is fearr mar mhúnla scríbhneora phrós na Gaeilge. Cuireann Ó Muirí comhairle ar Mháire: ‘Dá fheabhas an *Jail Journal*, b’fhearr liom *Beatha Coluim Chille*. B’fhearr liom *Dia Libh*, a *Laochradh Gaedheal* ná an méid *Fontenoy’s* is *Clare’s Dragoons* a cumadh riamh.’ (SC: 176) Níl an ‘dúshraith cheart’ faoi na laochra liteartha atá ag Máire, is cosúil, de réir Uí Mhuirí. Is barúil í a bheadh tarraingteach do Mháire ach is léir ó fhianaise a shaothair gur tharraing sé arís agus arís eile ar oidhreacht an Bhéarla. Is cóir, i ndeireadh na dála, áfach, bheith cruinn faoin chineál tionchair, más ea, a bhí ar Mháire. Agus é ráite go raibh an-dúil aige in úrscéalta an Chanónaigh, ní hionann sin agus go bhfuil sé le sonrú mar fhoinsé múnlaíthe ina shaothar féin. Tá neart le feiceáil in *Lisín*, dar ndóigh, a mbeadh Máire tugtha dó. Tá an ríog bholscaireachta ag baint leis an leabhar agus beagnach gach úrscéal de chuid Mháire. Bheadh dáimh ag Máire

²⁹⁰ *The Blindness of Dr Gray or The Final Law* (1928).

²⁹¹ An Sagart Lorcan Ó Muirí. Sagart Paróiste Rinn na Feirste. Féach *Saol Corrach* (166).

sa scéal seo mar go dtarraingíonn sé ar chuid Críostaíocht-ainrialachas Maxwell. Tá Ó Síocháin tugtha go mór do Tolstoi, de réir an úrscéil seo, agus don phrimitíbhreach uasal (6). Má bhí *Lisín* léite ag Máire sa bhliain a foilsíodh é (1915) agus é i mbun pinn ar a chéad iarrachta úrscéil, *Castar na Daoine ar a Chéile*, níl amhras ann ach go dtaitneodh sé leis go bhfuil tuar agus faomhadh d'fhoréigean agus réabhlóid fhuilteach ann: Tá 'young men in Ireland today who are prepared for sacrifice' luaite (47) agus fir a scaoilfeadh Sasanach (223-224). Fosta, tá go leor fealsúnachta le sonrú síos trí chomhrá na gcarachtar, agus iad ag trácht ar an chinniúint agus an nádúr dall (152). Is léir go bhfuair Máire anamchara in Ó Síocháin. Is féidir, mar sin, gur tharraing sé ar an sárúdar nuair a thug sé faoina chuid úrscéalta féin go mall ina shaol. Tá fianaise ann, mar a luadh thuas, gur bhain sé úsáid as píosa amháin, ar a laghad, mar chuid dá úrscéal féin.

4.2 Litríocht na hAthbheochana

Mhair Máire le linn na toinne réabhlóidí ealaíne a tharla go luath san fhichiú céad. Ní hábhar iontais é dá rachadh litríocht na hAthbheochana Liteartha i bhfeidhm air. Neamhionann is an dream a pléadh thuas, bí cinnte nach mbeadh Máire compórdach i gcuideachta leithéidí Yeats, Synge agus Joyce. An amharcfadh Máire ar lucht na hAthbheochana seo mar mhúnla fóirsteanach? Bhí Mac Piarais dímheasúil ar an Literary Theatre mar nach raibh sé dúchasach.²⁹² Dar leis go raibh sé gan tábhacht taobh leis an Ghaeilge a shábháil agus an tír a shaoradh. Is éard atá le fiosrú thíos an tionchar, más ann dó, ar imir na scríbhneoirí seo ar Mháire mar scríbhneoir? Is cosúil go raibh Máire ag teacht le dearcadh Mhic Piarais ar an Literary Theatre agus scríbhneoirí na hathbheochana a scríobh i mBéarla, gur chreid sé gur cheart an tionchar sin a sheachaint. Is ar éigean a luann sé scríbhneoirí Éireannacha móra Béarla a linne. Shantaigh sé múnla eile, agus is léir go raibh sé níos báúla le scríbhneoirí Sasanacha ná scríbhneoirí a thíre féin.

4.2.1 Yeats agus Synge

Ní miste tosú le príomhphearsa na hAthbheochana liteartha, mar a bhí W.B. Yeats. I gcomhthéacs na polaitíochta ó thaobh cúlra de, b'fhada óna chéile Yeats agus Máire. Agus an

²⁹² Scríobh Mac Piarais litir chuig ACS, 20.05.1899 ina ndúirt sé 'Mr Yeats' precious Literary Theatre may, if it develops, give the Gaelic League more trouble than the Atkinson-Mahaffy combination. Let us strangle it at birth.' D'athraigh sé comhairle, mar a d'athraigh cuid mhaith Conraitheoirí eile. Féach *The Letters of P.H. Pearse*, Ó Buachalla (eag.), 94. Luaite in O'Leary (1994: 290).

dúil a bhí ag Yeats sa gnáthmhuintir tuaithe agus sa bhéalóideas san áireamh, is aisteach nár thaitin cur chuige Yeats le Máire. In ainneoin na gcosúlachtaí, is léir nach nglacann Máire le leagan amach Yeats ar oidhreacht Mháire. Tá an diúltachas le sonrú sa tuairim dhiúltach a thugann Mhicheál Ruadh ar Yeats in *Le Clap-Sholus* (209). Dar leis an reacaire go bhfaigheadh sé bua intleachta ar Mhicheál agus gur díoltas a bhí ann ar na hócáidí a fuair Mhicheál bua airsean: ‘Deir lucht an eolais go raibh sé ar fhile comh h-éifeachtach is bhí ar a’ domhan. Agus cé gur i mBéarla a scríobh sé, deirtear go bhfuil a chuid filidheachta fíor-chosamhail le filidheacht na seanGheadhael.’ Nuair a chluineann Mhicheál cuid d’fhilíocht Yeats, mar atá *The Lake Isle of Innisfree*, tá freagra aige a dhéanann beag de Yeats: ‘Is minic adubhairt mise go n-éireóchainn is go rachainn go hInis Fraoich. Acht nár shamhail mé riamh gur a’ déanamh filidheachta a bhí mé.’ Dar ndóigh, tá macalla ó shaol Mháire ann fosta a chuireann leis an ghreann. Is dócha go bhfuil pointe critice dáiríre ann, ámh, nó léiríonn Máire ar shíl sé d’fhear mhór na hAthbheochana Liteartha. Is féidir tátal a bhaint as a mhinice a luann sé Mangan agus Mitchel, seachas Yeats agus Synge, go raibh dímheas aige ar phríomhphearsa na hAthbheochana agus ar an tionscadal féin. Is scagadh tábhachtach atá ann, a léiríonn Máire ag smaoineamh go criticiúil ar an litríocht. Aithítear an bunús aicme le litríocht Yeats. Is cóir a aithint fosta, áfach, an chosúlacht idir cur chuige na beirte, nó tugtar faoi deara gur cosúil go bhfuil ábhar an dáin ag teacht go maith le creideamh liteartha Mháire. Is é is dóichí go bhfeictear do reacaire *Le Clap-Sholus* nach ionann an fhilíocht nádúrtha a bheadh ag Mhicheál Ruadh agus an táirge saorga vaimpíreach a chuir Yeats agus a chuid comhghleacaithe amach.

Más tearc na tagairtí do mhaithe móra na hAthbheochana, ní hábhar iontais é. Tá caibidil ag O’Leary (1994: 281-354) ar an chaidreamh achrannach idir an dá athbheochan a dtugann sé ‘uneasy alliance’ air.²⁹³ Dírithe agus mar a bhí sé ar chúrsaí Gaeilge, idir a chuid iriseoireachta agus a chuid gníomhaíochtaí, ní thráchtann Máire ar cheist na litríochta Angla-Éireannaí. Is cosúil fosta gur bhain an díospóireacht faoi cad is litríocht Éireannach ann le luath-thréimhse na hAthbheochana. Luann O’Leary (1994: 283) dearcadh Uí Dhuinnín, mar shampla, a bhíodh ar dhuine de na daoine measúla de ghnáth:

With a foreign language come foreign modes of thought, foreign ideals in art and literature, foreign customs, foreign manners, the spread of all that is debasing in foreign literature. . . . No genuine native school of literature, or of art, can ever be created from foreign or Anglo-Irish models.²⁹⁴

²⁹³ Caibidil 5, ‘Uneasy Alliance: The Gaelic Revival and the ‘Irish’ Renaissance.’ (O’Leary 1994: 281-354)

²⁹⁴ ‘The Irish language revival Movement.’ In *Lectures on the Irish Language Movement*, 42-43.

Dearcadh coitianta a bhí ann i measc Gael áirithe – ‘the sort of yahoos who badgered Yeats, persecuted Synge, and disgusted Joyce’ (O’Leary 1994: 20). Creideadh gur namhaid eachtrannach a bhí in Yeats agus scríbhneoirí eile Angla-Éireannacha.

Ní mór nóta a dhéanamh maidir le dalta agus comhghleacaí Yeats, J. M. Synge. Is comhtharlú iontach go leor an bealach ar chruthaigh Synge a shaothar agus é ag iarraidh teacht ar ábhar agus chur chuige a ealaíne féin. Chuaigh sé go Páras ar lorg a fhíse. Is é rud a chomhairligh Yeats dó, áfach, ná a aird a dhíriú ar a thír féin: ‘Go to the Aran Islands. Live there as if you were one of the people themselves; express a life that has never found expression.’²⁹⁵ Glacadh leis an chomhairle seo agus, dar ndóigh, tháinig Synge ar ábhar agus urlabhra a litríochta ar Oileáin Árann. Is í an chritic a dhéantar ar Mháire ná gur roghnaigh sé ábhar agus ceantar róchung. Tá sé ar cheann de bhuanna Mháire gur chinn sé ar a réigiún féin agus an pobal a bhain leis gan chomhairle ó phearsana móra na hAthbheochana. Chreid sé gur chóir an saol a bhí sa Ghaeltacht, mar aon leis an Ghaeilge, agus na luachanna a bhain leis an dá rud, a spré amach ar fud na tíre. I saothar Mháire, ní dócha go bhfuil Rann na Feirste go díreach ionadaíoch don tír, mar atá i gcás Árann ag Synge. Féadtar a mhaíomh gur a mhalairt atá fíor nó is sampla é an Ghaeltacht ba chóir don chuid eile den tír a leanúint. Go fóill féin, baintear úsáid as Rinn na bhFaoileán lena chur in iúl an meath atá tagtha ar an tír. Is féidir le gach téama, mór agus beag, a phlé agus a léiriú ar an staitse beag.

4.2.2 Joyce

Níorbh ionann Joyce agus bunús scríbhneoirí eile de chuid na hAthbheochana liteartha in Éirinn. Ní raibh suim aige ann mar ghluaiseacht: ‘He was of a different caste’, mar a deir Shovlin (2012: 160), ag maíomh gurbh éagsúil é i dtéarmaí aicme agus creidimh. Tugtar faoi deara, mar sin de, go bhfuil cosúlachtaí spéisiúla le sonrú idir Joyce agus Máire. Más ábhar iontais sin, ní mór a rá gur tugadh a leithéid faoi deara roimhe maidir le cúrsaí liteartha: ‘Rinne siad beirt iarracht an litríocht a athnuachan; ní raibh siad sásta leis an chineál litríochta agus sibhialtachta a bhí i réim in Éirinn.’ (Mac Éinrí 1992: 193). Pléadh cheana na cosúlachtaí agus na codarsnachtaí idir an dá Shéamas sa chaibidil a bhain leis an nua-aoiseachas. Cé go maíonn Mac Éinrí go raibh Joyce agus Máire beagnach comhaimseartha, is leor sin le cuir chuige liteartha éagsúla a chruthú. Leis an éagsúlacht cúlra, aicme agus dúchais eatarthu níl iontas ann gur roghnaigh siad modhanna éagsúla scríbhneoireachta. Is spéisiúil na cosúlachtaí a luann

²⁹⁵ J.M. Synge: *Collected Works* (1983: 63). OUP.

Mac Éinrí i dtaca le litríocht de. Mar atá pléite cheana, bhí Máire ag baint triall as cur chuige ar leith chun, mar a dúirt sé, ‘an sean agus an nua a chur in aithne dá chéile’ (SC: 167). Sin sain-nóta dá chuid atá le cluinsteán ó thosaigh sé a scríobh go cruthaitheach.²⁹⁶ Is éard a rinne sé más é *Caisleáin Óir* nó *Le Clap-Sholus* atá idir chamáin. Níorbh ionann an avant-gardeachas a bhí ar bun ag Joyce in *Ulysses* agus *Finnegans Wake* ach is turgnamh suimiúil saothar Mháire ina iomlán. Níl sé sin le maíomh gur tharraing Máire ar thraidisiún Joyce. Leoga, ní hionann is Joyce, dhiúltaigh sé do phríomhthraidisiún an Bhéarla agus don acadúlacht ón tús. Is as fréamhacha eile ar fad a shíolraigh sé agus bhain a fhorbairt le cothú traidisiúin eile.

Ní mór a rá gur dhiúltaigh Joyce don traidisiún ar chuir Máire a mhuinín ann. Bunaithe is mar atá an Citizen ar characatúr de Mhicheál Cíosóg, is ionsaí fíochmhar é eipeasóid an ‘Cyclops’ in *Ulysses* ar an leagan den náisiúnachas nár thaitin le Joyce. Luadh roimhe go raibh eagla – bheadh fóibe níos cruinne – ar Joyce roimh ionadaí ó Iarthar na tíre: ‘I fear him. I fear his red-rimmed eyes’ (1916: 256).²⁹⁷ As seo, tá an chuma ar chúrsaí go bhfuil deighilt iomlán idir leagan amach Joyce agus Mháire. Ní hamhlaidh go hiomlán atá. Is fíor go bhfuil oirthearachas agus dearcadh diúltach an duine uirbigh i leith na dtuathánach le sonrú i ndearcadh Joyce. Níl sé dall, áfach, ar riocht an dúchasaigh bhoicht. Mar a luann Heaney (1980: 70), aithníonn Joyce/Stephen ‘the ruination that he and the old man share’. Rugadh Joyce taobh thall den eolas a bhí ag Máire ó dhúchas. Is éard a fhágann cuid mhaith dá shaothar neamhiomlán ó thaobh ábhair de nó ní bheadh an tuiscint chéanna aige agus a bhí ag Máire. Is é saothar Mháire (mar aon le lucht na hAthbheochana Gaeilge i gcoitinne) a chuimhníonn agus a chaomhnaíonn an taobh eile den scéal. Is ann atá cuid den tuiscint agus den doimhneacht á cáilleadh. Is fiú an pointe a rinne Mac Éinrí (1992: 193) ar theacht le chéile an dá údar: ‘Bhí anam na hÉireann chun tosaigh ina gcuid smaointe agus ina gcuid scríbhinní araon.’ Dar le Mac Éinrí go raibh comhchuimhne na sean in uachtar ar an taithí phearsanta ag an Joyce a scríobh *Finnegans Wake*. Ní luann Máire Joyce in am ar bith ach is suimiúil go raibh siad ag tarraingt ar an tobar céanna agus go raibh cosúlachtaí ina saothar de thoradh air sin.

²⁹⁶ Féach *Oíche Fhéile na Marbh*. Is é is téama don agallaimh bheirte é an t-athrú saoil: ‘Tá an saol ag athrach’, arsa Michael agus pléitear na hathruithe. In Mac Congáil (2002: 175).

²⁹⁷ Is ábhar inspéise, agus tionchar MacGill ar Mháire idir chamáin, gur féidir gur thóg Joyce ar an rud a deir an seandúine le Mulrennan ó *The Rat-Pit* (63). Cf. ‘There are many strange things in foreign parts of the world.’ agus ‘There must be terrible queer creatures at the latter end of the world.’ (Joyce 1916: 256) Is féidir, dar ndóigh, go raibh a leithéid de ráitis i gcaint choitianta na tíre.

5 Litríocht na hAthbheochana Gaeilge

Rinneadh cur síos ar na mórscribhneoirí Gaeilge thuas. Is éard atá i gceist anseo dearcadh Mháire i leith na ndaoine sin a fhiosrú agus an úsáid a bhain sé astu ina shaothar féin. Is íorónta ag duine a fuair lasca ó na criticeoirí liteartha é féin nach mbíonn sé ar dhóigh ar bith tuisceanach ar a chomhscribhneoirí nach cainteoirí dúchais Gaeilge iad. Amharcfar ar na chéad iarrachtaí liteartha agus, ansin, díreofar ar Ó Conaire agus ar Mhac Piarais. Pléifear an dímheas a bhí aige ar scríbhneoirí nach raibh an Ghaeilge ó dhúchas acu. Ar deireadh, fiosrófar an fheidhm a bhain sé as Mitchel agus Davis ina chuid iriseoireachta féin.

5.1 Céimeanna tosaigh

Bá é an t-urscéal stairiúil *Cormac Ua Conaill* (f. 1901) Ua Duinnín an chéad úrscéal a scríobhadh san Athbheochan. Níl iomrá ar an iarracht seo i scríbhinní Mháire. Bhí, áfach, tagairtí d'úrscéal Uí Laoghaire, *Séadna* (f. 1904), an chéad saothar ficsin a scríobhadh sa Ghaeilge.²⁹⁸ Níor thaitin an saothar seo le Máire. Is ábhar íoróine é, i bhfianaise a ndeirtear faoina shaothar féin, gur ar chúrsaí teanga a bhí Máire ag brath agus é ag cáineadh an tsaothair: 'The one great mistake the revival movement made was not to discriminate between literature and language. It boomed to the skies books like Father O'Leary's *Séadna* which were merely strings of idioms.'²⁹⁹ Níl plé ann maidir le caighdeán liteartha an tsaothair, maith nó olc. Is éard atá le sonrú go bhfuil Máire toilteanach a thuairim dhiúltach a léiriú ar údair Ghaeilge. Cháin sé Piaras Béaslaí, mar shampla, faoi mar atá pléite ag O'Leary (2004: 71), mar nach raibh an Ghaeilge aige ó dhúchas. Cháin, fosta, áfach, scríbhneoirí dúchasacha na n-oileán mar nach litríocht a chuir siadsan amach. Tá maíte ag Ó Háinle (1992: 126) gur 'chuir Myles na gCopaleen le stádas *Mo Dhá Róisín* agus *Caisleán Óir*' in *An Béal Bocht* nuair a chuir sé scríbhneoireacht Mháire 'ar aon phlána le *Peig* agus *An tOileánach*.' Ní dócha, áfach, gur sásta a bheadh sé i gcuideachta na beirte scríbhneoirí sin. Dar le Máire nach litríocht a bhí ar siúl ag Peig ná Ó Críomhthain. Ag tagairt don Chríomhthanach, scríobh sé léirmheas neamh-mholtach ar *Allagar na h-Inise*, 'Tá píosaí sa leabhar seo agus ní thuigim cad chuige ar cuireadh i gcló iad. Is lugha ná sin a thuigim cad chuige a samhailtear gur litridheacht iad.'³⁰⁰ Cibé rud a bhí in

²⁹⁸ Foilsíodh *Séadna* in Irisleabhar na Gaeilge. Mo bhuíochas le Fionntán de Brún as cur a chur ar na súile dom.

²⁹⁹ The Ireland Hidden: Ulster and Munster Poets Compared.' *DJ*, 13.5.25, 6. Ó léacht a thug Máire i Halla Chonradh na Gaeilge, Baile Átha Cliath.

³⁰⁰ *FL*, 29.2.1929, 3. Luaite ag Ó Leary (2004: 136). Is fiú a lua go maíonn Mac Congáil (1990: 37) gur spreagadh ag Máire leabhair na ndaoine seo le dul i mbun a dhírbeathaisnéisí féin agus *Rann na Feirste* a scríobh. Áiríonn

easnamh sna leabhair seo, shíl Máire nár chomhlíon siad critéar na litríochta. Ba chuma, mar a luann O’Leary, a bhfuil iontas air as a nimhiúla a bhí peann Mháire, gur cainteoir dúchais é Ó Criomhthain a bhí ag cur síos ar shaol na Gaeltachta. Ghoill sé go mór ar Mháire daoine a scríobh sa Ghaeilge nach cainteoirí dúchais Gaeilge iad – air veistí bána ag teacht i dtír ar an Ghaeilge i mBaile Átha Cliath nuair a bhí cainteoirí dúchais fágtha díomhain: ‘A genuine Irish literature must come from the Gaeltacht, or from those who were born or who lived there. A few not born in the Gaeltacht might do big things, but they were accidents and could not be relied on.’³⁰¹

5.2 Pádraic Ó Conaire

Fathach é Pádraic Ó Conaire i stair na nualitríochta Gaeilge, gan amhras. Is é sin le rá gur mhol sé imeacht ó mhúnláí na scéalaíochta agus dul i muinín an phróis nua Eorpaigh. Ní léir, áfach, tionchar aige ar Mháire mar scríbhneoir an oiread céanna agus a bhí ar a dheartháir, Seosamh. Tugtar faoi deara gurbh é Ó Conaire a spreag Mac Grianna imeacht ón Bhéarla mar mheán a scéalta le dul i mbun pinn sa Ghaeilge.³⁰² Ní luann Máire Ó Conaire ar bhonn rialta. Is fíor gur scríobh sé alt agus roinnt litreacha á chosaint ar lucht a cháinte ach, in ainneoin sin agus, dá thábhachtaí Pádraic Ó Conaire i stair litríocht na Gaeilge agus na hÉireann, is léir gur ar oidhreacht agus líne fhorbartha eile a bhí Máire ag brath. Chinn sé ar an ‘*Art Gaelach*’ le linn dó tosú ar *Mo Dhá Róisín*, ag diúltú don nua-aoisiú áirithe a mhol an Conaireach (agus Mac Piarais). An méid sin ráite, bhí go leor i gcoitinne idir Máire agus an Conaireach. Mar scríbhneoirí Gaeilge, bhí siad ag fulaingt faoi na cúinsí achrannacha céanna. Fiú féin faoin stát nua, níor tugadh aitheantas nó tacaíocht do scríbhneoirí Gaeilge. Bhí an scríbhneoir Gaeilge brúite i seirbhís mhaslach na dtéacsleabhar in áit a bheith ag forbairt saothar cruthaitheach: ‘Ó Conaire lashed out at what he dubbed ‘the tyranny of the schoolchild’’ i gcúrsaí liteartha. (O’Leary 2004: 12) Mar a mhíníonn O’Leary (2004: 17), bhí An Gúm mar a bheadh brainse de chuid na Roinne Oideachais ann ar feadh i bhfad. Bhí Máire ar aon tuairim leis an Chonaireach maidir le ceist seo maoiniú na scríbhneoireachta cruthaithí agus polasaí an stáit. Cé go ndearna sé a chuid san obair riachtanach sin, níor shásúil é don scríbhneoir liteartha. ‘There were no funds available, all being exhausted in blowing the *galltrumpa* (as Art

Uí Chollatáin (2003: 296) an léirmheas seo mar cheann den dá léirmheas is maslaí dar scríobhadh riamh in *ACS/FL*. Le Máire an ceann eile fosta.

³⁰¹ ‘Revival of Irish: ‘The greatest of all aims’. *Irish Independent*, 26.10.1929, 6.

³⁰² Tá seo pléite níos iomláine i gcaibidil 3 [3.2 Máire agus an Nua-Aois].

Bennett³⁰³ would say) for the vulgar rhymes of an Eoghan Ruadh O'Sullivan or the inane drivel of a Peter O'Leary.³⁰⁴ Ní mór a rá gur féidir gur dósháraithe a bhí riachtanais na teanga faoin am seo. Bhí dualgas ar an scríbhneoir agus lucht pleanála teanga iarraidh a thabhairt tránna na litríochta agus na litearthachta a fhreastal. Mura mbeadh Máire ag scríobh *Sraith na Craoibhe Ruadh IV-VI*, ní dócha go mbeadh sé sásta le leagan ó fhoghlaimeoir nó leagan i gcanúint eile.

Cuireann Máire in iúl an caidreamh leanúnach a bhí idir é féin agus an Conaireach nuair a thug Ó Conaire cuairt ar Bhaile Átha Cliath.³⁰⁵ Bronnann sé an chéimíocht is airde dó mar scríbhneoir, a rá go raibh sé 'ró-éifeachtach', go raibh a smaointe 'ró-álainn': 'Dúramar go rabhamar ag feitheamh le scríbhneoir éifeachtach a theacht. Tháinig sé chuig a mhuintir féin agus níor aithin muid é.' Ní mór a rá go raibh Máire, go háirithe ina luathiarachtaí, ag saothrú faoi chúinsí a leag Pádraic Ó Conaire síos maidir le forbairt na nualitríochta. Mar a luadh roimhe, is féidir gur leagan de Nóra Mharcuis Bhig atá sa charachtar Babaí in *Caisleáin Óir* agus is féidir gur ar *An Chéad Chloch* a bhí sé féin ag smaoineamh agus *Cith is Dealán* ar intinn aige. I dtaca leis an Fhraincis a léigh Máire, maíonn sé gurbh fhearr scéalta de chuid Uí Chonaire ná an scéal is fearr de chuid Maupassant a léigh sé.³⁰⁶ Is cóir a aithint, áfach, go raibh samplaí eile roimhe, ó Joyce agus scríbhneoirí nualitríochta eile na hEorpa. Is fiú an Norah eile, príomhcharachtar *The Rat-Pit* a lua mar fhéidearthacht fosta. Tá nod beag sa rud a dúirt sé go raibh sé féin i measc na ndaoine nár thóg ar theagasc Uí Chonaire mar ba chóir dó. Ní beag an méid a dúirt Máire ina leith san am céanna: 'Tógfar leacht i bpríomhchathair na hÉireann i gcuimhne an té a scríobh *An Chéad Chloch*.' Má bhí rud le foghlaim ag Máire maidir le nualitríocht na Gaeilge, bhí laoch aige a bhí níos gaire dá chroí, mar atá, Pádraig Mac Piarais.

5.3 Mac Piarais

Faoi mar a luadh ar ball, is é Pádraig Mac Piarais an scríbhneoir, thar dhuine ar bith eile, a thug spreagadh do Mháire.³⁰⁷ Is léir go raibh Máire é féin ag scríobh i mBéarla agus i nGaeilge. Ón chéad lá ar thosaigh sé a scríobh, ag fágáil na scéalta béaloidis as an áireamh, ba riachtanach aige é féin a chur in iúl sa dá theanga. I nGaeilge a bhí a chéad iarracht phróis, *Castar na*

³⁰³ Art Mac Bionaid (1793-1879), file agus scoláire Gaeilge as Ard Mhacha. Féach, Robert Welch (eag.), *The Oxford Companion to Irish Literature* (Clarendon Press, 1996). Nóta a bhuí le Mac Congáil (ailt neamhfhoilsithe).

³⁰⁴ 'Mánas Ó Dónaill.' *DJ*, 26.7.26, 2.

³⁰⁵ 'Pádraic Ó Conaire'. *AP*. 27.11.28. Tá na píosaí sa pharagraf seo tógtha ó *Pádraic Ó Conaire: Clocha ar an Charn* (1982), Clóchomhar Tta, Baile Átha Cliath. Tomás de Bhaldraithe a chur in eagar.

³⁰⁶ Is é an scéal 'La Parur' ata i gceist. Féach fonóta Néill Uí Dhonaill in *Saol Corrach* (199).

³⁰⁷ Caibidil 3 (3.2)

Daoine ar a Chéile, a foilsíodh i míreanna ar an *Derry Journal* sa bhliain 1915. Is ina dhiaidh sin, mar a pléadh cheana, a d'fhoilsigh Máire an dá ghearrscéal a scríobh sé i mBéarla. Chuir sé dán de chineál, 'An Address to the Jingers', amach i 1915 fosta. Tháinig deireadh leis an tréimhse dhébhrioch seo i ndiaidh dó teagmháil mhistéireach a fháil ón Phiarsach. Dar leis féin gur spiorad Mhic Phiarais, a tháinig chuige i mbrionglóid, a spreag é chun an Béarla a fhágáil ina dhiaidh mar urlabhra agus díriú ar an Ghaeilge mar mheán a scríofa.³⁰⁸ Tugtar faoi deara gur spreagadh é a bhaineann le teanga ach gur scríobh liteartha a bhí i gceist. Mhol Mac Piarais foirm an ghearrscéil do lucht na Gaeilge, mar a luann Ní Dhonnchadha (1981 :51): 'Chonacthas dó gurbh í seo foirm próis an fichiú haois agus an fhoirm ab oiriúnaí do nuaphrós na Gaeilge.'

In ainneoin a mhaígh an Piarasach faoin nualitríocht, ní léir gur éirigh leis féin constaicí an traidisiúin bhéil, faoi mar a chonaic sé agus lucht na nualitriochta iad, a shárú. Féadtar a mhaíomh as sin gur rótharraingteach saibhreas agus ciútaí an traidisiúin bhéil dá riachtanais chruthaitheachta. Cuireann Ó Háinle (1979: 9) in iúl tionchar a Aintín, a chuir ar na suile don Phiarsach óg 'seanlaochra na litríochta agus na staire Gaelaí ar bhealach a d'fhág a dhúchas ina chrann solais agus inspioráid aige'. Cé nach ionann forbairt Mháire – ní raibh seisean chomh dearfa céanna faoi dhífheidhmiú an traidisiúin – bhí siad comhthreomhar maidir lena gcur chuige liteartha. Luadh cheana an dispeansáid a bhronn Máire ar Mhac Piarais: 'Tá cuid mhór d'fhillíocht na Gaeilge agus ní féidir smaoineamh ar a haistriú de bhrí go gcaillfeadh sí an binneas agus an mhíne.'³⁰⁹ Níorbh é sin don Phiarsach é, áfach, a thug brí agus eisint na seanlitríochta leis, dar le Máire: 'Níl agat le déanamh ach cuid filíochta an Phiarsaigh a léamh agus casfar smaointe ort a bhogfas do chroí.' Tá na tréithe céanna a bhaineann le litríocht na hAthbheochana i gcoitinne le sonrú i saothar na beirte. I dtaca le prós de, tá lorg an bhéaloidis le feiceáil ar ghearrscéalaíocht an Phiarsaigh: baineann búnús a scéalta úsáid as ciútaí an tseanchaí, mar shampla, agus tá taibhseoireacht mar ábhar i níos mó ná scéal amháin.³¹⁰ Níl sna scéalta, de réir Uí Háinle (1979: 23), ach 'blúirí beaga de shaol na Gaeltachta'. Bhí Mac Piarais 'faoi dhraíocht ag an Ghaeltacht' agus dar leis gur 'dream uasal, neamhurchóideach, sona, soineanta' ba ea an pobal inti. (1979: 23-4). Má bhí sé ag brath nualitríocht a chur amach mar a mhol sé do dhaoine eile, ní léir gur thóg sé mórán de nuafhealsúnacht a linne – ina shaothar

³⁰⁸ Tá an cur síos le Máire le fáil in *Comhar*, Nollaig, 1946. Féach Caibidil 3 (3.2).

³⁰⁹ 'Scribhinní Phádraig Mhic Phiarais.' *Sinn Féin*, 1/3/1924, 6; 8/3/1924, 6; 15/3/1924, 6. Féach: *Scribhinní Mháire 3: Ag Saothrú na Gaeilge, 1922-1926* (neamhfhoilsithe).

³¹⁰ Féach, mar shampla, 'An Dearg-Daol'. *Short Stories of Pádraig mac Piarais*. 1968: Mercier Press. Desmond Maguire a chuir in eagar. Níl san fhoirm ach creatlach do scéal béaloidis, ráite ag seanchaí leis an reacaire.

ficsin, ach go háirithe. Bhain sé, mar a bhain Máire é féin, úsáid as teicnící na gearrscéalaíochta nua – an tús pléascach agus an ‘mise en scene’. Sa mhéid sin, is féidir gur chongaraí dá chéile Mac Piarais agus cur chuige Mháire ná mar a bheadh dúil leis ón teoiriciúlacht. Luann sé ceann de na critéir is fearr leis i scríobh: ‘Tí tú an rud uilig chóir a bheith chomh glinn agus dá mbeifeá ag amharc air le do shúile cinn.’³¹¹

Scéal cinnte go ndeachaigh cur chuige Mhic Phiarais i bhfeidhm ar Mháire. Chuir Mac Piarais dhá chnuasach de ghearrscéalta amach. Is ar an ghearrscéalaíocht a chinn Máire mar sheanrá a bhí níos oiriúnaí dó féin, mar a luann Mac Congáil (1990: 22), agus d’urlabhra na nÉireannach. Níor cheil sé an meas a bhí aige ar scríbhinní an Phiarsaigh agus é ag scríobh faoi litríocht i lár na bhfichidí:

Níor scríobh duine ar bith ar na saoltaí deireanacha seo litríocht i nGaeilge ach an Píarsach. Ní ar fheabhas a chuid Gaeilge sin. Nó bhí blas an Bhéarla uirthi go minic agus ní raibh na cora cainte inti a bheadh ag an té a mbeadh an Ghaeilge aige ón chliabhán. Ach is cuma, scríobh sé litríocht. A chuid scéaltach atá i mo cheann anois. Is é an chéad duine é – agus an duine deireanach – ins an aois a bhfuilimid ann a scríobh litríocht Ghaeilge a mhairfeas a fhad agus a mhairfeas an Ghaeilge í féin.³¹²

Os cionn cheist na teanga dúchasaí, agus a scríbhneoireacht féin gan trácht ar shaothar Phádraic Uí Chonaire, roghnaíonn Máire Mac Piarais mar rí na scríbhneoirí. Ní mór a rá gur gnéithe seachliteartha is mó – an náisiúnachas agus páis an Phiarsaigh – is cúis leis an tomhas seo. Is spéisiúil, áfach, nár éirigh le Máire ach gearrscéalta a chur i gcló mar ábhar cruthaitheach go dtí gur foilsíodh *Tairngreacht Mhiseoige* sa bhliain 1959.

6 Litríocht na hEorpa

Bhí Máire mortásach go maith as a léann féin. Bíodh is gur mó an bhéim a leag sé ar an léann a fuair sé sa bhaile, bhí sé ar a dhícheall léann foirmiúil a fháil. Ar dtús, mar a mhíníonn Mac Congáil (1990: 13), b’ionann sin agus léann an Bhéarla a fhoghlaim. Tharraing sé air féin a chruthú gurbh fhearr é ná mic léinn eile, go háirithe i gceann an Bhéarla (Mac Congáil 1990: 13). Níor fhan sé i muinín an Bhéarla, áfach. Thug iarracht traidisiúin idirnáisiúnta – .i. Eorpach – a fhiosrú ionas go dtiocfadh leis tionchar ‘theanga an scríosaíora’ a sheachaint. Is intuigthe

³¹¹

³¹² ‘Scríbhinní Phádraic Mhic Phiarais.’ *Sinn Féin*, 1/3/1924, 6; 8/3/1924, 6; 15/3/1924, 6. Féach: *Scríbhinní Mháire 3: Ag Saothrú na Gaeilge, 1922-1926* (neamhfhoilsithe).

gur dhírigh sé ar mhórtéangacha na hEorpa, fiú más ionann iad agus na mórchultúir lena mbaineann siad do phobail choilíneacha ar fud an domhain. Is léiriú amháin atá ann go raibh débhrí, nó neamhleanúnachas, le sonrú i ndearcadh Mháire ar cheann de cheisteanna móra a mbaineann sé féin agus a shaothar léi. Ba cheannródaí é agus é ag streachailt le tionchar na mórtéanga. Dalta Beckett, thug iarraidh éalú ón stáid iarchoilíneach trí théangacha eile a tharraingt air féin. Tá sé i gceist anseo cás Loti a phlé agus aon tionchar ar shaothar Mháire a fhiosrú.

6.1 Loti

Tá cur síos in *Saol Corrach* (39) ar an iarracht a thug Máire le Gearmáinis agus Fraincis a fhoghlaim. Bhí sé ag leanúint chomhairle Mhic Phiarais agus Uí Chonaire a bhí sé leis an chinneadh seo. Mhol agus d'aistrigh sé leabhar de chuid Loti.³¹³ Ó thaobh ábhair de, ní hiontas Máire a chur suime i saothar Loti. De réir gach cosúlachta, ba ag tagairt don chúlra agus den aicme chéanna a bhí Loti – iascairí as ceantar iargúlta – ar thagair Máire dóibh: ‘I measg an iomláin bhí cráibhteacht agus cuimhne an tsean-tsaoghail. Bhí meas ar an tsean-chreideamh agus ar chomharthaí coimirce, agus ar an Mhaighdean Gheal gan Smál.’ (*Iascairí Inse Tuile*: 34) Tugtar le fios, áfach, nach leor sin ag Máire lena fhaomhadh a fháil. Cuirtear síos do Mháire gur scríobh sé cuntas réalaíoch ar shaol a mhuintire glúin roimh a ghlúin féin.³¹⁴ Is féidir go bhfuil leid ag Cambon (1902: v) agus é ag trácht ar shaothar Loti go raibh níos mó ná pictiúr de shaol iascairí ina shaothar, nó dar leis gur sheachain Loti ‘the heavy and oppressive yoke of the Naturalistic school’. Chuir Máire Loti i gcodarsnacht le saothair leithéidí Phéig agus Uí Chríomhthain. Ní hionann iad is Loti, dar leis, a raibh clú liteartha tuillte aige, agus cuimhní cinn ó sheanfiondúirí as na hoileáin siar. Ní raibh á chur in iúl i leabhar Uí Chríomhthain, dar leis, ach ‘seanduine as na Blasgéidí ag cainnt ar leasughadh phréataí nó ar luach unsa tobacco’.³¹⁵ Bíodh is nach dtaitníonn láidreacha a thuairimí anseo le hUí Chollatáin (2002: 271), molann sí Máire as an ‘tuiscint dhomhain aige ar luach na litríochta agus ar an ngéarghá a bhain le litríocht fhiúntach a sholáthar’. Ní mór a rá gur sainmhíniú cúng atá á léiriú ag Máire anseo a bhfuil blas an oirthearachais ann i leith lucht na n-oileán. Tá sé ag caitheamh leis an scríbhinn seo mar a chaith criticeoirí na Gaeilge leis.

³¹³ D’aistrigh Máire *Pêcheur d’Islande* (1886) le Pierre Loti mar *Iascaire Inse Tuile* (1952). D’aistrigh *La Terre Qui Meurt* le René Bazin mar *Faoi Chrann Smola* (1934) fosta.

³¹⁴ Ó Fiaich (1974: 168).

³¹⁵ ACS, 02.1929.

Is léir go bhfuil nithe meitifisiciúla nó gnéithe spioradálta tábhachtach ag Máire agus iad fite fuaite leis an chur síos ar shaol na Gaeltachta. Tá doimhneacht le sonrú sa phictiúr a thugann sé, mar shampla, i dtaca lena mhodh stairiúil. Féadtar a mhaíomh fosta go bhfuil fealsúnacht an idéalachais mar dhúshraith a chur chuige. Pléann Ó Corráin fealsúnacht na ndeartháireacha Griannach agus dar leis go raibh siad beirt ag leanúint shampla Cervantes agus ag fiosrú ‘an choimhlint idir réimsí na samhlaíochta agus réimsí na réaltachta’ ina saothar.³¹⁶ Is éard a rinne sé ar feadh a shaothair agus tuigtear go bhfuil bunús réadúil faoi gach scéal cruthaitheach agus spioradáltacht faoi gach eachtra réadúil. Tugtar le fios, mar shampla, go bhfaca Pádraig Dúbh Ó Dálaigh an talamh a bhí daite dó i mbrionglóid. (*RF*: 20-21). Sna húrscéalta malla, tá claonadh ag na carachtair an réadúlacht a chur i gcodarsnacht leis an fhíorshaol agus is brionglóid an meafar a úsáidtear. Ní dócha go bhfuil an bua ag taobh amháin nó eile nó tá Máire ar a dhícheall cos a choinneáil sa dá chuid.

De réir gach cosúlachta, tá aistriúchán dílis déanta ag Máire ar leagan amach Loti: neamhionann is cur chuige phrós Mháire féin, tugtar gach mionrud a bhaineann leis na carachtair agus an timpeallacht ina maireann siad. Tá mionchur síos, mar is dual d’úrscéal eimpíreach an Iarthair de chuid an naoú céad déag, le sonrú in *Iascaire Inse Tuile*:

Bhí aon cineál amháin éadaigh ar an chúigear fear seo; geansaí trom de olainn ghuirm a bhí teannta isteach le n-a gcorp, agus an t-íochtar istuigh i mbásta an bhriste. Bhí clogad de chanfas a rabh tarr air ar chloiginn gach aon fhir aca. *Suroit* a bheirtear ar an cheann-bhrat seo. (*Iascaire Inse Tuile*: 6)

Is léir blas eachtrannach an phróis seo i lámha Mháire. Ní bhíonn an mionchur síos eimpíreach mar uirlis inste scéil aige in am ar bith. Bíodh is go bhfuil difear éigin le sonrú ag tús *Le Clap-Sholus*, bhíodh Máire dílis dá stíl féin.³¹⁷ Níl ábhar ná cúlra an úrscéil i bhfad ó théamaí Mháire ach is neamhionann ar fad an dá chineál scríbhneoireachta. Ní léir gur ní leis ciútaí stíle úrscéal an Iarthair a thabhairt leis ina scríbhneoireacht féin. Is é an difear is suntasaí idir stíl na litríochta pobail atá ag Máire agus stíl Loti ná an cur síos sonraíoch atá ag an dara scríbhneoir.

³¹⁶ ‘An tsamhlaíocht v. an réaltacht i gcuid scríbhneoireachta Shéamuis agus Sheosaimh Mhic Grianna: lárthéama a cheanglaíonn agus a dhealaíonn.’ *An tUltach*, Meitheamh 1986, 36-40. Is spéisiúil go luaitear Cervantes nó is léir gur tharraing Máire ar an úrscéal sin nuair a scríobh sé ‘An fear deireanach de na Fiannaibh’ (*SUS* 19-45).

³¹⁷ Ní leanann Máire stíl an úrscéil eimpírich. Déanann Watt (2001: 10) scagadh idir an próis a bhí ann roimh an úrscéal agus próis an úrscéil, a rá gur ‘realism’, .i. an mionchur síos: ‘‘Réalisme’’ was first used to denote the ‘vérité of Rembrandt’ as opposed to the ‘idéalité poétique’ of neo-classical painting.’

Is gné an-tábhachtach an stíl pobail do shaothar Mháire agus tá impleachtaí ann mar gheall uirthi do Mháire mar scríbhneoir iarchoilíneach.

7 Conclúid

Bhí Máire gafa idir dhá chultúr agus thug iarraidh sruthanna eile litríocht, litríocht an Bhéarla san áireamh a thabhairt isteach mar mhúnlaí do litríocht na Gaeilge. Chuaigh sé ar lorg múnlaí eile níos faide anonn in ionad an Bhéarla. Bhí sé teoranta fosta, áfach, ag a chúlra agus oideachas. Cruthaigh sé a sheánar féin in ainneoin na ndeacrachtaí. Is féidir a fheiceáil go raibh sé i ngleic leis an athrú saoil agus athrú liteartha mar a bhí mórúdaí a linne. Agus gnéithe liteartha amháin de shaothar Mháire idir chamáin, chonacthas go raibh Máire sáite sa litríocht bhéil agus thug iarraidh litríocht a fhorbairt as an litríocht dhúchasach. B’fhiú go mór an iarracht nó léiríonn sé go raibh sé i bhfách le dul i ngleic leis an traidisiúin chun an chuir chuige is oiriúnaí dó féin a aimsiú. Bíodh is go gceistíonn sé luachanna na litríochta Béarla, bhí Máire faoi thionchar chanóin an Iarthair. B’ionann réamhsmaoineamh na canóna Béarla agus cur chuige na critice Gaeilge i dtaca le prós na Gaeilge de. Maítear gur fágadh Máire taobh amuigh de chanóin na litríochta de réir chreatlach na critice sin, is é sin go gcaithfidh scríbhneoir nualitríocht a sholáthar ar nós nualitríocht na hEorpa. Bhí ciall eile ag Máire do ‘Litríocht’ agus dhiúltaigh sé, mar a mhaígh sé gur dhiúltaigh Daudet (SC: 198), rialacha an ghearrscéil a chomhlíonadh. Bíodh is go raibh sé féin faoi thionchar theoiriciúlacht na critice nua, thóg sé ceisteanna maidir leis an ‘litríocht bhéil’ mar mhúnla eile don litríocht. Ghlac Máire le teagasc an Phiarsaigh/an Chonairigh sula ndeachaigh sé leis an ‘*Art Gaelach*’, rud a léirigh sé i sraith alt³¹⁸ agus in áiteanna eile ina dhiaidh sin – *Rann na Feirste*, *Nuair a bhí mé Óg* agus *Saol Corrach* go háirithe. Is léir go raibh coincheap cuimsitheach aige don litríocht, a bheadh fóirsteanach ba chuma cén tréimhse a scríobhadh nó a léadh í. Luaigh sé ‘fírinne an tsaoil’ mar dhúshraith/chúis na litríochta.

Bhí múnlaí ag Máire, mar sin féin, ar ghéill sé dóibh ar cheist na litríochta. Fiú féin i ndiaidh dó creatlach na critice a cheistiú, ghlac sé leis go raibh an t-údaras ag an litríocht chlasaiceach Shasana. Ghlac sé leis an chanóin, mar sin de, mar a fuair sé í. Bhain úsáid, fosta, as litríocht na hÉireann (i mBéarla). Ní féidir a rá, i ndeireadh na dála gur múnla dúchasach dó í nó, dála cuid mhaith de na Gaeil ag an am, níor chreid sé gur litríocht Éireannach í. Níl amhras ach gur bhain sé tairbhe as daoine áirithe: mhol sé An Canónach Ó Síocháin, mar shampla agus bhí sásta aistriúcháin a dhéanamh ar a leabhair. Tá lorg fhealsunacht Uí Shíocháin ar leabhair

³¹⁸ Féach Mac Congáil (2003).

Mháire le sonrú fosta: bhí dáimh ag Máire le náisiúnachas agus creideamh Uí Shíocháin. Is cosúil gur thóg Máire píosaí áirithe focal ar fhocal as saothar Uí Shuíocháin fosta. Mar a bhí amhlaidh i gcás Loti, ní mór a lua, ní dheachaigh sé le stíl eimpíreach úrscéal an naoú haois déag.

I dtaca le litríocht na hAthbheochana Liteartha Béarla féin de, ba shuimiúil amharc ar Mháire mar scríbhneoir i gcomórtas le scríbhneoirí móra a linne in Éirinn. Scéal cinnte nár ghlac sé leis na daoine seo mar mhúnla oiriúnach dó féin. Bhí cosúlachtaí ann, ó thaobh ábhair de, le sonrú i saothar Yeats agus Synge. Tharraing siad, mar a tharraing Máire, as tobar na litríochta traidisiúnta. Níorbh ionann iad, áfach, nó bhí Yeats ag teacht chuig an traidisiún ón taobh amuigh nuair ba ‘native informant’ é Máire. Bhí an traidisiún aige ó dhúchas agus scríobh sé i dteanga an traidisiúin sin. Is suimiúla ar fad cás Joyce. In ainneoin na ndifríochtaí follasacha, idir chúlra agus aicme, tá cosúlachtaí suimiúla le fiosrú idir an bheirt, thar mar a bhí i gcás Yeats nó Synge. Mar dhaoine de chúlra caitliceach agus, bhí go leor idir an bheirt agus, bíodh is go raibh siad an-éagsúil ar chuid mhór dóigheanna, bhí cosúlachtaí le sonrú eatarthu in éineacht leis an chodarsnacht.

I gcás litríocht na hAthbheochana Gaeilge, ghlac Máire le bunfhealsúnacht liteartha an Chonartha, a raibh d’aithne aici ábhar léitheoireachta a chur ar fáil do lucht na Gaeltachta agus d’fhoghlaimeoirí na teanga lasmuigh den Ghaeltacht. Ar dhóigh, mar sin de, bhí laincisé air mar scríbhneoir lena ghuth féin agus a chuid aidhmeanna liteartha féin a aimsiú agus a fhorbairt. Is léir go raibh sé faoi na laincisé sin agus faoi idé-eolaíocht na nualitríochta mar a bhí curtha chun tosaigh ag Pádraic Ó Conaire agus Mac Piarais. Cé nach léir mórthionchar Uí Chonaire ar stíl Mháire, bhí meas mór ag Máire air go pearsanta agus mar scríbhneoir. Níl mórán cosúlachtaí le sonrú eatarthu nó is leis an ‘nualitríocht’ a chuaigh Ó Conaire, agus saoirse indibhidiúil an ealaíontóra. Is amhlaidh i gcás Sheosaimh Mhic Grianna. Níl cosúlacht dá laghad idir saothar na beirte i ndiaidh *An Grá agus an Ghruaim*. Bhí tionchar mór ag Mac Piarais ar Mháire idir fhealsúnacht agus litríocht, go háirithe agus Máire ag forbairt a cheirde. I ndeireadh na dála, scarann Máire le dearcadh Mhic Piarais lena ealaín féin a fhorbairt. B’fhéidir nach miste a lua gur cosúil le chéile iad nó, in ainneoin ar mhaígh sé faoin nualitríocht, níor scar Mac Piarais an oiread sin é féin ón scéalaíocht dhúchasach.

Ghlac Máire le comhairle an Phiarsaigh agus chinn sé ar eolas a fháil ar an litríocht Idirnáisiúnta (.i. Eorpach) Thug Máire faoi mhórtheangacha na hEorpa a fhoghlaim. Chuir sé spéis i mórúidair dála Maupassant agus Daudet. Mhol agus d’aistrigh Máire Loti. Níor léir go raibh tionchar na n-údar seo le feiceáil i saothar Mháire. Níor úsáid sé sé an tréimhse seo le forbairt a dhéanamh ar a chur chuige liteartha nó níor ní leis a leithéid a dhéanamh. D’fhan sé

dáil i rith an ama do chiútaí na seanscéalaíochta. Níl ansin ach leathchuid den scéal, áfach. Ní dhearna sé dearmad ar na gnéithe riachtanacha le litríocht inléite chomhaimseartha a chur ar fáil. Sheachann sé forlámhas litríocht an Iarthair.

Ní mór, ar deireadh, nóta beag a dhéanamh ar dhearcadh Máire ar scríbhneoirí clúiteach na n-oileán. Tá sé i gceist anseo go dtabharfaí a cheart do Mháire mar scríbhneoir a bhfuil tábhacht leis san fhichiú céad nuair nár thug sé féin an chéimíocht chéanna dá chomhscríbhneoirí. Chuir Máire saothar Loti os cionn le saothair leithéidí Phéig agus Thomáis Uí Chroimhthain. Bhí canóin agus caighdeán daingean aige féin ar an chiall a bhí le litríocht. Bhí níos mó ná cur síos ar shaol chosmhuintir na tuaithe le litríocht a chruthú. Is léir gur ní leis faisean an phrimitíbeachais a sheachaint ach bhí sé dall, mar is léir óna dhearcadh ar *Séadna* agus na beathaisnéisí Gaeltachta, ar luach an tseánra. Dá láidre a thuairimí ar fheidhm na litríochta agus dá thréine i gcoinne fhorlámhas litríocht an Iarthair é, mar a bhí sé á fhorbairt i Sasana, ní bhíodh sé leanúnach agus an anailís chéanna a chur i bhfeidhm ar Daudet agus Maupassant. Agus é ag dul i ngleic leis an litríocht dhomhanda chomhaimseartha, ba láidre an frith-Shasanachas ná a chreatlach liteartha. Le léirmheas a dhéanamh ar an tábhacht atá leis mar scríbhneoir, ní mór na coinníollacha a raibh sé ag obair fúthu a thabhairt san áireamh. Da thairbhe an tréimhse a raibh sé ag feidhmiú inti, ní bhfuair a shaothar cothú ón litríocht iarchoilíneach. I gcomhthéacs na litríochta sin, beidh fiúntas chomhaimseartha shaothar Mháire níos soiléire taobh amuigh de riachtanais chanóna.

Caibidil 6 Scríbhneoir Pobail

1. Intreoir agus na téamaí a bheidh faoi chaibidil

Ní mór a admáil gur ghlac Máire le múnlaí coitianta na litríochta a tháinig chuige. Tá lorg chanóin na hEorpa, mar sin de, ar ar scríobh sé. Ghlac sé le téarmaí tagartha na litríochta sin. Ba chuid dá shainmhíniú, mar shampla, ar an litríocht ná go gcaithfidh sí bheith uilíoch.³¹⁹ Tá an dearcadh aige bunaithe ar an fhoghlaím a fuair sé sa scoil náisiúnta. Bhí bunús eile lena chuid scríbhneoireachta, áfach, a bhfuil feidhm agus critéir eile leis, a léiríonn an cheannródaíocht ina shaothar. Is éard atá níos soiléire anois gur féidir é a chur i gcomhthéacs fhorbairtí na litríochta san fhichiú céad. Tá dhá fhréamh le sonrú ansin. Bhí Máire ar maos sa litríocht thraidisiúnta agus tá tábhacht ollmhór leis sin don chineál litríochta a tháinig óna pheann. Faoi mar a luadh roimhe, bhuail Máire leis an sruth eile liteartha in Albain. Chuir Frainc 'ac Gairbheath, Mitchel agus Burns, mar shampla, ar na súile don fhear óg. Ba láidre a dhúchas agus an taithí seo ná an fhoghlaím a fuair sé ar ball i gColáiste Phádraig. I bhfianaise an traidisiúin seo, is féidir luach liteartha a nochtadh i saothar Mháire nach ionann é agus luach litreartha na canóna. Mar a fheicfear ar ball sa chaibidil seo, agus tionchar na n-údar á meas, níor chleacht Máire stíl an úrscéil eimpírich. Leag sé síos go sonrach ar chúis a chur chuige eacnamaíoch:

Ní tharraingeadh an seanseanchaí pioctúir ar bith ar *inanimate nature* ach an ceann a bhí riachtanach le saol an duine nó a ghníomharthaí a léiriú. Agus tharraingeadh sé an pioctúir sin i gcónaí i gcúpla focal. ‘Gaoth bhriste na dtitheach. Fearhainn a rachadh fríd chláir darach. An fharraige ag éirí ar an fhéar. Oíche na seacht síon.’ Nó, más aimsir mhaith a bhí ann, déarfadh sé ‘lá scilte ros. Fiach dúbh ag cur amach a theanga. Lá nach mbogfadh ribe ar do chéann. Ar an nós chéanna, bheir an seanchaí cuntas ar na daoine atá ins an scéal. Ráite amháin fá dtaobh de agus tá iomlán a chosúlachta agat. ‘D’imigh a cat mara air. Tá dath na ndaol air. Níl scil na bhfiach air. Níl lán deilg beo de’³²⁰

Is é is croí den chur chuige seo, dar ndóigh, ná an moladh a thug Máire dá athair mar scéalaí: ‘Tá buaidh aige nach bhfuil acht annamh: is cuma c’air a bhfuil sé a’ cainnt ní bhfuighidh tú aon fhocal amháin de bharraidheacht aige.’ (RF: 152) Dá iomadúla na dóigheanna a ghéill Máire don nualitríocht, cloígh go docht lena oidhreacht agus stíl phobail na litríochta dúchasaí.

³¹⁹ ‘An gearr-sgéal sa tsean-litridheacht.’ Léacht a thug Máire ar Raidio Éireann.

³²⁰ Art na haimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig.’ *Misneach*, 22.2.21, 3.

2. Traidisiún Mháire agus treo nua

Bhí Máire sáite sa traidisiún liteartha a fuair sé sa bhaile, an litríocht bhéil agus an scéalaíocht, léann a bhí éagsúil, mar a deir Ó Laoire (1992: 168) ar léann oifigiúil na scoile. Ón méid a dúirt Seosamh Mac Grianna, níl iontas ann gur tréine an scéalaíocht i ndearcadh Mháire. Dúirt Mac Grianna gurbh é an léann dúchasach ‘an t-oideachas is fearr in Éirinn’ do mhuintir na hÉireann: ‘Cúrsa iomlán de bhéaloideas, ó dhúshraith go buinsceadh. . . . Dar liom féin go raibh oideachas iomlán ag na Gaeil, gan leabhar gan pheann.’³²¹ Thugadh Máire féin creidiúint do bhua scéalaíochta a athar (*RF*: 152) agus dá dhúchas ó cheithre líne de na Dálaigh ar thaobh a mháthar (*NBO*: 94). Faoi mar atá pléite ag Póirtéir (1992: 37) bhí an traidisiún béil go fóill láidir i Rann na Feirste nuair a rugadh Máire. Glactar leis, mar sin, go raibh sé láidir agus Máire ag éirí aníos, rud a chuireann Máire in iúl ina shaothair bheathaisnéise. In *Nuair a bhí Mé Óg* (67) tráchtar ar an éagsúlacht scéalaíochta a bhíodh ag dul i dteach mhuintir ‘Ac Grianra ag casadh an chéid. Is é is bonn leis ‘an t*Art Gaelach*’ a chuir sé chun tosaigh sa bhliain 1919. Dála údar eile a bhí ag saothrú faoi anáil Chonradh na Gaeilge, baineann gnéithe dá shaothar le cur chuige an iarchoilíneachais: aithnítear ann luach na gcultúr a bhí neamhspleách ar mhórchultúir iarthar na hEorpa agus a mhair faoi mhórchéannas agus chinseal teanga na n-impireachtaí úd. Is léir dílseacht Mháire do bhunfhealsúnacht na hAthbheochana, faoi mar atá leagtha amach ag Mustafa (1998: 41), a léiríonn an ghné iarchoilíneach a bhaineann léi:

The move toward Irishness represented by the Gaelic Revival is not simply a reaction to colonial domination, but a conscious effort to consolidate indigenous culture by making the colony and its heritage, rather than the dominant colonial influence, the centre of gravity in the community’s life.

Níor riachtanach do Mháire, mar sin de, an ‘epistemological leap involved in opposing empire’ (Boehmer 1995: 168) nó bhí an t-armlón sin ann ó dhúchas.

3. Litríocht ailtéarnach á cruthú: ré an duine choitianta

Ní hamháin go raibh litríocht fhrithchoilíneach idir lámha ag Máire ach is litríocht í a bhaineann go sonrach le cosmhuintir na tíre, a phobal féin go háirithe. Is comhaimseartha agus uilíoch scríbhneoireacht Mháire ar dhóigh nach bhfuil, mar shampla, scríbhneoireacht Kafka nó Svevo, mar go bhfreastalaíonn sé ar riocht an phobail seachas coraíocht inmheánach na hindibhíde. Maireann na téamaí a bhíodh faoi chaibidil aige agus tugtar beocht agus ábharthacht nua dóibh

³²¹ Féach *Ailt*, Mac Congáil (eag.) (1990: 77).

sa litríocht iarchoilíneach. Tá feidhm shóisialta ag baint leis an litríocht seo, nach ionann í agus feidhm na nualitríochta a tháinig chun cinn in Iarthar na hEorpa sa naou haois déag agus ag tús an fichiú céad.

3.1 An ‘dlaíóg mhullaigh’ ar a chuid léinn

In Albain den tríú hiarraidh dó, faoi mar atá leagtha amach aige in *Saol Corrach* (16), bhuail Máire leis an Mháistir Mac Comhail agus Frainc 'Ac Gairbheath. Is é rud go nglacann Máire leo mar ghúrúnna dó féin, rud a chuidíonn leis tionchar an chultúir Shasanaigh a mhaolú. Deir sé leis ‘an Mháistir’ nach bhfuil aige ach leabhar de chuid Burns. Molann an Máistir Mac Comhail ‘cúpla leabhar eile’ don fhear óg, an *Jail Journal* ina measc. As an saothar sin, deir Máire go bhfuair sé eolas ar Bacon agus Macauley agus ‘ar fhealsúnacht na hochtú haoise déag’ (SC: 19). Ina dhiaidh sin (SC: 23) cuirtear le canóin neamhoifigiúil Mháire nuair a luann an Máistir Mac Comhail Mangan leis. Cuireann Mac Comhail in iúl dá dhalta go bhfuil an Spiorad Naomh ag baint le cuid filíochta Mangan. Míníonn sé do Mháire nach bhfuil sé le fáil ar churaclaim scoile in Éirinn, neamhionann is Moore, cionn is é gan a bheith measúil. Molann Máire Mangan mar ‘oighre dlisteanach’ ar fhilí na Gaeilge (SC: 24). Tá cosúlachtaí ann i gcás Mangan agus tuairim Mhic Comhail ar an dóigh a gcruthaítear caighdeáin liteartha. Is é sin go bhfuil sé ag brath ar idé-eolaíocht an chriticeora seachas cáilíochtaí liteartha. Dar leis nach bhfuil clú ar Mangan mar fhile, ‘cionn is nár dhúirt léirmheastóirí Sasanacha riamh gur file maith a bhí ann’. Is rud é atá ag teacht go maith leis an tuairim a nocht Eagleton agus a luadh ar ball. Is díol spéise é an chritic iarchoilíneach a fheiceáil faoi chaibidil ag Mac Comhail agus á léiriú agus á seachadadh ag Máire. Is é an cas a dhéanann sé as scríbhneoirí Béarla a chur roimhe ná gur ‘droichead a dhéanamh [de Mangan, Davis, Mitchel agus Tone] a bhéarfadh trasna chun na Gaeilge sinn!’ (SC: 227) Ní thugtar faomhadh do chách, áfach: bhí Mangan, dar leis ‘éagosúil ar fad leis an chuid eile d’fhilí na hÉireann a scríobh a gcuid ceoil i mBéarla’ (SC: 24). In éineacht leis sin, bhí dream de scríbhneoirí i gcanóin Mháire, faoi mar a luann Ó Fiaich:

De na hÉireannaigh a scríobh i mBéarla, Mitchel is mó a chuaigh i bhfeidhm air agus bhí an *Jail Journal* mar chineál Bíobla aige. Chuaigh Swift, Mangan agus an Canónach Ó Síocháin i dtionchar air chomh maith. (1992: 147)

Chuir Máire Gaeilge ar *Lisheen* (1907) agus *The Queen’s Fillet* (1911) de chuid Uí Shíocháin mar *Lisín* (1939) agus *Filéad na Bainríoghaine* (1940). Dar leis gurbh fhéidir maith a

dhéanfadh don Ghaeilge, ag an phointe sin ach go háirithe, trí ábhar fiúntach a aistriú ón Bhéarla (SC: 238).

Níl amhras ar bith ann ach gur sa bhéaloideas a luíonn croí Mháire. An méid sin ráite, áfach, is féidir a rá gur ardán daonlathach leathanaigeanta atá i saothar Mháire, in ainneoin an tseicteachais a léiríonn sé go minic. Tá litríocht an Bhéarla – an méid atá léite ag Máire ach go háirithe – buailte le hais a chéile leis an litríocht bhéil agus an dá shórt sin measctha le samplaí áirithe ó litríocht na Gearmáinise agus na Fraincise. Is fíor gur ar litríocht an Rómánsachais, idir Éireannach agus Shasanach, a bhíodh Máire ag tarraingt.³²² Is fiú cuimhneamh gurb é an Rómánsachas is tobar do nualitríocht na hEorpa. Más fíor gur ag amharc siar a bhíodh Máire dá mhúnlaí litríochta, dhéanadh chriticeoirí na canóna amhlaidh. Is chuig an tréimhse céad bliain roimhe a chuaigh F.R. Leavis (1948: 8-9), mar shampla, leis an mhúnla is fearr scríbhneora a aimsiú, mar a bhí Jane Austen, agus é ag cruthú a chanóna féin. Ní dócha gur as dáta a bhí saothar Austen agus Leavis á moladh don domhan mór mar bhunchloch chanóin an Bhéarla.

Is fiú a lua fosta an úsáid a bhaineann Máire as amhráin agus bailéid choiteanna, i mBéarla agus i nGaeilge, síos trína shaothar. Tá línte as an *Foggy Dew* curtha i gcló in *Le Clap-Sholas* (132) aige, é á aithris ag seanduine. Deir Micheál Ruadh *Ainnir Dheas na gCiabhfholt Donn* ar ball ina dhiaidh sin (CS: 140). Sa chás seo, is cosúil nach raibh an reacaire é féin ag súil le mórán ón amhrán. Is spéisiúil an anailís a dhéantar ar an cheoltóir. Bíodh is nach bhfuil an guth is fearr ag an seanduine, aithníonn an reacaire ‘nár cheoltóir mar gach ceoltóir’ é:

Bhí a ghuth briste ar ndóigh. Ach mar sin féin bhí 'oiread fágtha is go n-aithneóchtá go raibh lá ann is go seasóchtha dh'eisteacht leis dá mbeadh sé a' cur cloch sneachta ort. Bhí cuma air go raibh a chroidhe san amhrán. (CS: 132)

Is amhlaidh go bhfuil an reacaire ag leagan síos rialacha critice dá chuid féin, rialacha a sháraíonn cáilíochtaí oibiachtúla. Cur chuige é atá ag teacht, dar ndóigh, le tuairim Mháire go bhfuil doimhneacht smaointeoireachta ar fáil in áiteanna nach mbítear ag súil leo. Baineann taitneamh an cheoil leis an suíomh inar chuala an reacaire é, mothúcháin a fuair sé ón cheoltóir é féin, agus ón chuimhne a bhí aige ar a uncail a thug maoiniú dó dá scolaíocht nuair a bhí sé

³²² Féach ‘Ag foghlaim litríochta’, caibidil as *Saol Corrach*. Luann Máire gur fhoghlaim sé Gearmáinis nuair a chuir sé spéis i gcóras teagaisc na Gearmáine. Ní luann sé na leabhair Ghearmánaise a léigh sé ach bhí tionchar mór ag litríocht na Gearmáine ar Carlyle. Luann sé Daudet (SC: 198) mar dhuine de scríbhneoirí na Fraince a léigh sé.

óg. Tá leid ann fosta go bhfuil meáchán le sonrú in amhránaíocht an tseandúine mar go raibh baint de chineál aige le hÓglaigh na Rosann. Is coincheap é don ealaíontóir atá á chruthú ag Máire, is é sin go bhfuil meas faoi leith tuillte ag duine den phobal a fhreastalaíonn ar nithe an phobail.

Is in Albain, i ndiaidh a sheala ar an Lagán, a chuireann Frainc 'Ac Gairbheath an léann ailtéarnach ar na súile dó, nach ionann é agus léann oifigiúil na scoile a fuair Máire go dtí sin. Tosaíonn an ceacht le *Sartor Resartus* (1836) le Carlyle agus críochnaíonn sé le saothar Burns mar 'dhlaíóg mhullaigh' ar léann Mháire (NBO: 202). Déanann Frainc critic ar 'Milton na gaoithe móra agus na bolscaireachta' (NBO: 202). Cur síos é atá thar a bheith beacht, nó bhí Milton ionraic faoina chuid poblachtachais agus ní raibh leisc air sin a léiriú ina chuid filíochta.³²³ Féadtar a rá, go deimhin, gur dlúthchuid dá fhlíocht é. Ábhar íorónta nár shampla maith sin do chur chuige liteartha Mháire. Ní fhágann sé aon amhras faoin tábhacht atá leis an armlón liteartha-critice a thug 'Ac Gairbheath dó. Is ullmhaithe atá sé, de réir mar is cuimhin leis, le dul i gcionn an tsaoil:

Is cuma cá rachaidh mé feasta, nó cé chasfar orm, beidh mé dána ceannasach, agus beidh uchtach agus dóchas agam. Bhí mé ar scoil le Frainc 'Ac Gairbheath, agus ní chuirfear dallamullóg a choíche orm le focla móra gáifeacha. (NBO: 206)

Is ábhartha do thuiscint shaothar Mháire go bhfuil canóin ailtéarnach á roghnú agus á cruthú aige ag an phointe seo nó is fearr a thuigfí a shaothar sa chomhthéacs sin ná i gcomhthéacs na canóna oifigiúla.

3.2 Thomas Carlyle

Tá ról faoi leith ag Carlyle (1795-1881) san fhealsúnacht atá le sonrú i scríbhneoireacht Mháire. Faoi mar atá pléite ag de Brún (2002: 12) i leith Mhic Grianna, bhí tionchar mór ag Carlyle ar a shaotharsan agus tábhacht le Carlyle in oidhreacht na Gaeltachta i gcoitinne (2002: 46-47). Is é Carlyle is foinse an laochais ('the great man theory'³²⁴) agus na fearúlachta, téamaí a thóg Carlyle ó Rómánsachas na Gearmáine. Faoi mar a luann de Brún (2002: 50), is ann a fuair na

³²³ Féach Davies, (1983: 91-92), mar shampla, a léiríonn an allagóire pholaitiúil a bhaineann le Satan: 'Milton has here fabricated a monster composed of a threefold mating, of Satan, Nero, and Charles [the First].' (92)

³²⁴ 'Universal history, the history of what man has accomplished in this world, is at bottom the History of the Great Men.' Féach 'The Hero as Divinity. Odin, Paganism: Scandinavian Mythology.' Luann Carlyle Burns i léacht eile a thug sé: 'The Hero as a Man of Letters. Johnson, Rousseau, Burns.' In Carlyle (1967: 415-421)

Griannaigh sampla den dóchas tréan, an t-idéalachas agus an staireolaíocht. Tá na gnéithe seo léirithe sna haistriúcháin a rinne sé ar leabhair de chuid Goethe, mar shampla. D’imir tionchar ar na Griannaigh trí *Jail Journal* Mitchel. Tá na gnéithe sin le feiceáil i ndearcadh Mháire. Luadh roimhe (Caibidil 3 An ‘Archaic Avant-Garde’. 5.5) an laochadhradh a léirigh sé dá laoch náisiúnta, de Valera, mar shampla. Scríobh sé leabhar fosta, *Feara Fáil* (1933) inar mhol sé fir mhóra (agus fir amháin atá sa leabhar) dá chuid féin. Níl an teoiric le sonrú chomh soiléir céanna sa litríocht ach tá an laochas ann. (Gí go bhfuil ról láidir ag mná in *Mo Dhá Róisín* agus *Tairngreacht Mhiseoige*, is láirnaí róil na bpríomhphearsana fir.) Tugtar ómós do charachtair fir in áiteanna eile fosta. Cuirtear síos ar Éamonn Ghráinne Duibhe in ‘Sagart Éamoinn Sheáin Óig’, mar laoch Fiannaíochta. Déantar amhlaidh i gcás an ghasúir a chaith scláta leis an mhúinteoir in *Caisleáin Óir* (11). Is fiú a lua, áfach, gur ar an aicme íseal a bhíonn aird Mháire dírithe. Tá na laochra scoite amach ón ghnáthphobal de bharr cáilíocht éigin, is fíor, nó gur thóg siad galar na polaitíochta, mar shampla, ach is den phobal íseal áitiúil iad. Tharraing sé ar an laochas traidisiúnta fosta ach d’iompaigh sé droim ar ais é. I gcás Labhrais Óig, laoch *Mo Dhá Róisín*, mar shampla, is é an duine ón aicme is ísle a thugann tarrtháil ar an tír. Is é an ról atá acu, áfach, seirbhís a dhéanamh ar son an phobail, fiú in éadan mhian chomhfhiosáigh an phobail féin.

Is gné shuntasach é de shaothar Mháire go gcuirtear mná chun tosaigh mar laochra.³²⁵ Forbairt thábhachtach is ea í i gcomhthéacs thraidisiúin na fearúlachta a bhaineann leis an Fhiannaíocht. Ní mór cuimhneamh gurb é ainm a sheanmháthar a tharraing Máire air féin, agus gur mar sin a d’fheidhmigh sé mar scríbhneoir ar feadh a shaoil, rud a thug ómós ar leith di agus a léiríonn tábhacht na mban dó. Is éigean dá laochra ban bheith scoite ó ghnásanna an phobail le héacht a dhéanamh ar a shon. Má thóg sé ar smaointeoireacht Carlyle agus an laochas fireanna, rinne sé claochlú air fosta. Ní beag an méid sin mar éacht liteartha, nó tchítear é ag diúltú don traidisiún agus á fhorbairt san am céanna. Is pointe é a phléann de Brún (2002: 67): ní dhearna Máire aithris lom ar stíl scríofa Carlyle mar a rinne Mitchel. Is pointe é ar fiú a dhéanamh nó léiríonn sé a láidre a bhí Máire. Bhí sé in ann tionchar beirt fhear mhór a sheachaint agus é ag forbairt a stíle féin.

Tá dealramh paradacsa le sonrú in idé-eolaíocht agus oidhreacht intleachtúil Mháire is doiligh a réiteach. Le hais na cainte uilig faoi dhoirnéalaigh bhochta na Rosann agus faoi shaoirse na tíre, tá tuairimí gránna ag a bheirt laochra liteartha atá faoi chaibidil anseo, Mitchel agus Carlyle.

³²⁵ Féach Groszewski, L. 2013. ‘Mná forásacha, neamhspleácha ag Máire.’ *Comhar*, Iml. 73, Uimh. 9 & 10. Il. 17-19 & 18-19.

I gcás Mitchel, in ainneoin a ndúirt sé faoi fhulaingt a thíre féin, chríochnaigh sé ag troid in éadan na saoirse, agus ag cosaint an chórais sclábhaíochta sna stáit Chónaidhme. Níl aon dul as ach gur in éadan na daonnachta agus sruth na staire a bhí Mitchel, agus is amhlaidh an caso i smaointeoireacht a theagascóra, Carlyle. I gcás Carlyle, tá an caso níos géire. Tugann a thuairim s'aige ar an choilíneachas dúshlán do Mháire mar smaointeoir forásach agus frithchoilíneach. I measc an méid a dúirt sé faoin 'idle black man in the West Indies', bhí an méid seo le rá aige faoi ról an Iarthair sna hIndiacha Thiar [nó 'black Ireland', mar a thug sé air]:

Till the European white man first saw them, some three short centuries ago, those islands had produced mere jungle, savagery, poison, reptiles and swamp malaria; till the white European first saw them, they were as if not yet created.³²⁶

Is léir go raibh Máire in ann idé-eolaíocht agus polaitíocht Carlyle a scaradh ó ghnéithe eile dá phearsantacht agus dá shaothar, ar dhóigh nach ndearna sé i gcás Milton. Is féidir go raibh Máire, agus náisiúnaithe eile, ag tarraingt ar luathshaothar Carlyle, a bhfuil blas an tsóisialachais útóipigh air:

To whom, then, is this wealth of England wealth? Who is it that it blesses; makes happier, wiser, beautifuler, in any way better? Who has got hold of it, to make it fetch and carry for him, like a true servant, not like a false mock-servant; to do him any real service whatsoever?³²⁷

Mar atá luaite ag de Brún (2002: 56) bhí smaointeoireacht fhreasúrach Carlyle mar fhionnachtan ag Máire. Bhí said beirt taobh amuigh den saol intleachtach. Gan amhras bheadh modh conspóideach agus morálta Carlyle ag teacht le dearcadh poblachtach Mháire agus é ag tabhairt uaidh faoi mheath Shasana:

Midas longed for gold, and insulted the Olympians. He got gold, so that whatsoever he touched became gold, - and he, with his long ears, was little the better for it. Midas had misjudged the celestial music-tones; Midas had insulted Apollo and the gods: the gods gave

³²⁶ Thomas Carlyle, 'Occasional discourse on the negro question', *Fraser's Magazine for Town and Country* London, Vol. XL., February 1849. <http://www.efm.bris.ac.uk/het/carlyle/occasion.htm>.

³²⁷ *Past and Present* (1843) an leabhar atá i gceist. <http://archive.org/stream/pastandpresentth26159gut/26159>. I léirmheas air, dúirt Engels (1844), gurb é an leabhar seo 'the only one which is worth reading'. Féach: www.marxists.org/archive/marx/works/1844/df-jahrbucher/carlyle.htm.

him his wish, and a pair of long ears, which also were a good appendage to it. What a truth in these old Fables!³²⁸

Tá an tón teagascach, mar aon leis an sampla saonta mar thaca, le sonrú go láidir, dar ndóigh, in iriseoireacht Mháire féin.³²⁹

Is spéisiúil cás *Sartor Resartus* a mheabhrú nó ní léir tionchar ar bith ag an stíl a chleacht Carlyle ar scríbhneoireacht Mháire. Ní hionann, ach oiread, an greann atá le fail i scéalta Mháire agus cinn Carlyle. Ní dócha go ndearna Máire aithris ar stíl Carlyle, mar sin, ach thig tionchar a fheiceáil, b'fhéidir, i bhfoirm na n-úrscéalta ar thug Máire fúthu, na cinn a tháinig i ndiaidh *Caisleáin Óir* go háirithe. Luann Ó Gallchóir (1992: 125) an tuairim a nocht Ó Fiaich, mar shampla, a dúirt gur 'saghas úrscéil' é *Le Clap-Sholus*: 'Is cinnte nach úrscéal é i ngnáthchiall an fhocail.' Is féidir, áfach, cuid de thurgnamhachas Mháire a shonrú ina úrscéalta sa mhéid is nach leanann siad gnáthfhoirm an úrscéil comhaimseartha. Is cóir feabhas na n-iarrachtaí a mheas dá réir. Is ábhar spéise agus foirm neamhghnách úrscéalta Mháire idir chamáin, an cur síos a dhéantar ar *Sartor Resartus* (agus ar a bhunfhoinse, *Tristram Shandy*): 'Most critics . . . label *Sartor* a "transitional text", wisely evading the need to apply conventional period and and genre categories.' (Pionke 2004: 142) D'aithin Said (1994: 229), sa chomhthéacs seo, gur chruthaigh scríbhneoirí nua-aoiseacha foirm nua sa litríocht – 'a new encyclopoedic form' – mar nár leor foirm an úrscéil thraidisiúnta le cur síos a dhéanamh ar an domhan comhaimseartha. Is cóir a aithint nárbh fhóirsteanach, mar a chuireann Kiberd in iúl, gnáthmhúnta an úrscéil do na scríbhneoirí iarchoilíneacha a bhí ag saothrú ag tús an chéid in Éirinn:

Whether the results of their labours should be called "novels" is a highly debatable point. It is more likely that they are written in new forms for which there is, as yet, no agreed generic name. (1995: 342)

Déanann Kiberd tagairt d'fhorbairt mhall an úrscéil Éireannaigh, ag maíomh nach úrscéalaíocht ó cheart an seánra a tháinig chun cinn sa luathfhichiú céad:

[This explains] . . . the strangely belated and oddly angular arrival of the novel in Ireland –

³²⁸ Féach: <http://archive.org/stream/pastandpresenth26159gut/26159.txt>.

³²⁹ Féach, mar shampla, 'Madaí scadán agus míola agus rudaí eile', *DJ* 2.12.25, 7; 'An t-amadán mór agus a shoiscéal: ceart agus neart' agus 'Scéalaíocht', *Sinn Féin*, 15.12.23, 8. Tá an tionchar ag bhí ag Carlyle ar shaothar Mháire pléite ag de Brún (2002: 54-71).

and also the weirdly experimental and jagged shape of most of our prose masterpieces in English from the early 18th century to the time of Joyce and Beckett. Although shopkeepers and librarians routinely file books such as *Gulliver's Travels*, *Castle Rackrent*, *Ulysses*, *At Swim-Two-Birds* or *Malone Dies* along with conventional novels under the label “fiction”, there is a real sense in which each of them is a collection of short stories and experimental anecdotes in the “drag” of the novel form.³³⁰

I ndiaidh na n-úrscéalta luatha (*Castar na Daoine ar a Chéile*, *Mo Dhá Róisín* agus *Caisleáin Óir*), ina bhfuil iarracht plota agus scéal leanúnach a fhorbairt agus a phléann le saol na hÉireann agus saol laethúil na gcarachtar, chrom Máire ar seánra an ghearrscéil. Bhí bearna de cheithre bliana is tríocha ann sular tháinig úrscéal eile.³³¹ Tá cleachtas Mháire sna húrscéalta malla níos intuigthe, b'fhéidir, leis an teoiric a chuireann Kiberd chun tosaigh san alt thuas. Is léir go mbíonn Máire ag athchúrsáil a chuid ábhar, faoi mar a luann Ó Gallchóir (1992: 128). Tá cosúlachtaí ann sa bhunphlota, is fíor, idir *Mó Dhá Róisín* agus *Tairngreacht Mhiseoige*. Tá difríochtaí móra, mar sin féin, idir an dá úrscéal, mar ba dhual do shaothar printíseachta agus do shaothair aibí. Is cóir na húrscéalta seo a mheas de réir a bhfuil scríofa iontu. Tá athrú suntasach i mian agus i bhfealsúnacht Mháire le sonrú sna húrscéalta a tháinig uaidh go mall ina shaol. Ní mór a chur san áireamh, ag an phointe seo, nach gá gur athshaothrú lom atá sna húrscéalta malla ach úsáid iomlán nua á baint as an scéalaíocht chéanna.

3.3 Patrick MacGill, ‘file na náibhithe’

Bhí meas ar leith ag Máire ar Patrick MacGill mar ábhar ceart scríbhneora. Is intuigthe go mbeadh dáimh aige le fear as iarthar Dhún na nGall a thuig agus a chuaigh trí eispéireas mhuintir an chontae é féin. Is léir go bhfuair sé múnla dá dhírbheathaisnéis ó *Children of the Dead End* agus *The Rat-Pit* agus gur lean *Caisleáin Óir* de sin. Níor mhaith, áfach, barraíocht a dhéanamh de sin. Bhí tionchar ar Mháire i dtaca leis na heachtraí ar chuir sé síos orthu. Níl aon amhras ann, áfach, ach go raibh na heachtraí ag teacht le taithí Mháire. Tá siad luaite, mar shampla, in *Nuair a bhí Mé Óg* mar chuid dhílis de shaol na Gaeltachta ag casadh an chéid. B'ionann, a bheag nó a mhór, an saol a bhí ag Patrick MacGill agus Máire mar imircí Chaitliceacha in Albain. Neamhionann agus na scríbhneoirí eile Béarla a dtarraingíonn Máire

³³⁰ Declan Kiberd, ‘The novel and the story.’ *The Irish Times*, 27.09.2003.

³³¹ Tá luaite ag Mac Congáil (1990: 57) go raibh úrscéalaíocht idir lámha ag Máire idir *Caisleáin Óir* agus *Tairngreacht Mhiseoige*. Luaigh Máire féin úrscéal a chuir sé i gcrích i 1929, a raibh an teideal *Innis Beannach* air. Dar le Mac Congáil nár foilsíodh an úrscéal seo, murach gur faoi theideal eile a foilsíodh é. Mar atá amhlaidh leis na húrscéalta a tháinig amach i ndiaidh an Dara Cogadh Mór, foilsíodh tamall maith tar éis a scríofa iad.

orthu, ní luaitear MacGill ach san alt a scríobh Máire ar an dóigh ar thosaigh sé a scríobh.³³², Ba bhunspreagadh é MacGill, mar sin féin, do Mháire ó thaobh na n-ábhar a phléann said. Léirigh MacGill gur ábhar liteartha é gnáthshaol mhuintir na tuaithe agus gur féidir saol na Gaeltachta a mhúnlú ar an dóigh chéanna. Labhraíonn Máire ar na hábhair chéanna leis an déistin chéanna agus a labhraíonn MacGill. Ní hiontas go bhfuil cosúlachtaí le sonrú i saothair na beirte. Mar a luann Ó Fiaich (1974: 145), chum Máire pictiúr inchreidte de stair shóisialta na Gaeltachta agus is ar an stair chéanna a bhí MacGill ag trácht. Faoi chaibidil anseo, beidh an inspioráid a ghlac Máire ón dá leabhar thuasluaite le haghaidh *Caisleáin Óir*.

Pléann *Caisleáin Óir*, *The Rat Pit* (agus *Children of the Dead End*) leis an tsochaí chéanna. Tá an riocht ina bhfuil pobal bocht na tuaithe in iarthar Dhún na nGall faoi chaibidil iontu. Níorbh ionann an dá údar, áfach. Ó thaobh a ndearcaidh pholaitíochta, níor náisiúnaí é MacGill. De réir gach cosúlachta, léirigh an dá údar an dáimh a bhí acu leis an phobal íseal. Tá cur síos réalaíoch ar na heachtraí a thiteann amach agus sin an áit a bhfuil an chosúlacht idir an dá shaothar le sonrú. Mar a deir MacGill ina réamhtra: ‘The Rat-Pit is a transcript from life and . . . most of the characters are real people.’ Is féidir a rá gurb ionann cur chuige Mháire in *Caisleáin Óir* nó déantar na scéalta céanna a aithris in *Nuair a bhí Mé Óg*. Aithnítear an toicí, Farley McKeown, atá in *The Rat-Pit* (30), a chuirtear síos dó gurb é ‘the possessor of £200,000, . . . nearly all of it earned in the knitting industry’. Tá sé sin ag teacht le cur síos Mháire (CO: 145) ar na mná cniotála agus is ionann dearcadh na n-údar ar an mheas neamhthuillte a thugann na mná céanna don toicí. Léiríonn siad beirt an comhoibriú idir uaisle na heaglaise agus lucht an tsaibhris agus déantar sin a cháineadh: Is ‘pillar of the church and a friend of the holy priest’ é McKeown (*The Rat-Pit*: 30), mar shampla, agus is é a dhalta féin ag Máire é. Tugann fir óga amach do na mná cniotála ar an traein mar go bhfuil meas acu ar Phádraig Ó Dálaigh as an méid a rinne sé ar a son: ‘Beidh tórramh mór leis amárach. Níl aon sagart nó aon fhear mine cairde ó Dhoire ’un na gCeall nach mbeidh cruinn ar an tórramh amárach.’ (CO: 145)

Is léir nach ionann cur chuige ná bunfhealsúnacht Mháire agus ceann MacGill. Is iarracht de chuid Mháire atá in *Caisleáin Óir* le dul os cionn *Mo Dhá Róisín* agus a luathiarachtaí eile agus a fhís ealaíne a fhorbairt nó a leagan síos. Is éard atá le sonrú in *Caisleáin Óir* ná saothar aibí de chuid Mháire a thugann na heilimintí éagsúla le chéile a fuair sé ón úrscéal réadúil Vichteoiriach, ón úrscéalaíocht chomhaimseartha in Éirinn, ón litríocht bhéil agus ón

³³² *Comhar*, Noll, 1946, 1. Luaite ag Mac Congáil (2002: 20).

bhéaloideas.³³³ Thar aon ní eile, is é an difear is mó idir é féin agus MacGill ná gurb é an spioradáltacht nó feidhm na samhlaíochta atá in uachtar ina shaotharsa. I gcás Bhabaí, mar shampla, agus ar éirigh di le linn do Shéimí bheith thar lear, is féidir a rá gur ionramháil thuisceanach atá ann. Tá mianach nó fuinneamh san ionramháil a léiríonn dearcadh frithchoimeádach Mháire ó thaobh staid na mban de. Fágтар a ndearna sí agus breithiúnas dá réir, nuair a bhí Séimí thar lear, faoin léitheoir. Bíodh is gur insint indíreach atá ann, tá tréithe den fhrithchleireachas chéanna le sonrú is a léiríonn MacGill. Níl Máire i gcoinne an chreidimh dhúchasaigh, dar ndóigh – is minic sagart ina laoch i saothar Mháire, nó, ar a laghad, ina phearsa dheimhneach.³³⁴ Ní raibh eagla air riamh, áfach, an eaglais a ionsaí ina chuid iriseoireachta, go háirithe nuair a bhain sé le cúrsaí Gaeilge nó polaitíochta³³⁵. Tá ról na cléire á cháineadh in *Caisleáin Óir* féin fosta, mar atá le feiceáil sa ráiteas thuas. Tugtar faoi deara, nach i gcoinne na heaglaise a bhí Máire ach i gcoinne na sagart nár thacaigh leis an Ghaeilge, nó le pobal na Gaeltachta nó le cúis na saoirse.

Is spéisiúil, i gcás na himirce go hAlbain, nuair is éigean do mhuintir an Iarthair aghaidh a thabhairt ar an choigríoch, nach ionann an cur síos sa dá shaothar. Is ábhar go leor iontais in *Caisleáin Óir* (87) nach gcuireann an claochlú saoil seo chomh mór as do Shéimí ar an dóigh chéanna i gcás Éireannach MacGill: ‘Bhí se ag dul i gceann an tsaoil agus bhí Babaí ansin lena dhéanamh éadrom aigeantach’. Níorbh é sin do Norah é, atá tromchroíoch agus gan Doire fiú ina diaidh go fóill: ‘Norah Ryan, homesickness heavy on her heart, had eyes for everything; and everything on which she looked was so strange and foreign.’ (*The Rat-Pit*: 119) Is éard atá le sonrú go bhfuil Máire agus MacGill ag plé leis an phróiseas chéanna ach ag baint tairbhe as ar a ndóigheanna féin. Is bád mór bagarthach a fhaigheann Séimí (*CO*: 88), nuair is traein a fhaigheann Norah (*The Rat-Pit*: 119). Tá cosúlachtaí idir cur síos MacGill ar an chathair (*The*

³³³ Maíonn O’Leary (1994: 153) tionchar an nóibhille *An Cneamhaire: Úr-sgéal* (O’Farrelly 1901) ar chodanna de *Caisleáin Óir*. Ní luann Máire féin an saothar áirithe sin ach is ábhar inspéise an t-úrscéal agus léitheoireacht Mháire á tomhas. Níl amhras ach go bhfuil cosúlachtaí idir saothar luath Mháire agus an leabhar seo. Baineann cuid de sin le cúrsaí an Chonartha agus na Gaeltachta a bheadh coitianta ag an am. Is é imirce go Meiriceá is ábhar don scéal, téama tábhachtach sa tréimhse seo – rud a thugann O’Leary ‘antiemigration genre’ air – agus atá le feiceáil in iriseoireacht Mháire. Níl aon amhras ann, ach oiread, ach go bhfuil bunphlota *Caisleáin Óir* le fáil in achoimre shaol an chneamhaire ar l. 30-31. Ní miste a chur leis sin, áfach, go n-athraíonn Máire an scéal agus go gcuireann sé leis le húrscéal comhaimseartha a dhéanamh de.

³³⁴ An Sagart ‘Ac Niallais (*MDR*), agus an Sagart ‘Ac Pháidín (*SUS*), mar shampla.

³³⁵ Féach, mar shampla, Padraig Ó Duinnín, ‘Máire agus fear na blagaide’, *Leader*, 2.6.28, agus ‘An Ghaeilig i dTír Chonaill: Sinn Féin agus an teangaidh’, *Misneach*, 11.12.20, 4.

Rat-Pit: 119) agus cur síos Mháire ar Ghlaschú (*CO*: 89). Luaitear sráideanna móra, sluaite daoine agus carranna, mar shampla. Is dócha gur ag brath ar a eispéireas féin agus ag cur leis as a shamhlaíocht seachas ag aithris ar MacGill atá Máire.

Is san ionramháil ar mhná is mó a fheictear an difear idir MacGill agus Máire. Is é Séimí príomhcharachtar *Caisleáin Óir* – is comh-phríomhcharachtar í Babaí ach, más fíor sin, tá sí éighníomhach fulangach mar is dual do bhean thraidisiúnta. Ní hionann í agus Nora nó is í Norah príomhcharachtar *The Rat-Pit*. Tá Babaí, mar a léiríonn a hainm, soineanta agus folaíoch. Bíodh is gur scríobhadh *Caisleáin Óir* le linn thréimhse shalach Mháire,³³⁶ níl luaite go bhfuil baint ná páirt ag Babaí le nithe gnéasúla. I gcás Norah, luaitear a dóighiúlacht fhisiciúil agus dearcadh na bhfear ar a cosa. Tá athrú sa chur chuige le sonrú in ‘Sagart Éamoinn Sheáin Óig’ nuair a chéadbhuaileann Tarlach le Síle. Aithnítear suaitheadh cultúir san abairt ghairid a léiríonn intinn Shíle: ‘Baineadh stad aisti, mar ba náir léi meallta a cos a nochtadh.’ (*CD*: 15) Níl sé seo le rá go ndeachaigh Máire le iomlán réadúlachta, mar shampla, D.H. Lawrence ach níl amhras ar bith gur cóngaraí do MacGill atá Máire sa tréimhse seo ná mar a bhí sé do thréimhse na luathathbheochana ná d’íonghlantóirí na litríochta. Tá Máire thar a bheith caolchúiseach agus cúrsaí collaíochta idir chamáin aige ach is léir go raibh sé sásta dul i ngleic le ceisteanna den chineál sin nuair ba riachtanach don scéal iad. Cháin a dheartháir, Seosamh, ‘the sordid side of O’Flaherty’s depiction of Irish life’ in *The Informer* (1925), rud a luann O’Leary (2004: 436). Cháin Mac Grianna dearcadh polaitiúil MacGill fosta: ‘These writers cannot have healthy brains at all, but a slack mass of matter like frog-spawn.’³³⁷ Is spéisíúil go raibh Máire ag maíomh, ag leibhéal níos bunúsaí, go raibh locht ar fhear Gaeltachta agus ‘sagart millte’: ‘Sagart’ as na Rosa tugtha do mhná ar bhonn an mhiangais. Bhí Máire sásta dul i ngleic le déithe beaga an phobail, an náisiúin agus an náisiúnachais san áireamh. Ní miste a lua, ar deireadh, áfach, gur ar thaobh an choimeádachais a bhí Máire. Luann O’Leary (2004: 59) go raibh ar Mháire réadúlacht ‘shalach’ *Cith is Dealán* a chosaint i gcoinne ‘Niamh Cinn Óir’, rud a rinne sé a rá gur mhol sagart dó í a chur faoi bhráid a mháthar: ‘Ma tá focal nó líne nó leathanach ann a moitheochadh tú cotadh nó náire ’gha léigheadh dithe, tarraing an luaidh gorm trasna fríd.’³³⁸ Bhí an chomhairle seo, dar le Máire, ‘ar chomhairle comh maith is

³³⁶ Is mar sin a rinneadh cur síos ar an athrú i scríbhneoireacht Mháire i litir leis *An tUltach* le ‘Niamh Cinn Óir’. Ba é an chúis ghearán a bhí aige go raibh Máire ag leanúint réadúlachas an phróis Eorpaigh. Mhol an scríbhneoir do Mháire gur chóir dó filleadh ar íonghlantacht *Mo Dhá Róisín*.

³³⁷ *Filí agus Felons* (1987: 109-110), Mac Congáil a chuir in eagar.

³³⁸ *An tUltach*, Lá Fhéil Eoin, 2.

fuair mé fá ghnoithe sgríbhnoireacht’. Tráchtann O’Leary (2004: 59) ar an chinneadh seo: ‘Fortunately, not all writers at the time saw Ó Grianna’s mother as the court of infallible final appeal on questions of faith, morals and literary accomplishment.’ Is léir go raibh meas ar leith ag Máire ar oidhreacht a mháthar agus a háit i dtraidisiún na Gaeltachta a tháinig chuige uaithi.³³⁹ I dtéarmaí na litríochta a bhí á cruthú aige, níl an ráiteas sin chomh dochosanta agus atá ar an chéad amharc. Fosta, tá sé ag teacht le cur chuige Mháire go mbeadh breithiúnas liteartha ag bean tuaithe chomh maith le duine. Is fiú a chur leis sin, áfach, nár shásúil dearcadh réchúiseach Mháire agus an ‘luaidh gorm’ (.i. (féin)c(h)insearacht) dá lua. Fiú mar scríbhneoir pobail, ní mór saoirse an ealaíontóra bheith mar bhunphrionsabal an scríbhneora.

Níor chleacht Máire stíl an úrscéil eimpírich a chleacht MacGill. Bhí said beirt, áfach, dírithe ar an phobal íseal. Sa mhéid is gur féidir comparáid a dhéanamh idir an dá theanga, bhain siad úsáid as teanga neamhchaighdeánach, a bhain níos mó leis an phobal agus na hábhair a bhí idir chamáin acu ná le teanga chaighdeánach na hardlitríochta. I gcás Mháire, ba é sin caint na ndaoine seachas an Ghaeilge Chlasaiceach. Tá difreáil le déanamh i gcás MacGill, a bhain úsáid as Béarla foirmiúil neodrach nuair ba í insint an scéil a bhí ar bun aige ach leagan de Bhéarla-Ibeirneach nuair ba chaint dhíreach atá á cur i gcéill. Is cur chuige é atá inchomparáide le nós scríbhneoirí na hAthbheochana Liteartha i luathbhlianta an chéid ag leithéidí Synge, Stephens agus Joyce.³⁴⁰ Tá a leithéid seo le sonrú in *The Rat-Pit* (12), mar shampla: ‘And maybe it is God himself that put the sickness on me so that I would not take away the food of them that needs it.’ Ní hionann an teanga seo agus modh an reacaire tríú pearsa: ‘The train sped on. House, field, and roadway whirled by, and Norah, almost bewildered, ceased to wonder where this road ran to.’ (*The Rat-Pit*: 116) Ba é a dhalta féin ag Máire é. Ní hionann ‘Thainig an lá agus bhí na preataí bruite glan ardthráthnóna ag Séimí de gheall ar cead na coise a bheith aige.’ (*CO*: 33) agus ‘‘Bhfuil a fhios agat,’ ar seisean, ‘goidé mo chomhairle duit?’ (*CO*: 100) Tá caint dhíreach Mháire níos congaraí dá stíl phróis ná mar atá próis Béarla MacGill ach, mar sin féin, tá an t-idirdhealú le sonrú ann.

Bíonn an t-idirtheacsúlacht á húsáid ag an bhéirt scríbhneoirí. Bíodh is go gcuireann MacGill in iúl nach bhfuil bunús réalaióch le finscéalta (*The Rat-Pit*: 82), baineann sé feidhm astu. Is léir go gcreideann a chuid carachtar iontu fosta. Mar atá i saothar Mháire, is dlúthchuid de

³³⁹ Faoi mar atá luaite ag Máire (*NBO*: 94), bhí sé go mór faoi chomaoín dá dhúchas ‘ó cheithre líne de na Dálaigh ar thaobh a mháthar’.

³⁴⁰ Sa chás seo, is éard atá i gceist ná Béarla na hÉireann atá faoi thionchar na Gaeilge. Féach Harris, J. (1984) in Trudgill, P. *Language in the British Isles*.

mheon an phobail na scéalta. Mar gheall ar dhearcadh an údair, tá débhríocht le sonrú i saothair Mháire. In *An Draoidín* (18), mar shampla, maítear go bhfuil bunús réadúil le taibhseoireacht Dhomhnaill Ruadh: ‘Ní sgéal sgéil a bhí aige air. Ní innseadh sé a dhath ach an rud arbh’ fhiadhnaise é féin leis.’ Léiríonn ‘Scientific Training’ (*SUS*: 194), áfach, go bhfuil cuidiú de dhíth ag an saol neamhábharaíoch eile. Cruthaíonn fir an bhaile crócharnaid bhréagach le cur ar shúile an mháistir scoile go bhfuil fírinne sa taibhseoireacht. Tugtar faoi deara nach gcruthaíonn leagan amach Mháire ach go gcreideann an pobal go daingean iontu. Ní hionann sin agus dearcadh Mháire. Fágtar an fhírinne arís i súile an léitheora. Baineann MacGill úsáid, fosta, as an tairngreacht mar ghléas frámála nuair a luaitear Colm Cille: ‘[The White Horsemen] will come out again when the great war comes’ (85). Is léir go raibh sé féin is Máire (agus Seosamh Mac Grianna) ag tarraingt as an tobar céanna, mar a thugtar le fios in *Tairngreacht Mhiseoige*, mar shampla. Bíonn débhríocht ag Máire i leith na tairngreachta fosta. Luadh sampla de sin i gcaibidil roimhe seo cheana. Fiafraítear den seandúine in *Bean Ruadh De Dhálach* (342) ar fíoradh an tairngreachta. Is é ‘Fíoradh ar dhóigh’ an freagra. Fiú má bhréagnaítear creideamh an phobail le linn phlota an scéil, ní thugann an reacaire treoir don léitheoir

3.4 Peadar O’Donnell

Go croineolaíoch, is amhlaidh go mbeadh tionchar ag MacGill seachas Peadar O’Donnell ar Mháire. Ba dhlúthchairde iad Máire agus O’Donnell a shíolraigh ón chúlra chéanna. I dtaca le hábhar de, is ionann an léargas ar shaol na ndaoine i saothair na beirte: ‘Séamus and I often chided each other – we were lifelong friends – that we were ‘putting tobacco over’ the same remnant of Irish history.’³⁴¹ Luaitear O’Donnell in *Saol Corrach* (163) agus is i gcomhthéacs na litríochta a luaitear é. Níl sé chomh furasta céanna, áfach, tionchar *Islanders* (1927), mar shampla, a mhaíomh. Níor foilsíodh go dtí 1927 é, nuair a bhí an dá shaothar is clúití de chuid Mháire ar an saol cheana. Is spéisiúil, mar sin féin, na cosúlachtaí – agus na difríochtaí – atá le sonrú idir an dá leagan amach. Is léir an meas a bhí ag Seosamh Mac Grianna ar an leabhar, nó d’aistrigh sé go Gaeilge é mar *Muinntir an Oileáin* (1935) agus d’aistrigh *Ardrigoole* (1929) mar *Eadarbhaile* (1953).³⁴² Faoi mar a luann O’Leary (1988: 135), dhírigh Máire a aird ar cheantar beag, ionann is O’Donnell, lena dhearcadh ar an saol a fhorbairt agus a léiriú: ‘All

³⁴¹ Iarscríbhinn le Peadar O’Donnell do chlúdach *Cith is Dealan* (1976).

³⁴² O’Donnell a mhol Mac Grianna mar aistritheoir. Mo bhuíochas le Fionntáin de Brún a chuir seo ar na súile dom.

seven of O'Donnell's novels and his one play are set in his home area, as are, at least partly, all ten of Ó Grianna's novels and virtually every story in his thirteen collections.' Luann Máire go gcuirtear *Islanders* i gcosúlacht lena leabhar féin, *Caisleáin Óir*: 'People who have read and understood both books found a certain resemblance between them in almost every chapter.'³⁴³ Is spéisiúil na cosúlachtaí – Dún na nGall, clann as aicme íseal na tuaithe, an saol dearóil, mar shampla; pléitear an imirce agus téama an ghrá. Is fiú a rá nach ionann iad, mar sin féin. Ní hionann is Máire, leanann O'Donnell tréithe úrscéil de chuid an naoú haois déag. Luaitear an t-am go soiléir: cuirtear síos ar eachtra agus leantar plota réalaióch croineolaíoch ar nós an phróis eimpírih. Mar sin féin, is ar éigean go bhfuil saol inmheánach na gcarachtar le sonrú ann, rud atá fíor i gcás Mháire fosta. Nuair a chailltear an mháthair, mar shampla, is ar an saol crua atá na carachtair dírithe: 'After the death of Mary Doogan, Charlie and Sally sat down to the task of rearing their younger brothers and sisters. Sally was as frugal as her mother.' (110) Tugtar faoi deara an stíl lom atá inchomparáide le stíl Mháire. Baintear úsáid as caint na ndaoine fosta agus na carachtair ag labhairt; bíonn focail Ghaeilge fite fuaite le comhrá na gcarachtar mar chuid den dathú: 'seo' (12), 'a' cheilidh' (21) agus 'arrah' (56).

De réir gach dealraimh, ní hionann léargas Mháire agus O'Donnell ar an saol, rud a luann O'Leary (1988: 137): 'An inexorable fate dominates the work of Ó Grianna.' Féadtar a mhaíomh, áfach, gur réadúla léargas agus cur chuige Mháire nó tugann sé féin céim siar mar údar le ligean dá chuid carachtar forbairt a dhéanamh ar a gconlán féin. Tá cuid de charachtair Mháire gníomhach, Poblachtach nó réibiliúnach le hais carachtair de chuid O'Donnell. Is cosúil, áfach, go bhfuil Máire agus O'Donnell ag caint ar an fhadhb chéanna nó is fíor go bhfuil carachtair ann nach smaoiníonn ar cheisteanna os cionn rudaí pearsanta: 'Where Ó Grianna's people are apolitical, O'Donnell's have, at worst, a confused sense of politics.' (1988: 141) Luann O'Leary rud a deir duine de na hÓglaigh faoi dhuine de mhuintir an oileáin: 'The man is as full of national feeling as me, but he hasn't got on to the new way of saying it.' (1988: 141) Is fíor nach bhfeiceann muintir Mháire fiúntas ina bhfuil ar siúl ag Labhras Óg nó Mosáí go mbíonn siad á gcur sa reilig. Níl dearcadh polaitiúil Mháire ag teacht le creideamh na ndaoine, rud a chuireann Máire in iúl. Is éard a léiríonn comparáid idir na húdair seo ná, bíodh is go bhfuil siad ag plé na gceisteanna céanna, níl cur chuige Mháire ag brath, ó thaobh fealsúnachta ná stíle de, ar O'Donnell. Is féidir, áfach, go bhfuil lorg O'Donnell le feiceáil i mbanlaoch *Bean Ruadh de Dhálach*. Neamhionann agus muintir na Gaeltachta sna leabhair luatha, is éard a deir Róise, an Bhean Rua de Dhálach í féin, ná nár ordaigh Dia d'aon duine

³⁴³ 'Irish artists: a reply to Peadar O'Donnell.' *AP*, 6.07.1932.

bheith beo faoi chúinsí achrannacha sna Rosa (*BRD*: 297). Is claochlú é sin, áfach – faoi am a scríofa, ní léir gurbh ionann aidhmeanna liteartha Mháire níos mó.

Is suimiúil an chodarsnacht idir an bheirt údar a phléann O’Leary ach is suimiúla na cosúlachtaí eatarthu. Ba san aicme is ísle a chonaic siad fíor-anam na hÉireann, más fíor, de réir na n-úrscéalta malla Mháire, go bhfuil sochaí an tuatánaigh cloíte. Is fiú a lua, áfach, nárbh amhlaidh sin i gcónaí i gcás Mháire. Tá spiorad na saoirse le sonrú ina charachtair, ó Chaitlín in *Castar na Daoine ar a Chéile* do dtí Labhras in *Tairngreacht Mhiseoige*. ‘It is impossible,’ arsa O’Leary (1988: 141), ‘to imagine any of Ó Grianna’s Lagan-bound adolescents standing up for his rights or actually striking a contemptuous employer.’ Ní mór a rá gurb é sin go díreach an rud a dhéanann gasúr de chuid na Rosann in *Caisleáin Óir* (11) nuair a éiríonn ina sheasamh go sonrach i gcoinne údarás an mháistir scoile.³⁴⁴ Is é is dócha gur ag tarraingt ar scéal de chuid na háite a bhí siad beirt. Os a choinne sin thall, faoi mar atá pléite cheana, bíonn ar phríomhcharachtar fear Mháire seasamh polaitiúil a ghlacadh. Chuireann sin i gcoinne mheoin thraidisiúnta choimeadaigh a mhuintire féin. Léiríonn, fosta, frithbheartaíocht in éadan ollchumhacht pholaitiúil agus údaras na himpireachta. Ag deireadh *Caisleáin Óir*, mar shampla, tugtar sceiteadh súl ar an luch na bunaicme nua ag léiriú dímheasa don rachmasaí atá marbh. Ní tuathánaigh ar an seandóigh na daoine seo agus ní den Ghaeltacht iad. Ní hionann iad, mar sin de, is seanmhná umhla na Rosann (145-146). Ní mór tagairt a dhéanamh do chur chuige Scott sa chomhthéacs seo nó is léir go raibh Máire ar an téad céanna maidir le laochra fear a scéalta. Is ábhartha an rud a deir Delap (1993: 7), i leith laochra Scott, do Mháire, is é sin gur ‘feidhmiu an duine aonair atá i ngleic leis an stair’ atá faoi chaibidil aige.

3.5 O’Casey

Neamhionann is scríbhneoirí eile a tháinig chun tosaigh le linn thréimhse na hAthbheochana, ba as cúlra bunaicmeach Protastúnach O’Casey (Murray 2004: 18). D’éirigh thar barr leis an tríológ a scríobh sé faoi shaol an lucht oibre i mBaile Átha Cliath. D’aithin Máire feabhas na teanga a bhí ag Ó Cathasaigh agus mhol sé é as spiorad na teanga sin a thabhairt leis. Ní hábhar iontais gur mhol Máire údar Béarla, fiú féin Éireannach a bhí i gConradh na Gaeilge, nó chreid nár chóir do scríbhneoirí nach cainteoirí dúchais iad a bheith ag scríobh i nGaeilge ar scor ar bith.³⁴⁵ Is dócha go bhfaca sé tréith dá chur chuige féin in ábhar agus urlabhra O’Casey, nó

³⁴⁴ Tá leagan den scéal seo le fáil in *The Rat-Pit* (131-132). Is sampla maith é de Mháire ag snaidhmiú scéal béaloidis le heachtra úrscéil.

³⁴⁵ Féach Mac Congáil (1990: 34).

mhol sé a chruinne a bhí ‘teanga dhúchais’ na gcarachtar: ‘An rud atá acusan tá sé beo. Tá sé acu mar atá an Ghaeilge ag muintir na Gaeltachta.’³⁴⁶ Is fiú a lua anseo go bhfuil moladh Mháire ag brath ar theanga O’Casey. Cuireann sé in iúl go bhfuil dáimh aige le Fluther agus Joxer mar charachtair, áfach, gné a bhaineann le cúrsaí liteartha. Is dócha gur faomhadh indéireach d’ealaín na ndrúmaí atá ann. Faoi mar atá ráite i dtaca le Synge ar ball, is léir nach ag leanúint shampla O’Casey a bhí Máire ach bhí sé chun tosaigh air. Chinn sé féin ar an phobal íseal agus a theanga choitianta mar ábhar agus mar mheán litríochta.

4. Gluaiseachtaí idirnáisiúnta

Sa ré nua-aimseartha dhaonlathach, faoi mar a tháinig sí chun cinn in Iarthar na hEorpa, tháinig gluaiseachtaí chun cinn a thug iarraidh guth a thabhairt don lucht oibre sa litríocht. Tá cosúlachtaí le fiosrú idir a raibh ar bun ag Máire (agus lucht na hAthbheochana) agus scríbhneoirí agus teoiriceoirí a shíl gur cheart litríocht a bheith ann a bheadh in ann freastal ar aicmí eile seachas an mheánaicme nó an uasaicme. As réabhlóid na Rúise, 1917, a d’eascair an chéad ghluaiseacht a phléifear anseo, mar atá an *Proletkult*. As an tonn réabhlóideach fhrithchoilíneach i ndiaidh an dara cogadh mór a d’eascair an dara gluaiseacht, an tIarchoilíneachas. Ní mór a rá go raibh an claonadh ann i measc scríbhneoirí eile san iarthar a thug iarraidh freastal ar aicmí nach raibh baint ag saol na litríochta go dtí sin leo. Faoi mar atá pléite ag Hoggart (1957), mar shampla, bhí cultúr láidir bunaicmeach ann ag tús an fichiú céad, atá ina ‘Hidden England’ don saol liteartha oifigiúil.

4.1 An *Proletkult*

Is é is *Proletkult* ann ná gluaiseacht a tháinig chun cinn le linn na tréimhse réabhlóidí sa Rúis.³⁴⁷ Thosaigh díospóireacht faoin ealaín a bheadh fóirsteanach do shochaí ina raibh an phrólatáireacht i réim. Creideadh gur féidir cultúr nua a bhunú ar ‘the foundations of the perceived characteristics of the working class and its revolution’ (Slaughter 1980: 89). Chuir cuid de na Boilséivigh féin i gcoinne na gluaiseachta. Níor chreid Trotsky (1974 [1924]: 4), mar shampla, gur féidir le cultúr prólatáireach a bheith ann ar chor ar bith nó ba dhual don tsochaí den chineál sin a bheith sealadach. Gluaiseacht shaorga í an ‘little artistic factory’, mar a thug sé uirthi (1974 [1924]: 23). Mhaígh fosta gur cheart an ealaín nua a bhunú ar an ealaín

³⁴⁶ ‘Mé féin is Baile Átha Cliath.’ *An tUltach*, Meitheamh 1982, Iml. 59, Uimh. 6, 28.

³⁴⁷ Is acrainm é seo ar ‘Proletarian cultural-educational organizations’ (*Proletarskai kul’turna-prosvetitel’nye organisatsii*). Tá cur síos cuimsitheach ar stair na heagraíochta in Mally (1990: xv-xxix).

bourgeois nó ba í sin an t-aon ealaín a bhí ar fáil mar fhoinsé forbartha agus tharraing ar údarás Lenin: ‘Lenin mercilessly condemned ‘chatter about proletarian culture.’’ De reir Fitzpatrick (1992: 22) b’idé-eolaíochtúil cuid d’imní Lenin: ‘Lenin thought that Proletarian culture was a fantasy and Proletkult an organization where Futurists, idealists and other undesirable bourgeois artists and intellectuals addled the minds of workers.’

Ní miste a rá, áfach, gur ar Rúis an luathfhichiú céad a bhí Trotsky ag trácht agus nárbh ionann sin agus tír bheag iar/choilíneach in aice Shasana. Is spéisiúil cur chuige Mháire i dtaca le ‘*Art Gaelach*’ i gcomhthéacs na hiarrata radacaí a bhí ag titim amach sa Rúis ag an am céanna. I gcás Mháire, féadtar a rá go raibh stair fhada ag a aicme agus go raibh tábhacht leo seal maith i ndiaidh bhunú agus bhuanú an tSaorstáit. Mar dhuine a fuair oideachas éagsúil is féidir a rá gur chruthaigh sé, mar aon le daoine eile, litríocht ar leith nach bhfuil bunaithe ar an litríocht *bourgeois* amháin. I mblianta luatha na hAthbheochana, is gá a rá nach raibh an litríocht, mar litríocht scríofa liteartha, á cruthú ag tuathánaigh an Iarthair. Ba de chúlra na meánaicme iad bunús na scríbhneoirí tábhachtacha, cuid acu – Pádraig Ua Duinnín agus Peadar Ó Laoghaire, mar shampla – ina sagairt. Aturnae a bhí i Mac Piarais agus ba mhúinteoir, iriseoir agus eagarthóir é, seachas duine de chosmhuintir na tuaithe, a bhí i Máire féin. Ní hionann is doirneálaigh gharbha ghlasa na Rosann, is daoine iad lucht na hAthbheochana a raibh am acu le cúrsaí litríochta a phlé, agus tuiscint acu do cad is litríocht ann, cén fáth a raibh gá leis agus, cuid acu, an t-am agus an éirim le saothar a scríobh. Thiocfadh an cheist chéanna a thógáil agus a thóg Trotsky (1974 [1924]: 4) le lucht molta an *Proletkult*: ‘Cad é a rinne tú leo [na scríbhneoirí bunaicmeacha]?’ Ní hiontas é nach bhfuil *tuathkult* i réim in Éirinn san fhichiú céad nó ní ag an aicme sin maoin agus forlámhas an dioscúrsa litríochta. Le freagra a thabhairt ar cheist Trotsky, níl scríbhneoirí den bhunaicme le fáil ar an chuntar chéanna nach bhfuil airí rialtais nó CEOs flúirseach inti. Is ceart a lua, áfach, gur tharraing litríocht na hAthbheochana ar chultúr na dtuathánach agus is den chúlra sin cuid mhaith de na scríbhneoirí Gaeilge. Is é rud, mar atá amhlaidh i gcás na scríbhneoirí Gaeltachta, go raibh siad lag i measc an dreama a raibh an chumhacht acu. Mar a léiríonn an t-achrann idir Máire agus lucht an Chonartha nuair a bhí sé ag feidhmiú mar eagarthóir ar *Fáinne an Lae*, ní i lámha a leithéide a bhí polasaithe stáit. Féadtar an rud céanna a rá faoi na deacrachtaí a bhí aige leabhar a chur i gcló i ndiaidh *Cith is Dealan* fá cheann cúig bliana déag. Mar a luann de Brún (2002: 61), bhí bunús polaitiúil leis an achrann a bhí ag Máire le saorstátairí an Ghúim. Tá míniú ansin, ar dhóigh, ar an dúghráin a léirigh Máire le scríbhneoirí Gaeilge áirithe.

Mar a bhí amhlaidh sa Rúis, b’fhoinsé chonspóide é cultúr na hÍosaicme. Mar is dual don aos eagna meánaicmeach, níor chreid ceannairí polaitiúla na Rúise, fiú lucht na heite clé, go raibh

ann do chultúr bhunaicmeach. Is léir gur leatrom aicme atá amhlaidh sa dearcadh seo nó, mar a léiríonn Hoggart (1960: 15), bíonn cultúr láidir béil ag an bhunaicme. Níl amhras ann ach go mbíonn an cultúr seo faoi cheilt agus faoi bhrú ach mhair sé, mar sin féin, go dtí an fichiú céad. Ceist í a bhí lárnach sa díospóireacht, faoi mar atá luaite ag Mally (1990: xviii) idir lucht *Proletkult* agus na Boilséivigh, ‘whether state-sponsored enlightenment allowed any active, creative role for the people themselves.’ Bhí cultúr nach ionann é agus cultúr na nua-aoise fós beo i saothar Mháire. Cruthaítear fadhb, áfach, má leantar ag scríobh de réir leagan amach an chultúir chéanna. Is éard a tharla do shaothar Mháire san Éirinn nua nuair a cáineadh é de réir chritéir na nualitríochta Eorpaí. Mar a pléadh cheana, agus mar a thug Máire féin faoi deara, bhí an saol ag athrú agus an Gael iargúlta ag cúlú i rith an ama. Ní hiontas, mar sin de, nár cuireadh an fháilte chéanna roimh na scéalta a scríobh Máire níos moille ina shaol. Síleadh go raibh ré chultúr na dtuathánach tugtha, go mór mór tar éis an dara cogadh mór. I gcomhthéacs na hÉireann, áfach, a bhí faoi laincisé na staide iarchoilíní go fóill, b’fhóirsteanaí ábhar Mháire, ar dhóigheanna áirithe ar a laghad, don Éirinn nua. Is suntasach, fosta, gur fóirsteanach na leabhair seo don tréimhse ina dhiaidh sin – go dtí an lá atá inniu ann, fiú. Mhair aicmí tuathánacha ar fud an domhain, mar is léir óna dtábhacht i gcúrsaí réabhlóide idirnáisiúnta. Ní hamháin sin. Tá ceist ann faoi threo na tíre nua a bhí idir an caipitleachas agus múnlaí féideartha eile. Is sa spás tairseachúil [*liminal*] sin a mhair Máire mar scríbhneoir agus is mar sin atá a shaothar go fóill i súile na critice. Nuair a tháinig tréimhse an iarchoilíneachais i ndiaidh an dara cogaidh mhóir, tháinig cineál litríochta chun cinn a d’fhreastal ar riachtanais an phobail iarchoilínigh. Ba é an dearcadh a bhí ag Máire cheana, dar ndóigh. Níor ghéill an litríocht seo d’fhorlámhas impireachtaí móra.

4.2 Litríocht na Frithbheartaíochta

Bíodh is go bhfuil tréimhse na hAthbheochana liteartha Gaeilge i bhfad roimh thréimhse an iarchoilíneachais ó cheart (ó na 1950í i leith), is léir gur bhris tuar na toinne idirnáisiúnta ar chladaigh na hÉireann go luath. Ina ollsaothar, maíonn Titley go raibh tábhacht leis an ghluaiseacht chultúrtha i gcomhthéacs theoiric an iarchoilíneachais (1991: 227). De réir chur síos Titley, ba thábhachtach an toradh a d’eascair as cinneadh lucht na hAthbheochana – agus ról an Athar Peadar sa chinneadh go háirithe, nuair a ghlac siad le caint na ndaoine mar urlabhra na nualitríochta:

Don chéad uair riamh i stair na hÉireann tugadh seasamh agus stádas don tuathánach bocht arbh í an Ghaeilge a phríomhtheanga. . . . D’aon abhóg réabhlóideach amháin, b’ é an gnáthdhuine

agus a chuid cainte an caighdeán. B'é urlabhra an ghnáthdhuine gan léamh ná tabhairt suas (i gciall chlocharbhuirgéseach na dtéarmaí sin) an bhunsraith ar a thógfaí an litríocht nua. (1991: 227)

Is cinneadh é a mhol Ngugi (1995 [1981]: 285) mar bhunchloch na frithbheartaíochta sa litríocht dhúchasach. Cinneadh é ar ghlac Máire leis, dar ndóigh, nuair a chinn seisean ar an Ghaeilge agus ar chaint bheo na ndaoine mar mheán a scríofa.³⁴⁸ Luann Harlow (1987: xviii) rogha theanga an scríbhneora fosta, a rá gur cinneadh polaitiúil comhfhiosach é a léiríonn frithbheartaíocht ann féin. Nasctar an cinneadh seo go heisceachtúil le ról na hÉireann mar shuíomh iarchoilíneach:

Is deacair cuimhneamh ar aon sampla eile de réabhlóid dhaonlathach dhaonna a chuaigh chomh domhain sin i ndúchas na muintire boichte ar an taobh seo den chruinne choilínithe. Don chéad uair in Éirinn bhí oiread meáchana ag focail nach raibh ach ramhán agus naomhóg lastiar dóibh is a bhí ag na focail a raibh gunnaí agus cabhlach á dtacú. (Titley 1991: 227-278)

Fághtar Máire taobh amuigh den dioscúrsa seo, gí gur cur síos beacht ar a shaothar an dá shliocht seo ó Titley. Tá na straitéisí liteartha ag teacht le gluaiseachtaí eile an fichiú céad. Má amharctar ar shampla den iarchoilíneachas a tháinig chun cinn sna tíortha neamhchaipitlíocha, is deacair gan sonrú a chur sna cosúlachtaí idir saothar Mháire agus scríbhneoirí eile iarchoilíneacha. Scríbhneoir *engagé* é Máire, go dtí na húrscéalta deiridh ar a laghad, a chuir i gcoinne mhórdhioscúrsa na litríochta *bourgeois*. Is féidir an ghné seo dá shaothar a thabhairt chun solais ach creatlach nua a chur ar fáil dá scríbhneoireacht. Tá an chreatlach oiriúnach forbartha sa staidéar atá déanta ag Harlow ina leabhar, *Resistance Literature* (1987), leabhar ar mhol Said a chur chuige ina ollsaothar féin ar an iarchoilíneachas (1994: 257). Féadtar coincheap Ngugi a lua fosta, a dhéanann an litríocht a roinnt ina dhá leath, idir litríocht atá ar son saoirse agus litríocht atá ar son daoirse (Harlow 1987: 8).

Tá comhthéacs critice nua a bheadh fóirsteanach do shaothar Mháire le fail in anailís Booker (2000: 27). Agus é ag lua chritic an Iarthair, áiríonn Booker 'Jameson's useful reminder that the ideology of bourgeois individualism is closely tied to the bourgeois belief in art as an enclosed realm separate from the social and the political.' Maíonn Booker (2000: 27) go bhfuil leagan amach idé-eolaíochtúil chriticeoirí an Iarthair neamhfóirsteanach do gach cineál

³⁴⁸ 'I believe that my writing in the Gikuyu language, a Kenyan language, an African language, is part and parcel of the anti-imperialist struggles of the Kenyan and African peoples.'

scríbhneoireachta, scríbhneoireacht iarchoilíneach go háirithe. Níl ann, dar le Booker, ach ‘Western assumptions about art and aesthetics, . . . that largely amount to a belief that the best art is purposeless and that attempts to endow art with a specific social function generally work to the detriment of the works involved.’ Is léir go bhfuil critic eile – is e sin critic Litríocht na Frithbheartaíochta – níos oiriúnaí do Mháire, creatlach ailtéarnach nach nglacann le canóin ná critic an Iarthair: ‘Resistance literature’, a deir Harlow (1987: xvi) ‘presents a serious challenge to the codes and canons of . . . [western] literature and its criticism.’ Tá Harlow in amhras gur féidir le critic a bunaíodh le haghaidh litríocht amháin litríocht eile a mheas. (1987: xvi)

Is féidir buanna thionscadal Mháire a thabhairt chun solais ach an fráma tagartha seo atá molta aici a chur i bhfeidhm. Baineann Harlow (1987: xiv-v) úsáid as leabhar clúiteach Achebe, *Things Fall Apart* (1958), leis an chás a léiriú. Tá maíte aici go bhfuil ‘folk wisdom’ san úrscéal seo – tugann sí féin “fable” air – ‘[which . . .] turns out to be ideologically sophisticated’. Is éard go díreach atá maíte ag Máire, mar a pléadh roimhe, agus ar mhaigh sé d’fheidhm uilíoch bhuanfhírinneach na scéalta Fiannaíochta. Tá cosúlacht eile ann i dtaca le múnlaí ‘eachtrannacha’ Mháire: ‘[Achebe’s novels] . . . derive from a European genre and tradition, [but] nonetheless challenge the formal criteria of those generic conventions.’ (1987: xvi)

Luann Harlow (1987: 3-4) Kanafani, scríbhneoir Palaistíneach, mar eiseamláir de scríbhneoirí na frithbheartaíochta. Tugann sí le fios, rud atá ábhartha do Mháire, nach nglacann Kanafani le nóisean na hoibiachtúlachta acadúla i leith na litríochta. Is íorónta go dtugann Kilpatrick (1999: 11) moladh do Kanafani mar nach mbíonn polaitíocht le sonrú ina scéalaíocht. Tá an fhrithluail choinníollaithe seo – gur dícháiliú uathoibríoch rún polaitiúil i bprós cruthaitheach – greanta in intinn lucht liteartha, fiú nuair is léir go bhfuil polaitíocht á phlé. Is mar seo a osclaíonn *Men of the Sun*: ‘Abu Quais rested on the damp ground, and the earth began to throb under him with tired heartbeats.’ (1999: 21) Tá an tábhacht atá leis an talamh le sonrú go soiléir sa chéad líne den úrscéal iarchoilíneach seo. Do Kanafani, mar a luann Harlow (1987: 11), bhí an fhrithbheartaíocht chultúrtha lán chomh tábhachtach le frithbheartaíocht mhíleata. Níl aidhm fhrithbheartaíochta fágtha gan rá ina phrós, rud a luann Kilpatrick féin ina hintreoir ar ball: ‘The choice of peasant characters in general, and Umm Saad in particular, is not without a political motive.’ (1999: 13). Is thar a bheith spéisiúil, agus modh inste scéil agus rogha carachtar Mháire idir chamáin, an cur síos ar an phríomhcharachtar mná san úrscéal céanna: ‘She is a woman of about forty, I think, with a strength greater than rock and a patience more than endurance itself.’ (1999: 99) Ní indibhid í – ar nós an úrscéil eimpíriigh – an carachtar seo. Tá feidhm faoi leith aici nach mbaineann le riachtanais na nualitríochta iarthar-Eorpaí. Mar a deir an reacaire: ‘She represents something in my life that I

cannot do without.’ Thig ábharthacht idirnáisiúnta agus shóisialta a shonrú i scríbhneoireacht Mháire fosta. Tráchtann sé ar a bhaile beag féin ach pléann sé constaicí an phobail dhúchasaigh agus iad i ngleic le rotha mór an tsaoil nua. Faoi mar a chuireann Harlow (1987: 119) in iúl, tá feidhm agus tábhacht chomhaimseartha ag baint le litríocht na frithbheartaíochta: ‘[Molefe Pheto’s] prison memoirs . . . insist on the collective historical consequences of his own individual experience.’ Is dual don scríbhneoireacht seo cur síos a dhéanamh ar fhadhbanna an phobail, ní ar aigne an duine aonair.³⁴⁹

Tá an cur chuige pobail seachas ceann an duine aonair le sonrú in Kanafaní. (Tá sé le feiceáil i saothar Salih fosta, go háirithe nuair is í troid na saoirse atá idir chamáin aige.)³⁵⁰ Tá díospóireacht idir fear óg ollscoile agus feirmeoir go luath in *Season of Migration to the North* ar an úsáid atá le filíocht agus eolas acadúil nó liteartha (9). Tugann an fear óg faoi deara go ndeir an seandúine ‘we’ leis: ‘We’re farmers and think only of what’s useful to us’. Tá plé san úrscéal faoin mhodh inste a léiríonn codarsnacht an tseansaoil agus an saol nua. Cuirtear síos ar bhaile an fhir óig ar nós an phróis phobail: ‘I looked at its strong straight trunk, at its roots that drive straight into the ground.’ (2) Tá an taobh siombalach seachas an rud ann féin in uachtar. Ní hionann is an cur síos ar ball ar an ‘stranger’, is ar éigean go bhfuil mionsonraí ar bith tugtha faoi mhuintir an reacaire. Ní gá, nó ní athraíonn siad, rud a thaitníonn leis: ‘Life is good and the world as unchanged as ever.’ (2) Is léir, mar is léir i saothar Mháire, an phríomhthábhacht atá leis an phobal, an chomhchuímhne agus an oidhreacht:

I hear a bird sing or a dog bark or the sound of an axe on wood – and I feel a sense of stability.
I feel that I am important and integral. No, I am not a stone thrown into the water but seed
sown in a field. I go to my grandfather and he speaks to me of life forty years ago, fifty years
ago, even eighty, and my feeling of security is strengthened. (5)

In ainneoin an oideachais Eorpaigh a fuair an reacaire, ní leagtar béim ar an duine aonair. Rud eile de, is éigean do na carachtair amharc siar le beatha a fháil a bheidh ina chuidiú agus iad ag dul i ngleic leis na hathruithe a bhrúitear orthu. Ní mór a rá go dtógtar ceisteanna polaitiúla sna

³⁴⁹ Is spéisiúil an rud a luann Brenna M. Munro (2012: 13) agus í ag plé le comhghníomhaíocht pholaitiúil: ‘In South African prisons, using the word ‘we’ to address the authorities was specifically forbidden.’ *South Africa and the Dream of Love to Come: Queer Sexuality and the Struggle for Freedom*. Is spéisiúil, sa chomhthéacs sin, gairide chuntas Mháire ar an seal a chaith sé i bpríosún. Is ar an chéad phearsa iolra den fhorainm réamhfoclach a leagtar an bhéim fosta. Féach *Saol Corrach* (178 ar lean).

³⁵⁰ Féach Tayib Salih, *Season of Migration to the North* (1976 [1969]). Mo bhuíochas le Mustafa Shakir a chuir an saothar seo ar na súile dom.

húrscealta seo. Go deimhin, is dlúthchuid den litríocht seo na ceisteanna sóisialta agus polaitíochta a eascraíonn as an teagmháil idir an sean is an nua, an áit dúchais agus tionchar an tsaoil mhóir.

4.3 An ealaín agus an pholaitíocht

Coincheap forleathan is ea é, faoi mar atá pléite ag Eagleton (1996: 182), go bhfuil an litríocht – agus critic na litríochta – os cionn nithe ábharaíocha agus polaitiúla: ‘The idea that there are non-political forms of criticism is simply a myth which furthers certain political uses of literature.’ Os a choinne sin thall, thabhaigh tromlach na n-ealaíontóirí clú frithradacach a bhíonn, ar cheisteanna tábhachtacha, i gcoinne leas an phobail. Ba thearc na scríbhneoirí liteartha mór le rá, mar a luaigh Karl Radek, a thug dúshlán do bharbarthacht an impiriúlachais in am an riachtanais:

At the moment when [the first great] war broke out, all the world’s writers, who considered they were above classes, above material interests, who considered themselves to be the representatives of pure art, proved to be on the side of imperialism.³⁵¹

Thiocfadh spléachadh a thabhairt ar litríocht na hÉireann agus tá an toradh céanna le fáil. Is tearc scríbhneoir a phléann ar dhóigh ar bith deimhneach leis an dearcadh poblachtach san fhichiú céad. Is tearc na saothair a phléann go deimhneach leis an Éirí Amach fiú, gan trácht ar Chogadh na Saoirse. *Seacht mBua an Éirí Amach* an eisceacht, dar ndóigh.³⁵² Is clúití i bhfad saothair O’Casey agus Yeats ar ar thit amach, a dhíríonn a n-aird ar an tragóid a bhain leis an tréimhse sin. Is é an peann a roghnaíonn Heaney, go meafarach agus go litriúil, ag leanúint shampla Yeats agus Joyce, nó an claonadh neamhpholaitiúil a bhaineann leis an litríocht. Cruthaítear, mar sin de, ionannas smaointeoireachta i measc an lucht liteartha, feiniméan ar a dtugann Chomsky (1979: 23) ‘[a] herd of independent minds’,³⁵³ a thacaíonn, le fios nó le hamhras, leis an idé-eolaíocht oifigiúil agus le cumhacht an stáit. Tugtar faoi deara go gcuirtear brú ar scríbhneoirí gan a bheith ciontach as a bheith polaitiúil le linn do scríbhneoirí eile a bheith ag glacadh seilbhe ar an talamh sin. Is ábhartha do ról poiblí na n-ealaíontóirí an cheist

³⁵¹ Féach ‘Contemporary World Literature and the Tasks of Proletarian Art.’ (Speech at the Soviet Writers Congress) marxists.org/archive/radek/1934/sovietwriterscongress.htm#top.

³⁵² Tá *Agony at Easter*, Penguin Books, 1969, le Thomas M. Coffey, ann fosta. Mo bhuíochas le Danny Morrison as an leabhar seo a chur ar na súile dom.

³⁵³ Frása a fuair sé ó Harold Rosenberg.

a chuir Eoghainín ar an seanduine in *Mo Dhá Róisín* (27): ‘Ar chuir tusa báire?’ Tá Máire ar dhuine den dream beag is féidir freagra an tseanduine a thabhairt: ‘Siúd is gur chuir tú an cheist, chuir mise báire ceart go leor.’

Is féidir saothar Mháire – cuid mhaith di, ar a laghad – a chur i gcomhthéacs na litríochta *engagé*. Más fíor, faoi mar atá luaite cheana, gur constráid atá i ‘national literature’, is gá a bheith cáiréiseach faoin chritéir is fearr chun a shaothar a mheas. Luann Ó Háinle (1992: 118) agus Ó Gallchóir (1992: 136) an poblachtánachas agus an náisiúnachas atá le sonrú go tréan i saothar Mháire. Luadh cheana nár shásta a bhí Máire le Conradh na Gaeilge mar go raibh an eagraíocht, dar leis, coimeádach agus ‘non-political’.³⁵⁴ Níor leasc leis féin trácht ar chúrsaí polaitíochta agus téamaí polaitiúla bheith fite fuaite ina scríbhneoireacht, liteartha nó eile. Ní mór *Mo Dhá Róisín*, *Tairngreacht Mhiseoige*, *Bean Ruadh de Dhálach* agus sciar maith gearrscéalta a lua. Tá, leoga, ‘An Fear Deireannach de na Fiannaibh’ (*SUS*), mar shampla, ‘An Ceann Feadhna’ (*TTT*) agus ‘Croidhe Mná’ (*SUS*) ar na gearrscéalta is fearr leis. Luadh cheana na téamaí polaitiúla a bhíonn idir chamáin ag Máire. Fiú féin in *Cith is Dealán*, cnuasach nach dtráchtann go díreach ar chúrsaí polaitíochta, freastalaíonn na scéalta ar ábhar atá ag déanamh inní don phobal. (Is cosúil, ag an phointe seo, ní mór a rá, gur thréine samhail an ealaíontóra aonair *bourgeois* in uachtar in intinn Mháire.) Tá an imirce in ‘Sagart Éamoinn Sheáin Óg’, dar ndóigh, éirí in airde agus luachanna pobail in ‘Mánus’, agus riocht na mban in ‘Aisling Bhréige’. Nuair atá siad neamhpholaitiúil i gcosúlacht, pléitear fadhbanna an phobail agus cruthaítear, faoi mar a éilíonn litríocht na frithbheartaíochta, an comhphobal samhlaíochta, mar a thugann Anderson (1983: 15) air, féinsamhail is riachtanach do mheanma náisiúin atá faoi chois. Tá feidhm shóisialta, pholaitiúil agus liteartha leis an scríbhneoireacht.

Is spéisiúil gur phléigh Máire féin ceist na bolscaireachta a fhad is gur bhain sin leis an litríocht. In *Saol Corrach*, tá plé idir Máire agus an *tInspector* nuair a mholann an *tInspector* do Mháire an Collins *Illustrated Pocket Classics* a léamh. Is léir faoin am sin, anois go raibh sé i ndiaidh dul tríd oideachas tríú leibhéal i mBaile Átha Cliath, go raibh Máire ag samoineamh go comhfhiosach maidir le ról idé-eolaíoch na litríochta (litríocht an Bhéarla ach go háirithe). Is ionadh leis an *Inspector* go maíonn Máire ríog sheachliteartha i saothar critice Ruskin ar cheist na healaíne: ‘Ní thiocfadh le Sasanach rud ar bith a scríobh gan é bheith ar maos i bpropaganda.’ (*SC*: 117) Is leagan atá ann den fhear neamhléannta as an Ghaeltacht ag bualadh bob ar an fhear údarásach. Sin ráite, is cliste an dóigh a n-úsáideann Máire smaointeoireacht Ruskin le hanailís chruinn a dhéanamh ar idé-eolaíocht na healaíne atá os cionn ceisteanna

³⁵⁴ *An tUltach* Iml. 2, Uimh. 1 (Lá Fheil' Bríghde, 1925).

ábharaíocha (an ealaín ar mhaithe leis an ealaín). Ceanglaíonn sé sin le brúidiúlacht an chéad chogaidh mhóir agus le hoirthearachas Ruskin:

All the highest points of the Scottish character are connected with impressions derived straight from the natural scenery of their country. No nation has ever before shown, in the general tone of its language – In the general current of its literature – so constant a habit of hallowing its passions and confirming its principles by direct association with the charm, or power, of nature. (SC: 117)

Ní mór a rá nach mbíodh Máire i gcónaí chomh pointeáilte faoi cheist na hidé-eolaíochta. Ní mór Daudet a lua, fear a raibh dearcadh polaitiúil frithghníomhach aige,³⁵⁵ ach ar mhol Máire é (SC: 198) mar an duine is fearr gearrscéil a léigh sé sa Fhraincis. Luann sé Maupassant fosta, scríbhneoir nár thaitin leis an oiread céanna.³⁵⁶ Ní luaitear cúrsaí idé-eolaíochta sa chritic seo, mar shampla, ar chor ar bith.

Good art rarely imitates; it usually only describes or explains. But my second and chief reason is that good art always consists of two things: First, the observation of fact; secondly, the manifesting of human design and authority in the way that fact is told. Great and good art must unite the two. (SC: 117)

Mar a bhí amhlaidh ina shaothar liteartha, bhí dearcadh idé-eolaíoch agus ealaín mar dhisciplín faoi leith fite fuaite ina chéile. Mar a luadh cheana, bhí claonadh air géilleadh, in amanna, do nóisean *bourgeois* na healaíne. Ní bhfuair sé aon locht ar Shakespeare ach fuair ar Milton.

4.4 Bristear an aisling: Máire agus an Language Freedom Movement

Ní mór nóta beag a dhéanamh ar deireadh ar an chlaochlú a tháinig ar dhearcadh Mháire go mall ina shaol scríbhneoireachta. Scéal cinnte gur athraigh a dhóchas maidir le todhchaí na teanga agus chuaigh, mar a deir Ó Conluain (1991: 35), le ‘dream frithnáisiúnach agus seoiníneach’, mar atá an ‘Language Freedom Movement’. Scríobh sé litir i 1929 ag moladh go gcuirfí polasaí aonteach i bhfeidhm sa tír, ar an chuntar gur ar Ghaeilge na Gaeltachta a

³⁵⁵ Féach Julius (1995: 15).

³⁵⁶ Luann Nic Gairbhúigh tionchar Daudet ar Athbheochanóirí as siocair lorg láidir an bhéaloidis ina ghearrscéalta (luatha). Féach ‘‘Bhí said an-tóiriúil ar Daudet.’’ Athbheochanóirí na Gaeilge agus Alphonse Daudet: múnla oiriúnach?’ In *Litríocht na Gaeilge ar fud an domhain. Iml. II: critic, cultúr agus comhthéacs comhaimseartha*. Nic Congáil, R. *et al.*

bheadh an polasaí bunaithe.³⁵⁷ Bhí sé go fóill ar an téad céanna i 1950 ag spochadh as an Ghaeilge a bhí á labhairt lasmuigh den Ghaeltacht.³⁵⁸ Ní raibh an dóchas caillte aige ar fad an t-am sin, áfach. Dá dhéine é ar lucht na Gaeilge, shíl sé go raibh staid na teanga inchaomhnaithe, ach polasaí oiriúnach a leanúint. I ndiaidh *Tairngreacht Mhiseoige* (1958), áfach, níl amhras ar bith ann ach go raibh claochlú bunúsach tagtha ar dhearcadh Mháire, rud atá le sonrú sna húrscéalta malla, *An Sean-Teach*, *An Draoidín*, *Le Clap-Sholus* agus *Suipín an Iolair*.³⁵⁹ Chonaic Titley (1991: 267), mar shampla, nach raibh *Bean Ruadh de Dhálach* ar chomh ‘Máiriúil’ le leabhair eile a tháinig ó Mháire. Is ceart a rá, áfach, fiú má fuair Máire fuinneamh úr as, go léiríonn na húrscéalta malla seo claochlú idé-eolaíochtúil ina fhealsúnacht. Is féidir go raibh Máire traochta tar éis an tsaoil chorráigh, rud atá maíte ag Ó Conluain (1991: 36). Os a choinne sin, dar leis-sean go raibh tinneas intinne ag cur as do Mháire ag an tráth seo dá shaol: ‘Dúirt a dheartháir, Seán Bán, linn go raibh sé tinn na cúig bliana déag deireanacha dá shaol agus gur mharaigh sé féin ag scríobh.’ (1991: 36) Mar sin féin, tá líne forbartha le feiceáil ón tréimhse roimh an dara cogadh mór, nuair a mheas sé an Ghaeilge i mbéal an bháis ach insábháilte, agus an mhalltréimhse, nuair a bhí sí marbh, dar leis, ar fad.³⁶⁰ D’fhógair sé bás na Gaeltachta, na Gaeilge agus na tíre minic go leor. Is í teachtaireacht na leabhar deireannach uaidh ná gur tháinig an tuar fán tairngreacht, i súile na gcarachtar ar a laghad.

Mar réiteach na faidhbe, mar dénouement liteartha nó mar mholadh réadúil san fhíorshaol, tá sé inchreidte agus réasunta. Ní luíonn sé, mar sin féin, leis an fhrithbheartaíocht is dual do ghníomhaí agus scríbhneoir iarchoilíneach. Is aisteach, mar shampla, cé gurb í laoch an scéil í *Bean Ruadh De Dhálach* (Róise), a bhfuil gníomhaireacht aici i leith eachtraí an scéil, is cineál d’fhrithghníomhaí í maidir le todhchaí an phobail agus na teanga. Bíodh is go dtarraingíonn *Bean Ruadh De Dhálach* ar na scéalta ceanann céanna a dtarraingeodh Máire astu riamh anall, is éagsúil ar fad an úsáid a bhaintear astu. Ní hionadh é, b’fhéidir, an fhearg a bhí ar Mháire. Bhí sé anuas ar fhorghabhálaithe uirbeacha a ghlac seilbh ar an teanga chun tairbhe a bhaint aisti le linn don Ghaeltacht imeacht chun sioparnaí. Mar a deir O’Leary (2004: 89): ‘A language long dismissed as a mark of servility was now both prized as a national treasure and seen by many as a sure guarantee of status, opportunity and social mobility.’ Ag an phointe seo ina

³⁵⁷ ‘Compulsory Irish: references at feiseanna.’ *Irish Weekly Independent*, 6.7.1929, 4.

³⁵⁸ *The Derry People*, 12.8.1950.

³⁵⁹ Ní luaitear *Idir Muir agus Sliabh* anseo mar gur eisceacht é sa mhéid is gur úrscéal stairiúil atá ann lonnaithe in aimsir ‘an Ghorta’, 1843. Tugtar faoi deara, mar sin féin, go dtosaíonn sé leis an fhear óg, Éamonn, a bhfuil dreach gruama air siocair go bhfuil air dul ar imirce (go dtí na Stáit Aontaithe Mheiriceá, nó ‘Méiriceá’).

³⁶⁰ Féach Mac Congáil, ‘Máire agus an LFM’. *Feasta*, Meán Fómhair 2001, 12.

shaol, bhí Máire i bhfad éirithe as a bheith ina ghníomhaí teanga – nó ina ghníomhaí d’aon chineál. Ní léir gur chaill sé dóchas ar fad in aisling na poblachta ach bhí, ina thuairimse, deireadh leis an Ghaeltacht agus lena teanga.

Cé go dtugtar faoi deara an claochlú ina shaol agus a chur chuige (féach thuas), ní minic a thógtar ar an éifeacht a bhí aige sin ar a chuid scríbhneoireachta. Luann Ó Gallchóir (1991: 127) nach raibh ‘an forbhfáilte chéanna ná an seasamh céanna i ndán don chorpas’ iarchogaidh mar gurbh í ‘an tseanfhoirmle chéanna sa chló Gaelach céanna.’ Is fíor sin i gcosúlacht ach, i dtaca le feidhm na litríochta de ach go háirithe, tá aisiompú iomlán fealsúnachta le sonrú sna húrscéalta malla. Is íorónta, i ndiaidh an méid a scríobh Máire, go bhfuil teachtaireacht sna húrscéalta malla atá ag teacht salach ar a ndúirt sé faoin litríocht thraidisiúnta go luath ina shaol. Ag tógáil ar an rud a dúirt Mac Piarais faoin ‘charn aoiligh’ – nach raibh fás ar bith inti – is cosúil gur tháinig Máire leis an tuairim sin sa deireadh. Paradacs atá ann go bhfuil sé ag baint tairbhe as an litríocht chéanna leis an dearcadh duairc nua aige a chur in iúl. Is féidir gur sin an chiall atá le deireadh *Suipín an Iolair* nuair a dhóinn ‘an caiphtín’ a ‘masterpiece’: ‘An duilleog d’imtheóchadh le gaoith thógadh sé í agus chaitheadh sé arais ar a teinidh í. Acht d’imthigh corr-cheann air dá aindeoin. D’fhan sé go raibh deireadh dóighe agus nach raibh a dhath fágtha ach gráinín luatha.’³⁶¹ (SI: 286) Níl fás ná forbairt ná todhchaí i ndán don Ghaeilge mar theanga labhartha ná urlabhra scríofa. Ní hábhar iontais, mar sin de, mar a luadh cheana, an sagart paróiste i Rann na Feirste ag moladh dó gan teacht isteach i Halla an Pharóiste lena ‘English-speaking family’ le linn na tréimhse seo. B’ionann aige bás na Gaeltachta agus bás na Gaeilge. Mar a dúradh cheana, is í an teachtaireacht atá sna leabhair mhalla ná gur chóir do lucht na Gaeltachta a ndúchas a thréigean agus bailiú leo thar sáile.

5. Conclúid: thug Máire saol comhaimseartha na litríochta leis

Níor stad Máire de bheith ag plé na litríochta ina chuid iriseoireachta agus ina scéalta féin. Is éard atá i gceist ansin ná a shaothar a chur i gcomhthéacs an iarchoilíneachais agus gluaiseachtaí eile liteartha nach bhfuil faoi róthionchar mórdhioscúrsa an Iarthair cheannchathraigh. Os a choinne sin, tá maíte go sáraíonn an litríocht phobail teorainneacha

³⁶¹ Ní fheadar an ag tagairt dá dhearthár atá an sliocht seo. Is deas an smaoineamh é gur cineal de chloch chuimhne ar an riocht ina raibh Seosamh agus a shaothar ag deireadh a shaoil. De réir cáipéisí atá i seilbh an Chartlann Hardiman i UCD, a bhailigh Proinsias Mac an Bheatha, bhí drochdhóigh amach ar Sheosamh. (G40/2/652) Cuimhnítear gur áirigh Máire, mar a luadh roimhe, a dheartháir mar dhuine den bheirt scríbhneoirí a d’fhulaing ar son a chuid ealaíne.

nualitríochta na hEorpa. Mar a tharla i saol Mháire féin, fiafraíonn an reacaire in *Le Clap-Sholus* (258): ‘An leanfá mé den scríobh? Ní leanfad. Tá mé ag iarraidh tuirseach den pheann.’ Níos moille sa leabhar céanna, deir sé: ‘Is iomdha uair a d’éirigh mé tuirseach de. Is iomdha uair a stad mé agus rún agam gan toiseacht arís.’ (CS: 288) Thugadh Máire le fios gur dualgas trom a bhí air scríobh agus gur mhaith leis stad. Níor stad, áfach, go raibh deireadh ráite. Luann Ó Háinle (1992: 108) agus Denvir (1997: 44) an líon ollmhór focal atá scríofa aige. Scéal cinnte gur chóir a bheith cúramach faoi leabhar a léamh go mothálach. Tá níos mó le sonrú, áfach, ná athrá agus ábhar iomarcach. Cuireann an reacaire in *Le Clap-Sholus* (288) ceist air féin faoi fhiúntas a scríbhneoireachta: ‘Níl a fhios agam an bhfuil maith. Ar fhág mé lorg ar bith i mbealach gaoithe a chuirfeadh seachránaidhe ar an eolas?’

Tuigtear fosta nár cheart coinníollacha an scríbhneora a chur as an áireamh agus a s(h)aothar á mheas. Nuair a scríobh Máire tromlach a chuid scéalta agus na húrscéalta móra malla, ní raibh sé ag scríobh go lánaimseartha. Ghoill an cineál oibre a bhí aige mar shlí mhaireachtála air. Scríobhfadh sé san oíche agus tá tuairim Mhic an Bheatha ar a dheacra a bhíodh sé aige peann a chur le páipéar in amanna agus é faoi ghlas ina ‘chillín beag féin’ i dTeach an Chustaim:

Caithfidh go raibh sé dian ar Mháire, fear pinn agus fear litríochta, fear próis agus filíochta, fear Gaeilge agus Gaeltachta, fear cladaigh agus caoráin, fear físe agus aislingí, fear an dochais mhóir agus na cinniúna nach bhfuair an deis le teacht i lánéifeacht agus méadaíocht. (1992: 20)

Tá dóigh níos deimhní ar féidir amharc air, áfach, agus na srianta ábharaíocha sa mheá, nó is iontach an méid a bhain sé amach agus na lainsí sin air.

Caibidil 7 Conclúid: Máire mar fháidh ar an nua-aois

I gcomhthéacs litríocht an fichiú céad, ba cheannródaíoch go maith cur chuige Mháire. Luann Mac Congáil (1992: 1-2) nár bhain an litríocht in Éirinn ach leis na huaisle sa tsean-am. Áiríonn sé Clann Mhic Grianna as léann an íochtaráin a thabhairt isteach sa nua-aois agus a chur leis.

Tharraing Seosamh Mac Grianna agus Máire, faoi mar atá pléite ag de Brún (2002: 55) ról traidisiúnta an fhile orthu féin. Ba é an file, agus tréith na fáidhe ann, a bhronnann aontacht agus urlabhra ar an náisiún. Mar scríbhneoir Gaeltachta, ba é a mhian sochaí agus teanga na tíre bheith mar uirlis fhéinaitheantas an náisiúin nua. Tá a shliocht ar a shaothar nár fhan sé go neamhchriticiúil i muinín an tseaneolais ach go ndearna sé forbairt air. Is inspéise, i dtaca lena chur chuige ealaíonta de, an dóigh a ndearna sé an ‘biseach beag’ a d’éiligh Ó Cadhain (1969: 15) ar an traidisiún mar a fuair sé é. Ba eiseamláir ann féin é Máire don nua-aoiseacht. Chuaigh sé trí chlaochlú pearsanta agus thuig sé go comhfhiosach an gá leis sin, nuair a bhog sé amach ón Ghaeltacht go Baile Átha Cliath. Bhí an ríog chéanna ann sular bhog sé, fiú, nó thapaigh sé an deis nuair a chuaigh sé ar lorg laoch Rann na Feirste in Albain chun an ‘dlaíóg mhullaigh a chur ar a chuid léinn’. De thairbhe na gcéimeanna a thug sé – agus an tallann neamhspleách a bhí ann ó dhúchas – thóg sé slite beatha a bhí go hiomlán coimhthíoch ag a shinsear agus a mhuintir agus a bhaile dúchais, mar a bhí múinteoireacht, iriseoireacht, scríbhneoireacht, agus obair oifige.

Duine radacach forásach a bhí ann i dtaca le ceisteanna a linne féin. Is fíor go raibh aird na scéalta – go háirithe na scéalta i ndiaidh *Mo Dhá Róisín* – dírithe ar an seansaol. Is amhlaidh fosta nach raibh Máire ar a shuaimhneas faoi ghnéithe den saol nua. Dála pobal coilíneach eile, glacadh leis na gnéithe seo mar bhagairt do shaol socair an phobail dhúchasaigh. Tá débhrí i bhfealsúnacht Mháire i leith na nua-aoise, mar sin de, ach ba rud é sin atá ag teacht leis an amhras atá le sonrú i mór-idé-eolaíocht na na nua-aoise i gcoitinne. Bhí an nua-aois le sonrú go láidir ina fhicsean agus ina fhealsúnacht araon. Rud é sin a éiríonn níos soiléire de réir mar a théann sé i dtreo na seanaoise. Is léir go raibh sé i bhfách le nua-aoisiú na sochaí agus, mar shampla, le saorthoil a bheith ag a charachtair bhaineanna. Ba léir dó féin an géarghá le forbairt eacnamaíoch agus shóisialta don Ghaeltacht ach bhí sé i bhfách le suáilc an dtuathanach a chaomhnú.

Baineann Máire leis an nua-aimsearthacht ar dhóigheanna polaitiúla agus fealsúnachta. Is cuid de ríog an náisiúnachais é a bhí mar chuid de ghluaiseacht na Gaelige ó dhúchas. Is cúis áthais é gur sheachain sé an t-iar-nua-aoiseachas, a thug iarraidh dul os cionn na náisiúnachais mar bhunús na saoirse, rud atá molta ag Said (1994: 257). Cloíonn Máire go docht leis an

náisiúnachas, an ‘overarching collective identity,’ mar a deir Sand (2009: 23) ‘that so powerfully shapes modern culture’. Freagraíonn a shaothar don deacracht a bhí ag tír choilíneach aghaidh a thabhairt ar an nua-aois a brúdh uirthi ag tír nárbh é amháin a bhí coimhthíoch ach a bhí ina mháistir uirthi. Bhí Máire chun tosaigh fiú ar smaointeoirí móra le rá ó thaobh chruinneas a thuairimí. Tá bunús domhain faoina iarracht fosta agus is réadúil a chuid anailíse ar na rudaí a bhí ag titim amach.

In ainneoin na pearsa a chruthaigh sé féin agus a cruthaíodh dó, léirítear solúbthacht agus ábharthacht na smaointeoireachta mar uirlis don saol inar mhair sé féin, gan trácht ar an tuiscint a thugann sé don stair agus don todhchaí. Sa ré seo iarShóivéadach, is cosúil gurb í an idé-eolaíocht *bourgeois* a thug an lá léi. Is inspéise, áfach, dearcadh polaitiúil Mháire a chur i gcomhthéacs leithéidí Castro agus Chavez agus an nua-aoise idir chamáin. Ar idé-eolaíocht an náisiúnachais a bhíodh siadsan ag brath agus iad ag dul i ngleic leis an impiúilachas nua. Thógaidís ar smaointe an tsóisialachais – an geilleagar measctha, mar shampla, a mhol Lenin in am géarchéime (Carr 1973: 14). Tá an réiteach siosmaideach neamh-dhogmatach luaite ag Caitlín (*CDC*: 60) ar fhadhb na tíre atá ‘in áit inteacht i lár báire idir Marx agus an dream atá ina éadan.’ Leag sé síos a chur chuige go luath ina shaothar agus is leis sin a bhaineann smaointeoireacht fhormhór a shaothair. Ní gá a mhaíomh gur seo fealsúnacht chríochnaithe Mháire ach tá poitéinseal eile san idé-eolaíocht aige a fhágann lastall den stair é nó a dhéanann fáidh de. Níl dioscúrsa an tsóisialachais as dáta agus tá rogha idir modhanna na saoirse – nó meascan díobh - le déanamh. Is amhlaidh anois a chomhaimseartha atá smaointeoireacht Mháire mar go bhfuil na ceistanna seo ábhartha go fóill.

Is féidir sampla Mháire a leanúint agus dúshlán mhórdhioscúrsa an Iarthair a thabhairt i dtaca le foinse an nua-aoiseachais. Tá tús curtha leis an phróiseas seo. Tuigtear níos fearr gur tábhachtaí na suíomhanna iarchoilíneacha do chruthú na nua-aoise agus do litríocht na nua-aoise. Ar a laghad, is féidir áit chuí a fháil do na suíomhanna neamhchathrach i dtaca leis an nua-aoiseachas. Dhiúltaigh scríbhneoirí an nua-aoiseachais do ghnéithe den nua-aois. Is sna tíortha coilíneacha atá an fhrithbheartaíocht le sonrú. Is léir go bhfuil tréithe ann atá ar son agus i gcoinne na hEagnaíochta agus is cóir an ceistiú a bheith ann. Tá go leor le foghlaim agus dearcadh agus cleachtas Mháire maidir leis an nua-aoiseachas á phlé.

Bíodh is gur mhothaigh Máire go raibh stádas íseal aige i measc lucht uasal na hAthbheochana, fiú i measc lucht an Chonartha, is léir go raibh meanma uasal ag Máire. D’amharc sé siar le faomhadh a fháil dó féin agus tharraing sé ar ról cliarach na mbard ina scríbhneoireacht. Ní miste a lua, mar a admhaíonn sé in *RF* (85), trí fhocail a dhearthár, Seosamh, “Ní raibh sgoiláracht na bhfilí ag na Dálaigh.” Mar sin féin, is léir gur tharraing sé ar

an traidisiún mar a tháinig sé anuas chuige agus gur bhain sé feidhm as modh na tairngreachta agus na haislinge. Is é an rud a ba shuntasáí anseo ná na cosúlachtaí a bhí le sonrú idir dearcadh Mháire agus nua-aoisithe móra le rá. Ba chuid dhílis sin do dhiúltú na hEagnaíochta agus mhodh nua na hEolaíochta atá le sonrú sa nua-aoiseachas i gcoitinne. Ní tharraing Máire ar an traidisiún, áfach, gan é a cheistiú agus, ansin, a chasadh féin a chur leis. Tá sé ar cheann de na tréithe ba láidre aige go dtugadh sé an ceart don sean agus an nua ina scríbhneoireacht.

Is fíor nach mbaineann mórán de shaothar Mháire go díreach leis an nua-aois. Bhí go leor de ghnéithe na nua-aoise agus an nua-aoiseachais, mar sin féin, le fáil fite fuaite ina shaothar. Fiú agus Máire ag caoineadh mheath na sochaí Gaeltachta agus na luachanna a bhain léi, is é an saol nua, an saol uirbeach agus saol eachtrach Shasana is foinse do choimhthíos an tsaoil chorraigh in Éirinn. Ní féidir a shéanadh nach mó ná sásta a bhí Máire leis an saol mar a d'fhulaing sé é. Tá fréamhacha don déistin atá le sonrú i saothar Mháire leis an saol uirbeach le fáil ar dtús i saothar Baudelaire mar fhreagairt instinneach an *flâneur* do dhíomá an Rómánsachais i leith an tsaoil nua. Is féidir cuid mhór den débhríocht atá le sonrú ina dhearcadh – an chodarsnacht fiú – a mhaitheamh dó. Ar an chéad dul síos ba i suíomh coilíneach a mhair sé. Is cuí go mbeadh codarsnacht le sonrú i scríbhneoir a d'aistrigh ó shaol amháin go saol eile.

Bhí Máire gafa idir dhá chultúr agus thug iarraidh sruthanna eile litríochta, an Béarla san áireamh, a thabhairt isteach mar mhúnlaí do litríocht na Gaeilge. Chuaigh sé ar lorg múnlaí eile níos faide anonn in ionad an Bhéarla. Bhí sé teoranta fosta, áfach, ag a chúltra agus a chuid oideachais. Cruthaigh sé a sheánra féin in ainneoin na ndeacrachtaí. Is féidir a fheiceáil go raibh sé i ngleic leis an athrú saoil agus athrú liteartha mar a bhí mórúdaí a linne. Bhí Máire sáite sa litríocht bhéil ach thug iarraidh nualitríocht a fhorbairt as an litríocht dhúchasach. B'fhiú go mór an iarracht nó léiríonn sé nach raibh sé i bhfách leis na múnlaí a bhí ar láimh aige. Chuaigh a lorg cur chuige níos oiriúnaí dó féin. Is léir go raibh coincheap cuimsitheach aige don litríocht a léireadh 'fírinne an tsaoil', ba chuma é bunaithe ar scéalta an duine bhoicht.

Bhí múnlaí ag Máire, mar sin féin, ar ghéill sé dóibh ar cheist na litríochta. Fiú féin i ndiaidh dó creatlach na critice a cheistiú, ghlac sé le litríocht chlasaiceach Shasana. Ghlac Máire leis, mar sin de, leis an chanóin mar a fuair sé í. Bhain úsáid, fosta, as litríocht na hÉireann (i mBéarla). Ní féidir a rá, i ndeireadh na dála gur múnla dúchasach dó í nó, dála cuid mhaith de na Gaeil ag an am, Mac Piarais, mar shampla, níor chreid sé (go neamhchomhfhiósach) gur litríocht Éireannach í ar chomhchéim leis an litríocht dhúchasach thraidisiúnta. Níl amhras ann, mar sin féin, ach gur bhain sé tairbhe as scríbhneoirí áirithe. Níor thóg, áfach, ach a raibh uaidh. Mar a bhí amhlaidh i gcás Loti, ní mór a lua, ní dheachaigh sé le stíl eimpíreach úrscéal an naoú haois déag. I dtaca le litríocht na hAthbheochana Liteartha Béarla féin de, ba shuimiúil

nár ghlac sé leis na daoine seo mar mhúnla oiriúnach dó féin. Bhí cosúlachtaí ann sa mhéid is go raibh siad ag tarraingt as tobar na litríochta traidisiúnta ach bhí Yeats ag teacht chuig an traidisiún ón taobh amuigh. Tógadh Máire i saol eile ar fad. Bhí an traidisiún aige ó dhúchas agus scríobh sé i dteanga an traidisiúin sin.

Ghlac Máire le bunfhealsunacht Chonradh na Gaeilge. I dtaca le cúrsaí litríochta de, ba mhian leis an Chonradh ábhar léitheoireachta a sholáthar, sa chéad dul síos, do mhuintir na Gaeltachta a tógadh le Gaeilge; fosta, bhí ábhar léitheoireachta de dhíth ar an dream mór daoine a bhí ag foghlaim na teanga nó a bhí a chur feabhas ar a gcuid Gaeilge. Bhí cónaí ar an dara dream taobh amuigh den Ghaeltacht. Is éagsúil an dá lucht léitheoireachta seo. Ar dhóigh, mar sin de, bhí laincisí ar Mháire mar scríbhneoir agus é ag iarraidh freastal a dhéanamh ar an dá thrá seo. Ní hiontas go raibh deacracht aige a stíl agus a urlabhra féin, mar aon lena aidhmeanna liteartha, a chothú go nádúrtha. Bhí sé ag streacailt i rith an ama agus na laincisí sin air. Bhí sé ag plé, fosta, le smaointeoireacht agus múnlaí na nualitríochta faoi mar tháinig sin chun cinn in Éirinn agus é ina scríbhneoir óg. Ghlac sé le treoir ón Phiarsach agus chuaigh ar lorg múnlaí ó litríocht na hEorpa. D'fhoghlaim sé Fraincis – chuaigh sé a chónaí sa Fhrainc, fiú – agus d'fhoghlaim Gearmáinis fosta. Léigh sé litríocht na Fraince, Maupassant agus Daudet ach go háirithe. Mhol agus d'aistrigh sé Loti agus shíl sé a mhór don scríbhneoir sin. Má tá tionchar ar bith le sonrú ar shaothar Mháire, áfach, ní léir é. Thairraing sé air modh na seanscéalaíochta agus, sa deireadh, scar sé le dearcadh Mhic Phiarais agus Uí Chonaire lena bhealach féin a aimsiú. Bíodh is gur fhan sé dílis ar feadh a shaoil do chiútaí na seanscéalaíochta, áfach, ní dhearna sé dearmad ar gnéithe liteartha a bhí riachtanach le litríocht inléite chomhaimseartha a scríobh. Dhealaíodh Máire saothar Loti, mar shampla, ó shaothair a bhí, dar leis, neamhliteartha. Sa chomhthéacs sin, dhamnigh sé scríbhneoirí traidisiúnta na n-oileáin agus rangaigh sé leithéidí Phéig agus Uí Croimhthín sa chatagóir ísealluachmhar céanna. Bhí chiall dhiongbhailte le litríocht. Bhí ábhar aige féin a bhí níos uaisle ná gnáth-shaol dhoirneálaigh na tuaithe. Ní raibh suim aige sa phrimitibheachas a bhí á léiriú ag scríbhneoirí san am. Ní fhaca sé luach sa chineál sin scríbhneoireachta a bhí ag brath de bharraíocht ar an bhéalóiseas, dar leis. Níor aithin sé maitheas ná luach in *Séadna* ná na beathaisnéisí Gaeltachta.

Ní bhíodh Máire leanúnach ina cuid tuairimí ar litríocht an Iarthair. Cheadaigh sé údair áirithe ón chanóin agus, mar atá thuasluaite, ní bhíodh sé dian ar dhóigh ar bith ar leithéidí Daudet agus Maupassant. Bhíodh sé an-dian ar litríocht Shasana, nuair a rith sé leis gur litríocht na namhad a bhí inti. San am céanna, dar leis gur scríbhneoir den chéad scoth é Shakespeare, tuairim a láidrighe agus é ag dul anonn in aois. Tá píosa móra as saothar Shakespeare fite fuaite

in iriseoireacht Mháire agus ina shaothar. Thuig sé ag pointe áirithe go raibh easpa ina chúlra liteartha féin. Bhí easpa eile, áfach, nár thuig sé. Ní fhéadfadh sé, de bharr na tréimhse agus an chultúir ar tháinig sé i méadaíocht ann mar scríbhneoir, dul i dtaithí ar litríocht an iarchoilíneachais. Bhainfeadh a shaothar tairbhe – faomhadh fosta – as saibhreas na litríochta iarchoilíní. Is cúiteamh éigean go dtabharfadh critic an iarchoilíneachais, agus comparáid chuí, as comhthéacs agus tuiscint eile ar fheabhas a shaothar.

Tuigtear nár cheart coinníollacha an scríbhneora a chur as an áireamh agus a s(h)aothar á mheas. I ndiaidh do Eagleton (1996: 179) suirbhé a dhéamamh ar stair theoiric na litríochta, maíonn sé nach féidir tairbhe a bhaint as na scoileanna éagsúla critice a phléigh sé. Dar leis gurb éigean fréamhacha sóisialta a chur san áireamh, rud nach ndéantar de ghnáth i gcritic na litríochta (Béarla). Is é rud go molann sé ‘Rhetoric’ mar mhúnla chritic na litríochta:

It saw speaking and writing not merely as textual objects, to be aesthetically contemplated or endlessly deconstructed, but as forms of activity inseparable from the wider social relations between writers and readers and . . . as largely outside the unintelligible world of social purposes and conditions in which they were embedded. (1996: 179)

Is léir ón suirbhé atá déanta sa tráchtas seo, gur ábhartha do Mháire an réasúnaíocht seo, go háirithe nuair is litríocht thraidisiúnta, nó leagan leasaithe di, a bhí ar bun aige. Is léir, ó fhréamhacha na litríochta, aidhm athbheochan an Chonartha agus dearcadh láidir polaitíochta an scríbhneora, go gcruthaítear seánra liteartha nach dtig le critic an Bhéarla freastal go sásta air. Is cóir agus ceart laincisí an scríbhneora, idir fhealsúnach agus ábharaíoch, a chur san áireamh agus a shaothar á mheas. Tiocfaidh pictiúr níos soiléire as sin agus níos cothroime ar a bhfuil bainte amach ag Máire mar ealaíontóir.

Leabharliosta

- AbdelRahman F. 2012. 'Said and Achebe: Writers at the crossroads of history.' In Gbazoul, F.J. 2007. *Edward Said and Critical Decolonization*. American University in Cairo Press.
- Achebe, C. 1973. 'Named for Victoria, queen of England.' From *New Letters* 40 (3) Fall. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Postcolonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 190-193.
- Achebe, C. 1977. 'An image of Africa: Racism in Conrad's *Heart of Darkness*'. Massachusetts Review. 18. Rpt. in *Heart of Darkness, an Authoritative Text, Background and Sources Criticism*. 1961. 3rd ed. Ed. Robert Kimbrough, London: W.W. Norton and Co., 1988, pp. 251-261.
- Achebe, C. 1988. 'Colonialist criticism.' From *Hopes and Impediments: Selected Essays*. Heineman: London. Based on a paper read to the association for Commonwealth Literature and Language Studies at Makerere University, Uganda in 1974. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Postcolonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 57-61.
- Ahlqvist, A. 1994. 'Litriú na Gaeilge.' In McCone, K. 1994. In *Stair na Gaeilge*. Nás, Co. Chill Dara: Leinster Leader Ltd: Caibidil VIII, pp. 23-60.
- Aijaz, A. 1987. 'Jameson's rhetoric of otherness and the "national allegory".' From *Social Text* 17 (Fall). In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. London and New York: Routledge. *The Post-Colonial Studies Reader*. pp. 77-82.
- Aldrich, R. 1971. 'Imperialism and the study of history.' In Mangan, J.A. (ed.) *'Benefits Bestowed'?: Education and British Imperialism*. Manchester University Press. pp. 23-38.
- Altbach, P.G. 1971. 'Education and Neocolonialism.' *Teachers College Record* 72 (1) (May). In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 452-456.
- Amuta, C. 1989. 'Fanon, Cabral and Ngugi on national liberation.' From 'A dialectical theory of African literature: Categories and springboards.' Ch. 4: *The Theory of African Literature*. Zed Books: London and New Jersey. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 158-163.
- Anderson, B. 1983. *Imagined Communities*. London, New York: Verso.
- Appiah, K.A. 1992; 1995. 'The post-colonial and the postmodern.' From *In My Father's House: Africa in the Philosophy of Culture*. Methuen: London. In Ashcroft, B. Griffiths, G.

- and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 119-124.
- Armstrong, T. *Modernism: A Cultural History*. Cambridge: Polity Press.
- Arnold, M. 1950; 1853. 'The scholar-gypsy.' In Tinker, C.B. & Lowry H.F. *The Collected Works of Mathew Arnold*. Oxford University Press. pp. 255-262.
- Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1994; 1989. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literature*. London and New York: Routledge.
- Ashcroft, B. & Salter, J. 2000. 'Modernism's empire: Imperialism and the cultural imperialism of style.' In Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press.
- Ashcroft, B; Griffiths, G. Tiffin, H. 1995. *The Post-colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge.
- Bair, D. 1990; 1978. *Samuel Beckett: A Biography*. London: Vintage Books.
- Bantock, G.H. 'The social and intellectual background.' In Ford, B. 1980; 1961. *The Pelican Guide to Modern Literature: The Modern Age*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.
- Barthes, R. 1989. 'The death of the author.' In *The Rustle of Language*. (*Bruissement de la Langue*.) University of California Press.
- Bartolovich, C; Lazarus, N. (eds.) 2002. *Marxism, Modernity and Postcolonial Studies*. Cambridge University Press.
- Bates, S. 'The hidden holocaust'. <http://www.theguardian.com/theguardian/> 1999/may/13/features11.g22.
- Baugh, A.C; Cable. 1978. *A History of the English Language*. London etc: Routledge and Keegan Paul.
- Beckett, S. 1983. 'Dante. . . Vico. . . Bruno. . . Joyce.' In *Disjecta: Miscellaneous Writings and a Dramatic Fragment*. London: John Calder Ltd. pp. 19-33.
- Beebe, M. 1957; 1973. 'Joyce and Aquinas: The theory of aesthetics.' In Beja, M. 1973. *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke The Macmillan Press Ltd. pp. 151-171.
- Beer, J. (ed.) 1996. *Samuel Taylor Coleridge*. London: Everyman.
- Beja, M. (ed.) 1973. *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- Benjamin, W; Bostock, A. (Trans) 1966; 1983. *Understanding Brecht*. London: Verso Editions.

- Benjamin, Walter. 1973; 1955. Arendt, H. (ed.); Zohn, H. (trans). *Illuminations*. London: Fontana.
- Berresford Ellis, P. 1985. *A History of the Irish Working Class*. Pluto Press: London.
- Bhabha, H.K. 1995; 1985. 'Signs taken for wonders: questions of ambivalence and authority under a tree outside Dehli, May 1817.' *Critical Enquiry* 12 (1) 1985. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 29-35.
- Bhabha, H. 1995; 1988. 'Cultural diversity and cultural differences.' In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 206- 209.
- Bhabha, H.K. 1995; 1990. 'Dissemination: time, narrative and the margins of the modern nation.' From *Nation and Narration*. Bhabha, H.K. (ed.) Routledge: London. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 176-177.
- Bhreathneach-Lynch, S. 1999. 'Revisionism, the rising, and representation.' *New Hibernia Review/Iris Éireannach Nua*, Vol. 3, No. 1. (Spring, 1999) University of St. Thomas: Houston. pp. 82-96.
- Blackburn, S. 1999. *Think*. Oxford University Press.
- Blake, W. 1979. *William Blake: The Complete Poems*. Alicia Ostriker (ed.) Middlesex: Penguin.
- Bloom, H. 2014. *The Western Cano : The Books and School of the Ages*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Boehmer, E. 1995. *Colonial and Postcolonial Literature*. Oxford University Press.
- Booker, M.K. 2000. *Ulysses, Capitalism and Colonialism: Reading Ulysses after the Cold War*. California: Greenwood Publishing Group.
- Bourke, A. (Ed.) 2002. 'Oral traditions.' *The Field Day Anthology of Irish Writing*, Vol. 5. NYU Press.
- Bourke, A. 2009. 'The imagined community of Pearse's short stories.' In Higgins, R. & Uí Chollatáin, R. (eds). *The Life and After-Life of P.H. Pearse*. Dublin: Irish Academic Press.
- Boyce, G. 1990. *Nineteenth Century Ireland: The Search for Stability*. Dublin: Gill and Macmillan.
- Bradbury, M. & McFarlane, J. (eds) 1978. *Modernism:1890-1930*. Sussex: Harvester Press.
- Bradbury, M. & McFarlane, J. 1978. 'The name and nature of modernism.' In Bradbury, M. & McFarlane, J. (eds) 1978. *Modernism:1890-1930*. Sussex: Harvester Press.

- Brahms, F. 1982. 'Entering our own ignorance: Subject-object relations in Commonwealth Literature.' From *World Literature Written in English* 21(2) (Summer). In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 66-70.
- Brenton, H. 1980. *Romans in Britain*. London: Eyre Methuen Ltd.
- Brennan, T. 1990. 'The national longing for form.' From *Nation and Narration*. Bhabha, H.K. (ed.) Routledge: London. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 170-175.
- Brontë, E. 1947. 1965. *Wuthering Heights*. Middlesex: Penguin.
- Brewer, A. 2008. 'Adam Smith's stages of history'. Discussion paper no. 08/601. Department of Economics, Bristol: University of Bristol.
- Brooker, P. (ed) 2000. *Modernism/Postmodernism*. New York: Longman. Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press.
- Brown, P. 1994. 'This thing of darkness I acknowledge mine: *The Tempest* and the discourse of colonialism.' From Dollimore, J; Sinfield, A. 1994. *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism*. Manchester University Press. pp. 48-71.
- Brown, T. (1995) 'Ireland, modernism and the 1930s.' In Coughlan, P. & Davis, A (eds) 1995. *Modernism and Ireland: the Poetry of the 1930s*. Cork University Press.
- Burgess, A. 1965. 'A paralysed city.' In Beja, M. 1973. *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd. pp. 224-240.
- Burnside, A. 2013. 'He thinks he 's entangled in a net': The web of continental associations in *Waiting for Godot*.' *Journal of Franco-Irish Studies*, Vol. 3: Issue 1, Article 7. Available at: <http://arrow.dit.ie/jofis/vol3/iss1/7>
- Byrne, F.J. 1984. Introduction to O'Neill, T. *The Irish Hand*. Port Laoise: The Dolmen Press.
- Cairns, C. Richards, S. 1988; 1995. 'What ish my nation.' From *Writing Ireland: Colonialism, Nationalism and Culture*. Manchester University Press. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Postcolonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 178-180.
- Calder, A. 1981. *Revolutionary Empire: The Rise of the English-Speaking Empires from the 15th Century to the 1780s*. London: Cape.
- Caldwell, M. 1971. *Two Styles of Nationalism in South East Asia*. Wakefield: Sussex Tapes.
- Caldwell, M. 1977. *The Wealth of Some Nations*. London: Zed Press Ltd.

- Călinescu, M. 1987. *Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism*. Durham, NC: Duke University Press.
- Canny, N. 1989. 'Introduction: Spenser and the reform of Ireland.' In Coughlan, P. 1989. (ed.) *Spenser and Ireland: An Interdisciplinary Perspective*. Cork University Press. pp. 9-24.
- Carey, J. 1992. *The Intelligentsia and the Masses: Pride and Prejudice among the Literary Intelligentsia, 1880-1939*. London: Faber and Faber.
- Carlyle, T. 2008. (1836) *Sartor Resartus: The Life and Opinions of Herr Teufelsdröckh*. London: eBook: 1051.
- Carlyle, T. 1967. (1836) *Sartor Resartus and On Heroes and Hero Worship*. J.M. Dent and Sons Ltd: London.
- Carpenter, P. & Graham, W. 1971. *Art and Ideas: An Approach to their Appreciation*. London: Mills and Boon.
- Carr, E.H.. 1973. *A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution, 1917-1923*. Middlesex: Penguin
- Carr, H. 2000. 'Imagism and empire.' In Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press.
- Carroll, C; King, P. (eds) 2003. Said, E. (Afterword) *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press.
- Carroll, C. 'The nation and postcolonial theory.' In Carroll, C; King, P. (eds) Said, E. (Afterword) 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 1-15.
- Carroll, C. 2003. 'Barbarous slaves and civil cannibals: Translating civility in early modern Ireland.' In Carroll, C; King, P; 2003. Said, E. (Afterword). *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press.
- Carney, J. 1973. 'Society and the bardic poet.' *An Irish Quarterly Review*, Vol.62, No. 247/248. (Autumn/Winter) Irish Province of the Society of Jesus. pp. 233-250.
- Philip Carter. 2002. *Boys and Girls Learn Differently! A Guide for Teachers and Parents*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Chatterjee, P. 1986; 1995. 'Nationalism as a problem.' From *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse*. Zed Books: Japan and London. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiffin, H. 1995. *The Postcolonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. 1995. pp. 164-166.
- Cheshire, J. & Stein, D. 2014. *Taming the Vernacular: From Dialect to Written Standard Language*. London and New York: Routledge.
- Chibber, V. 2013. *Postcolonial Theory and the Spectre of Capital*. London: Verso.

- Childs, P; Williams, R.J.P. 1996. *An Introduction to Post-Colonial Theory*. Harlow: Longman.
- Choi, S. 1999. 'The aspects of Anglicization of Irish nationalism in the "Cyclops" Episode of "Ulysses".' *The Harp*, Vol 14. pp. 21-32.
- Chomsky, N; Pateman, B. (ed.) 2005; 1969. *Chomsky on Anarchism*. AK Press: Edinburgh.
- Chomsky, N; Herman, E.S. 1979. *After the Cataclysm: Postwar Indochina and the Reconstruction of Imperial Ideology. The Political Economy of Human Rights, Vol. II*. Boston: South End Press.
- Chomsky, N; Herman, E.S. 1988; 1994. *The Manufacture of Consent*. London: Vintage Books.
- Chomsky, N; Herman, E.S. 1989. *Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies*. London: Pluto Press.
- Chomsky, N. 2004. *Letters from Lexington: Reflections on Propaganda*. London: Pluto Press.
- Clear, C. 2007. *Social Change and Everyday Life in Ireland, 1850-1922*. Manchester University Press.
- Cohen, M.; Dever, C. 2009. *The Literary Channel: The Inter-National Invention of the Novel*. Princeton University Press.
- Coleridge, J. 1795. 'France, an Ode.' In Beer, J. 1996. (ed.) *Samuel Taylor Coleridge*. Everyman: London. pp. 48-50.
- Colletti, L. 1975. (ed) *Karl Marx: Early Writings*. Middlesex: Penguin Books, in association with New Left Review.
- Connellan, O. 1846. *Annals of the Four Masters*. Vol. II/Annala Rioghachta Éirinn. Dublin: Brian Geraghty.
- Connolly, J. 1897. 1909. *Erin's Hope: The End & The Means*. www.marxists.org/archive/connolly/1909/hope/erinhope.htm. (Aimsithe 23/07/15)
- Connolly, J. 1910; 1954. *Labour, Nationality and Religion*. Dublin: New Books Publications.
- Connolly, J. 1910; 1983. *Labour in Irish History*. Dublin: New Books Publications.
- Conrad, J. 1902; 1984. *Heart of Darkness*. Introduction by O'Prey, P. Middlesex: Penguin.
- Conrad, J. 1902; 1994. *Heart of Darkness*, with 'Congo diary'. Introduction by Hampson, R. Middlesex: Penguin.
- Coolahan, J. 1981. *Irish Education: History and Structure*. Dublin: Institute of Public Administration.
- Coolahan, J. 1983. 'The daring first decade of the board of national education, 1831-1841.' *The Irish Journal of Education/Iris Éireannach an Oideachais*, Vol. 17, No.1 (Summer, 1983) pp. 35-54.

- Coolahan, J. 1988. 'Imperialism and the national school system.' In Mangan, J.A. (ed.) *'Benefits Bestowed'?: Education and British Imperialism*. Manchester University Press. pp. 76-93.
- Coppock, V; Haydon, D; Richter, I. 2014 (1995). *The Illusions Of Post-Feminism: New Women, Old Myths*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Corkery, D. 1924; 1967. *The Hidden Ireland: A Study of Gaelic Munster in the Eighteenth Century*. Dublin: Gill and Macmillan.
- Corkery, D. 1954; 1956. *Imeachtaí na Teanga Gaeilge: The Fortunes of the Irish Language*. Cork: The Mercier Press Limited.
- Coughlan, P. 1989. (ed.) *Spenser and Ireland: An Interdisciplinary Perspective*. Cork University Press.
- Coughlan, P. 1989. 'The colonization of language: Narrative strategies in *A View of the Present State of Ireland*'. In Coughlan, P. 1989. (ed.) *Spenser and Ireland: An Interdisciplinary Perspective*. Cork University Press. pp. 75-108.
- Coughlan, P. & Davis, A (eds) 1995. *Modernism and Ireland: The Poetry of the 1930s*. Cork University Press.
- Cronin, A. 1965. *Samuel Beckett: The Last Modernist*. London: Harper Collins.
- Curtin, P.D. (ed.) 1971. *Imperialism*. New York: Walker and Company.
- Curtis, L. 1984. *Ireland: The Propaganda War: The British Media and 'The Battle for Heart and Minds'*. London: Pluto Press.
- Curtis, L. 1988;1984. *Nothing But the Same Old Story: The Roots of Anti-Irish Racism*. London: Information on Ireland.
- Danius, S; Jonsson, S; Spivak, G. 1993. 'An interview with Gayatri Chakravorty Spivak.' *Boundary 2*, Vol. 20, No 2. (Summer 1993) Duke University Press: pp. 24-50.
- Darwin, C. 1959; 1985. *The Origin of Species*. London: Penguin Classics.
- Davidson, B. 1991. *Africa in History*. New York: Touchstone.
- Davies, S. 1983. *Images of Kingship in 'Paradise Lost': Milton's Politics and Christian Liberty*. University of Missouri Press.
- Davis, T. 1845. 'Our national language.' In Duffy, C.G. (ed). 1845; 1883. *Literary and Historical Essays by Thomas Davis*. New Edition edited and revised by Meehan, C.P. [dáta?]. Dublin: James Duffy and Co. Ltd.
- Deane, S. 1985. *Celtic Revivals: Essays in Modern Irish Literature, 1880-1980*. London: Faber.
- Deane, S. (ed.) 1990. *Nationalism, Colonialism and Literature*. University of Minnesota Press.

- Deane, S. 2003. 'Dumbness and eloquence: A note on English as we write it in Ireland.' In Carroll, C; King, P. (eds); 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 109-121.
- Delap, B. 1993. *Úrscéalta Stairiula na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.
- De Brún, F. 2002. *Seosamh Mac Grianna: An Mhéin Rúin*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.
- De Brún, F. 2004. 'The Sea's Revenge and other stories'. Léirmheas. *Béaloideas*. Iml. 72. lgh 272-276.
- De Brún, F. 2012. 'We want no Gothic revivals.' In Mac Carthaigh, E; Ulrich, J. (eag.) 2012. *Féilscríbhinn do Chathal Ó Háinle*. Indreabhán, Conamara: An Clóchomhar, Cló Iar-Chonnacht. lgh 239-249.
- Delaney, F. 1986. *The Celts*. London: HarperCollinsPublishers.
- Denvir, G. 1994. 'Traidisiún agus traidisiúnachas i nGaeltacht Chonamara'. *Comhar*, Iml. 53, Uimh. 12. (Dec.) Comhar Teo. lgh 5-6, 8-9, 11.
- Denvir, G. 1997. 'Decolonizing the mind: Language and literature in Ireland'. *New Hibernian Review/Iris Éireannach Nua*. Vol. 1, No.1 (Spring 1997) pp. 44-68. University of St Thomas (Center for Irish Studies).
- Denvir, G. 1997. *Litríocht agus Pobal*. Indreabhán, Conamara: Cló Iar-Chonnachta Teo.
- Dickens, C. *Hard Times*. 1854; 1980 (1969). Middlesex: Penguin.
- Dillon, M. 1990. *The Dirty War*. London: Arrow Books Ltd.
- Docker, J. 1978. 'The neocolonial assumption in university teaching of English.' From Tiffin, C. (ed.) *South Pacific Images. SPACLALS*: St Lucia. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiffin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 443-446.
- Dollimore, J; Sinfield, A. 1994; 1985. *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism*. Manchester University Press.
- Dowling, P.J. 1971. *A History of Irish Education; A Study in Conflicting Loyalties*. Cork: Mercier Press.
- Dudley Edwards, R. 1977; 1979. *Patrick Pearse: The Triumph of Failure*. London: Faber and Faber.
- Duffy, C.G. (ed). 1845; 1883. *Literary and Historical Essays by Thomas Davis*. New Edition edited and revised by Meehan, C.P. [d?]. Dublin: James Duffy and Co. Ltd.

- Dussel, E. 1993. 'Eurocentrism and modernity.' (Introduction to the Frankfurt Lectures) *Boundary 2*, Vol. 20, No. 3: 'The postmodernism debate in Latin America.' (Autumn) Duke University Press. pp. 65-76.
- Eagleton, T. 1995. *Heathcliff and the Great Hunger: Studies in Irish Culture*. London: Verso.
- Eagleton, T. 1997; 1983. *Literary Theory: An Introduction*. 2nd Edition. Oxford: Blackwell Publications.
- Eagleton, T. 1998. *Crazy John and the Bishop and Other Essays on Irish Culture*. University of Notre Dame Press.
- Eagleton, T. 1999. *Scholars and Rebels*. London: Blackwell Publishers Ltd.
- Eagleton, T. 2000. *The Idea of Culture*. Malden, MA.: Blackwell Publications.
- By Terry Eagleton, T. 2003. *Sweet Violence: The Idea of the Tragic*. Malden, MA.: Blackwell Publications.
- Eagleton, T. 2006. *Criticism and Ideology: A Study in Marxist Literary Theory*. New Edn. London; New York: Verso.
- Eagleton, T. 2011. *Why Marx was Right*. Yale University Press.
- Eco, U. 1998; 1973. 'On the crisis in the crisis of reason.' In *Faith in Fakes: Travels in Hyperreality*. Weaver, W. (Trans) London: Vintage. pp. 125-132.
- Eliot, M. 2001. *The Catholics of Ulster: A History*. London: Penguin.
- Eliot, T.S. 1919. 'Tradition and the individual talent.' In *T.S. Eliot: Selected Prose*. Hayward, J. (ed.) Middlesex: Penguin Books. pp. 21-30.
- Eliot T.S. 1953. *Selected Prose*. Hayward, J. (ed.) Middlesex: Penguin Books. pp. 21-30.
- Eliot, T.S. 1963; 1986. 'The wasteland. the burial of the dead' (1922). In *Collected Poems*. London: Faber and Faber. pp. 63-65.
- Eliot, T.S. 1963; 1986. 'The hollow men.' (1925). In *Collected Poems*. London: Faber and Faber. pp. 89-92.
- Eliot, T.S. 1963; 1986. 'Burnt Norton' from 'The four quartets' (1935). In *Collected Poems*. London: Faber and Faber. pp. 189-194.
- Ellman, R. 1959; 1973. 'The backgrounds of the dead.' In *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd. pp. 172-187.
- Engels, F. 1891; 1978. *The Origin of the Family, Private Property and the State*. Peking: Foreign languages Press.
- Engels, F. 1892; 1969. 'Socialism: Utopian and scientific.' In Feuer, L.S. 1969. *Marx and Engels: Basic Writings on Politics and Philosophy*. Glasgow: Fontana Classics.

- Eysteinnsson, Á. & Liska, V. 2007. *Modernism*, Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Fanon, F. 1965; 1973. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press. (Bunleagan Fraincise, *Les Damnés de la Terre*, 1961).
- Fanon, F. 1965; 1973. 'On national culture: Reciprocal bases of national culture and the fight for freedom.' [Statement made at the Second Congress of Black Artists and Writers, Rome, 1959] In *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Fink, H.L. 1999. *Bergson and Russian Modernism, 1900-1930*. Northwestern University Press.
- Fitzpatrick, S. 1992. *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*. Cornell University Press.
- Ford, B. 1980; 1961. *The Pelican Guide to Modern Literature: The Modern Age*. Middlesex: Penguin Books.
- Foster, J.W. 1991. 'The critical condition of Ulster'. In *Colonial Consequences: Essays in Irish Literature and Culture*. Dublin: Lilliput. pp. 215-232.
- Foster, J.W. 1991. 'Culture and colonization: A view from the north'. *Colonial Consequences: Essays in Irish literature and Culture*. Dublin: Lilliput. pp. 263-277.
- Foster J. W. 1993. *Fictions of the Irish Literary Revival: A Changeling Art*. Syracuse University Press.
- Foster, R.F. 1988. *Modern Ireland, 1600-1972*. London: Allen Lane/The Penguin Press.
- Foucault, M. 1964 (2002). *Madness and Civilization*. London: Routledge.
- Frawley, O. & O'Callaghan, K. 2014. *Memory Ireland, Vol. 4: James Joyce and Cultural Memory*. Syracuse University Press.
- Frazer, A. 2006. 'Irish modernisms, 1880-1930.' *The Cambridge Companion to the Irish Novel*. Foster, J. W. (ed.) Cambridge University Press. pp. 113-132.
- Freire, P; Ramos, M.B. (Trans) 1968. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: The Seabury Press.
- Friel, B. 1981. *Translations*. London: Faber and Faber.
- Fukuyama, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Simon and Schuster.
- Gardner, S. 1999. *Kant and the Critique of Pure Reason*. London: Routledge.
- Garvey, M. 1968. Martin, T. (eds.) *Message to the People: The Course of African Philosophy*. Dover, Mass: The Majority Press.
- Ghiselin, B. 1973 (1956). 'The unity of *Dubliners*.' In Beja, M. 1973. *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd. pp 100-116.

- Ghosh, A. 2003. 'Mutinies: India, Ireland and imperialism.' In Carroll, C; King, P. (eds); 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 129-157.
- Gibbons, L. 1996. *Transformations in Irish Culture*. Cork University Press in Association with Field Day.
- Giddens, A. 2013. *The Consequences of Modernity*. Sussex: John Wiley & Sons.
- Giddens, A. 2013; 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Sussex: John Wiley & Sons.
- Gibbons, L. 2003. 'Towards a postcolonial Enlightenment: The United Irishmen, cultural diversity and the Public Sphere.' In Carroll, C; King, P; Said, E. (Afterword) 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. pp. 81-91. Cork University Press.
- Gluck, M. 2009. *Popular Bohemia: Modernism and Urban Culture in Nineteenth-Century Paris*. Harvard University Press.
- Goldstrom, J.S. 1972. *The Social Content of Education*. Shannon: Irish University Press.
- Goodman, A. with Goodman, A. 2004. *The Exception to the Rulers: Exposing Oily Politicians, War Profiteers, and the Media that Love Them*. London: Arrow Books.
- Gramsci, A; 1971. Hoare, Q. & Nowell-Smith, G. (eds and trans.) *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence and Wishart.
- Gramsci, A; Hoare, Q. (ed.) 1971. Mathew, J. (Trans.) *Selections from Political Writings (1910-1920) with additional texts by Bordiga and Tasca*. London: Lawrence and Wishart.
- Groszewski, L. 2013. 'Mná forásacha, neamhspleácha ag Máire.' *Comhar*, Iml. 73, Uimh. 9 & 10. ll. 17-19 & 18-19.
- Gullen, M. 1995. *Five Equations that Changed the World: The Power and Poetry of Mathematics*. London: Little, Brown and Company.
- Hallihan, C. 2005. 'Divide and conquer as imperial rules.' In http://fpif.org/divide_and_conquer_as_imperial_rules/
- Hann, A de. Rogaly. B. 2002. *Labour Mobility and Rural Society*. London: Frank Cass Publishers.
- Harlow, B. 1987. *Resistance Literature*. New York: Methuen.
- Harrison, H.H. 1997 (1920). 'The black man's burden (a reply to Rudyard Kipling).' In Harrison, H.H. 1997. *When Africa Awakes*. Baltimore: Black Classic Press. pp. 145-6.
- Hawking, S. 1988. New York: *A Brief History of Time*. Bantam Books.
- Hawthorn, N. 1978. *The Scarlet Letter and Other Tales*. Middlesex: Penguin.
- Heaney, S. 1980. 'A tale of two islands: Reflections on the Literary Revival.' In P.J. Drudy (ed.) *Irish Studies 1*. Cambridge University Press.

- Heaney, S. 1988 (1989). *The Government of the Tongue*. London; Boston: Faber and Faber.
- Henry, R.M. 1920. *The Evolution of Sinn Féin*. Dublin: The Talbot Press and T.F. Unwin.
- Hebborn, W. 1998. *Three Waves in Modern Catholic Education: From Isolationism via Modernity to Post-Modernity*. Unpublished PhD: South Bank University.
- Hesse, H. 1915; 1986. *Knulp: Three Tales from the Life of Knulp*. London: Triad Grafton.
- Hilton, A. 1980. *Britain's State within the State*. London: New Park Publications.
- Hirsch, E. 1991. 'The imaginary Irish peasant.' Vol. 106. No. 5. New York: *Modern Language Association* (PMLA). pp. 1116-1133.
- Ho Chi Minh. (gan dáta). 'The struggle lies in the colonies'. In Conklin, A.L. (ed.) 1999. *European Imperialism 1830-1930: Climax and Contradiction*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company. pp. 58-59.
- Hobsbawm, E.J. 1959. *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20 Centuries*. New York, London: W.W. Norton.
- Hobsbawm, E.J. 1973. *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*. London: Sphere Books.
- Hobsbawm, E.J. 1991 (1975). *The Age of Capital: 1848-1875*. London: Sphere Books.
- Hobsbawm, E.J. 1998. *Behind the Times: The Decline and Fall of the Twentieth Century Avant-Gardes*. London: Thames and Hudson.
- Hodgins, T. 1992. 'Ciall Dheas do Ghreann.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 227-233.
- Hodgins, T. 2006. *Máire – An Fear á Léiriú Féin*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Hoggart, R. 1957; 1960. *The Uses of Literacy: Aspects of Working Class Life with Special Reference to Publications and Entertainments*. Middlesex: Penguin (in association with Chatto and Windus).
- Hollington, M. 1978. 'Svevo, Joyce and modernist time.' In Bradbury, M. & McFarlane, J. (eds) 1978. *Modernism: 1890-1930*. Sussex: Harvester Press.
- Holloway, J. 1980; 1961. 'The literary scene.' In Ford, B. *The Pelican Guide to Modern Literature: The Modern Age*. Middlesex: Penguin Books.
- Horn, P. 1971. 'English elementary education and the growth of the Imperial idea: 1880-1914.' In Mangan, J.A. (ed.) *'Benefits Bestowed'?: Education and British Imperialism*. Manchester University Press. pp. 23-38.
- Howells, R. 2015. *A Critical Theory of Creativity: Utopia, Aesthetics, Atheism and Design*. New York: MacMillan.
- Hulme, P. 1986. *Colonial Encounters: Europe and the Native Caribbean, 1492-1797*. London: Methuen.

- Hyde, D. 1892. 'The necessity for de-Anglicizing Ireland.' In Ó Conaire, B. (ed.) 1986. *Language, Lore and Lyrics: Essays and lectures*. Dublin: Irish Academic Press. pp. 153-170.
- Hyland, A. 'National education.' In *Irish Educational Documents* Vol. 1. Dublin: Church of Ireland College of Education. pp. 98-193.
- Inglis, B. 1973; 1993. *Roger Casement*. Belfast: Blackstaff Press.
- Innes, C.L. 2000. 'Modernism, Ireland and empire.' In Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press. pp. 137-155.
- Isenberg, D. 2004. 'Sexed up: how London sold its war on Iraq.'
<http://www.informationclearinghouse.info/article5594.htm>
- James, C.L.R. 1963. *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*. 2nd edn. New York: Vintage Books.
- Jameson, F. 1990. 'Modernism and imperialism.' In Deane, S. (ed.) 1990. *Nationalism, Colonialism and Literature*. University of Minnesota Press. pp. 43-66.
- JanMohammed, A.R. 1995 'The economy of Manichean allegory: the functions of racial difference in colonialist literature.' In Ashcroft et al. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp 18-23.
- Jolas, E. (ed.) 1932. *Poetry is Vertical*. Transition, no 21. (Tháinig an leagan seo ó fascicle.com.)
- Joyce, J. 1910. 'The holy office'. In Levin, H. 1977. *The Essential James Joyce*. St Albans, Herts: Triad/Panther Books. pp. 458-460.
- Joyce, J. 1916; 1968. *A Portrait of the Artist as a Young Man*. London: Jonathan Cape.
- Joyce, J. 1916; 1969. *Stephen Hero*. London: Jonathan Cape.
- Joyce, J. 1922; 1986. *Ulysses*. London: Bodly Head in association with Penguin Books.
- Joyce, J. 1922; 2000. *Ulysses: Annotated Student's Edition*. Introduction and notes by Kiberd, D. London: Penguin Classics.
- Julius, A. 1995. *T. S. Eliot, Anti-Semitism, and Literary Form*. Cambridge University Press.
- Kanafani, G. 1999. *Men in the Sun and other Palestinian Stories*. Kilpatrick, H. (Trans.) Winchester: Lynn Reiner Publishers.
- Kelleher, M; O'Leary, P. (eds) *The Cambridge History of Irish Literature: Vol. II. 1890-2000*. Cambridge University Press. pp. 226-269.
- Keown, E. & Taafe, C. 2010. *Irish Modernism: Origins, Contexts, Publics*. Oxford: Peter Lang.
- Kiberd, D. 1979. 'Writers in quarantine: the case for Irish Studies.' In *The Crane Bag*, Vol. 3, No. 1. 'The question of tradition.' Dublin: Richard Kearney. pp. 9-21.

- Kiberd, D. 1993. *Idir Dhá Chultúr*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Kiberd, D. 1995. *Inventing Ireland*. London: Jonathan Cape.
- Kiberd, D. 2000. *Irish Classics*. London: Granta.
- Kiberd, D. 2006. 'Literature and politics.' In O'Leary, P; Kelleher, M. (eds) 2006. *Irish Literature*. Cambridge University Press.
- Kilpatrick, H. (Trans.) 1999. *Men in the Sun and other Palestinian Stories*. Introduction. Winchester: Lynn Reiner Publishers.
- Kinsella, T. 1969. *The Táin*. OUP.
- Kipling, R. 1999; 1899. 'The white man's burden: 1899, The United States and The Philippine Islands.' In Conklin, A.L. (ed.) *European Imperialism: 1830-1930: Climax and Contradiction*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company. pp. 58-59.
- Kitson, F. 2010; 1971. *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency and Peacekeeping*. London: Faber and Faber (Faber Finds).
- Kritzman, L.D. (ed.) 1988; 1990. Sheridan, L. and others (Trans). *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984*. London: Routledge, Chapman & Hall, Inc.
- Kung, H. 1974; 1980. *On Being a Christian*. Suffolk: Fount Paperbacks.
- Lamming, G. 1960. 'The occasion for speaking.' From *The Pleasures of Exile*. M. Joseph: London. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1989. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 12-17.
- Larson, C. 1973. 'Heroic ethnocentrism: the idea of universality in literature.' From *The American Scholar* 42(3) (Summer) 1973. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 62-65.
- Lawson, A. 1983. 'The discovery of nationality in Australian and Canadian literatures.' From 'Patterns, preferences and preoccupations: Discovery of nationality in Australian and Canadian literatures.' In Crabbe, P. (ed.) 1983. *Theory and Practice in Comparative Studies: Canada, Australia, New Zealand*. ANZACS: Sydney. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp.167-169.
- Leavis, F.R. 1911. 1948. *The Great Tradition: George Eliot, Henry James, Joseph Conrad*. London: Faber and Faber.
- Lee, J. 2008; 1973. *The Modernization of Irish Society*. Dublin: Gill and MacMillan.

- Leerssen, J. 1996. *Mere Irish and Fíor-Ghael: Studies in the Idea of Irish Nationality, its Development and Literary Expression Prior to the Nineteenth Century*. Cork University Press in association with Field Day.
- Leerssen, J. 1997. *Remembrance and Imagination: Patterns in the Historical and Literary Representation of Ireland in the Nineteenth Century*. Cork University Press.
- Lenin, V.I. 1975; 1902. *What is to be Done?* Peking: Foreign Languages Press.
- Lenin, V.I. 1975; 1902. 'The discussion on self-determination summed up.' Céadfhoilsithe Deireadh Fómhair, 1916. *Lenin's Collected Works*, Progress Publishers: Moscow, Vol. 22, 1964, pp. 320-360. [*Marxists Internet Archive*]
- Lenin, V.I. 1978; 1917. *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*. Moscow: Progress Publishers.
- Lenin, V.I. 1981; 1917. *The State and Revolution: The Marxist Theory of the State and the Tasks of the Proletariat in the Revolution*. Moscow: Progress Publishers.
- Lennon, J. 2003. 'Irish orientalism: an overview.' In Carroll, C; King, P. (eds). *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 129-157.
- Levin, H. 1971; 1973. 'The artist.' In Beja, M. 1973. *James Joyce: Dubliners and Portrait of the Artist as a Young Man: A Selection of Critical Essays*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- Levin, H. 1977. (ed.) *The Essential James Joyce*. St Albans, Herts: Triad/Panther Books.
- Lewis, C.S. 1999; 1943. London: *The Abolition of Man*. Fount.
- Lloyd, D. 2003. 'After history: historicism and Irish postcolonial studies.' In Carroll, C; King, P. (eds) Said, E. (Afterword) 2003. *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 46-62.
- Lloyd, D. 2008. *Irish Times: Temporalities of Modernity*. Volume 4 of Field Day Files. Dublin: Keough-Naughton Institute for Irish Studies/Field Day Publications.
- Mac an Bheatha, P. 1978. *James Connolly and the Irish Republic*. Mayo: Foilseachán Náisiúnta Tta.
- Mac an Bheatha, P. 1992. 'Cuimhní ar Mháire.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 13-22.
- Macauley, T. 'Minute on Indian education'. From *Speeches of Lord Macaulay with his Minute on Indian Education*, selected with an introduction and notes by G.M. Young, Oxford University Press. In Ashcroft, B; Griffiths, G. & Tiffin, H. 1995. *The Post-colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 428-430.

- Mac Carthaigh, E; Ulrich, J. (eag.) 2012. *Féilscríbhinn do Chathal Ó Háinle*. An Clóchomhar, Indreabhán, Conamara: Cló Iar-Chonnacht.
- Mac Congáil, N. (eag.) 1977. *Ailt: Saothair Sheosaimh Mhic Ghrianna: cuid a dó*. Béal Feirste: Comhaltas Uladh.
- Mac Congáil, N. 1990. *Clár Saothair*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Congáil, N. (eag.) 1992. *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Congáil, N. 1992. 'Máire agus an Ghaeilge.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 53-84.
- Mac Congáil, N. 2002. 'Scéalta Béarla Mháire.' *Feasta*, Iml. 55, Uimh. 6 (Meitheamh, 2002) ll. 21-3, Iml. 55, Uimh. 7 (Iúil, 2002) ll. 21-4.
- Mac Congáil, N. 1992/3. 'Finscéalta agus litríocht: páipéir a cuireadh i láthair ag an Siompóisiam Nordach-Ceilteach, ll. 1-18.'
- Mac Congáil, N. 2002. *Castar na Daoine ar a Chéile is ní Castar na Cnoic ná na Sléibhte: Scríbhinní Mháire I*. Baile Átha Cliath. Coiscéim:
- Mac Congáil, N. 2003. *Na Blianta Corrach: Scríbhinní Mháire 2*. Baile Átha Cliath. Coiscéim.
- Mac Congáil, N. (eag.) 2010. Réamhrá. *Mo Dhá Róisín*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. ll. v-xxvii.
- Mac Congáil, N. 2013. 'An Greann ag Máire nó Séamus Ó Grianna agus *bletherin* bitch syndrome.' In Ó Néill, M. agus Uí Chollatáin, R. (eagí.) Baile Átha Cliath: Coiscéim i bpairt le Éigse Cholm Cille. lgh 99-127.
- Mac Conmidhe, P. 1943. 'An Connradh i gCúig Uladh.' In Mac Criostal, E. (Eag.) *Glór Uladh: Féile Leathchéad an Chonnartha*. Irish News Printers: Belfast/Béal Feirste.
- Mac Donagh, O. 1989. 'Politics 1830-45.' In *A New History of Ireland: V: Under the Union*. Oxford University Press.
- Mac Éinrí, T. 1992. 'Séamus Ó Grianna agus miotas filiúnta na staire.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 184-203.
- Mac Eoin, G. 1969. 'Twentieth century Irish literature' in Ó Cuív, B. 1969. lgh 61-2.
- Mac Gabhann, M; Ó hEochaidh, S; Ó Conluain, P. (eag.) 1959. Baile Átha Cliath: *Rotha Mór an tSaoil*. Foilseachán Náisiúnta Teo.
- MacGill, P. 1914. *Children of the Dead End: The Autobiography of a Navvy*. London: Herbert Jenkins.
- MacGill, P. 1915. *The Rat-Pit*. New York: George H. Doran.

- Mac Grianna, S. 1965 (1940). *Mo Bhealach Féin*. Baile Átha Cliath: Hely Thom Tta.
- Mac Grianna, S. 1976. *Ceolta agus Seanchas*. Dún na nGall: Coiste Cholóiste Bhríde.
- Mac Grianna, S. 1986. 1936. *Pádraic Ó Conaire agus Aistí Eile*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- McMahon, T.G. 2008. *Grand Opportunity: The Gaelic Revival and Irish Society*. Syracuse University Press.
- McMullen, K. 1996. 'Decolonizing Rosaleen: some feminist, nationalist, and postcolonialist discourses in Irish Studies.' *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, Vol. 29, No. 1 (Spring, 1996). MMLA. pp. 32-45.
- Mac Póilín, A. 1981. *Náisiúnachas agus an Litríocht*. Téis M.Phil. neamhfhoilsithe: Ollscoil Uladh.
- Magdoff, H. 1978. *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*. New York and London: Monthly Review Press.
- Mally, L. 1990. *Culture of the Future: The Proletkult Movement in Revolutionary Russia*. University of California Press.
- Mangan, J.A. (ed.) 1988. 'Benefits Bestowed'?: *Education and British Imperialism*. Introduction: 'Imperialism, history and education.' Manchester University Press. London: Fontana. pp. 1-22.
- Mangan, J.A. (ed.) 1988. 'Benefits Bestowed'?: *Education and British Imperialism*. Manchester University Press. London: Fontana. pp. 113-131.
- Marx, K. 1845; 1975. 'Concerning Feuerbach.' In Colletti, L. 1975. *Karl Marx: Early Writings*. Middlesex: Penguin Books, in association with New Left Review.
- Marx, K. & Engels, F. 1982. (1970 [1848-49]). Arthur, C.J. (eag.) *The German Ideology, Part One*. London: Lawrence and Wishart.
- Marx, K. 1888; 1973. *The Communist Manifesto*. In Fernbach, D. (ed.) *The Revolutions of 1848: Political Writings. Volume. 1*. Middlesex: Penguin Books, in association with New Left Review.
- Marx, K. 1852; 1978. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. Peking: Foreign Languages Press.
- Marx, K & Engels, F. 1976. *On Literature and Art*. Moscow: Progress Publishers.
- Mattingly, D.J. 2007. *An Imperial possession: Britain in the Roman Empire, 54 BC-AD 409*. London: Penguin.
- Mays, J.C.C. 1974. 'Brian O'Nolan and Joyce on art and on life.' *James Joyce Quarterly*. Vol. 10. No. 3. *Joyce and the Irish Writers*. University of Tulsa. pp. 238-256.
- McAonghusa, P. & Ó Réagáin, L. (eds) 1967. *The Best of Pearse*. Cork: The Mercier Press.

- McCann, G. 2013. *Ireland's Economic History: Crisis and Development in the North and South*. London: Pluto Press.
- McClintock, A. 1992. 'The angel of progress: pitfalls of the term "post-colonialism".' *Social Text*. Nos 31/32. Durham, NC: Duke University Press. pp. 84-98.
- McCone, K. 1994. *Stair na Gaeilge*. An Nás, Co. Chill Dara: Leinster Leader Ltd.
- McCormack, J.W. 1995. 'Austin Clarke: the poet as scapegoat of modernism' In Coughlan, P. & Davis, A. (eds) 1995. *Modernism and Ireland: The Poetry of the 1930s*. Cork University Press.
- McGuffin, J. 1974. *The Guineau Pigs*. Middlesex; Penguin Books.
- McQuillan, P. 2008. 'Díograis in "Aisling Aogáin Uí Rathaille"' *Eighteenth Century Ireland/Iris an dá Chultúr*. Iml. 23. lgh 121-141.
- Mehring, F. 1975: 1893. *On Historical Materialism*. London: Macmillan.
- Melotti, U; Ransford, P. & Caldwell, M. 1977. *Marx and the Third World*. London: Macmillan.
- Miller, Kerby A. 1980. 'Emigrants and exiles: Ireland and the Irish Exodus to North America.' *Irish Historical Studies*. Vol. 22, No. 86. (Sept.) pp. 97-125.
- Miller, Kerby A. 1985. *Emigrants and Exiles: Ireland and the Irish Exodus to North America*. Oxford University Press.
- Mitchell, A; Ó Snodaigh, P. (eds.) 1989. *Irish Political Documents 1869-1916*. Dublin: Irish Academic Press.
- Mitchel, J. 1854. *The Jail Journal or, Five Years in British Prisons..* (London: Sphere Books, [1854] 1983).
- Mitchel, J. 1854. *The Jail Journal, or, Five Years in British Prisons*. (ebook.)
- Mitchell, S. 1983. Introduction to *Understanding Brecht*. Benjamin, W; Bostock, A. (Trans) 1966. London: Verso Editions.
- Mokyr, J. 1985. *Why Ireland Starved: A Quantitative and Analytical History of the Irish Economy, 1800-1850*. London: Allen and Unwin.
- Moore, G. 1927. *Hail and Farewell! Ave, Salve, Vale*. Vol. 1. Dublin: Heinemann Ltd.
- Moran, S.F. *Patrick Pearse and the Politics of Redemption: The Mind of the Easter Rising, 1916*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Morgan, H.L. 1877; 1963. *Ancient Society*. White, L.A. (ed.) Belnapp, P:
- Morrison, D. 2013. *Rudi: In the Shadow of Knulp*. Afterword by Rademacher, J.W. Elsinor Press: Coesfeld.
- Moxon, E. 1840. *Essays, Letters from Abroad, Translations and Fragments*. Ebook.

- Munro, B.M. 2012. *South Africa and the Dream of Love to Come: Queer Sexuality and the Struggle for Freedom*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Murray, C. 2004. *Sean O'Casey: Writer at Work: a Biography*. Dublin: Gill and Macmillan.
- Mustafa, S. 1998. 'Revisionism and revival: a postcolonial approach to Irish cultural nationalism.' *New Hibernian Review/Iris Éireannach Nua*. Vol. 2, No.3 (Fómhar/Autumn 1998) pp. 36-53. Minnesota: University of St Thomas (Center for Irish Studies).
- Murkherjee, A.P. 1986. 'Ideology in the classroom: a case study in the teaching of English Literature in Canadian universities.' In *Dalhousie Review* 66 (1&2). In Ashcroft, B. Griffiths, G. & Tiffin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 447-451.
- Nadeau, R. 1981. *Readings from the New Book of Nature*. University of Massachusetts Press.
- Najmabadi, A; Spivak, G. 1991. Interview. *Social Text*, No. 28. Durham, NC: Duke University Press. pp. 122-134.
- Ní Fhlathúin, M. 2000. 'The anti-colonial modernism of Patrick Pearse.' In Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press. pp. 156-174.
- Ní Dhonnchadha, A. 1981. *An Gearrscéal sa Ghaeilge: 1898-1940*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.
- Nic Congáil, R. et al. 2015. *Litríocht na Gaeilge ar fud an domhain. Iml. II: critic, cultúr agus comhthéacs comhaimseartha*.
- Nic Eoin, M. 1982. *An Litríocht Réigiúnach*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta.
- Nic Eoin, M. 1986. 'An pholaitíocht faoi cheilt.' *Comhar*. Iml. 45, Uimh. 12, Diarmaid Ó Súilleabháin. (Dec.) Comhar Teo. lgh 24-28.
- Nic Eoin, M. 2005. *Trén bhFearann Brec: An Díláithriú Cultúir agus Nualitríocht na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Nic Eoin, M. 2012. 'Múinteoirí, timirí agus saighdiúirí na hathbheochana: An dírbheathaisnéis gluaiseachta.' In Mac Carthaigh, E; Ulrich, J. (eag.) 2012. *Féilscríbhinn do Chathal Ó Háinle*. Indreabhán, Conamara: An Clóchomhar, Cló Iar-Chonnacht. lgh 523-553.
- Ní Ghearbhuigh, A. 2015 '“Bhí said an-tóiriúil ar Daudet.” Athbheochanóirí na Gaeilge agus Alphonse Daudet: múnla oiriúnach?’ In Nic Congáil, R. et al, *Litríocht na Gaeilge ar fud an domhain. Iml. II: critic, cultúr agus comhthéacs comhaimseartha*. Baile Átha Cliath: Comhar.
- Nic Pháidín, C. 1998 'Fáinne an Lae' agus an athbheochan 1898-1900. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Nolan, E. 1995. *James Joyce and Nationalism*. London: Routledge.

- Ó Baoighill, P. & Ó Baoill, M. 2009. 2001. *Amhráin Hiúdaí Fheilimí agus Laoithe Fiannaíochta as Rann na Feirste*. Muineachán: Preas Uladh.
- O'Brien, E. 1999. *James Joyce*. London: Wiedenfeld and Nicolson.
- O'Brien, F. 1967; 1939. *At Swim-Two-Birds*. Middlesex: Penguin.
- O'Brien, F. 1975; 1941. *An Béal Bocht: nó An Milleánach: Drochscéal ar an Drochshaol*. An Séú hEagrán. Cork: The Mercier Press.
- Ó Broin, E. 2009. *Sinn Féin and the Politics of Left Republicanism*. London: Pluto Press.
- Ó Buachalla, S. (ed.) 1980. 'A significant Irish educationalist.' Introduction to *A Significant Irish Educationalist: The Educational Writings of P.H. Pearse*. Dublin and Cork: The Mercier Press. lgh |ix-xxv.
- Ó Casaide, G. 1992. 'Máire mar eagarthóir ar *Iris an Fháinne* agus *Fáinne an Lae*.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 140-152.
- Ó Cadhain, M. 1969. *Páipéir Bhána agus Páipéir Bhreaca*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta do Chumann Merriman.
- Ó Cadhain, M. 1981. 'An gearrscéal sa Ghaeilge'. In *Scríobh*. Ó Mordha (eag.). Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta. lgh 100-105.
- Ó Cathasaigh, A. 1996. *An modh Conghaileach: cuid sóisialachas Shéamais Uí Chonghaile*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Conaire, B. 1973. "'An Béal Bocht" and other Irish matters.' Dublin: *Irish University Review*, Vol. 3. No. 2. (Autumn). pp. 121-140.
- Ó Conaire, B. 1980. 'Dáithí Ó Coimín agus bunú "Irisleabhair na Gaeilge."' Baile Átha Cliath: *Comhar*, Iml. 39, Uimh. 4 (Aib. 1980). pp. 10-15.
- Ó Conchubhair, B. 2003. 'The Gaelic font controversy: The Gaelic League's (post-colonial) crux.' *Irish University Review*, Vol. 33, No. 1, Special Issue: *New Perspectives on the Irish Literary Revival* (Spring - Summer, 2003). Irish University Review. An Cumann Le Béaloideas Éireann/The Folklore of Ireland Society. pp. 46-63.
- Ó Conluain, P. 1992. 'Saol corrach cointinneach.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 23-36.
- Ó Connor, F. 1967. *The Backward Look: A Survey of Irish Literature*. Macmillan: London.
- Ó Corráin, A. 1989. *A Concordance of Idiomatic expressions in the Writings of Séamus Ó Grianna*. Institute of Irish Studies, Queens University Belfast.
- Ó Corráin, A. 1992. 'Teanga Mháire.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 94-107.

- Ó Corráin, A. 1992. 'An tSamhlaíocht agus an Réaltacht i gcuid scríbhneoireachta Shéamuis agus Sheosaimh Mhic Grianna.' In *An tUltach*, Feabhra, 1982.
- Ó Cuív, B. 1969. *A View of the Irish language*. Dublin: Stationery Office.
- Ó Doibhlin, B. 1974. *Aistí Critice agus Cultúir*. Baile Átha Cliath: Foilseacháin Náisiúnta Teo.
- Ó Doibhlin, B. 1997. *Aistí Critice agus Cultúir II*. Béal Feirste: Lagan Press.
- Ó Doibhlin, B. 1997. 'Stíl Shéamais Uí Ghrianna.' In *Aistí Critice agus Cultúir II*. Lagan Press: Béal Feirste. lgh 98-105.
- Ó Doibhlín, D. (Eag.) 1992. *Ón Chréagán go Ceann Dubhrann: Aistí le Tomás Ó Fiaich*. (Réamhra). Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Teo. ll. 145-168.
- Ó Dónaill, N. 1951. *Forbairt na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- O'Donnell, J. & de Fréine, S. (eag.) 1992. *Ciste Cúrsaí Reatha*. Baile Átha Cliath: An Foras Riaracháin:
- O'Donnell, P. 1963. *There Will Be Another Day*. Baile Átha Cliath: Dolmen Press.
- Ó Dúill, G. (eag.) 1992. *Fearann Pinn: Filíocht 1900-1999*. (Réamhrá). Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh x-xxxiv.
- Ó Fiaich, T. 1974. 'Saothar Mháire mar fhoinsé don stair shóisialta.' In Ó Doibhlín, D. (Eag.) 1992. *Ón Chréagán go Ceann Dubhrann: Aistí le Tomás Ó Fiaich*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Teo. lgh. 145-168.
- Ó Gallchóir, S. ['Peigí Rose']. 1992. *Peigí ar 'Mháire'*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Ó Gallchóir, S. 1992. 'Úrscéalta Mháire'. In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 125-139.
- Ó Glaisne, R. 1989. 'Séamas Ó Grianna – "Máire" 1889-1969.' *Feasta*. Iml. XLII, Uimh. 11. Samhain. lgh 4-8.
- Ó Glaisne, R. 1991. *Dubhghlas de hÍde (1860-1949): Ceannródaí Cultúrtha 1860-1949*. Baile Átha Cliath: Conradh na Gaeilge.
- Ó Grianna, S. & Ó Dónaill, N. (eag.) 1993. *Cora Cinniúna*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Grianna, S. 2010. *Mo Dhá Róisín*. Mac Congáil, N. (eag.) Leagan caighdeánaithe sa chló nua. Réamhrá le Nollaig Mac Congáil. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh v-xxvii.
- Ó Háinle, C. 1979. (eag.) *Gearrscéalta an Phiarsaigh*. Réamhrá. Baile Átha Cliath: Cló Thalbóid. lgh 7-50.
- Ó Háinle, C. 1992. 'Gearrscéalta Mháire.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 108-124.

- Ó Háinle, C. 1994. 'Ó chaint na ndaoine go dtí an caighdeán oifigiúil.' In McCone, K. 1994. *Stair na Gaeilge*. An Nás, Co. Chill Dara: Leinster Leader Ltd. Caibidil XI, pp. 745-793.
- Ó Héalaí, P. 1975. "'An Beal Bocht" agus údair Ghaeltachta.' *The Maynooth Review/Revieú Magh Nuad*. Vol. 1 No. 1. Faculty of Arts, Celtic Studies & Philosophy Maynooth: NUIM. pp. 36-50.
- Ó hÓgáin, D. 1980. 'Gach file is fáidh' *Comhar*, Iml. 39, Uimh. 7 & 8. Baile Átha Cliath: Comhar Teo. ll. 24-26. & 21-23.
- Ó hÓgáin, D. 1984. *The Hero in Irish Folk History*. Dublin: Gill and Macmillan.
- Ó hÓgáin, D. 1991. *Myth, Legend, and Romance: An Encyclopaedia of Irish Folk Tradition*. London: Prentice Hall.
- Ó hÓgáin, D. 2006. *The Lore of Ireland: An Encyclopaedia of Irish Folk Tradition*. Woodbridge, Suffolk: The Boydell Press.
- Ó Laoghaire, P. 1915. *Mo Scéal Féin*. (Leagan Caighdeánaithe) [Níl dáta an fhoilsithe luaite.] Baile Átha Cliath: Longman, Brún agus Ó Nualláin Tta.
- Ó Laoire, L.L. 1992. 'Scoil agus foghlaim, léann agus Béarla: Máire agus an t-oideachas.' Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 167-183.
- O'Leary, P. 1981. 'The fiction of P.H. Pearse: an idealist's credo'. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, Vol. 1. pp. 145-157.
- O'Leary, P. 1988. 'The Donegal of Séamus Ó Grianna and Peadar O'Donnell.' *Éire Ireland*, 22/3, pp. 135-149.
- O'Leary, P. 1988. 'Discouraging words from the golden west: The Conamara of Pádhraic Óg Ó Conaire.' *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, Vol. 8. pp. 85-129.
- O'Leary, P. 1994. *The Prose Literature of the Gaelic Revival, 1881-1921: Ideology and Innovation*. Pennsylvania State University Press.
- O'Leary, P. 2004. *Gaelic Prose in the Irish Free State: 1922-1939*. UCD Dublin Press.
- O'Leary, P. 2006. 'The Irish renaissance 1890-1940: literature in Irish.' In Kelleher, M; O'Leary, P. (eds) *The Cambridge History of Irish Literature: Vol. II. 1890-2000*. Cambridge University Press. pp. 226-269.
- O'Leary, P. 2010. 'Leabhar gur fiú a léamh.' Aiste i leagan caighdeánaithe de *Mo Dhá Róisín*, Mac Congáil, N. (eag.) Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh xxiii-xxxii.
- Ó Máirtín, M. 1992. 'An laochas i scríbhneoireacht Mháire.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 152-166.

- Ó Muirí, D. 1982. Saoirse na mban in *Bean Ruadh de Dhálach*. In *Léachtaí Cholm Cille XII: na mná sa litríocht*. Ó Fiannachta, P. (Eag) An Sagart, Maigh Nuad.
- Ó Muirí, P. 1999. *A Flight from Shadow: The Life and Times of Seosamh Mac Grianna*. Belfast: Lagan Press.
- O'Neill, T. 1984. *The Irish Hand*. Port Laoise: The Dolmen Press Ltd.
- Ó Riain, S. 1994. *Pleanáil Teanga in Éirinn, 1919-1985*. Bord na Gaeilge. Baile Átha Cliath: Carbad i gcomhar le Bord na Gaeilge.
- Ó Ruairc, M. 1999. *I dTreo Teanga Nua*. Baile Átha Cliath: Cois Life Teo.
- Ó Searcaigh, L. 1992. 'Borradh agus fás fá íochtar na Rosann.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 2-12.
- Ó Tuama, S. (ed.); Kinsella, T. (Trans) 1981. *An Duanaire. 1600-1900: Poems of the Dispossessed*. Mountrath, Port Laoise: The Dolmen Press i gcomhar le Bord na Gaeilge.
- Olufemi, T. 2010. *How Colonialism Pre-empted Modernity in Africa*. Indiana University Press.
- Openshaw, R. 1988. 'Imperialism, patriotism and Kiwi schooling between the wars.' In Mangan, J.A. (ed.) 1988.
- Ostriker, A. (ed.) 1979. *William Blake: The Complete Poems*. Middlesex: Penguin.
- Owens, C. 2003. 'Stephen Daedalus, fili.' In Tymoczko, M; Ireland, Colin.A. 2003.
- Pašeta, S. 2013. *Irish Nationalist Women, 1900-1918*. Cambridge University Press.
- Palmer, 1982. *Grammar*. Middlesex: Penguin.
- Pandey, S. N. 1999. *Writing in a Post-colonial Space*. New Dehli: Atlantic Publishers.
- Pappe, I. 2013. 'Reclaiming Judaism from Zionism.' In *Electronic Intifada*.
<http://electronicintifada.net/content/reclaiming-judaism-zionism/12859>
- Parkes, S.M. 2010. *A Guide to the Sources for the History of Irish Education 1780-1922*. Dublin: Four Courts Press.
- Pappe, I. 2006. *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: One World Publications Ltd.
- Paolini, Albert J. 1999. *Navigating Modernity: Postcolonialism, Identity, and International Relations*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Parry, B. 1995; 1987. 'Problems in current theories of colonial discourse.' *Oxford Literary Review* 9 (1&2), 1987. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiflin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 36-44
- Paxman, J. 1998. London: *The English: A Portrait of a People*. Penguin Books.
- Peake, C. 1977. *James Joyce, the Citizen and the Artist*. Stanford University Press.
- Pearse, Pádraic H. 1924. *The Collected Works of Pádraig Mac Piarais: Political Writings and Speeches, 1879-1916*. Dublin; Belfast: Phoenix.

- Pearse, Pádraic H. 1967. 'Some aspects of Irish literature.' In *The Best of Pearse*. Cork: The Mercier Press.
- Pearse, Pádraic H. 1915. 1967. 'The murder machine.' In *The Best of Pearse*. Cork: The Mercier Press. pp. 30-52.
- Pearse, Pádraic H. 1967. 'The story of a success.' In *The Best of Pearse*. The Mercier Press: Cork. pp. 53-68.
- Pinker, S. 2011. *The Better Angels of our Nature*. New York: Viking.
- Pionke, A.D. 2004. *Plots of Opportunity: Representing Conspiracy in Victorian England*. Ohio State University Press.
- Plato. 1974. *The Republic*. Middlesex: Penguin Books Limited.
- Poggioli, R. 1968. *Avant-Garde*. Harvard University Press.
- Póirtéir, C. 1992. 'Máire agus an béaloideas.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 37-52.
- Prút, L. 1987. 'An dioscúrsa Gaelach.' *Comhar*. Iml. 46. Uimh. 10. Comhar Teo. lgh 34-36.
- Rabasa, J. 1995. 'Allegories of Atlas'. In Ashcroft, B; Griffiths, G. Tiffin, H. 1995. *The Post-colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 358-364.
- Rabaté, J. 2010. 'Dublin, 1913: Irish modernism and international modernism.' In Keown, E. & Taaffe, C. 2010. *Irish Modernism: Origins, Contexts, Publics*. Oxford: Peter Lang. pp. 9-30.
- Radek, K. 1934. 'Contemporary world literature and the tasks of proletarian art.' From: *Gorky, Radek, Bukharin, Zhdanov and others, Soviet Writers' Congress 1934*, Lawrence & Wishart, 1977, pp. 73–182. Transcribed by: Andy Blunden for the *Marxists Internet Archive* (marxists.org) 2004.
- Raftery, J. 1964. *The Celts*. Dublin: Mercier Press, in association with RTÉ.
- Rainey, L.S. 1998. *Institutions of Modernism: Literary Elites and Public Culture*. New Haven: Yale University Press.
- Rainey, L.S. 2005. *Modernism: An Anthology*. Chichester: Blackwell Publishing.
- Rigby, N. & Booth, H.J. 2000. *Modernism and Empire: Writing and British Coloniality, 1890-1940*. Manchester University Press.
- Russell, B. 1946; 1957. *The History of Western Philosophy*. London: George Allen and Unwin Ltd.
- Said, E.W. 1995. (1978) *Orientalism*. London etc: Routledge and Kegan Paul.
- Said, E. 1984. 'Permission to narrate.' *Journal of Palestine Studies*. Vol. 13, Part 3. University of California Press for Kuwait University and the Institute of Palestine Studies. pp. 27-48.

- Said, E.W. 1994. (1993) *Culture and Imperialism*. London: Vintage.
- Said, E.W. 2000. *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Said, E.W. & Barsamian, D. 2003. *Culture and Resistance: Conversations with Edward W. Said*. Cambridge, Mass: South End Press.
- Said, E. 2003. 'Reflections on Ireland and postcolonialism.' Afterword to Carroll, C; King, P. (eds) *Ireland and Postcolonial Theory*. Cork University Press. pp. 177-185.
- Said, E; Robbins, A. 1988. 'Intellectuals and the Middle East: an interview with Edward Said.' *Social Text*, No. 19/20 (Autumn, 1988). Durham, NC: Duke University Press. pp. 37-53.
- Salih, T. 1976 [1966]. *Season of Migration to the North* London: Heineman.
- Sartre, J.P. Preface ar Fanon, F. 1965; 1963. *The Wretched of the Earth*. New York: Grove Press.
- Savage, J. & Fautley, M. 2013. *A-Z of Teaching*. Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Sayers, P. 1936. *Peig: A Scéal Féin*. Ní Chinnéide, M. (eag.) Baile Átha Cliath: Clólucht an Talbóidigh Tta.
- Schleifer, R. 2000. *Modernism and Time: The Logic of Abundance in Literature, Science, and Culture, 1880–1930*. Cambridge University Press.
- Self, W. 'The novel is dead (This time it's for real)' *The Guardian Online*. theguardian.com/books/2014/may/02/
- Shanahan, J. "'Vivid Irish history": Frank Mathew's *The wood of the brambles and the prehistory of Irish modernist fiction*.' In Keown, E. & Taafe, C. 2010. *Irish Modernism: Origins, Contexts, Publics*. Oxford: Peter Lang. pp. 31-46.
- Shakespeare, W. 1982. *The Illustrated Stratford Shakespeare*. London: Chancellor Press.
- Sharpe, J. 2003. 'A conversation with Gayatri Chakravorty Spivak: politics and the imagination.' *Signs*, Vol. 28, No. 2 (Winter) The University of Chicago Press. pp. 609-624.
- Shechne, M. 1974. *Joyce in Nighttown: A Psychoanalytic Inquiry Into Ulysses*. University of California Press.
- Sherington, G. & Connellan, M. 1988. 'Socialisation, imperialism and war: ideology and ethnicity in Australian corporate schools'. In Mangan, J.A. (ed.) *'Benefits Bestowed': Education and British Imperialism*. Manchester University Press. London: Fontana. pp. 132-149.
- Shovlin, F. 2012 *Journey Westward: Joyce, Dubliners and the Literary Revival*. Liverpool University Press.

- Sicari, S. 2001. *Joyce's Modernist Allegory: Ulysses and the History of the Novel*. Univ of South Carolina Press.
- Sims, R.R. & Sims, S.J. 1995. *The Importance of Learning Styles: Understanding the Implications for Learning, Course Design and Education*. Westport: Greenwood Press.
- Skvorecký, J. 1977; 1984. *The Engineer of Human Souls: an entertainment on the old themes of life, women, fate, dreams, the working class, secret agents, love and death*. New York: Washington Square Press.
- Slaughter, C. 1980. *Marxism, Ideology and Literature*. London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- Slemon, S. 1995; 1994. 'The scramble for post-colonialism.' In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiffin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 45-52.
- Sand, S. 2009. *The Invention of the Jewish People*. Lotan, Y. (Trans) London: Verso.
- Smith, R; Wexler, P. 2005. *After Postmodernism: Education, Politics and Identity*. Oxford: Routledge.
- Sheehan, P.A. 1939. *Lisín*. BÁC: An Gúm.
- Sheehan, P.A. 1928. *The Blindness of Dr Gray*. London: Longmans, Green and Co.
- Sheehan, P.A. 1973. *The Loneliness of Winter*. Dublin: The Mercier Press Ltd.
- Soyinka, W. 1976. *Myth, Literature and the African World*. Cambridge University Press.
- Spender, D. 1981. *Man Made Language*. London: Rutledge and Keegan Paul Ltd.
- Spenser, E. 1778; 1590-1609. Roche, Thomas P, jnr (ed.) with the assistance of O'Donnell, Patrick C, Jnr. 1596; *The Faerie Queen*. Middlesex: Penguin.
- Spenser, E; Renwick, W.L. (ed.) 1596; 1970. *A View of the Present State of Ireland*. Oxford University Press.
- Spivak, G.C. 1988. 'Can the Subaltern Speak?' In *Marxism and the Interpretation of Culture*. Nelson, C. and Grossberg, L. (eds) Macmillan: London.
- Spivak, G.C. 1992. 'Teaching for the Times.' *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, Vol. 25, No. 1, Oppositional Discourse (Spring, 1992), Published by: Midwest Modern Language Association. pp. 3-22.
- Stewart, B. 1993. 'On the Necessity of De-Hydrifying Ireland.' *Fortnight*. No. 316. Supplement: 'The Future of Irish.' April, 1993. pp. 20-24.
- Taber, R. 2002; 1965. *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare*. Virginia: Potomac Books Ltd.

- Taaffe, C. 2006. 'The Pathology of Revivalism: An Unpublished Manuscript by Myles na Gopaleen.' *The Canadian Journal of Irish Studies/Revue Canadienne d'Études Irlandaises*. Vol. 32. No. 2. Alberta: The Canadian Association of Irish Studies. pp. 27-33.
- Tacitus. A.D. 97-98; 1970. Introduction by Mattingly, H. (ed.) *The Agricola and the Germania*. Middlesex: Penguin Classics.
- Tierney, J.J. 2006. 'The Celts and the Classical Authors'. In Raftery, J. 1964. *The Celts*. Dublin: Mercier Press, in association with RTÉ. pp. 28-43.
- Tinker, C.B. & Lowry H.F. 1950. *The Collected Works of Mathew Arnold*. Oxford University Press.
- Titley, A. 1991. *An tÚrscéal Gaeilge*. Baile Átha Cliath: An Clóchomair Tta.
- Titley, A. 2006. 'The Novel in Irish'. In Foster, J.W. (ed.) *The Cambridge Companion to the Irish Novel*. Cambridge University Press. pp. 171-188.
- Titley, A. 2013. Léacht Nollaig Uí Ghabhra: '*An bhailbhe i lár an phlandair*'. Léachtaí an Fhóram Díospóireachta: Iml. 3. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Tóibín, C. 2012. *New Ways to Kill Your Mother: Writers and Their Families*. New York: Scribner.
- Trotsky, L. 1906; 1962. Pearce, B. (Trans.) 1962. *Results and Prospects*. London: New Park Publications.
- Trotsky, L. 1910; 1974. Pearce, B. (Trans.). *The Intelligentsia and Socialism*. New Park Publications: London. Volume 20 of *Collected (Russian) Works of L.D. Trotsky*, Moscow 1926 Ar fáil ó: <http://www.marxists.org/archive/trotsky/1910/xx/intell.htm>
- Trotsky, L. 1924; 1974. Pearce, B. (Trans.) *Class and Art: Problems of Culture Under the Dictatorship of the Proletariat*. London: New Park Publications.
- Trotsky, L. 1928; Pearce, B. (Trans.) 1962. *The Permanent Revolution*. London: New Park Publications.
- Trotsky, L. 1985; 1930 Eastman, M. (Trans.) 1962. *The History of the Russian Revolution*. London: Pluto Press.
- Trudgill, P. 1974; 1982. *Sociolinguistics*. Middlesex: Penguin.
- Trudgill, P. 1975; 1979. *Accent, Dialect and the School*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd.
- Tse-t Ung, Mao. [Mao Zedong] n.d. 1966? *Quotations from Mao Tset Ung (sic)*. Peking: Foreign Languages Press.
- Tymoczko, M; Ireland, Colin.A. 2003. *Language and Tradition in Ireland: Continuities and Displacements*. American Conference for Irish Studies, University of Massachusetts Press.

- Ua Cnáimhsí, P. 1992. 'Máire agus an Béarla.' In Mac Congáil, N. (eag.) *Joneen Khordaroy Answers his Critics*. Baile Átha Cliath: Coiscéim. lgh 204-226.
- Uí Chollatáin, R. 2002. *An Claidheamh Soluis (agus Fáinne an Lae) 1899-1932: anailís agus clárú ar phríomhnuachtan ré na hathbheochana*. <http://eprints.maynoothuniversity.ie>.
- Uí Chollatáin, R. 2003. 'Literary reviews in *An Claidheamh Soluis*: A journalistic insight to Irish literary reviews in the revival period 1899-1932.' Twenty Third Annual Harvard Celtic Colloquium. Department of Celtic Languages and Literatures, Harvard University.
- Uí Chollatáin, R. 2004. *'An Claidheamh Soluis agus Fáinne an Lae' 1899-1932*. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Viswanathan, G. 1987. 'The beginnings of British literary study in British India'. *Oxford Literary Review* 9 (1&2). In Ashcroft, B; Griffiths, G. Tiffin, H. 1995. *The Post-colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp. 431-437.
- Wa Thiong'o, N. 1972. 'On the abolition of the English Department.' From *Homecoming: Essays*. In Ashcroft, B. Griffiths, G. and Tiffin, H. 1995. *The Post-Colonial Studies Reader*. London and New York: Routledge. pp 438-442.
- Wa Thiong'o, N. 1986. *Decolonizing the Mind: the Politics of Language in the Literature of Africa*. London: James Curry.
- Walsh, J. 2005. *The influence of the promotion of the Irish language on Ireland's socio-economic development*. PhD Thesis, School of Law and Government: DCU.
- Watson, P. 2000. *A Terrible Beauty: The People and Ideas that Shaped the Modern Mind*. London: Pheonix Press.
- Watt, I. 2001; 1957. *The Rise of the English Novel*. University of California Press.
- Whitehead, C. 1988. 'British colonial education policy: a synonym for cultural imperialism?' In Mangan, J.A. (ed.) *'Benefits Bestowed'?: Education and British Imperialism*. Manchester University Press. London: Fontana. pp. 76-93.
- Williams, R. 1981. *Culture*. Fontana: London.
- Williams, N. 1994. 'Na canúintí a theacht chun solais.' In McCone, K. 1994. *Stair na Gaeilge*. An Nás, Co. Chill Dara: Leinster Leader Ltd. Caibidil V, pp. 447-478.
- Williams, J.E. Caerwyn, Ní Mhuiríosa, M. 2001. *Traidisiún Liteartha na nGael*. Baile Átha Cliath: An Clochómhar Teoranta.
- Williams, P. 2000. 'Simultaneous untemporaneities': Theorising Modernism and Empire.' In Booth, Howard, J. & Rigby, N. 2000. *Modernism and Empire*. Manchester University Press.

- Williams, R. 1992:1984. 'The metropolis and the emergence of modernism'. In Brooker, P. (ed) *Modernism/Postmodernism*. New York: Longman. ll 82-93.
- Wolf, N. 1991 (1990). *The Beauty Myth*. Vintage: London.
- Wolf, N. 2009. 'Scéal grinn: jokes, puns, and the shaping of bilingualism in nineteenth-century Ireland.' *The Journal of British Studies*. Vol. 48, Issue 1. January 2009. pp. 51-75.
- Wolf, N. 2014. *An Irish-Speaking Island: State, Religion, Community, and the Linguistic Landscape in Ireland 1770-1970*. University of Wisconsin Press.
- Wordsworth, W, Coleridge, S. T. 1965. 1798. *Lyrical Ballads*. in *Selections from Wordsworth*. Somervell, D.C. (ed.) London: Dent and Sons.
- X, M. 1968, 1965. *The Autobiography of Malcolm X*, with the assistance of Alex Haley. London: Penguin.
- Yeats, W. B. 1993. *Collected poems*. London Picador.
- Young, G. 2005. 'Cruel and usual.' *The Guardian Online*.
- Zinn, H. 1996. *A People's History of the United States*. London: Longman.

Saothar Mháire: Noda

1. *Mo Dhá Róisín*. Dún Dealgan. (1921?) Lgh 102 [MDR]
2. *Caisleáin Óir*. Dún Dealgan. (1924) Lgh 261 [CO]
3. *Micheál Ruadh*. Dún Dealgan. (1925) Lgh 49 [MR]
4. *Cioth is Dealán*. Dún Dealgan. (1926) Lgh 125 [CD]
5. *Sraith na Craobhruaidhe*. IV Dún Dealgan. (1927*) Lgh 51 [SCR¹]
6. *Sraith na Craobhruaidhe*. V Dún Dealgan. (1928*) Lgh 69 [SCR²]
7. *Sraith na Craobhruaidhe*. VI Dún Dealgan. (1930*) Lgh 85 [SCR³]
8. *Sraith na Craobhruaidhe*. VI Dún Dealgan. (19*) Lgh 111 [SCR⁴]
9. *Feara Fáil*. Dún Dealgan. (1933) Lgh 126 [FF]
10. *Thiar i dTír Chonaill*. BÁC. (1940) Lgh 200 [TTT]
11. *Nuair a Bhí Mé Óg*. BÁC. (1942) Lgh 268 [NBÓ] Litriú Caighdeánach 1981
12. *Rann na Feirste*. BÁC. (1942*) Lgh 217 [RF]
13. *An Aibidil a Rinne Cadmus*. BÁC. (1944) Lgh 200 [ARC]
14. *Saol Corrach*. BÁC. (1945*) Lgh 298 [SC] Litriú Caighdeánach 1981
15. *Scéal Úr agus Seán-Scéal*. BÁC. (1945) Lgh 200 [SUS]

16. *An Teach Nár Tógadh*. BÁC. (1948) Lgh 223 [TNT]
17. *Ó Neamh go h-Árainn*. BÁC. (1953) Lgh 232 [NA]
18. *An Clár is an Fhoireann*. BÁC. (1955) Lgh 204 [CF]
19. *Fód an Bháis*. BÁC. (1955) Lgh 192 [FB]
20. *Tráigh is Tuile*. BÁC. (1955) Lgh 153 [TT]
21. *Fallaing Shíoda*. BÁC. (1956) Lgh 173 [FS]
22. *Tairngreacht Mhiseoige*. BÁC. (1958) Lgh 370 [TM] Litriú Caighdeánach 1983
23. *An Draoidín*. BÁC. (1959) Lgh 287 [AD]
24. *An Bhratach*. BÁC. (1959) Lgh 174 [AB]
25. *Ó Mhuir go Sliabh*. BÁC. (1961) Lgh 366 [MS]
26. *Cúl le Muir*. BÁC. (1961) Lgh 218 [CM]
27. *Suipín an Iolair*. BÁC. (1962) Lgh 287 [SI]
28. *Úna Bhán*. BÁC. (1962) Lgh 261 [UB]
29. *Bean Rua de Dhálach*. BÁC. (1966) Lgh 344 [BRD]
30. *Le Clap-Sholus*. BÁC. (1967) Lgh 293 [CS]
31. *Oidhche Shamhraidh agus Scéalta Eile*. BÁC. (1968) Lgh 412 [OS]
32. *An Sean-Teach*. BÁC. (1968) Lgh 260 [ST]
33. *Castar na Daoine ar a Chéile*. BÁC. (2002) Lgh 260 [CDC]
34. *Na Blianta Corrach*. BÁC. (2003) Lgh 260 [BC]

Irisí

An Phoblacht AP

An Claidheamh Soluis ACS

Derry People DP

Derry Journal DP

Fáinne an Lae FL

Iris an Fháinne IF

Misneach

Sinn Féin

Nóta: Ach amháin nuair a deir a mhalairt, is i leabhair Nollaig Mhic Chongáil (2002 & 2003) a bhfuarthas ailt Mháire.

Aguisín: Clár Saothair

Saothar	Seánra
Imeacht Chuinn as Tír Chonaill 1911 <i>An Claidheamh Soluis</i>	béaloideas
Maolmhuire agus Feidhlimidh Cam 1911 <i>In Cloich Cheann Fhaoladh (65-67)</i>	béaloideas
Gadaíocht Fhinn agus Dubhain. 1912 <i>An Claidheamh Soluis</i>	béaloideas
Oisín i ndiaidh na bhFian. 1912 <i>An Claidheamh Soluis</i>	béaloideas
Balor na mBéimeann i dToraigh. 1912 <i>An Claidheamh Soluis</i>	béaloideas
Teach na Fáire <i>IWUE</i> 14.9.12-23.11.12	gearrscéal fada
Cú Chulainn 1914 <i>In Cú na gCleas agus Sgéalta eile (55-74)</i>	béaloideas
Castar na Daoine ar a Chéile is ní Chastar na Cnoic ná na Sléibhte <i>IWUE</i> 1915	ficsean
Oidhche Fhéil na Marbh 1915 <i>IWUE</i>	dráma
An Cleamhnas 1916 neamhfhoilsithe	dráma
Address to the Jingers 1916 <i>DJ</i>	dán
Destiny 1916 <i>DJ</i>	gearrscéal
Two Days a Teacher 1916 <i>DJ</i>	gearrscéal
Mo Dhá Róisín Dún Dealgan 1921 (Dáta éiginnte) Lgh 102	ficsean
Mo Dhá Róisín , leagan caighdeánach BÁC 2012 (Dáta éiginnte) Lgh 95	ficsean

Saoirse nó Suaimhneas 1915 <i>Poblacht na hÉireann</i> (scríofa i gcomhair le Seosamh Mac Grianna)	dráma
Caisleain Óir Dún Dealgan 1924. Lgh 261 Caisleain Óir , leagan caighdeánach Dún Dealgan 1924 Lgh 261	ficsean
Micheal Ruadh Dún Dealgan 1925 (Dáta éiginnte) Lgh 49	ficsean
Donnchadh Ghráinne Duibhe 1925 <i>Sinn Féin</i>	gearrscéal/seanchas
Deireadh Gach Long 1925 <i>Iris an Fháinne</i>	béaloideas
Nó nach Cumhan leat an Oidhch’? 1945 <i>An tUltach</i>	dán
Simleóir Mhicheáil Anna Móire 1926 <i>An tUltach</i>	gearrscéal/seanchas
Cioth is Dealan. 1926* Dún Dealgan. Lgh 125 Cith is Dealán. leagan caighdeánach 1976 Corcaigh. Lgh 126	ficsean ficsean
Na scéalta	
1. ‘Sagart’ Éamonn Sheáin Óig	gearrscéal/seanchas
2. Magnus Ó Súileachán	gearrscéal/seanchas
3. An aisling bhréige	gearrscéal/seanchas
4. Grast’ ó Dhia ar Mhici	gearrscéal/seanchas
5. Anam a mháthara móire	gearrscéal/seanchas
6. An bhean nach gcuirfeadh cloch in mo leacht	gearrscéal/seanchas
7. ‘Faoi na foide ’s mé sínte’	gearrscéal/seanchas
Sraith na Craobhruidhe IV. Dún Dealgan. 1927*. Lgh 51.	ábhar scoile
Na piosai	
1. Laethe Saoire ag na paisti	
2. Sios an sliabh	
3. Bád Shéamuis Aodha	

4. Ar an fhairrge mhóir	
5. Amhrán an bháid	
6. Na Tri Mic Ua gCorra	
7. An mhaighdean-mhara	
8. Amhrán na maighdeana-mara	
9. Bran Fhinn Mhic Cumhail	
10. Bran eile	
11. Caillte sa chnoc	
12. An t-earrach	
13. An samhradh	
14. An foghmhar	
15. An geimhreadh	
16. Torramh an riogh	
17. ‘Culaith-Gheimhridh	
18. Failte don éan	
6. Sraith na Craobhruidhe V. Dun Dealgan . 1928*. Lgh 69.	ábhar scoile
Teidil na bpiosai:	
1. Bás Chonchubhair Mhic Neasa	
2. Micheál amaideach	
3. A Nuala chaoin coisg do bhróin	
4. Minnseach na mi-chomhairle	
5. Sgéal a d’innis an ghealach	
6. An bhean chliste	
7. Fios a baineadh as na réalta	
8. An chéad éachta	
9. Úr-chnoc Chéin Mhic Cainte	
10. Mar chuaidh Oisín go Tir na h-Óige	
11. Oisín i dTir na h-Óige	
12. Oisín i ndiaidh na bhFian	
13. Aileach na rí	
14. Véarsa amháin as ‘Úrchill an Chreagáin’	

15. Donn Chuailgne
16. An Chraobhruadh 'na gcodladh
17. Ag cosnadh an átha
18. Cogadh na gcarad
19. Mo Róisín Dubh
Sraith na Craobhruaidhe VI. Dún Dealgan 1930*. Lgh 85. ábhar scoile
Ábhar:
1. Deireadh gach long
2. Sean-rann
3. Agallamh ceoil
4. Corsica
5. Sloighte na bhFian
6. An smaolach
7. An lá deireannach ar sgoil
8. Sgéaluidheacht agus tarngaireacht
9. Sa t-sean-bhaile
10. Na Fianna a' seilg
11. 'Vous êtes Anglais?'
12. Pádraig 'ac Ruaidhrí
13. Léan agus litridheacht
14. Sean rann
15. An fidileoir caoch
16. A leanbáin mo chléibh
17. An próbaire
18. An rud a shíleas duine bheith le n'aimhleas
19. Laoi na sealg
20. Éire
Sraith na Craobhruaidhe VI. Dún Dealgan 19*. Lgh 85. [ath-eagrán] ábhar scoile
Ábhar:
1. Éire

2. Mar chuaigh Oisín go Tír na hÓige	
3. Dán aithreachais	
4. Oisín i dTír na hÓige	
5. Oisín i ndiaidh na bhFian	
6. Na Fianna ag sealg	
7. An lá deireannach ar sgoil	
8. Léan agus litridheacht	
9. An tOileán Úr	
10. Sa tsean-bhaile	
11. Slóite na bhFian	
12. An rud a shíleas duine bheith le n’aimhleas	
13. Corsica	
14. An bunán buí	
15. An fidileoir caoch	
16. Scéal a d’inis an ghealach	
17. Agallamh ceoil	
18. Vous êtes Anglais	
19. Dá mbeinn féin in Airdí Chuain	
20. An fidileoir caoch	
21. A leanbáin mo chléibh	
22. Deireadh gach long	
23. Minseach na mí-chomhairle	
24. Laoi na sealg	
25. An píobaire	
26. An Smaolach	
27. Caoineadh Phádraig Uí Dhomhnaill	
Innis Beannach 1932. Níl teacht air.	ficsean
Feara Fáil. Dún Dealgan 1933. Lgh 126.	Stair/neamhfhicsean
Ábhar:	
1. Cúchulainn i ndeabhaidh lainne	
2. Tórramh an ríogh	

3. Pádraig	
4. Colmcille	
5. Brian Boróimhe	
6. Diarmuid bradach	
7. Éduard Brús	
8. Art Mhac Mhurachaidh	
9. Seán Ó Néill	
10. Barún Dhún-geanainin	
11. Mise Ó Néill	
12. Aodh Ruadh Ó Domhnaill	
13. ‘An dá Aodh’	
14. Ó Súilleabhán Bhéara	
15. Eoghan Ruadh Ó Néill	
16. ‘Caidé do scéal, a Mharcaigh?’	
17. Cath na Beinne Buirbe	
18. Géaga glan daithte Néill Fhrasaigh	
19. Pádrúig Sáirséal	
20. Bholfe Tone	
21. Robert Emmet	
22. John Mitchel	
23. Pádrúig Mac Piarais	
Thiar i dTír Chonaill. 1940. BÁC. Lgh 200	ficsean
Na scéalta	
1. Bean fá n-a leanbh is a’ t-athair i ndiaidh a mhic	gearrscéal/seanchas
2. Ar aghaidh na gréine agus ar chúl na gaoithe	gearrscéal/seanchas
3. Mó chailín ruadh	gearrscéal/seanchas
4. An Sagart Ó Domhnaill agus Domhnall Mhurchaidh	gearrscéal/seanchas
5. Princely Ó Néill is to your aid advancing	gearrscéal/seanchas
6. Culaith gorm	gearrscéal/stair
7. An Ceann-Feadhna	gearrscéal

Nuair a Bhí Mé Óg 1942. BÁC. Lgh 268	beathaisnéis
Nuair a Bhí Mé Óg , leagan caighdeánach 1981. BÁC. Lgh 224	beathaisnéis
Rann na Feirste 1942*. BÁC. Lgh 217	beathaisnéis/cuimní cinn
An Aibidil a Rinne Cadmus 1944. BÁC. Lgh 16	gearrscéal
Casadh Ort a Mhacasamhail 1945 <i>Inniu</i>	gearrscéal
An Saol Corrach 1945*. BÁC. Lgh 298	beathaisnéis
An Saol Corrach 1945*. BÁC. Lgh 298	beathaisnéis
Scéal Úr agus Seanscéal 1945 Lgh 226	ficsean
Na scéalta:	
1. Dhá Reathaithe	gearrscéal/seanchas
2. Eisiomláir	gearrscéal/seanchas
3. Tuathal s'againne	gearrscéal/seanchas
4. Mé féin is mo mhadadh	gearrscéal/seanchas
5. Peadar na bpíopaí	gearrscéal/seanchas
6. Fear na síochaimhe	gearrscéal/seanchas
7. Seilg Shléibhe Cuilinn	gearrscéal/seanchas
8. Cuidín an phúdair	gearrscéal/seanchas
9. Píobaire sidhe an bháid bháin	gearrscéal/seanchas
10. Croidhe mná	gearrscéal
11. An fear deireannach de na Fiannaibh	gearrscéal
12. Turas na croiche	gearrscéal/seanchas
13. Scientific Training	gearrscéal
14. Toinnte na cinneamhna	gearrscéal/seanchas
15. Ar uaigh a charad	gearrscéal/seanchas
An Teach nár Tógadh 1948 Lgh 223	ficsean
Na scéalta:	

1. An teach nár tógadh	gearrscéal
2. Mar gheall ar mhnaoi	gearrscéal
3. Mé féin is an phoilitidheacht	gearrscéal
4. Cluithche Gaedhealach	gearrscéal
5. Beirt a bhí seal i ngrádh	gearrscéal/seanchas
6. Strategy	gearrscéal
7. ‘Cluandaighc’	gearrscéal
8. Miorbhail Cholmcille	seanchas
9. Rún dioghaltais	gearrscéal/seanchas
10. Geall an dá chomrádaidhe	gearrscéal
11. Olc i dtír	gearrscéal
12. Cladhaire calma	gearrscéal
Lá dar Saol 1950 <i>Comhar</i>	gearrscéal/seanchas
Cronomatar Thoirdealbhaigh Thuathail 1951 <i>Scéala Éireann</i>	gearrscéal
Sneachta 1952 <i>An Treallán</i>	gearrscéal
Ó Neamh go h-Árainn BÁC 1953 Lgh 232	ficsean
Na scéalta:	
1. An bád beag	gearrscéal/seanchas
2. Glacadh Cholm Cille	béaloideas
3. Dhá bhearach	gearrscéal/seanchas
4. Curca bán agus iad	gearrscéal/seanchas
5. Seachrán céille	gearrscéal/seanchas
6. An bhean thug túsa dom	gearrscéal
7. Eadar dhá theineadh Bealtaine	gearrscéal/seanchas
8. Rún an chearrbaigh	gearrscéal/seanchas
9. Airgead le dóghadh	gearrscéal
10. Do bhean is do chlann	gearrscéal/seanchas
11. An crann caorthann	gearrscéal/seanchas

12. An fean-dubha-dadaidh am	gearrscéal/seanchas
13. Sonas agus donas	gearrscéal/seanchas
14. Séimidh Eoghainín Duibh	gearrscéal/seanchas
15. Leac na cumhadh	gearrscéal/seanchas
16. An Spíodóir	gearrscéal
17. Buaidh agus diombuaidh	gearrscéal/seanchas
18. Ciall na mná duibhe	gearrscéal
19. Marcach an eich bháin	gearrscéal/seanchas
20. Seachtmhain chinniúnach	gearrscéal
21. Sgáilidhe spéire	gearrscéal/seanchas
22. Coimhlint Chruaidh	gearrscéal
23. Leabaidh na naomh	gearrscéal/seanchas
24. Oidhreacht Mhaghnuis Uí Dhomhnaill	gearrscéal/seanchas
25. Girseach a' tincleora	gearrscéal/seanchas
26. Culaith an phósta	gearrscéal/seanchas
27. Íseal agus uasal	gearrscéal/seanchas
28. Oileán an uaigneas	gearrscéal/seanchas
29. Galar a' ghrádha	gearrscéal/seanchas
An Clár is an Fhoireann. BÁC 1955. Lgh 204.	
ficsean	
Na scéalta:	
1. Cora an tsaoghail	gearrscéal/seanchas
2. Bromach Inis Beannach	gearrscéal/seanchas
3. An chomh-chosúlacht	gearrscéal/seanchas
4. Cumhacht a' cheoil	gearrscéal/seanchas
5. M'éacht mhór	gearrscéal/seanchas
6. Cogadh agus síothcháin	gearrscéal
7. Madadh mire	gearrscéal/seanchas
8. Feabhas is feasbhaidh	gearrscéal/seanchas
9. An seoltóir	gearrscéal
10. An dá dhall	gearrscéal/seanchas
11. Na sean-fhóide	gearrscéal/seanchas

12. Deireadh an chluithche	gearrscéal
13. An mhaighdean mhara	béaloideas
14. Más maith leat do mholadh	gearrscéal/seanchas
15. Cliú an bhaile	gearrscéal/seanchas
16. Eadar dhá chomhairle	gearrscéal/seanchas
17. Thug sé a sheal	gearrscéal/seanchas
18. Bealach a' dolais	gearrscéal
19. Eagna na mná	gearrscéal/seanchas
20. Murchadh agus Mághnus	gearrscéal/seanchas
21. I ndiaidh a chánta	gearrscéal/seanchas
22. Séimidh na sgeallán	gearrscéal/seanchas
23. Ceithearnach Uí Dhomhnaill	gearrscéal/seanchas
24. Easair fholamh	gearrscéal/seanchas
25. Fear feasach	gearrscéal/seanchas
26. Treaspás	gearrscéal
Fód a' Bháis. BÁC 1955. Lgh 192	ficsean
Na scéalta:	
1. Fód a' bháis	gearrscéal/seanchas
2. Gabháil Thoraighe	gearrscéal/seanchas
3. Cóip chointinneach	gearrscéal/seanchas
4. Bás an ríogh	béaloideas
5. Éiric feille	gearrscéal/seanchas
6. An chraobh chosgair	gearrscéal/seanchas
7. I measg na marbh	gearrscéal/seanchas
8. Ar cheathramha gheimhridh	gearrscéal/seanchas
9. Ór a' tsagairt	gearrscéal
10. Bean rua de Dhálach	gearrscéal/seanchas
11. Miorbhailtí Dé	gearrscéal/seanchas
12. Teampall mhachaire Ó gCathalán	gearrscéal/seanchas
13. An ceol is binne	gearrscéal/seanchas
14. Gasúr miotalach	gearrscéal/seanchas

15. Deireadh an lae	gearrscéal/seanchas
16. Talamh	gearrscéal/seanchas
17. Murchadh brocach	gearrscéal/seanchas
18. Teach an tSlaisire	gearrscéal/seanchas
19. Rogha grádha	gearrscéal/seanchas
20. An taispeánadh	gearrscéal/seanchas
21. Sean-chuimhne	gearrscéal/seanchas
22. An fealltóir	gearrscéal/seanchas
23. An t-inbhear gortach	gearrscéal/seanchas
24. Leoir ghníomh an fhile	gearrscéal/seanchas
Tráigh is Tuile. BÁC 1955. Lgh 153	ficsean
Na scéalta:	
1. An cailín bán	gearrscéal/seanchas
2. Filidheacht	gearrscéal/seanchas
3. Seachrán sidhe	gearrscéal/seanchas
4. Nathán	béaloideas
5. Brón a' ghrádha	gearrscéal/seanchas
6. Bean na cinneamhna	gearrscéal/seanchas
7. Carn Fhearadhaigh	gearrscéal/seanchas
8. An t-airgead	gearrscéal/seanchas
9. I n-áit a chartaidh	gearrscéal/seanchas
10. Éirghe na gréine	gearrscéal/seanchas
11. Aingeal coimhdeach	gearrscéal/seanchas
12. An chaora chailte	gearrscéal/seanchas
13. Gréasán aimhréidh	gearrscéal/seanchas
14. An fharraige	gearrscéal/seanchas
15. Móide baiste	gearrscéal/seanchas
16. Ádh agus mí-ádh	gearrscéal/seanchas
17. Siabhrán	gearrscéal/seanchas
18. Cogadh na gCarad	gearrscéal
19. Léine an tsonais	gearrscéal/seanchas

Fallaing Shíoda. BÁC 1956. Lgh 173	ficsean
Na scéalta:	
1. Fallaing shíoda	gearrscéal/seanchas
2. Rogha an dá dhíoghadh	gearrscéal/seanchas
3. An fidileoir	gearrscéal/seanchas
4. Blagadán	béaloideas
5. Eoghan 'Ac a' Bhaird	gearrscéal/seanchas
6. Cúiteamh an chearrbhaigh	gearrscéal/seanchas
7. Mé féin is fear Mheiriceá	gearrscéal
8. An dochtúir	gearrscéal/seanchas
9. Geis na bainríoghaine	gearrscéal/seanchas
10. Meiriceá	gearrscéal/seanchas
11. Díoghaltas na farraige	gearrscéal/seanchas
12. An óige agus an aois	gearrscéal/seanchas
13. Díleas go deireadh	gearrscéal/seanchas
14. An sgríbhneoir	gearrscéal
15. Lán de stuaim	gearrscéal/seanchas
16. Deireadh Doininne	gearrscéal/seanchas
Tarngaireacht Mhiseoige BÁC 1958. Lgh 370	ficsean
Tarngaireacht Mhiseoige, leagan caighdeánach. BÁC 1983. Lgh 319	ficsean
An Draoidín BÁC 1959. Lgh 287	ficsean
Tráigh is Tuile BÁC 1959. Lgh 174	ficsean
Na scéalta:	
1. An Bhratach	gearrscéal/seanchas
2. An réalt	gearrscéal/seanchas
3. An dá cholaim	gearrscéal/seanchas
4. Caoineadh sídhe	béaloideas
5. Dómhnall Ó Baoill	gearrscéal/seanchas

6. Go ngoiridh an chuach	gearrscéal/seanchas
7. Coimirce ar choingheall	gearrscéal/seanchas
8. Laoi an arrachta	béalóideas
9. Le grádh do'n ainnir	gearrscéal/seanchas
10. Fear a' chómhraic	gearrscéal/seanchas
11. Luighe na gréine	gearrscéal/seanchas
12. An chaora chailte	gearrscéal/seanchas
13. Gealltanais	gearrscéal/seanchas
14. An chéidh	gearrscéal/seanchas
15. Gile na gile	gearrscéal/seanchas
16. Ionracas agus margadh	gearrscéal/seanchas
17. Clann Chaitlín	gearrscéal/seanchas
18. Aislingí	gearrscéal
Ó Mhuir go Sliabh BÁC 1961. Lgh 366	ficsean
Cúl le Muir BÁC 1961. Lgh 174	ficsean
Na scéalta:	
1. Cúl le Muir	gearrscéal/seanchas
2. An bhabóg	gearrscéal/seanchas
3. An codladhtóir	gearrscéal/seanchas
4. Píobairí	gearrscéal/seanchas
5. Éiric	gearrscéal/seanchas
6. Arsaidheacht	béalóideas
7. Bramaidhfútars	gearrscéal/seanchas
8. An Cláiríneach	gearrscéal/seanchas
9. Taidhbshí	gearrscéal/seanchas
10. Ciall ceannaighthe	gearrscéal/seanchas
11. Aithreachas	gearrscéal/seanchas
12. An Aibidil a rinne Cadmus [athinsint]	gearrscéal/seanchas
Suipín an Ioláir BÁC 1962. Lgh 218	ficsean

Úna Bhán BÁC 1962. Lgh 261	ficsean
Na scéalta:	
1. Úna Bhán	gearrscéal/seanchas
2. Gaisgeamhlacht	gearrscéal/seanchas
3. Máthair	gearrscéal/seanchas
4. Mí-thuigim	gearrscéal/seanchas
5. Urchar a' daill	gearrscéal/seanchas
6. An Dochartach mór	gearrscéal/seanchas
7. 'Amhrán Phádraig Shéamuis'	gearrscéal/seanchas
8. Bliadhanta corracha	gearrscéal/seanchas
9. 'Biontar Locus'	gearrscéal/seanchas
10. Aisling Shiubhán Fheargail	gearrscéal/seanchas
11. Muinntir Ghleann na h-Éilte	gearrscéal/seanchas
12. Amharc i bhfad uait	gearrscéal/seanchas
13. An droch-dheor	gearrscéal/seanchas
Bean Ruadh de Dhálach. BÁC 1966. Lgh 344	ficsean
Le Clap-Sholus. BÁC 1967. Lgh 293	ficsean
Oidhche Shamhraidh agus Scéalta Eile. BÁC 1968. Lgh 412	ficsean
Na scéalta:	
1. Oidhche Shamhraidh	gearrscéal/seanchas
2. Nóta chúig bpunta	gearrscéal/seanchas
3. An seachtmhád nighean	gearrscéal/seanchas
4. An bhean ó Thuathaibh Teamhrach	gearrscéal/seanchas
5. Rún gadaidhe	gearrscéal/seanchas
6. Bearna baoghail	gearrscéal/seanchas
7. Baile chois na trágha	gearrscéal/seanchas
8. Dhá phioctúir	gearrscéal/seanchas
9. Bligh na mban	gearrscéal

10. ‘Goldilocks’	béaloideas
11. Cumhaidh is aithreachais	gearrscéal/seanchas
12. Fealltóir mná	gearrscéal/seanchas
13. Príosúin dubh Leithbhear	gearrscéal
14. Cor i n-aghaidh a’ chaim	gearrscéal/seanchas
15. ‘Parnell’	gearrscéal
16. Droichid briste	gearrscéal/seanchas
17. Bean gan chroidhe	gearrscéal/seanchas
18. An gaisgidheach	gearrscéal/seanchas
19. Tobaca Miorbhuiteach	gearrscéal/seanchas
20. Colorada	gearrscéal/seanchas
21. Bainseacha	gearrscéal/seanchas
22. Coigilt is cathamh	gearrscéal/seanchas
23. Na seacht Seán	gearrscéal/seanchas
24. Crádh croidhe	gearrscéal/seanchas
25. Sean-bhean chianach	gearrscéal/seanchas
26. An t-ádh agus an mí-ádh	gearrscéal/seanchas
An Sean-Teach BÁC 1968. Lgh 260	ficsean
Aistriúcháin	
Éire agus Éireannaigh i Muirthéacht na Fraince	Stair
Ireland and Irishmen in the French Revolution 1933 Richard Hayes	
An Bealach Achtuighthe 1937	ficsean
The Right of Way Gilbert Parker	
Faoi Chrann Smola 1934	ficsean
La Terre Qui Meurt René Bazin	
Caiftín Blood 1934	ficsean
Captain Blood Rafael Sabatini	

Lisín 1934	ficsean
Lisheen Patrick Sheehan	
Filéad na Banríona 1940	ficsean
The Queen's Fillet Patrick Sheehan	

An Iriseoireacht

Ailt 1911-1917 in Mac Congáil (2002)

1. 23 Litir chuig Muiris Ó Droighneáin.	Ábhar beathaisnéise
2. 27 Scéala ó Chois Éirne.	Cúrsaí Gaeilge
3. 29 Féis Bhéal Átha Shéanaidh.	Cúrsaí Gaeilge
4. 31 Sna Rosa.	Conradh na Gaeilge
5. 139 Is the Irish language dying?	Cúrsaí Gaeilge

Ailt Mháire 1918-1922 in Mac Congáil (2003)

1. 1 Gaeilge na leabharthach	Cúrsaí Gaeilge
2. 6 Ins an Ghaeltacht	Cúrsaí Gaeilge
3. 9 Béarla Gaelach	Cúrsaí Gaeilge
4. 11 Ins an Ghaeltacht: na coláistí Gaelacha	Cúrsaí Gaeilge
5. 15 Ins an Ghaeltacht: tuilleadh ó Mháire	Cúrsaí Gaeilge
6. 19 An Ghaeltacht: cuidiú na bodóige	Muintir na Gaeltachta
7. 23 Foghlaim na Gaeilge: modh na ráití	Cúrsaí Gaeilge
8. 26 Staid na Gaeilge i dTír Chonaill	Forbairt na Gaeltachta
9. 29 Na coláistí Gaelacha agus a gcuid oibre	Cúrsaí Gaeilge
10. 32 Sceimhle ó Mháire: is fada ón chneidh an ceirín	Staid na Gaeltachta
11. 35 Scéalaíocht: úrscéalaíochta	Litríocht
12. 40 Ins an Ghaeltacht: scéalaíocht	Litríocht
13. 45 Ins an Ghaeltacht: freagra ar Mhicheál	Forbairt na Gaeltachta
14. 48 Lá Samhraidh: Amach fá na hoileáin	Cuimhní cinn
15. 53 Cúrsaí saoirse: troid fhada	An náisiúnachas
16. 60 Seán is Micheál: comhrá cois tineadh	An Sóisialachas

17. 66 Máire agus Micheál: freagra ó Mháire	Forbairt na Gaeltachta
18. 70 Seán is Micheál: comhrá cois tineadh	An Sóisialachas
19. 76 An t-amadán mór agus a shoiscéal: ceart agus neart	Foréigean polaitiúil
20. 80 Andras agus Éamainn: foghlaim na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
21. 83 Andras agus Éamainn: Caint na nDaoine	Cúrsaí Gaeilge
22. 86 Seanmóir ag Máire: Ná Déan Marbhadh	Foréigean polaitiúil
23. 89 Cummanacht: Sopóg na dTrí nUchar	An Sóisialachas
24. 93 Ollscoil Uladh: Coláiste Úr Ghaeilge	Cúrsaí Gaeilge
25. 97 Ollscoil Uladh: Ar Láimh na Saighdiúr	Cúrsaí Gaeilge
26. 99 Ollscoil Uladh	Cúrsaí Gaeilge
27. 101 Ollscoil Uladh	Cúrsaí Gaeilge
28. 102 I gcró na stileadh: déanamh an phoitín	Cuimhní cinn
29. 105 Irish in the schools: interesting scheme for Tírchonail Gaeilge sna scoileanna	
30. 107 Irish in the Schools: to the editor of <i>The Derry Journal</i> Gaeilge sna scoileanna	
31. 108 Language problem and Gaelic League solution	Cúrsaí Gaeilge
32. 111 The language in Tírchonail	Cúrsaí Gaeilge
33. 114 The language problem	Cúrsaí Gaeilge
34. 117 Cúige Uladh ina codladh: Tuaisceart v Deisceart	Canúint Cúig Uladh
35. 121 The Language Problem	Cúrsaí Gaeilge
36. 122 Beir Uainn É! Céas É! Tabhair dúinn Lloyd George	Cúrsaí Gaeilge
37. 125 Aireacht na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
38. 126 Aireacht na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
39. 128 An Ghaeilig i dTír Chonail: Sinn Féin agus an teangaidh	Cúrsaí Gaeilge
40. 131 Co-operation and Gaelic Revival	Maoín saolta
41. 134 The language in Tírchonail	Cúrsaí Gaeilge
42. 138 An lá a rugadh mé: tuairim chailín den tsaoil	Cuimhní cinn
43. 140 Aireacht na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
44. 144 Cúis na Gaeilge	Litríocht
45. 146 Cúis na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
46. 150 Cúis na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
47. 153 Irish classes: Guild's Rooms, William Street	Cúrsaí Gaeilge
48. 156 An saol a bhí ann – aimsir na gCearrbhach	Cuimhní cinn
49. 161 Standard i nGaeilge: tuairim ó Chúig Uladh	Gaeilge chaighdeánach

50. 164	Cúis na Gaeilge	An tuathánach
51. 167	Aistriú: Na smaointe agus ní hiad na focail	Cúrsaí Gaeilge
52. 171	Cúis na Gaeilge	Cúrsaí Gaeilge
53. 174	Art na h-aimsire seo: a nós féin ag an Ghaeilig	Litríocht
54. 179	Cúis na Gaeilge – Past and Present	Cúrsaí Gaeilge
55. 182	Fealsúnacht na seanscéalta: Tír na nÓg ann fós:	Litríocht
56. 187	Cúis na Gaeilge	Conradh na Gaeilge
57. 189	Cúis na Gaeilge	An athbheochan
58. 193	Cúis na Gaeilge: de Valera and the Irish language	Cúrsaí Gaeilge
59. 195	Naimhde ar gach taobh: an troid i dTír Conaill	Cúrsaí Gaeilge
60. 199	Cúis na Gaeilge	An athbheochan
61. 202	Cúis na Gaeilge: Canúint Chúig Uladh	An athbheochan
62. 205	Suas chun dáta: béal na h-uaigne agus béal na truaighe	Cúrsaí Gaeilge
63. 210	Caint na ndaoine: Shakespeare v an duine iargúlta	Litríocht
64. 214	An Fáinne i nDoire	Cúrsaí Gaeilge
65. 215	Cúis na Gaeilge: ‘Where Columba prayed’	Conradh na Gaeilge
66. 220	Sliabh a’ Liaga: lá aoibhinn i dTír Chonaill	Cuimhní cinn
67. 223	An Fáinne i dTír Chonaill	Cúrsaí Gaeilge
68. 224	Fuaimeanna beaga: na scoltacha dátheangacha	Cúrsaí Gaeilge
69. 226	Donegal schools and Irish schools	Cúrsaí Gaeilge
70. 227	Gaelic i dTír Chonaill	Cúrsaí Gaeilge
71. 232	The real voice of the people	Litríocht
72. 234	Gaelic i dTír Chonaill: Books for the Coming Year	Cúrsaí Gaeilge
73. 237	The Gaelic Programme and the training of teachers	Cúrsaí Gaeilge
74. 240	Irish in the Free State: which dialect will be the official one?	Cúrsaí Gaeilge
75. 244	Irish in the Free State: Gaelic League versus Gaelic Leaguers	Cúrsaí Gaeilge
76. 247	Irish in the Free State: critics and cosa maide	Gaeilge na Gaeltachta
77. 250	Rámhailligh agus ráisteachas	Cúrsaí Gaeilge
78. 253	Irish in the Free State: caint na ndaoine, Connlaoch agus cosa maide	Gaeilge chaighdeánach
79. 257	Abhus agus thall: litir Mháire	Cúrsaí Gaeilge
80. 261	Máire agus an Saol	Litríocht

81. 265	Competitive Examinations in Donegal	Cúrsaí Gaeilge
82. 266	Tirchonaill Co. Home Committee and a Recent Appointment	Cúrsaí Gaeilge
83. 269	Letter	Feis Thír Chonaill
84. 270	Litir Mháire	Nósanna úra
85. 274	Aguisín	An aigne Ghaelach

Ag Saothrú na Gaeilge 1922-1926: Scríbhinní Mháire 3

(Ailt curtha in eagar ag Nollaig Mac Congáil; leabhar nár foilsíodh)

1. Litir Mháire	15.12.1923, 11	<i>Fáinne an Lae</i>	Staid na tíre
2. Scéalaíocht	15.12.23, 8	<i>Sinn Féin</i>	Litríocht
3. Litir ó Mháire	22.12.19.23, 6	<i>Sinn Féin</i>	Saoirse
4. Gaeilg agus Náisiúntacht	12.1.1924, 6	<i>Sinn Féin</i>	Cúrsaí Gaeilge
5. Litir ó Mháire	19.1.1924, 1	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
6. Litir ó Mháire	26.1.1924, 6	<i>Sinn Féin</i>	Príosúin
7. Litir ó Mháire	9.2.1924, 6	<i>Sinn Féin</i>	Poblachtachas
8. Litir Mháire	1.3.1924, 1	<i>Fáinne an Lae</i>	Críochdheighilt
9. Scríbhinní Phádraig Mhic Phiarais	1/8/15.3.1924, 6	<i>Sinn Féin</i>	Litríocht
10. Litir Mháire	19.4.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Polaitíocht
11. Litir Mháire	10.5.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Staid na tíre
12. Litir Mháire	17.5.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Saorstáit
13. Ar Leabaidh an Bháis	5.7.24, 1	<i>Sinn Féin</i>	Cúrsaí Gaeilge
14. Ulster Irish	7.7.24, 7	<i>The Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
15. Litir Mháire	19.7.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Cúrsaí Gaeilge
16. Litir Mháire	2.8.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Athrú saoil
17. Culaith Gheimhridh	13.9.1924, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Béaloideas
18. Litir ó Mháire	2.8.24, 6	<i>Sinn Féin</i>	Athrú saoil
19. Litir ó Mháire: freagra ar Shimidín	8.11.1924, 3	<i>Sinn Féin</i>	Athrú saoil
20. Litir ó Mháire	29.11.24, 5-6	<i>Fáinne an Lae</i>	Gaeilge Cúig Uladh
21. Dálaigh Rann na Feirste	12.1924, 4-5	<i>An tUltach</i> Iml. 1, 11	Litríocht
22. Domhnach Earraigh ar an Bháinsigh	13.12.24, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Rann na Feirste
23. Donnchadh Ghráinne Duibhe	3.1.25, 3	<i>Sinn Féin</i>	Cuimhní cinn
24. <i>Lay On, MacDuff!</i>	2.1924, 4-5	<i>An tUltach</i> Iml. 2, 1	Cúrsaí Gaeilge

25. Litir ó Mháire	14.2.25, 5-6 <i>Fáinne an Lae</i>	Gaeilge Uladh
26. Ulster Books and Munster Reviewers	16.2.25, 7 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
27. Fearg ar Mháire	21.2.25, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Críochdheighilt
28. <i>Caisleáin Óir</i> and the Critics	2.3.25, 3 <i>The Derry Journal</i>	Gaeilge Uladh
29. Oíche Thráigh Chorr	15.4.25, 4 <i>Irish Independent</i>	Cuimhní cinn
30. From a teacher's diary	4.5.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Cuimhní cinn
31. Aisling Dhomhnaill Dhuibh	9.5.25, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Gearrscéal ³⁶²
32. Litir Ó Mháire	9.5.25, 6 <i>Sinn Féin</i>	Gaeilge Uladh
33. From a teacher's diary	11.5.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Cuimhní cinn
34. <i>The Ireland Hidden:</i> <i>Ulster and Munster poets compared</i>	13.5.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Litríocht
35. Litir ó Mháire: <i>The Ireland Hidden</i>	16, 23, 30.5.25, 6 <i>Sinn Féin</i>	Litríocht ³⁶³
36. An Druma Mór	16.5.25, 5-6 <i>Fáinne an Lae</i>	Cuimhní cinn
37. <i>The Old Flute Band</i>	18.5.25, 6 <i>Derry Journal</i>	Cuimhní cinn ³⁶⁴
38. <i>Seamróg na gCeithre nDuilleog</i>	(5. 1925) 356-7 <i>An Sguab</i>	Léirmheas
39. Aisling Mháire	5.1925, 1-2 <i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
40. From a teacher's diary	1.6.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Oideachas
41. Faoin tSeanbhard Náisiúnta	6.6.25, 5, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Oideachas
42. From a teacher's diary	8.6.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Oideachas
43. Gaeilig farraige	20.6.25, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Cuimhní cinn
44. The accidents of translation	22.6.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
45. An chiall a bhíos le 'fada ó shin'	22.6.25, 4 <i>Irish Independent</i>	Cuimhní cinn
46. <i>Irish made easy</i>	22.6.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
47. Cianach Corrach	27.6.25, 3 <i>Fáinne an Lae</i>	Amhrán
48. <i>A Vision of Judgment</i>	13.7.25, 8 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
49. An chéad litir a scríobh mé	Iúil, 1925 384-6 <i>An Sguab</i>	Cuimhní cinn
50. An Fáinne	26.9.25, 2 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
51. Tráthnóna ins na Rosa	28.9.25, 6 <i>Irish Independent</i>	Cuimhní cinn
52. <i>Caisleáin Óir</i> – Uimhir a Dó	9.10.25, 4 <i>An Phoblacht</i>	Litríocht
53. <i>The Contention of the Bards</i>	16.10.25, 6 <i>Derry Journal</i>	Litríocht
54. Tuairiscí agus tuairimí		

³⁶² Leagan de 'Anam a Mháthara Móire' (in *Cith is Dealán* 1967: 86-93).

³⁶³ Leagan Gaeilge den léacht roimhe (34).

³⁶⁴ Leagan Béarla den alt roimhe (36).

– imirce Chonaill Sheáin Mhóir	16.10.25, 4, 5	<i>An Phoblacht</i>	Imirce
55. An Fáinne	17.10.25, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
56. Scríbhneoirí móra Chúige Uladh	30.10.25, 4	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
57. Litir ó Mháire	31.10.25, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Litríocht
58. Litir ó Mháire	13.11.25, 4	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge
59. An Fáinne	14.11.25, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
60. Na canúintí – litir Ó Mháire	14.11.25, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
61. Madaí Scadán agus Míola agus Rudáí Eile	11.1925 1-2	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
62. <i>Storm</i>	2.12.25, 7	<i>Derry Journal</i>	Léirmheas
63. Oíche Shamhna	13.11.25, 4	<i>An Phoblacht</i>	Cuimhní cinn
64. Taibhseoireacht	11.1925, 3, 5	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
65. An Ghaeilig in áiteanna Poiblí	11.25, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
66. <i>From a teacher's diary</i>	4.11.25, 8	<i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
67. <i>The Battle of the Dialects</i>	4.11.25, 6	<i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
68. An fhoghraíocht	20.2.26, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
69. An fhoghraíocht	27.2.26, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
70. Scríbhinní agus seanchas	7.5.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Seanchas
71. Scríbhinní agus seanchas	21.5.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Seanchas
72. Scríbhinní agus seanchas	28.5.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Seanchas
73. <i>From a teacher's diary</i>	28.5.26, 5-6	<i>An Phoblacht</i>	Cuimhní cinn
74. An druma mór	4.6.26, 4,6	<i>An Phoblacht</i>	Cuimhní cinn
75. <i>Sulphur and Powder</i>	4.6.26, 5	<i>An Phoblacht</i>	Léirmheas
76. Foghraidheacht Ghaedhilge an Tuaiscirt	5.6.26, 5-6	<i>FL</i>	Léirmheas
77. Scríbhinní agus seanchas	11.6.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
78. <i>Squeezing the Crow</i>	11.6.26, 6	<i>An Phoblacht</i>	Oideachas
79. Gaelic school-books	14.6.26, 3	<i>Derry Journal</i>	Léirmheas
80. Connacht & Munster Irish	18.6.26, 11	<i>Irish Independent</i>	Caighdeán
81. Scríbhinní agus seanchas	18.6.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
82. The Phonetics of Northern Irish	25.6.26, 4	<i>Derry Journal</i>	Léirmheas
83. Scríbhinní agus seanchas	25.6.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
84. Litreacha – Na canúintí arís	26.6.26, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
85. Simleoir Mhicheáil Anna Móire	6.26	<i>An tUltach</i>	Béaloideas
86. Scríbhinní agus seanchas	2.7.26, 4	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht

87. The Carrickmacross Feis	9.7.26, 4 <i>An Phoblacht</i>	Oideachas/Litríocht
88. Fíon na filíochta	9.7.26, 4 <i>An Phoblacht</i>	Litríocht
89. Déithe Bréige	16.7.26, 4 <i>An Phoblacht</i>	Litríocht
90. Language notes	19.7.26, 3 <i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge
91. Mánas Ó Dónaill	26.7.26, 2 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
92. Threascair an saol agus shéid an ghaoth mar smál	7.26, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Béaloideas
93. Language notes	23.8.26, 2 <i>Derry Journal</i>	Teagasc teanga
94. Cé a rinne teach Chonaill Óig?	11.1926, 1 <i>Fáinne an Lae</i>	Seanchas
95. 'Priest of Glendarragh'	8.11.26, 7 <i>Derry Journal</i>	Gearrscéal ³⁶⁵

Aguisín le Scríbhinní 3

1. Conradh na Gaeilge sna Rosa	4.3.12, 2 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
2. Conradh na Gaeilge in Anagaire	26.4.12, 8 <i>Derry Journal</i>	Cúrsaí Gaeilge
3. Teach na Faire	<i>IWUE</i> 14.9.12-23.11.12	Gearrscéal fada
4. Lá Aoibhinn ar Fheis i nDún na nGall	<i>IWUE</i> 14.12.12, 8	Tuairisc
5. Summer Time and School Attendance	19.3.17, 4 <i>Derry Journal</i>	An Tuath
6. For the Old tongue	20 & 25.7.17, 4 & 3 <i>Derry Journal</i>	Ficsean
7. The Language Problem	<i>Old Ireland</i> 26.6.20, 331	Cúrsaí Gaeilge

Ailt 1926-1969

1. Na dlichte agus na dántaí	12.26, 8 <i>An tUltach</i>	Litríocht
2. Cos ar shiubhal	3.27, 293-295 <i>The Catholic Bulletin</i>	Taisteal
3. Achoimre ar litir	28.6.27, 12 <i>Irish Independent</i>	Cúrsaí Gaeilge
4. Cioth is Dealán	6.27, 2 <i>An tUltach</i>	Litríocht
5. An bhfuil tú ion-leighis?	6.27, 1-2 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
6. Eadar 'a dtír	6.27, 519-521 <i>The Catholic Bulletin</i>	Taisteal
7. Acadamh Gaedhealach	6.27, 636-638 <i>The Catholic Bulletin</i>	Cúrsaí Gaeilge
8. Leabhair a thaitin liom: <i>Measgra Dánta</i>	7.27, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Litríocht
9. Leabharthaí nua: <i>Scéalta Eorpacha is Eile; Cleasa ar Charta; How to Teach Irish</i>	7.27, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
10. Seachrán ar Mháire	8.27, 3 <i>An tUltach</i>	Litríocht

³⁶⁵ Aistriúchán ar an chéad chuid de 'Sagart Éamoinn Sheáin Óig' (*Cith is Dealán* 1967: 7-34)

11. Aistriughadh	8.27, 857-860	<i>An tUltach</i>	Aistriúchán
12. Francach in Éirinn	9.27, 5-6	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
13. Leabharthaí na míosa: <i>Béaloideas; Irisleabhar Mhuigh Nuadh; Trí Truagha na Sgéaluidheachta; A Study of the Irish Prepositions; Irish History Studies</i>	9.27, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
14. Fíor-dhroch-ghramadach	9-10.27, 2-3	<i>An Stoc agus an Cearnóg</i>	Cúrsaí Gaeilge
15. Achoimre ar chaint	15.10.27, 1	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge
16. ‘Cothrom na Féinne’	10.27, 959-961	<i>The Catholic Bulletin</i>	Cúrsaí Gaeilge
17. An bhfuil gnoithe feasta le Conradh na Gaeilge?	10.27, 1-2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
18. Leabharthaí na míosa: <i>Stair na hÉireann; Ceist agus Freagra; Luachra; An Dord-Fhéinne agus Dántaí Eile</i>	10.27, 8	<i>FL</i>	Léirmheas
19. Aisling	10.27, 1061-1065	<i>The Catholic Bulletin</i>	Oideachas
20. Á mur gcorp ó’n diabhal	11.27, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
21. Leabhair na míosa: <i>An Teagasc Críostaí; Urlabhraidheacht agus Graiméar na Gaedhilge</i>	11.27, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
22. ‘Bliadhain gus a’ taca seo’	12.27, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
23. Cúrsaí Gaedhilge	12.27, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Polaitíocht
24. Leabhair na míosa: <i>Cuirp-Eolas</i>	12.27, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
25. ‘Translate that’	12.27, 2	<i>An tUltach</i>	Aistriúchán
26. Sgríbhneoirí Gaedhilge: nár agraídh Dia orthu e	3/10/17/24.12.27, 2	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
27. Mé ’meabhradh	1.28, 91-94	<i>The Catholic Bulletin</i>	Cúrsaí Gaeilge
28. <i>Foclóir an tSagairt Uí Dhuinnín</i>	1.28, 1-2	<i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
29. Ár sgéal féin	1.28, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
30. An méid a mhair d’aindeoin Cromúil	2.28, 1	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
31. Sinn Féin ’is ár gcairde	2.28, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
32. Dáil Connacht	2.28, 7	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
33. ‘Gaedhilg oifigeamhail’	2.28, 181-183	<i>The Catholic Bulletin</i>	Cúrsaí Gaeilge
34. Gan teideal	3.28, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Litríocht
35. Sinn Féin ’is ár gcairde	3.28, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
36. Leabhar na míosa: <i>An Early Irish Reader</i>	3.28, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
37. Cuntas ar chomhrá le Máire	4.28, 5	<i>An Tír</i>	Cúrsaí Gaeilge
38. Cruithneacht agus cogall	4.28, 1	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
39. Ballaí Luimnigh	4.28, 1	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
40. ‘An páipéar bán’	4.28, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge

41. Leitreacha	4.28, 7 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
42. Leabhair na míosa: <i>An Rásaet Luighe; Sé Dia an Fear is Fearr; An Tír</i>	4.28, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
43. ‘Samhailtí d’éalóigh’	<i>The Catholic Bulletin</i> 4.28, 406-9	Litríocht
44. Súiste Ghuill agus Bachall Phádraig	7.4.28, 3,4 <i>An tUltach</i>	Polaitíocht
45. Obair mhaith sna sgoltacha: Magna Charta na nGaedheal	5.28, 1 <i>Fáinne an Lae</i>	Oideachas
46. Comh-choiste na gcumann Gaedhealach	5.28, 2 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
47. Obiar na tSamhraidh	5.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
48. Comhdháil na múinteoirí Gaedhilge	5.28, 7 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
49. Sronna bratóige agus srath na bratóige	<i>The Catholic Bulletin</i> 6.28, 634-637	Cúrsaí Gaeilge
50. Leitreacha	6.28, 3 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
51. ‘Droch-litridheacht’	6.28, 7 <i>Fáinne an Lae</i>	Litríocht
52. Leabhar na míosa: <i>Béal na hUaighe</i>	6.28, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
53. Máire agus Fear na Blagaide	2.6.28, 417-418 <i>The Leader</i>	Cúrsaí Gaeilge
54. Lá an bhriste mhóir	16.6.28, 32-35 <i>Inis Fáil</i>	Seanchas
55. Cá bhfuilimid anois?	6.28, 1 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
56. Cuirimis le chéile	6.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
57. Nóta curtha le h-aiste	7.28, 3 <i>Fáinne an Lae</i>	An eaglais
58. An eaglais	7.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	An eaglais
59. ‘Beidh tír uasal álainn againn’	7.28, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Oideachas
60. Slóighte Gaedheal ar bhánta fáil	7.28, 6-7 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
61. An Chomhdháil	8.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
62. Bancanna	8.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Airgeadais
63. Leabhair na míosa: <i>An Mhíorúilt; A Short History of County Meath</i>	7.28, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
64. Connradh na Gaedhilge	8.28, 1 <i>Fáinne an Lae</i>	Polaitíocht
65. Glór na Gaedhealtacht	29.9/20.10/17.11.28, 8 <i>The Standard</i>	Cúrsaí Gaeilge
66. Cuidiughadh na bodóige	10.28, 2 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
67. Leitreacha	10.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
68. An cló Rómhánach	10.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
69. An cló Rómhánach ar sgríbhinní Gaedhilge	10.28, 5 <i>FL</i>	Cúrsaí Gaeilge
70. Leabhair na míosa: <i>Geantraighe; Cuaichín</i>	10.28, 8 <i>FL</i>	Léirmheas
71. ‘Colamhan go leith eile’	10.28, 6 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge

72. Gaelic League's stand	3.10.28, 9 <i>Irish Independent</i>	Cúrsaí Gaeilge
73. Pádraig Ó Conaire	26.10.28, 3 <i>An Phoblacht</i>	Litríocht
74. Seandúine a phill ar na sean-fhóide	10.28, 5-6 <i>Fáinne an Lae</i>	Béaloideas
75. An córú nua	11.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
76. An cló Rómhánach ar sgríbhinní Gaedhilge: dhá thaobh an sgéil mar tchítear dom—sa é	11.28, 5 <i>FL</i>	Cúrsaí Gaeilge
77. Mion-sgéalta	12.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
78. Fá Nodlaig	12.28, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
79. An cló Rómhánach agus Micheál Ó Colmáin	12.28, 7 <i>FL</i>	Cúrsaí Gaeilge
80. Dhá Lá Fhéil' Pádraig	12.28, 32-35 <i>Inis Fáil</i>	Seanchas
81. 'Send for Father Dineen': Foclóir an Athair Pádraig ar airteagal	12.28, 1 <i>An Phoblacht</i>	Oideachas
82. Nuair a bhí mé m'aire oideachais	1/15/22.12.28, 1 <i>An Phoblacht</i>	Oideachas
83. Leitreacha	1.29, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
84. <i>Niamh Cinn Óir</i>	2.2.29, 3 <i>An Phoblacht</i>	Léirmheas
85. Leabhar na míosa: <i>Allagar na hInise</i>	2.29, 3 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
86. An Ghaedhealtacht	2.29, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
87. An bhfuil na hUltaigh searbh?	2.29, 5 <i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
88. 'Einstein' sa Ghaedhealtacht	2.29, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
89. Freagra ar litir	2.29, 6 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
90. Acadamh na Gaedhilge	2.29, 7 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
91. Ó gach gleann sléibhe ar fud Éireann	3.29, 1-2 <i>Fáinne an Lae</i>	Polaitíocht
92. Seachtmhain na Gaedhilge	3.29, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
93. Freagra ar litir	3.29, 7 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
94. An Cruinniughadh sa Mansion House	3.29, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
95. Oireachtas an Fháinne	3.29, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
96. Fleadh na comhdhála	4.29, 3 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
97. Leabhar na míosa: <i>Fánaí</i>	4.29, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas
98. An tÉireannach agus an seoinín	4.29, 4 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
99. Na cainnteoirí Dúchais	4.29, 5 <i>Fáinne an Lae</i>	Polaitíocht
100. Bás nó Biseach?	4.29, 8 <i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
101. Leitir	27.4.29, 8 <i>The Standard</i>	Litríocht
102. Leitir	11.5.29, 8 <i>The Standard</i>	Litríocht
103. Leabhar na míosa: <i>Filidhe Móra Chiarraí</i>	5.29, 2 <i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas

104.	An Ghaedhealtacht	5.29, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Polaitíocht	
105.	Mion-rudaí reatha	5.29, 8	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
106.	Na coláistí ullmhúcháin	5.29, 1	<i>An Phoblacht</i>	Oideachas	
107.	Mar cuireadh Máire as	<i>Fáinne an Lae</i>	1.6.29, 3	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge
108.	‘Innis Beannach’: láimh-sgríbhinn a fuarthas fá thír	6.29, 5-6	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
109.	As na ceithre h-áirdíbh fíchead: mo thuairim féim	10.29, 1-2	<i>Fáinne an Lae</i>	Oideachas	
110.	Iarrtar do chabhair	9.11.29, 6	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
111.	As na ceithre h-áirdíbh fíchead	11.29, 1-2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
112.	Cumann cosanta na Gaedhealtachta	11.29, 3	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
113.	Rún is fonn na foirne	11.29, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
114.	As na ceithre h-áirdíbh fíchead	12.29, 1-2	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
115.	Conradh na Gaeilge agus	<i>Fáinne an Lae</i>	12.29, 3	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge
116.	An gad is deise don sgornaigh	12.29, 4	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
117.	‘Dá dtagaidis na feara-choin’	12.29, 5	<i>Fáinne an Lae</i>	Cúrsaí Gaeilge	
118.	Drámaí Gaedhilge	11.29, 7	<i>Fáinne an Lae</i>	Litríocht	
119.	Náire agus grásta	5.30, 1	<i>Iris an Fháinne</i>	Cúrsaí Gaeilge	
120.	Comhdháil Chonradh na Gaedhlice	24.6.30, 7	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
121.	<i>Uair na Cinniúna Humanitas</i>	26.7.30, 2	<i>Fáinne an Lae</i>	Léirmheas	
122.	Beatha teanga a labhairt	2.31, 7-8	<i>An tUltach</i>	Oideachas	
123.	An fíor é?	12.6.31, 7	<i>An Phoblacht</i>	Oideachas	
124.	Mé féin is mo chómharsa	5/11.7.31, 3/7	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
125.	‘Gach oor ass Gayling’	18.7.31, 3	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
126.	An sábholtar an náisiún Gaedhealach?	25.7.31, 2	<i>An Phoblacht</i>	Polaitíocht	
127.	Mé féin is mo chómharsa	8.8.31, 2	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
128.	‘Tá an Ghaedhilg aige acht sin a bhfuil aige’	24.10.31, 4	<i>An Phoblacht</i>	Cúrsaí Gaeilge	
129.	Béal-oideas na Rosann	9.2.32, 4	<i>Scéala Éireann</i>	Béaloideas	
130.	Social and personal	2.32, 1	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge	
131.	An Ghaedhilg san Oillsgoill	2.32, 6	<i>An tUltach</i>	Oideachas	
132.	Nuair a bhain mé an <i>Sweep</i>	3.32, 1-2	<i>An tUltach</i>	Oideachas	
133.	Dot, H, agus stá-taire-bhíseach	6.32, 1-3	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge	
134.	Nuair a bhí mé ag foghlaim Béarla	7.32, 4-5	<i>An tUltach</i>	Oideachas	
135.	Irish artists	2.7.32, 6	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht	

136. Plight of Irish artists	6.8.32, 7	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
137. An dóigh le gearrscéal a scríobh	12.32, 3-4	<i>An tUltach</i>	Litríocht
138. Gaedhil Éireann: dúiricín a' dartáin	9.34, 4	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
139. Cuntas ar léacht	28.11.34, 4	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
140. How to make Ireland Irish-speaking	30.3/13.4.35, 7/6	<i>An Gaedheal</i>	Oideachas
141. Bliain a' <i>Standard</i>	3.37, 1-3	<i>An tUltach</i>	Caighdeán
142. An bhfuil na hUltaigh searbh?	10.37, 1-2	<i>An tUltach</i>	Cúrsaí Gaeilge
143. Fíor-fhilidheacht	2.40, 5	<i>An tUltach</i>	Litríocht
144. Scéal Chúchulainn	3.40, 3	<i>An tUltach</i>	Béaloideas
145. Niall Mór Mac Muireadhaigh	9.40, 5	<i>An tUltach</i>	Béaloideas
146. Déithe Bréige	10.40, 2 & 6	<i>An tUltach</i>	Litríocht
147. Sgríbhneoirí Gaedhilge: go ndearcaidh Dia orthu	1.41, 1-2	<i>An Phoblacht</i>	Litríocht
148. Tháinig sé go Rann na Feirste	9.41, 5-6	<i>An tUltach</i>	An eaglais
149. Ba é sin an lá	5.44, 32-35	<i>Inniu</i>	Seanchas
150. Faoi dhraoidheacht i gCloch Cheann-Fhaolaidh	8.45, 1-2	<i>Comhar</i>	Cúrsaí Gaeilge
151. Séamus Ó Néill and his book	23.11.45, 3	<i>Inniu</i>	Litríocht
152. Ag cailleadh mo chuid Gaeilge	23.11.45, 3	<i>Inniu</i>	Litríocht
153. Agus ba mhaith leat a bheith i do sgríbhneoir?	2.46, 28-34	<i>An Iris</i>	Litríocht
154. Comhairle do sgríbhneoirí óga	12.46, 1	<i>Comhar</i>	Litríocht
155. The Brian O'Domhnaill Interview**	19.7.47, 3		Cúrsaí Gaeilge
156. Irish and dancing**	26.7.47, 6		Cúrsaí Gaeilge
157. Who will save the language?**	9.8.47, 3		Cúrsaí Gaeilge
158. Who are the Whitewashers**	3.3.48, 5		Cúrsaí Gaeilge
159. Partition**	6.3.48, 5		Polaitíocht
160. A Protest by William Sling**	17.3.48, 4		Cúrsaí Gaeilge
161. McBride's Betrayal**	20.3.48, 5		Polaitíocht
162. Rory's fourteen points**	1.5.48, 4		Polaitíocht
163. The Civil War**	22.5.48, 3		Polaitíocht
164. Teaching through Irish**	22.5.48, 3		Oideachas
165. Rory and William Sling**	29.5.48, 3		Oideachas
166. Simplified Irish spelling**	10.7.48, 6		Cúrsaí Gaeilge
167. This Irish of Ours**	31.7.48, 6		Cúrsaí Gaeilge
168. An open letter to Jonneen Khordaroy**	7.10.48, 6		Cúrsaí Gaeilge

169. Jonneen Khordaroy answers critics**	14.10.48, 6	Cúrsaí Gaeilge
170. The work of Comhaltas Uladh**	21.8.48, 5	Cúrsaí Gaeilge
171. Jonneen Khordaroy replies**	28.8.48, 5	Cúrsaí Gaeilge
172. An open letter to Jonneen Khordaroy**	10.7.48, 6	Cúrsaí Gaeilge
173. The Khordaroy Controversy**	2.10.48, 5	Cúrsaí Gaeilge
174. Reply to 'Peann Léigheannta'**	16.10.48, 6	Cúrsaí Gaeilge
175. The 'Red Hand' controversy**	27.8.49, 6	Cúrsaí Gaeilge
176. Ghaedhilg Chúig' Uladh	18.7.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Oideachas
177. Airgead ó thosach aimsire	8.50, 6-7 <i>Comhar</i>	An tSaint
178. Leigheann Príosúin**	12.8.50, 6	Léann
179. Teangthacha trioblóideacha	25.10.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Béarla
180. An Ghaedhilg san Oillsgoill	13.11.50, 6 <i>Scéala Éireann</i>	Oideachas
181. 'Léigheann Gaedhilge'	15.11.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	An eaglais
182. Iúl Céasair agus Bilí na Saoidheán	27.11.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Aistriúchán
183. Tionntódh teangthach	29.11.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Aistriúchán
184. Oidhche scéalaideachta	11.12.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Béaloideas
185. An leor an fhírinne?	13. 12.50, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Litríocht
186. The gold standard**	30.12.50, 2	Cúrsaí Gaeilge
187. Taistil Ghullibher	2.1.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Litríocht
188. An litríocht salachar	4.1.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Litríocht
189. An cineál Béarla atá againn	16.1.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Béarla
190. Ceol na hÉireann	18.1.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Cúrsaí Gaeilge
191. Mé féin is Baile Átha Cliath	14.2.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Litríocht
192. Beatha teangtha a labhairt	15.2.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Cúrsaí Gaeilge
193. Mo chéad mheisge	2/3.4.51, 2 <i>Scéala Éireann</i>	Cúrsaí Gaeilge
194. Litir ó Mháire	12.69, 4 <i>Comhar</i>	Litríocht

* Dáta éiginnte

***The Derry People and Tirchonail News*: Foilsíodh ailt le Máire ar an pháipéar seo idir 1947-1950. Mar a mhíníonn Mac Congáil (1990: 124), tá éiginnteacht áirithe ag baint leo mar gur scríobhadh faoi ainmneacha pinn iad.